M. RAUD JUTUPÕIM

MART RAUD

JUTUPÕIM

MART RAUD

JUTUPÕIM

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» TALLINN 1976

E
R19M

Kujundanud Milvi Torim

R 70305—545
M 901 (16)—76 147—76

© «Eesti Raamat» 1976

VIDEVIKUST VARAVALGENI

(ROMAAN)

I

Pikkamisi loevad Helmi päevastest astumistest pisut hellad tallaalused libedaid redelipulki alt üles, et saaks puhkama ta roidunud keha ja rahule väsinud vaim. Muud mured tal praegu puha meelest ära, üksnes see küsimus, et kas need, kes alla edasi askeldama jäävad, ehk ei pahanda tema nõnda varajase magamamineku pärast.

Aga ta vabastatakse sellestki kahtlusest veel enne ülessaamist: käsi juba haaramas luugiläve, jalg otsimas üle ühe murdunud eelviimast kartsapulka, tuleb ätt, sõrmed nööpides, toanurga taha.

«Kas ära põhku juba?» küsib ta luugilävel peatujalt.

«Mõtlin jah,» jääb Helmi kahtlevaks.

«Ega siis muud,» on ätt aina ladus. «Varsti pole sul sootumaks enam öömaja omakodu heintes. Homme hommikul vara asume emise elu pihta, siis sust ehk abi.»

«Aga mis te sääl nüüd siis veel?»

«Reet paneb praegu magushapu juurt, mina jälle hakkan õlut. Ega su pulm või jääda ometi paljalt viina varale? Arvasime, kulub kaks laari.»

«Siis te magada ei saagi?»

«Kus sa nüüd seda nõnda himuti; hommikust ööd ehk juhtub tunni või paar.»

Sellega on jutul lõpp ja ätt läheb sisse tagasi. Väravalt veel nii palju, et:

«Jorss lubanud ka õhtul tulla. Ja jäädagi . . .»

— — — — —

Helmi istub luugilävele, et seda viimast rahulikku üksinduseõhtut mitte raisata oma asemel kauges, pimedas pööningupäras. Ta tahtis õhtu valgema aja vaadata siit üle nende põllulagedate, kaugete talude, kuusetuk-

kade ja niiduribade, üle selle nii tuttava pildi, millega ta on otsekui kokku kasvanud siinsamas luugilävel viidetud suveõhtusi silmapilke pidi kogu oma nooruse, kõigi seniste päevade kestel.

Õhtu süveneb.

Kauge jõeluht ja Siiriniit on tiheda uduga juba täiesti kaetud. Nüüd sujutavad udu juba nurmede nõodki. Mujal paistab see alles õige haprana nagu äitsmetolm tuulevaikse rukkipõllu kohal, aga keset hallikasmusta vaovöödilist kesamulda selles ratasümaras rohuloigus, mille kohta pajatab pärimus, et seal kunagi mingi muisteaja ime vajutanud pühakoja maa alla, on udu ligemale loigu veerteni oma tiheduses juba valge justkui piim rohelisel alustassil. Ei kesta kaua, kui kaugemal, juba sardadega piiratud nurme keskel veel kasvavas ristikus alustab rääk oma rääkumist ja põldudetaguse niidu metsavahelises käärus suriseb öösorr. Selle sekka tiltsahtab tilgakaupa vuti heledat häält. Ja udu hakkab nõrguma üle rohuloigu tasaste äärte, niisutab pikkamisi ümberringi tumeda kesamullagi valvakamaks, mahendab oma aeglasel sujumisel pikkamisi kõik nurmede teravalt selged piirjooned.

Aga ööbikut enam ei ole.

Nüüd tõuseb Helmi pilk vaatlema loojangu hõõgamist. Kuigi see on, nagu olnud paljudel muudelgi õhtutel — siiski ikka ja jälle kuidagi uus ning omataoline.

Kogu luugilävele nähtav taevas on pilvelage ja kaugete metsade kohal lõõskava päikese puhkepesa kohalt tõuseb soe õhetus ühtlase sulavusega kuni kesktaevani. Kui kogu taevast hämara maa kohal kujutleda haprast paberist kummutatuna, siis võiks edasi mõelda, et sinna kaugete salude ladvule, kuhu päike äsja maha heitis, on valatud loik mingit verevat ja jõudsasti imbuvat vedelikku, mille rõkkav jume madalamal juba hoopis on katnud taeva sinetuse, kõrgemale imbudes sellega aga kokku sulanud lillakaiks segatoonideks, mis nüüd nagu tahenedes aina mahenevad ja laskuvad lähemale läänes lõõskavale õhetusepesale. Kasinalt on seda lillakat jumet valgunud vasakulegi — südaitta. Koidiku koldeks uuele päevale, mida veel ei ole, aga mis ei jää tulemata.

Helmi pilk kiindub kaugusse, maise vaatepiiri ja jumeka taevaveere kokkupuute kaarele. Ja siis sealt tagasi vööt-vöödilt üle tuttava maastiku.

Kaugeim, mis siia näha, on pikk viirg sinavat okasmetsa. Keskel poolitab selle kaheks jõeluha niitude tagant tõusev küngas, mille kõrgelt kumeralt paistavad Hargla mõisa punakad tellishooned ehalõõska täis akendega ja majade taga tumendav lehtpuude ladvastik. Harglast paremal algab kauge metsavööt: seda sinakam, mida nõrgemas ehakumas, seda mustjam, mida lähemal päikesepesa verevaile lõõskadele. Vasakul on aga sama metsavööt mässunud juba nii tihedasti sinkjasse videvikku, et silm seal kuidagi ei seleta valget rohelise torniteravikuga kirikut, mis seal paistab heledail päevil ja õhtutigi, kui päike mõne vaksa võrra veel üle metsalatvade, nagu väike mängumaja, maa veerele unustatud lelu.

Lai soolage siinpool kauget metsa on üleni nii tihedas udus, et ei paista aimugi sealsetest üksikute vaevakaskede ja madalate pedajate kühmudest — aina tasane, liikumatu valendus.

Ligemal udu luikamist, Siiriniidu rajalt tõusvate põldude taga on kõik kolm üksikult vastu rabaveeri ridamisi seisvat talu nähtavasti nagu kuuldavastigi juba täies õhtuses rahus. Neil kõigil peatub kordamööda Helmi pilk. Nõnda hämaruses võib neid vaadelda nagu kauneid, mahedavärvilisi pilte.

Pauska, vasakul, paistab kõrge saluna. Et selle salu kõrgete puude peidus on talu, tunnistab praegu ainult roheluse varjust nähtavale ulatuv ots madalat sammeldunud katusega aita ja samast karjamaale viiv tarrastanum.

Närju, vahemine, on muist uhkem oma suuremate hoonetega avara uibuaia taga; elumaja valgeraamilised aknad vaatavad sealt rõõmsasti õhtusse.

Torba, paremal veermine, on aga soiste maadega talu. Praegu ümberringi nii tihedas uduvines, et hoonete lohmakad katused paistavad otsekui lootsikud laialt valendava udujärve kumeras käärus.

Siinpool nende talude õuesid laotuvad oma kallakuse tõttu õige avaralt lagedaina paistvad nurmed. See on arvata pool nende kolme talu põllumaadest, katkestatud tükati söödi ja karjamaa siiludega. Põldude avaral vahelduvad kollendama kalduvad rukkinurmed tõuoraste tumedate väljadega, kuna kõigi kolme talu ristikupõllud ja kesamullad sel aastal satuvad olema soopoolsel

kallakul. Videviku peidust nähtavatel nurmedel eraldub ainult rukis tõust, hilisema ja varajasema suvivilja vahel ei näe vahet, kõik on aina üks tume hämar laam.

Kui uduohter on tänane õhtu! Siiriniitki on üleni udus, mis nii tihe ja ligi maad, et seal kasvavad lopsakad arukased on tüvedeta, justkui mingid püstakad põõsad valgel pinnal. Täna õhtu eel kokkupandud saod paistavad ähmaste mügaratena vastu põlluveert.

Nüüd tõmbub Helmi pilk oma senise kodu põldudele.

Need kahevakamaased lapikesed on tal kõik kõigiti teada. Seegi tuleks hõlpsasti meelde, missuguses järjekorras ätt need ribad selleks suveks seemendas. Helmi isegi käis nende maade kevadises soojas liivamullas mõnegi söögivahe ägli järel. Ja uttu peitunud ümmargust rohuloiku piiraval kesamullal käisid nad ätiga alles nädalapäevad tagasi kive korjamas. Haprana mulla kohale kerkinud uduvine ei suuda praegugi salata sinna vajutatud rattarööpaid.

Õuevärava kõrval puuriida taga lõhnab õitsev tatar. Sellest edasi lina rohelises kugaras ja siis sirged, äsja mullatud kartulivaod.

Aga õu on praegu öises rahus.

Ainult nahkhiiri ristleb hääletul lennul vahel päris luugiläve lähedal.

Unine kukk õrrel komistab ja lohverdab tiibu.

Vahel sekka kuuldub lõakettide kõlinat ja mäletsedes lamava elaja inisemist.

Järjest terasemalt uurib Helmi pilk oma koduõue esemeid. Ja sedamaid on ta ära sellest viivusest rahust, mida ta tundis, vaadeldes udust ja hämarmahedat kaugust. Juba siis, kui ta pilk taandus taevaranda palistavalt metsatriibult üle uduvalenduse jõeluha kohal, üle soo veerelt paistvate talude ning kaugete nurmede Siiriniidu esimestele rugadele ja oma tänise kodu põldudele, hakkas ta tundma oma südame ärevnemist. Aga nüüd, silmitsedes iga eset ja rada koduõuel, hoiab tal juba hammustus huult ja laugude varjul pisaraid valmistavad silmad on pärani pingul.

See on Urruroo õu.

Harva on maailm Helmile avaram olnud kui see.

Kuigi ta seda ei mäleta, siis teab ometi, et siin, sellel murul, on ta astunud oma esimesed sammud. Ja käpu-

ligi rühkinud, kui jalus ei olnud veel jaksu, et püsti püsida.

Kas siin peaks olemagi kummelit või teelehte, millel Helmi tallad tundmata?

Kärsitu pearaputus heidab silmanurkadesse kogunenud pisarad ära ja aina ahnemalt süveneb Helmi pilk koduõue asjadesse ja olekusse.

Tema kärsitu vaade muudkui põikleb paigast teise, esemelt esemele. Et jääks ometi selge ja kustumatu mälestuski nooruspõlve koduradadelt.

Ei jõua kõike ära vaadata, nagu tahaks.

Ei ole see vaid v a a d a t a, mis on Helmi jõust üle. Tunda on see, mida Helmi ei jaksa, mis pisarad tekitab laugude alla ja erutab vere tuksumise peaaegu kuuldavaks.

Puupinu najal on harkader, aerad kerges roostes, lusikal hiljutisest kartulite muldamisest sardheina ripmed. Tallilave kõrval seisab ägli; paari päeva eest olid takjad ja nõgesed sellest läbi kasvanud, aga nüüd, kesal käimisest saadik, on nad sellel uuel, lagedamal asemel, kuhu nende minekut praegu veel tunnistavad murusse kriimustatud katkelised triibud.

Rattad ja riistad õuel laiali, tanuma tarrasaed, tahras lamavad loomad, pihlakate paar väravas, lodjap ja toom lauda ning talli vahelisel kiviaial — eks need kõik ju ole olnud nõndasamuti kui praegugi Helmi pilgu all kõik need suvised õhtud, mis ta siin luugilävel olnud. Kõiki mõtteid siin mõeldes, tundeid tundes ja mälestusi mälestades on ta silmil aina seesama vaadata olnud.

Üksnes mälestused Helmil õieti veel ongi kodust, kuna selle päris hing, selle soojendav armsus juba rohkem kui viie aasta eest viidi ühes emaga ära kalmistu mulda.

Ja ligemale viis aastat hakkab saama sellestki, kui suure kisaga hõisati ja pillitati ema asemikuks majja ja õuele võõras eit, kõverkaelne ja jõllsilmne, kelle hääle võikalt kriiskavat kaja on olnud kogu see aeg kõik kohad täis.

Nagu praegugi:

«Oled aga pasants oma otsimisega. Vesi keeb lõhki, leia juba ometi kord need humalad!» kurjustab Urruroo emand suure kisaga köögist ätile, kes kuulukse kambris kohmerdavat.

«Etsa pane pisar külma vastu, kui ta just lõhki on keemas, ja tule nõusse vaatama, kuhu nad on saanud. See lõugutamine mul ju neid leida ei aita,» annab ätt samas laadis vastu.

«Mis pilu vahele nad sul siis on topitud?»

«Pole mina neid toppinud kuskile, otsi aga oma pandusest!»

— — — — —

Juba kaua, päevast päeva, on pidanud Urruroo kambrid ja õu kajastama nõnda ja samas laadis virutatud sõnu. Ei ole see ju riid, vaid nende kõige tavalisem kõneviis. Helmil on selletaolise jutu sekka olnud poetada ainult kõige tühisemaid sõnu. Ta südame ütlemised on pidanud jääma kas Arumäele viiva raiestikutee pihlakavõsa või Siiriniidu nõrgokstega leinakaskede kuulda, tänasetaoliste suveõhtute teada ja salajas hoida.

Kunagi oli siin teisiti.

Helmi tunneb oma südame jälle härduvat ja silmad niiskuvat.

Põlved tõstavad ta lameskilt ja käsi võtab käe.

Videvik peidab kiriku, selle väikese ja valge keset kaugete metsade sinendust. Helmi teab seda nägematagi, vaadates pärani pingutatud silmi sumedasse hämarasse. Just seal see on, keset seda laiku, mis tekib vastu taevaveert sirgelt ehapeegeldust palistava metsatriibu avardumisel pisut sügavusse. Ja üsna selle ligilähedal on kalmistugi, mille vahtrate tiheda haljenduse varjus rohetava muru all ema mullane ase.

«Ema, ole minuga see ööl» ütleb Helmi tasa ja värinal sinnapoole, kuhu ta nüüd tükiks ajaks vaatama jääb.

II

Köögis on ohtrasti kolinat ja päris selgesti kostvat kõnet. Õige ühel nõul kuulukse ätt seal oma Reedaga olevat:

«Kas ikka veel või?»

«Mis on õlu õige humalata, põrgu kuradita, taevas jumalata!»

«No nüüd juba peaks ehk aitama?»

«Ärme keedame laga!»

«Läheb ehk liiale?»

«Ega see ole pudrukeetmine, kus naiste tarkust vaja. Siin on ainult minul ütlemist! Humalaviha tuleb keeta ju korraga mõlema laari jaoks. Lase kotisuu valla!»

Helmi kuuleb selle jutu lõpuni ja ehmub sedamaid oma hardusest. Käed langevad koost, tõusevad otsaette, kus tuikab, ja silmile — need on uuesti niisked.

«Roogi ahi, et saaks pätsid küpsema!»

«Tehtud see juba ongi.»

Kui Helmi ennistises heldimuses tundis kogu oma olemuse otsekui õhuks saavat ja sellena tõusvat läbi õhtu vaikse sumeduse kaugel taevaveere all aimatava kalmistu poole, siis nüüd leiab ta enda jälle luugilävelt ja laskub raugelt lamaskile.

Et see ilus vagune õhtu on neljapäevane, seda tunnistavad kilkamistega segi kõrtsapilli kärsitult rabelevad hääled Närju ja Pauska vahelisel põlluteel. Neid rõõmsaid kuulukse seal olevat suur summ. Võimalik, et sealtnuka poisid Jorssi poissmehepõlvest ära saadavad. Nõnda ta ju vist tõotas, et tänaseks lõpetab ahju Närju uuesti ehitatud ärklis. Ja üks kila selles hulgana hõiskamises nagu kipukski olema Jorsi oma.

«Ih-ih-ih-iiihu, ihu, ihu!»

Üsna tema laadi ja tema häälega hirnutud.

Valg judinat, mis nüüd jookseb üle Helmi selja, on nagu parv karedajalgseid sipelgaid.

Või nõnda ta siis tulebki — see, kellele Helmi varsti, praegugi juba, peab kuuluma seniks, kui teda on. Suure kisaga tuleb nagu võitja . . .

«Ih-ih-ih-iihu, ihu, ihu!»

Tema see on, päris kindlasti.

Helmi, märganud oma peigmehe tulekut, ei hinga nüüd ruttu ja ahnesti igatsuse ärevusest, ta käsivarred ei pingutu peatset kallistust kujutelles ja ta pärani silmad ei helgi armastuse sädet. Ta hingeldab pigemini vihast, pilgus helgib hirmugi, käsi pingutab põlgus ja vastuhakk.

Siiski — rohkem kui viha ja põlgust on Helmil hirm.

Kui ta ei tulekski!

Kui ta parem ei tulekski!

— — — — —

Umbkaudu samataolist hirmu tundis Helmi vahel lapsepõlves, kui ta karjaga karjamaa kaderikus olles mõnel kuumal põuapäeval järsku tuhkjalt sinava taeva varjutas tume kõuepilv; kui ta siis üsna üksi, lehmadki kuusetihnikus saju eest varjul, seisis püsti lagedal põndakul, kuna ema teda nõnda oli õpetanud, et äikese ajal ei tohi puu alla minna. Mitut säärast korda Helmi mäletab: ränk sadu täitis kõik madalamad paigad põndaku kändude vahel kobrutava lausveega, mis siin-seal ojadena jõeluha poole jooksis. Kogu taevas oli täis musta pilve, mis ränkade kärgahtustega pildus välke sinna ja tänna — surma jõud igas musta pilve tulesülituses! Helmil, väikesel tüdrukul, ei olnud selle looduse võimsa jõumõllu keskel mõelda ega soovida muud, kui et ärgu see teda hävitagu. Ja nõnda paiskusidki pikse tulinooled puha mujale: kord pinnastus nagu habras osi ühe kogu maailma vapustava löögiga ilmatu kõrge kuusk otse karjamaa kaderiku rajal. Kord jälle tegi pikse järsk ragin pisut kaugemal, jõeluhal, selle ime, et lõi nagu noaga seal üksikuna kasvava tüsedatüvelise kase otsekui maltsa keskelt pooleks, virutas tüvepoole ühes juurte ja maaga saja mehesammu kaugusele, kuna halja ladva paiskas selle asemele — küllakile sügavasse auku. Helmit, väikest tüdrukut, ei löönud aga surnuks taevane tulipiits, jättis ta igakord nägema kõuemõllule järgnevat helgust, hingama saju lakates, pilve kaugete metsade taha vajudes ja ilma helenedes neid joobnustavalt magusaid lõhnu, mida siis levitasid kergesse õhku kased, pedajad ja kõik, mis õitses ja haljendas. Samuti soovib Helmi nüüdki, peaaegu palvetab: ärgu Jorss tulgugi, ärgu parem tulgugi!

— — — — —

Tasa sumistab kauge lõõtspill Helmile viimse kui helini tuttavat viisi. See on laul, aga viimasel ajal on hakatud selle järgi ka tantsima üht siinnurgas alles hiljuti tuttavaks saanud tantsu. Miski ei sega loo tasast kumisemist, kuna Jorsi, pillimehe saatjate kõrid peavad sedapuhku vahet.

Kaugus mahendab lõõtsaloo helid mahedalt sumedaiks. Paisud ja vaibed nõnda kostvas viisis tekitavad kujutluse häälte poolt allamäge veerevaist tasase tuule

hoogudest. Aga neid ei ole. Jorss ise teeb need paisud ja vaibed. Helmi teab, kuidas ta hääli valjustades vinnab pilli nii pikaks, kui käed ulatavad, ja kuidas ta loo vaiksemaks vaibutamiseks selle jälle paari vaksa pikkuseks kokku surub ning ise siis pea tasa heliseva pilli kohal longu laseb.

Kui nüüd ometi oleks nõnda, igatseb Helmi, et ta tänane tulekki oleks kuidagi teisiti, kuidagi taltsam ja tasasem! Kui ta oleks tulnud üksinda selle väikse looga, ilma saatjate lärmita! Kui ta oleks tulnud kas või niigi, nagu Helmi kunagi on näinud teda: lõõts rihmaga kaelas, basse sõrmitsev käsi jalgratta käsipuu alt läbi, nii käevanguga vedades jalgratast ja ühtlasi sama käe sõrmedega liigutades basside käsilisi, ise mõtlik ja tasane, sirel kaabul! Kui ta oleks tulnud nõnda küla vahelt kuni maanteele, no seal siis lükanud lõõtsa rinnalt seljale, hüpanud rattale ja lennutanud tuulekiirul pärimäge alla!

Saab Jorss toime sellegagi, et jalgrattal tasast teed sõites ühe käega, vasakuga, juhib ja paremaga sõrmitseb kuuldavale mõne lihtsama loo.

Tulnud ta tänagi nõnda! Ja Helmi oleks siit praegu ta tulekut silmitsedes püüdnud endast jõudumööda välja kiskuda kõik selle, mis Jorsi kunagisest olekust on talle halba meelde jäänud. Kuidagi ta oleks sellega toime saanud, kui kõik nähtud-kuuldud Jorsi lõugutamised ja müramised oleks pannud oma mõttes ainult viina süüks, kuna ta ju oma kõikide narruste puhul on haisenud selle järele, tihti lausa purjus olnud. Ja siis juba oleks olnud hõlbus mõelda, et Jorss nende ühises elus joomise hoopis jätab, joomise ja puha muugi, mis ajab mehe meeled sassi ja viib täisinimese poisinolkidelegi sündmatuid tempe tegema. Sellised lootused oleksid kindlasti aidanud Helmil näha Jorsi ilusaid ja julgelt leegitsevaid silmi, ta kohevalt rässus ja nii toredasti soetud juust, ainult talle omast uhkust kogu olekus (kui veel jalgrattal kihutab!), mida temas ei ole salata tihanud ümbruskonna uhkemadki tüdrukud, kõige kuulsamad, rikkamad ja ilusamad. Ja Helmi võinuks hinnata ja austada ka Jorsi võrratuid pillimehevõimeid ja -andeid. Ja nõnda oleks Helmi võinud siin õnneliku pruudi kombel oodata oma peigmehe saabumist, tarvitsemata tunda seda tusast, hirmust, põlgusest ja murest rindade alla segunenud rusumist.

Oleks . . . oleks . . .

Aga Helmi mõtted kipuvad veel ja veelgi «oleksite» petteteedele.

Ta kujutleb edasi, et kui oleks jaksu ja püsi hakatagi leppima saatusega, mis ta Jorsiga nüüd jäädavaks ühte seob, küll siis hakkaks selles piskuhaaval paistma midagi lohutavat, ehk ilusatki. Ja kui mitte just seda, ehk siis vähemalt kõik õudsena paistev muutub ajapikku vähemalt kuidagi talutavaks.

Ju Helmi emagi saatus pidi olema umbes tema nüüdse taoline. Või ta muidu oleks tütrele alalõpmata jaganud seda tarkust, et ärgu ainult elus mõeldagu midagi ilusamaks kui on, tahetagu ja loodetagu ainult õige pisut, mitte rohkem, kui võimalik osaks saada. Oli ju — nagu Helmi mäletab — äti karm ja hoolimatu, aja kestes aina jõhkramaks ja julmemaks kujunev olek oma koduste, eriti ema, aga ka Helmi suhtes talle võõras ja valus. Aga või ta sellepärast õnnetu oli. Ainult vaiksem. Ja alati endamisi.

Ätt ja Jorss — neid võrrelda? Kumb neist inimlikum? Kes seda teab.

Üks juba elatanud mees, teine vast välja jõudnud poisikeseohtusest east. Ja mõlemad oma aja ning ümbruse inimesi: ätt üks kehva rendikoha pidaja üheksa järeltulija hulgast, keda algusest peale päevast päeva talutanud vaid ränk töö, mille tasuks saadav saak kunagi pole olnud küllane; Jorss jälle otsitud ametimees, kellel ei muud kui suvi otsa oma jalgrattal paigast paika lennutada ja oma töö eest võtta palk, millest peale eluvajaduste on piisanud küllaltki ka joomarõõmuks ja muuks tralliks. Teenib ju Jorss head raha, kuna ta on võistlejata ümbruskonnas ega parista teha lohakat tööd. Helmi on sattunud piskuhaaval kuulma, et Jorss kauplevat alati kõik tööd endale tükiviisi kätte, ei verehinna eest, aga odavasti ka mitte, ja siis murdvat teha, söömaunekski aega raiskamata, kuni ahi või pliit ja soemüür päeva-paariga valmis. Tööandjad peretaadid kirugu mis mõistavad kõva raha makstes nõnda vähe aega väldanud töö eest, aga täita see tuleb, kuna töö nii korralik, et ei saa ütlemistki olla.

Hoopis ihnsaile ja õige-väga irisejaile Jorss tööle ei minevatki. Kui juhtuvat mõni säärastest teda kutsuma, ega ta siis kaua püsivat hinna pärast juuksekarvu

lõhestamas, kõnelevat ainult nii kaua, kui piisab leplikku meelt nalja heita ja peenelt ning teravalt ihnust peretaati narritada. Ent kui pika jutu tulemused õige visad selguma, siis hüppavat järsku ilma paha sõnata jalgrattale: «Ilus tervis!» ja muud ei midagi. Kui kord juba sealmaal, ega ta siis enam hõikamiste pealegi tagasi tulevat. Ei siiski, kui kitsi tööletahtja talle tagantjärele peaks hüüdma, et «no jäägu siis sinu sõnal». Või tal puudus paigust, kus töö juba ootab ja hind lepitud, liiatigi veel neil viimastel suvedel, kui aina ehitatakse uusi asunikumaju lähikaudsete mõisate maadele. Tal tööd rohkem, kui jõuab teha.

Ja eks see pea olemagi rahatulek, mis lööb nõnda vastu, kui Jorss aina pidult pidule, igal pool tüdrukute summ õginal ümber: Jorss neile ühteviisi helde alati. Polnud see talle suur vaev ega pingutus, kui võttis endale Harglast käsitöölise koha kenakese majaga, mida ta juba õige mitmeti on korraldanudki.

Sealt see siia paistab: punakas tellismaja kolme kõrge lõhmuse vahel. Paistab olevat kenake koht. Kaugele nähtav. Ja sealtki avaneb silmale avar vaade iga nelja tuule poole, lõunassegi hoopis kaugemale kui siit luugilävelt. Kirik paistab üleni, mitte üksnes katus ja torn.

Jorss on selle maja juurde kuuluva tiinu maad tublisti väetada lasknud ja istutanud sinna viljapuid — viibusid, ploome, mureleid ja muid. Kena kodune koht seal Hargla mäekühmu läänepoolsel küürul, kui nendel alles möödunud sügisel istutatud viljapuudel kroonid kaharamaks võrsuvad — kevadel õisi täis, sügisel meelitavat vilja.

— — — —

Taevasiku laia naeru kume kaja pahiseb üle sumeda taevaaluse.

Mõne viivu pärast pisut lähemal puhu veelgi. Siis: tsikut-tsikut-tsikut.

See on ta nutt, mille külmad pisarad õise taeva alt maha langevad.

Aga hetke pärast on ta jälle juba hoopis teisal, kumistab taas naerda mitu puhku järjestikku.

Või on neid kaks seal uduvinese niidu kohal — üks naeruga, teine nutuga?

— — — — —

Väheks ainult häirib hilise linnu imelik häälitsus Helmi mõtisklust. Kohe süveneb ta jälle sellesse.

Oleks . . . oleks . . .

Need ei lõpe.

Aga näe imet: juba viirastub ta mõttekujutuses pilte kusagilt tuleviku peidust, selle Hargla mäekühma läänepoolselt küürult paistva maja kunagiselt õuelt ja ukseesiselt . . .

Helmi näeb end seal noorte õites uibute all. Istub seal . . . ei pingil, vaid kohe murul. Ta on selle õites aia, lahtiste akendega majakese ja selle esise, puhta ning armsalt koduseks korraldatud õue perenaine.

Mida ta valvab seal veel, kuna päike ammu juba loojas ja ehagi taevaveertel juba kasinaks kahvatanud?

Ei ole ta olekul seal muud otstarvet kui istuda puude all jahtunud ja pisut kasteniiskeks tõmbunud murul ning vaadelda Urruroo videvikku varjunud põllulappe ja hämaras tukkuvaid hooneid, mis paistavad udu peidust sinna niisama vaevaselt nagu siia luugilävele nurmed ja hooned sealt Hargla mailt. Istub ja vaatab: kui palju ikka maid, teid ja õuesid ta pilgu haardes! Ja mõnuleb mõelda, et eks kõigile neile maile, teile ja õuedele paista praegu nagu alatigi ka see maja, mida ümbritseva õites uibuaia kastejahedal murul ta praegu oleskleb. Kes teab, kunas just mõnes õues peatunus või mõnes kusagilt tulijas, kuhugi minejas tekib mõte — kui kaunis paigake see maja seal taeva ja pilvede ligidal.

Nõnda Helmi seal istub. See on laupäeva õhtu, vaikne ja soe. Helmil on üll midagi kerget ja heledat, aga tal ei ole vilu — ei küüni südaööks jõeluhalt ja mujalt madalalt rõsked ja külmad õhud Hargla voorelt paistva aiamajani, liiati veel selletaolisel vagusal õhtul, mil ööviilud püsivad ühes uduga liikumatult ligi maad.

Või on Helmil ehk sooja nendest häältestki omajagu, mis noorte puude vahelt paistva maja otsmistest akendest tulevad nii mahedalt. See on Jorsi viiul, mis sealt nõnda kumedalt kostab. Ei ole ilusamat lugu Helmi arust nende hulgas, mis Jorss vahel viiuliga . . . Küllap see vist on nimelt nõnda, et ta peremees sellel kenal kevadõhtul ei röögita lõõtsa, vaid sillerdab viiuliga just seda lugu — oma nooriku kõige meelepärasemat.

— — — — —

Kui Helmi on süvenemas seda oma kujutluse korraldatud õhtut edasi vaatama ja veetma, kui ta kogub end teraselt tähele panema, mis ja kuidas kõik on selles aias, majas ja õuel, puhkeb järsku senini vagusalt kostnud lõõtsaloo sekka palju kõigest kõrist karjeid ja hõiskamisi. Ja lõõts alustab uut, hoopis lärmakamat lugu.

«Ih-ih-ih-iiiihu-ihu, ihu!» eraldub Jorsi hirnumine muust kisast.

See kisajate parv seal peab olema rohkenenud, kuna lärm on nüüd mitmekordne. Ei vist praegu edasi liigutagi, vaid seistakse summas Pauska väravas.

Mida küll Jorss seal — küla nolkidega selle tütardetalu õueväravas räuskamas! võpatab küsimus Helmit. Aga ta veel ei saa hakatagi sellele selgust nõutama, kui juba uus küsimus: kas ta ise siis tõesti endaga juba sealmaal, et kohe ootab ja igatseb selle ihuhirnuja peatsemat saabumist?

Kuidas see sündis, et ta oma mõttes käis ümber Jorsi maja nii hella ja hellitava tundega?

Ega ta ometi olnud siin luugilävel väheks tukastunud? Ei olnud — ju ikka üsna ilmsi ta kõike nõnda kujutles, ikka ilmsi tundis süda selle viivu mahedat soojust — kujutluses ainult, nagu see ikka on olnud tema osa.

Aga mis siis nüüd juhtus, et see äsjane viivuke põgusate kujutluste tekitatud soojust Helmis on saanud kõledaks tühjustundeks, raskeks masenduseks? Ei Helmi seda tea. Aga nõnda see on: otse nagu seisma oleks tardunud kõik elu ja liikumine.

Ja seisma tardunud Helmi kujutlusedki.

Üksnes säärane ta saatus on olnudki — kanduda aina edasi elu ühtlases, vaevalt kunagi aeglasemas, kunagi tõttavamas hoovuses justkui parvetuspuu, mida suurvesi kannab, nagu aeruta ja sõudjata paat ühegi kärestikuta, joata, järsuma kääruta lausjõe peaaegu märkamatult edasivalguvail vetel. Ainult selle vahega, et parvetuspuu ega ula jõele sattunud lootsik ei tunne enesesse varjatud hirmugi oma rännutee käigu ja selle kunagise lõpu pärast. Helmis aga ei ole see praegugi seisma tardunud.

— — — — —

Nüüd ollakse vait nii tubades kui kaugel külateelgi.

Helmi jääb selles vaikuses endist viisi luugilävele, kippumata kujutlustes enam kuhugi, asendit muutmata, ühtki väsinud liiget liigutamata.

Ei ole kuulda midagi muud kui üksnes vana seinakella lonkavat tiksumist tagatoas ja tooneseppa kuskil paari või penni kuivas puus.

III

Tükiks ajaks jääb ainsaks hääleks kella tiksumine alt.

Helmi teab, kuidas see käib. Maja vana ajanäitaja laisavõttu lipats taob oma ammusel paigal väsimatult neid tikse — akna poole lööb selle veidike valjema, riietekapi poole jälle tasasema.

Nüüd raksatab ta oma löögivasara vinna.

Aga visad on kuluma need viis minutit, mis kell peab vahet vasara tõstmise ja tunni löömise vahel. Helmi juba arvab, et löömisnui on maha käinud. Viimaks siiski puhkeb tuttav rõgin kuuldavale. Kella vasar lööb vastu tärisevat traati kesköö eelset tundi.

Kell äratab majas muidki hääli.

«Nüüd see päts vist peaks välja tulema juba?» lajatab ätt köögist tagatoas või teradekambris midagi otsida kolistavale Reedale.

«Passi ise oma pätsid, mul muudki,» tuleb vastus, ikkagi teradekambrist.

«Olgu. Aga sina kurnad humalad.»

Nüüd aga sumbub nende kõva kõne vaevalt sõnu aimata laskvaks kõmaks, kuna Reet kuuldub olevat läinud kööki äti juurde. Hooti vaid valjeneb nende jutt üle kostma keedunõude ja ahjuukse kolinast köögis ja eestoas. Ei ole neil kõneks muud kui tavalist laadi nääklus õlleteo ümber. Oma tööga kuulukse nad olevat juba sealmaal, et valatakse vett linnasepätsidele. Seda toimetatakse arvata väljas köögitrepil, sest köögist ei pääseks ometi läbi lae pööningule seda meski imalat hõngu.

See kõik on virgutanud Helmi oleku ärksamaks. Jälle tekib temas mõtisklusi, elustub mälestusi.

— — — — —

Kuidagi etteheitetaoliselt asetab Helmi endale küsimuse, kuidas küll kõik on saanud ja võinud nõnda areneda, et nüüd pole enam midagi muud kui rusuv tusk.

Aga etteheitlik enesesüüdistus ei ole veel kuigi lõplik, see tuleb ebaselgena esile kusagilt aimamiste hämust. Ja alanud mõtiskelu lähemad silmapilgud kuluvad selleks, et — kes teab kui mitmendat korda — jõuda vähehaaval veendumusele, et eales ei ole olnud tema osa elus rõõmustada selle üle, et miski on läinud tema oma tahtmiste ja igatsuste järgi. Päevast päeva on ta ju ise olnud kütkestav puur kõigele sellele, mis on kuulunud inimlike igatsuste ja soovide arutust hulgast talle.

Aga kui kõik ta tahtmisedki on jäänud temasse endasse, ega siis tas endas tärkavais (ja samas ka raugevais) mõtisklusteski või sisalduda mingit põike- või pääseteed sellest, mis paratamatult on ja tuleb.

Veelgi vaatab ta mõttekujutlus kuskil lausjõe tasaühtlases vooluses liuglevale venele, mis seal liigub — aeruta ja sõudjata.

— — — — —

Aina mujalt, mitte Helmist endast, on esile tõusnud kõik, mis on vääranud ta saatust kõrvale tema oma igatsuste valitud ja osutatud teelt. Ei suuda üles arvata ega meelde tuletada selliseid juhte, nii palju on olnud neid. Nii või teisiti — muud inimesed oma tegude, sõnade ja soovide karmi jõuga on alalõpmata takistanud vähimatki kaldumast tema õnneks ja meelerahuks, kuna üksnes teiste otsustustel ning teotsemistel on olnud püsi kesta, julgust avalik olla ja juhtida asjakäike nendele soovitud suunas. Helmi soovide ja igatsustega on olnud aina sedasi, et need ei ole kunagi tekkimisest kaugemale jõudnud. On need küll sageligi paistnud olevat suured, õilsad ning võimsadki, kuid ainult nende tekkimise silmapilgul suveõhtu videva hämul või talveõhtuse lambitule kasinal kumal. Hommikuni, teotsemiste ja tõelisuse päevavalgeni, ei ole nad kunagi püsinud. Nad on alati aegsasti hääbunud, oma salajastesse lätetesse tagasi vajunud juba une tulles, kestmata nõnda ööd ki.

Ja ta elurada on läinud, nagu on läinud.

Palju kordi on Helmi nagu praegugi pidanud tõdema oma jõuetust püsti püsida ja aeru hoida elu hoovuses, mis hoopiski ei ole maheda suveöö ja lõhnade sujumine, nagu ta sageli seda on olnud Helmi ilutsevates mõttekujutlustes.

Aga armastus elu vastu on Helmil endiselt alles jäänud. Mälestuste ja kujutluste petlikus maailmas on elu ometi talle kauniks jäänud. Pettumuste mõrudust sumbutada on tulnud üksnes teiste pärast, nende pärast, kelle kõledail sõnadel aga õnnetuseks on nii palju jõudu.

Ennematel aegadel olid need pettumustunded sääraste puhul otse lämmatavad, aga pikkamisi on need muutunud kuidagi raugemaks. Aeg on järjest selgemalt kinnitanud tema enese jõuetust. See masendab ja immutab põlgusekarmu nende vastu, kellel on jõudu rohkem kui õiglust.

Ohud ei ole teda ju siiski veel hoopis maha tallanud. Üle pikema aja neile tagasi vaadates paistab isegi, et hirm on ohtudest alati suurem ja kohutavam olnud.

Aga kõigest nüüdsest mõelda on seda sihitum, et talle pole veel seegi selge, kas see ongi mingi oht või ehk hoopis midagi muud.

Neil silmapilkudel aga, mil Helmile tema lähenev elumuudatus paistab ilmse ohuna, jääb tema tunnete ja arutluste põimingus tühjaks see koht, mille mõnel muul juhul oleks võinud kergendavalt täita süüdistavate etteheidetega teistele.

Kas siis see, mis varsti vältimatult saabub, tõesti on tulnud Helmi enese jõuetusest?

Kas seekord polegi keegi muu olnud tema saatust ta enese igatsuste osutatud teelt kõrvale vääramas?

Kas ei keegi ... kas ei ole, kelle kõrvalgi jõuetu olla!

— — — — —

Ja Helmi üritab meenutada, kuidas see tuli, et ta peab Jorsi naiseks saama.

Varsti aga häirib teda äti ja Reeda toa otsa tulek: nad toovad miskipärast just sinna oma esimese toobritäie meskit jahtuma. Helmi peab luugilävelt pisut tagasi tõmbuma, et mitte nähtavale jääda.

Varjuski ta pelgab, kui nad all õiendavad ja nõule midagi katteks vaja leiavad olevat, et nad ehk tulevad seda siit ülevalt otsima. Aga ei nad tule. Reet toob seest, mis vaja, ja toimes nad seal omaga ongi. Enne sisse tagasiminekut on ainult veel kuulda, kuidas ätt väravale läheb ning pinule ronib. Ja Reet:

«Mida sa sääl õngad?»

Ätt pinult:

«No Jorss ikka ju veel tulemata. Kuhu ta jääb?»

«Las lööb Ridakülas ikka oma viimase poissmehepõlve ralli veel ausasti maha!»

«Seda's nõnda kaua. Oleks tal ikka juba aeg, et sellegagi toimes olla.»

Nüüd kasin viiv vaikust. Aga ega Reet ätita tuppa lähe:

«No tule juba!» sähvab. «Mis sinagi ta pärast nõnda kiheled, kui seegi juba ammu põhus vait, kes ta pärast õige kihelema peaks ...»

Ja nad lähevad sisse.

Aga Helmi ei saa jällegi süveneda, et oma mälestusi kokku korjata. Ta jääb mõtlema Reeda viimastele sõnadele. Ta tahaks põlgliku pilguga riivata nende sõnade lausujat, kes nüüd jälle all köögis kuulukse koperdavat ja seletavat. Aga see ei teeks sellest väljagi.

Helmi tunneb, nagu tõmbuks ta näonahk ahtamaks, pigistaks ta põskede kuumavat liha. Kauaks jääb ta nõnda, kuni nõrk ohe kergendab tardumust. Nihkub siis jälle luugilävele, laseb oma hajali vaatel valguda üle veelgi hämaramaks muutunud maastiku, laskub luugipiida najale, et jätkata oma ennist vaevalt alata saanud mälestuste lükkimist.

Esimesed pildid ilmuvad silmade ette küllaltki kauge aja peidust. Ja aeglaselt need vahelduvad, sest nendega on Helmil hea ja rahustav olla.

— — — — —

Helmi vaatab mõnesse selgemalt meelde kiindunud päeva, mis koitnud ja loojunud enne suurt sõda.

Noil aegadel oli kodul sootuks teine ilme: kuigi nad polnud siis veel riigirentnikkude küllaltki jõukasti elav pere nagu praegu, vaid pidid alati ja kõikide suust leppima põllumoonaka inetult kõlava nimetusega, kuigi

tollal Urruroo praegustest põldudest oli ainult kasin kolmandik äti künda ja koristada, kuigi sellegi pisku eest tuli mõisale tasuda kurnavat teorenti, mis koduste tegemiste, vaevaste abinõude tõttu küllaltki suure ja raske töö juurest nõudis kõige ajakallimail nädalail mõisa nurmile ja heinamaile «tükke tegema» ühes ätiga tihti veel ema ja vellegi, siiski oli neil aegadel selle koha elumaja otsmine tuba ühes nüüd teradekambriks kokkulastud sahvri ja köögiga Helmile mitmevõrra rohkem kodu kui praegu selleks kuuluv kogu maja.

Siis oli kord ning puhtus igal pool — ema ju veel elas.

Siis kõneldi siin ajuti muustki kui mullast ja sõnnikust — Ilmar ju, Helmi veli, oli siis veel alles... Ja õugi, ning majaesine. Kibuvitsad värava kõrval ei olnud veel haopinu alla jäänud ja aknaalused lillelapid olid veel kapsamaaks kündmata.

Tollases kodus Helmi nägigi esimest korda Jorssi.

Ilmar tõi ta sinna. See oli ühel laupäeva õhtul. Oli olnud Helmi kodurahva kord esimestena saunas käia ja seetõttu oli laupäevaõhtune mõnus rahu aegsasti nende tuppa tulnud: emal köögis oli õhturoa valmistamine lõpetatud, ätt lesis puhtas pesus, põlved püsti, selili sängis ja laotas oma silmnäo kohal ajalehte, kuna Helmi, jaladki toolil ja põlved lõua all koos, istus akna all, et järjest kasinamaks jääva õhtuvalguse paistel veel vaadelda ja sirvida seda kaunist raamatut, kuidagi õilsalt valget, musta ja punase kaanekirjaga, nii paksu, et selle üheksatähene pealkiri oli saadud selgesti trükkida ristipidi raamatu päralegi. Kahe nädala kestel leiduma juhtunud vabadel õhtutundidel oli küll kõik juba läbi loetud, aga kuna pühapäeval tuli raamat ära viia, paelusid selle luulerikkad leheküljed laupäevaõhtuses hämarikus Helmit veelgi. Tal ei olnud meeles Ilmaritki oodata. Ei kuulnud ta ainustki sõna äti ühmatustest suure maailma kurja tõotavate sündmuste kohta:

Siis korraga tuligi Ilmar Jorsiga.

Jorsil oli viiul vahariidest kotiga kaenlas.

Ilmar ise tõttas kohe seletusi andma kaasatoodud külalise kohta: see olevat tema uus tööseltsimees seal Hargla potitehases, kus ta isegi oli sel suvel tööl ja ainult laupäevast esmaspäevani kodus käis. Jorss andis enne Helmile, siis ätilegi kätt ja ütles tere.

Ema tuli ja kattis õhtulaua viiele. Sellest väikesest pudelist jõhvikatega punaseks tehtud viinast, mis ätil juhtus kodus olema, ei piisanud kellelegi eriliseks tujutõusuks. Ainult ehk ätt muutus pisut jutukamaks.

Aga Ilmar ja Jorss olid varsti viinatagi elevil ja õhevil.

Õhtulauast tõustud, hakkas Ilmar oma kitarri häälestama. Sel ajal oli Jorss Helmi vastu õige tähelepanelik, aina naerutas enda lähedal lugude algamist ootavat «preilit». Aga ainult seniks, kuni Ilmar oma pilli häälde sai. Siis võis Jorss viiuli võtta.

Jorss võttis oma tumedavöödilise põhjaga viiuli — sama, mis tal praegugi —, liigutas poolelipõlenud paberossi vasakusse suunurka ning tõstis poogna keeltele.

Suunurgas rippuvalt paberossilt tõusva suitsuvine pärast oli ta ilme kibedalt vimmas, kui ta mängima hakkas.

Seni oli Helmi kuulnud viiulit ainult Ilmari-velle puudulikul ja äti veelgi kohmetumal käsitsusel, millega võrreldes Jorsi mäng oli justkui mingi ime.

Parema käe sõrmed olid tal kuidagi imelikult viguristi poognasse hakanud, kuna vasak käis mingeid piire tundmata mööda viiulikaela üles ning alla ja sõrmitses võrratu nobedusega rutliku loo helisid.

Vaikset tuba täitev häälte värisev rabelus oli võimsam, kui see oleks võinud kosta kümnelt või rohkemaltki Ilmari või äti taoliselt viiuldajalt.

Ilmari kitarri summeldus nagu mahendas loo liigset valjust.

Ühes Helmiga kuulatasid ema ja ättki peaaegu hingamist hoides seda imelist mängu, mille sekka ei kostnud kippu-kõppugi.

— — — — —

See õhtu, millega Helmi tundis enese kogenud olevat midagi erakordselt tähtsat ning suurt, ei jäänud viimaseks selliseks. Igal laupäeval Ilmar muudkui tuli jälle Jorsiga. Ja kordus kõik jälle nagu esimeselgi pillilugude õhtul.

Mängisid nad kas toas või aias — Helmi ikka oli nende juures vaikselt kuulamas.

Jorss hakkas teda aina rohkem huvitama.

Aga kui nad Ilmariga mõlemad mängisid, siis vaatles Helmi salajas mõlemaid ja talle tundus, et Jorss oma tormakuses on ikkagi talle võõram ning kaugem.

Ja mängu kuulatades hoidus üha velle lähedusse; sealt piilus siis, kuidas Jorss muud kuulmata ja nägemata uhkete peaviibete saatel poognat lennutas ja oma sõrmi keeltel jooksutas.

Üht õhtut paljude hulgast mäletab Helmi eriti selgelt. Seda, kui Jorss oli tulles piisavalt viina kaasa toonud. Mehed, kõik kolm, muudkui rüüpasid seda, aga ikka ka mängiti — veel rohkemgi ja innukamalt kui muil õhtuil. Ättki, viinast vahva, üritas mängu oma vana viiulitükiga kaasa teha: komberdas mis võis oma paindumatute sõrmepulkadega vana viiuli traatkeeltel ja aina, nõudis lihtsamaid, temalegi tuttavaid lugusid.

Aga kas teda oli või ei olnud.

Viin oli Jorsi tavalisest veelgi marulisemale mängule ässitanud. Ta ilme muutus koos mänguga kord kibedaks-valusaks, siis jälle nagu ähvardavalt õudseks — sedamööda, kuidas ta poognatõmbed looks põimusid.

Aga lugude vahel muudkui võeti viina, mis tegi viimaks Jorsi ütlemised nõnda tooreks ja rõvedaks, et ema Helmi ära kutsus, Ilmar-veli sõnatult oma kitarri keeli sõrmitsedes enda ette vahtis ja ainult ätt jäi laial suul Jorsi lõhverdusi irvitama, eriti neid hirmsaid nimesid, mis ta ütles oma lugudel olevat.

Helmi ei saanud teisiti, kui pidi vahet tegema Jorsi kahe olemuse vahel: üks oli see, kes oma võrratu mänguga oli imeteldav, otsekui kõrgem muudest, ja teine toores rõvetseja, keda Helmi hiljemini, kui ta kainegi oli, hakkas tähele panema, võõristama ja kartma.

— — — — —

Samal suvel murdis algav sõda kogu maa vaikse elu rahutute ruttamiste pööriseks, mitmesuguste murede raskeks ajaks.

Hakati mehi võtma.

Ilmaril ja Jorsil tuli korraga minek.

Velle kirjad tõid esiotsa Helmile ka Jorsi kohta mõne teate, kuna nad esiotsa olid ühte jäänud teenideski.

Mitu korda oli Ilmarilt saadud kirja veerel Helmile ja teistelegi kodustele Jorsi oma käega tehtud tervitused.

Ja kui Helmi vellele esimese sõja-aasta sügisel paki läkitas, siis oli selles paar tema enda kootud labakuid ja sokke ka Jorsile. Nende eest saadud tänuread olid sedapuhku viimased temalt endalt; varsti pärast seda kirjutas Ilmar, et Jorss on kergesti haavatuna saadetud kuhugi haigemajja põdema. Siis tuhmus Jorsi olemus Helmi mälus, kuna temast ei olnud Ilmarilgi enam midagi teatada. Hiljem paariks päevaks kodus käies rääkis vend, et Jorss ei olevat tulnudki haigemajast enam oma väeossa tagasi ega talle kirjutanud.

— — — — —

Siis oli kõik teisiti: Ilmar mullas, ema oma asemel suremas haige ja äti nüüdse «eide», selle alles talitajana ätti ja palka teeniva Reeda rohkem kui perenaisekku lõhverdamist maja täis, kui saatus jälle Jorsi Urruroole tõi.

Seekord ta tuli asja pärast ja jäi rohkemaks kui nädalaks.

See oli varsti pärast seda, kui ätt ühel päeval vallamajast hea uudisega tuli, et «ikka meile sai see Urruroo — setugi tasu selle kaotuse eest, mis saadud Ilmari põetamise ja surmaga».

No ja siis, kui Urruroo oli omaks saadud, tuli hakata kolmele perele ehitatud maja muutma kuidagi otstarbekohasemaks. Kõik toad ühendati ustega, otsmise kambri sahver ja köök lasti aidaks ühte ja siis tuli ka ahjud ümber teha.

Selle töö tegijat otsimast ätt tuligi Jorsiga, kes oli oma ringidega jälle siinnurgas olnud.

— — — — —

See oli Jorsi esimese tööpäeva hämariku hakul.

Helmi oli olnud kogu õhtupooliku väljas taimi istutamas. Ta polnud teadnud kujutellagi seda soodomat, milleks Jorss, alles lõuna järel tööle hakanud, oma vasaraga oli suutnud kogu maja muuta: kõik kohad olid nõgised ja saviseid kive ning potte täis, ustest ja akendest küttis paksu tuha- ja tahmatolmu.

Aga kõrvalt keskmisest toast kuuldus viiuli häälestamist, sõrmede trummeldust keeltel. Helmi läks, terav

kivipuru paljastele jalgadele valus, et öelda Jorsile teregi üle hulga aja. Kuid vaevalt ta sai lävele ja pilgu heita sesse tõrvasuitsuna musta tolmu, mida veel praegugi küttis kui korstnast pooleni mahalõhutud ahju kerest, kui järsku — Helmi ei saanud nähagi, kust-kohast just — lõi kostma Jorsi võimas, tormitsev viiulilugu. Üksi, ilma Ilmari kitarri mahenduseta.

Kare tolm silmil kibe, astus Helmi seina äärde laotud kivivirna kõrvale, kust nägi mängijatki.

Jorss istus pooleni lammutatud ahjuvare äärel, nägu tahmane ja tolmune, sellelt eraldus ainult higinõrede heledamaid jooni ja kaks valget, lakke suunatud silma. Kivipurus punaseks tallatud kombad tolknesid ahjuvare veerelt allakõlkuvail jalgadel. Kompadest paistvad paljad jalad nagu hallid sõduririidest töörõivadki — kõik aina nõega koos; ainult käed olid vist enne viiuli võtmist kivide niisutamise vees pisut puhtamaks loputatud.

Lugu, mida Jorss mängis, oli tema toredaim: sama, mida Helmi ennist sellest Hargla mäelt punetavast majakesestki kostma kujutles, ja sama, mida Jorss aastate eest Ilmariga Urrurool käies alati mängis alustuseks ja lõpuks. Juba siis oli see lugu Helmil viimse helini peas olnud, aga see haaras praegugi tugevalt ta hardunud südant.

Ammu, kui see lugu veel uudne oli, olid need helid ja viisikeerud äratanud tema tunded mitmesugusteks meeleoludeks, aga enamasti ikka sellisteks heldimusteks, mis teevad kogu olemuse magusalt raugeks, kujutlused aga ärksaks nägema selgesti kõike kaunist, mis kusagil ammuste õhtute varjus või veel koitmatagi päevade peidus.

Aga nüüd, kostes tihedas tahmatolmus, mõjusid selle loo tuttavad viisid hoopis teistsuguselt: võimsaimadki paisud ja nobedaimadki sillerdused kõlasid kivirisu täis toas kurvalt nagu kauge kannel, valuliselt nagu üle sügiskuldsete metsade vaevalt kostev äripäevane kirikukell. Kui veel viimati lugu sinnani jõudis, kus see murduski nukraks ja mahedatooniliseks, kus Jorss omal ajal kitarril saatvale Ilmarile ikka hõikas: «bemoll!», siis see soe pakitsus, mis kogu aja oli kibelnud Helmi silmis, puhkes ohjeldamatuks pisaratenõreks.

Kuid lugu kaldus lõppu ja Helmi taandus ahjuvare varju, et mitte nõnda nutvana Jorsi silma alla jääda,

kui ta lõpetab. Aga tolmune tuba jäi veel kauaks helides kajama ja Jorsi pilk lakke. Lõpetanud, alustas uuesti.

Alles lugu teist korda algusest kuulatades sai Helmile pikkamööda selgeks, mis ta nii härdaks tegi: selle loo helid elustasid mälestusi sellest kunagisest kaunist kodust, mida Helmil enam ei olnud niisama paratamatult nagu tollaseid rahulikke päevi ja — Ilmarit.

Ilmarist, kadunust, tõigi just see lugu Helmi silme ette nii selge pildi: kuidas ta, juuksed otsaesisele langenud, tugev ja laiaõlgne, särgiväel, toas või aias, oli kummardunud oma kitarri keeltelt sumedaid saatekumminaid noppima just sellele, ka tema meelest nende kõige paremale loole.

— — — — —

Helmi, väsinud midagi mõtlemast, vilistab hääletult, peaaegu ainult mõtleb seda lugu — alustab ja lõpetab.

Aga tema kujutlus ei näe Jorssi viiuliga prügise ahjuvare veerel, vaid ta vaatab ema elu aegses Urruroo aias sireli ja kibuvitsa vahel olnud pingil oma kitarri kohale kummardunud Ilmarit.

IV

Nende mälestuste elustamine oleks Helmil ehk uinudagi lasknud — juba ta oligi poollamaskil luugi lähedale laotatud heinasületäiel —, kui alt järsku poleks kuuldunud millegi raske ja raudse kukkumist, mis ta jälle virgeks jahmatas.

Ja jälle ta teritab kõrvu, et kuulata all algavat sõnelust äti ja Reeda vahel, kes jälle kuulukse olevat teine teises ruumis. See sõnelus on nõnda vali, et viimne kui sõna on selge.

«Mida sa, hullu aruga, sääl purustad jälle?» See on Reet.

«Mida purustan! Katel — pliidiveerelt . . .»

«Lõhki muidugi? Sind kuramust küll oma paristamisega!»

Natukese ajaga, mis nüüd vait oldi, vaatas ätt vist kukkunud katla üle.

«Ise oled lõhki,» urises siis võidukalt.

Helmi heameeleks seda sõnelemist sedapuhku ainult niipaljuks oligi.

Reet kuuldus kööki minevat, aga varsti vaikis sealtki kostev kõnekõma hoopis.

Ja jälle on sume öö Helmi enesega üksi jätnud — mõteteta, kujutlustetagi.

Mõne silmapilgu nõnda olnud, hakkab hilisõhtu hämar hääletus tekitama temas mingit hirmutaolist üksindustunnet, mida ta püüab endas summutada, aga asjatult.

Kui see esiti õige ebamäärane tunne on kasvanud juba lausa hirmuks, püüab Helmi end vägisi veenda, et tal ei ole siin midagi peljata. Ätti-Reeta on ju all kindlasti alles ärkvel. Ja kui ei olekski . . .

Aga ta ei saa minetada teadmist, et nüüdsama tundis ta siin enese lähedal oma kadunud venda, peaaegu ilmsi nägi ta kuju.

Kas see oli ainult kujutlus?

Või ongi Ilmari igavikus elav vaim valinud Helmi tänase enesemääramise öö selleks, et tulla kahtluste ja hirmuga heitleva õe juurde?

Õhtu tulles ja kaugel hämarusse varjuvate metsade peidus kirikut ja kalmistut aimates Helmi ju otse palus, et ema oleks selle öö temaga. Kas ema ehk kuulis, aga ei suutnud oma raskes väsimuses hõljuda läbi selle nii vaiksegi öö ja saatis poja igatsevale õele seltsiks?

Helmi vaade pöördub üle õla pööningu pimeduse poole.

Luugist kumav hämarus valgustab vaid niipalju, et eraldab katusealusest ainult kaks luugile lähedamat pennipuud ja pisut räästaalustesse topitud heinavalle, aga kaugemad ristikukantsid ja kõik muugi on ühtlase pimeduse peidus.

Ainult Helmi puutumata aseme linad helendavad taamal.

Aga kas need praegu ei liigahtanud? . . .

Ja kas linad ning padjadki ei jäänud hommikul Helmist üleni vaiba alla, selle tema tumepruuni vaiba alla, mis pimedas kuidagi heintest ei võiks eralduda? . . .

Helmi võpahtab püsti.

Pilk pimeduses helendaval valendusel, taandub luugiava poole.

Peaaegu oleks ta komistanud ja kukkunud. Kuid saab veel õigel ajal põlvili laskuda, ärev jalg tabab redelipulga ja hetke pärast on ta õues.

Hilisõhtune vilu õhk jahutab Helmi palavaks erutatud ihu. Viiv nõnda ringi silmitsenud, rahustub ta ja veendub, et see põgenemine oli ikkagi ainult rumalus. Küllap need ikka olid linad.

Kuid üles tagasiminejat temast ei saa — und tal ei oleks seal ikkagi.

Ta siirdub jalutusringile Siiriniidu-tagusesse raiestikku.

Vaevalt õuevärava enda järel haaki saanud, lõmpsahtab köögiuks. Mitte end hulkumas näidata, et ei tarvitseks seletada! käib Helmil hetkeks mõte läbi pea ja ta astub kähku paari õige pika sammuga õuelt puupinu varju.

Tullakse majaesise väravast.

Helmi piilub pinupiludest.

Toovad jälle toobritäie meskit redeli alla jahtuma; tuigerdades kannavad rasket nõutäit. Nüüd on see paigal. Ätt pöördub maantee poole, läidab kustunud piibu. Reetki õiendab sinnapoole, ise katsub toobrikõrvas vist valusaks pigistunud kätt.

Peadpidi kulutukka peitunud püüna jääb Helmi riida taga viljaredelite all kuulama õuel olijate kasinat kõnelust.

Reet: No ei veel Jorsi haisugi.

Ätt: Ju ei ole.

Reet: Või ronis ehk otsejutti laudile, pruuti proovima . . .

Ätt: Ära, hull inimene, ikka sihukest juttu! Ju ta ratas ometi oleks jäänud kuhugi nähtavale. Ega's ta ometi sellega!

Reet: Teab, kas enne hommikut enam tulebki?

Ätt: Ei jõudnud oma tööga ehk otsale.

Reet: Heh, tööööga! — — —

Ätt: No mida's sina?

Reet: Kesse Jorssi ei tunne-tea!

Äkki liugleb aeglaselt ja hääletult suur lind, tiivad laiali, risti üle Urruroo õue.

Ätt: Öökull.

Reet: Kus ikka julgus reol — nõnda madalalt üle inimeste!

Nüüd on nad mõlemad Helmi vaateväljalt ära. Aga ühest laiemast pinupilust leiab ta nad silmapilguks siiski veel. Nad vahivad vähe aega sõnagi lausumata kaderiku poole — kullile järele.

Ätt: Teab, kuhu see meie oma vaadi kraan on saanud?

Reet: Ju ta ikka su enda panduses! (Pöördub majja minema.)

Ätt: Vist pööningul... (Nihkub jälle vaateväljalt ära.)

Helmi riida taga saab ainult jahmatuda äti viimati öeldud sõnast: juba see redelipeel, mis luugilävelt pisut kergakil, õõtsub kolksuda ülesmineja astumiste all. Tuleb laskuda roomakile, muidu teda nähakse luugilävelt, juba ülemistelt redelipulkadeltki võib ära paista.

Mida Helmi küll ütleb, kui ätt peaks vaatama ja leidma, et ase tühi!

Helmil on ikka olnud mingi vaistlik hirm kõige vähemagi tema enese, teistele kuulumatu asja puhul, mille kohta ätt võiks kas või ainult küsida — miks nõnda? Aga sedapuhku see hirm kergendub peagi eimiskiks; ätt kuulukse küll puhu aega üleval kolistavat oma kraani otsida, aga ainult luugi kõrval vedelevate kolikastide kallal. Helmi ei julge küll veel riida varjust pead tõsta, aga varsti kuuleb ta jälle redelipeelt vastu luugiläve kolksivat, mis tähendab, et ätt alla tuleb.

Helmi otsib ruttu pinust väravale vaadata laskva pilu: jah, ta on leidnud oma kraani, puhub punnis põsi, et selle pidavust proovida, ja läheb rahulikul sammul majja.

Ja kohe tõuseb Helmi viljaredelite alt kükitamast, et metsa uitama minna.

Samast puupinu tagant läheb tee raiesmiku poole. Jõudnud sinna, leiab ta enda ses suures, segamatus rahus, mida ta oli igatsenud kogu tänase õhtu. Ta enam ei mäletagi, et vähekese aja eest hirm ta südant väristas, ega ole tal meeles sedagi võpatust, mis nüüdsama alles tast läbi käis, kui ta rettu, puupinu taha kuulis neid Reeda salvavaid sõnu: «või ronis otsejutti laudile, pruudi kaissu»... ja muudki selletaolist.

Siin raiestiku kõrgel ja kuival põndakul tundub õhkki hoopis teine. Õhtu jahedust mahendab liivasest pinnast hajuv soojus ja päisepäikese paistes vaiku nõretama köetud noorte nõmmemändide uim, millesse Suurmetsa

poolt seguneb veel hiliste laanekannikeste hõngu. Ei ole jahe. Ainult paljastele jalgadele on rohke kaste pisut vilu, mispärast Helmi istub pihelgapuhmaste varju kännule ja katab seelikuservaga oma ristikulehtedest ning karikakarde õiehelvestest kirjuks kleepunud sääred.

Nõnda on soe, jää siia või hommikuni. Pikkamisi hakkab ta end jälle koguma: ei kuulegi niidukraavidelt kostvaid roolindude siristusi ega muidki ööhääli, langetab pilgu puid-puhmaid nägemast enda ette ja otsaesise peopessa, laseb piha kergelt istmeks oleva kännu kõrval kasvava pihlaka tüve najale. Nii on hea jätkata oma poolelijäänud tagasivaadet ja kujutluste käiku.

Kusmaal ta meeldetuletused katkesidki?

Vaevalt saab Helmi otsa peale, kui juba ta huuled torunevad tasa-sisinal vilistama.

Sama lugu jälle, seesama.

— — — — —

Nii see oli: Jorss ahjuvarel tahmapilves alustas seda veel kolmatki korda.

Liikumata kuulas Helmi, kogu olemus pingul ning virge.

Muude hulgas sai tas vist seegi mõte vilksatada, et kuidagi kõrgemal harilikest argiinimestest on see Jorss, sest kes muu küll tunneks vajadust nii ränga ja musta töö sekka pilli mängida. Aga kaugemale seda mõtet arendada ja võrdlusi teha Helmi ei läbenud, kuna selle nii palju ja nii häid mälestusi tantsitava loo helid ikka uudselt jälle aeglasemaks vaibudes ja perumaks kiirenedes, võimsaks paisudes ja vaiksemaks sumaks tasanedes panid ta ärksalt ning teraselt kuulama.

Ent lõpuni Jorss kolmandat korda enam ei mänginud. Keset nobedaimat ja võimsaimat paisu lugu järsku katkes ja mängija rasked kombad kolahtasid ahjuveerelt alla.

Sülitas suure suutäie tahmapori lakke ja läks oma pilli toa lagedamas nurgas vedelevasse musta vahariidest kesta viima.

Siis alles märkas ta Helmit kivivirna kõrval.

«Tere ka üle hulga aja,» ütles, mingi sõbralik omavahel-oleku kõla hääles.

Helmi lisas oma vastuterele suure tänu ilusa mängu eest.

«Aga vasara- ja kelluvars on mu sõrmed ikka kangemaks ka kõverdanud. Sellest hääst ajast saadik, kui me siin Ilmariga ... Eks see ole märgata?»

Seda ei võinud Helmi küll tunnistada.

Tükk aega käis nende jutt samast tühjast-tähjast. Jorsi vaates aga leidis Helmi mingi võõra helgi. Tollal jäi see talle täiesti seletamatuks, aga nüüd, kõigele tagasi mõeldes ... Ju see pidi vist peegeldama mingisugust temas varjul olevat kibedust... Juba need sõnadki, mis ta nii järsku ärevaks muutudes Helmile nõnda erutatud häälega lausus:

«Tead Helmi, kui siin ilmas poleks viina ja pille, siis ei oleks ka Jorssi. See on jumala õigus, sula tõsi ...»

Ütles ja võttis vasara.

Aga kui Helmi juttu veel lõppenuks ei pidanud, vaid Jorsi viimati öeldu kohta hakkas korraldama mingit vastust või küsimust, et miks s i i s poleks Jorssigi ja miks just viin peab olema see, mille pärast elada ... kas ainult viiulist ei piisaks ja lõõtsastki?... Siis viskas Jorss vasara, astus Helmi juurde nii järskude sammudega, et teine komp jäi kaugele maha, ja haaras mõlema käega ta käsivartest.

«Kas siis sinagi oled juba nõnda suureks kasvanud, et tahad kõike teada? Kas sa siis arvad end juba kõigist ilmaasjust aru saavat?»

Jorsi hääl oli seda öeldes kuidagi võõras ja sumbunud, kähedalt kõlatu.

Rohkem ei midagi. See öeldud, pistis ta kohe jala kaotatud kompa ja oli sedamaid jälle ahju juures.

Nüüd ei võtnudki ta vasarat. Muudkui haaras kinni ahjunurgast, sooned nõgisel otsaesisel pingul, tiris kõigest jõust, kuni potte ühendavad traadid rebenesid ja pool ahjuvarest mürinal maha langes. Ei hakanudki risu hulgast kive ja potte riita pilduma — haaras teisegi, veel püsti püsiva ahjunurga ja hakkas seda sikutama.

Helmi põgenes ahjuvarest tõusnud tolmupilve eest ja Jorsi vaateväljalt otsmisse tuppa. Vaatas seal oma käsivarsi: telliskivipunased peojäljed olid jäänud ta valgeile varrukaile. Ja samasugused, pisut sinakamad, käiste alla käsivartelegi.

Silmapilk hiljem kuuldus kõrvaltoast veelgi rängem kivide kukkumise kolin.

Aga kui ätt õhtul põllult tuli ja Jorsi tööjärge vaatas, mõmises ta kurjustada:

«Anna veel sihukesele pasantsile töö tükiviisi! Kahju rohkem kui asi väärt — pooled potid sogaks tehtud ...»

Jorss ise seda ei kuulnudki — oli, kui ätt sedasi urises, juba poolel Hargla teel oma rattaga.

— — — — —

Need päevad, mis Jorss veel Urrurool oma tööd lõpetas, kohtles ta Helmit kõige harilikumal kombel.

Oleks justkui hoidunud isekeskis jäämast.

Aga kui ta viimati omaga valmis oli, tekkis neil ätiga palga õiendamise juures millegipärast sõnelus, mille ägenemist Helmi kõrvaltoast kuulis ainult sinnamaale, kui Jorss ätile kähvatas: «No võin selle ju sulle, näljarotile, kinkidagi!»

Siis Helmi ei tahtnud seda enam kuuldagi, tal hakkas häbi. Lipsas õue, kadus karjamaa tanumast alla.

Nõnda jäi Jorsile hüvastigi ütlemata.

— — — — —

Edaspidised kokkusaamised olid kõige tavalisemat laadi, aga siiski tekkis nende juhuslikkude kohtumiste kõnelustest nende vahele mingi vahekord, mida tunnistas juba see viisakus ja aupaklikkuski, mis eristas Jorsi jutumoe Helmiga tema lõhverdustest teiste tüdrukutega. Helmi ei võinud kuidagi jagada seda üsna üldist arvamust, et Jorss ei mõistagi olla muud kui rõve lõhvarts. Helmi vastu ei olnud ta seda kunagi.

Palju neid kokkusaamisi seni ei olnudki, kui Jorss ise jälle hakkas Urrurool käima, Helmi kosilasena ja peigmehena. Ega neid rohkem vist olegi meelde tuletada kui Torba Riina pulm, üks jaaniõhtu Närju nõmmel, mõni koos oldud pidu või lauluharjutuse-õhtu ja kakskolm juhuslikku kokkusattumist küla vahel.

Torba pulm ju vist oligi nende esimene kokkusaamine pärast Jorsi ahjutööpäevi Urrurool.

Helmi käis seal ätiga — olid piirirahva poolest kutsutud, kuna Jorss oli sealgi, nagu kõikidel niisugustel puhkudel, peo pillimeheks.

See kokkusaamine tahtis vägisi Helmis matta kogu

selle natukese meeldivat, mis tal tollal Jorsist oli tallele pandud.

Juba siis, kui Helmi ätiga pulmapäeva pärastlõunaks sinna jõudis — nad läksid jala, lume alt vast vabanenud niite ja nurmi mööda —, ja varsti pärast seda, laulatusel käidud, pulmamajja tagasi saabusid, olid kõik kohad seal täis lärmi, rõvedaid laule ja joobnute lõhverdusi, mille poolest Jorss kaugelt agaram oli kui teised ümbruskonna mürtsumehed.

Ei ta täitnud seal oma pillimehekohustusi viiuliga, nagu Helmi minnes kujutlenud oli, vaid aina röögitas lõõtsa. Ja sellegagi ainult sääraseid korrutusi, mille saatel peale selle, et tantsida lööberdati, mehed, eriti sõjas olnud, jorutasid laulda viisi poolest kuidagi nukrakstegevalt ühetoonilisi, aga sõnadelt aina rõvedaid laule.

Mingi vaistlik hirm Jorsi eest sundis Helmit seal valvel olema, et temast eemale hoida.

Helmi lähikond koosnes paarist vaiksest neiust ja mõnest vanemast eidest, kes hoidusid isekeskis tagakambri varjulisemasse nurka, kuhu ei ulatunud lõhvarpoiste rahurikkumised.

Aga sellelgi korral ei saanud Helmi jääda Jorsiga hoopis kõnelemata.

Hommikut-ööd, kui lähemad saajalised juba lahkuma hakkasid, see sündis.

Helmi oli väsinud. Ta oli märganud lärmi eeskambris olevat pisut vaiksemaks jäänud ja julges seetõttu ätti otsima minna, et veenda teda koju tulema. Ent kohe, kui ta astus üle eeskambri, hüppas Jorss müüri äärde laotatud põhkudel sirulevate poiste ja nende endile kaissu kistud tüdrukute hulgast Helmi käsivarde ja hakkas tirima, et tule sinagi, mu päris pruut, põhku poissi saama!

Mihuke küll võis olla see pilk, millega Helmi, veri vihaselt näos, talle otsa vaatas, kui kähvas: «Kellega sa end arvad... kao siit!», et Jorss jalamaid kogu oma vahvuse kaotas ning, kohmetult kõrvuni punane nagu hoobi näkku saanud, jäi põhkudel lesijate laia ja parastava naeru alla.

Helmi aga sammus uhkelt edasi ja näitas, nagu poleks tähelegi pannud, et Jorss hoopis uue moega ja päris paipoisi ilmel tegi veel mõne ara sammu tema poole.

Ukse kinni löönud, peatus Helmi köögis, jäi kuulatama.

«Lõi takka üles, mis?» iristas üks poisihääl.

«No see pole juba sihuke nagu see sinu mära,» andis Jorss vastu.

«Kellele sa ütled! Endrik, tee talle kuradile...» kriiskas osatatud tüdruk.

Kambris tõusis lärm. Helmi ei julgenud üksi kööki jääda, tõttas õue. Seal otsis ätt teda juba kojuminekuks ja nad läksid.

Paari päeva pärast aga oli jutt Urrurool, et sõnelemine, mille hakatust Helmi kuulis, olevat ägenenud Jorsi ja Hargla endise sepa poja Endriku vahel väistega veristamiseks.

— — — — —

Kulus kuid, enne kui Helmi jälle Jorssi nägi.

See oli Närju jaanikul.

Esiotsa polnudki Helmil kavatsust sinna minna, aga kui ta siinsamas raiestikul üksi uites nägi jaanikuleegi sädemete sära, tulihändadena üle taeva siuglevate rakettide jugasid, bengaali tulede mitmevärvilisi kumasid ning kuulis meeldivaid mängulaule, siis veetles see kõik teda aina lähemale, kuni oligi seal. Aga mitte päris: jaanikuliste hulka ta ei tahtnud kippuda oma liiga koduse riietuse pärast; jäi pisut eemale, nõmmelagedat piiravate mändide varju, kuhu paistsid veel paremini mahatehtud tule sädemeid puistav leegitsus, rakettide lend ja tantsumurugi.

Nõnda oli hulk aega hea vaadata. Aga siis nägi ta, kui mõistlikult seal murul käisid Närjude üliõpilasest Salme korraldusel ja eestvõttel algatatud ühismängud, ja tal hakkas nagu kahju, et oli tulnud nõnda — sobimata jaanikuliste hulka minna.

Otsustanud juba koju minna, tuli korraga Jorss. Juhtus tulema just sellest kandist, et märkas Helmit enne, kui keegi teda ennast heledate tulede valgusest mändidealusesse hämarasse nägi.

Jorss oli üksi ja kaine.

Kuulnud, et ja mispärast Helmi nõus ei ole mängumurule minema, ei kippunud temagi sinna: istus üsna Helmi lähedale kasteniiskele põndakule ja ütles, midagi

nagu südamel koormaks, mõne õige vagusa lause silmapuutuva kohta:

«Näe, kuidas nüüd heitis sädemeid!»

«Vaata, kuidas kõik inimesed on nagu vaimud selle rohelise kuma paistel. »

«Küll on ikka vilets lõõtsamees, — muudkui valetab.»

Samas laadis poetas ta piskuhaaval juttu, kuni mängumurul laulvad ringid hakkasid juba harvemaks jääma. Helmi asutas minekule; andis argliku nõusoleku Jorsile teda saatma tulla.

Aga asjatu oli see argus: vaikne ja eneses, saatis Jorss Helmi viljavahelisi põllupeenraid ja udus nõgusid kaudu kuni siia raiestikule. Enne väravasse jõudmist alles püüdis midagi vabandavat lausuda Torba pulmas juhtunu kohta. Ja kui Helmi ütles selle juba ammu unustanud olevat, tekkis tema võõralt tõsisesse ilmesse selge kergendusrõõm.

Imelik! mõtles Helmi, et seesama tühine asi oli sellele alati ainult vahvale ja jõulisele Jorsile nii kaua koormaks olnud.

— — — — —

Kõik edaspidised kokkusaamised Helmil Jorsiga olid niisugused, et neid ükshaaval meelde tuletades ei paistnud ühelgi erilist mõju olevat teineteisele lähenemiseks. Koolimajas lauluharjutuse-õhtuil käis Helmi järjekindlalt, Jorss aga sattus sinna ainult mõne korra, kui juhtus koolimajast mööda minema või oli tal seal mingit asjatoimetamist. Mõnikord juhtus, et Jorss saatis Helmi koolimajast kojugi (pikk see tee ju ei ole), mõnikord jälle piirdus nende kokkusaamine ainult mõne harva sõna vahetamisega teiste silme all — kõneaineks küll ei midagi erilist, ent see tuli ikka ja alati ilmsiks, et Jorss kohtleb Helmit palju viisakamalt ja tagasihoidlikumalt kui muid.

Seltsimaja pidudel aga ei olnud Jorss kunagi päris kaine. Kuid alati, õige tunduvaltki joobnuna, suutis ta piiri pidada ega tülitanud kunagi Helmit liiga. Kui ta vahel tuligi ülearu julge jutuga, siis piisas Helmi ainsast tõsisest sõnast, et saada mõistlikuks või minema minna.

Aga ometi olid need vähesed kohtumised arendanud Jorsi mõtted ja ehk tundedki sinnani, et ta ühel selle

kevade pühapäeval, nädal enne suvisteid, tuli Urruroole kindla kosjajutuga.

Helmi juhtus üksi kodus olema. Reet oli läinud kusagilt talust põrsaid tooma ja ätt teisest kandist neile lõikajat nõutama. Helmi lesis raamatut lugedes majaesise noorel murul, vahtis vahetevahel taeva sügavasse sinetusse, pidas silmas pesa ehitavate pääsukeste lennuringe ümber hoonete ja õue kohal, kui värav käis ja Jorss tuli.

Oli kuidagi pidulik oma tõsiduses ning liigagi viisakas Helmit teretades ja teiste koduste järele pärides.

Aga ta ei hakanud liiga pikka sissejuhatust tegema, vaid ütles vahva mehe kombel varsti välja, mis tal öelda oli.

Helmis jahmatas see kõik pahuriti.

Mida ta pidi vastama ... nõnda ruttu ... oma peaga ise kõik otsustama?

Ei Helmi saanud muuga toime, kui vaatas punastunult teisale ja lausus:

«Ei mina seda tea ... nõnda järsku ...»

Aga ätilegi, kes parajasti tuli, tõttas Jorss kohe oma asja seletama. Ja nõnda, et Helmi silmist ja olekust olevat paistnud sula nõusolek.

Ätt, külas pisut tujju tehtud, tiris Helmi Jorsiga sülitsi kokku. Helmilt ei oodatud enam mingit otsust; kõik oli juba nagu lõplikult selge.

Hämuselt mäletab Helmi seda, nagu sedagi, kuidas neid kosjaviinu siis võeti ja k u i d a s temas keeda mühas arutult kõiksugu aimusi, hirmu ja lootusi läbisegi.

On's see pääs kodu masendavaks muutunud õhust?

Või kurb paratamatu lahkumine kunagiste mälestustegi lähedusest?

Kas see uus, mis tal ees on, toob voli ka tema tahtele ja teole?

Või surutakse ta nüüd veelgi tugevamini vastu seina?

See kodu — küll Jorsi, aga natuke ka Helmi oma, mis peab nüüd Urruroolt kuhugi mujale aseme leidma ... kas sellele saab Helmi ise ilmet anda, mõnevõrra oma kunagi ehk vilksatunud kujutlusi mööda, või tuleb tal Jorsiga sellepärast samasugune võitlus kui Helmi emal oli ätiga, kus siis Helmi kindlasti alla jääks oma vaprale vastasele?

Neile ja veel paljudele muudele küsimustele ei paistnud kusagilt seletust.

Ja praegugi on need seletused veel ilmumata, kuigi Helmi hing on ärkvel olnud kõik need päevad ja ööd, et neid otsida. Aina uusi kahtlusi ja küsimusi on ta leidnud kõikjal, kuhu lootused on teda juhatanud selgust leidma.

Aga nüüd, veel täna öösel, tahab Helmi kõiges selgusele jõuda!

Ta tahab oma tähtsamat teeharu käima hakata täie teadlikkusega!

Kui peaks olema juba hilja kõigile küsimustele vastust saada, siis tuleb säärased igavesed küsimused ise mingi jõuga summutada, et nad enam kunagi esile ei tõuseks.

Selleks ehk ikka peaks Helmis, kusagil õige salajas, jõudu leiduma . . .

— — — — —

Juba see mõte üksi hakkab Helmisse vähehaaval rahu tooma. Õige otsustanult tõuseb ta korraga kännult ja süüvib rahuliku uitaja kombel aeglasel sammul raiestiku alanedes aina tihenevasse toomede ja pihlakate võssa, kuulatades öösorri kusagil kaugemal, roolindude siristusi Siirniidu kraavipajudes ja vaadeldes ööhämaras raiestikuvõsa tumedat lopsakust ning Arumäe metsa rasket mustendust selle taga. Ta hingas rahulikult mändide, kaskede, valge maarjaheina, ristiku ning muude õite lõhnu, mida vagusad ja soojad suveööd on siin alati talle vastu laotanud.

V

Noorte võsapihlakate lopsakad võsud libisevad pehmelt üle Helmi õlgade ja käsivarte. Kõrge aruhein riivab sääri, kõditab kindreid. Ümmargusi ristikunutte jääb varvaste vahele; jalataldadele on raod heinajuurika peidus ja üksiku tutaka seemnemänni kaugele võsa alla heidetud käbid sageli valusad. Aga see kõik on nii tuttav ja omane.

Järsku tunneb ta midagi sooja sääremarjal.

Helmi kummardub vaatama: see on lai valg sooja, liimitsevat verd lõikheina tõmmatud haavast.

Ta pühib kastejaheda rohuga märjal säärel jõudsasti lalali immitseva verenõre ära ja suleb haava pehmelt kleepuva kortslehega. Lööb siis sõrmed läbi pihlakavõsude ja süüvib aina tihedamasse võssa.

Kogu õine mets, selle rahu ja lõhnad tunduvad praegu üksnes temale kuuluvat. Temale, neile noorukestele puudele ja väikestele linnuvaimudele, kes tõusevad võsa tihedamaist puhmastest uniselt siutsahtelles, kui mõni kõrvale painutatud kahar longoks vibutub liiaks suure sahinaga tagasi oma põõsasse.

Mahe rahu võtab Helmis aset.

Jalad ei ole enam kastevilule hellad ja käsivarredki on harjunud märgade okste jahedate puudutustega.

Kuhu viivad need tõtlikud sammud ta viimaks?

Juba on võserikus haabu rohkem kui pihlakaid — toomi enam ei ainustki —, enam kõrge aruhein, ristiku, kasteheina ja hiireherne segaparmas ei kõdista sääri, vaid pisut veel kanakoole ning siis hakkab varvaste vahel lirtsuma raudkülma roostevett. Aga Helmi ikka ei tea veel, kuhu ta nõnda umbkaudu uites peab välja jõudma.

Ei ta pöördu tagasi sellelt sonniltki, mis eraldab raiestiku Arumäe Suurmetsast, läheb üle selle heinakamara all kulisevatest niredest ja jätkab oma uitu mäkke tõustes põliste jalakate, kaskede ja vahtrate all puusadeni ulatuvais sõnajalgades.

Kui võimsad paistavad Arumäe jalakad ning vahtrad ja kasedki nende hulgas! Küllap nende juured on ilmatu kõvasti kiindunud tihedasse mäemulda, et on kestnud kõik oma ea tormid. Helmi ei mäleta, et mõni neist siin kunagi murdunud oleks.

Õige pikkamisi, kuid püsivalt hakkab Helmis üksikuist hämuseist mõtete ja võrdluste sugemeist tekkima aina tugevnev tahtmine olla Arumäe suurte puude kombel eneses kindel ja jõuline. Aga kui sellest igatsusest tärkaski tas hetkeks jõulisem tunne, siis varistab selle kohe jälle karm veendumus, et ei tema kuulu nende metsahiiglaste hõimude hulka, vaid pigemini on peentena ja nõtkeina sõnajalust tõusvate alusvõsude taoline, millelt ühelt ta ise nüüdsama murdis sääskede

peletamiseks ladvatuti, nõnda et varjulisest puuhakatisest jäi järele üksnes lage vits, millest ei tea, kas sellel ongi juuri mullas või on see niisama kellegi poolt visatuna sõnajalgade najale püsti jäänud.

Aga ometi on nad ju puha samast seemnest — nii suured ja võimsad kui väikesed ja väetidki. Ei neid alusvõsusidki kõiki pikkamisi kõdunevaiks raagudeks murta-tallata; ju neistki mõned saavad kunagi päris-puudeks nüüdsete hiiglaste asemele.

Seesama siingi — saatus määrab, mis kellestki saab.

See metsailma saatus on rängemgi kui see, mis inimesi talutab: siinsed väetid ei saa karjatadagi, kui neid murdma, tallama või laasima tullakse, ara oigamisegagi ei saa nad paluda, et neile elu jäetaks, vaid peavad tummalt alistuma kõigele, kuna härdamgi vitsamurdja märkab vist alles siis, kui ta juba murdnud on, et nüüd tegi ta otsa peale sellele, kes oleks võinud elada ja suureks kasvada.

Aga miks vaikis Helmi, kui teda tuldi murdma?

Miks ta ei põgenenud? — polnud ju ta jalad maas kinni nagu puude juured.

Ei ole muud vastust neile küsimustele, kui et Helmi ei s a a n u d. Miski mattis ta suu ja nööris kõri. Miski hoidis tedagi põgenemast otsekui maamulda juurdunud puud.

Helmi on pidanud üha tõdema, et teotsemine õigel hetkel ja selguskindel sõna parajal paigal pole olnud tema osa. Kujutlemisi ja mõlgutamisi on kulunud kogu ta elu kuni tänaseni. Kujutlusis on tal olnud teotsemistki ning kindlaid sõnu.

Ja kui neid olekski päriselt olnud?

Mõned juba unustatud pisiasjad ehk oleksid teisiti kujunenud. Aga mis mõju oleks Helmi kuitahes võimsal tahtel või sõnal saanud olla selle saatuse valusaima löögi, ema nõnda varajase surma kohta, kui tohtridki ei teadnud rohtu ta tõvele? Kuidas Helmi oleks saanud mõjutada sõjast tagasi tulema Ilmarit-velle, kui selle ilma mõjukamadki ei suutnud summutada ega ära hoida seda tohutut tapamöllu?

Või oleks ta sinna midagi parata saanud, et ätt pärast ema surma selle Reeda nais! Kui see hakkas ilmsiks tulema, siis Helmi teotseski: mingi vaistliku innustuse

kihutusel oli nii usin kui iganes suutis talitusi toimetama, kuna ätt oli öelnud, et — ju pean vist ikka veel naisegi võtma, et kohta jutis hoida, kuna sinust, Helmi, ei taha ikka Urruroo perenaist saada, su loomusele passib ikka nagu hõlpsam elu . . .

Ent mis oli sellest abi! Kuhu Helmi tõttaski, kõikjal oli ta kannul ja ees Reet, igati juba rohkem perenaine kui teenija.

— — — — —

Kas see oligi ainult Helmi jõuetus, mis kõik asjad nõnda arendas? Mitte ainult. See on olnud saatuse teelt kallutamatu käik, mida inimese nõtrus parem ärgu püüdkugi väärata. Ainult vähem kannatada selle kõige puhul ehk oleks olnud võimalik. Kuid see on juba loomuse, hinge asi; hinge hellus aga ei ole kellelgi enese võtta ega hüljata.

— — — — —

Helmi on välja jõudnud sellele Suurmetsa kesksele, Arumäeks hüütavale kurukale, mille viimne kui känd, põõsas ja künkakühm talle juba lapsest saadik tuttav on, kuna just siia on Helmil ikka asja olnud.

Selle päikesepoolses kääras näitab kevad, kui lumi mujal veel valendab, esimesi sinililli ja küüvitsa häitsmeid. Siin löövad kannikesed ja piibelehedki palju ennemalt õitsele kui metsa all. Ja sügisestel seenematkadelgi, Tagalaanest tulles, on siin olnud ikka hea väheks peatuda, et puhata ja päikeses mättail punetavate palukatega suud karastada.

Helmi on kännule istunud ja jalad seeliku alla sooja võtnud. Silmab mitut maasikat, mida ulatub noppima tõusmata. Kuidas need ta jänusele suule maitsevad!

Kaste on tahenema hakanud, kuigi siia ei pääse avamaal tõusnud tuul. Seda tuult näib liikvele lükkavat läänes tumenema ja avarduma hakanud pilv, mis on katnud juba laia vöödi taevast just seal, kus varsti koiduks kalduv ehaõhetus võiks olla juba kõige kõrgem ja heledam.

Nõnda see paistab piki kurukalt õgvalt avale viivat

sihiteed. Ja oleks see näha selletagi, kuna pilve tumedus on juba nii kõrgel, et paistaks üle Suurmetsa ladvastikugi — mets Arumäe kuruka äärtelt tõuseb liuska ja kõrged jalakad jäävad siit rohkem mäealusele madalale.

Kas see pilv, kui ta tõuseb, toob koidu eel ainult väikese sabina kaste eest maad karastavat vihma, või alustab see, nagu alles hiljuti oli, rohkemaks kui nädalapäeviks tüütavalt halli ja tusase sajuilma? Helmi ei tea seda pilve järgi otsustada. Ta on küll palju vaadelnud pilvi, pikad puhud üksisilmi vahtinud nende tekkimisi ja tõuse, aga meelde on tal jäänud sellest ainult hämuseid muljeid, uduseid mälestusi selliste vaatlemiste aegsetest igatsusist, pole sellest tulnud seda taatide tarkust, mis teab ennustada juba enne pilve taevasse tekkimistki, missugune sadu nüüd just hakkab, kaua see kestab, kust kaarest tuulega ja muud.

Aga vihmaeelset õhku vist ikka lõõtsub praegusegi tuule muutlikes puhangutes.

Ja mis siis kuivatas maast kastegi? Helmi tõuseb minekule, et jõuda vihma ajaks kodumaile. Läheb õige mõtlikult ja aeglaselt, aga otsemat teed: läbi metsa Siiriniidu ligi Arumäe kurukani ulatuvale käärule, et sealt siis üle raiestiku eesääre kohe Urruroo karjamaale jõuda.

Siin on suured puud, kõrged haavad harvemad, aga noored nende all, õngeridva-ealised, seda tihedamad. Aina ähvardava ja tumeneva pilve lükatud iilid veerevad neist üle otsekui rasked lained. Hoo vahedelgi jääb haavade värisemisse ühetasane sumbe kohin.

Haabade tihnikust avale jõudnud, näeb Helmi, et sadu veel ei ähvarda, ja ta muudab oma sammud uuesti aeglaseks uitmiseks. Aga ta mõtted tõmbuvad pingumale, erutuvad ärksamaks.

Rahu, mis sugenes Helmisse seal Arumäe kurukal ilma ja ümbrust vaadeldes, ei olnud see, mida Helmi janunes juba esimestest sammudest saadik Suurmetsa jalakate all.

See seal ei olnudki rahu, vaid mõtete hajali eksimine, meelte lõtvumine ja selget kaalutlust ootavate küsimuste summutamine.

— — — — —

Mis see nüüd oligi, mida Helmi ennist veel lakas lesidest tahtis nii väga endale selgemaks saada? Vist küsis ta, kas ta saamine Jorsi omaks on jälle teiste mõjutatud, või on see olnud ainult ta enda loidus, et kõik juba on sealmaal, kus on. Üksnes sellepärast, et seda vastust leida, Helmi ju vaataski mõttes lülide haaval üle enese ja Jorsi vahekorra arenemise.

Aga milleks!

Nüüd ei näi sellel selgusel enam mingit mõtet olevat.

Mida see enam muudaks, kui Helmil olekski kindlamat selgust ses küsimuses? Seisneks see selgus selles, et vaid teiste karm hoolimatus on talutanud Helmi olevate murede ja kahtluste piinade paratamatuseni, siis — need tunded on ju teatud, mis tuleksid: immitseks hinge vaid jõuetut viha kui vinguhõngu, mille lämmatus ei vaevaks kedagi muud kui üksnes teda ennast; kui aga saaks uskuda, et ei ole süüdi — kui keegi on üldse süüdi — selles kõiges keegi ega miski muu kui Helmi enda loidus, ta tahte- ja teojõu nõtrus, siis tooks see sellise sisetunde piina, mille vaibutamiseks või summutamiseks kuluks palju aega ja jõudu, mida aga ometi on viimseni vaja selleks, et jõuda selle päris rahuni, mis ometi peab leitama, kui see ei ole Helmi viimne öö.

Helmist on nii aru saadud, nagu oleks ta nõus olnud Jorsile saama, kuna ta on vaid vaikinud, ainustki sõna selle vastu lausumata. Nüüd on seda juba kaks püha kirikuski kuulutatud. Ja kibedas hoos on ettevalmistused, kui südaöö on möödas, siis juba ülehomme pühitsetavaiks pulmadeks. Õlledki juba käärivad.

See on ometi lõplikult selge ega vaja enam mingisuguseid arutlusi. Mis juba on, nagu on, ei see karda enam ühegi otsuse ja mõtte julgust ega jõudu.

Olnut olematuks ei tee, kui liigutataks kas või mägesid.

Nõnda. Ja ärgu nüüd olgu muud küsimust, kui — kuidas s i i t edasi?

Kas sellesse rahusse, milles ema ja Ilmar, Helmi kõige lähemad, on ammust saadik juba kõige eest varjul?

— — — — —

Nii otsekohese selgusega tuli Helmil see mõte praegu esimest korda. On küll ennemaltki tulnud, kuid ainult kujutlusi kaudu, et kui ta korraga ... kindlasti variseks siis äti ja Reeda jõhker valjus piinaks, mille rusuvust piisaks neil elu otsani ...

Kunagi varem pole see mõte muuks saanudki kui niisugusteks kujutlusteks. Nüüd aga ei sedagi, kuigi tuli nii selgena.

Milleks! hülgab Helmi selle. See uus on ju veel nägemata. Mis see ka ei oleks, pääs senisest on ometi kindel. Ja pole ju ses uues, saamisel olevas, veel midagi nii võimsalt kindlat ja vääramatut, et muudkui põrka nagu peaga vastu müüri. Kõik see, mis nüüd algab, on alles eimidagi, millest võib luua kuitahes rahuõdusa kodu. Kui nüüd ainult jääks see jõud ja selgus Helmi mõtetega! Kui jääks usk! Või lootuski.

Vaadates avasilmi kõiki asjaolusid peaks leiduma alus usule, julgeks tiivustavale ja jõudu andvale lootusele. Risti vastupidist mitte põrmugi.

Asjatu peaks olema norg ning meelehärm sellepärast, et Jorsi tulisädemene loomus pole lasknud tal härdameelse unistajana käia oma armastusega Helmi jälil, vaid et ta teed on tuisanud aina tolmu rängast rutust, üha pillihääli liiast rõõmust.

Teisiti ta polekski Jorss.

Pill ja viin ... kui ei oleks neid, ega siis oleks Jorssigi. Ju see on ta enese öeldud, avameelselt ja hoopleмata.

Pillid, viiul eriti ja ka lõõts, jäägu sesse uudegi, nende ühisesse kodusse. Jäägu, sest nendeta tõesti ei oleks Jorssi olemaski.

Aga viinata? Küllap selleta Jorss võib jääda Jorsiks, kui Helmi enda kavatsuste ja käte korraldatud kodu armsus hoiab ta väljas töömatkadelgi aina sellest unistamas ja sinna igatsemas, nõnda et ta kodu ligimail tööl olles kohe õhtule saades, kaugemal jälle tööga valmis jõudes muust mõtlemata koju ruttab, et seal õnnelik, rõõmus ja rahul olla.

See liigne kärsitus, mis teda tänini on tõmmanud igasuguste kärade ringi, moondub sellise kodu olemas olles peagi kohustetäitmise ja edasirühkimise tuhinaks. Koos ja käsikäes.

— — — — —

Aga neiks praegusteks sammudeks tihedate kuusetukkade vahel rohetaval samblal on mingi tuhmim, hoopis murelik mõttekäänd vajutanud Helmi väsinud, üksnes neist mõtiskeludest veel virge pea üsna longu. Kuid see norg ei kesta karjamaa ja raiestiku piiriaianigi. Kohe jälle on pea püsti ja pilk ärksaist silmist ees tumendava karjamaakuusiku ladvastiku teravate tippude kõrgusel.

Need Jorsi vahestised ... rõvedused ja jõhkrused. Eks see ole aja paratamatu pitser temal nagu kõigil, kes pidanud kaasa käima sõdade keerised. Küllap Helmi ja oma pärise kodu saamine vabastab Jorsi sellestki ... Pole tal sellest vabanemiseks muud vajagi, kui kõigiks vabadeks tundideks eralduda koju — paljudest kavatsusist kõnelema, uusi soove arutlema ...

Ja ega oleks mingi surmaõnnetus seegi, kui kõik kohe ei lähe nõnda ladusasti. Mõte ja otstarve Helmi elul oleks ometi — aina püüda Jorssi kodu vaiksele ja rahulisele elule võita. Piisaks. Igast vähimastki selle püüde tulemusest oleks Helmile küllalt palju rõõmu, isegi õnne.

Jorsi pärast maksab küll niiviisi. Kust see paremgi tuleks teda Urruroolt päästma. Ei kusagilt.

— — — — —

Helmi mõttekäik katkeb. Ta on jõudnud karjamaad piirava mädakraavini. Purdepuu on sellelt ära viidud. Hüpata lai. Mõnest kitsamaks rohtunud kohast ehk jaksaks.

Siit ehk ...

Ta taandub mõne sammu pehmest kaldast hoovõtuks eemale ja tõstab märja seeliku üle põlvede, et oleks vabam hüpata. Sibab nobedasti, saab hea hoo ja ongi üle. Aga karjamaapoolnegi kallas on rabedalt rabane, mille musta ja libeda poriga on nüüd Helmi sääred üle põlvede koos. Ja käteli kukkudes määrdusid peopesadki mudaga.

See tühine äpardus ei avalda Helmi rahulisele meeleolule kuigi häirivat mõju. Ta seisatab silmapilgu nõupidavalt, kuid nähes, et siin mädasonnis on võimatu end pesta, siirdub, porine nagu on, edasi, et ehk tanuma hakul karjakünas leidub vett jalgade loputamiseks.

Ainult käed ropsib sealsamas sonniheinas suurest porist puhtaks. Ja tõuseb siis õige pikaldasel sammul kraaviäärse madala mädast kõrgemale ja kuivemale, et nüüd otse läbi karjamaa kaderiku ja üle kõrge, põndakuse kännustiku tanuma hakul karjakaevule jõuda.

Need sammud mööda torkivat pidemetekihti ja poriseid sääri kriimustavate kadakapuhmaste vahelt on Helmi kergemad mitme päeva kohta. Selle kerguse tundmise sekka sugeneb igal sammul hämuseid meeldetuletusi, et kui palju suvesid on ta taldadele kibedad olnud samade kadakate mahapuistatud pidemed ja säärtele need kaharad oksad — karjaeal iga päev, hiljemini harvemalt. Aga praegu arvatavasti viimast korda, sest mida tal homme või ülehomme enam siia asja. Kuigi lapsepõlves tuli siin päevad otsa karja järel ringi rasseldades sääri kriimustada ja varbaid veristada, ometi hiljem, kui siia polnud tarvis tulla muidu kui oma taht-mist mööda, olid Helmil palju kibedamad käia kõik muudki teerajad Urruroo mail.

Ja need luitunud, kooretud kuusekännud...

Neid siin ülevalpool kaderikku on nii palju! Ent kas nende hulgas peaks leiduma mõni, mille otsas — karjapõlv ja kõik pärastisedki suved kokku — Helmi kordagi ei ole istunud kassikäppi pärjaks punumas, võileiba puremas või muidu jalgu puhkamas? Ei vist ole.

Praegugi — vaata mihukest tahes — on igas kännusarvedena harali heinakamarasse kasvanud juurikas midagi uduselt tuttavat. Ja kui mõned pealt mustendavad — tuli kunagi otsa tehtud —, siis on see õige paljude juures Helmi töö — sügiseste viludega sõrmede soojenduseks... ning karjatanuma kõrval nurmeribal kasvasid väljaspool külvikorda pea iga aasta kodulähedased kartulid — oli sealt neid hea tuleaseme sütele tuua.

Neid ja muidki mälestusi heietades läheb Helmi nüüd üle karjamaa kändliku lageda, kuni jõuab sesse lepiku vahele ulatuvasse kääru, kus endistel aegadel, ema ja Ilmari veel elus olles, kumasid oma perele ja mõnele harvale juhuslikult juurdesattunud võõralegi siitsamast virna kogutud kuivadest kadakatest ja muust tuldvõtvast maituled ja jaanikud, mis kindlasti paistsid kõikidele sellal linnateel liikujaile ja kümmekonnale Alaküla talule otse akendesse. Hiljemini pole Helmi siin omal

soovil enam kordagi tohtinud teha ei maituld ega jaanikut. — Mis sellest heinajuurest põletada, karjamaad nõndagi kasinalt. Kui õige neel, eks sa siis kõrveta kesal pisut puru... Nõnda ütles ätt alati, kui Helmi mõnikord sõnades oma soovi avaldada söandas.

Ja rohi hakkaski sellel iga-aastasel tuleasemel tärkama. Lehmad said mõne suutäie.

Aga enne kui piisas sellest suuremat lehma või lamba hamba alla, tulid sipelgad ja tegid sinna kuusepidemeist ilmatu suure pesa. Kari jäi ikkagi omast ilma.

Helmi peatub tuleaseme sipelgapesa juures.

Nüüd siin ei kiha nii nagu palaval päikesepaistel, mil nende usinate loomakeste põndakuheina tallatud teerajad ja kogu pesakühm aina elab; üksnes üksikuid uniseid valvureid liigub ja kohmitseb nüüd pesakühmu okastes. Kümmekond, rohkem ei olegi neid nähtaval. Muist siin-seal laiali, muist pesapõhja viiva avause suul kobaras koos.

Helmi ei ole neid nõnda vaadelnud ainult palavatel päevadel, mil pesakühmul neid sihuke kihav kiht, et pidemeid peaaegu ei paistagi, mil nende rajadki aina silmisemas alatasasest edasi-tagasi voorimisest; on neid vaadelnud hilja õhtutigi, aga nii vagusana pole ta kunagi näinud nende öist elu. Aga — nad ju pidavat teadma vihma ennustada. Ju vist pilv on nad peletanudki sügavale pesapõhja.

Helmi õiendab oma jalga, et torgata see pidemetesse ja vaadata, kui sügavale nad siis on pugenud. Saab aga vaid vähe puudutada pesaharja, kui pidemetepuru juba lööb ootamatult une pealt häiritud elanikest elavasti kihama. Kuidas neil on tegemist, et oma habrast elamut jälle korda saada!

Kui sipelgate ilmatundmist uskuda, ei see siis ole kuigi kestev sadu, mis neist pilvedest juba õige varsti tõotab hakata.

Aga ränk hoog võib sellest saada.

Juba rohkema kui poole taevast on paks pilv mustaks varjutanud. Seni ühtlaselt tasane tuul tõstab ikka sagedamini tolmu ning risu tuisutavaid ja võsa kahistavaid keeriseid.

Korraga helahtab võsaalune hämarus.

Kas välk? Välk, aga veel kaugel: alles hulga aja pärast toob tuulekeeris sumbe kõmina kuuldavale.

Õudsed on need ööd üksinda pööningul magada, mil mustendav äikesepilv järsku katab taevaveerte kasina kuma ja teeb õue hämarast täieliku pimeduse. Selline öö ajab hirmu peale, kui katusel kohiseb padusadu, paaripuud naksuvad kokku vajuda ähvardavalt ja kõik pilud luugis ning sindlite vahel heidavad välgu sähvatades laka pilkase pimeduse risti-rästi pimestavaid tulejugasid täis, nõnda et tõmbu vaid üle pea riiete alla ning värise seal ja tunne, kuidas kogu hoone kõues ning marus vappub.

Õige mitu säärast ööd on tal tulnud lakas unetult valvata. Ent nüüd pole nõnda, et mõni järsk piksekärgatus ta raskelt unelt virgutab; nüüd ta ise näeb, et kõuepilv on tõusmas.

Aga alla ei lähe, kuigi seal ehk ei olegi veel magama heidetud. Tänasel Helmil piisab vaprust missugune tahes äikeseöö lakaluugil veeta.

— — — — —

Jorss peaks nüüd ikka juba tulnud olema, kui ta kord nõnda oli lubanud... Tulnud siis tulnud! Helmi läheb kellegi nägemata ja nõnda tasa üles, et redelipeelgi ta sammude all vastu luugiläve ei kopsi.

Sipelgapesa juurest kükitamast tõustes märkab Helmi oma poriseid säärі. Need ju tuleb pesta, õigus — seal karjakünal.

Aitab peoga aina veel sagivail sipelgail pesaharja korda kohendada ja tõttab siis läbi lepikuriba tanumahaku poole.

Aga tilkagi pole kari õhtul siia järele jätnud. Või on küna tühjaks kummutatud, et ei läheks lehkama. Ja pange ei ole koogul.

Kööki? Ei, seda küll mitte.

Linaleole!

VI

Raugeks nukruseks härdub Helmi seni kergena ja elevana püsinud meeleolu, kui ta süüvib loimuvõssa sauna taga, et sealt otse minna leole jalgu loputama.

On küll üsna pime, ent ometi märkab ta siin emalepade puhmaste vahel ja hanepajude rädus kõrgevarreliste meelespeade heledat sinetust.

Need olid ema lemmiklilled.

Meelespeade õitsemise aegu ei olnud kunagi rohkem vaja kui peotäis neid siit, et emale rõõmu valmistada. Ja Helmi viis neid talle alati, väikese tüdrukuna ja hiljemgi, kuni tema viimaste päevadeni. Pärastki — igaks jaanipäevaks, kalmistupühaks.

Aga tänavu jäid viimata. Hobused öeldi sõnnikuveoga liiaks vaevatud olevat, et kalmistupühal surnuaiale sõita. Helmil üksi jala minna ka ei lubatud — ei pidavat olema kombekohane.

Kuid ega siin võsa vilus ja loimu märjas nende õied nõnda pea varise. Pühapäeval võtab Helmi oma pulmasõidule neid siit suure sületäie kaasa, laseb kalmistuväravas peatuda ja kogu pulmarongil oodata, kuni on meelespead ema kääpapäitsisse viinud ja oma palve seal lugenud. Tema pulmasõidul ei tohi ometi kellelgi selle tema soovi vastu midagi ütlemist olla.

Helmi teritab oma pilgu sügavale lepapuhmaste tihedate võsude vahele ja hakkab sealt hapraina tuules nõtkuvate lillede hulgast noppima pikemavarrelisi ja lopsakamaid. Mõni juba peos, tuleb talle aga meelde, et pole tal neid ju kuhugi praegu vette panna, kui majja ei lähe. Ja rohkem ta neid enam ei võta. Emale viidavaid on paras alles pühapäeva hommikul korjata.

Tommi õues haugahtab mõne suutäie.

Kas Jorss siis nüüd alles?

Ja kohe jääb jälle kõik vaikseks.

Või ei veelgi?

Leole jõudnud, läheb Helmi ettevaatlikult mädalt kaldalt mööda vajutuskive ja haorisu lausveeni ning kükitab kividele mudaseid jalgu loputama. Sellega toimes, tõuseb. Aga üks sile ja limane kivi libastab jala väärahtuma. Peaaegu et oleks kukkunud; hädavaevu sai veel kaldale lipsata. Ainult valju ja heleda kilke ehmatas järsk libastumine tuules räseleva võsa kohinasse.

Kas see kuuldus ehk mäelegi? Tullakse vaatama, hakatakse usutama, mis äkki ta südaöösi linaleol mängib...

Tuldagu! pole Helmi olnud kusagil kurjal. Kellel nüüd enam tema kohta ütlemist!

Aga õue ei lähe ta otse tanumast. Teeb sellevõrra keeru, et läheb nurmeveere alt kuni karjamaa Siiriniidu-vastasesse soppi, sealt üle aia ja tallitagust raiestikuteed eesväravale.

Enne õue minekut kuulatab värava kõrval silmapilgu toast kostvat kõnekõma. Kuuleb, et ainult ätt ja Reet õiendavad seal oma õlleasju. Jorsist ei ole veel märkugi. Nüüd ta arvatavasti enam ei tulegi. Läks ehk koju läbi Pauska õue, Pauska paadiga üle jõe.

Kuid ärgu ätti-Reetagi ta hulkumisest aimu saagu! Helmi läheb vaikselt väravast õue. Ja redelist nõnda vargsi, et kergakil redelipeel ei löö ainustki kopsu luugilävele.

Ei Helmi veel nüüdki heida asemele, vaid jääb läve lähedale heintele, nagu oli ennistki. Ihus pakitseb küll juba raske roidumus, aga mõttekujutlused kipuvad veel õige ärksana sinna-tänna ja uni ei kiusa ikka veel.

Tuleks kuidagi kindlamalt sellelt uitelt leitud mõtted meelde kinnitada, et need jälle ei hajuks nagu ikka öised, vaid jääksid ühes selle kerguse ja rahuga, mis nad tundusid toovat.

See oli köögiuks, mis nüüd nõnda valjusti lõmpsahtas.

Kas tuul seda virutas, või tullakse õue?

Värav ka — ju ikka tullakse.

Tulija kuulukse peatuvat redeli all jahtuvate meskinõude juures. On kuulda, kuis toobi või peekriga võetakse meskit ja see kohe jälle sulinal tõrde tagasi valatakse. Nii vist iga nõu juures, viis neid seal oli.

«Reet!» hõikab siis valjusti — ätt oli.

«Mida?» kuulukse kutsutu tulevat.

«Nüüd vaja need kohe kähku sisse viia.»

«Kas juba jahtunud küllalt?»

«Katsu ise, kui kardad. Ei sihuke enam pärmi tapa.»

«Ega vist, saiajuurt olen pannud palavamassegi... Näe, kuidas tuul jälle puru pääle keerutanud!»

«Kuidas ta muidu on?»

«Ilmatu rammus.»

«Sihukest õlut juba keegi naljalt pole näinud... meski kui sula siirup.»

«Muudkui liimitseb sõrmedel.»

«Ja vaata, kus ikka värv!»

«Just kui kohvi.»

«No kui mina seda asjandust juba ajan, ega siis laga tule.»

Läksid üht nõu sisse viima.

Helmi leiab, et tal on päris hea meel oma pulmadeks tehtava õlle nii kiidetava kordamineku pärast. Kui kõik nii õnnestuks!

Aga juba nad tulevad teise nõu järele.

«Jorss jääb nüüd ilma sellest kõige paremast, kui just hakkab käima,» ütleb ätt redeli all.

«Ehk ta tuleb veel,» arvab Reet.

«Kus sa, poolemeelega, selle aruga! Nüüd ta sul enam, kui seni pole jõudnud.»

«Mis sa's arvad: läks ehk õhtu hilja veel kuskile viimast poissmehelõbu tegema ja...»

Köögilävele jõudnud Reeda rumala jutu summutab võimas puhang, mis raske kohinaga veereb üle katuse, räästais ulub ja pööningulgi keerutab heinakantside lahtisi kõrsi.

Küll tahaks Helmi redelile astuda ja vaadata, kus maal pilv ja sadu on juba, ent iga silmapilk võidakse ju jälle tulla. Tuul on nüüd rohkem Siiriniidu poolt, ehk pööras saju hoopis teisale või tagasi: ammu juba sähvatas välk ja müristamistki oli kuulda — see hoog peaks selle aja peale juba käes olema. Ätti-Reeta oleks ju ka sellest juttu teinud, kui pilv juba õige ähvardamas oleks.

Jälle nad tulevad. Sedakorda ei ole rohkem juttu kui Reet:

«No nüüd alles on õige keerutanud risu sisse!»

Ja ätt:

«Puhas puru — mõne laiema lusikaga ära riisuda ja asi vask.»

Nüüd saadakse paar nõu ilma jututa ära viia.

Aga viimase järele tulles sorkab Reet Helmi kohta:

«Meie siin kahekesi rähmeldagu, pruut aga muudkui põõnutab lakas.»

«Las teine saab nüüd ometi pisut hingata. Eks seda tegemist jää temagi jaoks,» on ätt leplikum.

Mis Reet selle kohta veel ütleb, see sumbub tuulepuhanguisse, kaob ära kinnilõmpsahtuva köögiukse taha.

— — — — —

Kas Reedal ei olnud omajagu õigustki nõnda öelda? tekib Helmis küsimus. Ja ühtaegu selle tekkimisega on tal vastuski selge — oli.

Olgu see Reet mis on, aga seda ju ometi nõuda ei või, et tema aru seletaks, miks Helmi oma pulmade eel kõiges nõnda loid on olnud.

Loid on Helmi tõesti olnud. Ja ei mitte kui midagi ole tema üritatud ega suuremat aidatudki neis ammu juba käimas olnud ettevalmistustes. Tema laulatuskleidi riide toomine ja õmmelda viiminegi mitte; ka selleks on nad pidanud teda taga õhutama. Tuleb veel aina imestada äti leplikku meelt sel puhul; ju temagi on pidanud seda märkama.

— — — — —

Helmi mäletab ainult üht pruuti oma elus näinud olevat.

See oli enne kogu Urruroo ätile saamist, sõja algul.

Nende kõrvaltpere valgepäine Riina oli see; ta läks ühele Alaküla noorele kandimehele.

Hoopis nooruke oli Riina pruudiks saades. Aga ei keegi teadnud, kunas ta jõuab sesse uude ellu ja uude kodusse, kuna kihlused olid just ta peigmehe suurde sõtta mineku eelpäeval. Kindlasti oleks Riina jäänud aina kannatlikult ootavaks pruudiks kõigiks neiks aastateks, mis sõda kestis, kui ta peigmees mitte juba kahe aasta pärast poleks saanud haavata ja lonkurina, valge piletiga oma pulmi pidama tulnud.

Aga kakski aastat on aeg.

Kuidas Riina küll ootas! Seda Helmi mäletab justkui muinasjuttu.

Kaks suve ja kaks talve... Kogu selle aja kestes ei lõppenud temal ettevalmistused oma pulmadeks. Talviti pikkade õhtute tulevalgel, suviti vähestel vabadel päevatundidel ja veel hilja õhtulgi — ta aina õmbles. Kui riie sai otsa ja kõike oli juba arupärast käes, siis võttis ta valmis asjad uuesti kordamööda käsile ja tikkis aseme- ning lauapesule, särkidele ja käterätikuilegi oma nobedal nõelal-niidil peeni mustrikirju. Nõnda kõik läbi, vaatas ja valis jälle, kas ei oleks millelegi veel midagi lisandada. Seda kõike tegi ta sellise terasusega, et iga nõelapiste lipsas riidesse suurest hoolest pisut

värisevi sõrmi ja tehtud tikandid, peenimadki, said puhtad ning veatud.

Ei keegi näinud teda kunagi kurvana oma tikitavate või õmmeldavate pesusületäite üle kummargil. Ainult vaikset rahulikku igatsust paistis ta vaatest ja olekust.

Üht pilti paljude hulgast Helmi siiski mäletab selgemini kui midagi muud.

See oli ühel Riina ooteaja teise aasta kesksuve kuumal päeval. Helmi, karjaeast vast välja jõudnud, aga välistöödele veel noor-nõrk, oli tollal oma koolivaheajad koduseid talitusi toimetamas, et ema saaks heinal ja põllul olla. Nõnda sellelgi täies hoos heinaaja lõunavahel. Heinalised olid heitnud kus keegi, majja ja murule, lõunaunele, aga Helmi, karja parajasti tanumast alla saatnud, ei tahtnud magada, vaid kükitas kahe aia äärde kasvava poolmetsiku sõstrapõõsa vahele, kuna oli märganud nende alumistel okstel küpseid marju (üle tanumaaia kättesaadavad ja hõlpsasti silmapaistvad olid viimse kui terani juba pooltoorelt nopitud), ja hakkas seal nõnda karastavaid marjakobaraid maitsma, kui Riinagi tuli aeda, peenarde otsa hapukse alla, kus ümberkaudu ta juba lumivalge veimepesu heledas päikeses pleekis. Oli veel leidnud, mida ühe asemelina tikanditele lisada, ja seda ta nüüd tegema hakkaski.

Helmi oli hapudest sõstardest juba oma suu kargeks saanud ja oleks kohe Riina juurde läinud, et muudkui vaadata, kuidas ta pistab oma nõelaga nii hoolsasti, aga aeglaselt, õige aeglaselt, et armas töö niipea otsa ei lõpeks, kuid korraga kuulis, kuidas keegi tuli väravast. See oli valla käskjalg. Riinagi oli teda märganud; tõusis ja tõttas vastu. Tulija, punane täishabemega väike kange jalaga vanamees, oli arvatavasti aimanud Riina ilme ja oleku järsku muutust, sest temagi habemes liigahtus mingi elevus, kui ulatas vastutulijale kirja, et — no toon teile jälle...

Helmi teadis, kellelt see kiri nõnda toodi, ja kuigi kirjatooja kohe jälle minema läks, jäi puhmaste peitu. Käsi kobas veelgi sõrmi kaudu ja ulatas suhu põõsa alaokste lehestikust pehmemaid marjateri, aga pilk oli kiindunud kirja avavale Riinale. Mingi kuidagi ärevaks tegev uudishimu summutas hingamisegi õige vaikseks.

Ettevaatlikult hakkas Riina nõelaga kirja ümbrikku valla nokitsema. (Kas ta ka seda nagu oma veimepesu tikkimist ainult selleks tegi nõnda aeglaselt, et ootust piisaks kauemaks?) Ja kui oli ümbriku nõnda avanud ja sellest ainult pisikese, poolepoognase kirja välja võtnud, siis enne kui lugema hakkas, pistis veel linale jäänud nõela ilusti pooleli tikandisse.

Helmi ei teadnud ega tea praegugi, kas oli kiri (kes teab kus ja kuidas kirjutatud) nii segane, või luges Riina seda nõnda pikkamisi ja mitu korda, aga kauaks jäid ta silmad selle esimesele küljele. Samuti teisele. Ja siis veel kord mõlemale.

Kui ta kirja läbiloetult jälle ümbrikku peitis ja enda kõrvale murule pani, siis ei võtnud ta kohe jälle tööd kätte, nagu Helmi peaaegu juba uskus, vaid tõstis oma pruunid käed valgesse rüppe, langetas pea väheks raskena longu. See ei kestnud kaua, ja kuna ta silmad jäid nõnda otsaesisele langenud juuste varju, siis polnud Helmil ta olekust midagi muud tähele panna, kui et ta valvakas jume muutus punetavaks, otsekui oleks kesktaevast lõõskav päike hapukse tüve ümber õitsvate moonide rõkkavusega hakanud ta palet kumatama.

Aga varsti tõstis ta jälle oma pilgu, pisut nukker naeratus ilme õhetuses, ja võttis murule langenud lina taas käsile.

Sõrmed juba õiendusid nõela võtma, aga ei veel... Jäi nagu mõtlema või midagi ootama. Hetke pärast tõusis ta käsi pikkamisi palgele ja järsu nipsuga viskas selle esimene sõrm silmast suure ja selge pisara, mis lendas läbi päikese heledalt särava täpina kaugele. Riina ise aga vaid naeratas vaikselt sellele järele. Teises silmas tal polnud rohkem kui korraks õige ruttu süles valendava lina nurgaga puudutada. Ja kohe jälle hakkas edasi nõeluma. Näis rahulik ja vaikselt mõtlik nagu alati.

Helmi ei läinud veelgi ta juurde. Oli ja uitis õues, kuni teised läksid heinamaale. Riinagi. Siis käis nööride all pleekivat pesu vaatamas, silmitses kuidagi sügava austusega iga tükki. Ja samast päevast jäi temasse Riinast sügav lugupidamine, mis on säilinud tänaseni.

— — — — —

Kurvaks tegi Helmi see Riina pruudipõlve mäletamine.

Miks tema ei ole juba kohe pruudiks saamisest saadik hakanud kõiki vabu päevi ja tunde selleks rakendama, et kohe algusest püüda nende tulevast kodu kenamaks korraldada?

Miks ei jää temal oma pruudipõlvest midagi mäletada, mis oleks Riina ootuste ja hoolsate ettevalmistuste paljude päevadega veidigi sarnane?

Miks ei ole tema oma viimastele päevadele, mis ju ometi, ju ometi on nõnda tõotusterikkad ja pääsuvõimalustega, leidnud muud sisu kui aina lõpmatuid kahtluste korrutusi, väsitavaid nukrutsemisi ja paljude pettumuste kibedust vahetevahel kujutletud õnne olematuse pärast?

Miks see, mida Riina nagu paljud muudki oodanud õnneliku õhetusega, on Helmi tarretanud kõigeks — nii tegudeks kui tundmustekski?

Miks — — — miks? — — — tuleb palju veel selliseid küsimusi, üks üht, teine teist moodi. Ainult see on neis ühine, et kõik nad kuidagi osutavad sellele tumedale võimusele Helmi üle, mis on talutanud teda, hetkekski priiust lubamata, valinud kõik teed ja kui tahtnud, hoidnud paigalgi ning sundinud vaikima.

Miks see nõnda on, et Helmit talutav saatus, see võimas ja vääramatu, sedagi juba ülehomme tehtuks saavat elupöörangut täiesti ja ainult ei kasutanud selleks, et rahu ja õnnega, sellisega, nagu seda nii palju oli Riinal, osagi tasuda neid kannatusi, mis Helmil on tulnud taluda kõik päevad lapsepõlvest tänini?

Miks kõik muudatused elu välises käigus näivad laadivat äikese-eelset lämbu õhku, mida Helmi hingab, osutavad aina uusi mädasoid talle teedeks, mis tarvis lõpuni minna?

Miks see rahu, mida Helmi nii kaua ja kõigest väest on igatsenud, ainult petliku virvana vahel silmapilguks viirastub?

Miks? — — — miks? — — —

Ja miks need lämmatama kippuvad küsimusedki kord juba ei lõpe, kas neidki ei ole juba jagu täis?

Kuhu need selguse silmapilgud on jäänud, mis Helmi ennist leidis sealt Suurmetsa jalakate alt, Arumäe armsalt kurukalt?

Ei neid või nõnda lihtsalt kaotsi lasta, kuitaheski väheks ajaks unevile jätta. Neid tuleb hoida, et need, nagu Helmil juba oligi kindel lootus, kasvaksid kergendavaks, kõiki seniseid raskusi varjavaks rahuks.

Mis see uus elujärg Helmile ka ei oleks, pääs senisest on see ometi. Eks see vist olnudki nende ennististe selguste alus. Ja miski ei tohiks seda eksiusku varjutada! Tuleb valvas ja virge olla.

— — — — —

Midagi see pidi ikkagi olema, mis sellel suviste-eelsel pühapäeval tõi Jorsi Urruroole Helmit endale küsima, mis tõi ta mööda toredate päristalude peretütarde aknaist, kust võisid teda saata mõnedki kutsuvad pilgud. Ja midagi pidi olema seegi, mis juba ammu taltsutas Jorsi karmi tujukust, kui Helmi oli ta silmapiiril. Kunagi ei ole ta Helmi vastu ilmutanud hoolimatut üleolekut, nagu ta seda on teistele tüdrukutele lausa näkku lõõpinud. Sellele mõeldes peaks Helmil olema lootusi, millele rajada oma rahu.

Ei oleks need tuulele rajatud.

Hea, et ei ole veel hilja.

Veel ei ole vaeliud langenud ei ühele ega teisele poole.

Veel on aega kahel käel kinni haarata kõigest, mis võiks olla selle uue kodu ja elu hüveks.

Et pattu andeks saada, tuletab Helmi meelde kirikuõpetust, peab seda tundma, kahetsema ja andeks paluma. Et tahte ja mõtete lõtvusest vabaneda, leiab ta, peab seda samuti tundma ja (kahetsemine ei olegi tingimata tarvilik) — võitma.

— — — — —

«Rott, kuramus, rott!» röögatab Reet all.

Kaks ust, toast kööki ning köögist sahvrisse, lartsahtuvad kinni ja valla.

«Kus, kus?» on ätt juba jaol.

«Näe, anna! Näe, anna — händ paistab!»

Teivas, või kes teab mis, kolksahtab kuhugi kolide vahele. Ju ätt virutas. Aga pihta vist ei saanud.

«Kus ta nüüd? Kas sa näed? Vaata!»

«Kiis-kiis-kiis-kiis . . .»

«Mis sa kassist! Vaata, kuhu ta läks!»

«Katsu kirstu alt.»

Kolistatakse veel kusagil.

«Ei ole . . .»

Ja eluga see rott neil seal pääseski.

«Ära läks, raibe!»

«No kus sa . . . Ju tal siin augud ja . . .»

— — — — —

Hommikust-õine aovalgus hakkab seletama hoonete, kaevu ning õuel seisvate rataste-riistade piirjooni. Ja ärkab juba linnuhääli uuele päevale vastu.

Paar-kolm lõokest on tõusnud põllupeenralt pesast. Aina kõrgemale nihkunud ja juba poole taevani ulatuval pilvel kumava koiduviirgude all nende laul nüüd siriseb. Ehk sinna kõrgele, nagu nad on, ulatub juba esimesi päikesekiirigi.

Ja kuuldub juba jälle ka räägu karedat häält ning muudegi luhalindude siristusi. Need on märganud läbi tihedalt Siiriniitu varjava udu oma puhmastes öö hommikule kaldumist ning häälitsevad aina agaramalt.

Aga pääsukesed, kuigi vidistavad juba, pead pööningu pennidele tehtud pesadest väljas, peavad veel varajaseks liikvele lennata.

Nüüd oleks Helmil aeg ometi asemele heita. Seal see kutsub — linad all aopaistel valendamas.

Unigi ehk tuleks selle rahuga, mis Helmil nüüd on kindla ja selge sihi pärast — võita oma mõtete ja tahte lõtvus. Muud vastalist tal ei olegi, kuna Urruroo läpatav vaim, see rusuv ja raske, jääb maha iseenesest nagu eilne päev.

Ja siis . . . Siis see aeruta ja sõudjata paat, millena Helmi on kujutlenud oma elukäiku, ei olegi enam nii aeruta ja sõudjata, lausjõe hoovuse kanda. Helmi ise oli selles — selili lebamas, suletud silmad sinava taeva poole; aga nüüd Helmi virgub, virgub kindlasti, tõmbab esiti käsitsi luhatutte pidi oma paadi kiiremale, haarab siis aerudki ja sõuab väsimata, kuni sinna, kus ta vaikselt sinavana looklevat rännuteed kütkestavad hallid, uduvines rabakaldad muutuvad lillelisteks arumaadeks, kus võib minna südasuviselt säravale kaldale, kus ootab kodurada.

«Mine aga puhkama, varsti pole sul sootumaks enam aset omakodu heintes,» tulevad Helmile aset korraldades äti õhtused sõnad meelde. Õige sõbralikult öeldud, aga kui ei ole, siis ei ole — see küll Helmit kurvaks ei tee.

Mis on tal siia Urruroole maha jätta niisugust, millest lahkumine võiks kurvastada? Mälestusi lapsepõlve muretuist päevist kunagises ema ja Ilmari aegses kodus... Aga ei need jää siia, kuigi nad näikse lahutamata kuuluvat siinsetele õue, karjamaa ja raiestiku radadele. Ometi on need Helmis eneses. Ja Helmi viib need oma koju ning uude ellu, võtab need kaasa ainsa kaasavarana kõige selle aluspõhjaks, mida ta seal ise hakkab looma ja teoks tegema.

See mõte mõeldud, on Helmil ase valmis kohendatud ja pealmised riidedki ült lähemale pennipuule heidetud. Raskelt laskub ta asemele, liikmeis üliväsimuse vägisi ärkvel hoidev pakitsus. Varsti suleb ta silmadki, aga uni ikka ei tule veel.

Pika haigutuse sirutus viib jalad linalt karedaisse kõrtesse; tõmbuvad need küll jälle kohe tagasi, tõstavad vaiba veere ja mässuvad sesse, aga nüüd hakkab kareda heina torkeid tundma kõikjal. See paneb nihutama, asendit muutma ja külge vahetama. Sagedad liigutused aga rässutavad lina alt ära ja kõrred torgivad peagi läbi õhukese särgi ning paljalegi ihule. Küll püüab Helmi meelde tuletada, aga ei midagi leidu vist siin pööningul pehmemaks alla laotada. Seda vana paliturebenat, mis juba ammust aega vedeleb seal luugiläve lähedal, küll ei tahaks — see on mulda ja rõskust täis. Aga neid heinu, teiseaastasi, jõeäärseid, sealtsamast teiselt poolt luuki võiks võtta ühe kaenlatäie, laotada siiasamasse ristikukantsile lina alla, et poleks nii kare.

Ja kauem kaalutlemata teebki Helmi nüüd nõnda. Tõuseb, viskab linad ning padja kõrvale ja toob kaenlatäie pehmemat küljealust. Kui nüüd uuesti heidab, on ase mugavam, ei tundu enam kõvade kõrte torkeid.

Aga uni ometi ei tule veel.

Ega üksnes see takista uinumast, et need luugiläve kõrvalt toodud heinad on pisut kasterõsked ja teevad külje niiskusjahedaks ning hajutavad värske ristiku rau-

gestavalt magusa hõngu sekka kopitushaisu, vaid hoopis enamgi hoiab Helmi une ära see, et kõik ta meeled on ikkagi nõnda ärksad ja elevil mõttekujutluse väsimatusest näha ja eritleda aina uusi päevi ning nende üksikuid tunde ja silmapilke, mis seal tuleviku peidus teda ootavad.

Helmi nihutab küll oma pea sügavale patja ja suleb silmad, aga uni on ikka veel kaugel. Ja varsti ta ei sunnigi end enam uinuma, vaid nihkub seljale ja vaatab tumehalli katusealust, kus küll ei ole muud tähele panna, kui et pääsukesed ikka veel oma nokki pidi pesaavaustest välja vaatavad, et luugi poolt kolmandate paaripuude teravikus rippuv suur hall vaablasepesa juba sumiseb ning ilmutab liikumistki, ja et need pisikesed laigukesed ja triibukesed koidueelset helendust, mis kumavad sindlite vahel tekkinud mõradest pööningu katusealusesse hämarasse, kahvatuvad millestki üha tuhmimaiks. Millest, see paistab Helmile avali luugist, kui ta oma pea ja pilgu pisut kõrgemale tõstab.

Pööninguluugi hiljuti valgetest laudadest löödud piidad raamivad suurepärast pilti. Kogu Urruroo õu ja selletagused põllumaad jäävad vaateväljalt varju, ainult talli halli katuse hari ulatub üle luugi lävepuu, tõstes selle veelgi kõrgemale, nii et üle talliharja kaugemale pääsev pilk ei riiva hämarat maad enne kui poole Hargla mäekühmu pealt.

Kaugusest paistev maavööt ei piira üleni luugipiitade nelinurka raamitud pildi alaäärt: ainult paremal küünib mäekühmu rohetus ja pargi lehtpuude vinane sinetus kõike paistvat piiravate luugipiitade ja talliharja alushurgani; keskel tõuseb kühmu kumerus pisut kõrgemale, ulatub ühes mõisasüdame tellishoonetega ligemale pildi veerandini, et siis sealt kopli mailt jälle alamale kalduda ja vasaku piidapuu lähedal silmapiirilt hoopis kaduda.

Aga kõrgemal kiilukalt kitsast maavööti aina taevas: umbes üheselge ja äikesepilvega kaetud. Küll on pilve süsimust piirjoon paremal allnurgas tallikatusest vahest vaksa võrra ülemal ja vasakulgi luugi püstpiidast pisut vajaka, aga selle-eest on pilv jälle paljude esileulatuvate kühmudega tublisti vasakule kumer ja varjutatud taevaosa näib oma tumeda raskuse tõttu luugist avanevas pildis veel valdavamgi.

Kes teab, kui kaugelt läänest ja põhjast see pilv ulatub juba siia, kes teab, kui kõrgel see juba on luugi kohalgi, aga üle lõuna otse itta ta nüüd avardub. Varsti on märgata, et luugist paistev pilveosa järjest enam selget enda alla võtab. Ja üha verevamaks muutub pilve eest vasakule taanduv koiduviirg, mis selgel taevaribal kumab rohekas-lillana, pilve kumeral ja sopilisel eesäärel aga lõõskab juba tulipunastes toonides.

Lai helahtus kollast välguvalgust käib üle mustava pilve.

Müristamise kõmin, mida Helmil annab tükk aega hingamist hoides oodata, ei ole aga veel põrmugi valjem sellest, mis kostis ennist sinna sipelgapesa juurde.

Aga on seda allgi märgatud.

«Vist ikka teeb ära enne... Kas sa'i kuulnud, kõmistas nagu?» saab Helmi vaevalt aru äti köögiukse kolinaga segatud jutuhakust.

«Ju ta teeb. Näe, vaata pilve!» kuulukse Reet juba aknaid sulgevat.

«Paneb aga paksult üles! Taevas nõndagu pigimeri!» venitab ätt imestada.

«Kui ta ainult liiga ränka ei tuleks!»

«No ränka teda ikka kulubki, ega paarist pisarast midagi...»

«Kuivad juba maad küll jah.»

Helmil on hea meel, et nad all ikka veel ärkvel on, sest juba see nõnda ränga pilve tume tõusmine teeb oleku õudseks. Palju päevi on olnud kanget kuuma, kes teab kui hirmus võib see sadu ja äike nüüd saada. Oleks ehk õigem kohe alla minna, enne kui kõu kõrgemal ja kõvemini kõmistama hakkab. Sellest pole midagi, kui seal ei peakski enam mahti olema magama heita — mis see ühe öö uni nüüd selle suure ehmatuse eest! Ja Helmil on ka ikka tegemist, vähemalt tagakamber tuleks kuidagi pidulikumaks korraldada, kuna Jorss ju on lubanud tulla ja jäädagi. Kummutile tuleks panna uus lina, see ema noorepõlve heegeldis, ja lilli peaks tooma vaasidesse. Õige varakult tuleks see kõik korda seada; pärast Närju ahju Jorss ju enam kuhugi tööle ei läinud. Kui tal on sealt ehk korraks veel läbi minna... kui läks ehk ikka läbi Pauska õue ööseks koju, siis ta on täna varakult siin. Lubas ju tulla aitama siinseid

ettevalmistusi, mis heinaaja tõttu niigi kangesti kibedad.

Juba on Helmi tõusmas, juba ta käsigi õiendub pennilt kleiti võtma, aga jääb pool-istukile kuulatama alt jällegi selgesti kostvat kõnekõma.

«Reet!» hõikab ätt.

«Noh?» Hüütu on kusagil teises ruumis.

«Panen ühele satsile pisara piiritust ka hingeks hulka...»

«Tea, kas maksab.»

«Mis sääl maksta!»

«Viina muidugi ilmatu meri. Tee, et oleks selge vahe.»

«Kuidas selge vahe?»

«Õlu olgu õlu ja mis viin, olgu viin. Et inimene teaks, mida ta joob.»

«Aga no sellele väiksele puntsule ikka, kolmekümnetoobisele... paar pudelit.»

«Mis sa's sellelegi!»

«No jääb ju siis küll seda selgetki — lastele-naistele musutada ja lutsutada.»

«Kui just tahad, võiksid panna vähemale satsile, sellele, mis sa pudelitesse villid.»

«Juba läkski.»

«Sind kah!»

Sellega on äti-Reeda seekordsel, päris hämmastavalt sõbralikult-lahedal jutul lõpp ja Helmi laskub raskesti tagasi oma soojale asemele. Las nad seal askeldavad oma õllega. Praegu oleks tagatoas tuleta midagi teha pimegi ja muudes lampides ju õli ei ole, kui ainult selles, mis neil seal köögis. Ega Jorss ka ometi enne valget tule, liiatigi selle ähvardava ilmaga. Kui, siis vahest seitsmeks, kaheksaks — ei ta varem.

Und ei saa Helmi ikkagi, kindlasti enne hommikut enam ei saagi, kuna ta ise on liiga väsinud, et uinuda, ja see äikesepilv nõnda ähvardavalt üleval.

Ainult kitsas siiluke on veel luugi vasaku piida ja tallikatuse harja allnurgas selgemat taevast. Kauaks ei ole kindlasti enam sedagi.

Jälle käib välguhelahtus laialt üle tumeda pilve, aga ennistisest palju ligemal see vist ei olegi veel. Kui paistis ehk heledam, siis selle tõttu, et pilv on nüüd veelgi tumedam ja pimedam. Mürin ikka veel niisama kauge ja kume.

Helmi märkab, et luuk tuleks kinni panna, aga ta väsimusraske keha ei suuda tõusta seda rauge mõtte meeldetuletust täitma.

Liikmed on roidumuse ränka tina täis, ei ta praegu jõua muud kui neid sirutada.

Tõstab veel korraks oma raske pea padjalt: enam ei paista kübetki selget taevast, kuigi luuk oli nüüd tuulel päris pärani lükatud.

Üks pääsuke lendab rõõmsal vidinal pesast, teeb mõne ringi pesunööride vahel, kuid välja ei lenda, jääb vait ja vaatama.

Kell all lööb kolm.

Ei Helmi enam tahagi und. Ainult seniks jääb veel asemele, kuni äike valjeneb ja ta siit alla heidutab.

Jupiti sinna-tänna katkeb ta pudev mõttelõng.

Kust need lilled ja millised vaasidesse tuua? Oleks vesiroose! . . . Aga meelespeasid sealt leolepikust, akna alt paar keisrikrooni, põllupeenardelt ja ristikust saadavate karikakarde, meekellade ja hiireherneste sekka . . . Kui need põrandariided, mis teradekambris kirstu taga, ka maha tuua, siis kindlasti ei jää Jorsil märkamata, et see kõik on nimelt nõnda pühadelik. Hea ongi, et ta õhtul ei tulnud!

«Reet!» hõikab ätt all. Millest küll tema seekordse kutse toon nõnda sulamesine?

«Mis sul sääl jälle häda?» ei hooli hüütu kutse mahedusest kõige vähematki.

«Kui sa tuleks väheks siia . . .»

«Ega siiagi ole rohkem maad.»

«No tule! Saad midagi . . .»

«Mis imeasja?»

Nüüd kuulukse Reet minevat.

«Õige hääd. Katsu.»

Üks uks käis — ju Reet ikka läks äti juurde.

«Kui kole kuum sul siin köögis!»

«Mis sa's mõtled — kõik katlad õhtust saadik kohinal keenud.»

«Kus see õige hää sul's on?»

«Proovi siit toobist üks mehine sõõm!»

Õige mehine see Reeda sõõm pidigi olema, või maigutas ta nii hulga aega enne kurjustamist:

«Hullvaim, ajand õlle viinaga pooleks!»

«Pooleks!» matkib ätt teda pehmel keelel. «Niisama

paljukest teda siin hulgas ongi kui kõigel sellel toobritäiel: paar pudelit kõvemat kogu selle hulga kohta.»

«Aga lööb kohe arust ära . . .»

«Kuidas kellelgi see aru! Sellel meie valgel jalustära kanal oleks ehk aidanud veelgi vähemast,» ärritab ätt Reeta ja laseb oma teravate sõnade lõppu sihukese mõhina pehmet naeru, et kohe kuulda — ei ta ise ole enam hoopiski endine.

«Ära, pimevaim, nüüd enam! Jääd nässu maha, mis suga siis tehakse! Õiendused kõik pooleli.»

«Kes nässu, kes mitte . . .»

«Täna hommikul on sul ju siga tappa ja loogu jäi ka ikka ligi söögivaheks veel.»

«Ära nüüd hädalda. Emise hinge saadab Urruroo äti vahe väits nagu lõokese taeva poole — selle pisara pärast ma talle ju kõhtu ei torka, aga loo võtab vanajumal ise — näe, kuidas kõik ilma pimedaks matab . . . Ja kui sellel peaks olema setu aru pääs, et ei leota seda heinaraasukest päris läbi, siis võtab selle noorpaar. Jorss peaks ju hommikul ometi tulema.»

«Oleks ta tuleja, küll ta siis siin juba olekski. Jäävad need õlled ehk su enda juua . . .»

«No annaks aga võtta ja jääks seda üle sullegi larpida!»

Samas laadis jääb nende jutt veel tükiks ajaks alt üles kõmama, aga Helmi tõmbub seda kuulatamast jälle enesesse. Juba neistki teraselt tähelepandud sõnadest leidis ta rõõmikese seda ammusest tuttavat kurbuse hakatist, mis on alati ta meeli kibedusega täitnud, sageli hoopis muremustadeks varjutanud, ja nõnda kasinad rahulikumad või üsna helgedki silmapilgud.

Aga ega see siis nüüd tohi nii minna! Ei tohi, kuigi ei ole hõlbus pingutada väsimuse raugestatud tahet juba tekkima kippuvat nukrust summutama.

Aga ometi ta tuleb sellega toime. Õige pea hälbivad Helmis selle raugastava härduse eod, mis nii tihti tungivad ta kõigele kurvastavale vastuvõtlikku hinge, kui jälle kuidagi just kuuldavalt-nähtavalt pahvatub esile seda Urruroo nüüdset vaimu. Kuidagi kaudselt saab ta väsinud mõttekujutlus tõuke nende päevade poole, mil Helmi kodu on juba seal Hargla mäe haljal küürul, kaugel Urruroo õuest ning tubadest-kajavaist lõhverdusist, ja kui ta siis . . . kui ikka nad mõlemad Jorsiga kuluta-

vad vahel mõne suvise, mõne ehk just sedaaegsegi pühapäeva selleks, et külastada Urruroo vanu — inimesi ja radasid.

Küllap Jorss jääb naisemehenagi ainult jalgrattal kihutama oma töömatku; kui nad kahekesi sealt Harglast tulevad Urruroole, siis on nad ikka jalainimesed. Ei nad hakka seda maad käies tallama maantee kruusakaredat ja tolmust kuumust, vaid hoolimata sellest vähest, mis nõnda ehk kõveram, laskuvad nad kohe Harglast läbi Tagalaane haabu habistava serva vaiksele, puhtaõhulisele ja tuulelahedale teele, kus nõnda rahulik, et vaevalt seal keegi üldse juhtub neile vastu tulema.

Jorss, lumivalge särgi väel oma nooriku kõrval, on lõbusas jutuhoos.

Helmi seljas aga hõljutavad leebed metsatuuled heledat, kerget suvekleiti, mille ta ise, ilma et kellelgi oleks ütlemist olnud, on valinud ja valmis teinud ainult oma maitset mööda. Ta käib rohupehmet teed midagi suuremat lausumata ja pealtnäha õige endamisi, aga Jorsi jutust ei lase ta ainustki sõna kaotsi minna.

Ent kui see koht on mööda, kus jõgi oma pajupuhmaste rättu varjatud lutsukääru teele õige lähedale väänab, siis hakkavad tulema Helmile aina tuttavamad kohad, ja selle asemel et ainult kuulata, hakkab ta üritama järjest rohkem juttu ka omalt poolt. Ta seletab Jorsile, kellele need heinamaad jõeluhas kuuluvad, ja näitab talle pikse purustatud jalaka tüvekönti.

Mida ligemale Urruroo maile, seda rohkem on Helmil, mida näidata ja millest jutustada. Aga kuna tal on juba ammu mõndagi vestetud oma siinseist mälestuste paigust, siis tarvitseb nüüd tal veel üksnes näidata ja nimetada neid.

Arumäe kurukalgi ei jäta käimata.

Ja kui nad viimati on jõudnud Urruroo õue, siis — Helmi teab, kuidas ta teretab Tommit, kes kindlasti neil esimesena vastas, ja ätti ning Reetagi.

Harglast Urruroole ei ole teab kui kauge maa, et peaks jalgu puhkama.

Ei Helmi raatsi kaua toas istuda. Las Jorss seletab seal nende koduseid asju ja uudiseid, Helmi lipsab sealt niipea kui saab raiestikku või karjamaale, käib läbi kõik tuttavad rajad, peatub korraks igas eriti armsas kohas.

Kui ta karjatanumast alla läheb, siis peatub väheks juba hapukse kohal, silmitsedes selle all kasvavaid kibuvitsu ja lodjapuid, kuna nende varjus pingil istus ta kunagi pikad suveõhtud kitarri sõrmitseva Ilmari kõrval; ka siis, kui ka Jorss juba siin käis oma viiuliga . . . Hagudeks neid puhmaid vist ikka ei raiuta, kuna Reet ise, kui see ätil kord juba tuligi kõne alla, nõutas neile eluõiguse — olevat nii hea neile mõnda vähemat pesutükki kuivama visata.

Juba karjamaale jõudnud, teeb ta kõigepealt ringi leoloimu leppade räkka, nopib sealt näpu vahele mõne meelespea, kuna seal on need samast mullast ja juurest nagu needki, mida ta on palju kordi korjanud emale viia. Küll koju, küll kalmistule.

Jaanikuaseme sipelgapesalgi peatub ta korraks.

Ehk mõnel eriti tuttaval kännulgi.

Ei jäta ta ka kadarikus käimata.

Ega raiestiku ja karjamaa piirikraavi sügaval rohukamara all nirisevate vete kulinat kuulamas.

Läinud üle selle, leidub seal kändude ümber ja kivide kõrval mõni maasikaski, nagu ta neid on noppinud sealt igal suvel.

Olgu janu või ärgu olgu, kraavihaku allikast joob ta ometi.

Ja vaatab, kas seal põlluveerse ja raiestikutee nurgas kuuskede rägas ikka veel pesitseb mehikuid . . .

— — — — —

Helmi peab nüüd korraks istukile tõusma, et nende vagusate mõtete uinutusest mitte magama jääda. Aga et äike ei näi veel lausa ähvardavat ja et ei ole veel märgatavalt valgemgi, siis on sedamaid jälle väsimus võidul. Ta laskub tagasi asemesooja.

VIII

Sealt, kus paar punaliivaseid rööpaid maanteelt otse Urruroo väravas rohetavate pihlakate vahele pöördub, paistab lõuna poolt ilm ja öö praegu nii:

Kahe teraloova rukkipõllu vahelt läheb sirge ja tol-

must valge maantee kuni Siiriniidu kääruni, laskub vähe alla, tõuseb seal üksikuna sahiseva ümarakroonilise, just õites lõhmuse kohalt järsu rinnakuna, sealt edasi vähe maad tasast, et siis jälle pikkamisi ja sirgelt mäkke tõusta, pikkamisi ja sirgelt mäkke, kuni praeguses hämarahämus pilk nägema ulatub. Kui nüüd olekski valgem, ega siiski see lähemal vaevalt eristatavaid ja kaugemal ühte halli laama sulavaid põllulaike läbistav heledam lint saa enam palju pikemana paista: ainult vähe sealt edasi, kus see nüüd hämarusse peitub, ja juba ta kaokski kõrgete vahtrate varju, mis teatakse juba mitu inimiga, suviti küllases lehestikus, talviti sädeleva härma või jäänõrede ehtes, auvalvuritena kahel pool teed seisnud olevat neist tuleroaks saanud vanade rehtede varemeist kuni Hargla õue parki.

Luugipiitade ahtast raamist ei paistnud unisele Helmile ähvardava äikesepilve võimsast mustendusest kuigi palju. Aga siit seda alles näeb.

Juba kaugelt rohkem kui pool taevast on pilve ränkus mustaks ja madalaks varjutanud. Ja mujalgi — ei enam hobuväherdustki päris selget — kõik hapralt joonjate pilveudemetega kaetud. Selle udemeteribu kõrgel tagapõhjal käivad veel oma teed suure pilve poole üksikud mustad rünkad. Koidupoolsed servad alles tulist kuma täis, tõttavad nad kiirest tuulest kantult aina pärispilve poole, sulades ükshaaval selle sisse.

Noore koidu punane kuma, mis neilt üksikuilt rünkailt pärispilve ümarasopilistele äärtele langeb, ainult rõhutab äikesepilve ähvardavat raskust.

Aga pilve mustendus varjutabki varsti kogu taeva: aina edasi ja avaramaks paisub ja laieneb selle ränk lasum.

Välk.

Laialt käib selle rohekas sähvatus üle taeva.

Ei kauem kui aeglaselt lugeda ehk kümneni ja — müristus. Kusagilt kaugelt see algab, sumbe kõmana puhkeb kuuldavale, siis valjeneb, kuni keset taevast käib vali kärahtus, mis siis jälle madalamale tumedaks tüminaks vajub.

Vihma see veel lahti ei vapustanud, küll aga tõstis pilvealuses tuules õige tugevaid keeriseid.

Juba esimesed võimsad hood lailatavad üle rukkipõldude laiu ja sügavaid laineid, mis tõttavad üksteise

jälil ühteviisi kiiresti nii siin, allpool Urruroo väravasse viivat rööbasteed, kui seal kõrgemal ja kaugemalgi, kuhu pilk vaevalt küünib.

Siiriniidu maanteeni küündivas käärus sahinal kohiseva lõhmuse ümar kroon näikse nüüd muutuvat märksa heledamaks, kuna tuul selle lehti pahupidi rässeldab.

Kui tuul varsti pärast kõvemat kõmistust jälle raugemaks jääb, hakkab pööriseid üles keerutama. Nende ümarad rässelduslaigud tõupõldude sinetusel avarduvad aina lähenedes. Rukkissegi sattudes näitab pööriste jooksu sügav, õõtsuv ring viljas. Pisut on seda, mis tuulekeeristel on kasvavast viljast õhku tõsta: mõni katkenud ja koltunud kõrreke, mõni odras surnuks pistetud ja kergeks kuivanud ohakavars, ei muud.

Et aga need tuuleneelud suudavad tõsta raskematki, seda nad tõttavad näitama Siiriniidu käärule, kus suured tordid kasterõsket loogu heidetakse kõrgele üles, viiakse kaugele, enne kui jälle maha puistatakse.

Ja ses põldudevahelises metsaribas: ei sealt küll anna õhku heita muud kui vareseid. Neid keerutabki tuulepööris sealt üles. Une pealt ootamatult häiritud, karjuvad nad. Kuid see tuulekeerdu kistud lindude hädine kisagi mattub mühinasse. Ja vähe on neil, nõnda pöörises ripendades, tiivust abi.

Nüüd toob üks just tuule päri keeris kõrget tolmusammast maanteed pidi ligemale.

Tuleb see otsejoones nagu teegi, ei kaldu sammugi kõrvale.

Aga just otse vastu taevast tolmusammas ei püsi, ajuti suruvad valjemad hood selle ettepoole madalaks.

Miski muu see ometi ei või olla, ei rattad ega ratsutaja, kuna läheneb nii pöörasel kiirul.

Ja veelgi aina hoogu juurde. Ei see saa olla hobukapjade kiirus. Liiati veel inimese jooksujalad.

Või ometi?

Miski must täpp hakkab nagu selle tolmutombu keskele tekkima . . .

Kas siiski ratsutaja?

Kuhu ja kellel küll võiks olla säärane rutt nii hilisel öötunnil?

Hobusevaras?

Ei või olla: mingit müdinat, hobuse sammude kõma peaks juba kosta olema, kui see oleks ratsutaja.

Kindlasti ei ole — madalgi ratsameheks; hobusekõrgune vaevalt.

Ent varsti see ongi juba nii ligidal, et võib näha ja ära tunda: potisepp Jorss on see tuuleväle tulija, tema ise oma jalgrattal.

Piki maanteed tulijale tagant voogav tuulehoovus on päris ühtlane, keeristeta. Kuid ka ühtlasena on tuul siiski kiire küllalt, et puhuda tolmu sõitjaga kaasa ja ajuti tast möödagi. Ja tolmu tõuseb kuuma ja kuivaga rattarehvidel tuhkjaks kulutatud teelt õige ohtralt.

Mida lähemale Jorss jõuab, seda kasinamaks jääb tolmgi, sest tee alanedes tuul pisut raugeb ja liivgi ei ole siin enam nii lendav.

Juba on kuulda rattakummide nabinat tee kruusakividel, kodarate vudinat ja veoketi nagisemist, kui jalg pedaali surub.

Ränga kiirusega lennutab Jorss pärimägist teed ja tallab muudkui väntasid, harva vabajooksul silmapilguks jalga puhates.

Ei ta tasanda veel siiski oma kihutamist, kui see natuke tasasemat teed juba tuldud: Siiriniidu kääru poole kalduvast järsust rinnakustki tormab ta alla sama hooga, millega lennutas end seal siledal ja rööbasteta ülateel.

Kas ta küll saab õnnelikult alla seda kitsast rada mööda, mis on rinnakul pisut tihedam ja kindlam reetlikult lahtise lausliiva kõrval.

Saab ometi.

Aga lõhmusealuse nõo kohal ratas vääratub — põrkab rängalt hoolt esiti ühte ümarasse kruusakivvi, ning põigates sealt rööpasse, ei ole enam pidamist: sõitja lendab üle kitsa teekraavi Siiriniidu käärukalda tihedaisse takjaisse. Ratas jääb risti üle kraavi väntasid vuristama.

Aga see õnnetus ei ole liiga suur. Varsti on Jorss jälle jalul ja tuleb teele.

Ei ta pane seda tähelegi, et peopesa äigab otsaesiselt ühes higiga pisut verd.

Õngitseb korraks oma ratast vaadata, näeb selle olevat terve, kuid ei võta veel seda.

Meelekohad tuikavad ja justkui mingi vaev pööritab ta valjult lööval südamel.

Millest see nõnda? küsib Jorss. Kas see on õhtul joo-

dud viin, mis teeb nii raske tunde südamele ja tuksutab meelekohti, või tuleb halb enesetunne ehk muust kui sellest hiigla kihutamisest ja siia takjapadrikusse kukkumisest? Või on see koguni mingi piin, mis teeb südamel olemise kitsaks, piin sellepärast, et ta Urruroole alles nii hilja jõuab ja viinastununa? . . .

Nüüd astub Jorss mõne ebakindla sammu ja peatub lõhmuse all, et selle tüve nõjal pisut Urruroo õue ja elumaja silmitseda. Ta teab, et kibe neil nüüd on, ja sellepärast uuribki — kas seal alles või juba midagi teha ei askeldata, kas pole märgata liikumist.

Ent vaikne kuulukse olevat Urruroo õu, kuigi rinnaku kõrge rukis ei lase seda näha. Ja ühestki eespoolsest aknast — need on poolest saadik nähtaval — ei vilgu tulevalgust.

Kuid ukse kolahtust oleks nagu kuulda olnud . . . Kes teab sedagi selle tuulise ööga, ehk ei midagi — nii hilja juba, ja vara veel . . .

Midagi erilist ei paista Urruroolt, aga Jorss jääb veelgi sinnapoole silmitsema, pilk põigiti paistval avali luugist mustendaval pimeduselaigul.

Ei seesugusena ole vist Jorssi veel nähtud.

Otse võõras on ta ilme nii: kõik need alalise muige selged jooned on nüüd tõmbunud hoopis muuks — sügavaks, mingi mõtete või tunnete sisejõu otse tarretunuks pingutatud tõsiduseks.

Ei ta silmade helkki ole see, mis igapäev nähtud vilkuvat ta piluli laugude alt.

Ei Jorsi-taoliste inimeste sisimat nähta; ei saagi näha, kuna teiste inimeste silma ei pääse sellest vähimatki varjundit.

Poleks praegugi selle mõistjat, mida ta mõtleb, mida tunneb, seistes siin lõhmuse all.

Aga midagi õige tugevat peab see olema.

Higinõred üle Jorsi soojast veel helkiva ja punetava otsaesise langevad silmadele, kuid käsi ei tõsta varrukat neid sealt ära äigama. Üks lõhmustest lendu tõusnud ja Jorsi põsel varju leidnud sääsk saab verd himu täis: ei märgata peletada tedagi.

Jorss ei liigahta, ainult tuult täis töökuub rabeleb ta üll.

— — — — —

Ent nüüd järsku jahmub ta virgeks, taandub paar sammu.

Komistab maanteekraavi pervel.

Aga ta terane pilk ei vääratu Urruroo elumaja kelbas mustendavalt luugiavauselt, kus liikus midagi valget. Nüüd on see juba selge inimkuju, üleni helevalge. Luugilävel on Helmi.

— — — — —

Kas ta kõik selle aja, õhtust saadik aina ootas Jorsi tulekut?

Kas ta nüüd alles jättis lootuse, et vaid väheks veel silmitses tee poole ja — sulges luugi?

Jorsi ilme tõmbub kuidagi soojaks ja härdaks, mis ta alatisele olekule pole põrmugi lähem kui ennistine sügav tõsidus ja üllatuse jahm pärast seda.

Aga nõnda on Jorss hoopis rahulikum. Kummardub oma jalgrattale, et korraldada, mis seal kukkumisega laokile põrunud. Ainult süllapuu peab paika: kellud, vasarad ja vesiloe peab ta aga uuesti pakiraamile siduma.

Sellega toimes, ei hakka ta veel minema, vaid istub teepervele suitsu tegema.

Las uinuda! mõtleb laiu suitsujugasid tuulde pahvides. Las saavad vähekegi kinni ta ootusest väsinud silmad!

— — — — —

Ei Jorss kavatse kedagi äratada; küllap tallipealse heintes leidub aset, kus vähe puhata . . .

Aga siiski, enne kui kavatses, tuleb tal tõusta, kuna pilv, mis hakkab juba üle kogu taeva ulatuma, poetab esimesi piisku, harvu, aga jämedaid. Rahena raskelt kukuvad lõhmuse lehestikku, teetolmu ja rukki hällu-vaile kõrtele.

Enne minekut tõuseb Jorss veel lõhmuse all varvule ja murrab mitu õites oksa endale kaenlasse.

Siis tõstab kraavist ratta, kuid ei istu sadulasse.

Mõni mäkke samm tolmust maanteed ja juba kõlistavad Urruroo roobastee kasteheina kõrred käekõrval talutatava jalgratta kodarate traati.

IX

Aga Urrurool ei magata.

Küll avab Jorss tasa eesvärava, jätab selle parast-viisi poekile, lükkab jalgratta enda ees õue, kuhu siis poetub isegi, ja pöördub väravat jälle rampi panema, kuid just samal hetkel tuleb majaesise väravast vesti-väel Urruroo ätt, tuleb sisse viima viimast meskipära nõu.

On vaevalt sammu astuda saanud, kui märkab ees-väravast tulevat Jorssi.

Ja samal hoobil näeb ka Jorss õue ilmunud ätti.

Ätil lööb rõõm käed laiali ja näo naeru täis; Jorss jääb aga selle ootamatuse jahmust nagu mingilt luba-matult tabatuna värava kõrvale seisma. Nõnda üks sõnutu silmapilk. Siis lööb kesktaevast otse püsti alla-sähvatava välgujoa pimestav-erk helendus ilma hetkeks päikest täis päisepäevastki valgemaks, ja enne kui see sähvang jõuab pilve mustjalt sinetuselt kustuda, jook-seb ränga müristuse äge pragin välgujoa jälil otse ülalt alla.

— — — — —

See maja vapustav kärahtus heidutab Helmigi kergest tukastusest ärkvele ja istukile.

Niisama kiire nagu välgu sähvatus oli ka mürista-mise järsk ragin. Ja nüüd ei kuule unesegane Helmi enam muud kui üksnes jämedate vihmapisarate rasket langemist katuse sindlitele. Ja võimsat kohinat, mis kusagilt eemalt aina läheneb. Sealt ta tuleb, see ränga pikselöögi valla vapustatud sadu kogu oma jõuga.

Selles vaevalt selgusele saanud, on Helmil otsusta-tud — kohe alla, enne kui uuesti säärased kärgatused käima hakkavad. Ta ei hakkagi muud otsima, võtab ainult teki õlule ja tõttab kohe luugile.

Käsi juba rambil, peatavad ta äti redeli alt kostvad sõnad:

«No kas polnud vägev prähkam — püsti maha!»

«Harva nii kurja kärgatust kuuleb.»

Ärevile jahmunud Helmi taandub luugilt tagasi pöö-ningu pimedusse. See on kindlasti Jorss, kellega ätt seal õiendab. Kunas ta tuli?

Ätt: «Virutas vist kuhugi puusse.»
Jorss: «Või heinakuhja — luhta see kähkam käis.»
Ätt: «Ega kaugemale küll . . .»
Jorss: «Kus ta kaugemale — välk ja müristus käisid just korraga.»
Ätt: «Vaatame, kui kuhja, ehk tõstab tuld.»
Nüüd ollakse väheke vait. Helmi ei julge jalgagi tõsta — heinad krõbiseksid . . . Ega Jorsi häälest saa midagi aru, mis ta on . . . vaevalt ta kainelt tuli nii hilja.
Sajuvarin katusel hakkab ägenema. Ja tuulgi kuulukse üha valjenevat.
Jorss: «Ajan ratta ehk kuuri, kuhu mujale?»
Ätt: «Miks sinna? Sisse.»
Jorss: «Parem ta ju oleks, kui ruumi . . .»
Ätt: «Pole nüüd ruumi! Vöörusse, kui mujale ei mahu. Aga tunnista nüüd üles, kus sa selle ilmatu aja maha lorutasid, et nüüd alles . . .»
Jorss: «Mispärast a l l e s ja mitte j u b a? Olen ma's hiljaks jäänud — päikegi alles tõusmata! Ei mina teadnud, et Urruroo päev n i i vara algab . . .»
Ätt: «Aga olid ju lubanud ikka õhtul . . .»
Jorss: «Ju ma siis lootsin saavat, kui lubasin . . .»
Ätt: «Aga loll oled, kui arvad, et nüüd muudkui pruudi kaissu. Tead, tegin õlut, pulmaõlut. See kõlbab juba.»
Jorss: «Oled kõik selle öö jaurand ja magand polegi?»
Ätt: «Kus sa seda! Üksvahe ikka vedas küll silmad õige raskeks juba. Aga kui siis hakkas katsuda saama — ei tule magamist enam meelegi! Nüüd aga kohe, Jorss, tule, maitse ja ütle oma sõna selle asjanduse kohta.»
Jorss: «Ratta ka sisse ikka . . .»
Ätt: «Sisse, sisse. Aga kust sa need lõhmuseoksad said, mis sa nendega?»
Jorss: «Samast tee äärest murdsin — õitsevad . . . Kas sa's ei tea, kui eht tee neist saab? Kui veel rinnad kinni või kange suitsuköha, siis seda teed õige kuumalt . . .»
Saju äge valing, mille kahin ennist juba kuuldus aina lähenevat, langeb nüüd katusele ränga varinaga, mis sumbutab Jorsi viimased sõnad. Välguvalguse katusepiludest sähvivad joad helahtavad pööningu pimedusse, valju müristuse pragin matab ustegi käimise ja nende esimesed jutujätkud toas. Sellestki ei saa aru, kas nad

tulid kohe tagatuppa, mille kohal Helmi ase. Ei, ikka ette on jäänud. Ätt vähemalt kuulukse seal olevat:
«No Reet,» hõigahtab, «tule nüüd siia ja vaata, kas see on Jorss või ei ole!»
«Vaata vingerpussi, või nüüd ta alles!» on kuulda Reetagi teisest ruumist. «Mis mood see on, ise peigmees inimene . . .»
Nüüd on temagi eestoas ja enam ei lase katusele varisev vihm ta sõnadest aru saada.
Jorsi jutust kostab üles üksnes õige sumbet kõma: ükski sõna ei jõua pärale.
Vargsi ja kikivarvul hiilib Helmi teise korstna kõrvale heinakantsi äärde, heidab lameskile ja teritub kuulama.
Ega paremat oleks kuskil; siin all nad just ongi ja ahjuuks vist lahti ning peldid ära — korstnastki kostev kõma toetab läbi lae kuuldavat. Kuid ometi matab vihmavarin ja rennivete ladin enamasti teiste sõnad, üksnes ätt on kuulda, kuna ta laiutab täiel häälel, mida ei mataks küll marusemgi vihmavaling.
«Ruttu, Reet, pärm sellele pärale sisse,» kamandab. «Ega mina nüüd enam midagi, hakkame Jorsiga proovima seda värki.»
«Või mina pangu!» kostab mõni Reedagi sõna. «Kesse oli siin nõnda suureline, et — naised muudku olgu vakka! . . . no nimelt jääte jänni veel omaga, kui kaanite endid täis nagu . . .»
Jorsi sõnad jäävad jällegi kaotsi.
«Eh, meeste kangust!» vastab Reet Jorsile. «Mis see vana siin võttis . . . mõne suutäie . . . aga näe — juba lorris . . .»
«Tuline kurat!» käratab ätt. «Kaua sa siin mässad! Oled minu naine või ei ole? Lähed juba või ei lähe? Küllap ta juba teab, mis tal teha. Meie, Jorss, nüüd katsume, mis?»
Ei Jorssi kuule. Ei ühtegi sõna.
«Noh, mis sa lausud selle kohta? Kas Urruroo ätt on teind sulle ikka ehtsa õlle nagu tütregi . . .»

— — — — —

«Tühjagi! Pisara panin hingeks hulka . . . Ronib ju siia igasugust rahvast, tuleb ikka kõhte ja kõrisid — Parglevalla punaseid ja Ridaküla rajakaid. Minu sugu-

võsa... Kurat hoidku! — kanged mehed — igavesed kaan-ninad... Aga kui on sihukest anda, ega siis jää hätta... Kõik see kupatus või laua alla! Sihuke mõikab — las ta kuramus veel käärib hommikuni... Siis punni alla.»

— — — — —

«No siis sa tunned seda kaupa — ega seegi ole naljem. Ega sul pulma aegu, kui ta veel käärind ja kinni, seda maksagi võtta... Ega's puudust! Mul neid siin igat seltsi juba toodud ja timmitud — punast ja pommerantsiga, köömelt ja kohviga. Toovad tulejadki.»

«Ei ma pühapäeval... Olen teda omas elus küllalt... liigagi...»

«Muidu mõtelda! Mina oma elus ei ole küll võtnud ühtki eite selge pääga.»

Jorss õige naerab seda äti nalja!

«Sula õigus — ei ole. Esimeste, nende pärispulmade ootel mõtlesin samuti nagu nüüd sina. Laulatuseni pidasin vastu. Aga kui kirikust tagasi — tutki! Terviseviinast tuli maik mokka. Üks kui teine — võta, võta! Õhtaks olin täis kui tatt — maad ega ilma... Aga kui seda Reeta, lõuapuud, sai võetud, siis see järg sai nagu nüüdki — juba õlletegemisest pihta. Ja sedasama jutti — üks vatt... Või kuidas sa sihukest selge pääga võtadki.»

«Kus leidis, millega keksida!» nähvab Reet. «Mis sa sellega peaks veel laiutama — kes niigi ei tea, mihuke viinanina sa oled!»

«Priuhh, ma ütlen, mokk maha meeste jutu mant! Mis mood see on — eided nagu asjamehed!... Mina seda ei salli. Kui sihukest asja — präuhh! vastu tatti kui tarvis... Pikka viha minu loomus ei kanna — üks raksam, rohkem mitte, — kui eided tulevad tonkima oma ninaga... Mina seda ei salli — kohe nagu kukel hari... noh, üle maksa...»

«Nähtud see su viha ja vahvus,» iristab Reet. «Sellest kõneleme hommikul edasi, kui sa otseti üle aia südamevaeva kõõksud. Aga nüüd tee et vähem lõugad — mina heidan taha magama. Ja seda sa tea, et nõndagu vihm üle, olgu siga vaga! Palju targemad oleksite, kui teeksite eilale ja tänale väikse vahe vahele. Ega ju Jorsski

voodist tulnud. Või kuigi, siis kindlasti mitte magamast...»

«Aitab! Juba jagu täis su joru. Kao! Põõna — tossuta!... Aga vait kui kuhi kindaid! Mina ei salli eitede lämа, kui mehed õiendavad. Ei ühtegi piuksu... Jorss, ega's sina?... Magand oled ka või kus sa mul olid — õhtust saadik? Käisid kodus ka — või Närjul kõik selle aja...»

Küll Helmi nüüd püüab kõrva teritada, kuulab siit ja sealt, vahetab kohta ja külge, poeb peaga sügavale heintesse, siis jälle katsub kõrgemalt, aga ei nii ega teisiti paremat: vihma ühteviisi äge varin katusel ei lase seletada ainustki sõna Jorsi jutust, millest kostab üksnes sumbe ümin ja selle sekka lajatatud äti üksikud tujusõnad, mis põrmugi ei too selgust Jorsi vagusasse vestlusse.

Ja siis uus müristuse pragin jälle üle taeva — veerest veereni. Kui selle kõmedad kajad vaibuvad, hakkab kostma Jorsigi jutu üksikuid sõnu, kuna jutustaja ei taipa oma müristuse aegu valjuks tõstetud juttu kahandada.

Lahtise suuga hingates jääb Helmi liikumatult kuulatama, et üksikuist kuuldavaist sõnadest jutu sisu kinni püüda.

«Ei, minu — ikka minu olevat Pauska Epi koertega õuest välja puretand... kohe mitu korda...»

«Närjul kõneldi või?» küsib ätt vahele.

«Kesse Närjul! Poisid õhta tulid, rääkisid. Ma oleks saand ikka varakult juba — ahi kõik valmis, aga Närju vana — lõhkugu ma see vana saunakambri müür tal veel maha, et kive vaja... Hirmus! Nõge täis... Kui siis viimati poisid... nojah, et Pauska Epi nõnda seletand... Kuram, mul kargas viha vinna!... Tema, sihuke mära!»

«Isi eit juba!»

«Kahes lõualuus kokku kolm hammast... Pool kurti — kisenda enne, kui kuuleb. Aga vaata mis ta kõik ära... Ise mul igal sammul järel kui surmavari kartulavao vahel... kõik teavad. Sellepärast poisid tulidki kätte rääkima, et vaata, mis ta nüüd seletab — teeme lõprale tüki mis tükk... Võtame lõpetsit... pudelit kuue mehe kohta! Tuju meri! Peame plaani... Viimati, et...»

Päris salasosinaks vaibub nüüd Jorsi jutt; sõnagi ei küüni enam kõrva ta kõnest.

Pisut nõnda, siis pikk puhk äti kõõksuvat naeru.

Ja jälle Jorss:

«Mul endal polnud pilli ühes — Hargla poiste lõõts... Kohe, kui lõõr lõhutud, põrutan püksid tahmast tühjaks ja kohe suure larinaga Pauskale. Epi juba aidas. Kõik magavad... Meie aga kuuekesi aidalävitsele — mina lõõtsa, kõik kisavad mis võivad — egas Epi kuule väikest lärmi!... Viimaks teeb aidaukse lahti, kohkub, kui mind näeb... Mina aga nii mahe kui mõistan, lillekimp käes, et tulime Epile õnne soovima kahekümne viie aasta sünnipäevaks. Sa jutt! kus tema, et pole tal sünnipäeva ega kedagi, et alles sügisel saab...»

Jälle äti naerul ei otsa ega aru.

«Meie ei usu! Küll on ja küll aga on... et kohvist ei ole kedagi, kui see sul ei peakski valmis olema... soovime aga õnned ilusasti ära... Tema jumalakeeli vastu — ei ja ei ole aga... Meie vaatame üksteisele otsa. Kes, kuram, selle tühja jutu siis välja puhus? hakkavad poisid kiruma. Teised jälle kohe et — Jorss! Mina seletan mis mõistan — kuulsin, kõneldi. Poisid kiruvad mind... Aga mina muudkui teen Epile serva, müksan külge, näitan näpuga rambile ja raputan pääd, et ärgu kinni pangu... Lugu pilli veel — ja lähme... Ega mujale — sinna teeveere võssa, kopli alla. Pool tundi ehk, võtame veel, mis meil võtta jäänud. Ja mina tagasi... Epil ait lahti, astu aga sisse! Mina ei aja ka pikka juttu: võta, Epikene, aga midagi ümber ja lähme välja... mul midagi õige tähtsat teatada... Aga kohe! pärast on kõik hilja. Tema küll, et mis me välja... Mina ei lase rääkidagi — ruttu, ruttu! — viimati keegi tuleb ja näeb... Siis muudkui suurrätt õlale ja tulebki. Kuhu mujale — sinna kopli alla võssa... Mina seletan, et vaata, Epi, mul nagu pulmakesed tahavad tulema hakata, aga süda ei anna rahu, kisub sinu poole... ammust ajast ikka kiskus juba, aga kus sa tohid kõnelda — suure talu tütar, arvatakse — koha pärast. Sa heldus! kus Epi ikka õnnis... Räägime ja peame aru — poisid kõik ümberringi põõsastes... Viimati mina nagu hakkan katsuma juba, istume maha... ja just parajal silmapilgul mina nõndagu kõri võtab, et — hehei, ilmamaa, vaata, kas Jorss jookseb Epi järel või

Epi Jorsi järel! Sa tegija! poisid igaüks oma põõsast igavese põrgukisaga! Epi kui põder — kus ikka jalad sindril! Särgiväel, seegi rebadel, litsub võsast välja. Tee pääl aga kamp Alaküla poisse just risti vastu! Sa jutt! need oma kisaga...»

Jälle vaibub Jorsi jutt õige vaikseks, aga vähe seda veel järel ongi: hetke pärast puhkeb äti uus naeruhoog, mis kestvam kõigist senistest, ähvardab kohe hinge matta. Ja ka Jorss irvitab ätiga kaasa...

Helmi tunneb end jälle selle kõikvõimsa ärevuse meelevallas, mis lämmatab kõik selgused, kui kindlad need ka ei oleks. Ainult ärevuseks see esiotsa jääbki, ei rohkemaks, kuna all üritatakse pärast irvitushoogu jälle kõnelda ja Helmi ei saa teisiti, kui peab kuulama.

«Ei mina sind hakka sellepärast põlastama, et sa õhtul ei tulnud. Aga ma ju ootasin, et hakkab käima, siis sina seda kõige paremat, kartsin, ei saagi... Ega muust — küll me toime saame... Reeda läma — võtad, jääd jänni... Kesse näind, et mina jännis? Kui Urruroo ätt, kuram, oleks mõni jännivend, mõni mähka sihuke, kas siis midagi. Kesse sellest moonakate pesast on talu teind, mis? Reet või? — Ega talu tehta lõugadega! Aga väärt väimees oled, ma ütlen, et tegid sihukese vingerpussi sellele Pauskale. Meest ärgu mindagu lõksutama! Sai... Eh, tublisti tehtud! Maksis mul ikka teha seda õlut, hingega õlut, mis... ja tütartki! Kuidas see kuudib sulle — õlu, ma küsin?»

«Käib läbi ihu kui südame värin...»

«Võta veel! käib hulleminigi... Urruroo ätt selle õlle eest, ühesõnaga, vastutab. Aga tütre eest — puhtast südamest! — ei või just... Õlle eest võin, sest kui õlut teen, siis eided ajan minekit...! Või kui, siis tehku tuld ja kandku vett — ega see veel midagi... Aga muidu — ärgu tulgu näolegi! Milleks need eided, asja raisku ajama. Aga kuis sa tütart — eideta... Ei ole parata, kui sedasi need asjad on seatud. Nõnda ta pidigi mul saama sihuke — kasina vaimuga... Pole ätti tulnud... Ja ega see õlugi poleks saand parem, kui eided... oleks seegi tulnud sihukesamane — kasina vaimuga... Aga vat õlle juba tegin ise ja otse ätti... vaim ja puha. Kõik läheb korda, kui eided pole jaol...»

«Ärgu õlle kiitus olgu Helmi Jaitus — seda pole vaja... Vala!»

«Nõus. Mis ta enam on minu laita — need ajad otsas. Mis ma laidan teise mehe loomast... sinu ta ju nüüd on — otsast otsani! Ülehomme annan üle, aga pidulikult, ütlen. Laita oleksin võind siis, kui ta minu leiba sõi ja niidus tegi karvast kaart. Aga ei siiski... Olgu mis ta olgu — oma loomake, oma veri ja vaev, ivake higigi. Ja või tütar nagu õlu, et vaadis valmis, pole parata. Isi nuusutasid lõhna, tulid saama ja nüüd sa ei tohigi nuriseda — pole pakutud.»

«Mis sa nõnda! Kesse nuriseda on katsund? Seda sa ära ootagi. Asjata ootaksid.»

«Tõsi, Jorss! Kõik on tõsi, mis sa räägid.»

«Kas tõesti?»

«Kindel. Sina nurised oma võetu pääle! Oma jao pääle, kui ei nurisend Pauska Epi päälegi! Nurisemine — eitede asi. Mehed ei nurise, vaid ajavad asja. Teevad tegusid.»

«No mina ka ei ole eluilmaski tühja irri ajand. Mida sa, inimene, irised, kui kõik on ometi ainult su enda jutti panna. Kas pole?»

«Õigus: mehe jutt. Mehele saab mu tütar, ei nadile. Tean kindlasti, et teed Helmist endale eide mis eit. Küll sa juba talle seda vaimugi, mille poolest ta minust kasinaga jäänd, puhud sisse tarvilikul määral oma...»

«Ei Helmi anna põhjust iriseda nõndagi, nagu ta just sinust...»

«Mis me nüüd nõnda! Need sul praegu ju ennepulmised silmad, või need siis...»

«Need näevad päris selgesti, Urruroo ätt, sind ja su tütart ja kõiki selle ilma asju.»

«Eh, ütlen, ikka punetavad ja tilguvad... Silmad vingu täis — seda armastust!»

Nende sõnadega kuulukse ätt toast kööki minevat — vist õlut tooma. Ja Jorss ei pane oma sõna viimaseks.

Helmil on jälle kergem hingata. Saab mahti oma asendit pisut mugavamaks õiendada ja pindlikuks-kibedaks surnud kätt muljuda ning õõtsutada.

Vihmgi juba raugeb. Ja tuul kuulukse hoopis soikunud olevat.

Rennid veel ladistavad vett tönnidesse, aga katust sadu enam nii väga ei varista.

Sellepärast on nüüd hulga hõlpsam kuulatada alt kostvat kõnelemist, mille ätt nüüd jälle alustab.

«Kus ikka käib ränga jõuga, ütlen. Igal tõrrel ilmatu kohramäed.»

«Uhke!»

«Kui nüüd hommikul vaati, siis ülehomme punni päästa pole naljaasi. Peab olema mees, kes sellega toime... Mõne närakama sihukese — präuhh, ütlen, läbi seina ühes poti ja punniga... Surnuks!... Kindel, et lendab.»

«Ikka Urruroo äti tehtud, mis?»

«Urruroo äti — tema just. Ei sääl aita midagi. Õlle komme — vaatab mehele, kes teda teeb, otsa enne — siis vast teab, mihukeseks just minna. Pole linnaksed pudrusoormad, ütlen, ega humalad pärnaõie tee. Ja taarilaga pole Urruroo ätt eladeski õllevaati ajand. Selle jaoks on siin ikka olnud muud nõud ja — eided vaaritamas... Pole selles hädaorus... rõõmuorus, ütleme, Urruroo äti käes veel midagi untsu läind... K ä e s, ütlen. Mis mu käest ära on kistud — ise vahe...»

— — — — —

«Ilmari mälestuseks, Jorss! Sinu sõbra ja minu poja... Aga mehe kombel Ilmari mälestuseks võetakse ta, kadunu õe pulmaõlut. Õe ja ta parema sõbra. Toop täis, mis? Ja pool sulle, pool mulle... piiskagi ärgu jäägu põhja.»

«Ilmar oli mees! Nutt tuleb kurku, kui mõtled — kus tema praegu on... kui mina Helmiga ülehomme...»

«Ilmar, vat oli ätti. Nii ätti et...»

«Täiesti sinu verd.»

«Vaat neid sõrmi, ütlen... Kas mäletad tema kätt?»

«Mäletan — just sinu sõrmed olid tal, pikad ja saledad.»

«Ja kõik olek — mõte ning meel... nagu käte jõudki.»

«Tema mälestuseks me tõotasime juua — too toop täis.»

«Toon.»

— — — — —

Köögiuks käib.

Üks plekkpang seal kuulukse kukkuvat. Kes teab, kas täis või tühi.

— — — — —

«Joo, Jorss, ja mälesta oma sõpra ning seltsimeest!»

«Sina oled isa, oled lähem — sul on eesõigus.»

«Olgu sinu sõna. Ilmari mälestus! Sa ise meie lauas enam ei istu, aga meie sind mälestame — justkui ilmsi . . .»

«Ilmar, ühest joon sinu ätiga. Mind on saatus sinu asemele toond — ätile pojaks ja Helmile . . . Ülehomme tulen su aseme päitsisse, tulen su risti juurde ja ütlen, mis mul sulle öelda on — — praegu ei saa . . .»

— — — — —

Vihm nabiseb katusele veel õige peenena.

Tuul on raugenud.

Sindlite pilud heidavad juba selgemat valgust pööningule.

Tükk aega on mehed sõnatud.

Siis Jorss:

«Vaevalt ma praegu oleksin siin, kui poleks olnud Ilmarit. Tema mu siia tõi, tema läbi ma saingi Helmit tundma . . .»

«Ei temata minagi teaks oma kohta-paika — ja Urruroo on Ilmari verehind.»

«Tema elu eest antud. Tõsi mis tõsi.»

— — — — —

Jälle nad vaikivad.

Helmi tunneb, et see raskus, millega ennist alt kostvad lõhverdused kippusid ta hinge koormama, on nüüd korraga hoopis kergem.

Märkasid nad ometi Ilmarit mälestada — Jorss ja ätt, kuigi tegid seda omal kombel — joomaga.

Ja see Jorsi nõu — pulmasõidul kalmistule minna Ilmarile ütlema, mis tal öelda . . . Helmil on seal küll kahega kõnelda, emaga ja Ilmariga, aga üks tee on neil ometi. Ja ootajail üks ootamine.

Kui nad nüüd lõpetaksid oma jooma ja jutu!

Aga ei veel . . .

«Kisub taevaveered selgemaks, ei suvine piksevihm kauaks jää,» alustab ätt.

«Ei seda ole kauaks, liiatigi kui öösel . . .»

Kui nad nüüd vaiksemakski jääksid! Kui ätt nüüd ometi juhataks Jorsi juba asemele! . . . Helmi läheks kohe alla, korraldaks toad. Oleks kergem olla, kui oleks midagi tegemist. Ja unegi peletaks see silmi vaevamast ära.

Aga ei ole kauaks seda vaiksemat: ei ole ätil taipu rahule jääda. Alustab muudkui uuesti oma laiutamisi.

On aina suur ja vägev, keda miski pole pidanud ega pea — kõige kangem mees maailmas:

«. . . need kivid! ütlen — kõik Urruroo maad olid neid täis, kesse ei näind . . . Suured kui tõprad ja rängad — poole kehani maa sees. Kindel — vanakurat nendega oleks vinnand oma naba paigalt. Aga Urruroo ätt! . . . ise raiusin augud, ise nad puruks põmmutasin . . . Kus sõda! ütlen. Hullem kui Prantsus Moskvast . . . Ilmamaa vappus ja värises . . . lendas suitsu ja mulda! Oli müra-kaid, ütlen, paistsid nagu popsi saunad! ja või see kõik — teist sedavõrd maa all. Aga Urruroo ätt ei väsind nendega heitlemast. Üks igavene jurakas — päev puurimist, õhtul põrakas, teine päev ränka veotööd — ikka sinna, kopli ääre — ja jälle Urruroo ätil hobu-väheruse võrra küntavat kesa rohkem ja jumalal ilma . . . Mis sinu töö, Jorss, selle kõrval! Meistri töö küll — tarvilik. Aga tund kirvesilmaga ja ahi sodi, ei ole enam su nädala tööd. Aga katsugu keegi seda tööd hävitada, mis mina tegin nende kividega! Seda võimu lihtsalt ei ole, ütlen . . . Välk, kõige koledam kärgatus? . . . Eh, purustagu puuvitsakesi, vehkigu maatasa kirikukarbikesi, tapku inimesi-vaglakesi, aga neid kivi-kampu kokku ja uuesti kesale . . . tutki, ütlen! Mis põleb või välgust variseb, ehitatakse uuesti . . . kui pikne puu — ajab kännust kaks haru asemele . . . Aga see, mis Urruroo ätt oma kätega nendel nurmedel, see jääb ja on igavene . . . Tead, Jorss, mis ma ütlen — kui ilma algusest . . . või Kristusestki saadik igamees omal elu-ajal oleks niipalju ilmamaad juure teind kui Urruroo ätt . . . kaks, ütlen, oleks neid maakerasid. Või kolm . . .»

— — — — —

Aina rohkem ja rohkem hakkavad need äti kõne nii vägevad käänud Helmi kõrvust mööda kumisema, uinutama kipub selle kõma.

Ta nihkub oma aseme jalutsisse. Hoopis jahtunud on linad ja heinadki nende all. Aga pikkamööda hakkab jälle sooja saama.

Väsimus vajutab ta kohe vägisi lamama. Ja tekk nihkub üle viluks tõmbunud ihu.

Ega kauemaks, kui kell lööb, et teaks aega, või kui all vait jäädakse . . .

X

Sajupilv on juba üle taeva jõudnud ja ära viinud viimasedki kauged kõminad. Üks rüngas vaid rühib veel suurele järele, aga see alles taeva teisel veerel, maarannast äsja lahti saanud. Üleni täis hommiku eredat lõõska, kuulutab seal päikese tõusu.

Õisest sajust õue murumadalustele tekkinud lompide veerde on kogunenud noori rästaid tihedasse ringi. Äreva siutsumisega püüavad nad oma peente varvastega loigu märga astuda, kus nende vanemad tulevad neile toitu täis suud andma.

Urruroo noored kuked kähistavad oma esimesi kiremiskatseid.

Köögiläve laudastmeil ning ümber selle veereb varblasi nagu halle mütsakaid kerasid. Ju seal leidub neile midagi ivapoolist, ehk mõni õlleraba raasuke, et nende sädistav pere aina kasvab. Aga nüüd paiskub järsku kogu see parv sealt lendu, laskub tanuma äärde lodjapuile.

Ätt ja Jorss tuiguvad köögiuksest õue.

«Nüüd vajun ma magama, kas või pooleks tunnikski, aga saama peab!» astub Jorss, oma sammude ebakindlusest aeglane, õuevärava poole.

«Ega minagi muud — küljele vajun kui kivi. Hingata peab inimene saama — ega's viimnepäev . . .»

«Aga mis me teeme selle seaga . . . Reet ju rassis, et . . .»

«Reet rassis — tõsi, aga ise magab kui surm. Keetku veed, küll siga siis juba vagaks pistetakse. Kui me ta nüüd juba surnuks sorkaksime, siis soolikad ta sees mädaneksid, ennegu eided . . .»

«Seda rahulikum meil silma kinni lasta, kui õigusemeestena heidame.»

«Jorss!» See äti hüüd on kähisevalt saladusvaikne.

«Mida?»

«Kuhu sa's heidad?»

«Kas tallilakas siis heinu ei ole?»

«Heinu oleks, aga kes teab, kus see redel . . .»

«Ehk ma leian, kus ta võiks . . .»

«Mis sa hakkad tast taga ajama! Heida juba parem toa pääle . . .»

«Sääl Helmi ju . . .»

«Ega Helmit kõik pööning täis ole, ju sääl küljeasemeks ruumi sinulgi . . .»

«Arvad?» naeratab Jorss oma sõna muhedaks.

«Mis sa's pühitsed — see paar päeva! Kas või mis — seda ajavahet ei aimaks keegi . . .»

«Ei ma täi teda äratada, kui lähengi . . .»

«Oma teha! Mina teda sulle ka äratama ei tule . . .»

Need sõnad jätab ätt viimaseks ja läheb sisse.

Jorss nihkub jalgväravast õue, peatub seal, et hommikut vaadata ja äikese kargestatud ilma rõõmsal õhul oma õllest õhetama löönud nägu, segaseks kippuvaid silmi ja ägedalt tuksuvaid meelekohti lasta jahutada. Kuid kauaks ta nõnda ei jää. Varsti peatub ta pilk nagu sattumisi suletud pööninguluugil ja kohe võtab ta oma lõhmuseokste kimbu, raputab sealt suurema vee maha ja hakkab pikkamisi, mõlema jalaga igale pulgale astudes, redelist üles minema. Kui käsi juba küünib, sirutab sõrmed luugiääre alla, tõmbab kõvasti ja vihmast pundunud luuk tulebki valla.

Aga veel ei tõuse Jorsi käsi viimaselt libedalt-märjalt redelipulgalt luugi lävepuule ega jalad alumistelt ülemistele; jääb liikumata redelilõpikule, vaevalt poolest rinnast saadik üle heinapuruse läve.

— — — — —

Kuigi heinakantsi veerel valendaval asemel ei olnud luugi valla viskudes märgata vähematki liigahtust, virgus Helmi siiski vast silmile saadud tukastusest. Aga sedamaid, kui ta nägi redeli lõpikult üle luugiläve suurt kimpu haljaid oksi ja Jorsi pead, laskis ta silmad taas poolpilukile, et näha, mis nüüd edasi saab.

Ei Jorss näi aru saavat, et Helmi ainult teeskleb end magavat. Või kahtleb ta siiski, kuna nõnda kaua ja üksisilmi piilub üle lävepuu Helmi hämaras aseme poole.

Helmi teeb oma senise hääletu hingamise vähehaaval raskemaks ja kuuldavamaks, laseb silmalaudki päris kinni.

Ja õige sumbel häälel, peaaegu sosinal alustab Jorss laulu:

«Koidueelsed tuuled
tasa puhuvad,
justkui pruudi huuled
nad mind suudlevad . . .»

Ei selle nõnda tasase laulu peale ole Helmil veel põhjust virguda, kui ei ärganud luugi lahtiprantsatamisestki. Õige pisut pilukile tuleb silmad siiski jälle paotada.

Jorss tõuseb . . . paistab juba poole kehani üle luugiläve. Redelipeel lööb oma viimase kopsu. Ja ta astub tasa, heinakõbu rabin sammude all, pööningu põrandale.

Raskesti hingab Helmi, pikka ja sügavalt nagu kõige rahulikum magaja.

Vaevalt-hämuselt näeb ta läbi poolpilukil ripsmete Jorsi hiilivat kogu aina lähenevat. Ainult mõne sammu näeb Helmi teda, siis suleb vargsi piiluvad silmad jälle hoopis. Jorss on jõudnud astuda juba ta päitsi kõrvale ja Helmil ei ole julgust pead pöörata.

Ainult kuulda võib, et Jorss nüüd viivukese ta päitsis hoopis vagusi seisab, aga Helmit kipub siiski valdama mingi hirmutaoline ärevus.

Kas see aitaks, saab tas tärgata põgus mõte, kui nüüd kohe tõusta, anda padi ja juhatada talle ase üles heinakantsile?

Juba on Helmi valmis seda kavatsust täitma, kui mingi ragin ja kahin sunnib ta paigale jääma. Ja kohe poetub ta näole ja rinnale peeneks rebitud lõhmuse oksi, lehti ja õisi. Helmi aga jääb raskesti magavana lamama, kuna Jorss neid lõhmuse õites oksi puistab sõnatult, õige salaja . . . Küllap on tal mõte ja tahtmine Helmi ase rohelist täis poetada ja siis ise heita kuhugi eemale ja sügavale heintesse, et Helmi alles ärgates märkaks

lõhmuselõhna oma asemel, nende toojat aga siiski kohe ei leiaks.

On aimata, et nüüd langevad viimased peotäied.

Ja siis laskub Jorss raskesti samas heintele, aga ei veel selleks, kuulukse, et pikali heita ja uinuda: on selgesti kuulda, kuidas ta oma saapaid lahti paelub, need kordamööda jalast lükkab ja siis riideidki ült eemale heitma hakkab.

Ei tal veel näi olevat aseme muret. Õiendab raskena oma silitada püüdva käe Helmi tekki mässitud pihale ja alustab uuesti oma endist laulu.

Helmi teeskleb oma une veel raskemaks, see aga julgustab Jorsi laulu tunduvalt valjemaks. Muudkui lõpetab ja alustab uuesti:

«Koidueelsed tuuled
tasa puhuvad,
nagu Helmi huuled
nad mind suudlevad . . .»

Väheks veel jääb Helmile lootus, et küllap ta ehk ometi läheb juba ja heidab magama, kui näeb Helmi une nii raske olevat. Aga juba rebib Jorsi käsi tekki, kisub seda kohe jõuga, ise tunnukse aseme äärele pikali heitnud olevat.

Järsu hüppega on Helmi istukil, äigab üle silmnäo ja püüab õige lahke ilmega imestada:

«Sina, Jorss . . . Mis sa siin jaurad nõnda öösi?»

«Ei täna, armas Helmi, ole Urrurool ööd olemaski,» otsib Jorss kohmetult vastust. «Aina kibe töö ja tegemine . . .»

«Ah noomima tulid, et mina nõnda laisk, et nüüd muudkui mina ka toimetama ja tegema?»

«Ole nüüd ikka ilusti! Ei ma sellepärast . . .»

«Aga miks sa mu siis üles ajasid?»

«Ei muuks, kui et sa nihkuksid natu ääre poole . . . Ei kuhugi ole tõusta-tõtata, ainult natuke kui nihkuksid, et jääks mullegi pisut linaga aset . . . see röömike ruumi, mis sa ju mulle soòja hoidsid, oma Jorsile.»

«Seniseks, kui nõnda, on päevi veel,» jääb Helmi sõna vagusaks ja mahedaks. «Täna pead aga veel nurisemata heitma ainult nii soojadele heintele, nagu öö need sulle on hoidnud.»

«Oi, Helmi, ära mind püüagi mujale ajada,» anub Jorss kähinal, «ära mitte püüagi. Tea, et see mõte — täna jõuan sinule, täna saan esimest korda sinu soendatud asemele heita, on mu pääs nii kõvasti kinni, et see teeks mu segaseks, kui sa selle kuidagi teisiti käänaksid . . .»

«Mis sa ometi sihukesi veidrusi nüüd!»

«Kõige selgem tõsi see on, mis ma nüüd sulle . . .»

«Ära ole kena, katsume ikka leplikumalt alata oma elu . . . Hommik nii soe, et . . . kus sul siin külm.»

«Aga minu luud-liikmed ilma sinu soojata kangeksid . . . kangeksid nagu . . .»

«Kuidas senini ei kangend?»

«Senini . . .»

«Padja saad, selle kasuka, mis sääl luugi ääres, võid võtta ja . . .»

«Ei see ole sinu soojus, ei ole!»

«Ja peotäie võid võtta heinugi siit minu lina alt omale aseme soojaks. Ei ma sedagi keela.»

«Ai, Helmi, kas tõesti su süda on sama kõva nagu need sõnad!» haarab Jorss oma pea käte vahele ja jätkab põlvili oma õllelõhnast ägamist. «Kui sa natukegi mind mõista tahaks, must aru saada . . .»

«Mis imet sus nii keerulist! Vägagi saan aru.»

«Saad? No ütle, kes see siin on, kesse lamab praegu su jalge ees?»

«Jorss, juuatäis Jorss, kes muu!»

Veelgi masendatumana vajutab see otsus Jorsi kössi. Järsud hingeldushood õõtsutavad ta õlgu ja on näha, et ta pureb oma huuli.

Hirmuäreval pilgul silmitseb Helmi teda nõnda, ei tea, mida talle õige öelda. Segasesse summa paiskuvad ta mõtted ja arutlused. Ta on mures nii Jorsi kui enda pärast.

Siis eemaldub Helmi paar järsku sammu põlvili vabisevast Jorsist ja hakkab otsima sõnu ta rahustuseks.

«Hää poiss oled, Jorss,» alustab vaiksel ja südamlikul häälekõlal, «aga hää mitte nõnda. Rahu riisudes ei olda kellelegi hää. Sellepärast, palun, ära tormitse! Ainult selged sõnad võivad lepitada. Ja vähemalt rahus me ju vist ikka tahame alustada oma elu?»

Jorss tõstab oma pilgu Helmile ahnelt otsa vaatama.

«Kas see siis on see Jorss, kellele ma hääks sõbraks saada ja jääda olen püüdnud. Õige kurb peaksin siis nüüd küll olema. Peaksin, aga ei ole, sest see, kes siin nõnda jorutab, on ju viinavingune, õlleuimane Jorss, ei sugugi see päris . . . Päris Jorss, kellele mina saan ja tahan ainult ja alati hää olla, on see, kes vahvasti ja väsimata tööd murrab oma kodu ja elu hüveks. Ja kes viiuliga neid nõnda ilusaid lugusid . . .»

«Viiul on mul Harglas, kodus . . . Oleks see nüüd siin — sõrmi puhkamata mängiksin päikese poolde taevasse.»

«Ei mina oleks kuulates väsind.»

«Tuline kahju!»

«Kuis sa siis just nüüd selle koju jätsid? Ennemalt sa kunagi ei raatsind ilma meile tulla.»

«Ei tahtnud ligi tassida, ei viiulit ega lõõtsa. Töö oli kibe ja aeg kasin.»

«Ja millal sa arvad tasuda need mängud, mis täna peavad võlgu jääma, et pilli ei ole?»

«Ülehomme. Pulmas.»

«Ära jälle pahaseks saa, Jorss, aga see küll ei oleks minu meelepärast. Mängida ju võid pulmaski, aga seda, mis täna võlgu jääb, sa küll mulle hulga rahva kuuldes tasuda ei saa. Tee ikka vahet, mis mulle, mis muile. Aga tead, kunas mängid — sääl, meie kodus. Esimeselt unelt, mis sääl puhkan pulmaväsimust, ärata mind viiuliga. Püüa mängida just samasuguse hinge ja hooga, nagu praegu tahaksid . . . Usun küll, et see hommik siis saab aina hääd ja ilusat tõotavaks alguseks meie ühisele elule.»

«Kui mitu und sa magad, nii mitu korda ma su viiuliga äratan . . . Kui aga ainult kodus olen.»

«Õige ilusad hommikud ootavad siis mind.»

«Sina õpid kitarril saatma — siis me sinuga nagu omal ajal Ilmariga . . .»

«Õpiksin, kui ainult kitarri saame.»

«Selle toon ma kohe sulle linnast, tuliuue.»

«Ja kui oleks, kes alguse vähe kätte näitaks.»

«Ära karda, et minu tarkusest puudu tuleb!»

Helmi leiab, et tas ei ole enam jälgegi ennistisest hirmust ja ärevusest, mis teda järsku valdas, kui luuk lahti prantsatas ning Jorss joobnuna hakkas ta juurde kippuma. Une raske vaeva tõttu küll õige hämuselt, aga

ometi ta tunneb, et see õieti esimene nõnda sõbralik, kuigi kasin vestlus Jorsiga on toonud talle kergendavat ning selget rahu. Ja sellesamaga, enne kui see saaks kuidagi jälle väärduda miskiks muuks, tahab ta nüüd alla tõtata, seal ennistisi kavatsusi mööda täie usinusega talitama ja toimetama hakata, et pääseda unevaevast ja vältida kui mitte äti, siis Reeda kindlasti etteheitlikke sõnu ja pilke, kui ta, nende teada öö otsa muudkui maganud, ei kuuleks tõusta enne äratamist.

Aga Jorsil ei näi olevat talle alatigi omast rahu.

Uuesti tekib ta pilku see võõralt segane helk ja hingamine ägeneb. Vaatab aina nõnda ega näi otsivatki sõnu, et midagi mõistlikku ütelda.

Taas teeb see Jorsi nõnda võõras olek Helmi kõhedaks. Ta on viivu kahevahel, ent ta mõte ei leia muud, kui et peab õige kiiresti midagi lausuma või tegema. Ja kohe tõuseb ta aseme kohale, et seda tasasemaks ja kohevamaks soputada.

«Nõnda, nüüd on minu soe asemest ometi jahtunud,» leiab ta öelda.

«Aga ei sinust,» on surutult-vaikne vastus.

Jorsi viimati öeldust Helmi aimab, et Jorss pole veelgi jätnud oma kiusuvisa soovi siin ühte heita. Ja ta kavatseb nõnda, et ei tee millestki välja, enne kui ase on kohendatud, ega siiski, vaid haarab jalamaid pennipuult riided, lipsab luugile ja redelist alla.

«Kas sa ei kergitaks end vähe, raputan heinarãbu linalt ära.»

Jorss võtab sedamaid käsku kuulda — õiendab püsti. Helmi raputab lina, laotab selle ruttu kohevale asemele tagasi, viskab padjagi kärmesti pisut soputatult paika, ja kui Jorss vaevalt on jõudnud aseme äärele siruli laskuda, lausub õige nobedasti:

«Hääd und sulle nüüd. Tõttan alla talitama . . .»

Saab aga vaevalt sammu astuda, kui tunneb Jorsi käe tugevat haaret oma jalarandmel.

Helmi püüab haarata oma pilku, mille heidab heintes röötsakil hingeldava Jorsi jälle nii võõrasse vaatesse, kogu selle kindluse ja valjuse, mille varal tal mõnelgi puhul on korda läinud Jorsi tujuägedusi talitseda, aga nüüd tunneb ta, kuis tema silmavaate jõud aina tagasi põrkab. Ei mingisugune pilk suudaks praegu vist neid

Jorsi nõnda võõralt vaatavaid silmi laugude varjule . . . ega ta traadiseid sõrmi Helmi jalarandmelt valla.

«Lase mind, lase lahti!» Hirm vabistab Helmi sõnu.

«Jää aga siia, ei ole sul tõtata kuhugi,» kähistab Jorsi nagu mingist kibedusest virildatud suu vaevalt kuuldavale.

«Valus on, lase!» kiljatab Helmi jalga väänates.

«Aga sa jääd!»

«Ega sa's vägisi . . . ai!»

«Ma ei lase sind . . . Heida . . . minuga . . .»

Helmi tahab kummarduda oma valusasti hoitavat jalga vabastama; saab aga vaevalt puudutada Jorsi raudselt tema randme soonte vahele surutud sõrmi, kui need sealt ära hüppavad. Kohe aga haaravad Jorsi mõlemad käed Helmi käsivartest ja pihast ning tõmbavad ta vastupandamatu jõuga pikali.

Tagasisurutud kiljatus mattub heinte sahinasse ja heitlejate hingeldusse.

Helmi ei otsigi sõnu järsku nii maruseks muutunud Jorsi talitsemiseks, kuna nende mõju kindlasti ei suudaks kõige vähematki, ja nõnda ei ole tal muuga kui oma jõuga vastata neile luid murda ähvardavaile pigistustele, muljumistele, surumistele . . . Asemelina, mille Helmi äsja ilusti laiali laotas, on rässunud jalgu kammitsema. Õhtul aseme pehmemaks lina alla toodud maaheinte sületäiski on ära ning valusalt kõvade ristikukõrte kriimustustes rabeleb Helmi pooleni alasti keha. Aga need kriimustuste valusad torked lisavad veelgi ägedust Helmi vastuheitlemisse. Juba suudavad ta kaks kätt hoida Jorsi ühte, juba jaladki saavad vähe vastu. Juba on ta peaaegu istuli ja pingutab oma ülakeha Jorsi kurakäe tugevast haardest vabaks väänama, aga see pingutus raugestab hetkeks ta Jorsi paremat kätt hoidvate käte jõudu. Tugev vääne — ja Jorss on vaba mõlema käega, kogu sülega haarama.

Haarabki, ja Helmi raugeb ta higise keha raskuse alla . . .

Ei Helmi enam isegi tea, kas see on kogu ta viimne jõud, millega ta nüüd veel Jorsi ägedatele ligikippumistele vastu heitleb. Raudpihtidena hoiavad Jorsi kämblad Helmi käerandmeid; ei midagi enam jõua ta käsivarte valusaks väsinud lihased, aina vabisevad tugevaist pingutustest.

Siiski . . . siiski . . .

Helmi rusikasse surutud käsi satub vabastumise hoolt Jorsile kõvasti näkku.

See kogemata antud hoop vallandab Helmi liikmeilt kõik pigistused. Ta oleks nüüd vaba pagemagi, alla jooksma, aga Jorss on just luugi pool jalutsis risti rööt-sakil ees. Kas ta sealt uuesti kallale ei hüppa? märkab Helmi mõttesähvatust ja sedamaid lööb ta käed tihedasse heinakantsi, leiab jalgadele korstnakatte laudade najalt toetust ja jõuab nõnda kähku kõrgele kantsile, mis ulatub ülemale pennipuid.

Jorss tõuseb istukile. Vahib segasena ringi, ei näi veel märkavatki Helmi silmade põlastavat pilku.

«Oota aga, saan su kätte säältki!» kähistab vihasena.

«Ära roni! Ma ei lase — löön, kui tuled,» vastab Helmi ärevusest väriseval häälel.

«Kus ikka iu! . . . Eh, muidu pitu sihuke . . . Küll ma sulle päitsed . . .»

Juba hakkabki Jorss ronima. Helmi istub õige heinakantsi veerele, nõnda eemale Jorsi ronimiskohalt, kui katus laseb, et kohe alla laskuda, kui ta hakkab üles saama. Kuid ei Jorss jõuagi, kuna ta ei taipa korstnakatte toetust kasutada, sest ainult alamal on kätte haaratud heinatuustid nii tihedaks vajunud, et püsivad peos; kõrgemal tulevad need aga hõlpsasti valla, jäävad pihku ja kukutavad kiruva ronija jälle tagasi alla.

«Kuram, ma ei saa aru, mis sa peaks eputama!» . . . jääb Jorss, kolmandat korda tagasi kukkunud, tigedalt üles põrnitsema.

«Ära ennast huupi vaevagi! Kui sa jõuaks, ega's kätte ei saaks, ma pistaks siit ühte jutti alla . . .»

«No tuled isegi. Varsti hakkab sul hale ja tuled isegi.»

«Arvad mu Epiks või, Pauska Epiks? Epi juurde võid nõnda . . .»

Need sõnad jahmatavad Jorsi suu ammuli. Vahib tükk aega nagu ei millestki aru saades.

Siis korraga puhkeb põlastavalt irvitama.

«Mispärast Epi juurde?» küsib läbi sunnitult kähiseva naeru. «Mispärast siis selle vana krõbi juurde, kui mul omal siinsamas ja palju saadavamal hulga noorem, pehmem ja ümmargusem igati . . .»

«Jorss!» kiljatab Helmi nõnda, et pääsukesed ehmuvad lendu . . .

«Jää rahule,» kähistab Jorss oma irvituse üleolevaks muigeks moondades. «Ega ma enam sulle järele ronima hakkagi. Eh, mul asja! . . . See paar päeva jõuan juba oodatagi, kui ju nõnda kindel. Ülehomme öösi . . . Kuhu sa siis kavatsed ronida? . . . Katuseltki toon siis su alla . . .»

Ja enam ta ei lausu ise ega oota ka Helmilt sõnagi; tõmbab lina asemel sirgu, laskub sinna raskelt nagu ränk ront küljele, sülitab kõrges kaares räästaaluse hämarusse ning müsseldab siis magada tahtvana oma pea sügavale patja.

XI

Helmi õhetab ärritusest ja kerged värinad käivad temast üle, kui ta, pea käte vahele surutud, pärast Jorsi viimaseid sõnu, suutmata midagi tähele panna, näha, kuulda ja mõteldagi, istub kõrge heinakantsi liusal veerel. Korraga viskub ta seal püsti, nõnda järsku, et pea põrkab vastu katust, kuid ilma mingi selgema kavatsuseta, vaid umbes ja huupi heidavad jalad ta liikvele. Kui aga on sumanud mõne sammu kantsiveere kohevates heintes, hakkavad ta meeled virgemaks saama.

Rahu, rahu! sunnib vaevalt selgida suutnud mõte. Ei midagi, ei midagi nii väga koledat — Jorss on vaid joobnud, nagu küllalt kordi ennemaltki.

Aga just täna öösi, kui õhtul juba pidi tulema, kõik muud kutsed kuulmata jätma ja ainult tõttama, ainult tulema.

Mida selgemaks Helmi mõtlemisvõime toibub, seda rohkem ta tunneb enese selliste vastakalt vahelduvate siseheitluste võimuses. Ühtki mõttetärget ei ole tal kauemaks kui ainult silmapilkseks sähvatuseks. Ta ei näe viivukski mingit sihti, ei leia endal kuhugi ega midagi tegema tõtata olevat — laskub heintele istukile, jääb käetoeskile.

Ta mõtete hämused aimed aina tõttavad, tõttavad sinna ja tänna. Mis aga viimaks muust kaaluvamana kauemaks püsima jääb, on ometi rahustavat, lohutavat laadi.

Kui Jorss nüüd ärkab ja selgeks saab, arutleb Helmi,

siis kindlasti saab kõik see, mis oli, talle rängaks koormaks, nii rängaks, et selle rõhu all neab ta küll igaveseks viinahimu. Ja kui Helmi talle tänased vastikused meelde tuletab ega tõtta väga neid unustama lubama, vaid omaltki poolt esitab kindlaid tingimusi, siis ongi ta selgel mehesõnal kinnitatud tõotusi andmas, nagu Helmi oma kujutlusis on neid juba lootnudki. Küllap see nõnda kujuneb. Juba siis, kui Jorss pärast Torba pulma Helmit Närju jaanikult koju saates oli umbes samasuguste sisepiinade masenduses, oleks Helmi võinud talt lubadusi võtta, ent siis ei olnud Helmil selleks veel õigust. Aga mis oli tookordne vahejuhtum võrreldes tänasega!

Ei vist ole küll karta, et Jorss oma kindlasti tõotatud lubadusi murda võiks — ta ju küllaltki mees, et suuta sõna pidada. Ja tas endaski juba peavad mingid pöördumise eod tärganud olema: millest muust kõneles see kindlus ta hääles, kui ennist all ätile ütles, et ei tema end pulmas küll purju joo?

Ning kui tõotas Ilmari hauale minna . . .

Hea, õnnelik mõte!

Seal just Helmi lasebki Jorsil endale käe ulatada, seal, enne altarile põlvitamist, ütelgu Jorss Helmile need mõned tarvilikud sõnad.

— — — — —

Sedapuhku jälle lootuste varal rahulik, heidab Helmi pilgu üle kantsiääre alla, kus Jorss asemel vait on jäänud. Jääb terasena kuulatama, on väheks kahkvel, kas Jorsi uni tõesti juba nii raske on — norskab kõvasti, larinal — või teeskleb temagi end magavat, ootab, kuni Helmi kantsilt alla laskub, et siis uuesti kallale karata. Varsti aga saab selgeks ja kindlaks, et mees ikka tõesti magab. Pettust siin siiski ei ole.

Kuidagi lohakalt röötsakil on Jorss uinunud. Helmi ei kuulnudki, kunas ta enda seljali pööras. Nüüd on ta nõnda: jalad kõveras ja laiali, samuti käed õieli sirutatud, pea üle padja tagurpidi longus. Inetult virilasse ilmesse, mis paistab nii nägu tagurpidi vaadates, on jäänud mingi jälg irvitusestki, millega ta Helmile oma viimased sõnad virutas.

Imelik: kui Helmi äsja pidas veel kahtlaseks, kas Jorss ikka päriselt magab juba, siis tegi pelgus ta äre-

vaks, kas ta ehk ei varitse nõnda, aga nüüd, kus ta Jorsi raskes unes on täiesti veendunud, tunneb ta endas veel suurematki ärevust.

Nüüd sellest, et Jorss ikka tõepoolest magab . . .

Kuidas ta nõnda ometi — nüüdsama heitles ja murdis nii märuliselt, ja kui Helmi jõudis ta kättesaadavalt ainult pisut kõrvale — ei mujale kui heinakantsile — siis viskub korraga asemele, purskab oma väiklase viha lükil mõne mürgise sõna ning uinub nagu täies ükskõiksuses, jääb raskesti ja rahulikult magama.

Ei Helmi saa isegi aru neist oma tunnetest, mis toovad nüüd sooja silmavee ta hommikuvilust jahedaile põskedele. Et ta ei tea, mille pärast, siis seda raskem on tal pisaraid tagasi hoida.

Pikkamisi hakkab Helmi tunnete hämusesse tardumusse mingit selgust sugenema: nõnda ükskõik on siis Helmi juba nüüd Jorsile!

Ja kui juba ennistki nirises valusat valgust Helmi pisarais silmadesse, siis nüüd langeb nagu paisult ahastuse masendust. Helmi sisejõu viimased riismed varisevad selle alla.

Mis mõtteid ka ei tärkaks ta nutupuhkude vahele, see üksnes lisab masenduse raskust. Kergendust ei vähimatki.

— — — — —

Ärgu eales loodetagu rohkem kui seda, mis on päris kindel, ja ärgu midagi, mis oleks nägemata, mõeldagu ilusaks ja ahvatlevaks.

Ju need ema, kadunu, lausutud sõnad peaks Helmi tõeks võtma ka nüüd oma uue elujärje kohta. Aga kohutav see oleks. Ei ole vist küll kõige kokkukõlatumadki inimesed alustanud nõnda oma ühist elu; juba enne esimesi kooselupäevi ei ole vist küll keegi oma kaaslaseks valitule näkku paisanud säärast jõhkrat irvitust nagu Jorss nüüdsama Helmile. Kui suuri pettumusi ka poleks abielu toonud kinnisilmi õnne lootjaile, ometi ei ole vist küll ühelgi pruudil kunagi tulnud kuulata selliseid sõnu, nagu Helmi Jorsilt äsja osaks sai . . .

Paljuks neid pisaraid silmil ikka piisab! kord lõpevad need iseenesest. Ja kui nad otsas, siis see uus olukord keerab tundedki teisale ja mõtted hakkavad selguma.

Aga Helmi jääb praegu, viimaste pisarate jäljed põsilt pühitud, ilma sellest selgemast. Ei veelgi vabasta ta tõtlikult löövat südant see vaev, mis on nagu mingi tühjus, või ränk raskus — nagu äti kiviraun kopli ääres.

Päike on vist just tõusmas või ehk juba tõusnudki: sindlite pilud heidavad tagapööningu katusealusesse hämarusse juba õige kirkaid valgusviirge. Maantee poolt kuulukse mitmete rataste sõidupõrinat. Need kostavad Hargla-poolselt pärimägiselt teeosalt, kust varajased linnaruttajad tulevad traavi, selgesti ja valjusti, Siiriniidu kääru kohal aga, kus tee muutub liivaseks ja mäkketõusvaks, tasanevad nad sahisevaiks riginaiks, kuid ometi jäävad kostma tuulevaikse hommikuõhu äikesejärgses kerguses.

Juba suur valge, varsti päris hommik. Helmi ju kavatses varakult talitama tõusta, tahtis karja välja saata, toad usinasti korda teha, et mitte ainult teised ei peaks ta pulmade pärast rassima, et oleks temalgi vääriline osa ses ettevalmistuste tõtus, mis seda kibedam, et on just kõige kibedam suviste tööde aeg. Aga kas ta ikka peabki ruttama neid oma kavatsusi täitma? Kas oleks sellel veel mõtet? Ju ehk oleks... Helmi ju ometi ei söandaks kellelegi midagi oma pettumusist lausuda, keegi ei õigustaks tema ükskõiksust, mida ei Reet ega ättki peaks muuks kui lihtsalt laiskuseks. Minema ikkagi peaks, ega tohi jääda... Aga missuguse südamega ta talitaks seal neid toimetusi? Ega ometi raskemaga, kui tal on praegu siin Jorsi rögisevat norskamist kuulates? Ehk siiski raskemagagi... Kes teab, missugused mõtted ta seal leiaks. Ehk niisugused, et on siiski juba üks viimaseid hommikuid Urrurool olla, üsna viimaseid... et hea oli siin elada, parem kui kusagil mujal! Et sõnaga siin küll vahel löödi ja pilguga, küllaltki valusasti. Aga ei jalaga, ei puuga. Ent kes teab, kuidas on sellega ta uues elus, mis nüüd varsti, juba üheainsa päeva pärast paratamatult saabub ja mida Helmi, rumaluke, öösi, selle asemel, et magada, raiestiku võsas uites kujutles nagu mingit pääsemist... Küllap seal ehk lüüakse jalagagi; leidub teinekord ehk midagi veelgi rängemat. Helmi juba tunnebki oma valusaks muljutud liikmeil sealsete õrnuste eelavaldusi... Seal ehk alles tuleb kannatama õppida. Ja sealt pole pääsu kuhugi — ei kuhugi võõrasse valda teenijaks ega mujale. Pole loota, et

Helmi saaks kunagi nii palju jõudu, et leiaks nii julgelt oma tee. Või niigi palju, et suudaks sinna sattumast tagasi pöörduda.

Helmi heidab pilgu üle kantsiääre alla. Jorss seal ainult tõmbab jalad veelgi kõveramaks, siis püstakil põlved pisut koomale, ägab korra oigavalt (nagu ättki, kui joomavaevaga magab), müsseldab peaga padjas ja jätkab sedamaid oma rasket und veelgi mürisevama norinaga. Ta vist küll avas korraks silmadki, aga üles ei vaadanud.

Ainult ta ilme on muutunud: selles ei ole enam seda irvituse jälge, vaid tema kuidagi teišiti võõrad näojooned ilmutavad veel üksnes mingit hädist virilust.

Helmi enam ei ilgegi teda vaadata: hall ilamull hakkab koos hingamisega ta norskaval suul nähtavale paisuma.

Magab... nagu loom. Või mis ta und segakski! — maja veel vait, ei kolistata ega karjuta. Ja kuidas ta rahu saaks segada see, mis Helmi hinges küll sugugi vait ei ole? Ei kuidagi. See ju ei ole kolin ega mürin, see ei murra magaja liikmeid. Ainult valus vaikimine.

Magab... nagu vete poolt jõekaldale kantud puusauter. Ainult norskamine tunnistab, et on elav olevus.

Kui ta peakski nüüd ärkama, kas siis tõesti mingite sisetunde piinadega? Küllap üksnes sisikonnas on kõik ta piinad ja need teda eriti ei masenda. Ei ta tule neid Helmile pihtima. Nende vastu on ätilt abi; neil kahekesi pole nüüd puudust, mida juua ja edasi lõhverdada. Vaevalt, et läbeb vaadata ja tähele panna punetavaid nutujälgi Helmi laugudel. Ei, kindlasti ta seda ei märka oma joomavaevast ja rängast unest rähmaste silmadega.

Põlastus on Helmis kurbuse matnud, tülgastus nutu ja ahastused.

Nõnda ta on, Jorss, nagu praegu magab. Viin on ta õige olemuse alasti võtnud. See ta just ongi — nõnda röginal norskav, suu ilane.

Või siis liigahtab! Sirutab nüüd kõik käed-jalad õieli. Ja istuligi hüppab, põrnitseb päris pärani silmi ringi. Ahnelt vaatab, aga Helmit ta ei näe katusealuse hämaras. Mida veel! Ja laskub jälle tagasi segiväherdatud asemele.

Üks vähese vaikuse järel jälle tekkima hakanud ja üha tugevamaks tõusva tuule iil lükkab luugi poolpoekilt

pärani ja pööning saab kohe valgemaks; katusealune kantsiäärgi, kus Helmi ei tea, mis teha.

Jorss jälle liigahtab. Käed ainult tõmbavad; ei see ole ärkamine.

Kui mingi ime nüüd veel ta silmad korraks lahti ja selgeks kisuks, siis tal küll ei jääks Helmi nägemata. Ehk ärkabki ... ehk mingi salaja varitsev vaev ometi ei anna talle rahu ...

Aga mis võiks see olla, mis ta korraga selgeks vapustaks, mis talle silmapilkselt, sõnadeta, näitaks ette kõik selle, mis ta jõhker hoolimatus on Helmi hingele heitnud!

— — — — —

Kogemata kerkib Helmi pilk pennipuile seotud pesunööridele.

See haru, mille ots on tiheda sõlmega heinakantsi lähimale pennile seotud, on üleni õige lõtv — läheb loogeti kuni luugini!

Helmi tõuseb. Teadmata milleks, õienduvad ta käed nööri tabama. Ta saab selle kätte ja avab sõlme.

Tasase rõginaga jookseb peenjas köis üle teiste teravaservaliste pennipuude. Kui kogu köis on üleni pingul, siis on Helmi käes tubli süld lahtist, mis ulatub üle heinakantsile kõige lähema penni. See on seal luugi kohale löödud põikpuul kõvasti kinni, ei anna järele.

Nagu kusagilt eemalt jälgib ta teadvus seda, mis käed nüüd teevad.

Nööri otsa tõmmatakse kolme tugeva sõlmega rusikaavarune rõngas. Valmis — see sai nii pidev!

Veelgi liiguvad ta käed pikkamisi ja rahulikult selle kallal. Ülevaltpoolt sõlmi paindub peotäis kalki kapla kahekorra, läheb läbi valmisseotud rõnga, saab kergesti käivaks silmuseks.

Nüüd alles virgub ta mõte. Nüüd alles ta aimab, milleks see silmus nööri otsas ...

Kui Jorss nüüd ärkaks! Ehk ometi ärkabki veel — ei kuuldu kuigi rahulik olevat ta uni: norskamine katkeb sageli ja tihti oigab nagu painajast vaevatud.

Aga nii Helmi ei jää, vaid pöördub seljaga Jorsi poole. Nii ta ju ei näe, kui Jorss silmad avab, istuli tõuseb ... Ärgaku ... tõusku ja nähku!

Helmi tõstab silmuse pea kohale.

Veel rahulikumakski aga raskeneb Jorsi norskamine. Ja ühtlasemaks ...

Aga kui ta küll ärkab, aga ei pane Helmit tähelegi, ütlub kohe jälle nagu ennist?

Helmi nihutab silmuse endale kaela ja laskub pikali kantsiääre kohevaisse heintesse. Kui siin vaikselt kuulata, ei siis ta saa seal virguda Helmi märkamata — iga ta liigutus kostaks.

Kui on kuulda, et Jorss ärkab, siis Helmi kohe tõuseb ... Ja siis Jorss ka kindlasti näeb, kui ta siin liigutab ja sahistab heinu.

Näeb kõik.

Sellest peab talle olema küllalt. Rohkem ei ole võimalik. Ärgaku ainult! Kui Helmi siis, seljaga tema poole, järsku tõuseb ja pikkamisi hakkab pöörduma — nagu astuks kohe üle kantsiääre ... Ja kui Jorss siis karjatab, astub Helmi nagu jahmatusest mõne sammu tagasi, nii palju kui nöör ulatub. Küllap siis Jorss jäksab kantsile saada ... On korraga kaine.

Silmile langeb ... nuttes põlvitab.

— — — — —

Aga Jorsi norskamine on veel raske ja ühtlane. Ei olgeidki kosta sedapuhku ta vaikselt korisevate hingelükete vahele.

XII

Helmi on vaevalt uinunud, kui unenäo imetaolised pildid tema vaatevälja tõusevad.

Ta teab, et ta istub keset Urruroo karjamaa kännustikku, sellel suurel sammeldunud kivil, kuigi ta ei näe midagi maapealset enese ümber, sest ta pilk on kiindunud just lagipea kohalt imelisel rohelisel kumal paistvale päikesele ja selle ümber uitvaile lumivalgetele pilvedele.

Aga ei need olegi pilved, mis ta pilku köidavad, vaid jumal kahe ingliga.

Jumalal on ainult pea ilmatu pika, veidi jumekaltki näolt hargneva habemega, mis kaugelt ringi haarab päikese oma keerdu ja siis veelgi lehvib kaugele.

Inglid on üleni: pea, käed, tiivad ja jalad. Käivad vilkalt ümber päikese, hoidudes puutumast jumala habet.

Päike aga muutub järjest kahvatumaks nagu taevaalune valguski, kuna jumala habeme ring tõmbub üha koomale. Ja nõndapea kui väike eraldi solknev ebe pikast ja laiast valgest parmast riivab vabisevat valgust paistva päikese veert, varjutab maad hetkeks pilkane pimedus.

Kui päike oma valguse jälle tagasi saab, mitte hariliku, vaid roheka ja veelgi vabiseva, siis ei ole taevas enam ei jumalat ega ingleid. Üksnes sügav selgus, kõrgem ja sügavsinisem, kui kunagi nähtud on. Urruroo karjamaa kohal.

Ennist nagu hoiti Helmi pilk ülal kinni, aga nüüd ta saab alamalegi vaadata. Pikkamisi langevad ta silmad ringi vaatama.

Maalgi valgus vabiseb.

Kõik on nagu peegelduspilt pisut virvendaval veepinnal.

Kaugete metsavöötide tume sinendus sädeleks nagu.

Noorte oraste rohetusega kaetud põllud värisevad.

Niitmata luha kõrgest rohust paistvad jõekäärude laiemad kohad lõõskavad otse mahapaistva päikese vilklevat kuma eredasti ja punetavalt nagu sulatule loigud. Seda veretust heidab vist jõgi kõrgel kallakul seisvate talude akendessegi: päris tuld kõik need majad ometi täis ei ole, kui oleksid, siis oleks see juba katusestki välja löönud.

Ikka tunduvamaks muutub mingi imelik kihelus Helmi ihul.

Millest see? Kas selle kummalise päikese vabiseva valguse palavast paistmisest?

Ta on just pead langetamas, et vaadata, kuidas just... ja alastigi tunneb ta enda olevat... aga samal hetkel kahvatub ilm jälle pilkaseks pimeduseks.

Helmi pilk kohkub taevasse. Kuhu päike?

Paistab jälle. Heledamaltki kui ennist. Valguse vabisemata.

Aga jumal on jälle taevasse tagasi tulnud, samad inglid kaasas nagu ennegi. Tema ise just päikese kõrval, habe sealt sirgu nagu õgev teerada üle kogu taeva. Ots tarjub kaugete metsade taha, just sinna, kus Helmi teab olevat kiriku ja kalmistu.

Inglid laskuvad ruttu, aga sujuvalt alla mööda jumala habemest teed.

Ja kellad hakkavad lööma. Mahedasti kume on nende kauge kaja. Nüüd libiseb mingi kirkalt helendav joake mööda sirget habeteed alla. See on pilk jumala silmist.

Kirikukellade ekslev kaja muutub võimsaks.

Helmi näeb oma ema, kes on istuli mustas puusärgis, mida jumala pilgu hele viirg hakkab pikkamisi sealt metsade tagant üles talutama.

Inglid käivad üksteise järel sarga taga. Nende tiivad on laiali nagu kaitsvaks varjuks emale.

Mida ülemale nad jõuavad, seda kõrgemale kaardub kirikumetsade varjust ka jumala otsaga jälle taevasse tõusnud habe.

Ilus on see ema minek — kurb, aga ilus.

Pisarad puhkevad Helmi silmist. Tal on ráske lukse ja nuuksumist tagasi hoida, aga peab, kuna kogu ilm on nii pühalikult vaikne, ei vähimatki häält peale kirikukellade kauge kaja.

Seegi raugeb tasasemaks.

Nüüd on ema saabunud jumala ette. Ja inglid põlvitavad.

Jumal näib kõnelevat emaga.

Aga siis pöörduvad nende mõlemate pilgud Helmile.

See on pimestav valgus. Helmi suleb silmad. Kinnisilmigi, läbi oma laugudes punetava vere, näeb neid seal üleval, päikese lähedal.

Mingi jahe sülelus võtab Helmi. Kõik ta liikmed, kogu keha põimub pehmete haarete kütkesse.

Mis see on?

Helmi ei saa vaadata.

Ta näeb üksnes taevast vaatavaid silmi. Jumala ja oma ema pilku.

Kirikukellade kaja vaikib, kui nad oma pilgud Helmilt jälle ära võtavad.

Nüüd saab ta avada oma poolpimestunud silmad ja vaadata enesele.

Mingid tundmatud, varemnägemata suurte valgete õitega väänlilled on kasvanud ta üle, haaranud kõik ta liikmed pidevasse põimingusse.

Sitked on nende vingerdavad varred, ei need tule katki ega anna järele, kui tõmmata.

Kinni, kõvasti kinni on Helmi sel sammeldunud kivil. Ega siit vist enam pääsegi . . .

Ja väikesi musti sipelgaid on täis ta alasti ning üleni kihelev ihu.

Valus on!

Kõigest jõust väänleb õitsvate kasvude kütkes, aga ei pääse . . .

Aina rohkeneb see väänlev õiestik ja lehestik ta üle.

Helmi ei suuda enam mõtelda nendele, keda ta nägi taeva teedel. Karjatab . . .

Kõik tema ümber kustub pilkaseks pimeduseks. Ja jääbki.

— — — — —

Helmi kuuleb kedagi pimedusest jooksvat ja lõõtsutades enesele lähenevat. See on vist . . .

Oo, päästab!

Rahvib noaga lõikuda Helmit kütkestavaid vääne. Juba üks käsi on vaba . . . ning teinegi. Nüüd jalgade juures ja siis rinna ligidal tunneb ta oma päästja jõulistes kätes väist . . .

Ai! . . . Sisse lõi . . . külge pistis noaga . . .

Aga vabakski päästis see viimane — nõrgana laskub Helmi kõrgelt karjamaa kivilt alla . . .

XIII

Urruroo alati pisut ettekäiv kell võib nüüd ehk näidata juba noore päeva kuuendat tundi, kuna päike oma rõõsa ja selge valgusega paistab juba nii kõrgelt, et tanuma ääres tuule lahedates hoogudes ajuti vähe õõtsutavate lodjapuude ühteliituv vari ei küüni enam maja muldrinigi, jääb sealt õige sirutatud sammu võrra eemale. Aga ühtki inimest ei ole veel õues liikvel, ei kellegi sammude rada öisest sajust päikese helendusel vesihallina paistval majaesise murul. Üksnes loomad laudas on juba lamamast jalule tõusnud, kõlistavad rahutult sõimevarbadel oma kettlõõgu. Igal hommikul on nad olnud sel ajal ammu lüpstud ning söödamaale lastud, aga täna, mil sajumärg rohi on nii ahvatlev, ei tuldagi veel.

Aga Urruroo kasinal kanakarjal on rohkem vabadust,

kui on olnud ühelgi muul hommikul: nad on tanumahäkul leidnud ühe öise äikesemaru lahtimurtud lipiku ja leidnud sealt tee toaesise aiamaa peenraviljadesse. Seal nad nüüd siblivad märjas mullas. Ei saa armu sibulad ega porgandid, kohvisigurid ega punapeedid.

Aga veelgi ei paugahtu ükski uks valla mõnele vihasele peletama tormajale. Majastki ei kosta veel siseuste käimist, ei köögist lüpsinõude kolinat.

Ent täna hommikul esimene inimene Urruroo õuel ei ilmugi majast, vaid tatsutab tanumast üles tulla. Ja ei olegi selle pere igapäevased ega mõni neidki eiti, kes sealtpoolt vahel siin päeviti heinaabil käivad. Hoopis haruldasem, harva nähtav Urruroo omane on see varajane tulija.

See on äti ämm, Reeda ema, kelle poja, vanapoisi saun, kus tema kõrgest east hoolimata on veel üsna perenaise eest, asub Urruroolt, kuigi tulla Ridaküla tagant algava raba laukaid kaudu, kindlasti nii kaugel, et juba nüüd sealt siia saabunu pidi oma teekonda alustama enne päikest. See tükk vaevast maad, mis tal peab olema läbi rännatud, on teinud ta nõnda söakaks, et nüüdki, kus kindel maa juba jalge all, ei hooli põrmugi, kuhu astub. Karjavärava loomade tallatud esine on öise saju tõttu aina sitke pori, aga ei Elts, see tulija, hooli sealgi oma märja seeliku alt paljaks kääritud säärtest — ladinal otse läbi, kuivemat otsimatagi.

— — — — —

Oma lõuaka väimehega, Urruroo ätiga, ei ole Eltsu suhted just kõige sobivamaiks saanud areneda. Juba sellepärast, et Elts ei ole kunagi sündsaks pidanud tihti ega ühtejärge mitut päeva siin olla. Või kui ka olekski rohkem koos oldud! Niipalju kui kokku satud, ikka on Elts ja Urruroo ätt suhete arendamise alal jäänud neiks kaheks kõvaks kiviks, mille tehtavat jahu ei teata kiita.

Aga täna tuleb Elts Urruroole täie õigusega, sest talle on sõna saadetud, kästud tulla appi ja nõusse väimehe tütart mehele panema.

Õue jõudnud, lobistab põlvini porised sääred ühes veeohtramas murulombis puhtamaks ja päästab seeliku alla, mis, kuigi oli kõrgele kääritud, on ometi läbini lige, päris raske veest. Ja alles nüüd pöörab ta esimese

pilgu tütrekodu õue igasse kurdu. Tema esimene üllatus on, et keegi ei tule talle kusagilt vastu, ja et loomad alles laudas ning neil pole veel lüpsjaidki all. Mõõdab nobeda pilguga varju pikkust ja on sedamaid peaaegu rõõmust kihkvel, sest olukord on igapidi sobiv talle kõige loomukohasemaks jutuhakatuseks Urruroo pererahvaga.

Elts on õhinal majja tormamas, aga, vaevalt toaesise värava enese järel rahutult ruigavate sigade eest rampi saanud, peatab teda uus üllatus.

Või just porgandi- ja sibulapeenardes on selle pere kanade-kukkede rehitsemispaik!

«Ui kurjevaime, loomi ja inimesi!» kriiskab ta kõvasti kiruda ja tormab kanu peenardelt ära peletama. Neil ehmuvad tiivad laiali nii ägeda hirmutaja ees.

Nüüd tõttab ta kohe köögiuksele ja tal on nõuks kõigest jõust müristada, põrutada, et inimesi ärkvele saada. Seda ei saa keegi õigustada, et kanad peenrail rehitsevad, püütagu kuis tahes!

Aga valla köögiuks ongi, sel ööl ei ole see üldse riivi saanud. Samal silmapilgul, kui Elts välisukse valla lõmmutab, tuleb Reet toast. Ta on alles üsna unesegune, sahmus ja sasine. Jahmub sõnatult lävele seisma.

«Tere!» on siiski Eltsu esimene sõna tütrele. Aga siis: «Mis imeilma kombed su majas on, Reet? Kas sihuke on minu tütar! Päev magatakse maha sihukesel ajal, kus ise öeldakse nii kibe ja tuline kiire olevat, et... Kanad tõmmaku kõik peenrad pahupidi ja tõprad alles laudas! Mis piima sa loomast sedasi saad, kui südasuvelgi hoiad nad sõnnikut söömas!»

«Mis see aeg siis juba on?» küsib uneviril Reet.

«Vaata päikest, pime inimene, kui kella pole majja jõutud. Päike ometi näikse paistvat veel Urruroolegi, teile riivatuile.»

Reet on oma seeliku, mis tal toast tulles rebadel rippus, kinni haakinud ja hakkab midagi oma öisest ülevalolekust ühmatades lüpsinõusid kolistama.

«Kas see see siga ongi, kelle soolikaid mind kutsuti harima?» osutab Elts ätti, kelle uni näib surmraske sel kasukarebal, mille ta köögi põrandale kobrutavate õlletoobrite vahele on enesele küljealuseks laotanud. «Aijeh, see kohe siitmõisa parun ise! Tõuse üles, unekaru, lõuna saab juba kätte! Kes su igapäev äratab, kanakari või?

No kas ei lähe veel silmad lahti?... Jaak, õe, kuule nüüd, tõuse üles! Näe, kui kass uppunud õlletõrde ära...»

«Mis sa...? Mihuksesse?» ajab ätt enda uurakile.

«Või ikka eluloom saab veel sellestki. Tõuse aga tõuse, ei ole vara kedagi, ära karda! Tule, ütle ämmale tere üle hulga aja. Ja siis mõõda mulle jalamaid need soolikad kätte, mis mul siin harida olevat... Mina ikka tulen ja mõtlen, et nüüd seal magu ikka ammu juba maha lastud. Muudkui tõtaku aga, reiteni rabas, et ehk enam ei oodatagi, arvan, hakkavad ise rakkuma.»

See ei ole põrmugi Urruroo äti tavaline viis, kuidas ta nüüd tõuseb oma kõvavõitu asemelt. Pikka nagu kõige hädisem ja armetum, silmad veel kissis ja ägin kurgus. Just pead paistab tal nii raske olevat üles ajada.

Ei tast ole nüüd ämmale teregi ütlejat: luksudes tõttab õue tuigerdada. Ja läheb Reetki lüpsikutega.

Õige pettununa istub Elts köögipingile, millel ainult niipalju ruumi, kui Reeda võetud lüpsinõude alt vabanes. Ta ikka ei saanud selle vähega veel oma südant lahedaks kõnelda... Või kellele! Kui kõik siin täna nii armetud, et hale hakkab.

Aga ätt on õuest juba tagasi.

«Tere!» sähvab Elts talle.

«Tere,» ei ole vastuski pikem. Ja Urruroo ätt tuigub tuppa, toob sealt toobi, võtab selle veereni õlut täis ja tõstab habemesse. Ei saa tal sellest rohkem kui vaid paar ahnet sõõmu.

«Mõtlin, et nüüd ehk antakse külaliselegi keelt kasta, aga kuhu sa selle küüruga! oma lõuad ikka lähemal.»

«No joo,» ulatab ätt talle toobi, «kes sulle on keelanud!»

«Ega keelanud... aga ega käskinudki...»

«Nüüd peab selle vaatidesse ja kinni ka...»

«Sellestsamast sihukeseks jäidki või?» rüübib Elts õlut.

«Mihukeseks?» ühmatab ätt.

«Nagu sa oled. Mõni inimene! Vaevalt et püsib püsti. Justkui surma vari...»

Aga ei hakka veel Eltsu noomimised Urruroo ätti. Jätab kõik aga võlgu, mis talle ka ei öeldaks. Nüüdki kaob midagi lausumata sahvrisse, hakkab seal kolistama vaate või kes teab mis.

Ei Eltski raatsi nõnda asjata köögis konutada, vaid läheb õue. Seal ehk vähemalt leidub, milles Reeta aidata.

Ätil on õllevaadid varsti kinni löödud, kui naised, väliste talitustega toimes, koos jälle kööki tulevad.

«Kuidas nüüd seaga siis saab?» pöördub Reet äti poole, kes kohmerdab sahvrilävel kirstu alt midagi otsida.

«Ju ta ära tuleb tappa,» ühmab ätt. «Kõvaskit ma siit otsingi — väist teritada. Vaadake aga, et te karvaveed . . .»

«Siis tuleb kähku teha,» pakitseb Reet. Jätab piima Eltsu kurnata, ürgab tule pliidi alla ja ruttab vett kateldesse kandma.

Ätil on nuga ja nöör, Eltsul verenõu ja Reedal söögitann, et tapetav laudast kuuri alla meelitada. Nõnda nad lähevad.

«Ega me ometi kolmekesi! Tuleb ikka needki kutsuda,» näitab Reet tuugile, kui juba seakuudi lävele on jõutud.

«Mida nii ilmatu hulgakesi selle põrsa kallal! Las magavad, küll emise surmavalu nad juba äratab,» lausub ätt ja läheb talli otsa lahtise kuuri alla, kus tapaküna ja riputamispuu juba paigal. Nõndapea kui Reet söögitanni ja oma notsutamisega kesiku küna juurde on meelitanud, haarab ätt tal jalust kinni ja kõrvukurdistav röökimine puhkeb tuulisesse hommikusse. See jääb küll vähe raugemaks, kui äti peost väledasti jalalt jalga käiv nöör emise lõuadki haarab, aga korraks, kui pikk noatera lipsab pehmesse rinnalihasse, valjeneb surija kisa veelgi. Siis hakkab tasa korisevaks purinaks raugema.

Reet hoiab veel kramplikult sea viimaseid rabelusi siputavaid jalgu ja Elts keerutab usinasti vereliuas puukulpi, kui ätt pistehaavas noatera liigutades juba kõneldagi üritab:

«Kas pole meistri sorgatud — korraga kohe vagaks, ei ülearust kisendamist ega kedagi.»

Aga ei eitedel ole aega nüüd pikka juttu . . .

Reet tõttab tulist vett tooma ja Elts läheb verega. Ätt tõmbab üksinda sea künas selili.

Jorsi raske norskamine kostab pööningu luugist alla. Ei ärganud ta sea surmakisastki. Ega Helmigi . . .

Naised tulevad veega, mis suurel tulel juba keema on tõusnud. Nobedasti tõmbavad kolm nuga karva. Nõnda on siga varsti puhas ja ätt kamandab eided toast lauda tooma, et oleks, kuhu sisikond lasta. Pistab siis rippuu seale künnapitesse ja vinnab üksi sea künast kõrendile rippu. Loputab selle veel lahtistest harjastest ja mustast veest. Tuuakse laud. Osava noatõmbega avab siis sea kõhu, mõne ainsa nobeda lõikeripsuga päästab sooja soolestiku lauale laskuma. Tal on vaja, et need nüüd juba koristataks, aga Eltsu-Reeta on jälle kadunud, kööki või kuhu!

«Hei, eided, aeg ei ole raisata!» hõikab lajatavalt. «Tulge koristage soolikad siit. Olgu need teil ruttu roojast roogitud ja õhtuks juba vorstiraba täis!»

Reet läheb kappu, kausse, pange ja muid lobureid sauna taha viima, Elts tuleb pesulauaga soolikaid võtma.

«Mul esiotsa läheb abilist ka vaja,» ütleb, kui soolikad saanud. «Nüüd tuleb siis pruuti kaevama hakata — ega siin peres keegi vist karvust kiskumata tõusta kuule, võetagu või kõik talu sead korraga väitse otsa . . .»

Läheb ja raputab ränga kolinaga redelipeelt vastu luugi lävepuud, aga ei sealt veelgi tulda ega hõigata vastu. Ainult Jorsi norsked kuulduvad raskelt nagu ennegi.

Ja Elts ei leia muud nõu, kui hakkab redelist üles astuma.

«Nõgesed, kui muu ei aita,» urahtab.

Ätt on jälle sea kallale asunud ega näegi, kuis Elts, üles jõudnud ja luugi avanud, haarab järsku kätega õhku . . . Aga ei kuku, saab veel peosse redelipulga ja siis üheainsa sõna.

«Poond!» kriiskab kõri põhjast ja lõikavalt heledasti otsekui kuke kirengu.

«Mis sa kuramus peaks . . .»

Aga pooleli jääb see Urruroo äti kurjustus, kuna ta vaistlikult tõusnud pilk leiab pärani luugist päikest täis pööningul nööripidi pennil rippuva tütre.

Puss poetub peost murule ja värisedes tõuseb ta seaverine käsi rinna kohale, teeb nagu ristimärgi.

1927

(Redigeeritud 1975)

PÕRGUSÕIT

Juba hommikust saadik olid kõik kongid, koridorid, trepid, kogu Nuhtlusmaja hiigelhoone täis käskluste, kisa, saasta solinat, asemekottide tolmu, pinkide, laudade ja raudvoodite kolinat nagu kunagi suuril pesupäevil. Nüüd oli lühike talvepäev juba hämardumas ja haiglâ jaoskonnas oli käsil viimane palat. Voodid olid toodud koridori akende alla ritta ja kõik selle kambri seitseteist asukat lösutasid sinelisse või tekki mässinult segiaetud asemeil. Palati küürimistöö tegid koridori luuamehed, sest selle kongi haigete hulgas polnud ainsatki, kes oleks võimeline abistama. Sellesse, üheteistkümnendasse palatisse kuulusid ju ainult need, kes vangla velskri kaugeltki mitte etteruttava diagnoosi põhjal põdesid tiisikust lõppastmes. Ja kuna harva juhtus seda imet, et kellelgi selle palati haigeist karistusaeg sai täis mõni päev enne surma, siis pidid siinsed mehed leppima, et kõbusamad ja terved nimetasid nende kongi kabeliks.

Täna oli jõululaupäev, aga kes neist seitsmeteistkümnest surijast võis uskuda, et näeb uut aastat! Vaevalt mõteldigi sellele — juba sellesse kongi kolimisega oli astutud üle elulootuste raja. Kui veel kümnendas, kergema astme tiisikushaigete palatis taotseti seista lahtiste akende all, et hingata värske, parandava õhu pähe mere raskelt rõskeid aure, näriti rinnarohuks vaigust männikoort, mida kisti puuhalgudelt, või kaabiti vere värskenduseks trellidelt roostet joogivee hulka, siis siin sellised narrused ei kõlvanud enam. Siin ei sallitud säärast. Siin tunti ja teati üksnes seda, et lõõtsutatakse viimaseid hingetõmbeid. Kuidas just keegi surmale valmistus, see jäeti igaühe oma asjaks.

Mida suletum ring, seda parem oli olla. Pani vihastama, kui velsker kord päevas tuli palatisse oma otstarbetut ringi lonkama. Aga veel vastumeelsem oli pühapäevade ja eriti nii tähtsate pühade kui jõulude tulek. See häiris liialt surmavalmis meeste rahu, kiskus kiusavalt mõtted ellu. See ei olnud kabeli asukaile vähem vastik kui tõeliselt elavaile mõte surmast.

Täna algas vastik rahu häirimine juba hommikul varakult. Kui kambriuks hommikusteks õiendusteks avati, nägid nad koridori aknaist peaväravate taga määratut rahvamurdu. Kõik need mitmed sajad inimesed, kes ei kandnud ei vangirüüd ega valvurimundrit, tundusid kabeli asukaile rusuvalt võimsa märgina sellest, et vangla ja surma kõrval on veel vabadust ja elugi.

Kabeli surmaootajate hulgast ei olnud küll kedagi, kes oleks teadnud loota sõbra või omakse meeldetuletust jõulude puhul, aga kogu hommikupooliku valdas kõiki ärev rahutus. Oli nähtud ja kuuldud, et jõulupühade puhul mõnigi, kes ammu unustatud, hõigati lävele vastu võtma ootamatut pühaderoa-pambukest. Tuli meelde mehi, kes olid istunud aastaid ainsagi sidemeta välismaailmaga, kuid jõulupühil äkki sõid saia ja sealiha otsekui sakramenti, tihti teadmata, kes seda oli toonud või saatnud.

Kogu hommikupooliku oli kabel sõnatult vaikne — rahutust ootusest, sest keegi ei tahtnud jõuluime suhtes täiesti lootusetu olla.

Keegi võis ju olla peaväravate taga ootava rahvamurru seas . . . ja nüüd juba kanti pakke. Haigla välisuks lõmpsus kinni ja valla; palateist hõigati mehi ja naisi. Ainult kabel oli unustatud.

Viimaks ometi avanes korraks sellegi uks. Võõras saatevalvur seisis lävel, uurides paberilt saaja nime. Käes oli tal valge korv, kust paistis pikk saiapäts ja punasepõselisi õunu. Kellele see kõik . . . kellele? peksid tõbiste lõdvad südamed.

«Värbo!» sai valvur viimaks aru sedelile märgitud nimest.

Kergendav tunne haaras mehi: ei olnud mulle, ei olnud muilegi . . .

«Värbo on muidu kena mees küll, aga . . . tema ei söö enam . . .» kosteti kusagilt.

«Olgu sai või rosinatega, temal on näljastreik . . .»

«Kus ta siis ise on?» ei taibanud valvur.

«Põrgus,» kähistas keegi.

«Surnud või?»

«No katsu sa eluga sinna saada . . .»

Uks löödi kinni ja ei avatud enam. Surnut oli mäletatud, kuid elavaist mitte kedagi. Meri, mis loksus otse palati akende all, oli mähkunud tihedasse uttu ja sadamasireeni kõledalt kuulmeisse lõikavad huiked hakkasid mõõtma sisutut aega.

Kõik lebasid asemeil nagu alati. Ainult Kili-Kutt ajas enda jalule ja hakkas kooberdama piki palatit. Teised kergitasid pead, tegid silmi lahti, aga jäid kohe jälle vaikselt lamama. Kutt võis tatsuda, kui tahtis, see ei seganud kedagi. Tema, vana pätt-rauk, ei olnud siin nagu teised. Kes teadis ta tõbegi! — võis hõlpsasti veel välja surema jõuda. Ja vangla üldse ei tähendanud talle seda mis teistele siin lebavaile meestele, kel oli sunnitööaastaid ees ehk rohkem kui elada jäänud päevi. Ent Kili-Kutile oli Nuhtlusmaja vaid linna öökodust ja seegist mugavam ja huvitavam ulualune, kuhu pääsemiseks pidi ta meelega tänavail märatsema ja vahel talvel külmaga pisarsilmi kohtunikku paluma, et saaks korraga rohkem arestipäevi. Ta oli oma elu kestel söönud vanglaleiba kümneid aastaid, aga seda vaid nalja ja naeruga, tihti, kuid vähehaaval — vaevalt kunagi rohkem kui kuu korraga, vahel vaid päevi. Seekordki teati tema arestipäevad kestvat vaid parajasti üle pühade.

Samm ja köhatus, kooberdas Kili-Kutt. Jalad olid rasked kui sitkes savis, jõud kasin. Aga ta pidi liikuma. Uskus, et kui ta päev otsa vaid voodis vedeleb, siis varsti surebki. Aga ta tahtis siit veel eluga välja minna. Kahetses tulekutki. Mõtles, et kui ta vaid teadnuks oma tõbe, poleks ta üldse enam siia tulnud. Aga ta ei teadnud. Arvas, et linna seegi armetu elu, vigaste viletsus ja surmavaakuvate santide selts on teinud seda, et ta jalad, mis hiljuti veel tapamaja hoovis lihunike rõõmuks päris kerget tralli tatsutasid, on jäänud nii nõrgaks, et ei taha enam ta kõhetut keret kanda. Ja saamatult kohmetuks olid muutunud käedki, mis mõne aja eest veel hästi said märki, kui lihunikud lasksid tal mõnd turumüüjat sõnnikuga pilduda, tasudes tööd viina ja lihaga.

Kili-Kutt uskus, et paraneb kõbusamaks, kui vaid rõõmsamat seltsi saab. Oligi juba kuid, kui ta viimati arestikambri rõõmsas elevuses viibis. Juba sügisel, kui

ta alles esimesi päevi oli näsinud vanadekodu hallitusemaigulist leiba ja roidunud sealse seltsi umbsest igavusest, hakkas ta tundma igatsust vangla järele. Aga siis olid ilmad ühtesoodu rõsked, udused ja Kuti tervis nimutus nõnda halvaks, et ta pidi oma kavatsetud üritust järjest edasi lükkama. Et reuma reitest levis kõigisse liikmeisse ja hakkas tegema teravat valu, nagu söönuks sipelgad tema luude üdi, seal polnud midagi imestada, see oli vana tuttav lugu. Aga nüüd hakkasid rinnadki õige raskelt ragisema ja jõud lõppes. Jalad ei jaksanud enam käia ja päevane annus kuiva leiba tundus raskena nagu telliskivi. Tegi viha seegi, et kõige armetumadki kõnelesid temaga kui kindla kaaslasega peatsel äraminekul sellesinase maailma elust.

Vanglasse! Kutt tundis, et ta peab pääsema arestikambrisse ennast kosutama ja karastama — surma lävelt tagasi ellu. Nüüd enam ei võinud väsida oma otsuse täideviimisel, sest jõulud olid lähedal ja paljudest kogemusist teadis Kutt, et vanglas on pühade päevil kolmekordne lihaportsjon supis — roog rohke ja rammus . . .

Tundus, nagu oleks ta kosunud juba paljast lootusestki, kui ühel külmselgel ja noorest lumest helevalgel päeval läks välja kindla otsusega juba õhtul magada Nuhtlusmajas. Kuid see teekond polnud sugugi hõlpus — jalad valutasid ja ängis rind sundis iga posti najal tükk aega hingeldama, enne kui edasi loivata suutis.

Tuleb teotada jälle politseid . . . ikka politseid . . . korrutas Kutt minnes oma otsust. Mida muud ta nüüd oleks suutnud, kui juba linna servale jõudes jaks oli viimseni kadunud, — tuli kobada juba aedu ja seinu, ei jõudnud enam postist postinigi. Esimese pikema puhkuse otsustas ta teha voorimeeste kõrtsis. Selleni oli jäänud veel vaid kolm postivahet, kui ta nägi, et üks politseiniku roheline munder läks selle madalast, kella kõlahtavast uksest sisse. Kutt tõttas nüüd mis jaksas, võttis kokku viimse jõu, et saaks sinna enne, kui politseinik ära läheb. Sellesamaga tahtiski tüli norida, et pääseks priiküüdile.

Ja Kutt jõudiski pärale. Politseinik õiendas leti taga kustunud sigarit imeva kõrtsimehega mingeid trahvimääruse pabereid. Mitu tuttavat, voorimehi ja teisi, istus laudade man, viinaklaasid ees, Kutil aga polnud aega

vastata nende noogutustele ega silmapilgutustele. Ta toetus ukse kõrvale seina vastu, jäädes lõõtsutades puhkama, kuni tüse, tervisest punetav mundrimees leti ees oma asjaõienduse lõpetas.

Mapp plõksatas kinni, kordnik pistis käe korraks mütsi äärde ja pöördus minekule. Kuid Kutt seisis keset kõrtsi. tal vastas, haaras käega hõlmast ja kähistas lõõtsutades:

«Hei, mehed, võtke nüüd viina ... võmmi matuseks, löön selle lõhki kui lutika. Või muudkui käib aga minu tütart magatamas ... omal naine ja lapsed kodus näljas ...»

«Ära jama, Kutt!» ütles kordnik. «Tead küll, et pole mul naist ega lapsi, samuti kui sinul tütart. Mis sa huupi rassid! Vari on sul pea peal, mis seal vangimajaski paremat kui vanadekodus.»

«Röövlite sell! Varaste abimees! Röövlite sell! Varaste abimees!» karjus Kutt meeleheitlikult.

«Jäta! Ei ole mul aega täna sinuga õiendada!» lükkas kordnik Kuti oma hõlmast valla, nii et too kõrtsi põrandale likka istuli kukkus. Samas kõlahtas uksekell — kordnik läks ega võtnudki Kutti kaasa.

Voorimehed, kes tegid siin esimese lumetee liiku, hirnusid naeru.

«Hullusti su asjad, Kutt!»

«Võmmgi ei võta enam.»

«Ei jäta, aga mitte ei jäta!» kähistas Kutt, end taburet najal püsti ajades.

«Mis see aitab! Nad ei taha sind enam, annavad andeks ...»

«Kes teeb mulle topka viina, see kindlasti saab sõidu,» ütles Kutt voorimeestele.

«Topka võid saada, aga mis sõitja nüüd sinust!»

Talle osteti viina. Kummutas klaasi tilgatumaks ja ütles andjale:

«Ega ma ise, teadagi ... aga kroonu kulul. Ma ei jäta. Vii mind jaoskonna ette ... löön lumekamakaga aknad sisse, et nad mind nii narrivad ... Küll siis juba võtavad kinni ... ja sina saad küüdisõidu Nuhtlusmajja. Maksavad taksi järgi, ilus ots, usu!»

«Tehtud!» ütles habemik voorimees, võttis piitsa pihku ja oli minekul. Kutt järgnes talle taarudes — viin põletas kui sula tuli näljast ja tõvest kurnatud sisikonda.

Neil polnudki vaja minna jaoskonnani. Voorimees alles hakkas hobusel torpa peast võtma, kui Kutt nägi uut võimalust: eemalt tuli üks kõrgemaid politseiohvitsere, käes ratsapiits ja seljas maani ulatuv sinel, mille all tirisesid kannused ja vilkus lakksäärikute säravat musta.

«Oota!» ütles Kutt voorimehele.

Ta laskis tulija mõne sammu kaugusele, siis kaapas ruhmiku täis hobusesõnnikut, mis veel värskena auras pukki roniva voorimehe aisapärade vahel, ja virutas selle otse komissari punetavasse näkku.

«Röövlite sell! Varaste abimees!» karjus mis jaksas. «Või muudkui magatab minu tütart ... omal naine ja lapsed kodus näljas ...»

Ja uusi jugaraid lõhkes komissari puhtal paraadmundril.

«Hei, kordnik! Siia, siia!» karjus see raevunult.

See oli sama kordnik, keda Kutt äsja oli kõrtsis teotada üritanud. Nüüd jooksis too kohusetruult kõrgele ülemusele appi, haaras Kutil kraest kinni, tõstis ta saani ja sõit läks jaoskonda. Sündmuse kohta koostati protokoll, ning siis edasi Nuhtlusmajja, kuhu Kutt oli tahtnudki.

Ei olnud sel sõidul lõbu mis tavaliselt. Kutt oli liiga väsinud, et veel vanglateelgi vastutulijaile võidukalt karjuda sõimu või hõisata tervitusi nagu mõne aasta eest, kui tervis oli veel endine ja liitergi polnud nii raske kanda kui nüüd see voorimehe ostetud kahekümneviiene. Raskelt lõõtsutades lohmitses ta saanis, otsekui oleks teda ratsahobustel taga aetud, enne kui tabati. Veri tagus peas, rinnus valutas lämmatav õhunälg.

Aga ilus oli see sõit siiski. Libedalt liuglesid jalased värskel lumel ja kurinad hobuse kaelas kõrisesid kangesti kenasti. Traadid, katused ja puud olid täis lund nagu valget villa ja igal uulitsaristmel sagis rõõmsalt kilavaid lapsi. Mõned lasksid libedaks nühitud rentslijääl püstiliugu, mõned loopisid üksteisele tuhkjat lund ja ühed mängisid sõitu: väiksem, kes istus kelgul, juhtis suuremat, kelguvedajat, ohjadeks pandud vööga ja keerutas mängupiitsa. Kutil tuli seda nähes meelde, et tema on saanud oma elu siiani ära elada, ilma et kunagi oleks ohje hoidnud. Ei mängult ega päriselt. Ta oli küll

sõitnud maameeste reejalaseil ja lihunike vankreil, vanglassegi oli teda voorimehega viidud sadasid kordi, aga kunagi polnud sõiduloom olnud tema juhtida ... Ei loom ega ta isegi. Endagi ohje, tundus, ei olnud ta iialgi oma käes hoidnud. Oli olnud otsekui juhita sõit kogu ta tee. Kuhu? Seda alati olid teadnud vaid teised — teised pätid Laukamaa männitukkades ja Rannaloime küünides, lihunikud tapamaja hoovis, voorimehed pukis, politseikordnikud kämblaga ta õlas, rahukohtunikud punase laua taga, vangivahid suurte võtmetega vöö vahel ... Kui nüüd veel kunagi oleks tervist ja priiust, siis tahaks ta kord ohje hoida. Küsiks ehk tapatalli juures mõnelt lihunikult hobuse väikeseks lustisõiduks ja saaks nõnda enne surma juhtida korraks loomagi ... kuna endaga on nüüd juba hiljaks jäänud ...

Kili-Kutil ulatus mõte harva üle mitme päeva, ent see ohjade hoidmise kujutelm ei kustunud veel siiski, kui ta oli juba mitu ööd maganud arestikambri kõval laudnaril. Ta tundis seekord kibedat pettumust oma päralejõudmisest siia, kuhu pääsemiseks ta oli pidanud tegema nii suuri pingutusi. Kasin oli rõõm, mida pakkus talle pättidepere juubeldav tervitus, ja peagi lõi närtsima usk, et siin rinnad tervemaks ja meel rõõmsamaks saab. Ning taas tuli mõte, et kui ohjad oleksid hoida, küll siis kihutaks ... hoopis ära oma saatuse tümadelt soomaadelt.

See minetamatu mõte oli otsekui aimus üllatusest, mis ootas Kili-Kutti. Ühel päeval kurtis ta oma hädist tervist jaoskonna valvevanemale ja laskis end viia ambulantsi. Arvas, et ehk antakse mingeid pulbreid või tilku, mis hõlbustaksid olekut ja suurendaksid söögiisu rasvaste pühaderoogade neelamiseks. Aga velsker kopsis ning kuulatas tema rinnal ja ribidel vähe aega ning ütles:

«Küps oled, Kutt. Kabelisse lähed.»

«Mis mul siis ... härrad, härrad ... mis mul siis viga on?» hädatses Kutt juhmilt ripakil sui.

«Tiisikus. Kops mäda kui kapsas. Maha sured, muud ei ole viga midagi.»

Kutt taandus mõne sammu ja tõtsahtas taburetile. Teda oleks nagu löödud. Ent oli hea, et ta võis siin vähe veel puhata, lõõtsutada ja toibuda, sest valvur, kes ta tõi, pidi ootama veel seda suurt, lõhkilöödud

peaga meest, kellel velsker alles hakkas mähist vahetama.

«Nii et Kutt omadega läbi või?» ütles saatevalvur ajaviitliku kaastundega. «Ei enam suurt lustirõõmu midagi?»

«Ei jah ... ei jah,» kogeles Kutt ja vajus taas sõnatult norgu.

Või ehk siiski — rohud ja ravid ... Ehk naljatati? haaras ta mõte surmahirmus õlekõrt. Oli see Raigus, velsker, teinud ju vahel veel õelamatki nalja vangide hädaga, oli hirmutanud hullumisega peavalutajaid, pahatõvega paisepõdejaid. Kuid seekord näis siiski, et Raigus ei naljatanud. Ta paistis olevat tusases tujus ja ilmselt tõttas tööga, sest kell oli juba kolm. Kutil oli kõik veel selgusetult segi, kui velskril oli juba peagi mähitud ja ta hakkas kitlit ült kiskuma.

«Kui ehk midagi rohtu kambrisse kaasa ... ehk härrad annavad? ...» tõusis Kutt alandlikult püsti.

«Kambrisse kaasa?! Ma ju ütlesin, et jääd haigemajja,» turtsahtas velsker, tõmbas mantli selga ja läks. Minnes hõikas veel sanitari lävele, pistis siis pöidlaga Kuti poole ja teatas, et see on uus mees üheteistkümnendasse.

«Jääb kohe siia või?» küsis sanitar.

«Kohe,» vastas velsker.

Nüüd polnud Kutil enam kõhklemist — polnud siin naljategemist tema surmahädaga ega kabeligagi. Ta vajus tagasi taburetile, ja kuigi ta äsja omal jalal oli komberdanud trepistki üles, nüüd pidi sanitar teda käevangust aitama, talutama kabeli ainsa vaba voodini.

Siia Kili-Kutt heitis kui hauda. Oli õudne mõtelda surmast vanglas ja raske uskuda, et tõesti võis olla nii paha lugu tema rindadega, mida aastakümneid oli kõigi aastaaegade öödel ja päevadel karastatud küll lageda taeva all, küll metsades, pühkmekastides või kalaranna paatide varjus. Kuid mingi lohutus ei hakanud enam südamesse. Ta ju tundis ise ja oli näinud velskri näostki, et lootused paranemisele oleksid vaid pettus.

Kili-Kutt, sõge, oli saanud uue talutaja — surm oli võtnud ohjad.

Ta magas kabelis piinavalt pikki päevi, aga visa elu muudkui hingitses, ei kustunud ega kustunud. Ta oli siin

näinud juba kaht surma: esimesena viidi välja noor mustlaspoiss ja siis see punahabemik Värbo, kuid ise ta elas ega tundnud end halvemini kui arestikambris. Kahetses, et üldse oli läinud ambulantsi abi saama. Meelsamini oleks ta maganud seal kõval laudnaril kui siin, kus oli küll põhukott külje all ja tekkki keha katteks, aga õhk surihõngust raske, kõik nurgad täis õelat urisemist, lootusetut soigumist. Järjest sitkemini hakkas Kutti juurduma lootus, et ehk ta siiski ei sure siin, vaid pääseb priiusse hinge heitma. Seal oleks hoopis teine! Mõni voorimees viiks ta armust tapamajja, seal lõbustaks lihunikke, naerutaks nagu mõistaks, laseks korjata kirsturaha, nuruks kelleltki küüdilubaduse ja nii saaks inimese kombel mulda. See oli magus lootus. Ja oli nii õnnis olla, kui keegi kinnitas seda.

Eebe, kabeli sisesanitar, vahel ikka kinnitas. Tõbi oli küljes küll temalgi, aga ta oli sedavõrd kõbusam, et käis ja õiendas teistegi eest. Enne haigestumist oli ta olnud arestijaoskonna luuameheks ja nii ta tundis Kutti hästi, kes kümneid kordi oli tema ajal arestikambris oma päevi ja nädalaid istunud. Nii mõnigi kord oli Kutt noil häil ajul mitme tubakapakiga sisse tulnud ja vahel tagavara andnud Eebele hoiule, et teised kambris käest ei kisuks. Ülejäägid ja hoiuosad oli ta andnud ära alati heldesti ja seepärast võib-olla Eebe nüüd pidaski temaga sõprust, istus Kuti voodiveerel tihemini kui kellegi teise man, ajas juttu, hubastas aega. Pealegi olid ju nemad kaks siin ainsad, kellel oli lootust pääseda hingega: Kutil lühikese karistusaja ja Eebel kõbusama tervise tõttu.

«On siin nüüd elada mis on, aga surra ... seda küll ei tahaks raudade taga!» ohkas Eebe otse Kuti mõtet.

«Ei jah, ei jah!» kiitis Kutt.

«Minul veel ligemale aasta järel ... Kas peaks pidama vastu? Vaevalt ...»

«Ära seda! Oled noor. Vaata, paraned veel päriselt.»

«Paranen? Pole mõeldagi! Kui ainult viimse hingega väravast välja saaksin! Olgu vaestemajas, aga siin ei taha.»

«Ei jah. Seda minagi: siin ei taha.»

«Mis sul! Jupp päevi kogu karistus. Varsti sülitad ja lähed. Pole sul aastaid.»

«Ei jah. Aga kui ... kärvan enne ...»

«Kuude viisi magavad: midagi. Mida vanem, seda visam on elu.»

«Ega tea, ehk kah ... Aga kui nad annaksid ... midagi rohtu ...»

«Rohud on rämps. Liigu rohkem, see pikendab päevi, usul»

Kutt uskus Eebet, katsus rohkem liikuda. Kas või vägisi, aga muudkui jalule ja tatsuma ümber laua. Nii oligi hoopis julgem — jalul ju ei surda. Kui liigud, siis kindel, et eladki. Ja kui kauem kõndimine viimaks hakkaski hinge matma, sundis pikali heitma, siis oli, millest väsinud olla, millest hingeldada, tunda rasket roidumust, ja siis see nii väga ei hirmutanud surmaga. Ei jah ...

Nõnda nüüdki, jõulukoristuste aegu. Algul kössitas Kutt nagu teisedki voodis, varjates end koridoris keerleva tõmbetuule eest sineliga. Aga varsti ronis ta jalule, kiskus sinelihõlmad kokku ja läks palatisse, kus sanitarid ja koridorikoristajad luuakõntsudega põrandat nühkisid.

«Puhka, Eebe! Laena luud!» ütles Kutt abivalmilt.

«Ära taha, teed veel liiga. Ma isegi ainult vähekesi, veeri mööda ...» tõrjus Eebe.

«Laena luud! Ega kauaks ... tahaks käsi liigutada,» ei lakanud Kutt anumast.

«Eks sa siis võta väheks,» loovutas Eebe umbuskliku naeratusega luua nurujale.

Kutt tundis kohe, et ta ei jõua nagu teised, kellel iga luualükke järel vilkus pori alt puhas laud. Kui ta vähegi tihedamalt toetada katsus, siis tundus luuavars käes nagu raudkang, mis tahtis oma raskusega teda silmili murda. Andis pingutada kergematki keerutust. Sedagi suutis ta ainult pärisküürijate kiidu kihul.

«Kutt on täitsamees! Kutt on töömees!»

«Loll, kes usub, et Kutt sureb.»

«Sada aastat teeb täis, ja pisut pealegi.»

«Ega sa, Kutt, kui pääsed, Raigusele kingi, et ta su kabelisse pistis?»

«Ei jah, ei jah ...» hingeldas Kutt, kogu liha liiast pingutusest lõdisemas. Ta kehal kõditses suuri higipiisku.

Eebe tuli ja võttis luua tagasi. Nüüd oli juba küllalt nühitud — hakati saasta luudadega läve poole lantsi-

tama. Kutt ei saanud end veelgi pidama. Läbi raske väsimuse tundis ta otsekui unenäolist joobumust oma kiidetud töövõimest, tahtis jätkata. Luuda tal ei olnud ja vaevalt ta sellega oleks midagi suutnudki, aga palati lävel seisis suur solgitoober ja samas plekk-kühvelgi, puudus vaid mees, kes saasta toobrisse kokku kühveldaks. Sellele tööle Kutt nüüd tõttaski. Siin ta oligi lausa hädatarvilik. Ja töö oli kergem, ei matnud nii hinge. Aegamisi lakkas keha lõdisemast ja lahtistest palatiaknaist koridori tuhisev tõmbetuul kuivatas higi ning jahutas kuumendust.

Kui töö valmis oli, aeti voodid sisse. Enamik haigeid tuikus küll omal jalul palatisse, aga oli neidki, kes justkui kiuste lasksid end voodiga kanda. Aga Kutt jäi veel koridori. Tema oli töömees ja seepärast valvur sallis seda.

Kutt oli mitmeti õnnelik, et tal lubati siia jääda. Oli kangesti kosutav olla väheks ära palati surmaõhust, näha terveid inimesi. Kuulda nende nalja ja naeru. Pealegi olnuks tal nüüd kambris kõhe, sest aknad alles suleti ja põrand leemendas külmast veest. Siin aga võis ta istuda koridori suure raudahju ees, mis oli juba särtsuvalt kuum, kuid veelgi hõõgus ses valus turbatuli. Ta istus ahjusuu ette turbakuhilale puhkama ja end soojendama. Heledalt hõõguva tule õhkumine otse kipitas ihul, kuid siiski tundis ta endas värisemist. Tuli uskuda, et see tuleb tõvest, kui enam tulepaistelgi sooja ei saa.

Nüüd peatus ta pilk ahjutagusel, kuhu oli pühiks valmis toodud suur riit turbahakatist, kuivi männipuid. Ühel halul märkas ta tükki vaigust läikivat koorekorpa ja sedamaid vilksatas mõte, et... ehk aitab, kui seda närida. Ulatas käe ja murdis — see tuli hõlpsasti ära, aga tema viletsad hambad ei tahtnud hästi sesse hakata. Viimaks sai siiski killu lahti, hakkas mudima. Suus vaigune kooretükk pikkamisi pehmenes, hakkas andma kanget, viha-vänget maiku. «Ehk aitab, ehk pikendab paar päevagi...» mõtles Kutt ja lutsutas hoolega oma mõrkjat pala.

Koridoris aeti püsti suur kuusk. See oli vangla poolt, igasse jaoskonda üks, et kuuse lõhn karistusekandjaile mööda minneski ninna hakkaks, ärataks jõulumõtteid, õilistaks nurjatuid südameid. Aga siin, paistis, ei jää

kuusk alasti, nagu Kutt oli harjunud nägema arestijaoskonnas. Haigla jaoskonnas oli rohkesti härrasvange ja need olid saanud kodustelt nii palju küünlaid, et jätkus koridoris kuuselegi. Neid seoti seal nüüd okste külge — suur summ mehi askeldas kuuse ümber.

Kuti väsimusraske mõttekäik oli eksinud mitmete jõulumälestuste kaugeile maile, kui Eebe korraga naerdes kükitas ta manu:

«Mis sina siin teed?»

«Niisama. Tuli meelde...»

«Ei maksa tühja mäletseda. Lollus!» ütles Eebe.

Kutt märkas alles nüüd, et tal on vaigutükk käes ja suu mugis. Ta kohmetus häbist ja viskas vaiguse koore kohe ahju, kus see vaikses turbatuhas särinal miilama plahvatas.

«Ei maksa tühja närida. Ei aita midagi,» kordas Eebe.

«Ei jah, ei jah,» oli Kutt nagu nõus kõigega.

«Aga tore,» tegi Eebe uut juttu, «tore, et nad panid kuuse just meie ukse kohale.»

«Nojah, ilus jah.»

«Õhtul kui kuusk põleb, jäetakse uks lahti.»

«Siis kohe näeb...»

«Näeb jah. Meie näeme, meie ja sanitarid. Nende uks on kohe meie oma vastas, sellepärast ta just seal ongi. Igal aastal.»

«Eks jah. Nemad ju tegijad... vaevanägijad.»

Eebel oli väike kuuseoks käes, ta kärtsutas seda tuliste turbasüte paistel, nuusutas selle lõhna ja ütles:

«Jõulud ikka jõulud, olgu või vangimajas. Kena, et kuusk kah... ja kohe küünaldega.»

«Eks ta jah... nagu viimne näha...»

«Meile nüüd küll... ega vist enam tule neid pühi,» naeratas Eebe nukralt.

«Ei jah, ei jah...»

Hämarik ähmastas juba akent; ahju kuma hakkas ulatuma kaugemale, muutus punasemaks. Eebe käis ära, õiendas härrasmeestega. Kutt ootas teda juba palatisse minekuks; ta oli väsinud, värinad kestsid edasi.

Kui Eebe tuli, oli tal käes kaks tükki pehmet lõhnavat saia. Teise andis ta Kutile:

«Säh sullegi. Saia! Apteegist anti.»

«Aitäh! Pühad nagu pühad...»

«Õhtul sööme. Mul on suhkrut. Toon tulist vett.»

«Mida kõik! Ju jõulud . . .»

«Homme antakse siin kõigile saia. Ja kuuma piima,» teadis Eebe.

«Või kuuma piima! Jaah . . . mul keha külma täis . . .» lõõtsutas Kutt.

«Et siingi ei saa sooja või?»

«Ei jah.»

Eebe tõusis.

«Härrad, härrad!» peatas ta möödaminevat apteekriabilist, kes oli lahke isand, midagi kuritarvitanud tollirevident.

«Mis Eebel viga, süda paha või ei taha saia?»

«Mul midagi, nagu ikka,» ütles Eebe. «Aga Kutt külmetab. Ahju eeski ei saa sooja. Ehk oleks mingit rohtu?»

«Kutt on täitsamees, tema peab saama rohtu, kui süda nõuab . . . Kuidas on, Kutt, kehv või?»

«Kehv, härrad . . . Külm kui hanges . . .» lõdises Kutt.

«Lantsitasid seal lävel pesuvett, tuul kangesti kiskus. Ega see hea olnud.»

«Ei vist jah . . . ei jah . . .»

«Oota, toon sulle rohtu.»

Varsti toodi. Seda oli rohkesti, kohe klaasitäis. Ruttu, et ei loksuks maha, heitis Kutt väriseva käega rohu kurku. See oli kange, võttis silmad veele. Kutt sosistas:

«Härrad — viin . . .»

«Vait!» kurjustas helde andja. «Rohi, ja muud mitte midagi, külmarohi. Kas ei hakka juba sees tuld tegema?»

«Hakkab, härrad . . . Hullemat kui ahjus . . .» kiitis Kutt.

Aga see tänurõõmus liialdatud kiitus ei pidanud kuigi kaua paika. Kibe lonks pani koridoris sisikonna korraks küll kuumalt hõõguma, aga kui Eebe nüüd Kuti palatisse talutas ja tal sineli ült võttis, siis asemele heites tundus taas, nagu toodaks ta vilust saunast ja pandaks alasti hange. Tema hambutud lõualuud lõdisesid nii, et ta ei saanud lausuda aitajale tänusõnugi. Kogu keha kargles, nagu oleks see munakivisillutisel kihutav veolaamik. Võbisevi sõrmi pidi hoidma aluskotist, et mitte voodist välja viskuda.

«Kas ikka kangesti külm või?» küsis Eebe, laotades sinelit tekile lisaks.

«Mm-mh,» jaatas Kutt sõnatu üminaga.

Nüüd tõi Eebe veel ka oma teki ja sineli, mattis teda hoolega, hoides kui venda. Aga kui Kutt ikkagi ei lakanud lõdisemast, siis läks ta ja nõutas kuuma kummikoti kõhule. Kui kõik muu oligi külm kui jää, siis see tõesti oli soe ja Kutil hakkas aegamisi hõlpsam. Ta oli nüüd jälle üksi, sest Eebe läks koridori teevett toimetama. Ent seda polnud palju, mis Kuti olemise paremaks tegi. Ainult see, et värinad käisid veel vaid hooti. Raske oli siiski. Rinnus pistis teravasti, ja mis tuikas ning kohises peas, oli rängem kui kõik valud.

Mõtted rebenesid, pudenesid kildudeks kui kivi vastu visatud klaas. Kõrvus mühas, nagu heidaks torm laineid vastu Nuhtlusmaja seina. Silmis vilkus kord ahjutuli, kord kuusk või ohjaotsi keerutav voorimees. Suus kibeles vaigu ja viina mõrkjas segu.

Nüüd hakkas näol tunduma kerget kõdi. Kutt pingutas, et äiata, aga laubal ei olnud lutikaid, seal veeresid higiherned. Kui neid juba nii ohtralt voolas, et padi niiskus ja särkki muutus läbimärjaks, siis alles tundus tal kergem. Pehmenenud liikmetesse sugenes rõhuva raskustunde asemel rauget väsimust ja pea lakkas tuikamast. Mõttedki selgusid ja tal hakkas Eebet oodates igav. Ta arvas, et suudab nüüd temaga kõnelda mõne mõttekama sõna.

Eebe tuli ühes jõuluõhtuga. Uks jäeti valla, koridoris läideti juba küünlaid. Esiti vaatas kuusk ainult mõne üksiku silmaga hämaras kabelis magavaid mehi, aga ambulantsi sanitar, luuavarre otsa kinnitatud küünal käes, jõudis läitmisega jõudsasti ladvani.

Kutt sai korraga nii palju seltsi! Eebe, kes istus ta jalutsis, vahtis sõnatult kuuske ja Kutt ei tahtnudki teda segada. Kui ta aga kuulis, kuidas palatis kõik voodid hakkasid nagisema ja tõbised ähkides end istukile ajasid, siis üratas temagi pead tõsta, kuid see oli ikkagi liiga raske. Eebe sai aru Kuti soovist ja tuli appi. Ta istus päitsi poole ja tõstis Kuti enda najale, et ta näeks paremini.

«Kas pole kena?» küsis ta tasa nagu kirikus.

«Kena . . . ju jah,» ütles Kutt.

Ta vaatas nüüd kuuske ja tundis oma lõdval pihal Eebe toetavaid käsi. Neile kahele jaguneski tema härdunud südame tänutunne peaaegu võrdselt. Küünlatuledes särav kuusk! Arestijaoskonnas polnud kunagi säärast,

ja tuletades meelde, millal ta seda varem näinud oli, sai Kutist poisike: nüüd ammu juba väsinud jalad sibasid keldritoa jäätunud akende taga ja tema must, pigilõhnane isa, keda mäletas vaid vaevalt, õmbles oma töölaua taga nahka või toksis tikke talda. Siis, ammu-ammu, oli vahel. Ja nüüd jälle ... lõpetuseks.

«Et ikka tegid!» ütles Eebe. «Küünlad ja kõik ... Muidu poleks pühi nagu olnudki.»

«Ei jah ... ei jah ...»

«Küünlaid veel küll. Need lastakse põleda lõpuni.»

«Siis ... annab vaadata.»

«Kaua põlevad: valged ja jämedad. Me joome veel teed, kui põlevad. Olgu pühad.»

«Olgu jah ... pühad.»

Eebe oli Kutile peaaegu niisama armas kui kuusk. Ta oli nii hea ja hoolitses Kuti eest, nagu polnud hoolitsetud kunagi varem. Miks nii väga, seda Kutt ei suutnud mõista, sest teened, mis ta oli teinud Eebele, olid ju nii piskud ja ... surijad olid kõik muudki selle palati asukad. Siiani oli Kutt ehk olnud küll kõbusam teistest, aga nüüd ta ei olnud enam sedagi.

Eebe asetas Kuti põhkpadjaga päitsi toekile ja tõi tema ette tabureti. Käis ning kohmitses, ja taburetile tekkis supipaak aurava teega, topsid, mõlemad saiatükid ja paberil suhkrut. Ta istus voodiveerele ja ütles:

«Pühad, Kutt. Egas me täna ikka veel surema hakka.»

«Ei jah.»

Eebe valas teed ja murdis saia. Kutil oli küll hea nõndagi, sai peos ja põlev jõulupuu vaadata, aga siiski oleks ta praegu meelsamini lamada tahtnud. Väsimus tikkus jälle kallale. Süüa ei tahtnud, olgu siin kas või mida. Parem oleks pikutada — läve poole küliti, et näeks vaid kuuske. Aga võimatu oli Eebe lahkust tõrjuda ja ta sikutas saiaraasu suhu, hakkas purema. Sai oli värske, aga Kuti jõuetud lõualuud mudisid seda kui taela. Paks palavikune suu ei tundnud maiku.

«Sai kui siid,» ütles Eebe. Tema rahmas vaid paar korda hammastega ja neelas aplalt suuri palu.

«Mm-mh,» mõmises Kutt jaatuseks ja võttis siis kokku kogu jõu, et suu tühjaks neelata.

«Sõõ!» sundis Eebe. «Pole vaja homseks hoida. Homme saab iga mees portsu sihukest.»

«Suu kuivab. Tahaks juua.»

«Joo. Suhkrut on veel. Joo!»

Kutt jõi kuuma teed. Pani siis saia käest, jäi väsinuna lõõtsutama.

«Enam ei taha?» küsis Eebe kahjukurvalt.

«Ehk pärast. Väsitab ...» ütles Kutt.

«Tahaksid ehk pikali olla?»

«Ju jah.»

Eebe aitas ta lamama, mattis jälle hoolega riiete alla ja jätkas siis söömist. Kutil oligi pikali parem. Sai puhata ja kuuske nägi nõndagi. Eebe ei läinud ära, vaid jäi tema juurde.

Väsimus vajutas küll varsti Kuti silmad kinni, aga — ime! — küünlatuled ei kustunud suletudki silmist: vilkusid vaid otsekui kaugemal ning ähmasemalt, aga nii näis neid ses sinises, suitsuna hõljuvas hämarikus veel rohkemgi. Ja need ei seisnud paigal, vaid liikusid. Esiti tasa, üles-alla, nagu põleksid nähtamatuil, tuules õõtsuvail okstel, siis aga hakkasid üha enam hüplema, koondusid ringi ja varsti keerlesid otsekui karusselli tuled laadaõhtu hämaras.

Ja korraga laul! Naiste heledad hääled ... pühalikult veniv viis.

Kutt uskus end nõnda surevat. Kehitas pead, kuid lummutus ei kustunud kõrvust. Pea oli selgem. Sõnadestki sai aru:

«... aga vaata, siis pilvede päält
kuuldi inglihulkade häält ...»

«Eebe! ... Kuuled? ...» hingeldas Kutt, värisedes surmahirmust.

«Ärge kartke, sest Petlemmas sääl
lapsuke sõimes on põhkude pääl ...»

«Kuulen, Kutt,» ütles Eebe. «See on ... noh ... Sinine rist. Lihavõttel kah laulsid siin.»

Nüüd julges Kutt silmad lahti teha ja need nägid nagu ennegi. Eebe voodiveerel sõi saia ja rüüpas teed, kuusk koridoris põles veel ja selle ümber oli salk kahvatute nägudega naisi, kes laulsid karjaste hirmust ja taeva ilmutisest Petlemma pühal ööl.

Rõõm tõusis nagu mahe soojusehoog Kutil pähe. Nii väga oli ta kartnud surma, ent Eebe sõbralik sõna just-kui päästis seks korraks tema elu. See sisendas kaaslase vastu veelgi tänutunnet, mida polnud enam võimalik varjata. Ta värehtelev käsi võttis nii kõvasti kui jõudis Eebel põlvest kinni, et pingutada pikemaks jutuks:

«Kui hea sa oled, Eebe... minu viletsa vastu! Kohe nagu vend... või oma poeg... Ei tea seda vahet... kui omal ei ole kumbagi...»

«Eks me siin ühed armetud kõik,» kummardus Eebe meelitatult Kutile ligemale. «Ju ikka nii, et üks aitab üht, teine teist... Ega siin ole nõnda kui vabas elus...»

«Ei jah... Aga millega mina sind aidata saaks?... Tahaks nagu tasuda...»

«Kas tahad, Kutt, tahad või?» elustus Eebe.

«Tahaks... aga ei saa...»

«Saad! Saad teha mulle suure heateo, kui tahad.»

Kutt kehitas pead.

«Mismoodi?»

Eebe laskus põlvele. Suu suu juures, sosistas:

«Sa saad ju varsti vabaks, mõne päeva pärast...»

«Ju jah, kui elan... Ja siis?»

«Oota, ma räägin. Mõtle minugi muret... Mulle mõisteti kuus aastat selle eest, et panin põlema oma vana pesa. Mis maja see oli: hurtsik. Olgu. Ma istuksin, aga eidemadu — mu naine! Teab, et olen haige, aga jõulukski, näe, ei too pehmemat pala. Loodab, et sedaviisi suren ehk ennem, sest elab nüüd uuega. Puudust tal kindlasti ei ole: kaupleb turul lihaga. Neil nüüd ikka on alles pühad, vorstid ja praeribid, viinad ja kõik...»

«Eks sihuke asi tee viha,» ütles Kutt osavõtlikult.

«Hirmsasti. Ei taha kohe mõtelda. Minu raha ja riistad, millega kaupleb. Ja ise ässitaski tuld pistma. Oli kohtus ees kah, aga sai priiks. Võtsin hullu peaga kõik omaks. Ja nüüd, näe, hirmsam ei või inimene enam ollagi.»

«Ei jah... Mis siin veel mina või keegi... Midagi!» ohkas Kutt.

«Sina nimelt, kui oled meheks, Kutt. Saad vabaks, väljas paraned, käid-liigud jälle nagu ennegi. Ja siis, tead, vii tervisi minu Juulile.»

«Tervisi?»

«Tervisi jah. Mine turule — kolmekümne kolmas laud — küsi Juulit ja sõima! Sõima nagu mõistad! Sina ju ei karda kuraditki, kui kellelegi on vaja säärast sauna kütta...»

«Ei jah,» naeratas Kutt.

Sinine rist kuuse all alustas uut laulu:

«Hõiska ja ilutse, Siion,
maailm nüüd pattudest prii on!»

Kutt kuulis neid sõnu ja teritas kõrvu, et talletada endasse kogu selle laulu lohutust tõotavat mõtet, aga ta ei saanud kuulatada, sest Eebe läks hoogu, haaras mõlema käega tal õlust ja jätkas õhinal:

«Mine, Kutt, laupäevasel päeval, siis Juulil rohkem kaupa laual ja turul rahvast. Küsi, kelle liha ta müüb, kelle kaaludel kaalub, kelle kirvega ta raiub, kelle paku peal! Ütle, et Eebe tervitab... Kui juhtuks veel olema sula ilm! Pillu ta liha virtsa ja sõnnikut täis! Ütle, et Eebe tervitab... Rahvas koguneb kokku, teadagi, siis hõiska mis jaksad, et kodanikud, ärge ostke hooralt ja vargalt! Sa ei karda ju, Kutt?...»

«Ei jah,» kordas Kutt oma kõigega nõustuvat jaatust, aga Eebe ägenev jututulv hakkas järjest rohkem tema kõrvust mööda käima. Ta ei saanud Eebe muredest ja soovist osa võtta, sest turg kõigi lihalaudadega oli tema elulootuste mailt juba lõpmata kaugele taandunud. Ja tema sõnavõtutahegi polnud enam kuigi suur, sest Eebe hoolitsev sõprus oli nüüd Kuti silmis endisest soojusest nihkunud nagu võõrastavamasse valgusse.

Kutt sulges silmad. Ta ei näinud lauljate lahkumist, aga uut enam ei alustatud. Uks kolahtas kinni, lukus keerati võtit, aga Eebe kõneles ikka veel.

Eebe pihtis pikalt oma südame mõrusid muresid. Varsti vabanes ta jutuvool otstarbest ässitada Kutti, sai vaid kergenduslootustest kantud eneseavalduseks, aga just siis Kutt enam ei kuulnudki teda. Kuti väsimus oli juba peaaegu uni. Ainsaks ärkveloleku märgiks oli see, et ta tundis rinnus pisteid ja peas jällegi umbset valu. Aga meeled olid juba unenäoliste nägemuste vallas. Ta oli tapatalli hoovis, kus tundis iga rentslikäändu ja sillutiskivi. Aga väravate taga ei olnud halle agulimaju,

vaid hoovist väljuv tee siirdus sirgena kõrge kuusiku vahele, mis kohises kuumades tuultes. Jõuk lõbusaid lihunikke, kõik tuttavad näod, vehklesid ta ümber veriste kätega: mine juba, Kutt, mine, mine! Ja nad tõstsid Kuti vankrisse... Istmepadjaks panid puntra pehmeid vasikanahku. Suur must hobune aeles aiste vahel. Kutt kartis, aga talle topiti ohjad kätte: mine juba, Kutt, mine, mine! Nad hirmutasid hobust nugadega ja märgade põlledega. Vanker mürises tühjale teele. Must kihutas tulist traavi ja sõidukiirusest käis Kutile näkku kuuma õhku, rasket kui vett. See lämmatas, mattis hinge. Ja lootes kord jõuda metsast välja avaramaile, õhurohkemaile maile, ajas Kutt muudkui hobust. Ta tundis ohje kindlalt käes. Ohje!... Aga must mets näis lõpmatuna.

Eebe jäi vait, kuna nägi, et Kutt enam ei kuulegi teda. Kutt hingeldas raskesti unes. Ta parem käsi hoidis kõvasti kinni pealelaotatud sineli põõnast, pahem hoidis päitsi raudvarba. Nägu kummaliselt pingul, ähkis kähinal:

«Üjtt-nõõ! üjtt-nõõ!»

«Kuhu sa sõidad, Kutt?»

«Üjtt-nõõ! üjtt-nõõ!»

«Kuhu sa sõidad, Kutt?» Eebe raputas teda õlast.

«Põr-gus-se...» korises Kutt ja avas hingeldava suu.

Eebe naeratas nukralt, tõusis ja läks oma asemele, et pikali heita ja uinumiseni oma mõrusid mõtteid edasi mõlgutada.

Aeg oli juba hiline; palatis polnud kuulda muud kui haigete unerasket hingeldamist.

— — — — —

Eebe uinus küll hilja, kuid hommikul oli siiski juba varakult jalul. Ta tõusis ja läks kohe nagu tavaliselt Kuti juurde.

«Häid pühi!» tervitas äratuseks.

Aga Kutt ei vastanud, ei vaadanud talle otsa. Parem käsi hoidis nagu õhtulgi sinelipõõna ja pahem pigistas voodipäitsit. Tardunud silmade elutu pilk oli suunatud lakke.

Eebe katsus Kuti päitsiveert hoidvat kätt: see oli niisama külm kui voodi raudvarb.

Ta pidi juba kõigile kuulutama surmasõnumit, aga äkki avati uks ja pühadetoit oli lävel: raam saiadega ja toober tulise piimaga.

«Seitseteist?» küsis kokk.

«Seitseteist,» kordas Eebe tasa. Tema kohus oli võtta vastu kõik annused. See tehtud, valas ta oma ja Kuti osa ühte, sõi, käis aeglasel sammul mõne ringi ümber pika laua ja alles siis koputas uksele ning teatas valvurile, et kabel on pühadeks pahandust teinud — Kili-Kutt on hinge heitnud.

1932

ÕHTUSED KAJAD

Jorss sõtkus kõigest jõust ja ratas lendas täie hooga. Soe suvisteõhtune õhk, milles seisja või jalgsi astuja ei märganud mingit liigahtust, kohises tal kõrvus tugeva tuulena, heilutas juukseid ja jahutas näol leemendavat higi. Ta kihutas keset teed, taga kerge tolmujuga, mis üle võililledest kollendava teeperve pikkamisi valgus seal peadlükkivale rukkile, siin alles tärkavaile tõuviljadele, siis ristiku- või kesapõldudele. Jalgade nii ägedasti veheldes väntadel jäi taltsamaks mõtete rabelus, mis oli kihanud Jorsi peas kogu viimase nädala, mis ta oli ahju tegemas Sangle peremehe vastsesse viljakuivatisse. Täna, suvistepühade laupäeval, lõpetas Jorss selle töö. Oleks võinud lõpetada varemgi — küllap ta oleks jõudnud, ja töö suhtes oli tal tükikaup —, aga ei lasknud rahutus, mis kõigi nende päevade kestes tas kihas ja kiheles kui pesakond punaseid sipelgaid palava päikese paistel. Samas, Sanglel, ju oligi see kärsituste läte, mis sageli sundis käed sülle ja jättis kellu savi sisse ligunema. Samas oli see, kes nii väga kiusas silmi ja kõrvu, et Jorss kaua aja pärast kord jälle ei suutnud jääda oma mõtete isandaks. Samas see, kelle eest ta nüüd nagu põgenes nii kange kihutamisega, — Salme.

Aga nüüd olgu sellel lool lõpp. Aitab naljast. Jorss kihutas kodu poole ning kellu ja vasarad olid tal seotud jalgratta pakiraamile kimpu. Sinna, kust sõidetakse õhtule ühes tööriistadega, ärgu olgu enam tagasi minna. Seal peab kõik valmis olema ja uus sõit viigu uutele töömaadele. Sai nüüd Sangle kuivatiseahjust mis sai — kokku see loodetavasti siiski ei lange. Ja kui langebki, võib teha uue. Tasuta ... mitugi ahju võiks Sangle vanale teha tasuta ... kui ainult saaks veel seda südamepalka — näeks ja kuuleks Salmet ...

Nagu valju naerulagina asemel nende vallatute

mõtete peale käis Jorsi kehast läbi võbin — ratas jooksis juba üle nurmenurga maanteelt kodurajale ja sõitja ei märganud siledamat otsida, vaid kihutas üle jämedate kuusejuurte. Ja vaevalt ta sai sõidu edasisel lagedal nõmmeteel jälle endisse hoogu sõtkuda, kui teerada keerutas ta otsekui ootavalt valla jäetud väravast uue, alles vaigulõhnas maja läve ette.

Karanud maha rattalt, mille ta jättis samas seina najale, istus Jorss pühadelikult puhtaks küüritud läveastmele, äigas savise varrukaga palgelt higinired ja pani paberossi põlema. Nõnda kodu künnisel jalgu puhates hakkas tal varsti vaiksem ja rahulikum olla, tekkis tunne, nagu oleks ta rängast äikeseilmast siia varjule pääsenud.

Maja, mis Jorsile nüüd nii rahustavat puhkust pakkus, oli väike lihtne ehitus kahe toa ja köögiga. Ta oli ehitanud selle peaaegu ainuüksi oma käsi. Kõik ise — palgilõikusest talviste metsade lumes kuni viimaste kohendusteni, mis polnudki veel päris lõpul, kuigi maja juba sügisel aasta eest sai nii kaugele valmis, et võis sisse kolida. Enne seda elasid Jorss ja tema noorik Maie saunas. Hädavarjuks elada kõlbav saun, ühe lehma laut ja kaev olid sellele väikesele käsitöölisekohale ehitatud juba enne, kui Jorss ostis selle Maie kaasavaraga. Ja kui nad ka elumaja said katuse alla, siis varsti oli nende kodu kõiges samal järjel mis praegu, sest mõni nädal pärast seda, kui nad asusid vastseisse tubadesse, sünnitas Maie poja. Nende väikesele järglasele pandi nimeks kirja isa järgi Jüri, aga Jorss oli hakanud poega juba esimestest nutuvirinatest saadik Joruks kutsuma ja varsti harjus ka Maie selle pilanimega.

Nii oli nüüd Jorsil, kes aastaid kandnud küla kõige kärsituma rähkleja ja seikleja kuulsust, oma kodu ja perekond. See mõistliku mehe rahulik elujärg ei olnud tal hõlpsasti saadud. Juba ammu hakkas Jorss oma tujusid taltsamaks ohjeldama. Nädalaist nädalaisse ta tegi pidevalt tööd, öösiti kõndis kahvadega või angerjaundadega jõe ääres. Jõi hoopis harvem, ja sageli, kui märkas, et viin temast hakkab võimust võtma, virutas rusikaga vastu lauda ja käratas vihaselt endale nagu vihaväärt vaenlasele:

«Jumal hoidku ja kurat võtku, minust peab saama mees!»

Ja tihti ta samas tõusiski, läks ja kadus joomakaimude killast kui tina tuhka ning pärast seda oli jälle tükiks ajaks hoopis kergem kiusatusi ära võita.

Ei juhtunud harva, et kuski tee ääres mõni tuttav hääl jälle hõikas:

«Pea kinni, Jorss!»

Aga Jorss ei jätnud jalgratast isegi vabajooksu varale.

«Jõudu tarvis!» vastas ta võrgutajale, nagu oleks ta sõnadest, mis talle hüüti, valesti aru saanud, ja jalad väntasid rattale veelgi tugevamat hoogu.

Visalt püüdis ta end eemale hoida kõigest niisugusest, millest võis ette arvata, et tema «elumeheveri» võib jälle kõvasti ja kauaks keema lüüa. Mõnigi kord ütles ta ära, kui võõrad inimesed teda pulma pillimeheks kutsusid. Õhtuti töölt tulles kihutas ta oma jalgrattal hästi kiiresti mööda mõnestki talust, kus lakas magasid ülearu lahked tüdrukud.

Kui Jorss juba kolm-neli aastat oli kiskunud end nii omal käel kainuse poole, siis sõlmis ta abieluks oma sõpruse Tuuliktoa möldri ainsa tütre Maiega, kelle mahe selts nii pruudina kui noorikuna pakkus talle niisama head rahustust nagu tema praegune olek siin nende ühise kodu lävitsel. Nad olid olnud abielus juba ligemale kolm aastat. Jorss võttis küll veel naisemehenagi vahel töö lõpikuks või kauba liiguks mõne suurema suutäie viina, aga õige harva ta oli joonud end päris purju ja teivast teise mehe vastu ei olnud ta selle aja kestes tõstnud kordagi. Ta endised joomingute ja löömingute killamehed irvitasid küll selja taga ja näkku, et Jorsist olevat nüüd saanud naise tallaalune. Teised jälle ütlesid, et ta olevat vanaks jäänud, olevat elanud oma elu esimese otsa ülearu ägedasti ja nüüd rauk valmis juba enne neljakümmet. Aga varsti säärased urgitsemised enam ei ärritanudki Jorssi. Varsti ta enam ei tahtnudki, et ka võõrad mõistaksid ja teaksid, et ei Maie kartus ega mingi vanaduseväsimus ei ole taltsutanud teda, vaid et ta oma tahtmine on nüüd tema elu peremees. Mõelgu Maiegi, kui see on talle meeltmööda, et Jorss tema pärast on ennast nii põhjalikult parandanud, ta ise teadis, et ainult ta ise on hakanud end vaos pidama, ja — aitas sellest...

Aga kus nüüd Maie ja Joru võisid olla?

Jorss oli kohe tulles märganud toa ukse tabas olevat, aga ta tahtis istuda ja puhata — ei viitsinud tõtata vaatama, kus nad võiksid olla. Ta ei teadnud õieti aegagi ja võis arvata, et nad tema ootel on läinud postitallu ajalehe järele. Aga päike oli juba veeremas ja ei olnud usutav, et nad selle käigu nõnda hiljale jätsid. Ehk raiestikku kaski tooma? Jorss tõusis, võttis näo kämmalde vahele, ja vaadates aknast sisse, nägi kohe, et pole nad läinud ka kaski tooma — need seisid juba tagakambris asemepäitsis püsti, liuad veega valgete tüvede all. Ja laual savipotis oli värske kimp kõrgevarrelisi kullerkuppe.

Jorss vaatas veel kord ringi, pistis siis sõrmed suhu ja vilistas. Valju vile selge kaja jooksis alles kopli kaskede ladvus, kui saunauks lõmpsatas ja Maie Joruga seisid lävel. Nad mõlemad olid alasti — ainult saunast väljahajuv aur varjutas leilikuumast punetavaid kehasid.

«Tule nüüd kohe sauna, Jorss!» viipas Maie halja vihaga.

«Taadu-taadu!» kilkas Joru ja oleks jooksnud Jorsile vastu, kui Maie kähku poleks karanud talle järele, haaranud sülle ja viinud tagasi sauna.

Jorss järgnes neile kergel sammul. Kohe esikusse astudes ta nägi, et Maie oli talle toonud siia valmis puhta pesu ja vastsema ülikonna. Haistes poekil saunauksest esikusse valguvat vinguta leili ja värskete vihalehtede lõhna, tundis ta selgesti, et nüüd on kõik valmis kodurahu mahedaiks mõnudeks.

Ta tahtis leida Maiele mõnd õige head sõna, aga Joru ei andnud mahti vastatagi Maie küsimustele. Kohe kui Jorss varna all pingile istus, et savised töörõivad seljast maha tõmmata, ronis Joru talle sülle, rebis juukseid, murdis nina ja — taadu, taadu — toppis märjad käedki isale suhu.

«Kas Joru hakkas juba uniseks jääma, et tulite sauna enne taadut?» sai Jorss küsida, kui Joru juba rabeles ta paljastel põlvedel.

«Jorul nüüd mõni uni!» sai Maie vastamisest ladusasse jutuhoogu. «Seesama hing tal sees hommikust saadik. Hädа oli teda senikski magama saada, kui lüpsin Lehikut. Ja siis jälle seesama hila ja kilkamine, sest saadik kui ärkas. Kui pärast lõunat hakkasin tegema

saia, siis tahtis taigna laiali tassida, muudkui väntsakas kätte ja jälle ahju poole. Vaata et ennast ära ei põleta. Kui siis saiad valmis saime, oli ta üleni taigna ja jahuga koos — käed küünarpäini, suu silmini. Saun oli köetud ja köök puhas, mõtlesin, et kus mujal ma teda enam harima hakkan . . .»

«Või Joru tegi saia?» küsis Jorss juba sauna minnes.

«Joru saia jah. Taadule kah. Tegi koera.»

Maie korjas Jorsi töörõivad sülle ja viis sauna, et seal ka need puhtaks virutada. Ta valas vanni, kus oli pesnud Jorut, paar kappa kuuma vett juurde ja seal ta siis hakkas saviseid pükse küürima. Aga Joru ei andnud siingi juturahu. Kui Jorss lipsas ära lavale, siis ta hakkas kiusama Maiet, kippus esiti vanni, ja kui ta ligasest veest kurjaga eemale tõrjuti, siis müras mis mõistis, laksutas ema reisi ja lantsitas vana vihaga ta tüsedaid tuharaid.

Jorss aga lamas laval ja mõnules algava higistuse kergendavast kõdistusest. Nõnda tal oli hea olla ning vaadata poja ülemeelikut vallatustuju ja naise kimbatust. Ent viht, millega Joru nuhtles ema, pudenes tal varsti käest laiali ja ta ronis lava alla uut otsima. Sealt ta aga leidis mitu vihakontsu ja veel vana põhjata kapa, sattus nendega mänguhoogu ja jättis ema rahule. Nüüd vaatas Jorss ainult Maiet, kelle lopsakas kuju oli ühegi saladuseta otse akna loojuva päikese punakas kumas. Ja Jorss teadis, et kui Maie käed teevad midagi nii kärmesti, nagu praegu käis tema töörõivaste virutus, siis ta ei mõtle midagi muud kui vaid käsilolevat tööd ja kindlasti ei alusta mingit juttu. Oli rahulik laval lebada ja tunda, kuis higinired nagu soojad teod kerge kõdiga roomasid ta kehal. See rammestas ihu ja loiutas meeltegi erkust. Pea alla pandud värske viht lõhnas kui suviste kask uinuja päitsis. Ainult silmad hoidusid selgematena, sest alasti Maie oli suures valges ta ees. Ja samast hakkasid mehe mõttedki jälle vähehaaval virguma — hiilisid tagasi Sangle maile, kus varsti jooksid ringi kui kari kurjal . . .

Jorsi rahu murdus hetkest, mil ta märkas, kuis Maie keha on kentsakalt kaht värvi, valge ja pruun. Lühike varrukateta ja avara lõikega sitskleit, mida Maie oma kodustel talitustel kandis esimestest soojadest päevadest saadik, oli lasknud päikesel ja tuultel sääred põl-

vini, käsivarred õlgadeni pruuniks parkida, kuna kõik muu oli valge nagu seebivaht. Seda märgates Jorsile nagu torgati meelde, et umbkaudu samu piirjooni mööda, kust Maie pruuniks päevitunud, oli Sangle Salme paljas, kui ta esimest korda tuli pottsepa tööd vaatama. Ta oli seal paljas rohkemgi kui Maie pruun. Salme ilmus esimest korda Jorsi juurde nimelt säärases mustas, tulikollasega kanditud, ihu ligi hoiduvas ja ainult kõige hädalisemal määral keha katvas rüüs, nagu neid kannavad päikesepaistel magades ja vees lobistades need, kellel suvisel ajal ei ole muud tööd kui vallatusi irtsata.

«Viska leili, Maie, higi hakkab kinni jääma,» ütles Jorss järsku.

«Peaks ikka veel andma, kütta sai küllalt,» vastas Maie ja viskas paraja kapatäie kerisele.

Kivid kohahtasid ja hele leiliaur viskus väledalt lakke, heites lavale kibedat kuuma. Jorss lõi pehme vihaga laisalt paar sopsu pihale ja säärtele ning laskus siis jälle pikali. Ei enam Maie poole, kes endise usinusega jätkas rõivaste pesu, vaid nüüd ta heitis seljale, käed ristamisi kukla all, põlved püsti. Otse lava kohal oli üks õige lai laelaud. Aga Jorsi silmis viirastus veel jämedamaid tüvesid . . . Need jalakad . . . seal Sangle aida taga . . .

See oligi neist jalakaist vist kõige jämedam, mille juurel seisis Jorsi saviküna. Ja kui Jorss hakkas seal savi sõtkuma, siis ta esimesed, veel täiesti rahulikud mõtted olid sellest puust. Ta vaatas Sangle jalakate ja vahtrate võimast toredust ja talle tuli meelde, et ta enda äsjarajatud kodu on lausa lagedal põndakul. Otsustas sügisel istutada — vahtraid ja jalakaid. Küllap kasvavad, kui aga juured maas. Olgugi et ise ei jõua enam näha nende täit kõrgust, aga Joru . . . Ja omad järglased temalgi.

Jorss sai savisegamisega valmis enne, kui Sangle peremees löövilt kivikoormaga koju jõudis. Ta istus jalaka juurile puhkama, jäi suitsetades silmitsema noore suve ilusat hommikut. Aga ei kestnud kauaks seda rahulikku olekut. Äkki purskas tagakambri avatud aknapoolest õue vaikusse rikkalikult ja rõõmsalt helisevat muusikat. See tuli nii ootamatult, et Jorss jäi mõneks silmapilguks lausa jahmatusse. Kohe oli selge, et see ei olnud mingi masinavärk, ei raadio ega üleskeeratav,

vaid elavate käte mäng. Ja varsti ta märkas mäletada küla juttu, et Sangle Salme, gümnaasiumid käidud, õpib nüüd konservatooriumis, ja et isa olevat ostnud talle klaveri koju, kuigi endal laut laokil ja kaugemad nurmed veel kive täis. Nii et need kõlad, mis tal kõrvus kumisesid, ei olnud mingi kõrvalummutus, vaid Sangle peretütre mäng. Ja seda ilusam see oli, seda erutavam kuulda . . .

Jorss mõistis seda hinnata, mõistis seda kogu oma südamega vastu võtta. Oli ta ju isegi mängumees, juba lapsest saadik. Sageli ta oli tundnud oma viiuli üle täit meelevalda ja oma mänguga vaimustanud nii ennast kui teisi. Vahel suurt hulkagi, rahvamajatäit rahvast, siis, kui ta veel jändas oma džässiga. Nii mõnigi kord oli tantsurahvas talle suure häälega kiitust hõisanud. Braavo, Jorss! Tõmba, Jüri!

Aga see, mis nüüd kostis sealt sirelipõõsaste tagant, oli hoopis midagi muud. Nii selge, aga siiski ei jäänud kohe meelde see lugu . . .

Oma džässi-päevil oli Jorss mõnel linnapeol või kuski grammofoni juures paarikordse kuulmise varal meelde jätnud kuitahes keerukaid fokse ja tangosid, aga sellest, mis mängis Salme, ei tahtnud midagi pähe hakata. Või ehk siiski — kui need kergelt karglevad viisid veel kord kuminal kordusid, oli nagu midagi juba hakkamas ta vilemokka . . . Aga siis need kohinad heideti äkki lendu nagu suled tuulde. Ülalt alla, ülalt alla kihutasid helide rabelevad read. Ja säärase kiirusega, et Jorss ei suutnud uskuda, kuidas inimese sõrmed võivad nii ruttu klahvidel joosta. Korraks mäng nagu katkes, ja kohe jälle samuti — ülalt alla, ülalt alla, otsekui oleks vett kaevu tagasi pillutud . . .

Kuid muidugi — ei olnud see grammofon, vaid ikkagi Salme. Varsti lugu lõppes. Klaverilt kostis veel paar tujukalt löödud kumahtust, ja siis vilkus sirelite vahel valge käsivars — ka teine aknapool lükati lahti.

Ja siis valitses jälle vaikus. Jorss jalaka all toetas pea tüvele, sulges silmad ja jäi ootama uue loo algust. Enda järgi otsustades ta ei võinud mõttelegi tulla, et kui nii ilusasti mõistetakse mängida ja on kord juba alustatud, et siis nii järsku võidakse lõpetada. Aga vaikus kestis. Ainult pääsukesed sillerdasid kõrgel lennul ja mullikas laudas ammus metsa igatsevalt.

Jorss ootas kaua, aga ei alustatud ega alustatud uut lugu. Viimaks ta hakkas vaatama, kas ei saaks teha asja tagakambri akna alla — kui leiaks põhjuse sinna minna, ei siis Jorsil puuduks julgus aknast sisse vaadata, soovida head hommikut, tänada mängu eest ja paluda lisa.

Varsti ta selle põhjuse leidiski. Salme akna all, värskelt korraldatud lillepeenarde juures oli kastmiskann. Seda nähes hakkas Jorss julgesti minema — et küsida, kas võib seda võtta kivide niisutamiseks.

Aga tühja tuppa kustus ta «Hommikut, preili . . .». Diivanil oli raamatuid laiali, laual lilli vaasis, toolileenil mingi pehme heledavärviline ja suurelilleline rõivas, mis oli nagu praegu õlgadelt heidetud . . . samas paar väikesi punaseid tuhvleid, üks kummuli, teine tallali . . . klaver lahti ja klahvide vaikiva, mustvalge rea kohal laiali noodilehed täis mustade täppide tihedat kirja, seda kummalist keelt, millest Jorss, kuigi kuulus viiulimees, ei mõistnud kõige vähematki.

Aga Salmet ei olnud enam toas. Jorss võttis kastmiskannu omal loal ja läks tagasi töö juurde. Varsti tuli ka peremees kivikoormaga ja siis juba sai esimest rida paika panema hakata. Töö nõudis tähelepanu ja surus asja kuuldud klaverimängu taamale. Savitades põhjakive, vilistas Jorss juba oma lugusid. Nii kestis rahulik töö ligi lõunani. Siis korraga kostis kuivatilävelt heatujuline tervitus:

«Jõudu, meister!»

«Hommikut, preili!»

Ei olnud küll enam hommik, aga Jorsil tulid need sõnad nimelt nii vist sellepärast, et ta oli kord juba öelnud nõnda — tühja tagakambrisse. Nüüd aga seisis savikünа juures tõesti Salme. Jorss nägi teda kuivatise hämarast selgesti, kuna ta seisis väljas heledas suvepäikeses. Seisis otse lahtise ukse kohal nagu pilt raamis: paljapäi ja paljajalu, käsivarrel sama heledaõieline rõivas, mida Jorss ennist oli näinud tagakambris toolileenil. Juba pruunistunud keha katteks ei olnud Salmel muud kui ainult must, tulikollasega kanditud trikoo, säärad paljad kaugelt üle põlvede, käsivarred ja õlad üleni, rind lahti kõrgete kumerusteni.

Jorss kohmetus, aga siiski jätkus tal südidust soodsast hetkest kinni haarata. Ta viskas pilgu korraks savi-

ämbrile ja nägi selle küllalt tühja olevat, et minna välja küna juurde seda täitma. Kohe ta läks ja hakkas kelluga savi ämbrisse tõstma, aga ärev kohmetus jäi kestma — ei leidnud sõnu jutuhakuks, et Salmet veidi kauem oma seltsis hoida. Ämber hakkas juba täis saama, kui Jorss viimaks küsis:

«Kas preilil juba päris suur suvitus?»

«Midas muud, kui ilmad nii ilusad,» vastas Salme lahke sõnaga, tõstis jala künaveerele ja ta sale suurvarvas võttis tükikese savi puhtale küünele.

Hea algus andis Jorsile julgemat jutuhoogu:

«Ei oleks uskunudki, et Salme-preili nõnda suur juba. Sangle jäänud võõraks, pole kaua käinud... Kambriahjud vist juba oma kaksteist aastat... Ja siis preili alles hilpas püksata...»

«Paljust mul neid pükse praegugi!» naeris Salme, vaadates veidi kelmika pilguga pottsepa poole.

«Ja nüüd preili juba kunstnik,» jätkas Jorss. «Andis mul ennist siin imeks panna, kui ilusti te mängite...»

«Meeldis?»

«Ei oska kohe öeldagi!» raputas Jorss rõhutuseks pead. «Mis lugu see sihuke küll võis olla?»

Näis, et Salme isegi järsku ei mäletanud, mida ta hommikul mängis. Tõstis piluli pilgu kõrgemale, näis meenutavat. Siis äkki see tuli talle meelde ja ta ütles — aga mis ta ütles? Kuidas see oli? Nüüd jälle omakorda ei suutnud Jorss seda meelde tuletada. Visa mälupingutus teritas küll pilku ja kõrva — hämaruses tumestuval saunalael läikles auruvee ümaraid piisku... ja Maie kuuldi juba vannist pesuvett maha valavat... Aga Sangle Salme esmaspäevahommikuse loo nimi ainult kiheles keelel, kuid ei selgunud ega selgunud sõnaks. Mida rohkem Jorss oma mälu pingutas, seda selgemaks sai küll Salme kuju, kui ta seisis seal jalaka all, jalg küna veerel ja tükike savi naksudes üles-alla liikuva suurvarba roosarandilisel küünel, aga sõna, mida Jorss nii väga tahtis mäletada, kiheles keelel, ei nihkunud edasi ega tagasi. Kuid viimaks — äkki see nagu sadas talle suhu ja Jorss ütles kogemata päris kõvasti:

«Vausti valts...»

«Mis sa ütlesid?» õiendas Maie imestavalt kaela, käes kapatäis vett, millega ta tahtis vanni virutama hakata.

Jorss tõstis jahmunult pea, viivitas silmapilgu ja taipas siis vastata üsna ükskõikselt:

«Ei midagi. Niisama — üks pillilugu tuli meelde: Vausti valts.»

«Või sul päris pillilood meeles! Ja mina arvasin, et oled tusase tujuga.»

«Miks sa seda mõtled, et tusase tujuga?» küsis Jorss asjalikult, tõusis istukile ja hakkas pead seebitama.

«Mis ma nüüd mõtelda teadsin, aga ju sa oled nii jututa,» hakkas Maie vanni loputama. «Muud ma ei mõistnud midagi, aga arvasin, et ehk sul läks seal töökaubaga kuidagi vastutahtmist.»

«Miks sa seda arvad, et vastutahtmist?» küsis Jorss küüntega vahust pead sagides.

«Eks sa esmaspäeval minnes ise arvasid, et neljapäevaks saad kindlasti valmis, tahtsid need ennepühised päevad veel kodu ümber korraldada ja... Aga ju nüüd läks pool aega rohkem, kui arvasid. Mis sind seal viivitas sedasi?»

«Igakord ei lähe ju nõnda, kui plaani pead. Arvasin, et Sangle vanal kõik vastsed kivid, muudkui võta ja lao paika, aga tal olid pooled vanad, endisest saunaahjust. Nende puhastamine ja passitamine ju igav...»

«Siis muidugi,» mõistis Maie. «Aga kas kaubad jäid ikka endise jutu järgi või?»

«Sai ikka sedajagu raasuke rohkem kah. Pole häda midagi. Hästi kõik...»

Nüüd loputati Joru ka veel kord puhtaks. See oligi juba väsimusest vagune ja Maie viis ta saunast esikusse, mütsutas riidesse, viis ära toa juurde.

Jorss jäi segaste tunnetega üksi sauna. Oli nagu kahju Maie ja Joru pärast, et nii armsal pühadeõhtul ta mõtted peavad kodunt ära olema. Ta tahtis end kokku võtta, tahtis Salme oma peast minema virutada nagu seebivahu juustest. Tõstis kapa lagipea kohale ja kummutas. Vaht valtus küll maha, aga kuuldes, kuis loputusvesi sulises lavalt alla, hakkas kõrvus jälle kumisema see Vausti valts... Ja Jorss pidi endamisi tunnistama, et Salme ta peas ei ole nagu vaht juustes. Ta kargas kähku lavalt maha ja virutas ühtejärge kolm kapatäit kerisele. Kivid kohisesid kibedat kuuma. Ehk aitab see... Läks lavale, võttis viha ja hakkas end lantsitama, nii et lehed lendasid. Leil tahtis hinge matta. Lae alla tõstetud

säärtele viskas iga vihahoop kui keeva vett. Ja viimaks see aitaski... Nii äge vihtlus rahustas, karjatas kurjal aelevad mõtted koomale. Aga kui kauaks! Leil rauges, käsi väsis. Ja kõvasti põksuma pingutatud süda haaras seda aplamalt hetkeks peletatud ärevusest uuesti kinni. Ei olnud vaja muud kui jälle seljale laskuda ja näha ainult korraks seda laia laelauda, kui ta jälle endise selgusega nägi Salmet seismas Sangle suure jalaka all, pilukil pilk mängitud loo meenutuseks kõrgel ja kaugel, saviivake varbaküünel. Ja Jorss enam ei tõrjunudki meeldekippuvaid mälestusi, vaid hakkas neid mõnuga mõlgutama otse endiselt järjelt.

— — — Veel kord tundis ta kohmetust, mille kimpu ta jäi, kui oli kuulnud selle loo nime, mida Salme hommikul mänginud. Jorss ei mõistnud siis muud, kui vaatas Salme sõrmi, nagu otsiks neilt mingit nähtavat imemärki. Tundus, et nüüd peab ütlema midagi nõnda, et Salme saaks aimugi sellest, kuidas tema mäng Jorsile südamesse läks, kuidas see kuumutas ta verd nagu ahnelt neelatud viinasõõm. Kuid sõnad, mida Jorss kavatses ja kaalutles, olid paindumatud ning saamatud. Sama saamatud nagu oleksid ta sõrmed viiulil, kui ta peaks nüüd mängima seda lugu, mida hommikul puistas Salme klaver. Aeg aga kulus — ei kõlvanud kuidagi enam vjivitada, ja Jorss alustas heas usus, et sõnad ise üksteist edasi aitavad:

«Oli aga see, peab ütlema, vägev lugu... Kui endast ei teaks, kohe ei usuks, misukest imet pillimäng võib inimesega teha! Kui see hakkas, siis kohe ei saanud arugi, kas unes või ilmsi... Ja kui viimase otsa peal hakkas nii käima... ülevalt alla, ülevalt alla, siis kohe ei mõistnud uskuda, et inimese sõrmed võivad sedaviisi vuristada... Et käis kohe nagu kuldnoka keel...»

Jorss seadis neid sõnu surmtõsise pingutusega, aga Salmele need tegid nalja. Ta kuulas, kuulas ja järsku lõi käed põlvele kokku, puhkes naerma. Jorss kohmetus nüüd veelgi rohkem, aga samas tal hakkas jälle hõlpsam, sest Salme ütles:

«Nii kõrget kiitust poleks küll osanud oodatagi. Poleks uskunud, et siin võib leiduda nii tänulik kuulaja.»

Need olid siiralt lausutud sõnad ja Jorss jättis sedamaid pingutused, et öelda seda, mida ei saagi öelda.

Ta alanes jälle iseeneseks ja ütles julge otsekohesusega:

«Ma tean ju küll, et ega sellest ei tule midagi, kui katsud sõnadega sihukest asja ütelda... Teietaolisele see muidugi ajab ainult naeru peale ja muud midagi. Aga ei maksa pahaks panna! Mis mina sinna parata saan, kui inimene on sedaviisi seatud, et see, mida süda kangesti täis, ka keelele kipub...»

Sellel hoopis ladusamalt alustatud jutujärjel oleks Jorss kes teab kui kaugele jõudnud, kui perenaise kiirustav hõige poleks nüüd Salmet mäele kutsunud. Ta läks, jäi kaotsi. Jorss võttis saviämbri, läks jätkama tööd. Aga nüüd juba olid ta käedki Salme mõtete kammitsas. Ei või ju küll olemaski olla selgemat tehti kui ahju põhja panek uutest kividest, aga Jorss näis seda nüüd tegevat nagu kes teab mis keerulist ja kunstikat asja. Kivi ühes käes ja savi kelluga teises, vahtis ta üksisilmi tükid ajad reajärjele, pea läbisegi täis vaid Salmet — tema ilusat mängu ja kõrget kumerat rinda, lahkeid sõnu ja paljaid saledaid sääri.

Kui siis viimaks ometi savi latsatas alla ja kivi litsuti peale, siis läks see nagu iseenesest, ilma et Jorss oleks teadnud end seda tegevat. Aga ei olnud kerge võtta uut kivi ja uut savi, kui kõrvad aina pinevil püüdmas õue hääli — kas Salme ehk ei tule jätkama katkestatud juttu? Iga kibin-kõbin pingutas kõrvad kikki. Mõnigi värava järsk kääks saatis ta kuivatise lävele, et õues ringi vaadata. Aga kunagi ei olnud Salme see, kes käis väravast. Kord perenaine peletas aiast hanesid, kord tüdruk viis kaelkookudega seasööki, kord tiigi ääres hulkuv emis sügas aia vastu oma poriseks väherdatud turja.

Jorss suitsetas aplalt, ühtejärge kaks paberossi, ja hakkas siis jälle hoolega ahjupõhja panema. Ta rahustas end teadmisega, et lõuna ei ole enam kaugel ja küllap ta siis jälle näeb Salmet.

Tööhoos ei olnud aeg enam nii pikk, ja enne kui ta oskas arvata, tuli perenaine teda sööma kutsuma. Jorss pesi kaevu juures käed hoolega puhtaks ja virutas savipritsmed näoltki, aga — Salmet ei olnud lõunalauas. Keegi ei lausunud temast midagi. Tema puudumine näis igati loomulik olevat ja nii Jorss sai aru, et preili ei söö ühises lauas...

Pärast lõunat läks Jorss välja, kõndis meelelahutuseks ümber Sangle aia, mida piiras tihe kuusehekk, ning justkui aimates, et Salme ei või olla kuski mujal, kui seal, piilus ta igal sammul tihedate okste vahelt aeda. Ja aia alanurgas, seal, kus ristiku ja tõuorase piiripeenar hekini ulatus, ta nägigi, et suurte vanade õunapuude all paistis sama hele rõivas, mida ta hommikul oli näinud tagakambris ja hiljem Salme käsivarrel. Aga hekk oli siin nii tihe, et kuidas ka ei piiluks, näha ei olnud rohkem, kui et seal oli lamamisvõrk kahe posti vahele tõmmatud. Päitsipoolne post oli Jorsi poole ja seepärast ei paistnud siin muud kui üle võrgupuu rippuvaid riideid, nende peal Salme ruuged juuksed ja veidi kõrgemal tema käsi, mis hoidis raamatut. Oli selge, et palju paremini võib Salmet näha teispool aianurka. Ärevalt hinge hoides astus ta edasi ja valvas hoolega, et ükski oks jala all ei murduks. Ta läks sinna, kus üks hekikuusk oli päris raagu kuivanud — seal näis vaade aeda täiesti vaba olevat. Nii oligi. Siit Jorss nägi päris selgesti — nüüd kõrvalt —, kuidas Salme, nähtavasti vähemagi katteta, lamas võrkkiiges. Ta põlved olid kõrvuti püsti, pruunid reied kadusid võrku laotatud rõivaste varju sealmaal, kus ei olnud enam ruumi trikoolegi, ja ka päitsi pool langes näo kohal hoitava raamatu sirgjooneline vari paljaile rindadele... Ainult süles võis tal midagi varjuks olla — seda Jorss ei näinud, see jäi siitki vaadates võrgu äärele laotuva rõiva varju. Aga kes teab, kas oli sealgi katet! tärkas Jorsis erutav uudishimu. Ta tõusis kikivarvule ja märkas, et oleks vaja veel natuke tõusta, et näha Salmet üleni... Ta pinevil pilk viskus korraks heki taha ja leidis, et siin oli aia najale pandud mingi tugipuu. Aga jälle ta hakkas vahtima aeda — kohe ei saanud Salmet kauemaks silmist lasta... Kuid kas see tugipuu kannatab astuda?

Jorss kobas titsi käsikaudu — puu tundus olevat mäda... Ja ainult mõttest, et see võib jala all katki raksatada, tõusis talle kuumav häbi näkku. Ja kui siis Salme veel samal hetkel tõstis teist kätt, et pöörata raamatu lehte, siis oli Jorsil ärevusest juba hing kinni jäämas. Aga lehe pööranud, langes käsi tagasi võrku ja Jorss võis uuesti hakata koguma julgust, et end kõrgemale upitada. Tal oli jalg juba aiatoel ja ta käsi

kobas parajat kuuseoksa... kui siis ta kuulis korraga, et Sangle vana hõikas õues perenaist ja küsis, kas pole nähtud, kuhupoole meister kõndis. Jorsil tuli kohe meelde, et nad olid lubanud peremehega lõunatunnil ahju kohta natuke nõu pidada, ja nagu kartes, et teda võidakse otsima tulla ja leida siit, lahkus ta kohe varitsuskohalt ja lonkis ükskõikse aeglusega õue poole, et peremehega kaevu juures nagu juhtumisi kokku saada.

Jorss, kui tema mõttejärg nüüd Salme jälle silmist kaotas, kargas lavalt maha, võttis kuumemat vett ja hakkas vihta seebitama, et pesta end puhtaks ja minna ära toa juurde. Seal, arvas ta, on rahulikum kui kuski mujal, sest küllap Maie mahe selts peletab tal peast neid Sangle-vinge edukamalt kui kibe leilikuum. Ja ta tegi endamisi kindla otsuse, et säärased mõtted ei tohi enam kunagi jätta seisma ta käsi — ei tööl ega saunas. Võib ju vahel ajaviiteks mõlgutada sedagi, kui midagi tarvilikumat ees ei ole, aga — käed käigu, olgu peos seep või savi!

Jorss hakkas end hoolega pesema ja ta mõlgutused Sanglelt ja Salme jälilt püsisid seni, kui tundis jalalabal kerget seebikibedust ja jäi vaatama väikest haava, mille ta oli Sanglel sinna kriimustanud selle terava kelluga, mis tal lihtsa telliskivitöö juures tavaliselt ei olnudki tarvitusel. Ja sedamaid, kui tal tuli meelde see kellu, teadis ta, et see riist unus tal Sanglele. Kui perenaine viimase tööpäeva lõunatunnil palus teda pliidi juures kinni savitada mõne suitsuprao, siis ta võttis saviämbrisse just selle kellu ja, töö tehtud, sinna see jäigi.

Jorss küüris rinda ja sääri, aga ta pooliti omapäi uitavad mõtted keerlesid nüüd Sanglele ununenud kellu ümber. Oli mõnus teada, et see jäi sinna — nagu sidemeks. Kui tööriist on unustatud maha, siis võidakse sellele ju kunas tahes järele minna... Jorss mäletaski end olevat otsinud ettekäändeid kunagi möödasõidul Sangle õueteele pööramiseks, aga ta ei olnud leidnud muud kui et sügisel, kui viljakuivatus juba käimas, sobiks minna vaatama, kuidas ahi plekke soojendab ja suitsu seedib.

Jorss oli rahulikult ammutamas kappa uut pesuvett, kui kuulis koera toa juures ägedasti haukuma hakkavat.

See erutas jälle, sest nende toast ei ole kellelgi möödaminekut, ja maanteel käijale Kuta kunagi ei lausu midagi, ammugi ei klähvi ta sinna kaugele nii kurjalt kui praegu.

Oli kuulda, kuis Maie taples koeraga — kindlasti pidi keegi tulema neile. Kes? pingutas Jorss kõrvu. Kostis nagu müdinat ja Jorsil tuli meelde auto, mis temast jäi surisema Sangle väravasse, ja samas sähvas mõte, et kui sealt ehk tuldi lõbusõidule... ja Salme ehk võttis kellugi kaasa...

Nüüd toa uks lõmpsatas ja Kuta jäi vait — Maie vist pani ta tuppa kinni. Kui see ometi ei oleks Salme kelluga! soovis Jorss ärevalt, käsi toobri veerel, teine kapaga vees. Oleks kahju, kui ta käiks ära nii, et Jorss ei näekski teda. Aga Jorsi olek oli nii ärevil, et... küllap see siiski vist on Salme...

Altvärav lõnksatas — tullakse sauna juurde! Jorss jättis kapa vette ja rabas lavalt viha sülle... Kui Salme peaks tulema talle läbi ukse midagi ütlema, siis Jorss otsustas otsemaid avada ukse. Võib — küllap võib, kui viht nimmete varjuks...

Esiku uks avati... Jorss surus viha sülle ja haaras saunaukse lingi... Aga see juba tõmmatigi väljastpoolt valla ja Maie heleda naeruga seisis lävel:

«Keda sa nüüd kartsid tulevat, et viht nagu viigileht?»

«Kuta haukus...» ütles Jorss jahmuselt.

«Kuta haukus kasevargaid, ühed tulid riigimetsast suurte seljatäitega. Ja kas sina kohe arvasid, et nüüd preilid otsivad sind?»

«Preilid?... Ära hullu aja!»

«Aga mis su arus siis oli?» Maie tõmbas ukse kinni, tuli sauna.

«Arus midagi... aga kui inimene jääb vahel mõttesse, siis nagu narr. Kui kõps käib, kohe ei tea mis! Ja sina ju läksid juba Joruga, kuidas ma seda võisin arvata, et sa veel tagasi tuled...»

«Joru jäi magama, ma juba ootasin sind ja siis tuli korraga meelde, et unustasin sul selja küürida.» Maie kääris käised üles ja võttis viha.

«Ah selg jah,» istus Jorss kummargile pingile.

«Sul alles nüüd tuleb meelde, et selg kah,» imestas Maie, hakates seebitatud vihaga küürima Jorsi pihta.

«Mis mõtted sul siis nii raskesti peale tulid, et ei mäleta enam ilma ega ennast?»

«Ei ole veel aeg seda sulle öelda,» vastas Jorss nagu enesest eemal. «Eks sa tea, et mul pole kombeks kohe seletama tõtata, kui peas midagi tärkab... Mehe mõte... tead... see olgu nagu kala vardas: ära mine seda toorelt teisele pakkuma, vaid oota, kuni on läbi küps — siis!»

«Olgu aga olgu!» lõpetas Maie mehe seljapesu ja virutas veega vahu maha. «Aga ära nüüd enam viivita, tee kähku, et saaksid kord juba tuppa tulema. Mõtteid jäta muist ikka homseks ka, muidu veel uinud nendega siiasamasse. Ja teevesi jahtub.»

Kohe kui Maie oli läinud, loputas Jorss enda puhtaks ja hakkas esikus riietuma. Häbi, mis ta tundis naise äsjasel tulekul, oli tal küll ainult enda teada, aga mõtted Salmest see peletas sedakord siiski laiali. Teevesi jahtub, ütles Maie. Ja ennist rääkis, nad olevat Joruga saia teinud... Kui saia, küllap siis korpigi. Nüüd Jorss tahtis süüa.

Ei kulunud kaua, kui nad Maiega õhtulauda istusid. Tuba oli soe ja täis puhtuse lõhna, mis tekib majja ainult siis, kui põhjalikult küüritud kõik põrandad, toolid, lauad, ja asemeis ning ihulgi on puhas pesu. Kullerkuppude kimp söögilaual ja kased noortes, toa soojast pisut närbuma tõmbunud lehtedes lõhnasid mahedalt. Värske saigi kõditas sõõrmeid juba enne, kui hambad palale pihta said. Kui õhtueine söödud, oli õues juba suur hämar, aga Maie hakkas veel lauda koristama. Sööginõusid sülle korjates ütles ta Jorsile:

«Väsinud oled muidugi, heida nüüd ära asemele, küllap minagi varsti tulen.»

«Mis ma nüüd enne sind! Teen väljas suitsu, seni kui talitad,» ütles Jorss, võttis köetud ahju konksult kuuma kuue õlule ja astus hooletul sammul õue. Ta läks toa taha ja istus virnalaotud palgijuppidele, mis ehitisest üle jäänud ja ootasid siin põletuspuudeks raiumist.

Õhtu oli selge ja soe. Kuigi päike juba ammu loojas, hõõgus taevas ikka veel tuliselt veretavas lõõmas, mis kumas kaarest kaarde, ulatumata ainult otse keset taevast, kus sinendus oli selge ja kus juba paar tähtegi vidutses vilkuda. Jorss nägi läänekaare leegitsevat

kuma. Ta hingas endasse lõhnu, mis levisid kasteseks tõmbuvast noorest rohust ja tagakambri akna all kasvavast sirelipuhmast, kus tänane päike oli avanud esimesi õisi. Ja Jorsil oli ütlemata hea olla. Ta laskus kogu raskusega palkidele. Toetas peagi puule, nii et ükski liige ei jäänud enda kanda. Nii lamades tahtis Jorss end koguda ja rahuneda ööks kodus — pühadeööks Maiega. Aga varsti hakkas selguma, et selleks ta oleks küll pidanud tuppa jääma, heitma asemele ja ootama, kuni Maiel laud kraamitud ja nõud pestud. Siin, õues, nii ilusa õhtu hämaras, ses vaikses avaruses ei olnud võimalik ohjeldada mõtete rahutut pagu. Nagu valjata hobused, kes murdnud aia, jooksid need läbi metsi ja maid varjava videviku, kihutasid nelja, kuni peatusid Sangle õueaia suletud väraval.

Jorss läitis uuesti kustunud paberossi, aga suitsusõõmudki ei aidanud ta kujutlust selgusele selles, mis praegusel silmapilgul võis sündida Sangle õues, aias, tagakambris — seal, kus praegu on Salme. Kui ta mõlgutused sattusid samale küsimusele mõne tunni eest, õhtu eel, kui ta oli veel Sanglel tööd lõpetamas, tundus see õige hõlpus olevat ära arvata. Sanglelgi saun küdes ja küllap Salmegi seal käib, arutles siis Jorss endamisi. Ja tuleb siis puhtana — valgeis rõivais, et arva või ingliks! — istub tagakambris, kus on kaski ja kullerkuppe, istub klaveri ees ja mängib kaua... mängib mõndagi, mis Jorsil hoopis kuulmata, aga küllap ka seda... Vausti valtsi, mille helisevad jooksud õhtu vaikuses kõlavad veel kaunimalt.

Kui Jorss praegugi saaks samuti mõelda! Ent otse siis, kui ta viimased silumised ahju juures silutud, seisis kuivatise künnisel jalaka all, vaadates Salmet, kes, parajasti köögist tulnud, küpsetuste ja keetmiste kuumast õhetades seisis väraval, käsi madalale vajunud päikese varjuks maanteele pööratud silmil, otse siis kihutas nende kahe vahele ootamatus, mis kuiva teetolmuga viskas nagu sõgedaks Jorsi selged silmad. Ei Jorss osanud arvata, et Salme maanteele vahtides ootas sealt kedagi. Jorss teadis ainult seda, et ahi on nüüd valmis, et tuleb minna Sanglelt, aga on veel leidmata lahkumissõnad, mis peavad Salmele mõistugi mõista andma neid tundeid, mis Jorsi südames vahetpidamata olid keenud kogu nädala kestes — olgu klaverimängu

või vaikust kuulates, Salmet ennast või ainult tagakambri akent vahtides, olgu Sanglel savi segades või kodus Maie kõrval ööd magades. Jorss kobas mõttes sõnu, et nüüd minna Salme ette. Kindlasti ta oleks läinud ja öelnud: «Nüüd siis, Salme-preili, sai valmis see ahi. Oleks võinud saada varemgi. Kesknädalal juba, aga teie süü, et ei saanud...» Jorsil ei olnud aega otsida sobivamaid sõnu, vaid juba ta astuski värava poole... Aga samas ta nägi, et auto, mille maanteelt kostvat surinat ta ei olnud tähelegi pannud, pöördus tiheda tolmujoaga Sangle teele ja hetke pärast veeres väravast sisse — peatus pobinal just Salme ja Jorsi vahel... Uksed avati ja sõidukist väljus kolm võõrast: üks preili, hallis jakis ja seelikus, valge kübaraga, ja kaks härrasantsakat — üks tüdrukuga tagant, teine, kel piip hambus ja laiad kottpüksid jalas, rooli tagant. Teretuse rõõmus sädistus liitis nad Salmega ühte kobarasse. Jorss, nähes perenaistki neile vastu jooksvat, sai aru, et need olid oodatud pühadevõõrad — Salme külalised — plika ja kaks poissi... Jorss mõistis seda... miks ta ei mõistnud! Ja õhk, milles tundus samas seisva auto bensiinihaisu, tahtis tal matta rinnad. Korjates kokku tööriistu, tundis ta oma sõrmedes nõrkust, nagu tuntakse pärast seda, kui ollakse tõstnud midagi õige rasket — kõigest jõust. Aga ta viivitas veel, nagu ootas midagi, kuigi Sangle peremees juba lõunatunnil oli lugenud talle tööraha pihku.

Siis tuli Salme. Jooksis, koorekann käes, karjakaevule, kus tüdruk jahtuma lastud piimanõud oli juba rakkele vinnanud.

«Meister, ema palus õhtusöögile, enne kui lähete,» ütles ta rutates.

«Mis nüüd õhtusöögist, kui aga minema pääseb... Jumalaga, preili!» vastas Jorss hääle erutusest peaaegu värisedes, kargas rattale ja hakkas kohe kõigest jõust sõtkuma.

«Kuulge nüüd, pidage, palun...» kuulis ta veel Salme hüüdmist.

«Midagi! Jumalaga, preili,» kordas Jorss oma kuivi lahkumissõnu ja tahtis veelgi lisada midagi, kuid samas märkas, et oligi juba nõnda kaugel, et teda ei võidud enam kuulda.

«Jumalaga, preili...» Jorss ise küll teadis seda

tunnet, mis tas tuksatas, öeldes neid sõnu nii esimest kui teist korda. Aga kas Salme üldse aimas neist midagi?

Rahu! Jorss tahtis kord ometi pääseda sellest ummikust! Aga sama kindlasti kui tahtis seda, tundis ta, et midagi peab sündima — niisama ta ei või endas jälle rahu jalule saada. Peab sündima midagi, mis lõpetaks järsult selle näriva tunde, midagi, mis märgiks selge piiri une ja elu vahele!

Kuid m i s? — Aegamisi hakkas see aimuma ... siis muutus mitmeti ... sai uuesti selgemaks ja selgemaks ...

Mõte valmis iseenesest ja Jorsil ei olnud muud kui vaikida ja otse nagu eemalt seda vaadata, nagu on vaadatud kuu tõusu või koidu hakatust mõnel ööl, mis veedetud jõe ääres kahvu ja undi valvates.

Ei oleks vaja muud — jälgis Jorss oma selguvat mõtet — kui vaid anda Salmele kuidagi märku tunnetest, mis sääseparvena surusid ta südames. Sellest oleks küll — rohkem ei midagi. Kui Salmele saaks teatavaks Jorsi tunnete pinevus, siis see ju olekski kõik, mis tohib tahta. Salme ainult teadku, et hiljuti nende kuivatises koperdanud savise mehe südamerahu paisati tema mänguga laiali nagu linnuparv püssipaugust, et ahjutegija lihtsad igatsused kogu suviste-eelse nädala kestes aina jooksid ja ehk veelgi jooksevad Salme jälil. Kui Salme teaks seda, siis mõnel vaiksel õhtul, kui on ilus ilm, külast kostab kaugeid kajasid ja Sanglel ei ole kottpükstes külalisi autoga, jääks ta ehk aias või tagakambris aknal viivuks mõttesse ja imetleks endamisi, et säärasel savikarul võivad niisugused tunded südamesse käia ... Ning mõnikord klaverit mängides tuleks ehk meelde, et ka siin, maal, võib leiduda nii tänulikke kuulajaid ... et loo kaunid kõlad ka siin ei olegi tingimata määratud kaugustesse kustuma, vaid võivad äratada sügavaid vastukõlasid ...

Jorss võpatas aknahaagi lõksatusest, pöördus ning nägi Maiet valges särgis õue kummarduvat.

«Ma olen juba omaga valmis, tule ära magama, Jorss!» ütles ta tasa, et mitte segada Joru und.

«Oota ... varsti ...» Ka Jorsi sõnad oli peaaegu sosin, et mitte segada iseennast.

«Mis sa nüüd enam — hilja juba ...»

«Oota, Maie. Mul ikka see mõte ...»

«Aruta asemel edasi ... Arutame üheskoos, saab ehk ennem otsale.»

«Lase'nd olla. Küll seda annab veel arutada .. üheskooski ...»

«Saunast tulnud ihu sul, see õrn ... külmetad enda veel köhale!»

«Varsti tulen, Maie. Pane aga nüüd aken kinni, muidu lased veel toa sääski täis.»

«Mina nüüd heidan küll ära magama ... ja jään kohe ...» sulges Maie akna.

Jorsil poleks olnud selle vastu vähematki, kui Maie tõesti oleks uinunud kohe, aga ta ei saanud uskuda seda ähvardust. Ja seda kiirema õhinaga tõttas ta jätkama oma mõlgutusi, sest ei olnud sugugi kindel, et varsti jälle akent ei avata ja magama ei kutsuta.

Kuidas? oli nüüd küsimus. Mil kombel Jorss peaks näitama Salmele oma südamepinget? Oli selge, et seda ei maksa üritada otsese avaldusena. Selle kavatsusega Salme ette astudes lükiks Jorss vaid saamatuid sõnu, ja tagajärjeks võiks olla ainult hele naerulagin. Mingil kombel Jorss ei saaks oma sõnu otstarbe väärilisekс! Olgugi tal omasuguste hulgas hea jutumehe ja julge hakkaja kuulsus, Salme ees ometi ei oleks tast sõnamehena mingit võistlejat autodes kihutavaile kottpükstes antsakaile. Aga siiski — ta igatsused peavad Salmele ilmsiks saama! Ainult igatsused — need ei karda võistlust autohärraste omadega ...

Näis olevat selge, et see ilmutus peab sündima salaja ja ootamatult, ilma et Jorss ise nähtavale tuleks. Aga kuidas? Varemaist aegadest ei olnud Jorsil võtta mingit nõu, sest alati oli ta tüdrukute meelitamisel haaranud asjal otse sarvist. Ainult kord — tuli meelde — oli ta purjuspäi ühel sügissuvisel hilisõhtul Närju aiast varastanud astreid selleks, et need katkirebitult puistata laiali Urruroo Helmi akna alla ja siis minna, rahu südames. Ehk sobiks nüüd samuti? ... heitis Jorss pilgu sirelile, mille ladvas oli esimesi õisi. Kui murraks ... läheks öösel ja pilluks need katkirebitult Salme akna alla? ... Ehk ta aimaks sellest vähemalt sedagi, et külas peab olema keegi, kellel tema pärast täna ei ole und. Ja kui ta endamisi arutleb ja otsib seda kedagi — ehk ta siis viimaks mäletab Jorsi kohmetuse kammitsas sõnu,

annab viimaks õige tähenduse ta tänasele järsule äratulekule...

Aga ei! Puhkenud sirelid olid juba Sangle aiaski ja Salme võiks arvata, et mõni autoantsak on talle neid rebinud ja riputanud.

Veel mõni hetk — ei mõtte pingutust, vaid ainult selgumise ootust —, ja siis Jorss juba nägi oma osa.

Esiti tuli talle meelde Salme akna all taimede istutuseks valmis haritud lillepeenar, millele murumätaste halja kandiga oli antud südame kuju. Kui Jorss kord mööda minnes oli näinud Salmet seal mulda rohitsemas, oli ta öelnud, et «Salme-preili ikka hoolitseb oma südame eest...» — «Õigus jah, ei südames või umbrohtu juurduma lasta,» vastas siis Salme ja jutt jäi sellega, sest Jorsist polnud jätkajat, kuna perenaine samas aeda tuli. See peenar — Salme süda — Jorsi ja Salme vahel selleks nimetatud... Sinna, jah kindlasti sinna Jorss nüüd puistabki kõik rabelused oma hingest! Kui öösel minna... otsida läbi kõik kuurid ja kuudikud... küllap juba leidub, mida istutada Salme südamesse — mõni kirves... hang ja sõnnikuhark... ehk siiski ka mõni sireliõis sekka... ja teritatud teibad saviste käejälgedega... Kõik virutada maasse kõigest jõust — kas või murdugu! — Need alles oleksid õiged Jorsi jäljed.

Järjest rohkem ta joobus oma kujutlusest, kuid siis järsku see katkes voodi raaminööride naginast, mis kostis tagakambrist. Muidugi Maie ei maga, vaid valvab ja ootab Jorsi tulekut. Aga ei nüüd... ei veel... Oodaku Maie teda kas või hommikuni — küllap annab seletada ükskõik kui pikka viivitust, kuna juba on öeldud, et see mõte... Maie on kerge uskuma kõiksugu mõtteid.

Jorss tõusis, et minna majast eemale, ära Maie hõikeulatusest, aga ta ei läinud raismiku ja riigimetsade poole, kuhu ta juhtis tavaliselt oma uitmised, kui oli vaja enesega aru pidada, vaid siirdus maantee poole. Kas tõesti Sanglele? Ei ta teadnud isegi, muudkui läks. Ainult seda oli aimata, et hakkas nagu julgem igast sammust, mis suurendas vahemaad tagakambri aknani. Ja kui siis Jorss heitis pilgu üle õla tagasi ja nägi, et kodumaja oli juba katuse räästani jäänud nõmmerinnaku varju, siis oli hoopis rahulikum olla ja ta jättis

sammu aeglasemaks. Nõnda pikkamisi edasi astudes võis süda tuigata nagu tahtis.

Ainult aeg oli alles varane. Tund veel oodata, teine minna, siis Sanglegi magab kõigi oma külalistega. Nädalasest tutvusest on koera meelitamiseks küllalt ja nõnda võib Jorss segamatult korjata kirveid, harke, hange ja muid teravaid sõnu oma pihtimuse kirjutamiseks Salme hästiharitud südamesse, mis ta akna all ootab lõhnavate lillede taimi...

Jorss istus maantee pervele südaööd ootama. Ainult ootama — muust tal ei olnud enam muretki. Kõik muu oli selge — otsus kindel nagu uskki, et uue päeva koidikuga saab ta süda tagasi oma rahu. Jorss sirutas jala õieli, et võtta püksitaskust suitsu, kuid siis —

Käsi jäi karpi kinni, sest teda üllatas sume surin, mis öö sügavas vaikuses jõudsasti valjenedes ligemale jooksis.

Jorsi pinevil pilk pöördus piki maanteed sinnapoole, kust see kostis, ja kohe viskas metsavarjuliselt teekäänult esilekihutav auto tal silmad teravat valgust täis...

Ta tahtis tõusta, kuid juba sõiduk lendaski temast mööda. Laul riivas korraks kõrvu, läbi klaasi vilksatas kellegi õla najale paindunud Salme — ja see oli kõik, mis ta kuulis ning nägi.

Muu mattus tolmupilve, millest Jorss põgenes kodu poole nagu kass vihmast.

Tal õnnestus välisuks avada ja sulgeda nii hääletult, et link ei lõksatanudki. Küürimisest pundunud põrandalaud ei nagisenud sugugi tema hiilivate sammude all. Aga niipea, kui ta, sõrmed juba kuuenööpides, astus üle tagakambri läve, tõstis Maie pea ja küsis tasa:

«Kas sul see mõte nüüd mõeldud?»

«Mõeldud... selge...» heitis Jorss kuue jalutsile ja sedamaid päästis püksid rihmast. Selle mõtte pärast ei olnud tal mingit kimbatust. Tal oli varuks nii mõnigi ainult enda teada hoitud arutlus, ja juba tuppa tulles oli ta otsustanud, et kui peaks tulema tarvis, siis nüüd ta ei hakkagi seletama, kuidas sügisel maja ümber tuleb istutada vahtraid ja jalakaid, vaid avaldab Maiele selle oma kõige tähtsama mõtte, mis tas tärkas juba kevadel esimese sula maaga, kui ta sauna taga mattis lõpnud

talle. Jorss heitis voodisse, surus öövilust jaheda keha Maie soojusse ja alustas õhinal:

«Tead, Maie, meie sauna taga on head savi, sitket ja sinisesegast... Ei kuigi sügaval... mõni labidatäis liiva ja... kohe nagu kitt... Sinna, tead, ehitan kord väikese potilöövi. Tunnen seda tööd... ju küllalt tehtud... Ja siis, Maie, siis...»

«Mis siis?» võttis Maie Jorsi jaheda käe oma rinnale sooja.

«Siis ei oleks enam seda hulkumist mööda ilma ahjutöödel... Siis meie elu oleks alati kõik koos... Mitte nõnda kui nüüd, et aja ringi kui mustlane, käi ja kuula, kust jälle tööjärje kätte saad... Vaata, sellest tahaks kord juba rahu saada! Rännatud küll... Aitab.»

Hele kõlak, mis teravalt toa vaikusse lõi, katkestas Jorsi sõnad.

«Mis see oli?» tõstis Maie padjalt pea.

«Midagi... vist viiul kuumaga viskas mõne keele katki,» ütles Jorss ja embas naise kõvasti kaissu.

1934

KÕLGASTES

Rutuga õiendati Paliste õues ettevalmistusi, mida nõudis tõupeksu suur talgutöö. Oli veel mõndagi hädapärast teha. Masin oli sõitnud külla varem, kui tõotasid eslalgsed kavad ja kokkulepped. Juba kolmandat päeva huugas ning tolmas ta siinsamas naabertaludes, neelates ahnelt kuiva vilja. Ammuse kombe järgi tegi küla palju käsi nõudvat peksutööd ühiselt. Ja kui sõnatooja pühapäeva õhtul hilja Paliste omasid üllatas teatega, et homme hakkab masin küla teises otsas mürama, siis esmaspäeval juba noore valgega läksid siit kõik tööealised peale perenaise — peremees hobusega asus veomeheks, kuna Peeda, talu raudvarane sulane, ja Juuli, suvetüdruk, läksid hangudega, sest nõnda oli ühises peksuringis lepitud, et igast talust tuleb igasse tallu üks hobusemees ja kaks jalainimest. Ja sestsaadik oli nüüd töö jooksnud ühtejärge, ilma et Paliste omadel nagu muulgi abirahval oleks aega olnud ettevalmistusi teha masina vastuvõtuks. Ilusad ilmad ja kuiv vili olid kurjad kupjad — lasti minna, nagu masin võttis. Hobused krõmpsutasid sardadest kaeru, naabriabi inimesed sõid lõunatunni tulles kodunt kaasavõetud või järeletoodud leivakottidest; peksutalu oma pere ühes masinistiga ja lisaks palgatud päevilistega istus küll lauda, aga sealgi õgiti ruttu nagu heinaaegse vihmahirmuga, ja kui masinist viimase viinarüübu neelas, siis ta kohe jälle jooksis traktori pärale ja pani töö käima.

Nõnda huugas viljapeks aost pimedani. Aasta saagi selgitus oli järjega juba Paliste naabrite õues, kust see järgmise päeva varahommikul pidi sõitma Palistele, kui järsku, umbes tundi poolteist enne lõunaaega, töö katkes mingi rikke pärast masinas. Selle paranduseks arvas masinist kuluvat ühes söögiajaga umbes kaks-kolm tundi. Paliste peremehele oli see heaks sõnumiks. Seda-

maid hõikas ta omad vankrisse ja kihutas nelja otse üle lagedate kõrrepõldude koju. Talli ees peatas hobuse, viskas ohjad konksu ja käsutas:

«Ahmaku nüüd sahvrist, mis keegi saab, ja siis kähku vaatama, mis kodus veel vaja vaadata!»

Reheliste kiirus nakatas ka perenaist, ka tema keerles nüüd rutuõhevil ringi: juhatas ooterooga, jooksis kaevule äsja jahtuma lastud nõudest piima tooma.

Aga kiirem kui kellelgi näis Peedal, Paliste vanal sulasel. Ta läbes sahvris vaevalt tüki leiba kätte haarata, kui kuulis peremeest kama keerutades nimetavat, et kõigepealt tuleks kõlgus kolist lagedaks koristada. Ja kohe jooksis Peeda seda asja joonde ajama. Kuiva leiba suhu toppides vänderdas ta oma jooksvatõvest kangetel jalgadel üle õue, nagu oleks seal tuli kustutada.

Seda rahulikum oli peremehel söömist jätkata. Tal oli nüüd aega munegi keema panna. Ja köögis nende valmimist oodates ta tundis Peeda pärast jälle nagu tihti lausa tuju muhendavat rahuldust. Ta teadis küll, et nii mõnigi naaber teda kadestab. Kes ei himustaks endale Peeda-taolist tööorja, kes lepib aastapalgaks ainult söögiga, kehva kehakattega ja mõne krooniga laadarahaks? Teiste talude täispalgalistel sulastel võisid olla küll terved jalad — Peedal kanged ja kõverad —, nad võisid mõnes asjas arukamadki olla — Peedat peeti mõistuse poolest vajakaks —, aga Paliste peremees oli omaga rahul, oleks temaga rahul ka peaaegu täie palga eest. Mis peremehel sellest, et sulane arvati napi aruga olevat ja et ta veel oma eluea kuuendale kümnele lähenedes küla suus ikka veel poisikese nime kandis, mis sellest, et ta talu loomadest, töödest ja maadest kõneldes armastas kõike o m a k s nimetada, kui ta ometi või just selle tõttu oli ka hoole ja usinuse poolest nagu oma. Kindel, et pühapäevil ja puhketundidel, enne päikesetõusu hobuseid söödamaale viies ja õhtul tihti viimasena neid sealt talli tuues ja talitades tegi Peeda ohtrasti tasa selle pisku, mis ta vahel töö juures jäi võlgu oma viletsate jalgade pärast.

Samal ajal kui peremees köögis nõnda mõttes muheles, näitas Peeda kõlguses teoga — näitas, kuigi ei olnud nägijaid, et ta tõesti on rahulolemist väärt. Kohe kui ta jooksis sahvrist, leivaviil käes, lihapala pöidla all, tormas ta kõlguses koli kallale, mis seal vägagi oleks

takistanud põhupanekut. Suu suurest palast kõrvuni püngil, pani ta kannika tolmusele müüriservale ja hakkas pihta. Oli siin õige raskeidki asju, aga Peeda, ootamata abi, muudkui maadles nendega, tassis ja sikutas nagu hullamistujus laps. Rängale reelegi pani üksi käed külge ja justkui terava puusavalu kiuste tiris roostetanud jalased üle kõrge lävepaku. Kui peremees tuli, oli kõlgus lage. Ta ei olnud ka kiiduga kitsi ja tahtis Peedat nüüd sahvrisse sööma saata, ütles talle jätnud ühe sooja munagi, aga Peeda ajas oma lühikesed kõverad jalajupid täismehiselt harki, lõõtsutas põsed punni, ja varrukaga üle higise näo äiates kärkis peremehele kurjustavalt vastu:

«Nüüd mõnel inimesel aeg mune süüa!... Masin, vaata, homme enne valget õues, ja meil siin kõik veel ripakil... Kõlgus on lage — anna tööd, kui sa, kurat, peremees oled! Mune sööme siis, kui on munade söömise aeg.»

Paliste peremees teadis paljudest kogemustest, et kui Peeda on kord juba sattunud niisugusesse agarusehoogu, et hakkab tõstma nii kamandavat häält isegi peremehe enda vastu, siis on targem vaidlemata täita tema tahtmist, sest muidu võib Peeda unustada, et ta nalja pärast kurjustama hakkas, ja tema vaprast tujust võib tõusta tõeline tüli.

«Olgu siis pealegi, kui sa oled nüüd nõnda hoos, et ei saa enam pidama. Võta siis läve kõrvalt luud ja tõmba aidas salvepõhjad puhtaks.»

Peedal ei olnud rohkem vaja. Kohe ta jooksis künnisele, tõmbas luual varre tagant, tõttas aita, viskas suure kühvli ja varreta luua üle veere salve ja ronis ise järele. Aga salves oli esiti, heledast päevast tulles, päris pime ja Peeda ei näinudki, mis siin oli puhastada või pühkida. Ta istus natukeseks luuale, et silmad saaksid aega harjuda, ja kui ta piibuläiteks tuld tõmmates nägi, et salves oli ainult pisut hiirte näritud terapuru ja nurkades mõned ämblikuvõrgud, ainult korraks luuaga üle tõmmata, siis ta tegutsemishoog raugeski.

Õige mõnus oligi suitsu pahvides puhata aida jahedas ning pimedas vaikuses, kui ei olnud ei muresid ega mõtteid, vaid ainult mõni silmapilk puhkust, mida mõõtis tasane, kogu keha kergendav lõõtsutamine. Milleks tal vaja muretseda või mõtetega maadelda, kui

jalad niisamagi vantsivad vaol või heinatöö mätlikel mail, käed hoiavad atra, keerutavad vikatilütt või tõstavad hangutäisi? Peedal oli päevi juba küllalt nähtud ja elu üleni nii selgeks õpitud, et see läks nagu harjunud asi kunagi. Iseenesest, ilma vähemagi peamurdmiseta ta mõistis sedagi, kuidas vahet teha inimeste vahel, kes kõnelevad temaga nagu täismees täismehega, või kes lasevad paista, et Peedat ei tule pidada päris tõsise jutu vääriliseks. Kui temaga alustati tõsist mehejuttu, siis ta peatas hetkeks hobused või jättis töö, äigas korraks nagu seisaku õigustuseks varrukaga üle higise näo ning vastas mehe kombel kõik kõnetaja küsimused, tähtsalt rõhutades, üksikuid sõnu aeglaselt ritta poetades ja kõneldes jämedama häälega kui harilikult. Aga kui temaga alustati juttu kuidagi narrimisi, siis sääraste sõnad jättis Peeda lihtsalt kuulamata ega vaevanud oma pead ka sellega, miks mõned inimesed kipuvad temaga kõnelema nõnda, nagu narritakse rumalaid lapsi.

Kui Paliste omad, lõuna enne õiget aega söödud ja hädalisemad ettevalmistused masina tulekuks tehtud, nägid naabertalu õues inimesi liikuma hakkavat, siis ronisid nad kõik kolm jälle vankrisse ja sõitsid tagasi töö juurde. Kohe nende pärale jõudes traktor turtsataski, ja kui rihmad tõmbasid võllid veerema, oli Peeda juba masina päraotsa juures ja, hang käes, ootas järjest hoogsamalt tümisema hakkavailt puistajailt kõlgaste langemist. Aga siis ta nägi, et masina otsas ei olnudki veel inimesi. See jooks oli alles prooviks. Hoidudes tühja masina tolmust natuke kõrvale, sattus ta vastamisi Otsapere emaga, kelle ametiks oli masina alt sarjaga aganaid ära kanda. Polnud Peedal küll suurt rõõmu selle poolpimeda, jämedalt toriseva häälega ja aina tusases tujus moori naabrusest, aga ta tegi siiski ajakuluks juttu:

«Et ka vahest kedagi teist... ikka Otsa-ema muudkui olgu selle hullu tolmu sees!»

«Ju ta jah,» vastas eit hooletult. «Nagu sina kõlgastes. Kui see järg juba käes, kes see teine siis enam tahab tulla siia tolmupõrgusse!»

«No sul juba oldud küll. Ja või väljal vanainimesi vähe, neid rõuguaseme-riisujaid. Aja vahel mõni teine enda asemele.»

«Ju ta jah. Eks ma välja kaudu tulingi, aga keda sa sealt ajad! Ühel kört uus, teisel puru juba seal silma läinud. Ja no siis see sinu pruut... tema alles esimest päeva ... ütleb, et amet võõras, ei oska ehk masina juures asjaga õigeks saada.»

«Ah meie Juuli või...» muhenes Peeda pruudijutust.

«Või ma teie Juulist kõnelen. Eks tema ikka endist jutti masina otsas, allalaskjal soputajaks. Kes nihukest noort kääli paneb rõuguasemeid riisuma või aganaid võtma! Ja või mis pruut tema sinul... lõripruut. Nurmel ikka see su päris oma. Ju ma ütlesin: täna esimest päeva.»

«Ütle siis kord juba selge sõna! Kellest, kuram, sa kõneled?» ägenes Peeda.

Otsa-moori tühja matsutav suu venis muigele. Astus need paar sammu, mis oli neil vahet, veel Peeda poole ja ütles oma vastuküsimuse talle otse näkku:

«Sa siis ikka tõesti ei tea või, et Reet ringiga jälle vallas tagasi... vaestemajas... Ja täna otsaga juba rehelgi?»

«Reet?...» jahmus Peeda ja ta karvane rind hakkas lõõtsutama, nagu oleks ta praegu pika puhu kõlkaid lauda peale hangunud.

«No Reet jah. Päris Reinumatsi Reet jah, Rattatoa Jaagu tütar... Mis sa ootad! Viska hang maha, jookse nurme vaatama, kui minu jutt ei kõlba uskuda. Mine jah! Küll Reet su ära tunneb, kui sa Reeta ei peaks tundma... Või tal kuulmata, kes siin kõlkaid üles ajab...»

Teispool masinat kaerad juba kahisesid hangu otsas. Trummelgi kuuldi juba huugavat viljas ja puistajad hakkasid Peedale andma jälle hangutäisi, mis ta pidi upitama laudapealse kitsal luugilävel ootavate naiste kätte. Vili oli kuiv. Seda summiti alla nii palju, kui vedaja jõudis masinale hangutada, ja kõlkaid tuli mis mahtus. Peeda tolmust must laup läikles varsti jämedatena veerevaist higipisaraist; töö oli nõnda kiire, et ei see andnud mahti hinge tagasi tõmmata ega sügavamalt-kaugemalt mõtelda äsja kuuldud uudist. Aga hoopis unustada ta seda siiski ei suutnud.

Päev oli ilus ja päris suviselt soe, aga sügis oli õhtuotsaski jõudnud teha oma kärped. Päike vajus varakult looja ja hämar hakkas jõudsasti tihenema. Õhtune vilu

karastas Peedat. Ta liikmed olid küll juba lausa valutavat väsimust täis, aga nüüd hakkas ta läbimärg särgiräbal vähehaaval tahenema ja jahedam õhk oli kergem hingata. Vilksatas mõte, et kui masin jääb seisma ja siittalu omad ühes palgatud perega kogunevad õue õhtulist ootama, et ehk siis näeb korraks Reetagi.

Aga nägemata jäi. Ilm oli juba päris pime, kuid masin muudkui müras joosta.

«Mis imet nad nüüd öösel veel peaks müürama . . .» urises Otsapere eitki aganasarja vedades.

«Parandus viivitas . . . ju tahetakse vist . . . lõpikut . . .» ähkis Peeda hangutäit üles ajades.

Ja varsti hakkaski selle asja arutust kuulda olema.

«Palju nurme veel jäi?» küsis masinist õue sõitvalt koormamehelt viinapudeli välgatades laterna valgel.

«Seitsmel paaril,» kosteti koorma otsast.

«Ja kolm veel rattil: kokku kümme . . .» arvutas peremees kahtlevalt.

«Läbi ja õhtu!» kisendas masinist üle traktori müra.

«Eks ta hea oleks, kui saaks kohe hommikul uude õue, ja teab kaua need ilmadki sedaviisi seisavad. Aga ju ta jääb nii hullusti hiljale . . .»

«Läbi ja õhtu!» kordas masinist oma otsust.

Ja ta andis masinale hoogu juurde.

«Ei näe!» kisendas Peeda kõlgastesse takerdudes.

«Sõrme suhu pista või?» küsiti kaerakoorma tagant.

«Ei näe auku . . . seal üleval . . .» kuulutas Peeda kogu oma kõri jõuga. «Ei saa enam naistele põhuga pihta!»

«Anna hääle peale . . . anna hääle peale!» kilkasid eided luugilävel, ja nõnda saigi Peeda selle voori pärale.

«Oota, Peeda!» hüüdis nüüd masinist. «Oota . . . ei ole häda midagi: augule laseme lambi peale ja läheb mis lupsub . . .»

Peeda sai veel mõne hangutäie kobamisi laudapeale upitada ja siis langeski hele karbiidivalgus luugiavale. Tundus, nagu oleks tänasele uus päev ilma mingi öö vaheta otsa liidetud. Masin mürises ja puistajailt aina kahises kõlkaid maha. Veel jaksas Peeda hoida hanguvart ja upitada voorisid. Seitse sarda jäi veel nurme . . . nüüd ehk ainult veel viis . . . Kauaks seda — ja siis neil lihtsalt ei ole enam, millega, kui nad tahaksidki, pikendada seda tapvalt rasket päeva . . .

Selle mõtte varal jõudis Peeda oma viimastele pingu-

tustele vastu. Ja oma peremees oli see, kes viimase pooliku peksuga masina ette sõitis — veel puhk ägedat hangutust, ja juba vehkisid puistajad tühjalt. Samas hõikas peremees Paliste omad kokku. Peeda ronis sõnatult hingeldades vankrisse, Juuli tuli sinna masina otsast ja peremees keerutas ohje. Otse üle nurmede, üle rattaid lennutavate põllupeenarde kihutasid nad kodu poole — hilisele õhtupuhkusele, et homme varakult valmis olla oma õues masinat vastu võtma.

«Homme siis kõik Palistele!» hüüdis peremees vankris püsti seistes naistele, kes tulid põllult koormaid tegemast ja rõuguasemeid riisumast. Vankriredelite ja hangu vali kolin ei lasknud kuulda, mis nad keegi seal vastu hõikasid. Peeda vankripäras pöördus tagasi, et pingutada oma tolmuähmaseid silmi sinnapoole, kus viis-kuus eite pimedusse kadusid, aga ei mõistnud ühtki neist Reedaks pidada . . .

Vaevalt oli aohelendus katusepilbaste piludes ja luugi pragudes märgatav, kui Peeda ärkas järsust, valjust müristusest.

«Hei!» kostis alt peremehe vali hõigatus.

«Jah!» hüüdis Peeda uneänges häälega vastu.

«Valge väljas, võta jalad alla!» hõikas peremees veel, ja siis kuulis Peeda teda karjakaevu juurde hobuseid jootma minevat. Lauda juures juba kolistati lüpsinõusid.

Ei olnud tal kerge tõusta, aga nii äge äratus kiskus Peeda kohe istukile. Ärevalt toppis ta öösel valusaks ja kangeks jäänud jalgu kaltsadesse, otsis siis käsikaudu heintest pastlad ja jalarätid. Hommikune vilu ja veel rohkem viha enese vastu surus ta vähesed hambakontsud kõvasti risti. Et ta ka tänasel tähtsal päeval pidi magama nõnda raiberaskelt, et ei kuulnud ei toaukse lingi lõksu ega künnisevärava kääksugi! Kas oli seda vaja, et peremees pidi raputama redelit vastu luugiläve, pidi äratama Peedat kui karjalast! Ja ta ronigu redelist alla alles nüüd, kui perenaine ja Juuli juba lüpsil, peremehel hobusedki talitatud . . . Väga valus oli kangunud koibi kartsapulgalt teisele tõsta, aga ei seegi vähendanud, vaid aina suurendas ta viha enese vastu.

Kui Peeda viimaks sai lakast maha, jäi ta redeli all seisma juhmis enesekaotuses. Ei mõistnud midagi

mõtelda ega kuhugi tõtata — nagu oleks tal tõesti karjateele asumise käsk käes. Pilk otsis ja mõte kobas, aga iga mööduv silmapilk tegi enesetunde veelgi masendavamaks: peremees joodab hobuseid, teine mära teise käe otsas... perenaine Puniku all... Juuli juba loksutab piimanõul kurna... Aga Peeda vahtigu redeli all nagu päevavaras.

Ühtäkki ta sai jalad maast lahti — hakkas minema kaevu poole. Nägu valust viltu, kiskus ta end pooljooksu sinna, ja õnneks oligi kaevuküna peaaegu tühjaks saamas. Ta haaras koogu, ning nii kärmesti kui käed iganes võisid käia, vinnas küna vett täis. Ja siis aitas peremehel hobustele joomameelitust vilistada.

«Vii sa, Peeda, nad ristikule ketti. Kui masin käima saab, toome teise teri vedama,» ütles peremees, kui hobused enam ei joonud.

«No loomad sööma jah... kui tarvis, toon jälle kähku ära...» hakkas Peeda hoogu võtma. Tal hakkas nagu puusaski parem, kui kuulis, et peremehe sõnades ei olnud ei etteheidet ega tusast tuju ta raske une pärast. Leidnud ketid, tõmbas ta lõksud kähku päitserõngaisse ja läks väravast välja, otse üle kõrre söödamaa ristikuädalale. Aga raske oli tal see minek, sest hobused hoopis ei hoolinud valudest Peeda puusas ja põlvedes, vaid astusid kärmesti, peaaegu sörgisammu, kui olid saanud aru, et neid sööma viiakse. Peeda ei jõudnud neid suuraudadeta päitseidpidi tagasi hoida, kuigi sikutas kõigest jõust.

«Massa... Miira... oo... suksu...»

Midagi ei aidanud. Hobused läksid aina sörgil, ja raske raudtikk, mis kättekeritud keti otsas oli ripakile jäänud, andis peaaegu igal sammul valusa hoobi Peeda jooksvavalusa põlve pihta. Jõudnud ristikunurmele, laskis ta teise lahti. Peeda teadis, kuidas nad teineteist hoiavad. Ja muidugi — vallalastu ei läinud kuhugi mujale kui heinajärjele, kus hakkas isukalt sööma. Ühega oli hõlpsam, ja varsti tagus Peeda mõlemad tikud parajas paigas maasse.

«Peedal vaene olla või?» küsis peremees, kes sulase tulles oli õueväravaid masina sissesõiduks pärani lahti sikutamas.

«Miks sa seda... et vaene olla?» kohkus Peeda, et kas nüüd juba hakatakse teda sandiks pidama...

«Justkui paistaks, et nägu valu ja vaeva täis. Jalad jälle või?» usutas peremees.

«Jalgadest midagi!» härdus Peeda peremehe osavõtust peaaegu nutule. «Jalad jah, käivad ja kannavad veel küll... Aga justkui oleks sihukest külmatõve järge. Eks eile õhtul: higine kui kastetud kalts, ja siis veel pärast päeva — tõmbas nagu läbi. Öö otsa ihu judises ja ajas vett välja... ei andnud und...»

«Tule tuppa!» käskis peremees.

Peeda järgnes kutsele segaste tunnetega, sest tema praegune tuju ei lasknud head loota. Aga seda kõvemini rabas teda rõõm, kui ettejõudnud peremees tuli talle tagakambrist vastu meermeni täis viinaklaasiga.

Peeda võttis lahke anni vastu, aga ei raatsinud kohe rüübata. Pöidlalegi loksus tilgake kallist märga.

«Võta, ära viida,» ütles peremees kindla sõnaga. «Kui vili on kasvanud sihuke, nagu ta meil nüüd on, ja peksupäevaks ka veel nõnda ilus ilm antud, kes siis viinapisaraid loeb. Küllap seda nüüd seevõrra on majja muretsetud, et peaks mõikama.»

«Olgu ta siis tänatud tulemast... ja terviseks!»

Peeda kummutas klaasi. Peremees valas endalegi ja jõi. Ta täitis klaasi uuesti, andis Peedale.

«Pane see oma käe järele. Pärastpoole rüüpa teine nähv veel, küll siis võtab viluhädad ja kütab puusa ka pehmemaks.»

Nüüd, kus maik juba suus, pani Peeda viina tõrkumata aknale lillepoti taha.

«Ja mis me nüüd teeme, kas on veel midagi õiendada? Peab kähku valmis olema... varsti tulevad...» Peedas tõusis jälle säärane kärsitu hoolehoog.

«Midagi. Juttis kõik. Sõitku sisse ja muudkui mürama. Ohtuks laseme läbi, sest mis seal minna, kui vili kuiv ja inimesi paras jagu juures.»

«Inimesi paras jagu jah,» kiitis Peeda. «Nagu kõik need päevad, muudkui üht vaarti. Ja eks meil tule suuremjagu seesama rahvas?»

«Mis suuremjagu, kõik!» kinnitas peremees.

«Nojah. Kõik nagu jah. Suurt abi nüüd vaestemaja naistest, mis seal eile olid veel nagu palgapereks...»

«Need kõik tulevad meile kah, seesama lugu täiesti. Vaestemajast tuleb üks veel rohkemgi, sest Otsapere eit täna ei saavat. Valud sees...»

«Oi sinder, või sedasi!» lõi Peeda järsus, julges rõõmuhoos peremehele rusika rindu. «Siis ju tuleb see uus kah, vana Rattatoa Reet... Miks sa ei mäleta, see Jaagu tütar... See ju minu vana kääl... vana igavene arm ja asi...»

«Õigus, Peeda!» naeris peremees, suu laiali. «Panen ta aganaid kandma, siis ta sul rohkem nagu silma all...»

«Tõsi!» lõi Peeda rusika lauda. «Anna ta mulle aganate juurde jah... asjaks hurjutada, et siin sa mul nüüd oled... va uhkus ja au... kellele minusugune mees ei kõlvanud, et ära tulla ja elama hakata...»

Naised tulid lüpsilt ja avatav uks heitis tuppa läheneva traktori turtsumist. Peremees ruttas õue vaatama, Peeda tema kannul.

Tulipunasena tõusev päike nihutas parajasti oma alaveere kaugete metsade tumedast triibust valla, kui traktor naabertalu õues masina järele võttis ja oma terava müraga hommikust vaikust lõhkudes pikkamisi uue tööpaiga poole hakkas rühkima. Näis, et inimesedki olid oodanud seda müramärku: kui traktor masinaga ettevaatliku aeglusega edasi rühkides oli jõudnud naabertalu põldude vahelt välja, hakkas ühtejärge kõigist õuedest inimesi Paliste poole liikuma. Tuli jalarahvast, kandes seljas hange ja rehasid ja vedades endaga kaasas tõusvast päikesest punetavail kõrrepõldudel hiiglapikki varje. Sõitis hobusemehi, püsti vankris.

Peeda, kes rühkis kohe, kui oli näinud masinaid naabri õues liikuma hakkavat, tavatu vaprusvaimustusega ja hoopis mitte hoolides teravaist valutorgetest puusas ja põlvedes, teelahkme poole. Nüüd ta oli seal juba valmis hobusemehi vastu võtma. Kõvasti üle läheneva traktori müra kostvate kamandustega peatas ta esimese vedajamehe:

«Pea kinni, poiss! Kuhu sa, kurat, lähed. Mis suga kodus tehakse, kui sa vilja vedama tulid. Näe, sinna, näe! Sealt ahervaremest algab m i n u o d e r. Tee sard peale ja tule!»

Sedaviisi ta saatis veojärjele esimese hobusemehe, Peipsi kandist päritud Otsapere sulase. Peremeeste ja perepoegade jaoks, kes tulid teistest taludest, olid Peedal hoopis pehmemad toonid varuks — neid ta oleks

juhatanud tööjärjele vaikse, sõbraliku sõnaga, aga kahjuks need ei tulnudki enam teelahkmele Peeda õpetust saama, vaid sõitsid kohe sinna nurmenurka, kus Otsapere poiss juba tõstis tõusvas päikeses läigahtavaid hangutäisi koormategija jalgade alla.

Peeda, nähes, et asi on korras, hakkas kähku minema kodu poole, aga siis tal tuli meelde peremehe hommikune sõna teraveost teise hobusega ja ta pöördus ristikunurme poole. Kiskus siin Massa tiku maast, sidus keti ratsmeks ja talutas looma tühjade redelite juurde, kus oma puusavalude kiuste ronis märale selga. Ainult tunniosa aega söömas olnud hobune oli õige visa kodu poole minema, aga pikapeale müttasid Peeda pastlakannad ta siiski sõrgile ja nõnda oli tema tulek peksurahva hulka toredam kui kellelgi teisel. Peedal endalgi ei jäänud see märkamata, ja veel siis, kui hobune juba ammu oli jäänud sõrgilt sammu, raputas ta end kuuehõlmade lehvides kärmes traavitaktis ja hoidis päitsete külge seotud ketti kõvasti pingul, nagu võiks ligemale paarikümmend tõupeksu näinud mära iga silmapilk ta alt üle puuriida metsa hüpata.

Aga Peedal ei olnud aega hobuse seljast kuulama jääda reheliste heatahtlikus toonis hoitud tervitussõnu. Kähku ta kargas maha, viis hobuse talli ja ruttas masina juurde. Ta käed kihelesid haarata ükskõik millest, sest vaevalt võis Peeda virkuse ja vapruse vaimustus üldse tõusta kõrgemale kui praegu, mil kogu küla oli kuulmas-nägemas iga ta sõna ja tegu... Peedal peksu küllalt nähtud — juba ta teadis, mis teha, millest kinni haarata. Ta võttis laudapealse luugi eest redeli, asetas selle masina toekile ja ronis üles.

«Kes alt ei hoia, on surmalaps!» hüüdis ta kogu oma kõri jõuga ja viskas siis üle ääre alla kotitäie rihmu, tungraua ja kõik masina rataste tugiklambrid. Ta oskas trumlilt kaane üles tõsta. Roninud masinalt maha, leidis kohe, kus edasi rabelda. Tekkis jaole muidki aitajaid ja ei kulunud kaua, kui masin müdinal hakkas tolmu tõstma. Samas sõitis Otsapere poiss esimese odrakoormaga ette.

Ettevalmistuste ülevatujulises õhinas oli Peeda aganatekandja hoopis unustanud, aga kui ta nüüd pihku sülitades hangu haaras, märkas koorma varjus tüsedat, tusase moega moori, kes aganasarja järel vedades tuli

masina poole, siis kohe ta teadis ja ka tundis, et see on Reet.

Peeda heitis pilgu koormale, ja nähes, et valdas alles kinni, viskas hangu maha ja jooksis minema. Ei kaugemale kui kambrisse. Seal võttis lillepoti varjust peremehe hommikuse anni ja kummutas klaasi sisu kurku. Tagasi jõudis ta päris parajaks ajaks: nii kui haaras hangu, heitis allalaskja esimese sületäie otri trumlisse.

«Oi imet . . . no tere ka, Reet!» tegi Peeda, nagu näeks aganavõtjat alles nüüd.

Reet tõstis pilgu masina all vehklevailt aganasõeladelt nagu vastutahtmist ja pöördus siis lihavavõitu vanainimese aeglusega Peeda poole, keda ta viivuks vaikides vaatas läbi tihedalt keerleva tolmu. Siis ütles rahulikult ja pikkamisi:

«Tere, tere. Aga mis imet sul siin oietada?»

Peeda võttis oma jõu näiteks tohutu voori, vinnas selle luugisuhu ja lausus:

«Kas see siis pole ime, kui sihuke uhke meistrimehe leskmamsel Paliste rehel . . . aganaid kandmas . . .»

Reeda tolmust juba tumenenud nägu tõmbus pilklikku naeruvinesse:

«Või sinagi pead end parajaks mind hurjutama! Ei tea, kaua sa ise arvad end omal jalal ringi vedada . . . Saame ehk varsti veel ühe katuse alla elama . . .»

Peeda hakkas hanguvarrega toksima vastu masina ratta rehvi. Hang küll ei olnudki valla, aga ta pidi toksima, sest ei mõistnud midagi vastata Reeda sõnadele, mis olid teravad ja karedad nagu kuivad odrakõlkad. Vist peas kihav viin viis ta jutu viltu . . . kiskus kõne kõveraks nagu peru hobune künnivao. Sõnatult hangus Peeda kõlkaid, kuna Reet aganaid sarja rehitses. Ei sõnagi nende vahel enne, kui uue koorma ettesõit tegi põhule väikese vahe. Siis astus Peeda nagu aralt masina nurga taha ja ütles raske ohkega:

«Minul mehel on sedaviisi jah, et jalad hakkavad alt ära minema . . .»

«Jooksva või?» küsis Reet mokaotsast.

«Mis ta muud . . . kus aga jälle järje võtab, seal närib nii et . . .» Peeda nagu lootis kaastunnet.

«Hauta sipelgaid, leota selle veega,» õpetas Reet ja pigistas siis suu kõvasti kinni, nagu oleks tal antud heast sõnast järsku kahju hakanud.

«Tea kas mõjub miidagi? . . .»

«Mõnele olevat mõjunud.»

Uus koorem hakkas jälle kõlkaid ja aganaid andma, veel ohtramalt kui esimene, sest Otsapere poiss ei olnud kuigi kädev vilja masinale hanguma. Peedal kippus järg ette jääma — pea oli veidike viinasegane, ja valupisted torkisid jälle puusa kui vihased vapsikud. Ta ei saanudki masinatagust uueks koormate vahetuseks puhtaks ja kavatsetud jutusõnad pidid seekord ütlemata jääma. Ta ei jõudnudki järge eest ära enne, kui Otsapere poiss tuli teise koormaga ja hakkas seal susima oma väikese viglaga. Siis jäi küll veidike vahetki, aga Reet pidi just siis minema aganasarja kummutama! Peeda oli peaaegu juba appi jooksmas, kuid jättis siis minemata, sest tuli meelde karta, et nägijad võiksid nende vana asja näägutama hakata.

«Sa lähed sarjaga ka just siis, kui on koormate vaheaeg . . .» ütles Peeda, kui Reet oli tagasi tulnud, ütles tasa nagu saladust.

«Kunas see õigem? Mine jooksu ajal, siis seni, kui käid, tuisutab masin suure hunniku sarja asemele.»

Ja Reet hakkaski iga koorma vahetuse ajal käima sarja kummutamas. Peeda sai aru küll, et nõnda see töö ongi kõige ladusam, aga raske ei olnud mõista sedagi, et saaks ka teisiti, kui mõni kord rehaga tõmmata rohkem selleks, et põgus jõudesilmapilk võiks neil ühine olla.

Reet . . . Endal tal mees ammu mullas ja pojad läinud ilmahulgusteks . . . nüüd vaestemaja peavarjuks . . . nägu juba hall kui põuane kesamuld . . . kõht üle seelikuvärvli ripakil, aga kangus ning uhkus südames ja sõnades sama mis neljakümne aasta eest! . . . See ajas Peeda pikapeale jälle ägedaks. Hang juba hakkaski kärmemini käima. Peeda jõuab! — tulgu kõlkaid veel kahevõrra . . . Nähku Reet ja kogu pererahvas, et Peedas on veel meest mehe eest. Põrnitsegu Reet pealegi oma põrnitsemist — on teisigi, kellega kõnelda.

Suurt ja kurja häält tõstis Peeda, kui Otsapere poiss, lahedam järg jalge all, jälle kõrtekaupa oma koormast vilja masinale rakkus. Aga kui sõitis ette peremehi ja perepoegi, siis nendega ta kõneles tähtsalt ja targalt, kiitis vilja, seletas nurmede külvijärge ja kordas, kui sai vähegi mahti, kõigile, et tema olevat maaharimise

ajal ütelnud, et hilisem annab tänavu terakama vilja ... ja nõnda ta siis külvid teinudki ... kõik hästi. Kui aga otrade järg sai otsa ja masin peatati, et võtta ohakalõikajad välja, siis ei jäänudki Peeda masina päraotsa Reeda tõrkjaid sõnu õngitsema, vaid läks hoopis terade poole, peremeeste kilda, kus talle pakuti poesuitsu, öeldi mehesõnu.

Lõuna eel kippus küll väsimus jälle murdma, aga Peeda vinnas hanguvart nagu elu eest: ei lasknud tekkida järge, jäägu või süda seisma. Higinired veeresid ninal nagu kevadine mahl kasetüvve taotud tilas, läbimärg särk oli kleepunud ihu külge nagu teine nahk, aga Peeda muudkui andis hangutäisi ja jaksas veel lauda peale naisigi kamandada:

«Tallake aga kõik urkad hästi täis!... Tihedasti pange ... sest mul on tänavu vägev vili ... põhku tuleb palju ...»

Lõunatunnil andsid puhkus ja kõva kõhutäis uut jõudu, suutäis viina ja peremeeste kiidusõnad lisasid vaprust. Kui masin hakkas jälle uut puhku huugama, oli Peeda kõlgastest üle nagu ennegi, ning ta vägevad kamandusedki ei jäänud masina mürale alla.

Õhtu muutis ilma.

Väike sinine sagar, millesse päike kustus juba varsti pärast lõunat, oli kiires töörühis rabelevate reheliste märkamata tõusnud üha kõrgemale ja paisunud umbpilveks, mis nüüd juba kesktaevani ulatudes tõstis keerukaid, peatse vihmaga ähvardavaid tuulehooge. Kui pilve märgati, oli päikese loojumiseni veel paar tundi ja samavõrra arvati ka veel koormais ja põllul olev segavili masinale tööd andvat. Raskelt tume pilv aga hämardas ilma ja igast uuest tuulehoost oli juba karta sajupisarate keerutust.

«Topi aga trumlisse ... anna mis mahub!» kisas masinist traktori mürast allalaskjale ja lisas gaasi.

«Ära vedele ... liiguta hangu!» hüüdis allalaskja ülesandjale.

Peeda viimased jõuvarud pidasid ägedat võitlust kõlgaste ohtra tulvaga. Põhku tuli mis mahtus ja kõige rängemat, sest nähtavasti olid vedajad jõudnud juba sinna heinamaa-äärsele uudismaale, kus segatis oli Peedast pikem. Palju neid sardu seal niiduserval oligi? Seitse, meenutas Peeda rängast väsimusest kohisev ja

tuikav pea. Ja järg juba siin ... Nii et ei ole enam palju ... Seesama jagu, mis eile pärast seda, kui lambivalgus lauda laka luugile lasti ...

«Kas need on viimased ... sealt niidu veerest?» kisas Peeda siiski veel koormamehelt küsida, et peatse lõpu lootuses poleks enam ühtki kahtlust.

«Need jah ... sealt uuelt maalt,» vastas vedaja hangumisest ähkides.

«Mujal enam ei ole?»

«Ei ole. Need — ja kõik.»

Nüüd see oli kindel, et need seitse ränka uuemaa sarda ... ja siis lõpp. Kui rohkem enam ei ole, siis need kah enam Peedat ei tapa! Nüüd murdugu või hanguvars — Peeda jaksab ... jaksab, kui vahel sekka õige kõvasti kisada ja ähkida, nagu hääl ise tuleb.

«Hõi — haropp!» Röökimine teeb rinna lahedamaks.

Jäi ikka seegi vooride voor luugisuhu pidama, kuni naised lõid oma hargid sisse ja hakkasid sikutama. Naised juba kuuldigi kõik luugi juures kobaras olevat: oli loota, et laudapealne iga silmapilk võib täis saada. Ja kuhu siis lõpud? ... Kuuri alla ... Hõlpsam olekski!

Nüüd tundus, nagu oleks lõpp ta enda teha: mida ennem laudapealne täis saab, seda rutem ta vaev väheneb. Jälle ta surus, kui võttis uut voori, ning rohkem oiates kui ähkides hakkas seda üles vinnama.

«Et nad ka sinusuguse üksi siia panevad! See ju päris mehe töö ... tapad enda siiasamasse ...»

Need Reeda haletsevad sõnad nagu väänasid Peedal hanguvarre käest ja juba luugilävele upitatud põhuvoor langes kahinal tagasi maha.

«Keda sa, kurat, siin haletsed!» röögatas Peeda ja lõi hangu vihaselt uuesti kõlkaisse. «Mis sa tööinimest segad! Ega siin ei ole aganate siblimine ... Või see on mehe töö ... Ja mis siis mina olen? Mõni vaestemaja memm või? ...»

Mida kõvemini Peeda kärkis oma kurjustust, seda suuremad sülemid haaras tema hang. Vars vahel raksus vinnates ja valusaid pisteid käis rindu ja reide. Reet oli ammu juba kadunud masinanurga taha, aga ei Peeda peatanud oma vihavalangut:

«Või mina tapan end ära! ... Kuule lolli ... Endaks arvad või? Vaata et sa ise endal naba aganatega välja ei vääna ...»

Naised üleval hõiklesid, et laudapealne olevat täis.

«Maha jalamaid ja kähku alla kandma! Vihm on tulekul. Ruttu!» kamandas Peeda ja tõi redeli.

Aga kui nad mõned hargitäied said kuuri alla viinud, kostis masinalt Juuli hädaldav hõige:

«Peeda! Anna redel tagasi! Ruttu!»

Mõistmata, milleks seda vaja, asetas Peeda redeli tagasi masina najale ja Juuli hakkas alla tulema.

«Odraohak läks silma ... kole valus ... mina enam ei saa ...» ütles ja jooksis otseti kaevukünkale.

«Andke mulle inimene appi!» kisas allalaskja masinal.

«Mina ise tulen ... mina ise!» hõikas Peeda ja ronis redelile.

Juba siis, kui ta alles käte-jalgadega kobas masina tugevast käiguhoost vabisevaid redelipulki, oli tal pea kihevil uuest endatähtsuse joobumusest. Aga kui ta veel jõudis masinale, asus allalaskja ja üleshangutatud viljakuhila vahele, siis ta tundis end nagu oma elu sihil, jaluli keset suuremat õnne, mis talle kunagi varem osaks saanud. Ta oli kõrgemal kui keegi neist paljudest, kes praegu masina juures töötasid. Isegi allalaskja, sõbraliku loomuga naabritaluperemees, oli oma kastis seistes Peedast säärte jao madalamal ... Mis küll Reet nüüd seal all ... aganates — haletseb või imetleb? ...

Ta haaras vilja sülle ja soputas kõigest jõust sarras tänkavajunud tükke.

«Hei, anna aga!» hüüdis ta koormamehele.

Naabriperemees pööras pead; allalaskmise hooles ta polnud märganudki uue soputaja ülestulekut.

«Ah Peeda ...» lausus ta rahulolevalt, ja ühe käega vilja trumlisse toppides võttis teisega põuetaskust viinapudeli, rüüpas ise ja ulatas siis selle oma uuele abilisele.

Peedagi neelas mehise lonksu. Pudelit püsti upitades viskas tuul talle paar vihmapisarat näkku ja see andis põhjust tõsta nüüd nõnda suurt häält kui süda tahtis:

«Anna aga ... Vihm juba hakkab! Anna aga, küll meie alla ajame!» kamandas ta koormameest.

«Soputa hoolega lahedaks, lihav vili, muidu kisub veel masina kinni,» õpetas allalaskja Peedat.

Ja Peeda soputaski õige hoolega, kõigest jõust puistas ta üle käte ränka vilja. Viin kihas peas, küürutamisel

keeras valu puusas kui pussiga. Aga ta jaksas, jaksas veel hästigi. Uus töö — teistlaadi pingutus. Ja kauaks enam sedagi — juba jälle sõitis uus koorem ette. Varsti on lõpik — perekas õhtulaud kiidusõnadega, viinaga ... ja vägev üleolek Reedast ...

«Ei te mul seal põhku ripakile ei jäta! Muudkui kuuri alla ... Vihm juba hakkab!» kisas Peeda üle masinaveere alla. Ja uuele koormamehele:

«Hei, Otsapere setu, liiguta, kurat, hanguga! Anna aga ... küll meie siin ...»

Loomalik röögatus lõikas ta lause.

Rihm lendas laksudes traktori juurde hunnikusse.

Masinist hüppas üles, keeras gaasi kinni.

Allalaskja jõudis küll Peeda enne trumlile langemist käte vahele haarata, aga tema soputuse õhinas väärdunud jalg oligi juba põlveni siinide vahel ja sinna see jäigi, kui Peeda ise, nagu unes inisev, kanti masinalt alla ...

Samas keerutas tuuleiil esimesed harvad vihmapiisad kergeks sajusabinaks. Aga töö seisis, kuigi masina kõrval peale Otsapere sulase pooliku oli veel tervegi koorem ootamas.

Masinist oli esimene aru saama, et kui ilm hakkab sadama, kes teab kui kauaks, ja ainult kaks koormat on veel läbi lasta, et ühe taluga oleks jälle selge vahe, siis pole kaugeltki kogu peksurahvast vaja vahtima ja hädaldama, kui Paliste Peeda põlveni trumlisse jäänud jalga kaltsude ja vöörihmaga kinni tõmmatakse ja talle linnasõiduks vankrisse värsketest kõlgastest aset seatakse. Varsti ta pani traktori käima, tõmbas rihma peale ja käsutas inimesed tööd lõpetama.

Masina uuesti undama hakates avas Peeda silmad, nagu ei kärsiks ta enam olla minestuses siis, kui kibe töö kutsub tegijaid. Aga ta ei jõudnud rohkem kui vaid korraks pead tõsta ning näha, et Juuli oli soputamas ... Reet seisis reha najal aganasarja juures ... ja puistajailt langes sületäis verist põhku.

Ent masin jooksis jälle nagu ennegi.

1934

VENNAD

I

Oli detsember, värske lumega laupäevaõhtu.
Tuuleküla sepp Hendrik Parik juhtus ühele uue maaga mehele rege rautades kuupäevale mõtlema ja talle tuli meelde, et täpselt pool aastat on täis sellest kõige pikemast suvepäevast, mil eestlaste maal uus elukord maksma pandi ja nii linnades kui valdades punased lipud vardasse tõsteti. Nüüd aga tuli õhtu nõnda varakult kätte. Paar tundi tuli veel taguda ääsi- ja laternatule valgel, et uue maaga mehe rege õhtuks raudu panna.

Ainult lumehelk tegi maa pimeduse vahel vahet, kui sepp lukutas pajauksed ja koju läks. Ta läks oma igapäevast teerada mööda — sadakond sammu külatee lahkmele ehitatud sepistust väikese elumajani, mis vanade raagus uibute vahelt talle valgustatud aknaga vastu vaatas.

Tuba oli soe ja valge, aga tühi. Sepp vaatas köögilävelt — ei Reeta, ei Leidat, naist ega tütart. Kass vähkres mõnulevalt sooja ahju lähedal. Põrand oli pesemisest veel ääri mööda niiske ja sepa kodurõivad ühes saunapesuga olid toolileenile valmis pandud, puhast peremeest laupäevaõhtule ootama. Kell tiksus seinal, nihutades osuteid juba seitsme lähedale.

Kogu maja oli seda nägu, et naised näisid saunas olevat. Sepp mäletas, et sepikoja ust lukutades ta oli kuulnud õues kõneldavat ja kaevul vett võetavat — nii et nad olid nüüdsama alles läinud. Ja kohe ta teadis, milleks tarvitada naiste saunaaega, et siis õige laupäevaõhtuse mõnuga puhtasse tuppa tulla.

Ta võttis köögilaua laadikust oma postkasti võtme ja läks välja. Saunast mööda minnes astus ta korraks leililõhnasesse esikusse ja hüüdis sealt vihasapsude sekka:

«Käin vallamajas ära, toon lehed, et oleks õhtul vaadata . . .»

«Mine, kui viitsid,» oli naine nõus.

«Mina juba tahtsingi minna, aga memm ei lubanud — kartis, et vilu õhtu ajab lapse kõhima,» ütles Leida heatujulise häälega, mis oli selge ja puhas nagu ennegi, kuigi arstid juba kevadel, viimase kooliaasta lõpul, olid ta väsimuse, isutuse ja öised higistamised tiisikuseks tunnistanud.

Ja sepp läks. Saunas hakkas Reeda viht jälle käima. Leida sulistas end pesta.

Sepa jalad tundsid teed nagu oma õues ja silmadki hakkasid iga sammuga enam harjuma. Tal oli hea minna. Kuna polnud vaja rutata ega pimedas hilisõhtus olnud midagi vaadatagi, siis mõtetel oli seda vabam voli. Need jooksid üle eeloleva talve hangede kevadesse, künni- ja külvipäevadele, kui ta, paarsada sammu töökoja juurest edasi läinud, jäi silmapilguks seisma põlluserva taotud teiba juurde, mis märkis tasast, sügava mullaga maad, laia juurdelõiget sepapere kitsale rendilapile.

Ja Tuuleküla sepp mõtles oma avaramaks mõõdetud krundi kaudu eluseaduste suurtele muudatustele, mis päevast päeva sündisid ja selgusid kodukülas, vallas ning kogu maal.

Mis ees, see on aimata, nagu nooremaks saanud südamega oodata ja omaks võtta. Aga Tuuleküla sepp nägi nüüd ka nähtud päevi selgemini kui varem. Ainult taevas inimeste peade kohal oli kord pime, kord valge, vaikne või tuuline nagu ikka ja alati. Maa aga, millest elati, maa ja töö oli jagatud väga mitut viisi. Oli neid, kes teenisid teisi, ja neid, keda teised teenisid. Oli neid, keda raske töö vaevalt toitis, ja neid, kes selle arvel, mis töö tegijale võlgu jäi, sõitsid elust läbi kui pikast pulmast. Mõned kandsid oma õigust ja võimu nahkkotiga põuetaskus, teised rühkisid visalt — sama saama poole. Aga kõigile ei jätkunud küllust — ei kunagi. Ei võinudki jätkuda.

Hendrik Parik oli mõisasepa poeg. Lapsena ja poisikesena paistis tolleaegne elukord talle lõplikuna ning vääramatuna. Ta teadis, kuhu tohtis astuda, kuhu ei tohtinud. Olid kindlad piirid, kustmaalt võis vaadata valge härrastemaja poole, mis muinasjutulossina helkis

põliste pargipuude vahelt. Ja mõisa õunad, punased ning lõhnavad, valmisid teispool kõrget kivitara. Harva viskas tuul mõne neist üle müüri.

Vanema poja Andrese pani isa linna kooli. Ta pidi õppima seminaris, et saada oma suguvendadele kõigi tarkuste õpetajaks. Isa tagus kõik argipäevad mõisa pajas mõisa rauda — adraterasid, rattarehve ja reeraudu, kuna Hendrik rippus lõõtsanööri otsas, kuni hakkas ka vasaraga harjuma. Pühapäeviti käisid nad tihti taludes, et teha mõnd väiksemat meistritööd. Ema ohkas piibli taga, palus Andrese edasijõudmisele jumala õnnistust ning manitses meest ja Hendrikut-poisikest hingamispäeva pühitsema.

Aga isa käed olid küllalt tugevad, et ta ei usaldanud oma elu taevaste vägede hooleks. Ta tagus ise oma saatuse ,külma rauda. Ja kui uue sajandi viiendal aastal taevas mitmel ööl suurest tulest punetama lõi ning härrade hirm oma vägevuse ja elu pärast häärberi suured aknad pimedaks tegi, siis vana sepp ühel õhtul kadus kodunt ja kadunuks jäigi. Ema silmavesi leotas piiblilehti. Hendrik aga pidi võtma võõras pajas võõra vasaravarre ja Andres pidi vaatama, kuidas seminaris oma õppimistega lõpule jõuda.

Vendade tee oli lahku läinud ja lahku jäigi, ehk küll elu seadused ei olnudki nii igavesed, nagu Hendrik lapsena oli uskunud. Aastatega rebenes mõndagi. Tsaar sõdis sakslastega, kuni täägid tõusid ta enda vastu. Hendrik Parik oli küll ehk arvanud, et tema käed ainult vasarale ja pihtidele kuuluvad, aga tuli ka püssilaadi hoida. Sai näha Karpaatide lund, Poola tuiske ja suurt suitsu ning tuld, kui Tallinna vana vangimaja punaste lippude lehvides põlema pandi. Mõisavõim varises kokku. Isegi viljapuuaia kivitara lagunes. Ja samas härrastemajas, mida kord pargis kõndiv poisike alandava hirmuga võis vaadata vaid eemalt, hakkas nüüd Tuuleküla sepa tütar oma esimesi talvi koolis käima.

Mõisate võim näis murduvat, aga muu jäi. Kes orjama määratud, pidi orjama — ükskõik mis meelega. Kui lõigati paruni laiu põlde, siis leiti, et Tuuleküla sepp, mässaja poeg, on liiga punane selleks, et talle maad anda. Ta jäi siia, kus oli olnud, külasuurniku rendimajja. Võõras maa oli tal jalge all, ja võõras oli peavari.

Kuhu jäi vabadus, millest kõneldi nii suuri sõnu? See kadus nagu valgus silmist, kui pilvine, kuuta sügisõhtu tõttab lühikest hämarat päeva lõpetama. Ei saa arugi, kuidas silma ulatus järjest koomale kahaneb. Aga viimaks ei näe enam jalge ettegi.

Vabadust oli ikkagi ainult sedamööda, kui palju kellelgi kaukavõimu. Elu läks üleni äriks — kogu maa oli nagu lakkamatu laat. Hobuseparseldajate kombel hangeldati nii lihtsama tööga kui ka tähtsama teenistusega. Võimu ja valitsemise jagamist nimetati lehmakaubaks. Kuulsus ja aurahad seisid kui prääńikud letil reas — osta ja hiilga . . .

Tuulemäe sepp, juba üle poole tee jõudnud, muigas muhelevalt selle mõtte juurde. Miks ta ei teadnud — küll käis aga kaubaks seegi. Talud võtsid naisi . . . karju kositi . . . ametitega heideti abiellu.

Sepa pani muigama mõte tema oma venna abielule, sellele uuele — teisele. Viiekümneaastane lesk kosis kahekümneaastase neiu — kohvikust, nagu kõneldi. Majad ja vildivabrik täitsid eavahe, rahakott põuetaskus varjas vanamehe kopsaka kõhu. Noorik näis eluga rahul olevat, võis endale alati lubada, mis süda himustada mõistis. Oli see sepa rikka venna naispere — praegune noorik ja umbes samaealine tütar eelmisest abielust, ühes Andresega mõnel autosõidul tunniks või paariks Tuulekülaski peatunud. Andres oli nagu Andres kunagi — rammus ja raske sammuga, kärmust ja jumet aastate kohta veel küllaltki. Aga naine ja tütar küla kohas nagu imeteod vaadata: suud peas punased nagu pühademuna koorekillud. Jutudki sedamööda . . .

Aga kuidas peaks nende õnn küll elama nüüd, kus Andresel, kes küll hakkas hariduse poole minema, aga äriteele välja jõudis, kõik rikkused rahva varaks saanud? Ja mis ta naine ja tütar, vaesekesed, peavad nüüd selga panema, kui kõik toredamad maad sõdadega kinni, ei pääse enam Pariisi ega Viini uusi ürpe ostma?

Jah, mis see võis küll olla, mis neil pimedail päevil ei olnud ostetavaks ja müüdavaks tehtud? Au või häbi? . . . Tuuleküla sepp pidi jällegi muigama. Suu läks vesiseks ja hakkas suitsu tahtma. Ta peatus, pööras selja tuule poole ja pani piibu põlema.

Või ehk tervis, inimese elupäevade pikkus? . . . Kui mõtelda — ei seegi. Surma päriselt ära osta ju ei

mõistetud, aga haigus oskas küll ütelda — raha või elu!

Seda ähvardavat nõuet oli sepp kuulnud oma koduski. Kui selgus, et Leidal on kopsud haiged, siis selgus varsti ka see, et Tuuleküla sepal tuleks oma lapse tervise päästmiseks kümme korda rohkem regesid ja rattaid rautada, kui neid rautada on ja kui üks inimene neid rautada suudaks. Ei võinud mõeldagi, et ta oma vasaraga võib taskusse taguda selle raha, mida nõudis haige tütre põetamine sanatooriumis, kust anti lootust, et ehk saab ruumi kombineerida.

Teivas, mis seal kodumail tee ääres seisis, oli Tuuleküla sepa esimene isiklik rõõm noore nõukogude võimu päevilt. Tal oli nüüd küllaldane lapike oma leivamaad. Ja maja ühes sepistuga — nagu omad. Väljaajamist ei olnud enam karta.

Teine, veel suurem rõõm oli see, kui ta sai teada tasuta sanatooriumiravi õigusest ja sellest, et Leidal tuleb vaid mõni päev veel ruumi pärast oodata. Seda teadet lugedes oli kindel, et tema tütre elu ei ole enam odavam kui näiteks Andrese naise oma, kes, ise sigaret sigareti järel suitsu pahvides, mõni suvi tagasi käis oma kõha vastu Alpide õhku hingamas. Uus aeg ja uus õigus oli maal — juba kõigis asjus. Inimesele oli antud inimese ja rahale raha õigus. Töö, isegi nõgine sepatöö, ei määrinud enam käsi, vaid tegi mehele au.

«Jõudu, Parik!» hüüdis pimedast keegi, kes sepa sammu ja kuju järgi ära tundis.

«Jõudu vaja, aga... kesse annab?» küsis sepp vastu.

«Ei tunne või?...»

Mehed juba seisid vastamisi, tugevad käed kinnitasid teretust.

«Või vallavanem. Tali alles noor, kõrvad kõrvikuga harjumata — ei saanud häälest aru...»

«Pidid posti järele minema või?» küsis vallavanem.

«Sellel teel jah. Mõtlesin, et sauna peale hea lehte vaadata.»

«Mõne sammu võrra ikka vähendasin ma ära su jalavaeva.»

«Võtsid kaasa või?»

«Jah... Säh, pane taskusse. Kaks kirja on lehtede vahel — vaata, et pimedas ei pudene.»

«Ole terve! Või kirjadki.»

«Teine on sanatooriumist. Mis see muud kui tulekukäsk. Sellepärast võtsingi kaasa, mõtlesin — tulen läbi, siis teil teada. Et kui, siis juba kohe. Homme pühapäev, kergem hobust saada ja...»

«Kui peaks nõnda olema — sa annaksid?»

«Miks ma ei peaks andma. Vallaasjad ei lase ju nüüd palgi- ega puuveole — puhanud loom, võta ja lase.»

«Pikk maa... saab vist üle neljakümne...»

«Ohtuks sinna, teine päev tagasi. Tee nüüd hea — paras käimine.»

Vallavanem peatus. Lehed ja kirjad sepale kätte antud, ta ei tarvitsenud enam ringi teha. Siit läks otsem tee ta taludetagusesse popsimajja.

«Ole terve lubamast. Kui kiri näitab nõnda, nagu sa arvad, siis homme tulen.»

«Mis seal muud. Panen kohe hommikul ree jutti.»

Vallavanem pööras teelt lumiste kuuskede vahele.

Sepp astus tagasi kodu poole. Ta läks nüüd õige kärme sammuga, et rutem koju tule valgele jõuda. Siis äkki aga jäi seisma, võttis taskust lehtede vahelt kirjad, kompas neid sõrmi-kaudu. Sanatooriumi ametlikku kirja ei olnud raske nõnda kobamisi ära tunda. Ümbrik oli suurem ja õhem. Teine oli väiksem, tihedamas, koredast paberist ümbrikus. Küllap see on Leidale, arvas sepp — mõnelt sõbralt või kooliõelt. Selle ta pani taskusse tagasi.

Sanatooriumi kirjale tahtis ta siiski kohe pilku heita. Koputas vastu sõrmi kirja ümbrikus ühte otsa, et mitte katki rebida. Avas siis käsikaudu, ettevaatlikult. Kiri käes, ümbrik sõrmede vahel, tõmbas siis tikust tuld. Aga tuul ei lasknud lugeda sõnagi. Ainult nii palju ta nägi, et ta töölt tulnud sõrmed olid paberile musti jälgi jätnud.

Aga sepp ei jätnud jonni, vaid proovis piibuvalgel. Teine asi. Kuiv tubak — kui kõvasti tõmmata, oli kuma küllalt, et näha: «... 20-ndast skp. kohale ilmuda...»

Ta läks jälle, astus päris rutates, kuigi jalg kippus libastuma. Silmad olid nagu valgele piibukumasele paberile jäänud.

«Haigus on alles noor. Kui saaks talveks sanatooriumi, paraneks nii, et ei jääks jälgegi.»

Need arsti sõnad, mida ta mäletas, said nüüd korraga

hoopis julgema kõla kui siis, kui sanatooriumi pääsemine paistis üsna lootusetu olevat.

Nagu iseenesest võtsid ta sammud veelgi hoogu juurde. See kiri taskus palja käe sõrmede all oli tulnud teda ta ainsast suurest murest üle aitama. Ta tahtis sellega nüüd rutem koju jõuda.

2

Tuba oli ainult peremehe päralt nagu ennegi — naised ei olnud veel saunast tagasi.

Sepp pühkis köögis jalad kuuseokstesse ja läks tuppa väikeseks keeratud tule juurde. Siin luges ta piibuvalgel vaadatud kirja algusest lõpuni läbi. Ja oli kindel, et Leida homme vallavanema hobusega teele sõidab.

Ja teine?... ei olnudki Leidale, vaid talle endale. Suured ja selged tähed: Kodanik Hendrik Parik...

Sepp tundis kohe, et see oli ta vennalt Andreselt. Nõnda... Võõras sanatoorium oli kirjutanud nii ümbrikul kui kirjas ta nime ette usaldusliku «seltsimehe», oma vend aga külma «kodaniku»...

Vaevalt said sepa nõgised küüned venna kirjaümbriku paksu, sitkesse paberisse hakata, kui köögiuks avati — Reet ja Leida tulid saunast.

«Juba tagasi? Mine nüüd kohe!»

«Leida, homme lähed!» ütles sepp venna kirja taskusse pistes.

«Homme... kuhu?» küsis tütar köögilävelt, valge sall saunasoojast õhetava näo ümber.

«Sinna, noh... sinna heale elule, kus võid enda terveks süüa ja magada. Mul kiri juba siin, loe ise... Kiri siin ja hobune tellitud.»

Leida ruttas laua juurde lugema, riides nagu ta oli — ainult ühe kinda tõmbas käest.

«Tõesti...» ütles juba esimest pilku paberile heites.

«Loe kõvasti!» käskis Reet köögist.

Sepp läks sauna. Tal ehk ei oleks nüüd nii väga kiiret olnudki, aga taskus... see teine kiri... Keset praegust rõõmu ei tahtnud ta seda toas enam vaatama hakata, sest nii harva kui neid Andrese kirju ka Tuulekülla tuli, päris head tunnet ei olnud nad kunagi majja toonud. Oma kiri ja oma vend — parem üksinda lugeda, sauna-

lambi valgel endamisi ära vaadata, mis Andresel oma väesõle vennale nii hulga aja tagant võiks jälle ütlemist olla.

Sauna jõudes ei hakanud sepp kohe lugema, vaid taltsutas oma uudishimu, riietas enda esikus lahti, võttis siis väikese klaasita lambi ühte, kirja ühes vihatüvega teise kätte ja läks sauna. Parem mõnuga kui rutuga.

Harilikult oli saunalambi koht aknaaugus, aga seekord pani sepp tule lavale. Võttis siis kapa ja viskas veidi leilivett. Nõnda. Virvendama küll võttis, aga ära ei kustunud. Viht haudumas, kiri äärtpidi hammaste vahel — aega oli. Pesi siis käedki suurest nõest puhtaks, et sõrmed higistama hakates venna kirjatähti hoopis ära ei kustutaks.

Sepp heitis lavale ja võttis venna kirja.

«Armas Hendrik!»

— Nagu alati...

«Teie seal maal võite vist küll palju õnnelikumad olla kui meie siin linna närvilikus olekus.»

— Need aga, kohe algul, olid juba uue aja uued sõnad...

«Sa tead ise, mis ajalugu nüüd eluga teeb. Aga sa tead ka seda, et mul ei olnud kõige vähematki päritud ega muidu saadud varandust. Kõik, mis mul oli, olen ise oma vaevaga ja hoolega, omaenda ausa tööga teeninud.»

— Tõesti?... naeratas sepa nõgine ja higine nägu.— Oled olnud vägev töömees, armas Andres! Väga vägev, kui mõtelda, et su sepast veli ei ole oma elus ühtki päeva pikali olnud ega põdenud, et külas ei ole meest, kes ta sõrme lahti veaks või vägikaikaga üles tõmbaks. Ja mis ta on saanud? — vaevalt elada...

«Aga nüüd ei tehta vahet varanduse ja varanduse vahel. Võetakse ära kõik, mis võtta annab. Ei ole mul enam vildivabrikut ega majasid, kõik on läinud. Ja mul ei ole enam isegi endist korterit omas majas. Meie kraam on ainult kolmes toas hunnikus koos, nii et vaevalt saab vahelt läbi. Kõik sissetulekud on ära, Astal tuleb vist ülikoolgi pooleli jätta ja tööle minna...»

Laval oli kuum ja sepale kippusid higitilgad silma. Ta äigas käeseljaga, nagu pühiks kaastundepisaraid venna raske saatuse pärast.

«Võid isegi arvata, armas vend, et mul ei ole vähe muret olnud. Vahel päris kardan, et närvid enam vastu ei pea ja süda üles ütleb. Mis saaks siis Ellast ja Astast, kes seni minu najal on muretult elama harjunud.»

— Raske, tõesti raske, kui juba surmahirmu peale ajab...

«Et sellest kõigest natukegi hinge tagasi tõmmata, selleks otsustasin mõneks päevaks Sinu poole sõita. Ella jääb kodu hoidma, Asta ka ei saa tulla, sest ta käib ikka ülikoolis, ja ega seal ole ju nüüd jõulupühi ega midagi. Ülehomme, pühapäeval, sõidan siit välja. Sa ju tead seda rongi. Ole siis meheks ja tule mulle jaama vastu. — Seniks kõike head Sulle ja perekonnale soovib Sinu vend Andres.»

Nüüd viis sepp lambi ja kirja aknaauku, loputas näo, viskas mitu korda leili ja võttis viha.

Tule aga tule, Andres. Tule pealegi Tuulekülla vaeselt vennalt rahu ja puhkust laenama...

Leil oli käre, hakkas küüntesse kinni ja kippus hingamist matma. Kapatäis külma vett pähe oli hea ja karastav.

Ihu mõnusalt higistamas, jäi sepp veel tükiks ajaks lavale lesima. Et vägeval vennal nüüd asjad nõnda, nagu oli kirjast lugeda, see oli teadagi. Aga ometi tundus imelikuna, peaaegu uskumatuna, et ta ise sellest kõigest kirjutab nii haledalt ja allaheitlikult. See toon ei jätnud kahtlustki, et ta tunneb oma võimu juured üleni läbi olevat lõigatud. Tähtsad päevad need nüüdsed, määravalt tähtsad mõlemad venna elus: ühel elu algab nagu uuesti, teisel lõpp käes...

Kui mõtelda tagasi neid aegu — ühe isa lapsed, samal leemel ja ühe teki all lapsest poisiks saanud. Aga kuidas nende teed olid lahku läinud, et homme nii uuel kombel ja nii hulga aja pärast korraks jälle kokku saada!

Sõjareise maha arvates oli Hendriku elu olnud ühtlaselt sirge nagu tasase maa otsetee. Aga Andrese rada, see käis kõrgelt ja kaugelt ringi. Isa ja noorema venna vasaratöö toetusel lõpetas ta seminari ja sai oma moonakakodust märksa targemaks, julgemaks ja jutukamaks ühtlasi. Kui ta ühe kaugema kihelkonnakooli õpetajaks olles tuli vahel koduseid vaatama, siis Hendrikuga ta mõistis kõnelda töörahva õigusest ja tsaari

nõrjatusest niisama osavalt ja hästi kui emale jutustada jumala armust, mis olevat suurem kui kõik muu.

Andres õppis ameti kõrval hoolega edasi. Sooritas eksternina gümnaasiumi lõpueksami, astus ülikooli ja sai advokaadiks. Sõja-aastad tema elu ei seganud, vaid aitasid ta jõukuse järjele. Kui Hendrik roomas austerlaste tule all mööda Karpaate, siis teenis Andres Petrogradis säravate pagunitega sõjaväeametnikuna, teenis tsaari ja Kerenski varustusvalitsust, pidas polkovnikutõtrega pulmi ja — pidi aga palk olema! — ostis puudade viisi hõbedast lauanõusid, vaipu ja punasest puust mööblit.

Siis aga kõmises oktoobri äike. Kuidagi ta pääses tagasi Eestisse, sai siia ühes naise ja väikese Astaga, nahkade, klaverite ja hõbeastjatega. Ainult suured palmid, klaasid kuldkaladega, suurem osa mööblist olevat maha jäänud.

Kodumaal sai Andresest peagi valge vabariigi tähtis tõusumees. Alustades advokaadiameti kõrval poliitikaga, jäid talle veel mõneks ajaks suhu jutud töörahva õigusest. Neilt päevilt mäletas Hendrik mõndagi omavahelist juttu. Andres mõistis ja jõudis kõnelda, kunagi ta suu ei väsinud. Haruldaselt hästi mõistis ta ette kanda oma sotslikke seletusi. Töörahva õiguse eest, tuli ta jutust välja, pidi mitte *julgema*, vaid *mõistma* võidelda. Sahkerdamisi ja sekeldamisi... keerutades ja kokkulepitult... Nii võis temast aru saada.

Andrese poliitika ja advokaadiameti kõrval käisid äriasjad oma ja tähtsamat rada. Varsti teati ta majadest Tallinnas, kõneldi piirituselaevast, mis toredate tuludega sõitvat Danzigi ja Soome ranna vahet. Ajalehed kirjutasid tihti Andres Parikust. Ainult ta sotsialistinimetus kadus ajapikku nagu iseenesest. Tükk aega ta oli lihtsalt tulundustegelane. Hiljem tõi vildivabrik talle töösturitiitli.

Tuulekülas leidus neid, kes ütlesid: «Küllap meie sepp sellepärast ongi nii kangesti punase meelega, et linnavennal liiga hästi läheb.» Aga need olid tühjad sõnad — kade ei olnud Hendrik oma vennale küll küüneväärtki. Kui Andrese auto vahel suviti mõneks tunniks Tuulekülla sepa aeda sõitis, siis meeldis Hendrikule niisama venda veidi kergelt narritada, kunagi emale seletatud

jumalasõna ja hiljem kõigile kuulutatud töörahva õigust meelde tuletada. Päris tõsisteks kõnelemisteks oli vend temast liiga kaugele kaldunud.

Ainult kord elus oli Hendrik venna läbi oma südame päris raskeks saanud. See oli alles nüüd, kevadel, kui selgus Leida kopsude viga.

See oli Tuuleküla sepamajale raskeks löögiks, et nende ainus laps, kellele kõik paremad lootused pandud, oli oma koolipõlve kitsastest oludest, kuiva toidu ühekülgsusest ja toa rõskusest nõnda ähvardava haiguse rinda saanud. Vanemad mõtlesid murega, mis teha tütre tervise päästmiseks. Ja kui mitmete järelepärimiste peale selgus, et võib leiduda vähemalt väga kalleidki võimalusi sanatooriumiraviks, siis isa otsustas, et s e l l e k s ta oleks nõus venna abi vastu võtma. Ta ei kahelnud, et Andres oma tõusutee alguse eest peaks tundma mõnevõrra võlga ka noorema venna esimestele vasaratöö aastatele. Ta võttis Leida kaasa ja sõitis Tallinna.

Hendrik ise oli ennegi käinud, aga Leida nägi onu kodu toredust esimest korda. Kuid ta olek jäi vabaks ja enesekindlaks nagu alati. Isa, tütart vargsi silmas pidades, võis oma meeleheaks näha, et Leida samm kalleil vaipadel ja libedal parketil korrakski ei kohmetunud, kui ta Asta saatel toast tuppa käis. Samuti oli ta sõna kindel nagu kodus, kui Andrese pere ootamatult saabunud Tuuleküla rahva südamlikuks seatud rõõmuga vastu võttis. Ja toredasti rahulikuks jäi Leida isegi siis, kui Asta oma toas talle oma kalleid ja kaugelt toodud pidukleite näitas, uduõrnu pitse ja sillerdavaid siide sepatütre villastele õlgadele laotas.

Pärast rikkalikku härraslõunat — Andrese kuulus hõbe oli laual — viis Asta Leida jälle oma tuppa ja Hendrik venna ja vennanaisega istusid saali. Sepp leidis selle tõsisemaks kõnelemiseks õige silmapilgu olevat ning samas jutustas kogu loo, kuidas Leida sel kevadel korraga enam ei olnud nagu enne ja mis kodulinna kooliarst ta haigusest arvas ning tervenemiseks tarvis ütles olevat.

See kõik kõneldud, märkas sepp kohe, et venna ja vennanaise kaastunne ei olnud kaugeltki nii vilunultloomulik nagu nende senine külalislahkus ja kostitamisrõõm. Ella tõusis, läks uksele ja hüüdis läbi söögitoa: «Asta, kas sa ka tead, et Leidal on kopsud haiged?» Need sõnad tundusid kõlavat enne muud hoiatusena: ole ettevaatlik.... hoia eemale...

Andres aga arvas venda kõige paremini lohutada võivat sellega, et hakkas suure hooga kahtlustama provintsiarstide asjatundmist. Soovitas mitte muret tunda, vaid Leidaga kohe minna pealinna parima spetsialisti juurde. «Selleks me ju tulimegi,» ütles sepp, et päästa venda arvamast, nagu oleks tuldud selle mõttega, millega tuldi.

Ella ja Asta teadsid kõige paremini pealinna arste ja neil oli palju näiteid jutustada, kuidas üks või teine tuttav ainult ravimite varal terveks tehtud. Omavahel arutades nad valisid kuulsatest kõige kuulsama, telefoneerisid ette ja leppisid visiidiaja suhtes täpselt kokku. Asta tuli teed juhatama, saatis nad ukseni. Aga kui Leida, trepist üles läinud, arsti ukse taga kergelt õhetades väheks puhkama jäi, siis äkki ta pani käed isa õlgadele ja ütles: «Onult ära sa küll midagi küsi. Kui paranen, siis paranen. Kerjatud tervist ei ole mul tarvis.»

Hendrik ei lausunud midagi, aga selgemini kui kunagi tundis ta nende sõnade ütleja oma lapse olevat.

Pealinna targa tohtri otsus aga ei erinenud sugugi provintsiarsti omast. Ja samuti ütles ta sanatooriumiravi kõige soovitavama olevat, aga kui selleks jõudu ei ole, siis... jagas tuttavaid õpetusi koduse põdemise puhuks. Sama otsus, samad õpetused, ja rohudki samad. Ainult visiidimaks oli kodulinna arsti omast mitu korda kõrgem.

Kui neil siis Andrese majas tuli hakata oma käigust aru andma, oli Leida ise korraga väga jutukas. Sanatooriumi minek ei olevat talle sugugi tähtis. Paar tundi päevas värskes õhus lamada, rohkesti piima juua, kord nädalas lasta kaltsiumi süstida, ja tervis olevat varsti tagasi.

Andrese maja rõõmustas väga, et Leida haigus raskem ei ole. Ja kui külalised hakkasid õhtusele rongile minema, siis saadeti lahkujad vähemalt sama hea lahkusega kui see, millega neid tulles vastu võeti.

Sepp ja ta tütar sõitsid Tallinnast tagasi Tuulekülla — siiski targemalt kui tulles.

Ja nüüd... homme tuleb Andres sama teed.

Aga Leidat ta küll ei näe, mõtles sepp lavalt alla tulles ja end pesema hakates.

Reet võib sõita Leidat saatma, otsustas ta, sõrmed seebivahuseid juukseid sagimas. Nad võivad ju, õige küll, just nõnda kodunt välja sõita, et ta ka ise võib istuda reeservale, et õigeks ajaks vennale vastu jõuda. Jaamast koju aga tuleb neil jala tulla, sest kust kaht hobust korraga laenata.

Kui ilm nagu täna — ilus astuda . . .

3

Pühapäeva hommikutunnid Tuuleküla sepamajas kulusid Leida mineku ettevalmistuseks. Naistel rohkem, aga omad tegemised olid sepalgi. Ta küll vaatas ja valvas, aga ei leidnud kohast aega, et Reedale ja Leidale Andrese kirja näidata. Õhtul saunast tulles oli Leida juba maganud, Reedaga oli tal aga olnud muudki nõupidamist ja ta oli selle teise uudise meelega hommikuks jätnud. Aga hommikul algas kohe kibe kiire. Pealegi tuli kõne alla, et sepal on täna vallamajas õiendamist ja see otsustas iseenesest, et küüdimeheks minna tuleb Reedal. Ja Leidal oli tõusmisest saadik tuju nii õhevil, et sepp kohe ei raatsinud millegi muuga teda segama hakata.

Jäägugi . . . otsustas ta lumiste põldude vahelt vallavanema poole hobuse järele minnes. Oma vend, oma vastuvõtmine . . . Mingu Reet ja Leida pealegi ainult oma mõttega. Küll sepp ise õhtul lüpsab lehma ja lõikab vennale sepikut lauale. Ta ei või ometi pahaks panna, kui teistele just külalise päevaks on nõnda tähtis tee ette tulnud.

Nõnda jäigi. Lumiste nurmede ja härmaste metsade kohal oli lühikese talvepäeva valgus alles üsna noor, kui sõidule mindi. Maja lukus ja loomad talitatud, kõik kaasavõetav kompsudes koos, pakkis sepp tütre ja naise soojalt ning hoolega vallavanema rekke, istus ise, jalad üle ääre, kannad lumes, reeservale, ja nõnda mindi.

Vastu hommikut oli veel veidi lund tulnud. Tee oli tasane ja kerge. Vallavanema kõrb traavis kerge jalaga, läks nagu lusti pärast.

«Ei tea, kui kauaks nad mu sinna jätavad,» ütles Leida soojade sallide ja suurrättide vahelt.

«Küllap parajaks ajaks,» arvas sepp heatujulise sõnaga. «Sest kui liiga väheks, jääb abi poolikuks, aga kui ülearu kauaks, magad enda seal liiga laisaks. Ja mis see laisa inimese tervis rohkem väärt kui usina häda . . .»

«Ära laiskusest kõnele!» ütles ema. «Vardad võeti kaasa ja suured lõngakerad.»

«Või sedaviisi, et veimed mureks . . . Kas sa, Leida, arvad, et kui tervis tuleb, siis kosjad kohe kannul? . . .»

«Ehk leian juba sealgi mõne kõbusama ära vaadata . . .»

Tee vallamajani nagu lendas ree alt läbi. Sepp peatas hobuse, soovis tütrele kõike head, andis ohjad naise kätte ja läks ise vallamajja.

Parajaks jaama mineku ajaks oli jäänud paar tundi, ja ei koosolek kauem kestnudki. Sepp oli kärmem kui teised kasukat selga ja kõrvikut pähe tõmbama.

«Mul on täna veel käimist — nägemiseni!» ütles ta seltsimeestele üldiseks hüvastijätuks ja läks.

Lisaks umbes poolteisele kilomeetrile, mis sepa kodust oli maad vallamajani, jäi siit jaama veel tublisti neli. Kuna rongi tulekuks oli ainult mõni minut üle tunni aja, siis — rasked riided ja libedavõitu tee — tuli astuda päris laheda sammuga, et jõuda õigeks ajaks. Seda ei oleks ta kuidagi tahtnud, et vend tuleb ja vaatab — vastas ei kedagi.

Aga aega jäi ülegi. Sama regi, mille sepp ise oli eile rautanud, sõitis talle poolel teel järele.

«Jõudu, sepp!» hüüdis heinamärsil põlvitav mees. Tal näis metsaminek ees olevat — köis ja palgikelk reel.

«Jõudu vaja. Või sa juba neid uusi raudu libedaks laskmas!»

«Tule istu, litsu teine jalas ka ligi maad. Muidu see ehk jääb roostesse.»

«Ole terve! Tasus, näe, taguda nii pika pimedani. Ise kohe esimene edasi saamas.»

«Ja pane hõlmad kokku. Pehme ilm, nahk juba aurama käidud — sedaviisi võib rinnad kinni tõmmata.»

«Õige küll, minu amet — kogu aeg ääsi ees elatud — see teeb küll käed kõvaks, aga jalust jätab laisaks. Rassid raua kallal — pole viga midagi. Aga kui veidike vastumäge minemist — nahk kohe soe.»

Külamehe hall ruun jäi sõrgilt sammu käima. Mees

pani ohjad põlvede vahele ja kindad sülle, pakkus sepale tubakat.

«Õige pikk tee sul ees või?»

«Pidin minema rongi vaatama.»

«Kas mõni agitaator või ametimees oodata?»

«Ei. Hoopis oma vend.»

«Tallinnast? See rikas Andres või?»

«Tallinnast küll ja Andres jah, aga kes teab, kuidas tal nüüd selle rikkusega enam . . .»

«Seda jah. Aeg elul äkki nii uued otsad keeranud, et väga suur varandus nüüd see kõige täbaram asi ongi.»

«Jah. Terved ja kõvad töökäed rohkem väärt kui mõne mehe mõisad.»

«Aega läks, aga asja sai, tuleb ütelda. Siitvalla suuredki — olid ja elasid, usk kui aamen, et põllu mõõt on see kõige põlisem asi. Aga äkki, näe, lõigati parajaks kõik metsad ja maad . . . Eks su Andresest vennal ole ka ikka elu nüüd kitsamaks kärbitud?»

«Majad ja vabrikud ju rahva omad nagu maagi.»

«Oleme rikkad mehed, sepp, kui mõtelda, et kõik need vallad ja linnad on osapidi ka meie omad.»

«Mõtle või üle Aasia, kui pähe mahub . . .»

«Nojah . . . Nõõ, mis!» ajas peremees hobuse sörki laskma. «Hall, hull, kõnnib kui koormaga, jätab su veel sedaviisi hiljaks.»

«Jõuan. Oleksin jalagi jõudnud.»

«Kas sa jaamamailt küüdimeest ka vaatad? Või kohe kõnnitad oma külalise koju?»

«Arvasin jah, et aega astuda on. Küll õhtuks jõuame.»

«Autoga harjunud, tea, kas lepib.»

«Tuleb tal nüüd ikka mõni tee jalgsi ka käia . . .»

«Ega midagi. Raske kerega inimene, kulub vahel kõndidagi.»

«Kirjastki paistis, et tahab maalt nagu lahutust leida. Mis see raske meele vastu parem kui nõnda ilusa ilmaga nahk kuumaks kõndida.»

«Vaata, kui äkki võtab veel vasara . . .»

«Hilja. Ei ta õpi enam rauale pihta saama.»

«Aga no lõõtsa otsa?»

«Seda küll. Lõõtsanööri ta on proovinudki — juba lapsena.»

«Jah, mõtle . . . Mõisatöölise poeg nagu sinagi.»

«Noh vend ikka vend.»

«Tal võib nüüd ikka kahju ka olla, et see töörahvajutu järg vahepeal tal suust nagu ära kadus . . . Üksvahe ta ju rääkis sellest riigikogudes ja siingi käis kõnet pidamas.»

«Kel ärimehe vaim sees, see kaupleb iga asjaga.»

«Nõnda arvad?»

«Mis seal arvata, elu näitas. Seni rääkis töörahva asjadest, kui ise töösturiks sai.»

«Nojah . . . kus sa siis enam . . .»

Nad olid jõudnud lahkmesse, kust teeharu pööras alla orgu, kitsaröövpmelise raudtee väikesesse jaama. Uue maaga hobusemehel oli palgimetsa veel tükk teed. Ta sõitis edasi. Sepp läks jala jaama poole.

Oli hea rahulik minna. Ei olnud enam kahtlustki, et ta jõuab küllalt aegsasti. Jaamaesine alt orupõhjast paistis üles teele kui peopesal, aga seal ei olnud veel kedagi liikvel. Rongi tulek selle vaikse ilmaga oleks juba kaugelt kuulda olnud, aga ei kostnud veel midagi. Ainult varesed eemal metsa ääres kraaksatasid mõne suutäie.

Õhtul saunalaval kirja lugedes ja pärast asemel veidi kauem kui harilikult und oodates oli mitmetaolist rahutust sepa südamesse kippunud. Jälle kord oli olnud raske tunda, et ta ainus vend on talle nagu ainult nimepidi vennaks jäänud. Sama kodu lapsed, aga ühe elu ei tunne teise oma, mõtted vastamisi ja võhivõõrad. Seda mõeldes oli Tuuleküla sepal niisugune tunne, et kui ta üldse oma elus tahaks midagi teisiti, kui on, siis kohe peale tütre tervise ta sooviks küll seda, et vend talle omasem oleks. Kui ta oleks töömees nagu tema ja niisama õnnelik uue õiguse uuest ajast! Ja veel parem, kui ta ei oleks oma haridust äriks ajanud ja vaateid vildivabrikuks vahetanud! Ta oleks võinud olla neid, kelle mõte ja tegu uutele aegadele abiks hakkab.

Nüüd aga — Leidat-Reeta võisid juba varsti poolel teel olla . . .

Vaikuses hakkas midagi kohisema. Sepp kuulatas teraselt — see oli vahkatades lähenev vedur.

Sepa süda oli rahulik ja mõte selge. Rong läheneb, vend tuleb. Kui oled, kes oled, siis ei ole tarvis sõnu ette mõelda. Õige inimene ainult õigesti öelda saabki.

Vedur kilkas mäerinnaku varjus heleda vilega, sõitis ette ja jäi seisma. Peale jaamaülema ja Tuuleküla sepa polnud kedagi vastas. Tulijaid oli rohkem. Juba enne kui rong peatuda jõudis, hüppasid maha kaks sõdurit. Siis jooksis sepast mööda üks viina võtnud sulaspoiss ja kirju rätiga tüdruk.

Andres — seal ta oligi. Seisis tagapool pehmeistmelise vaguni rõdul ja vehkis käega, kutsus venda vastu. Sepp jooksis sinna.

«Aita mind, Hendrik, — pakid . . .»

Hendrik võttis kaks kohvrit vastu, kahega tuli Andres ise. Rongil ei olnud siin pikemat peatust — vilesirin, ja läks jälle oma teed.

«Tere, Hendrik! Tervisi Ellalt ja Astalt! Oled mu kirja ikka kätte saanud . . :»

«Sain, näe, viimasel silmapilgul.»

Teretades tundus sepale, nagu olekski Andres talle kuidagi omasemaks muutunud. Ei olnud seda endist vägevuse suurust ja laiust. Ta oli tõsisem ja taltsam kui ennemalt. Ei tundunud võltsi lahkust. Käepigistus ei olnud nagu kingitus . . .

Vapralt võttis ta kaks kohvrit:

«Läki.»

Sepp võttis teised kaks.

Aga kui Andres jõudis ees minnes jaamahoone taha ja nägi tühja lasingut, siis pani ta kohe kohvrid maha ja vaatas nagu haavunud ilmega vennale otsa.

«Hobust ei olegi? . . .»

«Ei ole,» ütles sepp. «Kust ma teadsin, et sul nõnda rasked kandamid kaasas.»

«Minu arust oleksid võinud ikka hobusega tulla. Olgu pakke või olemata. Ilus saanitee . . .»

«Muidugi oleksin hobusega tulnud, oleks ta mul olnud. Maad küll anti, aga hobust veel ei ole. Kevadeks peab kuidagi saama.»

«Ennemalt said ikka külast, kui tarvis oli,» ütles Andres umbusklikult.

«Ennemalt jah, aga ega külagi nüüd see ei ole, mis ta ennemalt oli. Uue maaga meestel on kibe palgivedu. Ja endised peremehed — võid arvatagi —, neil nüüd minutaoliste vastu oma kangus sees. Ei taha küsidagi.»

«Või nõnda,» lausus Andres kõige vaiksema häälega, mis Hendrik kunagi oli kuulnud ta suust.

«Nõnda jah,» lisas sepp nagu lohutuseks. «Su kirja ma sain ju ka nõnda hilja, et vastutulek jäi üle öö — kust sa enam kuulad. Uuel vallavanemal on, aga tema oma minu laenus juba sõidabki. Reet läks Leidat viima.»

«Reet Leidat — kuhu?»

«Sanatooriumi. Anti nüüd riigi poolt prii. Neil pikk tee minna, neid ma ei saanud jala saata.»

«Mis me siis teeme? Ehk saab siit mõnest talust,» arvas Andres.

«Võib ju vaadata,» oli Hendrik nõus. «Aga kas me ise siis mehed ei olegi? Neli kohvrit sul siin on — kahe peale iga paki jaoks käsi. Lööme sõrmed sanga ja hakkame astuma. Kui hing kinni jääb, eks siis vaatame, mis edasi saab.»

«Kui arvad — võiks proovida . . .»

«Näita, missugused need kõige raskemad on.»

«Needsamad sinu omad ongi.»

«Nendega lähen mina küll ühe hooga maanteele välja. Seal ehk leiame mõne möödasõitja, kes edasi aitab.»

Andres ees, Hendrik kannul, hakkasid nad üles tee poole astuma. Läksid sõnatult, nagu vaikimisega jõudu kokku hoides.

Hendrikul oli juba vennast peaaegu kahju. Nagu eile kiri, nõnda täna mees isegi — löödum, kui oleks võinud arvata. Näost kohkunud, sõnast jõud ära.

Ja need kandamid — inimene üksi sõidab, tuleb mõneks päevaks meelt lahutama, ja nõnda rasket kraami kaasas . . . Sepp mäletas, et abielu kaudu olidki eile ta esimesed mõtted vennale läinud, ja nüüd paistis tõesti nõnda olevat, et vist otsas see õnn. Üksi ta tuli — ehk juba üksi ongi.

Andres pani pakid maha, istus näost punetades ja raskelt lõõtsutades kohvriservale.

«Puhkame . . .» Ta pakkus vennale oma kuldkarbist linnasuitsu.

«Tee siin esialgu ka vastumägine. Kui ei ole harjunud, läheb raskeks . . . .»

«Ehk saaks juba kuskilt siitki hobuse?» vaatas Andres eemal suitsevate talude poole.

«Katsume vähemalt sinna üles teelahkmele jõuda.

Seal metsavarjus sul vaiksem oodata, kui lähen küüti kuulama.»

«Sinna ehk jõuame, kui kord veel istuda ja puhata . . .»

«Et sa ka pidid sihukeste koormatega tulema! Mis sul siin on?»

See Hendriku küsimus pani Andrese korraks kohmetuma. Ta vaatas ringi, nagu kardaks kedagi. Aga siis äkki sai ta hoogsale jutujärjele:

«Tead, vend . . . õigem ongi sulle kohe ära rääkida. Ajad on niisugused, et ega nüüd võõrast või uskuda . . .»

«Midagi saladust või?»

«Neis kohvrites, mis sinu käes, on meie lauahõbeda paremad asjad. Siin aga — enamasti riidekraam ja mõned tähtsad paberid . . . Juba suvel, kui oli arvata, et kõik saab otsa ja raha langeb, ostsid Ella ja Asta, mis said, et oleks vähemalt midagi selgagi panna. Aga nüüd linnas — korter on meil vaevalt veerand endisest — oli nende asjadega kitsas ja kahtlane. Ja kui hakkas kuulda olema, et maksusid määratakse veel tagantjärele, siis hakkas päris mure, et kuhu mõned paremad asjad panna. Mõtlesime mitut pidi, ei mõistnud midagi. Siis aga Ella oli leidnud lehest, et sina siin sellele uuele ajale nagu päris oma inimene. Arvasime — kõige kindlam . . . Ühe kleidi jao riiet, Ella näitas, saadavad Leidale. Sulle tõin natuke tallanahka . . .»

«Andres!» Sepp tõusis püsti, viskas suitsuotsa kaugele maha.

«Mis?» jäi venna jutukas suu jahmunult seisma.

«Kas sa, Andres, tõesti arvad? . . .» Sepa sõnad olid rasked ja teravad kui külmalt murtud raud. «Kas sa tõesti arvad, et need kohvrid üle minu maja läve tulevad? Kas sa tõesti arvad, et mina pärast seda juttu neile veel korrakski oma käed külge panen?»

Andres ei vastanud. Ta suu tuksatas ja jäi vait. Oli näha, et ta kõigest jõust ennast taltsutada püüdis.

«Kas sa tõesti arvad, et ma s e l l e k s uuele ajale oma inimene olen, et spekulantide aidameheks hakata?!»

«Ma teadsin, Hendrik, et sa enamlane oled,» ütles Andres umbunud kurguga, «aga püstiröövliks ei mõistnud sind arvata . . .»

«Eksisid nagu minagi,» ütles sepp. «Et sa sahkerdaja oled, teadsin ennegi, aga päris võllaroaks ei tahtnud sind pidada.»

Andres vaikis ja püüdis siis veidi pehmemat tooni leida:

«Kui palju sulle seda maad anti, et venna ära salgad?»

«Maaga või maata — kaabakas ei ole ma kunagi olnud. Mina tahan nõnda elada, et vasar olgu raske, aga süda kerge.»

«Aga kas sa siis aru ei saa, et ma ei ole võõra oma võtnud, vaid päästan ainult oma varandust. Üht natukest sellest, mis mul on olnud ja mis nüüd ära röövitakse . . .»

«Kui röövitakse, ära siis röövlit appi kutsu! Ma olen kindel, et sinu usk ja abilootused on kaugemal kui Tuulekülas. Hüüa sinnapoole, kui hääl ulatub . . .»

«Aga sina . . . jätad mu siia?» küsis Andres ärevalt hingeldades.

Hendrik viivitas vastusega. Tundus, et oli öeldud juba kõik, mis tal vennale öelda. Vaatas sõnatult üle lumiste väljade. Kaugel huigatas rong — uus või endine?

«Ütle, Hendrik, mida sa nüüd mõtled?»

«Mõtlen seda, Andres, et kas ma ikka olengi väärt oma uusi piirimärke ja seda, et Leida võis täna sõita . . .»

«Kuidas . . . väärt?»

«Ma ju tean küll, kus valla miilits elab . . .»

«Mine!» kähistas Andres raske vihaga.

«Lähengi,» vastas sepp selge sõnaga ja hakkas astuma mäest üles maantee poole.

Ta ei vaadanud tagasi. Süda ei olnud küll kerge, aga samm pidi rahulik olema. Käed lahtiste hõlmadega kasuka taskus, läks ta veidi longus peaga enda ette vaadates ja pani jala igal sammul hästi kindlasti maha.

Kas Andres ehk veel hüüab? Või jookseb järele?

Siiski mitte. Sepa seljatagune jäi vait. Ei sõna ega samme.

Hendrik küll ei võinud see olla, kes leppima pöördub. Ta astus edasi, nüüd juba kindlasti teades, et vendade teed on lõplikult lahku läinud.

Kauge rongikohin kuuldi lähenevat. — Peaks ta õigel ajal märkama, et uus sõit teiselt poolt juba tuleb. Või ehk Andres juba kannabki oma kohvreid tagasi jaama poole? Aga sepp ei vaadanud tagasi. Vedur metsade taga huikas hoopis teise häälega kui see, millega Andres tuli. Küllap ta märkab isegi.

Enne maanteele jõudmist pööras otserada tihedasse kuusetukka. Sepp läks siit, ja kui oli puude varju jõudnud, jäi seisma, vaatas tagasi.

Andres istus oma hõbedal nagu ennegi. Ootas venda tagasi või mõtles, mis teha? Ta pidi ometi kuulma, et rong teiselt poolt tuleb . . .

Siis pöörasid ühed maanteelt jaama poole. Olid vist kaugemalt inimesed — sepp ei tundnud hobust ega saani. Ruttasid vist rongile, et nõnda kõva sõiduga mäest alla lasksid.

Andres tõstis käed, peatas võõrad. Mõni sõna seletamist, ja ta kohvrid võeti saani. Jõuti jaama just õigeks ajaks.

Kui rong oli ette sõitnud, nägi sepp selgesti, kuidas võõras mees ta venna pakid vagunisse aitas. Konduktori vilesiringi kostis siia üles. Ja siis kadusid vagunid ükshaaval jälle lumise mäerinnaku varju.

1940

ISA

1

Kevadine päev oli olnud väsitav ja tuba leivateost soe, aga Hennul ei tulnud ühtki niisugust mõtet, millega oleks saanud magama jääda. Ta arvas üsna kindlasti, et kui ta oleks kogu päeva veetnud siin, vanaonu õues ja toas, mis oli talle ja emale koduks esimesest sõjasuvest saadik, et siis oleks olnud tal hõlpsam und saada. Aga ema oli teda täna jälle lubanud korraks nende päriskodu vaatamas käia ja ta oli sealt alles õhtul tagasi tulnud — rahutuna ja ärevana nagu alati. Oli jälle, mida veel voodiski uneajast mõtelda ja mäletada.

Selles tuulevarjulises metsakäärus, kus veel eelmisel kevadel oli seisnud nende kodumaja, oli nüüd ainult tühi nelinurkne tuhaase mõne üksiku üleni mustaks söestunud seinapalgi tukiga, kokkuvarisenud korstna ja lagunenud ahju kividega. Sirelid värava kõrval olid varem nii soojadel kevadpäevadel juba suuri pakatavaid pungi täis olnud. Aga nüüd — peenemad võrsed olid lausa söel ja jämedamaidki oksi võis murda nagu kuiva raagu.

Hennul oli raske hingata ja sellepärast ta ei saanud magama jääda. Ja raske hingata oli tal sellepärast, et tal tuli meelde, kui väga ta oli nutnud sel tuulisel sügispäeval, kui need, kes otsisid isa ja teda ei leidnud, võtsid ära kõik asjad, mis kätte said, ning pistsid siis nende üksiku metsaäärse kodumaja põlema.

Henn ja ema olid sealsamas juures. Ema ei nutnud, aga ta silmis ja näos oli midagi niisugust, mida Henn ei olnud kunagi näinud ja mis näis olevat raskem kui kõige valusamad pisarad.

Siis ütles ema Hennule, et ärgu ta nutku. Aga nuttu oli võimatu tagasi hoida. Hirm ja valu, mille pärast Henn siis nuttis, kasvas ja tõusis ühes tulega, mis seina

ääres seisvast kuivast haoriidast raginal mööda kodukatust üles jooksis.

Henn teadis, et nüüd põlevad ära kõik tema kui ka ema ja isa asjad. Ei saanud nutmata olla. Need, kes otsisid isa, seisid püssidega ümber põleva maja ja Henn nägi, kuidas ema nägu oli pingul, kuidas ta suu värises ja tuksatas . . .

Kui kodumaja oli juba üleni leekides, tuli Hennule äkki valus mõte pähe. Mõte tuli pähe kui säde silma: ehk isa oligi kodus peidus nende eest, kes teda otsisid ja tappa tahtsid . . .

Praegugi kippusid Hennu õlad teki all vappuma ja hingata oli veelgi raskem. Aga nüüd ta jõudis vähemalt nuttu tagasi hoida. Seda pidigi jõudma, pidi, sest ema oli alles üleval ja ta oleks võinud hõlpsasti kuulda, et Henn ei maga, vaid nutab. Ja siis ei lubaks ta Hennu enam kunagi sinna — kodu tuhaasemele.

Henn püüdis enda rahustamiseks mõtteid ainult tänase päeva piiridesse karjatada. See õnnestuski. Ta oli ju täna jälle mänginud seal ahju varemete varjus, kuhu päike paistis nii soojalt, nagu oleks tuli lagedale jäänud ahju koldes. Ta oli uuesti korda teinud oma mänguõue, mille keegi pärast seda, kui ta seal viimati käis, oli suure saapaga segi astunud. Ta oli nüüd jälle suitsenud telliskivid hooneteks pannud ja sirelipõõsast nopitud raagudest püsttarad ümber tuhanurmede teinud. Suuremad harulised söed jäid loomadeks nagu ennegi.

Ja nõnda mängides oli Henn vahel metsa poole vaadanud ja mõtelnud, et kui ta oleks suurem, tooks vanaonu sae ja kirve ning hakkaks kuuski maha võtma. Kui palgid valmis, võiks hakata uut maja ehitama. Ahju- ja korstnakivid on alles. Tuhk võiks jääda põranda alla. Ja uusi sireleid tuleks istutada, kuigi ka need põlenud, nagu ema arvas, võivad sügavamatest juurtest uusi võsusid ajada . . .

Nende mõtetega Henn uinus. Ta ei kuulnudki, et enne ööd veel koputati aknale, et ema käis väljas ja et siis põrand nagises raskete, kuid vaikselt astutud sammude all ning kellegi jahedad, õuest tulnud huuled tasa puudutasid tema sooja nägu.

Ka täna, soojal, pilvisel ja udusel aprilliõhtul, läksid nad oma õisele ülesandele vastu samas kolmemehelises koosseisus, nagu nad juba varasügisest saadik olid teinud mitmeid mehetegusid. Kõik kolm olid kodutuks põletatud ja teadsid, et maal võimutsev vaenlane kõikjal nuhib nende jälgi. Ainult oma valvsus hoiab neid. Julgus ja leidlikkus toetavad tasumistööd. Ühine tõetundmine, sama viha vaenlase vastu, sama tasumistahe ja võiduusk liitis nende mõtted ja teod nagu ühe mehe omaks.

Täna tundis Joosep Kaljus aga siiski, et tal ei ole kerge oma mõtteid koos seltsimeestega ainult eelseisva ülesande juures hoida. Midagi oli nüüd teisiti kui tol tuulisel sügisööl seal eemal Peipsi rannal, kus tunnimees langes ning leegid tõusid ja virutasid taeva alla laialt aidatäie granaate, miine ja padruneid. Midagi oli täna teisiti kui seal Virumaa metsavahelisel maanteel, kus kolme partisani välkkiire rünnak hävitas seitsmest veokist koosneva vaenlase voori, või kui seal Harjumaa rannikul, kus aknast sisseheidetud granaadid tegid järsu lõpu hitlerlike mereväelaste prassingule, või kui seal Järvamaa mäe all, kus maanteesild koos suure karavani esimese autoga mürinal õhku lendas.

Joosep Kaljus teadis küll, miks ta end täna teisiti tundis kui seniste ülesannete eel.

See tuli kodu lähedusest.

Kuna ta siin tundis iga teed ja rada, tuli tal tänase ettevõtte juhiks olla. Aga ta oli täna esmalt läbi tühja küüni seinaprao näinud oma naist ja üle voodi kummarduđes tundnud näol korraks magava poja sooja hingeõhku . . . Ta kandis seljakotis värsket koduleiba ning vägisi kippusid meelde kõik elatud päevad ja kõik tulevikuaimused. See tekitas rahutust, mille vastu tuli võidelda, mida tuli tagasi hoida, et mitte lasta end segada ülesande täitmisel.

Kolm meest läksid läbi sooja, uduse kevadöö. Lõppes mets ja algas heinamaa, seda vesisem, mida ligemale nad jõudsid jõele.

Aga Joosep Kaljus leidis pimedaski hõlpsasti selle kõvema kraavikalda, mis viis otse jõele ja mille lõpus oli lootsik paju juurikate külge kinnitatud. Nüüd, häil

kalapüügipäevil, oli see kõigiti korras — mõladki sees, ainult võtta ja minna.

Eemalt maanteelt kostis ühtlast tugevat mootorimüra.

Külamehe jõepaat suutis parajasti kanda kolme meest, nende relvi ja pampe. Allavett tuli neil siit minna maanteesillani, mille kaudu, risti läbi Eesti, olid sakslased hakanud vedama merd mööda kohaletoodud relvastust ja laskemoona oma idapoolsetele rindeliinidele.

Aga täna pidi see sild õhku lendama nagu mõned teisedki samal teel.

Joosep Kaljus juhtis aeruga paati, mida suurvee tugev voolus jõudsasti edasi kandis. Ei, nüüd ei olnud aeg meelde tuletada suviseid pühapäevahommikuid, mil ta siin pojaga õngitsemas oli käinud. Oli tarvis valvel olla, et sillale lähenedes aer vett ei sulistaks, et miski neid ei reedaks. Sild ei olnud valveta. Ainult täies vaikuses võisid nad voolust kantuna paadiga silla alla jõuda, ilma et tukkuv valvesõdur midagi märkaks.

«Nüüd ... tasa!» sosistas Kaljus seltsimeestele.

Jõgi jooksis silla alla kitsamana kui lagedal luhal. Seda tugevam voolus kiskus paati edasi. Oli pime ja udune. Ei märganud valvur paadimehi ega näinud mehed paadis tedagi. Nad ainult teadsid, et seal ta on.

Mootorimüra maanteel lähenes. Oli selge, et see ei ole auto, vaid traktor või tank.

Nüüd õnnestus Kaljusel sillatala tugipuust kinni haarata. Kiiresti heitis ta lahtise püssirihma palgi ümber ja pani käsivarre küünarnuki kohalt rihma, et paat püsiks paigal ja käsi oleks vaba. Kaljus ulatas paadis püsti seistes lõhkeaine, mis mehed talle kätte andsid, parajasse paika panna. Siis mõõtis ta käsikaudu tüki süütenööri, kinnitas selle endavalmistatud sütikpadruniga lõhkeainesse, avas piibukaane ja võttis sealt valgust tegemata sädeme süütenöörile.

Aga see mootorimüra ...

Ei, seekord ei võinud silda ainult süütenööri hooleks jätta. See, mis sealt mürinal tuleb, jõuaks sillast üle või jääks tervena teele. Oli tarvis täpsemalt talitada.

Kaljus otsustas täpsemalt talitamiseks kasutada rõngaspäästikuga käsigranaati ja taskus leiduvat tugeva õngenööri kera. Ta sidus ümmarguse granaadi lõhkeainesse ja kinnitas õngenööri selle päästikurõngasse. Siis vabastas ta paadi jälle voolu kanda, ja ettevaatlikult nööri üle sõrmede libistades liuglesid nad pärivett edasi, ühel aer, teistel laskevalmis relv käes.

Valvesõdur sillal ei märganud nende minekut rohkem kui tulekutki.

Nad olid sillast umbes sada meetrit eemale jõudnud, kui nöörikera hakkas üsna ära kahanema. Mehed peatasid paadi kaldas kasvavas pajupõõsas, mille okstest kinni hoides nad jäid ootama läheneva mootorimüra sillale jõudmist.

Masin veereski raske mürinaga juba sillaeelse mäe kivisillutisel.

Nöör oli Kaljuse käes.

Teine ta seltsimeestest hoidis pajust kinni.

Kolmas oli valmis paati voolusesse lükkama ja edasi sõudma.

Nüüd oli selgesti kuulda, kuidas traktoriroomikute raskus läks tee kivisillutiselt kõmisevale sillakattele.

Kaljus pingutas pikka, vette vajunud õngenööri.

Järsku see andis järele.

Pimedusest pursahtas hele, kollaka valgusega tulesagar, mille paistel oli hetkeks selgesti näha traktoriga veetav raskekahur. Silmapilk hiljem kostis maad ja vett vapustav plahvatus.

Sild purunes. Ränk relv ühes veokiga langes mürinal jõkke.

Veevoolus ja tugevad aerutõmbed viisid paati kolme mehega läbi uduse pimeduse allavett suure metsase soo poole.

3

Oli uus päev selge päikesega ja vaikse sooja kevadtuulega. Henn oli mitu hommikupoolikust tundi õues endale tegevust otsinud, aga kuna ta mõtted olid mujal ja vanaonu ei olnud kodus, oli aeg visa kuluma. Ta oli näinud aida taga korralikult riita laotud vanu telliskive ja tahtis nüüd väga koduvaremeile tööle minna. Ta tahtis seal kõik ahju- ja korstnakivid muredaks põlenud savist puhtaks toksida ja riita laduda nagu siin. Oleks

parem võtta, kui isa tagasi tuleb ja tahab hakata maja ehitama.

Henn tahtis väga koduvaremeile tööle minna, aga ta ei leidnud emalt loa küsimiseks parajat silmapilku. Ema oli täna jälle kuidagi iseäralik. Käis Hennust mööda, ei lausunud sõnagi. See tegi rahutuks, sest ka ema näis rahutu olevat. Ei saanud aru, kas ta ootas või kartis midagi.

Siis tuli vanaonu koju. Ta oli adraga sepal käinud.

Henn tahtis temaga juttu teha, aga vanaonu küsis kohe vankrist maha astudes, kus on ema, ja kuuldes Hennult, et laudas, läks asjalikult ruttaval sammul sinna. Henn sai aru, et vanaonul on emale mingi uudis kõnelda, ja ta läks lauda lävele, et sellest osa saada.

Ema jootis vasikat. Vanaonu seisis tema juures, üsna lähedal, nagu oleks neil saladusi, ja kõneles tasa, ruttava õhinaga.

«... Käisin ise vaatamas — päris ligi ei lastud, aga nägin selgesti, et sild on jõelt nagu pühitud minema ...»

Rohkem Henn ei kuulnud, sest siis ema märkas teda ja küsis, mis ta tahab. Henn oleks tahtnud pärida sillast, mis on jõelt nagu pühitud minema, aga oli selge, et temaga ei taheta kõnelda, ja ta küsis:

«Kas ma ei tohiks minna sinna... koduasemele? Laon seal kivid riita, et oleks parem võtta, kui tarvis tuleb.»

«Mine,» ütles ema.

Henn sai aru, et temast taheti lahti saada. Ja ta ei läinud seekord nii rõõmsa meelega kui tavaliselt. Vanaonu põnev sillajutt ei ununenud. — «Käisin ise vaatamas... nägin selgesti...» Oli kindel, et vanaonu ei kõnelnud mingist kaugest, teistelt kuuldud sündmusest, vaid et see pidi olema nende oma linnatee sild, mis on jõelt nagu pühitud minema.

Kaunis päev, veelgi päikesepaistelisem ja soojem kui eile, tegi varsti ta meele siiski rõõmsamaks. Tee vanaonu õuest koduasemele läks mööda põllupeenraid, üksikute talude vahelt. Põllud seisid enamasti nagu sügisel vikati alt jäänud. Henn vaatas neid lagedaid, otsekui mahajäänud nurmi ja ta mäletas vanaonu eilset juttu. Mis maast huupi segada, kui ei ole seemet maha külida!

Aga lõokesed ei hoolinud millestki. Nende valju ja

rõõmsat laulusillerdust oli kogu taevaalune täis. Ei silmapilgukski vahet — kogu õhk aina helises.

Kui Henn koduasemel hakkas kividele parajat riidakohta vaatama, siis ta arutles edasi, et nüüd ta isegi — väike nagu ta veel on — astub võitlusse vaenlase vastu. Vaenlase tuli põletas maja ja pööras ahju segi. Maja ei jõua Henn ehitada — selle teeb isa, kui ta ei ole surma saanud ja jälle koju tuleb... Aga kivid laob Henn ise riita — teeb vaenlase vastu, teeb teisiti, kui tegi nende pistetud tuli...

Aga äkki jäid Hennu käed ja kõik mõttedki seisma. Esimene süllevõetud telliskivi kukkus maha, riivas valusalt sääreluud. Silmad läksid suureks ja ta liigutas pead, et jõuda selgusele, kas ta näeb und või on see imelik asi ilmsi.

Kivide kõrval maas, tema eilse mängukoha tuhanurmedel oli kari välja lastud. Seal oli seitse kirjut ja küütseljaga lehma söömas — uued lehmad... sarvede vahel lõikejälgedel veel üsna värske lepamahlapunetus. Ja talliks pandud kivi juures seisis uhke hobune... lepane hobune, pajupulgad jalgadeks all, peent sammalt lakaks koore vahele pistetud.

Henn tundis kindlasti, kelle tehtud need on.

Ta värises erutusest. Tundis, et nüüd peab mõtlemagi sosinal. Aga süda kippus rõõmu pärast karjuma.

Henn ei suutnud üksi jääda. Ruttu korjas ta karja kätte, peitis hoolega taskutesse ja jooksis kodu poole.

Metsakääru varjust välja jõudes nägi ta, et ema on tulnud kartulimaale sõnnikut laotama. Ta töötas kõrgel põlluseljandikul, mille taga ei olnud metsa ega hooneid. Ema valge pearätt kõikus Hennu jooksusammude taktis kollaka maa ja sinise taeva vahel. Mitu korda lõid kivid jalga, aga Henn ei lasknud ema silmist ega võtnud käsi taskust, et mõnd looma mitte ära kaotada.

«Vaata, ema, need olid seal...»

Ema jäi sõnatult vaatama lepaseid mänguloomi Hennu käes. Ja ta vaikis imestunult, vist veidi kohkunultki.

«Ma tunnen küll: need on isa tehtud,» ütles Henn niisuguse tooniga, nagu vahel vanaonu kinnitas mõnda asja — tasa, aga kindlalt.

«Kui tunned, ole vait,» kummardus ema Hennu juurde.

«Tunnen kindlasti.»

«Ära lausu sellest sõnagi, sest keegi ei tohi isast midagi teada . . .»

«Isa siis ikka . . . elab?»

«Elab. Ja võitleb meie kodupõletajate vastu.»

Henn vaikis, ei küsinud enam midagi.

Ema viimased sõnad olid talle nagu võidusõnum.

Sest ta teadis kindlasti, et tema isa ei ole veel kunagi ühtki ettevõetud tööd pooleli jätnud.

AASTAPÄEV

1

Teisel sõjasuvel, kui aasta sai täis esimestest verejälgedest ja tuhaasemeist Eestis, andsid okupatsioonivõimud käsu linnades ja valdades pidulikult pühitseda hitlerlaste vägivalla esimest aastapäeva.

Vaenlase võimu kohalikele käsilastele oli see üks vastumeelsemaid korraldusi. Olla vastutav inimeste kokkutuleku eest «vabastamise aastapäeval» — see oli siiski midagi muud kui olla vaenlase tööriistaks igapäevases riisumise ja reetmise töös. Igapäevastes asjades sai mõnestki piinlikkusest kahekeelsusega mööda põigelda. Võis tõotada leiba ja soola pärast fašismi võitu, inimõigusi «uue korra» rahupõlves. Aga kui vallast ometi oli viimset vilja võtta raske nagu tammekännust kiskuda tulepuid, kui võsast lendas kivi või pimedusest raske rusikas kuklasse langes, siis ülemuse ees võis ikkagi kõnelda, et rahvas oleks taltsam ja tasasem, kui valda paigutada veel mõni salk okupantide sõdureid.

«Vabastamise aastapäeva» koosolekuil, mis vald-vallalt mulluste võitluste jälgi mööda tulid lõunast põhja poole, ei olnud aga niisugune kahekeelsus võimalik. Võis enneg arvata, et fašistlike pärishärrade ja rahva kokkusaamine silm silma vastu ei tõota midagi head. Ja nõnda läkski. Jutud naabervaldadest käisid pidupäevade eel. Oli kohti, kus kohale sõitnud kõnemees leidis eest tühja rahvamaja. Ja halvasti läks vallavanemal, kes oli ülemusele ette keelitanud, et siin maal on punase lipu juured veel noored ja nõrgad, et inimesed tahavad usinad ja alandlikud olla. Teisal, kus juba kogumise käsk anti koos kõvade ähvardustega, tuli rahvas koosolekule varjamatu vihaga, demonstratiivse süngusega, mis ei saanud kellelegi märkamata jääda. See pani kohalikud sahkerdajad kohmetama, veel enam aga vihastas

kohalesõitnud kõnemeest. Ei tõotatud mingit paremat põlve, ei leiba, soola ega inimese õigusi. Rusikate kõikudes ja sülje lennates ähvardati võllaga kõiki, kes oma südamest viimast punast kiudu välja ei kisu. Valdade kohale jäi ülemuse umbusalduse ja viha ähvardavaid pilvi mitte ainult rahva, vaid ka okupatsioonivõimu kohalike käsilaste suhtes.

Päevad kandsid juba sügise märke, kui «vabastamise aastapäev» värskeid verejälgi mööda T. valda jõudis. Vallavanemaks oli siin kõva ja kaval mees. Paul Jenderil oli seljataga peaaegu ainult edu ja õnne nii majandusliku kui poliitilise karjääri alal. Rääkimata varemaist aegadest, pidas ta õnneks ka seda, et ta ei tarvitsenud näha, kuis nõukogude võimu uued piirimärgid ta härrastalu ligi kolmesajahektarilise krundi tükkideks lõikasid ja mitu kehvikut hakkasid sorima tema viljakat mulda. Ta ei tarvitsenud näha ka seda, kuis ta saeveski riigi käitisena edasi töötas ja ärimaja maakonnalinnas ei kuulunud enam endisele omanikule. Ta tundis oma iseloomu ja teadis, et seda kõike nähes ta oleks kindlasti mõne popsi pea lõhki löönud või oma talu ja saeveski põlema pistnud. Ja see oleks võinud lõppeda vägagi halvasti.

Aga Paul Jender võis tänada Juliust, oma venda, et midagi lõplikult hirmsat ei juhtunud ka neil kõige halvemail aegadel. Advokaat Julius Jender, kelle võimu ja jõukuse juured olid olnud niisama tugevad kogu riigi ulatuses kui Pauli omad koduvallas ja kohati maakonna piirides, oli küllalt ettenägelik ise ja andis aegsasti ka vennale head nõu ja abi. Mõlemad Jenderite perekonnad jätsid nõukogude korra maksmapaneku eel maha oma kinnisvarad ja kodumaa ning sõitsid hitlerlike agentide mehkeldusel Saksamaale. Kui nõukogude võim Eestis lõi Jenderite mõislikesse kruntidesse uusi piirimärke, võõrandas nende majad ja ettevõtted, võisid nad ise kuskil Poseni mail võõrailt põldudelt kartuleid võtta ja isegi õnnelikud olla, kui murdsid lahti keldreid, sahvreid ja riidekappe poola kodudes, kus perekonnad tapetud või minema kihutatud. Raskel ajal ei ole rahulolemiseks palju tarvis.

Sõda tõi Jenderid tagasi kodumaale. Ka selle teekonnaga nad võisid rahul olla. Teataval määral see ju oli küll sõjakäik ja andis mõnigi kord põhjust purjuspäi

hõõplemiseks, aga et nad liikusid küllaldases kauguses rindest, ei olnud neil kogu teel mingit otsest hädaohtu. Hiljem hoobeldavaiks kangelastegudeks oli küllalt vägivallast mõne külakehviku kallal, kes ütles, et tal ei ole anda ei piima, võid ega leibagi. Aga need vägiteod leidsid aset eemal lõuna pool. Koduvalda tulid vennad Jenderid pestud kätega.

Seni kui Põhja-Eestis kestsid veel võitlused, peatusid mõlemad mehed koduvallas, kuna perekonnad jäid neil esialgu Poseni maile. Pärast Tallinna langemist siirdus Julius sinna; Paul aga jäi koduvallas «uue korra» asju õiendama.

Teadis direktor Julius ja teadis ka vallavanem Paul, et Hitler Eestit vallutades ei valanud saksa verd nende pärast. Nad teadsid, et oma endise võimu ja vara tagasiteenimiseks tuleb neil väga ustav ja püüdlik olla, tuleb osutada häid teeneid vallutajaile, et saagi jagamisel väärida üheõiguslust võiduka härrastõuga. Aga nad teadsid ka seda, et rahvas ei ole vait ja sünge mitte kuulekuse, vaid viha pärast. Kui Julius linnas kindlate kiviseinte vahel ja saksa relvade kaitse all ei tarvitsenud igal sammul hirmu tunda, siis Paul koduvallas ei saanud kunagi unustada, et kõik teeääred olid täis mehe mahalöömiseks parajaid kive.

Ka lähenev «vabastamispäev» hakkas vallavanemale aegsasti muret tegema. Mitu päeva mõtles Paul Jender küsimuse üle, kuidas selle koosolekuga mitte tumestada ülemuse usaldust, mida on teenitud suurima püüdlikkusega, ja ühtlasi mitte valada õli rahva vihatulle, millest kogu vald ta ümber hõõgus nagu põlev raba. Viimaks tuli päästev mõte. Kõik oleks korras, kui kõrgemat ülemust seekord ei esindaks keegi muu kui vend Julius. Ta telegrafeeris kohe, sai jaatava vastuse ja korraldas asja kiiresti nõnda, et kõne peab direktor Julius Jender. Ta oli endaga väga rahul selle hea nõu kui ka energilise asjakorralduse poolest.

Mõtles vallavanem, aga mõtles ka vald.

«Vabastamispäev» ... sosistati külateedel, kus naaber kohtas naabrit, tuttav tuttavat. Pikana tundus see aasta oma alanduste ja raskustega. Aga siiski mäletati selgesti seda päeva, mida nüüd tarvilikuks peeti piduliku koosolekuga tähistada. Mäletati, kuidas kõik südamed valusalt võpatasid, kui kohale jõudnud saksa sõjamasinad

siin vapralt vastupidanud kaitseliini läbi murdsid ja vaenlane võttis võimuse kogu valla üle. Samal päeval — lisaks neile, kes langesid võitluses, — tapeti, veeti sohu ja maeti turbaaukudesse seitse meest, kellest arvati, et nad kuuluvad hävituspataljoni, on peitnud oma relvad ja tahavad partisanidena tagalasse jääda.

Kuidas pühitseda «vabastamispäeva», mis tähendas seda, et ausaid ja julgeid südameid kuuli ja täägi läbi vabastati elust, rahvas oma õigustest? Kas jääda üksmeelselt koosolekule minemata? Ei. Oleks siiski kahju, kui vald silmast silma ei näeks Jendereid ja Jenderid valda. Neile tuleks nüüd siiski õige pilguga otsa vaadata ja neile tuleks näidata, et selleks «vabastamispäevaks» ei ole rahvast vabastada suudetud vähemalt ühest — vihast okupantide vastu ja lootusest vabadusele.

Oli mehi, kellelt vald ootas, et nad niisuguste küsimuste puhul mõtleksid ja otsustaksid kõigi eest. Ehitaja Villem Naber oli esimene, kelle arukast nõust nüüd eriti huvitatud oldi. Ta oli üksik mees, juba mõnda aastat lesk. Noorem ta kahest pojast kuulus nende seitsme hulka, kelle sakslased valda tungides tapsid ja sohu matsid. Vanema saatusest ei teadnud ka isa ise tõesti midagi kindlamat kui seda, mis ta avaldas ülekuulamistel: teadmata kadunud. Oma leinast ja murest hoolimata oli Naber julge ja kindlameelne mees. Jender oli sakslaste vallavanem, Naber rahva oma.

Nõnda pidi Naber ütlema oma sõna ka neil päevil, kui «vabastamispäev» oli välja kuulutatud ning vallavanem Jender ja sekretär Tear levitasid ähvardusi nende majade suhtes, kust ei peaks kedagi koosolekule ilmuma. Hilistel õhtutundidel tuli valla igast külast keegi Nabra üksiku käsitöölisekoha õue, mis asus metsasel orunõlvakul. Koputati tuttavalt aknaruudule, istuti poolpimedasse tuppa, kus arutati naabervaldade kogemusi, peeti nõu ja vahetati mõtteid. Ja siis ühel õhtul tegi Naber ettepaneku, mis jalamaid lõpetas külameeste peamurdmise ja muutis rasked arutlused üksmeelseks rahulolemiseks.

Kärmema sammuga lahkusid mehed Villemi üksikust metsamajast, käisid oma koduringis majast majja, peatusid põllul töötavate meeste juures. Ja siin mõnusa

müigega ning vaikse peanoogutusega, seal üsna valju vabastava naeruga võeti vastu ja kiideti heaks otsus selle kohta, kuidas «Jenderite pidule» minna.

2

Põnevusega oodatud koosoleku päeval oli ilm hommikust saadik niiske ja udune. Sadas vaikset ja sooja, ajuti üsna tihedat seenevihma, kui mehed olid kirvega või noaga metsas parajat puud otsimas, et endale korralikku keppi kätte teha. Sest niisugune oligi Nabra nõu ja rahva otsus: naised ja lapsed jäävad koju, aga mehed, nii palju kui neid vallas veel on, lähevad koosolekule, kandes oma viha ja võitlustahte märgiks tugevat keppi, mis olgu tehtud värskelt kooritud puust, et hästi silma paistaks.

Kõnniti karjamail, heinamaade ääres ja metsaservadel nagu reejalast, looka või mõnda muud tarbepuud otsides. Mõni lõi varsti noore kuuse maha ja hakkas seda parajaks tegema. Teine ohverdas Jenderite ähvarduseks noore saare, millest oleks võinud saada hea aisapuu. Mõni mees aga kõndis ja valis kaua, et oma meele ja mõtte märgiks võimalikult omapärast ja väärilist käetuge leida.

Juba hulk aega oli ringi kõndinud ka Villem Naber. Elupõlise meistrimehena ta oli harjunud puud valima, ja eriti nüüd ei võinud kõlvata iga roigas. Oli tarvis leida puu, mis kõnelda mõistab, mis mõistab öelda nii saksa kui eesti keeles, et mehel ei ole kepp käes mitte selleks, et toetada murest nõrgaks jäänud sammu, vaid selleks, et õigel tunnil täie raskusega langeda vaenlase lagipähe kõigi alanduste eest, kõigi jõhkruste ning julmuste ja nende eest, kes täna aasta eest vallamaja juures tapeti ja soosse tallati.

Viimaks põlvitas Villem karjamaa kännustikus üksiku tugeva kadaka juurde ja raius selle samblast saadik maha. Kadaka tüsedat, okslikku tüvetümikat koorides tuli talle mõte, et mets oli eestlastele muistegi relvade andjaks olnud, et neilt mailt kistud kadakatüvedega on juba sadade aastate eest palju vihatud pealuid lõhki löödud. Nähku vaenlane, kui oskab, valla tänastes teivastes rahva viha põliseid juuri. Ja nähku Jenderid meeste mehistes keppides oma koerasaatust.

Kella neljaks, kui koosolek pidi algama, jäi sadu järele, aga soe ja vaikne ilm oli endiselt udune. Vähemgi tuuleõhk ei liigutanud nõretavaid kõrsi, märgi lehti ega teele kogunenud lompe, kui rahvas liikuma hakkas. Mööda teid ja märgi põllupeenraid, mööda vesiseid heinamaaradasid ja otse üle nurmenurkade tuli igast õuest mees oma kepiga vallamaja poole. Kes nägi teist või kolmandat, jäi ootama, sest salgas minna oli nagu asjakohasem.

Kui mehed kokku said ja teretasid, vaatasid nad rohkem üksteise keppe kui näkku, sest kepp näitas täna meelt ja mõtteid selgemini kui silmad. Julgelt kandis seda iga külamees. Äsja kooritud tookamid helkisid helevalgetena kaugelt ja neid tehes ei olnud puuga kokkuhoidlik oldud. Kellel vaks, kellel kaks üle käeshoidmise koha, ja mõnel oli kepp ligemale õlani. Harva nähti mõne vallamaja või Jenderi lähedases naabruses elava mehe käes keppi, mis oli erapooletumalt valgeks koorimata ja pikkuse poolest paras käetoeks, kuna vihm ju teeveered libedaks leotanud ...

Üsna täpselt määratud ajaks tulid esimesed meestesalgad rahvamajaesisele väljakule, mis oli otse vallamaja kõrval. Siin, lahtise taeva all, pidigi pidulik koosolek aset leidma, sest valla rahvamajast oli järel ainult tuhaase. Kõnepult oli kohale asetatud, ning eesti kaskede ja saksa lippudega ehituna ootas see vallavanema vägevamat venda.

Et Jenderid tükk aega enne koosolekut vallamajja olid tulnud, seda nägid kõik, kes vallamaja õue vaatasid. Vallavanema uhke täkk, kes alles kevadel rangid kaela saanud, oli seal juba suure augu maasse kaapinud ja mustal nahkpõllel, mis oli vedruvankrile katteks tõmmatud, läikis vihmaveeloike. Mitmed, kes tulid, käisid väraval vaatamas. Jenderi täkku ja vedruvankrit oli küll ennegi nähtud, aga inimesi huvitas pärg, suur tammelehtedest ja valgeist astriõitest punutud pärg, mis seisis märjal vankrikattel.

«See vist viiakse sakslaste hauale..» sosistas üks lüheldase kepiga külamees vallamaja väravas.

«Kuhu mujale... ega ometi soosse!» vastas talle habemeni ulatuva kasekaikaga naaber täie häälega.

Jenderid ja nende kamp ei olnud näinud veel ühtki kepiga meest. Neil kestis mõnus lõunatund sekretäri

tagakambris. Paul oli Juliuse öiselt rongilt koju toonud. (Autosõiduni, nagu varematel aegadel, ei olnud pealinnavenna edukäik veel jõudnud.) Aga kuna vallavanema perenaine ei olnud sealt Poseni mailt veelgi tagasi tulnud, siis korraldati pidulik lõuna vallamajas, kus sekretäri emand oli heaks kokaks.

Peale Jenderite oli lauas vallasekretär Tear, veidi rühmakas, üle keskea mees, kõigi võimude alandlik ja kohusetruu teenija; valla «omakaitse» pealik külakaupmees Peraste; vana koolmeister-palvevend Paimel, kes sõi palju, aga kõneles vähe, sest ta oli haavunud, et valla tänast tähtpäeva oli otsustatud pühitseda ainult võimu ja mitte ka vaimu sõnaga, ning veel mõni Jenderi kambamees, mõni olude ja iseloomu tõttu lodev siiasinna kõikuja, kes oli arvanud, et okupantide «omakaitse» püss on kõige kindlamaks toeks, et neiski oludes kuidagi ära elada ja edasi jõuda. Jenderid olid uhked oma saavutustele, et saksa sõjaväevõimud lubasid pidulikku koosoleku vallavanema ja «omakaitse» pealiku isiklikul vastutusel ära pidada ilma sõjaväeosa kohaletulekuta, kusjuures väljakutse puhul lubati kõige kiiremas korras kindlat abi anda. Nii võis kogu ettevõtte täiesti «omade vahele» jätta ja umbusklikule rahvale näidata «omavalitsuse iseseisvust».

Jenderid ja nende külalised olid heas tujus söönud ja vägisi mõõdukust pidades viina võtnud, kui valla käskjalg, vallavanema orjalikult ustav kõrvateritaja ja keelekandja, tuli läbi plangu piilumast ja ütles, et rahvast on küll, aga ainult mehed. Palvevend Paimel arvas kuivalt kõhatades, et vaimulik osa oleks küll naisedki kokku tooŋud, aga vallavanem ütles, et poliitika püha ei olegi naiste asi, et rahvas on rahvas — võib alustada.

Küllap vana vallavaht märkas, et meestel on täna naiste asemel kaikad kaasas, aga ta ei julgenud seda ütelda. Nüüd ta aga kohkus ja kohmetus, kui vallavanem käskis kella võtta ja rahva kokku kõlistada. Toibus aga kohe julgemaks, kui poodnik Peraste oma seitse püssimeest ritta kamandas, et kohe kellahelina saatel auvalveks kohale asuda.

Agaralt kella kõlistades tuli käskjalg vallamaja väravast välja ja seitse püssimeest marssis kaupmehe kamandusel kõnetooli ette. Rahva salgad hakkasid vähehaaval koonduma. Ei tuldud liiga ligidale, jäeti

paras põlguslik vahemaa. Asetuti nõnda, et julgemate meeste mehisemad kepid varjule ei jääks. Kõneldi tasa, aga naerdi puhuti päris täie häälega laia maamehenaeru. Ei olnud hea kellamehel ja üsna ebamugav oli ka püssimeestel. Naer, nagu seda kostis rahva hulgast, võib mõnikord olla hullem kui teravad sõnad. Laialivalgunud pilkudega ja sügeleva piinlikkusega vaatasid omakaitsemehed kõnetooli eest üle naerva rahva halli, pilvisesse taevasse. Nad ootasid väga, et Jenderid juba tuleksid ja inimeste tähelepanu endale võtaksid.

Aga mõni silmapilk enne Jendereid tuli vallamajaesist teed mööda Villem Naber. Ta ei olnud tahtlikult nõnda hiljaks jäänud. Tähtis kokkusaamine oli viivitanud ta tulekut. Saadik seltsimeeste salgast, kes peatusid kaugel üle kahe soo, oli pidanud õigeks Villemiga ühendust võtta nimelt koosoleku eel. Sest mees soode tagant ei vajanud ainult leiba, vaid tal oli öelda ka mõni juhtiv ja julgustav sõna, mis koosoleku ajal tuli ustavamatele inimestele suust suhu edasi anda.

Nüüd jäi Naber seisma veidi eemal, rahva ja püssimeeste vahekohal. Alles kõlistati kella — tähendab et ta ei olnudki veel päriselt hiljaks jäänud. Oli mõni silmapilk aega vaadata, kuidas seisid vastamisi seitse püssi ja umbes sadakond tugevat keppi. See oli rõõmustav ja julgustav pilt. Mitte ainult kogu õigus, vaid ka jõu ülekaal oli keppide poolel. Õigel tunnil... või kui praegugi need kepid tõuseksid... Ei jõuaks pauku teha ükski püss, mida ei hoita kindla, veendunud käega, vaid aralt ja piinlikkusega, alatises valmisolekus põgenemiseks.

Rahvas jäi vaikselt Villemit ja tema keppi vaatama. Juba ammu oli leitud ta teiste hulgast puudu olevat ja mõned mehed olid avaldanud kartust, et kas tema tulekut ei viivita läbiotsimine, ülekuulamine või koguni kinnivõtmine. Aga seal ta nüüd seisis, kindel ja rahulik nagu alati. Ja kepp oli väärt meest, kes ta teinud ja kes teda kandis. Villemi kõrvalesirutatud käes, kui ta vaatas kord rahva, kord kõnetooli poole, oli sirge ja tugev valgeks kooritud kadakas. Selle mitmeharuliste juuretüügastega tüvik, mis ulatus paar vaksa üle käeshoidmise koha, oli meisterlikult lõigatud ja hoolega välja puhastatud. Ei olnud see ainult kepp, vaid päris õige sõjanui.

Enne kui Villem Naber oma vaatluspaigalt edasi astus, tulid vallamaja nurga tagant Jenderid ja sekretär Tear. Kui nad olid nõnda kaugele jõudnud, et plangu varjust avanes kogu rahvamaja väljak, jäid nad silmapilguks seisma. Kõik valla mehed — niisuguste keppidega... Direktor Julius surus käe püksitaskusse, kus ta sõrmed kobasid jahedat relvapära. Vallavanemast vend tundis kurgus karedat vihaummistust, aga ta märkas endale kinnitada, et praegu ei ole muud lahendust kui üleolevalt rahulikuks jääda. Seda ta sosistas ka teistele ja nad astusid edasi.

«Paremale vaat!» karjatas kaupmees. Ja kõik seitse püssimeest ajasid kaelad tulijate poole õieli. Ka Villem Naber pööras veidi õlgu ja kepipära, et vaadata tagasi. Ta oli juba tähele pannud, kus seisid ümbruskonna usaldusmehed, ja ta oli just olnud rahva hulka minemas. Aga nüüd ta jäi veel seisma, et mitte ara pagejana paista, vaid lasta võimul päris ligidalt vaadata oma hästileitud kadakanuia.

Tear tõmbus kohe kõnepuldi varju, aga Jenderid peatusid Villem Nabra juures. Rahvas jäi hinge pidades vait, et kuulda, kui seal pärast vaikset põrnitsemist midagi peaks lausutama. Paul Jender tundis, et kui kord juba seisma jäädud, ei kõlba tal sellest mehest midagi lausumata mööda minna. Ja veel kord kinnitas ta endale rahu ja enesevalitsemise tähtsust. Naber vaikis ja otsustas, et öeldagu mis öeldakse — ta ei esine aralt ega lase end kinni võtta. Kui seda peaks püütama, küllap siis kadakas aitab ta rahva sekka. Ja küllap seal teiste meeste kepid tagaajajaile jalgu jäävad. Mets lähedal ja tee teada — üle kahe soo...

«Mis kepp see sul käes on?» küsis vallavanem ametlikult.

«Võtsin ühel kadakal naha maha, muud midagi,» vastas Naber sama külmalt.

«Ma küsin, milleks?» valjendas vallavanem häält.

«Omakaitseks,» ütles Naber muigava suuga. «Kellel püss, kellel kepp.»

Vallavanema nägu tuksatas. Ta käed tõmbusid korraks pingule, aga ta ei lausunud enam midagi.

«Kelle vastu teie ennast kaitsete?» küsis direktor Julius.

«Kõneldakse, et vallas olevat hullu koera nähtud. Või

kaht koguni . . .» ütles Naber, pööras selja ja läks vastust ootamata rahuliku aeglusega rahva hulka. Tal oli oma kadakas väga tihedasti peos. Keegi ei jooksnud järele, keegi ei puudutanud teda.

Kuiva väriseva kurguhäälega avas nüüd sekretär Tear «valla rahva nimel» tänase «vabastuspäeva tänukoosoleku» ja andis pidukõneks sõna kõrgeaulikule direktorile Julius Jenderile, kes suure ja tähtsa töö kõrvalt on leidnud kallist aega, et osa võtta oma armsa koduvalla rõõmupühast.

Ja Julius Jender tõusis kõnetooli. Ammu ja teataval määral õigusega oli ta end vilunud kõnemeheks pidanud, aga nüüd oma koduvalla meeste ja nende keppide ees oli tal korraga nagu kramp lõualuudes. Viimastest viinapitsidest rüübatud vaprusest ei olnud enam midagi järel. «Hull koer» torkis ta kõrvu kui terava otsaga raudnael. Nägu oli kuum ja punetas. Kurk kitsas ja suu kuiv.

Viivitus kõne algusega oli juba küllaltki tähelepanuäratav, kui kõnemees viimaks siiski kogu jõu kokku võttis ja kärgatas:

«Kodanikud! Eesti talupojad! Täna on aasta täis saanud sellest, kui Suur-Saksamaa võitmatud relvad meie vallast vaenlase välja lõid . . .»

Vaenlane — selle sõna kaudu hakkas nüüd kogu ta viha välja voolama. Jenderi kõne, mis oli kavatsetud rahva lepituse katseks, et vennal oleks hõlpsam valda valitseda, kujunes verejanuliste sõnade kriiskavaks märatsuseks, pimeda viha meeletuks mölluks. — Vaenlane — see on igaüks, kes ei usu, et maailm on määratud saksa tahte alla. — Vaenlane on igaüks, kes ei murra oma mõtete kangust, vaid ootab, kuni murtakse ta enda luud. — Vaenlane on igaüks, kes ei taltsuta suud, vaid ootab, kuni ta tigedad sõnad silmusega kinni tõmmatakse. Vaenlane on igaüks, kes mõistlikule manitsusele vastu irvitab ja ootab, kuni kuul tuleb talle aru pähe panema.

Mida kohutavamasse hoogu see vihavaling läks, seda selgemini mõistsid kõik kuulajad, et vaenlane, keda Jenderi kõne sõnad nii ägedalt ründasid ja poosid, ei olnud keegi muu kui rahvas, kes seisis ta ees oma orjastatud kodumaa kamaral. Kõnemehe viha näris neid keppe, mis meestel käes olid. Ja kõik said aru, et eriti

raevuselt, tõesti otse hullu koera visadusega pureti Villem Nabra tugevat kadakat, mis oligi direktor Jenderi õiged hambad nähtavale õrritanud.

3

Kui Jender järsku kõne lõpetas, siis tundus, et ta kurk küll väsis kisendamast, aga viha jäi veel küllaltki tagavaraks. Rahvas vaikis põlastavalt. Punetava ja higise näoga oraator pööras oma kuulajaile selja ja andis järsu käeliigutusega vennale ja sekretärile märku lahkumiseks. Nad läksid vallamajja rutem, kui olid sealt tulnud. Isegi püssimehi ja palvevenda ei kutsutud kaasa, ja ka need tegid kähku minekut, et muust rahvast eraldi koju pääseda.

Ühtlaselt hallid pilved hakkasid jälle peent vihma piisutama, aga mehed ei rutanud rahvamaja väljakult lahkumisega. Võimu nii äkiline äraminek jättis hea võimaluse koos olla ja omavahel mõne sõnakese juttu vesta. Pealegi oli ka Villem Naber nüüd siin. Ta liikus salgast salka, kutsus oma usaldusmehi ükshaaval kõrvale ja lausus neile kõigile mõne vaikse tõsise sõna. Tasane jutusosin ühines tiheneva vihma sahinaga.

«Kas nüüd kuulsite, seltsimehed, selle uue püha jutlust?» küsis Naber tiheda kuuse all, kus mitu meest olid vihmavarjus.

«Kuulsime . . .» vastasid mehed tooniga, mis niigi ütles, mis nad sellest kõigest arvavad.

«Esimest korda elus kuulsin mina täna hullu koera haukumist . . .»

«Raske oli kaigast kinni hoida — küll see aga kiskus mul sinna kantsli poole.»

«Kas nägite, et kui Villem seal sees keset kõnet oma kadakal teise otsa keeras, siis poemehel püss kohe kargas käes.»

«Aga no kõne. Oli sellel ikka mõtet ja maiku. Kui rahvale ütelda tahta, et röövlite meelevalla all sa nüüd oled — kes meist oleks seda tõhusamalt teinud . . .»

Mehed rääkisid tasa. Kuid nende sõnad olid rasked nagu kivid.

Vallamajast kostis aga järjest valjenevaid hääli, sest

Jenderid olid sekretäri tagakambris jälle lauda istunud ja nad ei tarvitsenud pitsiga enam piiri pidada nagu enne koosolekut. Viin oli hea võtta nii kuivaks karjutud kurgu kui ka hammaste taha surutud viha pärast. Kuna Juliusel oli ärasõiduks kõik kaasas, ei olnud neil enam koju asja. Õhtuse rongini oli veel üle kahe tunni aega, ja vallavanema tore täkk, kes käsipuu küljes kaapis ja rabeles, ei kihutaks jaama üle tunni. Viina jätkus; vennad Jenderid jõid ja joobusid.

Tüki aja pärast küsis sekretär Tear kohmetult köhatades:

«Aga kuidas nüüd jääb selle pärjaga?»

Jenderid vaatasid avatud aknast õue. Tõsi: kuidas jääb pärjaga. Vedruvankri nahkpõllel seisis endiselt tammelehtedest ja astriõitest pärg. Kavatsuse kohaselt pidi see kogu rahva saatel viidama kohalikes lahinguis langenud saksa sõdurite ühishauale, kus vallavanem Paul Jender pidi oma kõne pidama.

«Mööda sõites paneme ära,» ütles direktor Julius.

«Õigus,» kinnitas vallavanem. «Milleks seal seda karja vaja.»

«Nemad otsigu omi soost!»

«Nabral poeg juba laguneb rabas, aga vanamees ei valitse lõugu . . .»

«Seni ta neid laotab, kui endal ka turvas hammaste vahel. Seda «hullu koera» ma talle ei kingi . . .» ähvardas Julius ja ta vihased sõnad kostsid valjult nagu kantslist.

Täkk aeles kärsitult. Ja hobust vaadates kõnelesid vennad Jenderid kõik need sõnad aknast välja. Nüüd äkki aga müksas Paul Juliusele käsivarde ja viitas sõnatult peaga värava poole. Jälle seesama . . . Villem Naber oma kadakase kepiga seisis väravas. Ta oli tulnud pärga vaatama, aga pööras nüüd järsku silmad sekretäri tagakambri aknasse, kust Jenderite pead kohe tagasi tõmbusid.

«No küll on kurat . . .» surus vallavanem hammaste vahelt.

Sekretär arvas, et need sõnad käisid täku kohta ja ruttas looma rahustama.

«Seda meest, ütlen ma sulle, ei või enam jätta.»

Vennad valasid viina ja jõid vaikides nagu otsuse kinnituseks.

Pilvine päev hakkas hämarduma, vihm pidas jälle hoo vahet ja rahvas hakkas pikkamisi laiali minema. Villem Naber ühines meestega, kellega tal oli ühine tee minema hakata. Ainult mõneks silmapilguks oli ta peatunud vallamaja väravas, et vaadata pärga, millest mehed kõnelesid. Aga ta tuli sealt ära õige raskelt endasse surutud mõtetega. Ta oli selgesti kuulnud, kuidas Jenderite viha talle rabasse hauda kaevas. Tuli olla valvel ja kõigeks valmis, et end mitte kasutult maha matta lasta. Oli järelemõtlemist mitmete küsimuste üle. Teised mehed kõnelesid tööst ja lõikusest, vilja võtmisest ja varjamisest, aga Villem nagu ei kuulnudki neid. Temal ei olnud põldu ega vilja, temalt olid Jenderid elu oma saagikirja märkinud. Ei võinud teada, millal järele tullakse. Oli tarvis mõelda, kuidas seda veel hoida ja mitte odavalt ära anda.

Meeste laiali valgudes oli ka Jenderitel viin otsas ja aeg jaama sõita. Kõikuvail jalgadel tõusid nad lauast, aga olid suured ja vägevad. Juues ja omavahel hoobeldes olid nad kõik päeva ebameeldivused lõpuks siiski unustanud. Julius ärples oma võimuga Tallinnas. Paul kiitis oma talu ja täkku. Rusikatega võidu veheldes taltsutasid nad maid ja rahvaid, astusid lävepakul komistades üle Volga ja Kaukaasia mäeharjade, tapsid miljoneid, vallutasid maailma.

Siis aitas vana kange jalaga käskjalg nad vankrisse. Sekretäri emand pani vankri nahkpõlle aasad kõvasti kinni, et mehed ei kaoks, ajas väravad hästi pärani lahti, et oleks rohkem ruumi välja sõita. Ja siis — ohjad vallavanema käes — ajas sekretär kärsitule täkule rauad suhu ja päästis tugevate nahkpäitsete raudrõnga ketist lahti. Aitajate alandlike käelehvituste ja heade soovide saatel sõitsid Jenderid minema.

«Et su vallas õiget valitsust ei ole, seda ma juba nägin,» ütles Julius. «Eks näe, kuidas sa nüüd täkuga toime tuled . . .» Tal oli pärg vankripõllel hoida. Ja piits risti üle pärja.

«Ära karda, et ma kinni ei hoia . . . olgu täkk või vald . . .»

Pikk ootamine käsipuu küljes oli noore hobuse väga kärsituks teinud. Rahutult näris ta raudu ja raputas vahutavat suud, kui ei lastud kohe kihutama pista. Vallavanem pingutas ohje. Hobune jooksku siis, kui

peremees tahab. Siin oli tee kitsas ja kõverik. Pärgki veel panna. Aga kui on jõutud suurteele, siis alles nähtagu selle looma õiget lendamist . . .

Siinseis lahinguis tapetud sakslaste ühishaud, kus Jenderid oma pärja pärast veel peatuda tahtsid, oli vallamajast umbes paar kilomeetrit eemal, mõnisada sammu enne suurteed. Aasta eest kanti laibad siia kõrgele põllukingule kokku ja haud kaevati mahatallatud rukkisse. Tänavu kasvas siin ristikhein.

Villem Naber seisis tasasel teeveerel, otse sakslaste ühishaua kohal. Ta oli mehi saates oma kodutee lahkmest mööda läinud ja üksi tagasi tulles siin peatunud tõsiste aastapäeva-mõtetega. Teeäärse ristikupõllu servas seisis suur puurist. Nii kõrge, mõtles Naber, et Jender peab end küll üsna varvastele upitama, kui tahab oma pärga sinna otsa pista.

Vallamaja poolt, märjaks ja loiguliseks sadanud teelt kostis õhtuvaikusse kärsituid kabjasamme. Oli küll niigi selge, et vallas on ainult üks hobune, kellel on lusti sel kombel aiste vahel tantsida, kuid Naber vaatas siiski. Jah. Jenderid tulid, täkul kael ohjadega rõngasse kistud. Läbi uduse videviku võis varsti mustal vankripõllel näha ka pärja valgeid õisi.

Mitte taganeda — mõtles Naber, see käib nüüdseil päevil mitte ainult lahingus võitlejate, vaid iga mehe kohta, seisku ta või lihtsalt tee ääres ja vaadaku suurt puuristi langenud vaenlaste haual. Ta pööras jälle selja tee poole, keeras oma kadakal kergema otsa kätte, raskema maha ja sirutas käe kepiga veidi kõrvale. Nii ta seisis nüüd üsna täpselt samuti nagu rahvamaja väljakul, kui võimumehed tulid. Küllap see kadakas seal neid kõnesõnu omajagu segas. Ehk tülitab nüüd veel ka pärja panemist . . .

Järjest ligemal lõid täku kärsitud jalad porilompe segi. Jenderid, kui nad ka siin jälle sama tuttavat kuju nägid, müksasid teineteisele külge, vaatasid otsa ja noogutasid julgelt. Nüüd ta on üksinda. Ei ole tarvis rahva pärast mõnd sõna ütlemata jätta. Vennad vaatasid teekaldal seisvat meest nagu jahilooma. Direktor pigistas piitsa ühes rihmaotsaga kõvasti pihku. Ja vallavanem nihutas end veidi, et vennal oleks käsi vabam.

Tugev ohjade pingutus tõmbas täkul vahuse suu rinnale. Poripritsmeis vedruvanker peatus otse Villem

Nabra kohal, kes seisis liikumatult oma kadakase kepi najal.

Silmapilk vaikus. Siis —

«Müts maha!» karjatas vallavanem kogu oma hääle jõuga.

«Ei ole minul siin kedagi teretada,» vastas Naber kindla rahuga.

«Müts maha! Sa seisad kangelaste hauall» karjus nüüd direktor kogu oma väega ja vihaga.

«Tee peal seisan,» ütles Naber. «Ja ei ole minul tõesti siin kedagi teretada. Ei maa peal ega maa all.»

Edasi sündis kõik ainsa silmapilgu jooksul. Direktori käsi tegi järsu keerutuse ja piitsavars laksatas teekaldal seisvale mehele näkku. Aga samal hetkel tõusis ka kadakas. Vallavanem tahtis venna pead kõrvale tõmmata, aga sellest ei olnud enam abi. Raske tüvik tabas direktori laupa otse silmade vahele ja tugevate töömehekätega antud hoobi jõudu suurendas veel seegi, et täkk järsu hüppega Jenderi pea vuhisevale kadakatüvele otse vastu tõmbas. Kuna osa hoobi jõust tabas vallavanema kaitsvaid käsi, läksid ohjad lahti. Ja ennegi kärsitu, nüüd veel päris meeletuks kohkunud hobune kihutas pillates edasi. Direktor, kelle keha oli vankripõlle all kõvasti kinni, langes peaga poris puistava ratta kohale. Piits kukkus maha. Pärg jäi ratta külge ripendama. Tükkhaaval pudenes sealt porilompidesse haljaid tammeoksi ja valgeid astriõisi.

Naber vaatas pillavale hobusele järele, kuni suurtee lahkmes käis tugev raksatus. Vanker purunes järsul käänakul vastu teeviitade tulpa. Ainult aisad ja esimene telg jäi edasikihutavale täkule jalgu lööma.

Hämar õhtu oli vaikne nagu ennegi, kui Villem Naber minema hakkas. Ta läks ruttamata, astus oma tavalist raskevõitu sammu, puudutades ajuti märja rohuga verist kulmu, mis valutas tuimalt ja sügavalt nagu koerakihvade jälg. Talle oli nüüd kõik iseenesest selgeks saanud. Jõudnud koju, pani ta leiva ja tubaka kotti, võttis siis õõnsast tammetüvest õlise vintpüssi, oma turbaauku maetud poja päranduse, ja läks.

Ta lahkus kodunt, et enne uue päeva hommikut üle kahe soo omade juurde jõuda.

1942

UUDSEVILI

1

Hele auruvile kilas üle vihmast nõretavate metsade ja põldude. Rajooni läbiv kitsarööpmeline nagu tahtis kuulutada, et tema rongid käivad sõiduplaani järgi ka halva ilmaga, ka siis, kui peksumasinate huikeid kostab ainult mõne suure küüni juurest, kus vili on varju alla veetud. Seda oli aga harva; ja mis põllul — olgu kõrrel või rõugus —, see oli lausa märg ning tänasest pühapäevast kujunes kolhoosides vastutahtmist üldine puhkepäev.

Rong aga läks. See oli ajast ja arust nii oma kitsa ja kõvera tee kui ka kehva veereva koosseisu poolest. See oli maa majapidamises midagi niisugust, mis on oma aja juba ammu ära elanud ja mida ei tasu enam tõsisemalt kohendama hakata, kuna varsti tehakse uus — suurem, sirgem ja kiirem.

Sõit läks linnast, rajoonikeskusest, lõuna poole. Lühike rida kõvasti kolisevaid, aga visalt edasijõudvaid vaguneid rühkis künklikus sügismaastikus tihti käänakuid tehes edasi. Vedur jättis rongi ja tee kohale järjest jämedamaks paisuva joa, kus valkjas aur oli segamini musta põlevkivisuitsuga.

Kogu rong koosnes ühesugustest laudpinkidega varustatud kaubavagunitest. Reisijateks olid peamiselt kolhoosnikud, sovhoositöölised ja lihtsad linnanaised, salgake mustlasi ja paar jahimeest koertega. Ei vähimatki tähtsuse- või hinnavahet, sõida oma või riigi asjus.

Või ehk siiski? Vähemalt esimeses vagunis võis märgata üht reisijat, kes arvatavasti oleks sõitnud pehmes vagunis, kui selles rongis oleks olnud ka niisugune. Oli näha, et siinne ümbrus segab teda. Kohe, kui ta linnas vihma käest vagunisse astus, paistis ta kuidagi rahutu olevat. Ta raputas korraks märga kaabut ja tahtis seda

varna riputada, aga näis siis kahtlevat vaguni puhtuses ja pani kübara jälle pähe. Istudes otse ukse kõrvale, laotas ta ajalehe pingile. Ka portfelli ta nagu ei usaldanud varna riputada, vaid asetas selle põlvile. Kui tema läheduses istuv tühjade korvidega naine küsis, et ei tea, kas täna enne õhtut peaks veel paremat ilma loota olema, siis kehitas peen mees sõnatult õlgu, võttis portfellist kitsa kirjabloki ja, pliiats käes, hakkas seal midagi maha tõmbama ja alla kriipsutama. Kõrvalt vaadates ei olnud selge, kas ta tegi seda sellepärast, et teda enam ei tülitataks, või oli ta tõesti nii kalli ajaga inimene . . .

Igas vaguninurgas kõneldi ilmast. Lõikuse ajal, nagu praegu, ei tehta seda ajaviiteks. Kui juba paar nädalat on sadanud ja kui see on juba teine nii vihmane sügis, siis ei oodata selgemat taevast mitte ainult selleks, et parem oleks koju või külla minna, vaid pilvede püsimine tekitab siis juba tõsist muret, mille puhul ei ole sünnis õlgu kehitada ja vaikida.

«Jah, ega vihmad ametimehe palka vähemaks ei võta, aga kolhoosniku võivad nad küll ohkama panna . . .» ütles esimesena juttu alustanud külanaine.

Ukse kõrval istuv kirjamees kas ei pannud seda tähelegi või ei leidnud ta naise sõnadest midagi enda kohta käivat. Kui ta vahel silmad oma paberitest üles tõstis, siis vaatas ta välja, aga mitte vagunisse. Ja sedaviisi näiski ta meeleolu järjest paranevat. Vagunis aina kõneldi tööd segavatest vihmahoogudest, üleujutatud heinamaadest ja madalatest põldudest, mis kombaini ei kanna. Väljas aga oli vihm üle läinud ja tühjaks sadanud pilvede vahelt langes maha selge päikesepaiste laike, mis kiiresti jooksid üle metsatukkade, üle küpselt või küpsevalt kollendavate viljaväljade.

«Küdeva!» teatas vagunisaatja esimest peatust.

Ukse kõrval istuv ametimees tõusis rongi peatudes püsti ja andis oma pileti ära. Ta oli kogu rongi kohta ainus, kes siin maha astus ja võis rõõmu tunda umbes kümne kilomeetriga ja poole tunniga saavutatud ilmamuudatusest. Jah, nii tujukad ja heitlikud olid need päevad. Rong oli rajoonikeskusest keskpäeva ajal tiheda vihmaga välja sõitnud, aga Küdeva jaam võttis ta vastu selges päikesepaistes. Ja vähemalt praegu ei olnud uusi vihmaähvardusi näha.

See oli kohaliku rajoonilehe toimetaja Evald Kihnu, kes siin vagunist välja astus ja silmapilguks perroonil peatus, et pliiats taskusse pista ja märkmik portfelli panna. Kogu lühikese sõiduaja kestes oli ta korraldanud märkmeid oma tänaseks kõneks. Nüüd see oli korras ja ta võis minna. Kui teel veel tärkavad mõned luulelisemad motiivid siinsest loodusest, kohalikust tööjärjest ja muust, mis ta oma silmaga näeb, siis — ta on küllalt vilunud kõnemees selleks, et need ka üles märkimata edukalt ära kasutada.

Rong sõitis edasi ja toimetaja Kihnu hakkas minema. Ta astus aeglaselt ja ettevaatlikult, et vihmaveeloikude vahel tahedamat jalgealust leida. Mõnus oli hingata pärast seda, kui linnas vihm oli sundinud teda seisma ooteruumis, mis oli täis higistavaid inimesi, ja pärast vaguńit, kuhu lahtisest uksest oli kibedat põlevkivivingu sisse tõmmanud. Siin aga oli vihmajärgne õhk puhas ja karge, ei vähimatki vinguvinet ega kübetki tolmu. Nii hea oli hingata, et Kihnu ei leppinud oma kopsude tavalise mahuga, vaid hakkas ühtlase rütmiga õlgu kergitades ja käsivarsi kehast veidi eemale tõstes rinnakorvi avardama. Ta kõndis nagu püüdlik tervise-parandaja kuskil sanatooriumi pargis, hingates kolmel sammul läbi nina sisse ja neljal sammul vaikse vihinaga huulte vahelt välja. Niisugused hingamisharjutused käigu peal olid tema juures hea tuju ja energilise enesetunde märgiks. See tähendas rohkem kui seda, et ta tahab terve ja tugev olla, kaua elada ning hea välja näha. See tähendas ka seda, et ta tahab elus otsustavalt edasi jõuda, oma eesmärke järjest kaugemale asetades väsimatult ja sihikindlalt edasi minna.

Ja nimelt niisugusel teel Kihnu praegu oligi. Tõesti, millal ta peaks veel nii sügavalt ja ahnelt hingama kui mitte praegu... Ta teadis, ainult ta ise teadis, ei keegi muu, et ta ei ole praegu kaugeltki mitte ainult Küdeva koolimajja kõnelema minemas, vaid et ta on järjekordselt astumas üht otsustavat edusammu oma elus. Aastad peaksid inimest kainestama, aga vaevalt oli ta kunagi varem niisuguste ettevõetud ja ettemõeldud sammude puhul nii põnevil olnud kui praegu... Ta teadis, ainult ta ise teadis, millest see tuleb. See tuleb sellest, et ta nüüd, mõne lähema päevaga, astub rohkem kui edasi — ta astub võidukalt ü l e sellest solvumistundest, mis suvi

oja on seganud tema meelerahu. Ja pealegi on tema asjalikul üritusel sees nii eredad romantilised kirjalõngad.

Mõningate asjaolude kokkulangemine oli ta kiiresti, ülepeakaela tänasele teele saatnud. Aga mis siis, praeguseni oli ju kõik hästi. Sadu oli üle läinud ja ilm muutus järjest sõbralikumaks. Erilist muret ei teinud Kihnu endale ka sellest, et ta ette teatamata kohale jõuab. Nii palju inimesi saab alati kokku, et tema käik Küdeval ühiskondliku ürituse mõõdu välja annab. Nõupidamine aktiiviga — selleks ei ole tarvis täit rahvamaja, vaid jätkub väiksemast toast ja kitsamast kuulajate ringist. Asja välise külje poolest võis Kihnu täna piskuga leppida. Tema ürituse tuum tuleb teistest teguritest.

See oli olnud alles eile, kui pikk ja vali kõlin oli Kihnu pealinnaga kõnelema kutsunud. Kuuldavus oli olnud laitmatu ja hääl tuttav — ei mingit vajadust torusse karjuda, et kes kõneleb ja kust kõneldakse. Jutt oli olnud lühike ja asjalik tublide nõukogude töötajate jutt. Selles oleks võinud veenduda igaüks, kes oleks kõnet pealt kuulnud siin või seal, või ka mõlema aparaadi juures korraga. Kuidas teil nüüd rajoonis läheb? oli pealinn küsinud. Esialgu jätavad näitajad soovida, aga teeme mis suudame, oli rajoon vastanud. Ja nõnda edasi, kuni pealinna sõna oli viimaseks jäänud: Jah, praegu on otsustavad päevad, nädala pärast tuleme vaatama. Nägemiseni!

Kohe pärast seda telefonikõnet oli Kihnu paari muu asja pärast rajoonikomiteesse läinud ja siis nagu jutu jätkuks agitatsiooni- ja propagandaosakonna juhatajale nimetanûd, et ta kavatseb homme Küdevale sõita. Ta lisas, et ta tahab seal läbi viia vestluse kohaliku aktiiviga, et ergutada poliitilist mõtlemist ja lõikustöödele õiget hoogu anda. Selle peale vaatas osakonnajuhataja Kihnule otsa kui inimesele, kes on kutsumata tulnud ja pakub nimelt seda, mis sul on praegu hädasti tarvis. Kohe täiendas ta oma nädalatööplaani punktiga, mis oli niisama hästi kui täidetud.

«Õige mees õigel ajal. Külas on abi väga vaja.» Neid sõnu öeldes vaatas osakonnajuhataja Kihnule, kes oli rajoonis võrdlemisi uus inimene, siira tänulikkusega silma. Ja Kihnu, otsekui kartes, et see pilk võib liiga sügavale tungida, lisas asjaliku rõhuga:

«Lehe huvides on mul niisugused väljasõidud väga tarvilikud. Kohalikkude kaastööliste võrgust on vähe kasu, kui sa ise neid kohapeal tegelikkude küsimuste juures ei abista.»

Sellega oli öeldud kõik, mis tema tänase sõidu kohta avaldamisele kuulus. Kuidas sellest kaastööliste võrgust Küdeva kooli vanempioneerijuhi Liivi Sanglepa sinakad silmad talle vastu vaatasid, see oli juba Kihnu isiklik asi . . .

Kihnu ei saanud endale salata, et Liivi Sanglepa silmade vaade oli toonud tema siinsetesse ühetoonilistesse tööpäevadesse tõelist põnevust. Ootamatu päikesekiirena oli see langenud tema hämarasse, põhjapoolsete akendega kabinetti. Ja Kihnu oli sellest romantilisest välgatusest ahnelt kinni haaranud ning selle osavalt oma elukorralduse asjalikesse plaanidesse põiminud.

See kõik kokku ei olnud lihtne lugu. Kui Kihnu kevadel kaugest lõunasanatooriumist tagasi pöördus, leidis ta eest mõnedki asjaolud, mis segasid teda oma elu korraldamast nii, nagu ta oli seda kavatsenud. Ta oli kavatsenud abielluda ja Tallinna elama asudes ka teenistuse alal tõsise sammu edasi astuda. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Kuuajaline eemalolek oli taastamatult ära jahutanud selle sooja vahekorra, millele ta oma plaanid oli rajanud. Peale selle olid oblastid vabariigis likvideeritud. Kihnu, selle asemel et värske jõuga hoogu võtta ja vaadata, kuidas oblast maha jätta ja vabariiklikus ulatuses silma paistma hakata, pidi nüüd leppima rajoonilehe toimetaja kohaga.

Ta oli küllalt arukas, et mitte solvununa paista, aga ta oli ka küllalt edasipüüdlik ja endast lugupidav inimene, et tema äraolekul kujunenud asjaoludega mitte lõplikult leppida. Ta tugevdas sidemeid paari sõbraga pealinnas, ja kui edaspidiste väljavaadete suhtes oli kokku lepitud, siis leidis, et sügiseni võib elada ka siin, keset kaunist Lõuna-Eesti loodust.

Arusaadav, et tõttamine oleks olnud ebakohane. Tuli kärsitust taltsutada ja asju sedaviisi korraldada, et mitte Kihnu ei oleks see, kes kipub pealinna, vaid et pealinn ise vajaks ja kutsuks Kihnut.

Nii kulus tal suvi kuidagi sunnitult, visalt ja igavalt. Väike leht nõudis küllaltki hoolt, sest pisemastki pahandusest hoiduda oli nüüd väga tähtis. Mõistlikku meelejahutust oli harva. Parema puudusel anduti vahel joomisele ja armatsemisele. Mõned kohalikud majandusmehed olid tavaliselt niisuguste olengute algatajad. Ja kuna töö nõudis ka neilt küllalt pikki päevi, siis peeti need pillerkaarid nii ahnelt ja väsitava tempoga, et kunagi ei olnud neist õiget mõnu.

Kihnu ebatavalisel kiindumusel Liivi Sangleppa võiski oma osa olla ka sellel asjaolul, et ta nägi tütarlast esimest ja seni ainsat korda nimelt niisugusel päeval, kui ta istus oma töölaua ääres eriti raske tülpimustundega. See oli esmaspäeval kahe nädala eest. Kihnu oli rajooni ühe tööstustegelase ja kahe näitlejannaga käinud mõnekümne kilomeetri kaugusel järvel kalasuppi keetmas, milleks oli kulunud enam kui ööpäev aega ja palju pudeleid viina. Jah, Kihnu mäletas hästi, kuidas ta sel esmaspäeval oma laua taga istus, ees valge paber, mis ootas esimest juhtkirja lõikustööde teemal . . .

Ja siis tuldi ning teatati talle, et Küdeva kirjasaatja soovib toimetajaga kokku saada. See ei ütelnud Kihnule midagi. Aga kui Liivi Sanglepp kabinetti astus, oli väsinud ja tujutul toimetajal kohe kahju nendest minutitest, mis ta tütarlast oma tähtsuse rõhutamiseks oodata oli lasknud.

Kihnu nägi esimesest silmapilgust, et Küdeva kirjasaatja näol oli tuppa tulnud niisugune neiu, kelle sõna ja pilk, kelle nooruslik puhtus ning meeldivus otsekui imeväega võivad üles äratada roidunud mehe väsinud unistused ja tagasi anda selle iga verelibleni ulatuva erutuse, millest ta oli arvanud, et see hakkab tema jaoks juba lõplikult kaotsi minema.

Kihnu tundis end korraga mitme aasta võrra nooremana, aga tema asjalik arukus, tema kogemustes kainenenud mõistus ei teinud seda muutust kaasa. Ta jäi rahulikuks ja enesekindlaks ega reetnud millegagi oma erutavat huvi tütarlapse vastu. Ei millegagi. Ta kõneles Küdeva kaastöölisega sama asjalikult, nagu istuks teispool lauda mõni nelja-viiekümneaastane naine, rahvamaja- või raamatukogujuhataja, või mõni hiljuti pioneeride hulgast kommunistlikuks nooreks saanud poiss, kes kõik alati tahavad, et väike rajoonileht peaks viimse reani selle kõik ära trükkima, mis nad kokku kirjutavad. Kihnu oli selles juba ammu kindel, et kui sa soovid edu, siis varja oma plaane nagu jahimees püssi.

Liivi Sanglepp ei olnud mingi erilise asja pärast toimetuses, vaid ta oli tulnud kirja põhjal, mis Kihnu oli lasknud saata kõigile aktiivsematele kaastöölistele: «... ja palume Teid võimaluse korral isiklikult toimetusest läbi tulla, et edaspidise töö suhtes nõu pidada ...» Oma vestluses ütles Kihnu Sanglepale, et ei oleks õige heinatöö küsimusi läheneva lõikuse pärast enneaegu silmist kaduda lasta. Koresöötade varumise kui ka sileerimise alal, ütles ta, kannab rajoon mahajäämuse pitserit. Tuleb kasutada kõiki võimalusi, et sel alal veel teha, mis teha annab, — positiivsed nähtused eredalt esile tõsta ja pahed kibedasti kinni naelutada ...

Kihnul oli selge, et kaastööline jääb tema kabinetti ainult nii kauaks, kui tal jätkub juhtnööre edasiseks tööks. Ta ei tõtanud oma nõuannetega ja poetas jutu vahele asjalikke küsimusi Küdeva elust. Nii oli teda parem vaadata. Ja hea oli kuulda tema häält.

Praegugi mäletas Kihnu tema kuju paljude üksikasjadeni. Ei olnud võimalik unustada tema sihvakat, hästi karastatud keha ja siiski nii meeldivat naiselikkust. Tal oli seljas helehall kostüüm kirsipunase salliga, mille vahelt paistis valge pluusi kinnine kaelus. Mahedad, ligi õlgadeni langevad juuksed piirasid tema jumekat ja elavailmelist nägu. Tema sinakashallid silmad vaatasid siiralt ja niisuguse enesekindlusega, mis ei lasknud kahelda tema ahvatlevas puhtuses.

Kihnu kõneles edasi, et praegu ei tohi unustada võitlust ka selle eest, et taliviljade külv teostuks õigeaegselt ja kõrgel agrotehnilisel tasemel. Ta kõneles ja vaatas tütarlapse tugevaid, saledate sõrmedega käsi, mis olid ilmekad ja niisama enesekindlad nagu kogu ta olek. Kihnu vaatas ja ta ei saanud olla mõtlemata, kuidas need käed võiksid elada armastuse varjatud silmapilkudel ...

Kui mõne sõnaga oli puudutatud ka kolhoosiküla kultuurilise elu küsimusi, ütles Liivi Sanglepp, et ta peab rongile ruttama, ja läks. Kihnu aga tundis, et ta on kohanud niisugust tütarlast, kelle nimi, kelle kuju ja kogu olemus muutub nagu muusikaks, heliseb kaasa kõigi su mõtetega nagu mõni lihtne, meeldiv meeleolumeloodia, mida ei saa ega saa unustada.

Ja Kihnu ei tahtnudki Liivi Sangleppa unustada.

Ta läks nüüd seda teed Küdeva koolimaja poole julge ja kindla sammuga.

Tal oli hea meel, et mõningad asjaolud olid nii meeldivalt kokku langenud ja et ta oli osanud oma elukorralduse kavatsustega otsustavalt liita Liivi Sanglepa heliseva nime.

Mis edasi saab, küllap seda näeb.

Aga praegu ei olnud tal muud huvi kui pärale jõuda ja tegutsema hakata.

Kõrgel teelahkmel jäi ta seisma, et suitsetada ja ringi vaadata. Tagasi linna poole vaadates oli kaugele näha. Pilved päästsid selge päikesepaiste valminud ja valmivatele viljadele. Eemal ristikuädalanurmes sõi umbes sajapealine tumepunane kari. Ümmarguse järve sügavsinine laik oli meeldivaks vaheldukseks põldude ja künklike metsasalude vahel, mis osalt olid pilve varjus, osalt päikese käes.

Aga see peatus ei viivitanud Kihnu Küdevale jõudmist, vaid vastupidi, kiirendas seda. Teel seistes märkas ta aegsasti tühja taksiautot, tõstis käe ja oli niisama hästi kui päral.

Mõistliku kokkuhoiu mõtetega oli ta hommikul bussiga jaama sõitnud, aga nüüd vilkusid tema kujutluses romantiliste silmapilkude pildid. Ja Küdeva koolimaja ees autoust avades ütles ta juhile vähimagi kõhkluseta:

«Kella kaheksaks palun mulle siia järele sõita.»

2

Umbes veerand tundi pärast seda, kui ootamatu külaline oli jõudnud Küdeva koolimajja, tuli sealt välja tumepunases dressis ja pruunist nahast sandaalides keskealine mees, keda kooli piirkonnas nimetati lihtsalt direktoriks, väljaspool aga seltsimees Saulepiks. Ta heitis otsiva pilgu kõrgete puudega piiratud väljakule koolimaja ees, aga seal ei olnud kedagi. Lähemalt ringi vaadates peatus direktori pilk kolmel õngelatil, mis olid pandud teeäärse sirelipõõsa najale, ja neid märgates ta näis teadvat, kuhu minna. Ta pöördus koolimaja põhjapoolse otsa juurest mööduvale teele, läks mõne sammu

allapoole, ja siin ta oligi, tema otsitud Aleks, lese kooliteenija poeg, kes paari päeva pärast oli vastu minemas oma seitsmendale kooliaastale, viimasele selles majas.

Aleks oli nii hoolega tegevuses, et ta ei pannud direktorit tähelegi. Labidas käes, kaevas ta siin kõrgete pargipuude all maad. Niiskes kohedas lehemullas oli rohkesti vihmausse, aga Aleks pidi hästi kärmas olema, et priskemaid oma karpi saada, sest tema enda üleskasvatatud kaks pardipoega olid väga aplad ja agarad neid oma nokka napsama.

«Kas arvad, et kala täna näkkab?» küsis direktor endast märku andes, kusjuures ta ei saanud olla kahju tundmata, et tal tuleb nii meeldiva ettevõtte juures segada poissi, keda alati segatakse, kui on tarvis mõni asi kiiresti joonde ajada.

«Kindel!» oli Aleks oma saagist ette õnnelik. Kaevamist katkestamata viskas ta korraks peaga taeva poole ja lisas: «Kõige ehtsamad ahvenapilved, kas ei ole? Ja havid ... need teeb vihm hirmsal kombel isuseks. Tulge kaasa, seltsimees direktor!»

Saulep tundis, et ta peab ruttama asjaga, mille pärast ta tuli, sest mis silmapilk edasi, seda soojemaks Aleks läheb ja seda ebameeldivam oleks teda ära saata.

«Ei, Aleks, mina seekord ei saa. Paari päeva pärast on ju meil maja jälle elu täis, aga minul veel mitu muret peas. Ja täna, seda ma tahtsingi ütelda, tuleb veel koosolek. Nagu välk selgest taevast.»

«Mis koosolek?» lõi Aleks labida püsti, otsekui aimates, et ta on asjata partide eest osa usse ära korjanud.

«Midagi tähtsat ja kiiret, küllap lõikustööde asjus,» seletas direktor. «Praegu sõitis tegelane siia, et olgu olla. Rajoonilehe toimetaja ... teeme, mis saame. Ei aita muud, kui pead jälle rattale kargama.»

«Palju rahvast peaks tulema?» küsis Aleks vilunult ja abivalmilt. Talle meeldis inimesi kokku kutsuda, äratajana ja ergutajana torisejaid lepitades majast majja kihutada. Ja kuna kell oli alles poole kolme paiku, võis ta veel järvelegi jõuda.

«See'p see hea asi ongi,» ütles direktor lohutavalt, «et tänane kõnemees ei nõua suurt rahvahulka. Ta tahab kõnelda rohkem haritlastega. Lepib täiesti, kui kirjalõngaks on hulgas paar-kolm eesrindlikumat kolhoosi-

inimest ja mehhanisaatorit. Ta nähtavasti tahab niisuguseid, kes kohapeal omalt poolt võiksid asjast edasi kõnelda.»

«Siis peaks tal inimest viisteist küllalt olema,» arvas Aleks, ja juba jooksis ta mõte paarikilomeetrise raadiusega majast majja.

«Aitaks ehk kümnestki.»

«Saab rohkem,» oli Aleks kindel. «Niisuguse aktiivi, üttleme, tõmban ma talle paari tunniga kokku. Mõned tulevad niikuinii varsti palli taguma. Nende hulgast võib veel juurde võtta.»

Direktor oli rõõmus oma kasvandiku üle, kes mossitamata asjast nii agaralt kinni haaras. Ta võttis taskubloki ja pliiatsi, et üles märkida, kes peaksid koosolekule tulema. Aleks loetles rea nimesid, kusjuures ta ise jalgu märjas rohus ristipidi ja edasi-tagasi rapsides puhtaks lõi. Kulus mõni silmapilk, kui tal oli ka toas ära joostud, särk vahetatud ja komsomolimärk rinda kinnitatud. Ainult korraks peatus ta veel trepi ees, laskudes rinnuli jalgratta sadulale, et proovida õhutihedust kummides.

«Kuhu sa lähed?» küsis Aleksi väike sõber, valgepäine Tiina, meieri tütar, kel seisis ees kolmas kooliaasta. Tal oli käekõrval nelja-aastane õeke, kes oli oma varbad soojades vihmaveeloikudes tatsutades kipra leotanud.

«Kuhu, Aleks?»

«Ah ... Rahvast on vaja kokku tõmmata.» Kummid olid kõvad küllalt. Aleks lükkas vända alla ja oli valmis hoogu võtma.

«Kas sa kauaks ära lähed?»

Tiina oli armas väike tüdruk. Kui Aleksil ainult aega oli, vastas ta tavaliselt kõigile tema küsimustele. Seekord kostis aga kohe esimeste sõnade toonist, et Aleks on suur ja Tiina väike, ja et praegu ei ole aega pikemalt kõnelda.

«Aga sa pidid ju kalale minema?»

Aleks ei oleks vist enam midagi lausunud, aga siis korraga puutus talle silma võõras kaabu õpetajatetoa avatud aknal. Küllap see kuulus kõnemehele. Ja vähem Tiinale kui sellele kaabule ütles Aleks täismehise asjalikkusega: «Palju mis ma pidin! Aga nüüd tuleb koosolek, — mis siis muud, kui jookse nagu unelt munele.

Inimesed ei ole ju varnas, et võta ja pane ritta . . . Peab küla läbi kihutama.»

Just õpetajatetoa akna all heitis ta viimaste sõnadega jala üle sadula ja sõtkus rattale kohe täie hoo sisse. Rinnaesine lahti ja särgipiht tuult täis, kihutas ta pargipuude vahelt edasi maantee poole.

Aleks oli osav sõitja ja oskas kiirusest mõnu tunda. Talle meeldis, kui ratas väikesi veeloike kõrvalt teeveerelt vihinal laiali lõi. Talle meeldis poolpiluli silmi kaugele ette vaadata ja täpse juhtimisega läbi kihutada ka niisugused kohad külateel, kus kitsas tasane riba lookles väljaulatuvate kivide ja sügavate rööpmeaukude vahel. Talle meeldis tasasematel pärimägistel teeosadel mõlemad käed korraga lahti lasta ja oma tasakaaluosavusest mõnusat põnevust tunda. Talle meeldis mõne madala võraga puu või põõsa alt läbi sõites nii palju pead painutada, et oksad kahinal üle piha käisid; meeldis põldude vahel ratast nimelt nõnda juhtida, et tee poole kaldunud rasked viljapead kena kõditusega ta reit ja puusa puudutasid. Ja väga meeldis Aleksile juba eemalt valju kõlinaga kella anda, kui keegi juhtus ees minema. Pandagu tähele, kes sõidab, ja saadagu aru, et sõitja on teel tähtsa asja pärast.

Aleks alustas oma ettevõetud ringi kõige kaugemast nurgast. See oli üksik väike talumaja väheste kõrvalhoonetega, kus ta nüüd mööda rohust põlluvaheteed õue keeras. Siin elas Küdeva rahvamaja juhataja Mai Lessel. Oma rahvavalgustaja-postil ta aktiivsusega just silma ei paistnud. Tegi paar korda kuus rändkinole rahvamaja uksed lahti ja oli rahul oma palga, lehmapidamise ja aiamaaga.

Mai oli lopsakat kasvu üksik naisterahvas, mehelemineku küll hiljaks jäänud, aga kaugeltki mitte tagasihoidlikumate ja häbelikumate hulgast. Tal oli mugav kodu, kus käisid valitud külalised miilitsast metsavahini, kuna Mai oskas nii marjamahladest kui ka piimast ja meest häid magusaid viinu valmistada. Tal oli kitarr, punane lint kaela küljes, tal oli diivan pehmete ja värvirikaste patjadega ja suur kollane kass, kes magas nende patjade vahel.

Aleks oli Maie õue keerates kindel, et ta ei alusta ebaõnnestumisega, sest ta nägi juba eemalt, et korsten suitses. Ja seda Aleks juba teadis, et Mai on tänulik

osavõtja kõigist koosolekutest. Ta armastab inimestega kokku saada ja eriti huvitavad teda väljastpoolt sõitnud kõnelejad, kellele ta esitab vahel isegi küsimusi, kui nad seda väga soovivad. Ta näib arvavat, et hoolsa koosolekul-käimisega võib tasuda vähemalt osa sellest, mis ta oma töö alal mugava iseloomu tõttu aja nõuetele võlgu jääb.

«Tere, Mai!»

Aleks leidis perenaise köögist pliidi juurest, kus ta liigutas puulusikaga pohlamoosi, mis tal oli parajasti keemas, suur emailitud pott täis.

«Või Aleks! Ma mõtlesin, et kes sealt nüüd küll tuleb . . . No tere . . .»

Ta surus tulijale sõbralikult oma pliidipaistest palava käe pihku.

«Kas see moosilaar sul varsti valmis saab?» küsis Aleks.

«Aga proovime. Annad ehk nõu, kas veel keeta või aitab juba.»

«Palukal pole keeduajast lugu,» ütles Aleks asjatundlikult. «See on kõige visam mari, võib toorelt tünnis tõmaks tampida ja seisab suveni!»

«Kui enne otsa ei saa,» naeris Mai, lastes tumepunast mahla lusikast tagasi potti nõrguda. «Aga proovida võib ikkagi.»

«Teine kord, kui koogid ka kõrval,» keeldus Aleks. «Täna ei ole aega. Koosolek on koolimajas. Kohe algab, kui sina tuled. Kõneleja sõitis ja — olgu olla. Aktiiv . . . Ilma sinuta see ei kõlba. Tuled ju?»

«Tuleb tulla, kui kodumaa kutsub . . .»

Elava loomuga inimesele nagu Mai lihtsalt meeldib, kui tal äkki kiire hakkab, kui keegi tuleb või kui ta ise peab kuhugi minema. Aleks jäi küll ainult paariks minutiks köögilävele, aga ta jõudis veel näha, kuidas Mai kihevile läks. Tema sõnad nagu jooksid võidu, kui ta päris, kes koosolekule kutsutakse, kes on kõnelema tulnud, millest seal kõneldakse, kui kaua see võib kesta . . .

Aleks pidi enda märksa targemaks tegema, kui ta oli, et Maie kõigile küsimustele vastata. Aga ega vastused Maie suuremat ei huvitanudki, ta avaldas oma jutukusega rõõmu, et õhtu viib ta inimeste hulka. Kohe toppis ta tukid pliidi all tuha sisse, ajas pluusi

seljast, tõi suure pesukausiga räästa alt vihmavett, võttis aknalaualt roosa lõhnaseebi ja hakkas end pesema.

Kui Aleks minema hakkas, jõudis Mai talle veel neli õuna teele kaasa anda. Need olid ilusad punapõselised, hästi hapraks ja magusaks seisnud suislepad, mis ta märja näoga tuppa joostes sealt tõi ja poisile taskusse toppis.

«Nägemiseni!»

Aleksil oli kogu oma sõiduringi suhtes plaan selge. See järk teed, mis talle nüüd ette tuli, ei olnud suurem asi sõita. Vanemad inimesed võisid küll mäletada siin üsna tasast, vana rohujuurtega rööpmelist taluvaheteed, kus kasvas valget ristikut, kasteheina ja köömneid, aga kolhoosikünd ei saanud seda teejuppi terveks jätta. Juba mitu sügist oli traktor oma atradega siit läbi käinud. Ja ka külvimasin ei olnud hakanud peotäit seemet kokku hoidma, et seda ribakest tühjaks jätta. Künti ja küliti, aga teejupike nõudis oma õigust.

Kuid savikas maa kuivab künni järel kampa. Ei suuda konaraid tasaseks teha ühe üksiku metsatalu käimised, mis siit tulevad ja lähevad — ei mujalt ega mujale kui «Rahva Jõu» kolhoosi esimese brigaadi brigadiri Ants Ingeri koju ja kolhoosi keskusse. Aleks ei võinud seal käimata jätta, sest kust ligemalt oleks ta võtnud neid kolhoosi-eesrindlasi, kes pidid tänase aktiivi hulgas esindatud olema.

Ta sõitis üsna keskmise hooga. Üks käsi juhtraual, teine õunaga hambus ja lõug magusast mahlast märg, sõitis ta edasi, kuna küps kaer kõhises tal vastu jalgu nii paremal kui vasakul. Ratas rappus kõvasti ja sõitja sai tugevat loksutust, enne kui ta tasasemale metsateele jõudis.

Kui siis kuusikualune valgemaks lõi, kuna hakkas lähenema Ingerite õu, kuulis Aleks enda ees üksikuid kõlksatusi, nagu kostab siis, kui kiviga vastu rauda taotakse. Nähes Ingeri naist heinamaa serval lehma ketitamas, jätkus Aleksil häält talle hüüda:

«Kas brigadir on kodus?»

«Kodus küll, aga . . .»

Aleks kuulis ainult osa vastusest. Sellest aitas. Peaasi, et kodus. Kui ta kodus on, küllap ta siis tuleb.

Aga Aleksil kadus see kindlusetunne, kui ta brigadiri

nägi. Ta nägi teda tuppa minemata — õuest läbi lahtise akna laua taga istumas. Aleksil jäi teregi ütlemata, kui ta nägi, kuidas Ingeri Ants istus seal peaaegu tundmatuseni võõra näoga. Mis oli selle tugeva, alati heatujulise mehega juhtunud? Kas oli ta vihane või purjus? Ei üht ega teist oleks temast arvata osanud.

«Aleks . . . Tule tuppa . . .»

Need sõnad julgustasid. Aleks pani ratta seina äärde, aga tuppa ta ei hakanud minema, vaid nõjatus rinnuli aknalauale.

«Näed nüüd . . .» tahtis brigadir jätkata, aga sõna jäi pooleli. Kokkusurutud hammaste vahelt kostis niisugust ägamist, millega mehine mees võib kiruda ainult ränka, üle jõu käivat valu.

«Ants, mis sul on? . . .» küsis Aleks kohkunult. «Mis sul viga on?»

«Näe, mis mulle põrgut teeb,» vastas brigadir kinnise suuga hingeldades. Ja parema käega aidates tõstis ta laua varjust põlvelt oma vasaku käe üles. Mähised ja mingi must, tõrvataoline määre ei suutnud varjata, et käsi oli kõvasti paistes. Mitte ainult käelaba keskkoht, mille ümber oli rohune side, vaid ka väljaulatuvatel sõrmeotstel oli nahk pingul ja punane. Paistetus paistis seda teravamini silma, et terve käsi oli võrdluseks kohe kõrval.

«Mis sul juhtus? Kas käsi jäi kuhugi vahele?» küsis Aleks.

«Midagi vahele . . .» Näis, et brigadiril on veidi kergem, kui ta haiget kätt nii kõrgemal hoidis. «Ei ole ma teda, sindrit, kuhugi vahele pistnud. Umbsi, näe, ajas üles kui hull. Oli ta eile veel, mis ta oli, aga täna . . . nagu sada kuradit närivad sees. Aru tahab segi ajada. Määri viina peale või võta sisse, midagi ei mõju. Sügaval, keset käelaba on need kurja juured. Ei aita, ma ütlen, siin muud kui võta habemeväits ja tõmba sõrmede vahelt lahti . . .»

Aleksil oli paha vaadata, kuidas valu oli mehe ära vaevanud. Ta ei mõistnud siin lohutada ega nõu anda. Ja ei sobinud kõnelemagi hakata asjast, mille pärast ta oli tulnud.

Aga peremees ise ei lasknud vaikust enam venida.

«Ole kena poiss, topi see mul täis,» ulatas ta Aleksile üle aknalaua piibu ja tubakakoti. «Mul endal on väga

armetu seda teha — hammastega hoia kinni ja ühe käega pane tubakat . . .»

Aleksil oli hea meel haiget meest niigi palju aidata. Varsti sai ta oma ülesandega üsna hästi toime ja tubakat toppides kõneles ta nagu muu seas, ühe sõna haaval ka oma asja ära. Brigadiri küsimustele vastates arvas Aleks, et koosolek käib viljakoristamise kohta ja et küllap linnast sõitnud kõnemehel peab midagi tähtsat seletada olema, et ta nii äkki ja ootamatult kohale tuli.

«Aga või siis sina nüüd hakkad sinna tulema,» lisas ta, ise juba mõeldes, keda nüüd Inger-Antsu asemel kutsuda, et oleks kohal vähemalt ükski täitsamees ka kolhoosnikute hulgast.

«Kes teab . . .» vastas brigadir sõnatoojale. «Ei tee see käsi mul kodus vähem põrgut kui koosolekul või kus tahes., Vahest on kõndides kuramusega veel paremgi.»

«Eks sa näe,» ütles Aleks, ulatades talle tuld piibule. «Nägemiseni.»

Edasi . . . Võsast välja jõudes hüppas Aleks jälle sadulasse. Jalgrattale istudes tõusid tema silmad ainult veidi kõrgemale kui püsti seistes, kuid sellest jätkus, et nägema hakata oma järgmist peatuskohta. Üle metsaäärse põllurinnaku paistis kunagise suurtalu hooneterühm koos uue kolhoosi poolt ehitatud karjalaudaga. Sealt, «Rahva Jõu» karjafarmist otsustas Aleks vähemalt paari kommunistliku noore võrra lisa nõutada. Tee sinna oli vastumägine ja sõrajälgi täis, aga Aleks ei jätnud jonni, ei astunud maha, vaid surus kõigest jõust väntadele.

Aega ei olnud raisata. Jõudnud farmiõue, ei tulnud ta sadulast mahagi, vaid peatus maja trepi ees, toetudes sandaalininaga trepiastmele. Noored, kuulsusele rühkivad lüpsjad Helmi ja Maret olid tal kohe vastas. Ja mis Aleksil viga kõnelda tüdrukutega, kellega tal enam kui üks talv koos koolis käidud. Direktori nimel . . . ütles ta . . . Ja lisas, et koosolek on nii väga tähtis, et ei põlluega karjapidamisest tule midagi välja, kui jääb kuulmata, mis seal täna kõneldakse. Lõpuks lubas ta ka tantsu, kui tahetakse. See kõik kokku ei saanud lõppeda muuga kui tüdrukute kindla lubadusega, et tehakse, nagu töö lubab, aga keegi kindlasti tuleb. Kui mitte kauemaks, siis vähemalt õhtuse lüpsini, mille huvides farmineiud nõudsid koosoleku täpset alustamist.

«Meie joodame vasikaid ja lüpsame lehmi raadio kella järgi,» ütles lopsakakasvuline, heledajuukseline Maret, «ja me nõuame, et ka meile enestele igasugune valmuvalgus niisama korrapäraselt ette antaks. Muidu üks hea hakkab teist segama. Ütle seda direktorile.»

«Ütlen!» lubas Aleks, lükkas trepile toetatud jalaga ratta liikvele ja läks.

Seekord oli tal sõita üsna lühike maa. Mitte kaugemal kui paarsada meetrit farmiõuest oli tee ääres üksik maja vana umbekasvanud aiaga. Kunagi endistel aegadel oli see kuulunud vanapoisist külarätsepale, kes oli sõja ajal ära surnud. Nüüd, kevadest saadik, oli see majake eluasemeks zootehnikule, kusagilt Põhja-Eestist tulnud sihvakale tumeda jumega neiule, kes juhtis rahvatantsurühma ja keda Aleks tihti oli näinud kooli spordiväljakul, kus talle vähemalt kõrgushüppes ükski poiss järele ei jõudnud.

Aias mängis grammofon, tähendab — keegi pidi seal olema, aga tara oli tee poolt sirelitega ja kõrgete mairoosipuhmastega nii kinni kasvanud, et midagi ei olnud näha. Siis aga — ühe kuivanud põõsa kohal haaras Aleks parema käega oksast kinni ja, ise rattal, jalad väntadel, vaatas teraselt aeda.

Selge, et grammofon üksi ei mängi. Vana madala võraga õunapuu all oli vist tekk maas ja . . . seal oligi. Ei mõistnud Aleks, mis teha. Riina ei olnud seal üksi, vaid istus poisiga. Ja silmapilk oli segamiseks täiesti ebakohane, sest nad suudlesid. Aleks ei oleks osanud arvatagi, et see võib nii kaua kesta. Grammofonil sai lugu otsa, nõel tõmbus võlli juurde ja hakkas seal hääletu kõhinaga keerlema, aga poiss ei lasknud ikka veel Riinat lahti.

Aleks aga otsustas olukorra täbarusest hoolimata endast märku anda. Ta tegi pöidlaga osava nõksu ja laskis kuulda oma jalgratta signaalkella heledat sirinat.

«Seltsimehed, palun teid koosolekule tulla . . .» hüüdis ta siis julge sõnaga üle aia.

Ei olnud seal kilkamist ega eemalehüppamist. Riina pööras oma nägu ainult seevõrra, et Aleks nüüd ka poisi ära tundis. See oli kombainer Lepa Karla, keda oli varemgi zootehnikut saatmas nähtud. Mis siis — ilus, pikka kasvu paar. Nad nähtavasti ei pidanud oma armuasju enam saladuseks.

Koosoleku suhtes oli asi varsti selge ja Riina ütles rahulikult:

«Tuleme küll. Aga kas farmist ka keegi tuleb?»

«Maret ja Helmi lubasid . . .» vastas Aleks niisama rahulikult.

«Tore. Pärast võib veel palli lüüa.»

Lepa Karla võttis puu alt taldrikult pannkoogi näpuvahele, pani moosi peale, pistis selle korraga suhu, neelas ruttu ja ütles ka omalt poolt:

«Muidugi tuleme.»

Aleks laskis tugeva tõukega tarast lahti ja sõitis edasi.

Kiiresti, ainult silmapilguks lävel peatudes, ütles Aleks koosolekukutse edasi raamatukogu juhatajale, rahulikule vanemale naisterahvale, kes kohusetruult oli valmis kohe minema hakkama. Teel kohtas ta külanõukogu sekretäri, agara eluvaimuga tüdrukut, kes oli rahvamaja-Maiele külla minemas ja arvas nüüd õigemaks kusagil lagemal veidi aega viita, kuna ta niigi Maiega koosolekul kokku saab.

Aleksi sõiduring hakkas sinna-tänna tehtud siksakkidega täis saama. Oli endastmõistetav, et kõik õpetajad peaksid koosolekust osa võtma. Nendega, kes elavad koolimajas, ei olnud Aleksil muret. Aga tema sõiduplaanis oli veel paar peatust nende noorte naisõpetajate juures, kes olid korteris koolimaja-lähedastes kolhoosiperedes.

Vaarikavarsi täiskasvanud kivitarade vahelt läks kivine ja rööplik tee vana maja poole, mille lõunapoolses otsatoas elas vanemate klasside ajaloo ja emakeele õpetaja Rutt Alas. Ta oli alles möödunud õppeaasta algul, kohe pärast instituudi lõpetamist, Küdevale asunud, ja õpilased, Aleks mitte vähem kui teised, olid teda esimestest tundidest saadik austama ja armastama hakanud. Austust äratas tema nõudlikkus ja väsimatu kannatlikkus, millega ta püüdis valgustada kõvemaidki päid; armastust tema nooruslik värskus ning südamlikkus, mis tegi tema tunnid soojaks ja meeldivaks.

Praegugi — Aleksi toon oli püüdlikult viisakas juba siin, õueteel, kui ta sõitu aeglustades aiamaal sibulaid korjavalt pererahvalt küsis:

«Vabandage, kas õpetaja Alas on kodus?»

«On küll kodus,» vastasid eit ja taat koos, kumbki oma häälega.

«Tänan.»

Aleks läks köögi kaudu majja. Õpetaja Alase tuppa tuli minna läbi pererahva kambri. Ta peatus siin, et higist niisket nägu pühkida ja harali sõrmi juukseid siluda. Tagatoas mängis raadio. See kostis puhtalt ja tugevalt, klaver ja palju muid pille korraga. Siinne muusika oli palju suurem ja võimsam kui grammofoni laululugu rätsepamaja aias. Ja Aleks muutus kuidagi kohmetuks. Ta ei saanud olla mõtlemata, kas õpetaja Alas on üksi. See küsimus oli seda erutavam, et ta oli pidude ajal ja kinoõhtutel mitu korda õpetaja Alast näinud kõndimas ja tantsimas poisiga, kes samuti kui Riina oma oli traktorist ja tehnikamees, kuigi mitte MTJ-st, vaid maaparandusjaamast. Aleks oli näinud õpetaja Alast enam kui üks kord Kalami Ennule otsa vaatamas niisuguse pilguga, kus tundus korraga hõõguvat kogu see soojus, millest ainult üksikud kiired ajaloo ja eesti keele tundides klassile langesid . . . Ja nüüd — kas ta on üksi? Aleks tundis, et värisedes läheneb ta käsi uksele. Ta oli peaaegu kindel, et ka siin tema koputus peab segama suudlust.

«Sisse,» kostis läbi muusika rahulik ja tuttav sõna, nagu oleks seal tulijat oodatud.

«Tere. Vabandage . . .»

Aleks pandi istuma ja raadio keerati veidi vaiksemaks. Tundus, et selles lihtsas toas, mis oli tehtud mugavaks väikeste meeldivate asjadega, võiks sobida pikemat juttu õpetaja ja õpilase vahel. Aga Aleks ütles kohe alguses, et tal ei ole palju aega, kuna on veel paar käimist enne koosoleku algust, milleni oli jäänud ainult napilt kakskümmend minutit. Samas rääkis ta ära kõik koosolekuga seotud asjaolud, tehes seda ladusalt ja asjalikult nagu hästi ettevalmistatud koolitundi vastates. Õpetaja Alas ütles, et ta hea meelega tuleb.

Mõne silmapilgu kestes ei lausunud kumbki midagi. Ainult raadio jätkas oma muusikat, millest vaiksematel kohtadel lauakella väle tiksumine läbi kostis.

Aleks istus rohekat värvi linaga kaetud laua ääres. Laual oli väike vaas õitsvate kanarbikuokstega, mille hulgas oli mõni pohlavars suurte ja punaste marjadega.

Laual oli paks raamat — «Peeter Esimene». Aleksil tuli meelde, et tema ajalooraamatus on sellest tsaarist ainult mõni lehekülg, aga siin — mitmeks nädalaks lugeda. Et tsaaridest on ka niisuguseid pakse raamatuid, mõtles Aleks, sellepärast teabki õpetaja Alas neist alati palju rohkem ja palju huvitavamalt jutustada kui õpik.

Aga millest võis mõtelda õpetaja Alas? Või ehk ainult kuulas ta nii hoolega muusikat? Aleks ei näinud tema südamesse. Aga ta tundis, et midagi on pingul. Õpetaja Alas vaatas Aleksi poole, aga tema pilk tungis kuhugi kaugemale. Ta nagu vaatas majast välja, kuhugi, kus ta on käinud või kuhu ta tahaks minna. Ta vaatas nii üksisilmi, et sugugi ei liikunud tema küpse nisu värvi juus, mis talle nii raskelt õlgadeni langes ja harilikult iga väiksemagi peapööramise puhul hõljuma hakkas. Aleks oleks pidanud juba minema, aga talle tundus, et sellega ta segaks õpetaja Alast — olgu siis muusikat kuulamast või oma mõtteid mõtlemast.

Kuid korraga — kõik lahenes paari sõnaga. Niisama kaugelevaatava pilguga ja niisama liikumatult nagu ta istus, küsis õpetaja Alas lihtsalt ja usaldusliikult:

«Mis sa, Aleks, arvad — kas Kalami Enn ka tuleb sellele koosolekule?»

«Miks ta ei peaks tulema . . .» Aleks vastas niisama lihtsalt ja loomulikult, nagu oli küsitud. «Kui ta ainult kodus on.»

«Peaks vist olema.»

«Siis ta kindlasti tuleb. Praegu kohe ma lähen tema poolt läbi. Jõuab lahedasti.»

«Mine, Aleks. Aga ei maksa rääkida, et mina küsisin.»

«Ei, mis ma sellest . . »

Kalamite poole oli siit vähemalt kolm kilomeetrit. Ja Aleksil ei olnud Ennu plaaniski olnud. Sestsaadik kui Enn töötas maaparandusjaama traktoristina, oli ta nädalate viisi kaugetel töödel, müristas kes teab kus soodes ja rabades, ja sellepärast ei saadud teda enam kohaliku aktiivi hulka arvata.

Aga nüüd — pärast seda küsimust ja seda pilku . . . Aleks tundis kindlasti, et ta peab Ennu välja tooma.

Tee oli kõike muud kui kihutamiseks, aga Aleks kihu-

tas. Ta oli jalgratta juhtraua kohal kummargil kui võidusõitja ja kett hammasrattal aina nagises tugevast survest. Kuna kogu tee oli vähem või rohkem vastumägine, ei saanud ta silmapilgukski vabajooksul hinge tõmmata, ei saanud hinge tõmmata enne, kui ta higisena ja lõõtsutades Kalamite õue jõudis.

Oues oli Ennu vanaema, tõsise näo ja heade silmadega vanainimene. Ta oli siin äsjapestud villa salgust lahti harutamas, aga nüüd pidi ta vihaselt haukuvat koerarakatsit taltsutama.

«Kas Enn on kodus?» küsis Aleks punetavat nägu pühkides.

«Kodus jah. No nii kodus, et . . . Mine vaata, kui sa muidu ei usu . . .»

Vanaema ütles seda ebahariliku ilmega ja erilise peavangutusega, mille tähendust Aleks ei mõistnud.

Ta läks köögist läbi ja koputas kambriuksele.

Kostis võõra häälega mingi pahur sõna. Aleks läks sisse.

See oli siiski Enn, kes lamas seal segiväherdatud asemel, lagipead vastu voodi otsalauda surudes.

«Tere . . . Mis sul viga on, Enn?»

«Kas seda on sul tarvis küsida? Kas sul endal ei ole veel nii palju mõistust peas, et taibata . . . Ei näe, et inimene on viina võtnud . . . Pärib . . .»

Aleks jäi kohmetult keset tuba seisma. Ta ei olnud veel kunagi Kalami Ennu purjus näinud ja otse kohkus, nähes nüüd tema piinarikast pohmelust. Ja ta ei saanud unustada, kuidas õpetaja Alas oli vaadanud nii vaikse ja nukra pilguga . . . Keda, kas seda siin? . . .

Pikkamisi tõusis nüüd Ennu käsi üle voodipeatsi laua kohale. See oli tugevate lihastega, üleni väga pruuniks päevitanud käsi, mis praegu aga nõrgana ja saamatuna püüdis laualt midagi kobada. Ta leidis viimaks kruusi, võttis selle suu juurde ja tahtis juua. Aga nõu oli tühi. Vaiksemalt ja vähem pahuralt kui olid olnud tema esimesed sõnad, ütles ta end veidi pöörates:

«Ole, Aleks, hea poiss, too mulle juua. Ära köögist võta. Too kohe pumbast — külma.»

Aleks käis kähku ära. Enn jõi pika sõõmu ja ajas siis enda küünarnukkide najale. Ta vaatas korraks vastasseinas tiksuva kella poole ja kirus:

«Võtku kurat seda eilset ööd! Näe, õhtu juba varsti

käes, aga mina — hommikust saadik pikali maas kui surija . . .»

«Aga miks sa siis oma pühapäeva nii ära rikkusid?» küsis Aleks asjalikult.

«Miks?» ägestus Enn. «Aga kui inimesel närv nii mustaks aetakse, et silmade ees pimedaks lööb . . . Ärgu ikka hüpaku . . . nagu opman moonaka peale . . .» Ta võttis kruusi, juba märksa kindlama käega, ja jõi veel.

«Ma ei saa aru,» ütles Aleks. «Kes sind nii vihastas, et jooma läksid?»

«Vaata, meil on nüüd nii,» jätkas Enn, «nädal otsa oli nii, et jaama direktor ja peainsener krillivad. Midagi neil ei klapi, on omadega vahele jäänud, aga nii palju ei ole neist meest, et teineteise peale ennast välja kisendada. No ja siis eile — mina saan insenerilt käsu kraavilõikuse juurest ära sõita, kilomeetrit viis. Olevat vaja sovhoosi heinamaast paarkümmend puujässi välja tõmmata. Saan käsu, lähen ja tõmban need puujässid välja. Aga õhtul direktor kutsub ette. Vihane. Sooned näos nagu korvivitsad. Kargab mulle peale: kes on siin peremees, kas insener või mina? Kas need puud seal välja tõmmata oli üldse meie plaanis? Karjub, et maksku ma talle mahasõidetud küte välja . . . No ütle, Aleks, kas sihuke asi mahub inimese hinge? . . . Ja ma siis virutasin tal seal jalaga ühe tooli lendu . . . ja ukse kinni, nii et kabinet kõikus. Rohkem mitte üks sõna. Kargasin oma parmule sadulasse ja niisugune gaas peale, et ulus kurat all, kui tulin. Enne ei vaadanud ringi kui poe juures. No ja seal — õhtune aeg, letiesine mehi täis, tuttavad poisid. Ja riiulid viina täis . . . Ja nüüd, näe . . . Õhtu on varsti käes, aga mina vähergu siin pikali maas nagu surija . . .»

Ennu viimased sõnad aitasid Aleksi asja juurde. Ehk läheks tal elu selgemaks, kui ta püüaks koolimajja koosolekule tulla?

Aga Enn ei tahtnud sellest teadagi . . .

Aleksil oli seega selge, et tema ringsõit on õnnestunud ainult poolest saadik. Direktor Saulepile võib ta aktiivi kokkutulekust ette kanda, aga õpetaja Alasele, kellele ta kogu südamest tahaks ainult häid vastuseid anda — lihtsalt ei tea, mis ütelda. Ta heitis pilgu seinakellale — oli aeg minema hakata. Aga ei — ta astus mitte ukse, vaid Ennu voodi poole, vaatas teraselt viinahaige virilatesse silmadesse ja küsis vaikselt, kuid kindlalt:

«Mis ma Rutile ütlen, kui ta küsib?» Esimest korda nimetas Aleks seda küsides õpetaja Alast eesnimepidi.

«Kas sa arvad, et ta küsib?» Aleks märkas Ennu suunurkades ja lõual värisevat tõmblust, mis täiskasvanutel käib vahel pisara silmatuleku asemel.

«Muidugi küsib,» ütles Aleks vähemagi kahtluseta.

«Muidugi küsib,» kordas Enn nagu kaja. «Ma pidin ju eile tema poole minema . . .»

«Mis ma talle siis ütlen?» nõudis Aleks.

«Ütle, tead, et . . .» Ta tõusis, haakis oma käed kukla taha ja pingutas pead. «Inimesel võib ükskõik mis ette tulla. Ütle, et . . . ma jään ehk natuke hiljaks . . . aga tulen kindlasti. Ja küll ma siis juba ise edasi räägin.»

«Tore!» lõi Aleks Ennule sõna kinnituseks käe pihku. Ratast väravast välja ajades vaatas ta veel tagasi ja nägi, kuidas Enn särgi seljast pumbatorule heitis ja ruhimu toru alla sirutas, et ennast külma kaevuveega pesta. Vanaema jättis villad ja hakkas talle vett lööma.

Juba koolimajale lähenemisel sundis järsk teetõus Aleksi jalgrattalt maha tulema. Kõrgel vooreharjal jäi ta mõneks silmapilguks seisma ja vaatas alla mööda lagedat sihti, mis elektriliini sissetoomisel oli metsast läbi raiutud. Otse tema ees, heinamaade ja metsasalude vahel, sinetas Küdeva järv.

Aleks vaatas ja otsis vastaskalda kõrkjasiilude vahelt kohta, kus paat ankrusse panna ja õnged lahti harutada. Ilm oli hea. Tuult peaaegu ei olnudki, kuigi järv veel lainetas. Tühjaks sadanud pilved tegid valguse mahedaks.

Ta nagu nägi end juba paadis istuvat. Tasastel lainetel õõtsus punane kork, kuni lööb korraks hüplema ja vajub pikkamisi vee alla. Aleks teeb osava nõksu . . . jõhv tõmbub kiunudes pingule, lõikab vihinal vett ja kerge pilliroolati judinatest võib juba arvata kala kaalu . . .

Aga ei . . . See kõik peab nüüd siiski teiseks korraks jääma. Aleks teadis kogemustest, et õige mõnu õngitsemisest on ainult siis, kui sa istud paadis täie rahuga ja oled kindel, et see ei sünni millegi tähtsama ja tarvilikuma arvel. Täna tal aga ei oleks seda head tunnet, sest mis õigusega ta puuduks koosolekult, kuhu ta ise on ini-

mesed kokku kutsunud. Olgugi et ta on alles koolipoiss, aga ta ei ole enam laps, vaid kommunistlik noor — juba kevadest saadik. Peab kasvama, peab aru saama tähtsatest, elulistest küsimustest . . .

3

Kihnu käis õpetajatetoas edasi-tagasi, peatus vahel akna all, ja kui ta istus, siis ainult silmapilguks. Tema olukord oli täbar, plaanid ummikus, ja aeg läks väga visalt edasi. Mitu korda tõstis ta randme kõrva juurde, et kuulda, kas kell käib. Kell muidugi käis, aga minutid olid mitmekordse pikkusega. Päike oli kõrgetesse jalakalatvadesse nagu kinni jäänud.

Kõik tema mõtted olid samas sõlmes: kus on Liivi Sanglepp? Kus ta on? Ta oli asetanud enda niisugusesse olukorda, et ei olnud muud teha kui oodata. Kelleltki ei olnud enam küsida ja ei olnud kuhugi teda otsima minna. Ainult seda ta oli teada saanud, et see uks seal vahekoja lõpus, kuhu tuli minna läbi õpetajatetoa, oli Liivi Sanglepa toa uks. Hea, püüdis Kihnu end vahetevahel lohutada, et ta teab seda ustki. Nii ei saa Liivi vähemalt tema märkamata koju tulla.

Kus ta võiks olla?

Kui ta oli Liivit direktorilt küsinud, oli see läinud ja koputanud. Aga uks oli lukus, kurt ja tumm igale koputajale. Ja siis oli direktor lihtsalt, peaaegu hoolimatult öelnud:

«Näib, et teda ei ole kodus.»

Kihnu oli püüdnud niisama lihtsalt ja hoolimatult veel küsida:

«Ei tea kas ta on kuhugi kaugemale läinud? Või ehk jõuab koosoleku ajaks tagasi?»

Selle peale oli direktor öelnud, et ta kahjuks ei tea, ja seda öeldes oli ta külalisele veidi pikema pilguga otsa vaadanud. Kihnu oli siis tundnud oma kõrvalesti soojenevat, ja et kohmetus välja ei paistaks, oli ta öelnud väga ükskõikselt — nagu oleks see tal üks tähtsusetu asjake saja samasuguse hulgas.

«Seltsimees Sanglepp on meie lehe kaastööline. Ma tahtsin siin temaga mõnes asjas nõu pidada.»

Siis olid nad direktoriga tükk aega juttu ajanud — selle vana mõisalossi ajaloost, kus asub nüüd Küdeva kool, raamatukogu ja rahvamaja tegevusest ning ülehomme algavast koolitööst. Kuuldes kusagil ukse käimist ja kajavaid samme, oli Kihnu direktorile mõista andnud, et ta tahaks enne koosolekut veidike veel endamisi olla. Direktor oli ilmselt hea meelega kohe ära läinud, aga Liivi uks oli ikka lukku jäänud. Tühjades koridorides kajavad sammud olid kadunud kuhugi mujale. Kihnu oli asjata enda siia üksi jätnud — nii visalt venivaid minuteid lugema.

Viimaks siiski lähenes kell juba viiele, millal koosolek pidi algama. Õpetajatetoa aknad koolimajaesise väljaku poole olid avatud, ja kui hakkas inimesi tulema, istus Kihnu akendest eemale laua äärde. Ta ei näidanud ennast, aga kuulis, mis väljas kõneldi. Ta kuulas teraselt, kui tulijaid nimepidi nimetades teretati. Aga Liivit ei nimetanud keegi. Akende alla tuli uusi hääli, aga nad kõik olid Kihnule võõrad. Ühelgi neist ei olnud midagi ühist Liivi Sanglepa maheda kõnega.

Direktor Saulep tuli tagasi. Ta kiitis oma noort käskjalga, kes olevat kenakese koosoleku kokku toonud, ja küsis külaliselt, kas ta on nõus kohe alustama. Kihnul ei võinud viivitamiseks muidugi mingit põhjust olla ja seltsimees Saulep võttis kapinurgast tuttava kella ning kõlistas koosoleku kokku.

Opetajatetuba sai inimesi üsna täis. Aleks tõi isegi mõne tooli veel juurde, et kõik saaksid istuma. Vaikse, aga heatujulise jutusuminaga võtsid koosolijad istet.

«Seltsimehed,» tõusis direktor Saulep koosolekut avama. «Meid on järjekordselt keskusest külastama tuldud . . . Meie rajooni häälekandja toimetaja seltsimees Kihnu on leidnud aega siia sõita, et meile kõnelda käesoleva silmapilgu põletavamatest küsimustest. Palun, seltsimees Kihnu . . .»

Väärika aeglusega astus külaline koosolijate ette. Ta jäi seisma seljaga vastu akent, toetudes kergelt küünarnukiga massiivse aknalaua servale. Kogenud kõnemehena tundis ta end soodsas asendis olevat. Kogu poolpilvise õhtutaeva valgus langes otse tema kuulajatele näkku, ja nii võis ta lugeda oma sõnade mõju igast ilmest. Ta enda nägu aga jäi parajasse varju ja ta oli kindel, et keegi ei märka, kellele ta parajasti otsa vaa-

tab. Pealegi oli tagant tulev valgus hea selleks, et märkmikust kiiresti ühe pilguga tarvilikkudest tsitaatidest ja näitajatest kinni haarata. Ta alustas:

«Seltsimehed! Ma arvan, et tänapäeva kõige põletavamat küsimust ei ole meil tarvis kaugelt otsida. Ükskõik mis teed keegi teist siia tuli, see küsimus, tänapäeva põletavam küsimus, oli teil kõigil sõna otseses mõttes silmade ees. Samuti minul, kui ma siia sõitsin ... Seda nägemata ei saanud ma autoaknast vaadata ei paremale ega vasakule. Igalt poolt paistab see meile vastu — valminud vili, lõikust ootav põld ... maa rikkus ... maa kuld ...»

Kõige vanem inimene koosolijate hulgas, raamatukoguhoidja Reet Taburi ei saanud oma vaimustust jagamata olla. Ettevaatlikult, et mitte kedagi segada, sosistas ta otse enda ees istuvale direktori abikaasale:

«Täna saame vist päris kuldsuud kuulda ...»

Direktori abikaasa noogutas nõusolevalt.

See oli esimene soodsa kõlapinna märk, mis kõneleja kuulajate hulgast vastu võttis.

«... Lõikus — see on küsimus, mis põleb meil kõigil hinges ja südames ...»

Kihnul ei olnud mingit raskust oma sõnavõtu luulelise sissejuhatuse jätkamisega, kuna ta oli selle enne Küdevat juba mitmel koosolekul selgeks harjutanud. Lause järgnes lausele, võrdlus võrdlusele, ja kõneleja võis endale lubada kõneldes ja väikeste väärikate pauside ajal poole mõttega ka muule mõelda.

Kus on Liivi Sanglepp?... Kuhu ta jääb nõnda kauaks?

See küsimus kostis kõnelejasse nagu oma sõnade vastukaja.

Kuulajate hulgas oli mitu kena külatüdrukut. Kihnu oleks võinud nende hulgast valida, kellele terasemalt silma vaadata, et mõttelennul oleks oma tugipunkt. Aga ükski neist ei võinud teda huvitada, kuna tal oli tarvis ei kedagi teist kui Liivi Sangleppa.

Kus ta võis olla?

Kihnu teadis, et tulisem ja tugevam oleks tema kõne, kui Liivi sinakashall silmapaar talle siit ükskõik missuguselt toolilt vastu vaataks. Seljaga valguse poole, võiks Kihnu vaadata teda oma pilku varjates, võiks vaadata ja tema näost ära lugeda vähimadki vastukajad.

Nüüd aga — ta oli oma kuulajate suhtes üsna ükskõikne. Näis, et tema kõne võeti vastu mingi tavalise, keskmise rahulolemisega. Et ühe vanema kolhoosniku nägu vahel vihaselt viltu käis, see ei seganud kõnelejat, kuna oli selgesti näha, et sellele mehele seotud käsi väga valu tegi. See võib tallimees olla, arvas Kihnu. Võib-olla on hobune talle käe peale astunud.

Kuna mõtted hakkasid Kihnul laiali kippuma, otsustas ta sissejuhatust lühendada. Oligi juba küllalt rõhutatud, et vili on poliitika, vili on jõud, «... vili, mida lõikame ja oma aitadesse viime meie, nõukogude inimesed, on rahvusvahelise rahu ja kogu inimkonna vabaduse pant.»

Ta lükkas pöidlaga, mis oli õigesse kohta vahele pandud, märkmiku lahti. Pikad, tohutu suured arvude read näitasid kõneleja asjatundmist. Arvudes, aina arvudes avaldus teravili kõigis oma eri liikides, samuti tehnilised kultuurid ja siis ka tehnika — kombainid, traktorid ja haakeriistad, fosfor-, kaali- ja lämmastikväetised. Arvude ridades pidi avalduma kõik, mis kodumaa põllud on andnud ja saanud.

Kuna kõneleja pilk oli nüüd märkmikus faktide küljes kinni, pidi ta kuulajate näod silmist laskma ja tal jäi nägemata, kuidas inimeste ilmed hakkasid järjest vabamaks muutuma.

Aleks oli kõige noorem kuulaja, ainus poisike täiskasvanute hulgas. Ta oli algusest peale end tõsiselt kokku võtnud, et olla vääriline osavõtja sellest koosolekust. Aga kuna ta nüüd märkas, et nii mõnigi täiskasvanu naabrile ajaviiteks paar sõna kõrva sosistas, siis arvas ta, et ta oleks igav naaber õpetaja Alasele, kui ta ka omalt poolt midagi ei ütleks. Ja ta pöörduski tema kõrva juurde, mis oli tiheda juuksekatte all, ja sosistas väga tasa:

«Kahju, et ta meie külast midagi ei tea ...»

Õpetaja Alas jäi silmapilguks mõttesse ja noogutas siis eriti sõbraliku naeratusega, mis ei avaldanud mitte ainult täielikku nõusolekut, vaid ka südamlikku heameelt selle vaikse vahemärkuse puhul ... Aleks oli sosistanud oma arvamise just siis, kui Rutt Alas oli endamisi mõtelnud, et kõneleja võib ju küll tõtt kõnelda, aga õigel teel ta ei ole siiski. Tõed, milles keegi ei kahtle, ei muutu rohkem tõeks, kui neid uuesti ja uuesti üles

ütelda. Kõneleja, mõtles Rutt Alas, ei terita tõde, vaid kulutab seda kasutult. Ta on samad mõtted ja samad laused oma juhtkirjadest juba kümnel korral läbi kirjutanud. Ja nüüd on ta need oma laused jälle kokku korjanud ja kõneks teinud. Ta kõneleb ladusalt ja enesekindlalt, aga tema kõne ei liiguta ühtki viljakõrt Küdeva külanõukogu kolhoosipõldudel, ei liiguta ühtki inimest, kes peavad selle vilja salve panema.

Kihnu jätkas — järjest rohkem harjumuse kui mõtlemise varal. Ta ei vaadanud praegu märkmikku, aga ta ei vaadanud ka oma kuulajatele otsa. Vahepeal olid nende näod muutunud ja Kihnu ei tahtnud näha halvasti varjatud muigeid ja üleolevat möödavaatamist. Tema pea oli veidi vasakule pööratud ja pilk eksles ringi sellel lagedal kohal, kust välimine uks õpetajatetuppa käis.

Ja siis — Kihnu pidas mõõduka mõttepausi, et veenduda, kas ta tõesti läbi omaenese hääle kuulis koridoris samme. Enam ta neid ei kuulnud, aga nüüd ta juba nägi, et ta ei olnud eksinud. Vaskne käepide vajus pikkamisi alla ja uks avanes ettevaatlikult.

Aga ei ... see ei olnud tema. Tuppa ei tulnud mitte Liivi Sanglepp, vaid pika, tugeva kasvuga noormees, kes näis oma hilinemise pärast väga kohmetu olevat.

Aleks tahtis kohe, kui Enn sisse tuli, tõusta ja oma koha vabastada. Aga Rutt ei lasknud tal ära minna, haaras tal randmest kinni ja jättis ta enda kõrvale istuma. Aleksi silmad hakkasid rahutult ringi käima. Ta vaatas ise Ennu ja nägi, kuidas teised teda vaatasid. Pilt oli kaastunnet äratav. Enn seisis õpetajatetoa seina ääres püsti nagu ehk kunagi siis, aastate eest, kui ta ei olnud veel kaugeltki nii täiskasvanud kui praegu ja kui ta mingilt poisikesepahanduselt tabatuna oli kutsutud siia aru andma.

Aleksil oli Ennust kahju, sest kohe esimesest pilgust oli näha, kui väga ta oli end kokku võtnud, et koosolekule tulla ja mitte halb välja näha. Ta tumedad juuksed olid alles märjad külmast pumbaveest. Kiiruga habet ajades oli ta oma nägu mitmest kohast veristanud. Tal oli seljas puhas särk ja uus ülikond.

Aga Rutt jäi karmiks ning kinniseks. Ta näis nüüd tõsise huviga Kihnu kõnet kuulavat. Ei olnud nagu tema asigi, et teda ja Ennu mitmel pool nii teraste pilku-

dega vahiti, üksteist müksati, sosistati ja noogutati. Aleks ei eksinud, kui ta arvas, et küllap Rutt koolimajja tulles on teistelt kuulnud, kuidas Enn öö otsa küla mürglimeestega viina võttis. Ja kui niisuguse asja pärast on kord juba kurjustama hakatud, ei siis enam põhjust pärita ...

Kihnu oli oma kõnega jõudnud niisugusesse kohta, kus tuli üle minna kohati veel esinevatele puudustele.

«... Aga kui me terasemalt ringi vaatame, siis peame kahjuks tähendama, et mitte kõik kolhoosid ja mitte kõik kolhoosnikud ei ole täie entusiasmiga asunud rukkihakkide õigeaegsele ülesseadmisele ...»

Direktor Saulep lõi pilgu maha, kui mitte otse piinlikkusest, siis vähemalt pettumuse pärast. Brigadir Ants Inger ohkas, nagu oleks ta käsi jälle väga valutama hakanud. Raamatukogu juhataja vaatas direktori abikaasa poole nagu vabandades, et ta oli kõnemeest enneaegu kuldsuuks nimetanud. Vanema inimesena oli ta kogu aeg rahulikult ning kannatlikult kuulanud ja igavust tundnud. Nüüd aga riivas tal valusalt kõrva see «rukkihakkide ülesseadmine». Ta pidi muiates mõtlema, et niisugused sõnad võiksid kõlvata küll ainult siis, kui rukkihakid oleksid rahvamaja laval papile maalitud, et nende ees näitemängu mängida.

Aleks oli mõne silmapilgu istunud vaikselt enda ette vahtides. Siis aga tõusis ta järsku püsti ja lipsas uksest välja, enne kui Reet sai teda tagasi hoida. Ennule ei jäänud märkamata, et Aleks tõustes julgustava peanoogutusega vabaks jäävat tooli näitas. Aga kui ta istus, siis nihutas Rutt oma tooli temast järsult eemale.

«Näe, mustale kassile tehti ruumi ...» sosistas rahvamaja-Mai külanõukogu sekretärile.

Kihnu märkas, et tema sõnad langesid järjest kõvemale pinnale. Nähes sosistusi ja ilmeid, mis neid sosistusi saatsid, tundis ta, et küllap mõndagi käib seal tema kohta. Ei olnud parata. Ta tundis isegi, et ta ei kõnele kaugeltki nii, nagu oleks tahtnud täna kõnelda. Ja ta püüdis end kokku võtta, et lõpukski saavutada mõningane tõus. Ta püüdis tõsiselt oma mõtteid mitte enam laokile lasta.

Aga kuulajate hulgas oli ikkagi mingit muud huvi, mingit võõrast kõhinat ja elevust.

Kõneleja oli seljaga akna poole, tema ei võinud seda

näha, aga mitmedki kuulajad panid tähele, kuidas pilliroosed õngelatid kellegi õlal õõtsudes aknast mööda läksid. Ja kes nägid, need ka teadsid, et see on Aleks, kes vastu õhtut siiski veel järvele ruttab.

Direktor muigas muhedalt, pilguga akna poole viidates.

«Tubli poiss, järvest saab kindlasti rohkem kui siit,» ütles Riina kõrval istuv Lepa Karla üsna kuuldavalt.

Küll mitte näidete varal, mida Kihnul ei olnud käepärast, vaid aina rõhutades ja alla kriipsutades tühjendas ta oma etteheidete-tagavara, et mitte kõik mehhanisaatorid ei kasuta ratsionaalselt ära eesrindliku tehnika kogu võimsust, et mitte kõigis kolhoosides ei organiseerita tööd tarvilikul tasemel, vaid nurisetakse põhjendamatult inimtööjõu puuduse üle... Ja et võtta hoogu niisama südiks lõppsõnaks, kui oli olnud sissejuhatus, pöördus kõneleja veel kord oma märkmiku poole. Ta luges ette kõik põllumajandussaaduste kogused, mis «meie rajoon peab andma kodumaale vastavalt tänavusele varumisplaanile», ja pani kuulajatele südamele, et «Rahva Jõu» kolhoos «mitte ainult et täidaks, vaid ka ületaks oma panuse».

«Need on tonnid, mis te seal loete, mitte puudad...» parandas Ants Inger oma haiget kätt kõigutades.

«Muidugi... muidugi mõista tonnid,» kohmetus kõneleja. Ja ta arvas inimeste nägudelt kahjurõõmu nägevat.

Piinliku silmapilgu lahendas uks. See avanes jälle, aga mitte nii aralt ja ettevaatlikult nagu ennist Ennu ilmudes. Uks läks järsult ja jõuliselt üsna pärani. Liivi Sanglepp oli avanud selle kuidagi küünarnukiga ega saanud nüüd, koosolekut märgates, midagi parata, sest tal oli mõlema käe otsas korv sangani seeni täis. Üks ilus noor puravik kukkus maha ja tegi põrandal oma varre ümber kenakese keeru.

«Liivi, kas sa ei tea, et saak tuleb koristada kadudeta,» ütles Rutt mahakukkunud seent üles võttes. Enn tõusis ja jättis oma tooli Liivile. Liivi niikuinii ei pääsenud oma tuppa, sest inimesed istusid seal tihedalt ees. Seenekorvid jäid lihtsalt seina äärde maha, levitades koosolekuruumi meeldivat metsade lõhna.

Kihnu võttis akna all kindlama asendi. Ta tundis end nüüd siiski võitjana. Tal oli hea meel, et Liivi Sanglepal jäi kuulmata, kuidas ta tonnidelt puudadele komistas.

Ja ta oli kindel, et ka need, kes seda kuulsid, tema eksituse nüüd varsti unustavad.

«Seltsimehed,» jätkas ta, «lubage mul lõpuks peatuda meie tänase nõupidamise peapunktil. Küsime otsekoheselt: mis on Küdeva intelligents teinud võidu heaks lõikuserindel? Küsime: mida kohaliku ühiskondliku elu aktiiv võiks teha ja peaks tegema selleks, et meie salved saaksid kuldset vilja täis ja et see ei sünniks mitte ainult materiaalse, vaid ka vaimse rikastumise, inimeste ideelise kasvu tähe all?»

Edasi ütles kõneleja, et kuigi ta kahjuks ei ole küllaldaselt tuttav kohaliku elu üksikasjadega, võib siiski arvata, et see, mis on tehtud seni, ei ole kaugeltki küllaldane.

Aga mida peaks tegema? Selles ei olnud kõnelejal kahtlemist ega kobamist.

«Mul on teada,» jätkas ta, «et Küdeva külanõukogu kolhoosidevaheline seinaleht «Uudsevili» ei seisa kaugeltki oma ülesannete kõrgusel. Selle esimene number, mis on sisult kahvatu ja hall, on seni viimaseks jäänud. Niisugune olukord ei tohi kesta...»

Rahvamaja-Mai lõi silmad maha, sest tema oli seinalehe toimetaja.

«Mina ei oska...» sosistas ta punastades.

Liivi Sanglepp toetas kulmu sõrmeotstele. Tal oli ebamugav, et kõneleja talle nii teraselt silma vaatas. Ja piinlikkusele lisaks tundis ta koguni pahameelt, et Kihnu just tema tulles nii tähtsaks tegi kohaliku seinalehe, mille sisulist kahvatust ja korrapäratut ilmumist Liivi oli märkinud jutuajamisel toimetuses.

«... Seinaleht peab saama lõikuse hingeks! Selle ümber tuleb koondada paremad, eesrindlikumad inimesed. Eeskätt need, kes on tõesti suutelised kirjutama ja organiseerima...»

Liivi ei saanud kätt näo eest ära võtta, kuna ta tundis oma põskedel veel soojemat õhetust kui siis, kui ta oma seenekorviga kogemata koosolekule sattus. Mis see siis on? Miks ta nii kõneleb? Kas ta arvas, et Liivi tookord nimetas seinalehe saamatust sellepärast, et tahab seal ise otsaliseks saada?...

Kihnu kõne aga tõusis järjest kõrgemasse lendu. Väsimatult maalis ta poeetilisi pilte lõikustöödest, mida tehakse «täie entusiasmiga, nii nagu peab...»

«. . . Mis võiks näiteks kaunim olla sellest, kui selle kooli pioneerid pikas üksmeelses reas lähevad üle põllu, väikesed korvikesed käes, ja kummarduvad iga viljapea kohale, mis kombain või reha on maha jätnud, kummarduvad, et seda üles võtta, et päästa meie riigile, meie rahvale viimne kui tera . . .»

Siin peatas Kihnu silmapilguks oma sõnadevoolu — mitte sellepärast, et tal oleks puudus tulnud, mida ütelda, vaid sellepärast, et koosolijaile, eriti sellele, kellele tema viimased sõnad sisaldasid otsese ülesande, aega anda see luuleline viljapeade korjamise kohustus vastu võtta ja meelde jätta. Kõneleja toetus mõlema küünarnukiga vastu aknalauda ja vaatas — nagu öeldakse — mõttes kaugusse. Ta laskis oma vaate ja hoiakuga aimata, et ta ise praegu otse nähtavalt kujutleb neid pioneeride sirgeid ridasid, kes, korvikesed käes, lähevad üle päikesepaistelise põllu.

Rutt Alas ei pidanud neid kunstliku vaikuse silmapilke küllalt pühaks, vaid küsis enda kõrval istuvalt Liivilt mõõduka sosinaga:

«Mis sa ise arvad sellest ülesandest?»

Liivi hoidis kätt näo varjuks ja vastas:

«Elav pilt bengaali valgusel . . .»

Rutt noogutas vaevumärgatava muigega. Liivi aga oli ja jäi tõsiseks. Ta koguni püüdis kujutleda oma pioneere kõneleja poolt kättejuhatatud osas. Aga sellest ei tulnud midagi välja. See, mis nähtud oma silmaga, oli sõnadega maalitud pildist tugevam. Liivi nägi oma poisse ja tüdrukuid ilma piduliku kaelarätita — kartuleid võtmas, loomatoidujuurikailt pealseid lõikamas, tolmupilves rappuva masina alt aganaid tõmbamas . . .

Liivi tõstis pilgu, tahtes näha, kas inimesed talle etteheitvalt otsa ei vaata, et seniajani Küdeva põldudel ei ole nähtud nii liigutavaid pilte, nagu kõneleja neid näha tahab. Aga ei, mingit etteheidet ei olnud märgata. Ants Ingeri näost, kuhu Liivi vaatas kõige terasemalt, paistis enne küll seda, et tema südames on praegu ehk niisama kibe kui mähitud käelabas. Nende pilgud kohtusid ja «Rahva Jõu» tublim brigadir vaatas Liivile tükk aega otsa. Ta näis tahtvat Liivilt midagi küsida või talle midagi meenutada. Küllap olid ka temal meeles möödunud sügise rasked ja murerikkad päevad. Võib-olla

mõtles ta neile jõeäärse uudismaa hektaritele, kus segata esimesest külvist kasvas rinnuni, kus vili aga tuli poolest säärest saadik vees sumades käsitsi maha niita ja siis — vaadata, kuidas läänetuul vee peal õõtsuvad kaared jõe kohale ajas ja vool minema viis, mis põhja ei vajunud. Võib-olla mõtles ta nende järvetaguste vanade põldude madalamatele äärtele, mis sadude tõttu kogu sügise kestes ei kandnud ei niidumasina ratast ega hobuse jalga, kus kaer jäi püsti hangede sügavust mõõtma ja varesekarjad karjusid rõõmsalt kuni kevadeni . . . Või ehk tahtis Ingeri Ants Liivile ütelda, et niisugune abi, nagu seda siin täna jällegi pakutakse, ei aita meid küll milleski . . .

Aga Kihnut need mõtted ei seganud. Ta oli oma lühikese pausi ära pidanud ja jätkas endise hooga. Kõne järg oli juba jälle tükk aega nii pidulik, et igast lausest võis arvata, et see nüüd viimaseks jääbki. Aga kõneleja oli soojaks läinud ja kestis veel tükk aega, enne kui ta oma sõnadele sõlme peale sai.

Direktor Saulep asus Kihnu kõrvale ja küsis, kas on küsimusi. Tekkis vaikus, mille kestel lähemal istujad kuulsid paar pahuravõitu sõna kolhoosi farmitüdrukute ja brigadiri suust. — «Mis seal enam küsida . . .» pomises Maret omaette, otsekui kahetsedes siin äraraisatud aega. — «Ei ole jah mõtet,» lisas Ingeri Ants nagu ette hinnates kõnemehe võimalikke vastuseid. Siis tõusis rahvamaja-Mai püsti ja «meie kõikide nimel, kes me siia oleme kokku tulnud», tänas seltsimees Kihnut Küdevale külla tulemast. Ühtlasi võttis ta kriitika seinalehe suhtes õigeks ja palus väga, et tema asemel keegi teine määrataks selle toimetajaks. « . . . Ja kui kohe õieti ära ütelda,» lisas ta, «ega meil seltsimees Sanglepast paremat kirjanikku ei ole. Täitsa kindel — kui Liivi teeb, on tehtud, kui ei tee, jääb tegemata.»

«Õigus,» kõmas ilmne enamus ja käed tõusid püsti, enne kui Liivi sai vastu vaidlema hakata või direktor küsidagi koosolijate arvamist.

«Poisid, kus pall?»

See Riina sõna tegi koosolekule järsu lõpu. Ants Inger oma haige käega tõusis pahuralt vaikides ja hakkas minema. Raamatukogu juhataja saatis direktori abikaasat, kiites tema uue kleidi tegumoodi. Rahvamaja-Mai jooksis Kihnu juurde, tõmbas Liivi Sanglepa kätt-

pidi kaasa ja kinnitas sõnarikkalt, et nüüd tuleb seinalehele kindlasti õige elu sisse. Kõik nooremad aga läksid nagu koolilapsed viimaselt tunnilt. Ja varsti hakkasid palliväljakult kostma tuttavad tümpsud.

Inimesena, kes oskab asju korraldada, lõpetas Kihnu varsti Maie jutukuse. Mõned vähesed täpselt rõhutatud sõnad — «mul on kohuseks tehtud . . .» ja «nelja silma all» — täitsid oma ülesande. Seenekorvid jäid sinna, kus nad olid. Liivi võttis võtme ja avas ukse.

4

«See siis ongi teie unistuste kindlus . . .» ütles Kihnu üle läve tuppa astudes.

«Miks nii pidulikult?» küsis Liivi. Tuba oli korras, ainult laual päni ta mõned asjad kokku. «Palun, istuge.»

Aga Kihnu ei istunud, vaid liikus kiiremaks kodunemiseks veel mõne sammu ringi. Siis järsku peatus ja küsis:

«Mis te arvate, seltsimees Sanglepp, mis on kõne tagajärg?»

«Kuulajad ehk saavad targemaks . . .»

«Aga oraator?»

«Loodetavasti ei mõju see temale vastupidi.»

«Loodetavasti . . . Aga mis kindlasti?» Kihnu avas oma portfelli ja lisas: «Kõne tagajärg on see, et oraatoril suu kuivab . . . keel läheb karedaks.» Ja ta asetas lauale pudeli veini. Ta ei andnud Liivile vähimatki võimalust oma algatust ilmutada. Ise võttis ta klaasid, avas pudeli, valas veini ja sulges akna.

«Miks te kinni panete?» küsis Liivi tõsiselt.

«Et jutt jääks tuppa ja sääsed välja,» ütles Kihnu klaasi tõstes. «Elagu meie kui kolleegide sõprus!»

Sundimata Liivit rohkem võtma kui ta võttis, jõi Kihnu oma klaasi (need olid tavalised teeklaasid) üsna põhjani. Kergest soojusevärinast, mis see sõõm temas äratas, oli esialgu küllalt, et alustada juttu, mis pidi tuppa jääma.

«Olgu tänatud need soojad vihmahood! Soe vihm paneb seened kasvama ja teie korvid said siiski õigeks

ajaks täis. Mul oleks tõsiselt kahju olnud, kui ma teid nägemata oleksin pidanud ära sõitma. Teate, Liivi, teie pärast ma ju õieti tulingi . . .»

«Mis te räägite! Minu pärast?»

«Ainult. Aga ärge saage minust valesti aru . . . Kui ma oleksin teisse armunud nagu poisike, siis ma ilmaski ei ütleks, et tulin teie pärast. Ei. Aga kui te toimetuses käisite, nii igav kui ma teile ka paistsin, ma ei olnud siiski pime. Ma nägin selgesti nii teie meeldivust kui ka teie andekust. Ja see pani mind mõtlema. Tõsiselt. Ma leidsin, et minu kohus on teid käekõrvale võtta ja siit ära viia.»

«Kuhu?» küsis Liivi suurte silmadega.

«Edasi . . .» Kihnu jõi ja jätkas. «Sesse tõeliselt suurde ellu, sellele avarale teele, millest me küll tihti kõneleme, aga mida me alati ei näe enda ees . . . Mis teist saab, Liivi, kui te siia jääte? Külakoolmeister, keda teavad ainult lapsed, kes siin õpivad. Lapsed tulevad ja lähevad, aga teie jääte . . .»

«Kas see on teie arvates nii tühine?» küsis Liivi nagu kartes oma külalist. «Keegi peab ju ometi ka siin olema.»

«Ma ei ütle, et see on tühine. Aga ma ütlen, et see ei ole teie vääriline. Muidugi peab keegi ka siin olema. Aga mitte teie, Liivi. Pärast seda kui te toimetuses käisite, ma vaatasin läbi kõik, mis te olete meie lehele kirjutanud. Tõsi, seal ei ole mingit imet, aga julgust ja otsekohesust on seal siiski. Ma lugesin ja mõtlesin: need peaksid olema suuremad teemad, millest Liivi Sanglepp kirjutab. Ja see peaks olema suurem leht, kus Liivi Sanglepp-kirjutab. Teil, kallis sõber, on tarvis avaramaid kasvuvõimalusi. Teietaoline inimene ei tohi leppida ainult sellega, et saada tasu vastavalt oma tööle. Teie õigus ja koguni kohus on nõuda ka tööd — vastavalt oma võimetele. Küla ei tohi kinni pidada inimest, keda vajab rajoon. Rajoonil ei ole õigust sellele, keda vajab vabariik . . .»

Liivi Sanglepp tundis vajadust varjata oma mõtete pingelist liikumist. Ta ei saanud olla huvi tundmata Kihnu jutu vastu. Aga ta ei pääsenud ka umbusu ja kahtluste eest: mis mees ta õieti on?

Kihnu oli süüdanud paberossi. Tuletiku kustutamiseks kätt kõigutades jätkas ta:

«Teid, Liivi, vajab vabariik. Ja teil ei ole õigust deserteerida külla, kui teie koht on Tallinnas. Küdeva metsades seenil käia on ju kena küll, aga uskuge — autoretked Krimmi ja Kaukasuse päikesemaile ei ole vähem huvitavad . . .»

«Te jutustate ju mulle muinasjuttu. Selles ei ole midagi reaalset,» ütles Liivi, veiniklaasi veel korraks huultele tõstes.

«Selles on kõik reaalne,» väitis Kihnu kindlalt ja endastmõistetavalt. «Ärge arvake, et see on mul ühe päeva mõte. Kui ma ise . . . nii-öelda oblasti ja vabariigi vahel . . . lasksin enda teie rajooni suvelaagrisse panna, siis . . . ma tihti mõtlesin, et enne kui ma ise siit lähen, aitan mõne noore andeka inimese edasi, viin ta välja õigele teeotsale . . . Ja mis te arvate, milleks ma lasksin saata kirjaliku kutse kõigile rajoonilehe kaastöölistele? Ma tegin seda selleks, et leida vääriline šeflusalune . . .»

«Ja teie valik langes muuseas ka minule?»

«Mitte muuseas, vaid ainult teile.»

«Aga mis edasi? Kuhu te kavatsete mu panna?»

«Panna ei kavatse ma teid kuhugi. Ma avan teile võimalused. Te võite loomulikult ise valida töö laadi kui ka toimetuse, kus tööle hakata.»

«Tallinnas?»

«Jah. Ma ise asun samuti sinna, kõige ligemal ajal. Ja nimelt niisuguses liinis, et ajakirjanduse alal töötades oleksite teie alaliselt minu silmapiiril . . . Ja minu kaitse all . . .»

«Aga kas te ei mäleta, seltsimees Kihnu, et teie ise ju juhtisite asjad nii, et mul tuleb hakata toimetama «Uudsevilja», Küdeva külanõukogu seinalehte?» küsis Liivi, arvates, et kõnemees nüüd silmapilgukski kohmetusse satub.

Aga mitte sinnapoolegi.

«See peabki nii olema,» ütles ta endastmõistetavalt. «See ongi meie ürituse konkreetne, asjalik algus. Te saage minust aru, ma ei taha, et te siit edasi läheksite ainult minu isiklikul soovitusel. Mina omalt poolt teen muidugi kõik, mis tarvis. Aga kõige õigem soovitaja on ikkagi teie töö. Esiteks — teie toimetatud seinaleht . . . Tehke see tõesti hästi. Pange sinna fakte ja vaimustust, kriitikat ja eesrindlust. Juhtkiri kirjutage

meie tänasest koosolekust, ilma allkirjata, toimetuse kollegiumi poolt. Siin . . . võtke see leheke . . . on lühike kokkuvõte ja mõned tsitaadid minu tänasest kõnest. See peaks juhtkirjas võimalikult kõik ära kasutada. Pöördel on sissejuhatuse ja lõppkokkuvõtte visand. Sõnastage see nii-öelda oma maitse kohaselt ja ärge unustage lisada, kes koosolekust osa võtsid ja kuidas see mõjus nende töötujule . . . Praegu ei maksa lugeda, küll te jõuate . . . Juhtkirjaga on teil vähe muret, aga räägime veel muust. Oleks tähtis, kui võimalikult kõik kirjutaksid, kes koosolekul olid. Aga kõige tähtsam on see, et teie meistriteos mitte hiljem kui tulevaks pühapäevaks valmis oleks. Siis — selle eest hoolitsen mina — tulevad siia kirjamehed ja fotomehed Tallinnast, et teie «Uudsevilja» ajalukku viia. Loodame, et see sünnib soodsatel asjaoludel. Ilmajaam lubab paremat . . . teie näitajad hakkavad tõusma . . . Ja siis — kuidas teile meeldiks, Liivi, kui selles lehes . . .»

Kihnu võttis laualt vabariikliku ajalehe numbri, avas selle ja lõi sinna käeseljaga heleda laksu.

«. . . kui te selles lehes loete pealkirja üle kolme veeru: «Küdeva seinaleht — lõikusvõitude lipp!»»

Kihnu võttis klaasi niisuguse näoga, nagu jooks ta juba selle kolmeveerulise puhul. Liivil ei olnud midagi selle vastu, et temaga kokku lüüa. Kohustusest midagi ka omalt poolt ütelda vabastas teda väljast kostev autosignaal.

See näis kõigutavat Kihnu enesekindlust, millega ta siin Liivi toas üle läve astumisest saadik oli esinenud. Nagu mingist ootamatusest jahmatatuna jäid tal silmad pärani, käsi pooleni joodud veiniklaasiga peatus suu ja laua vahel. Siis aga paistis tal korraga kõik meelde tulevat ja selgeks saavat. Ta pani klaasi ära, võttis mõlema käega Liivi õlgadest kinni ja püüdis kõigiti, nii käte, silmade kui ka sõnaga, olla sõbralik ja usaldusväärne.

«Sõidame linna, Liivi!» ütles ta kuivalt, peaaegu paluvalt. «See on teil ju vist eelviimane vaba õhtu enne koolitöö algust.»

«Võimatu,» ütles Liivi, astudes tõrkuvate õlgadega sammu tagasi.

Aga Kihnu järgnes talle.

«Kui tahetakse, ei ole midagi võimatut . . .»

Uks avanes ühteaegu tugeva koputusega. See oli Kalami Enn, kes tuppa tuli. Vaadates Kihnu poole, kes nüüd kohe käed langetas, muutus tema pilk umbusklikult põrnitsevaks.

«Teile seal... vabandage... sõitis masin järele,» ütles ta kuiva häälega.

«Kuulsime küll,» vastas Kihnu. «Tänan.»

«Head teed teile,» ulatas Liivi Kihnule käe.

Kihnu viivitas veidike ja heitis õige tõsise pilgu, aga Enn ei läinud ära.

«Ja et meie juttu lõpetada,» pöördus ta siis Liivi poole, «olgu veel kord öeldud, et lahtise ja kinnise informatsiooni vahel tuleb rangelt vahet teha... Sama maksab ka koosolekute ja nõupidamiste kohta... Elage hästi.»

Ja Kihnu läks, uskudes, et kohmetu poiss, kes koosolekule peaaegu samavõrra hiljaks jäi kui Liivi ja nüüd neid siia segama jooksis, on Liivi õnnetu rüütel, kellel oma unistuste teel ei ole loota vähimatki edu.

«Liivi,» lausus Enn üksiku nõrga sõna, kui auto väljas juba liikvele läks.

«Oota!» ütles Liivi ja hakkas ahne pilguga lugema seda, mis Kihnu maha oli jätnud.

«Kuule nüüd... Ainult paar sõna,» anus Enn.

«Istu!»

Liivi oli kummardunud laua kohale ja, pea rusikail, lugema süvenenud. Imelik: see inimene ise oli viimaks ometi ära läinud, iga minut tõukas teda siit kilomeetri võrra eemale, aga tema jutt jätkus — ta kõneles kirjalikult edasi. Ja siin ei olnud tal enam üleoleva hoiaku ega lahkete naeratuste näokatet. Liivil tarvitses tema seinalehematerjalidest ainult mõnda kohta paar-kolm korda üle lugeda, ja siis oli kõik selge. Oli selge, milleks ta oli siia tulnud ja milleks ta kavatses siia veel tagasi tulla...

Liivi tundis vajadust kellegagi kõnelda, aga kui ta nüüd Ennu poole vaatas, pidi ta peaaegu kohkunult küsima:

«Mis sul on? Mis on juhtunud?»

Enn oli kurb, lausa löödud näoga — niisuguste silmadega, mis sugugi ei sobi nii suurele ja tugevale poisile.

«Tead, Liivi... Sa tule aita meid... Rutt on kangust täis nagu kivi...»

«Enn... mis jutt see on! Mis sa ütlesid? Rutt nagu kivi... Seda ei usu ju keegi...»

«Sa ei tea. Ma kukkusin eile rängalt jooma. Pidin tema poole minema — magasin maha... Ta ei lase enam väikidagi. Tule aita meid...»

«Tulen. Kus ta on? Otsime ta kätte...»

Rutt ei mänginud palli. Aga ta ei olnud hakanud ka koju minema, vaid istus koolimaja ees ühel kõrvalisel pingil, mis oli varjatud kõrgete daaliatega, ja nagu ootas midagi. Liivi tõi Ennu käevangus tema juurde ja istus ise nende vahele.

«Sõbrad, mis lugu see on? Kas mina pean teid aitama?... Kui te teaksite, kuidas mul endal on praegu abi vaja!»

«Mis sul on?» küsis Rutt. «Ütle!»

Liivi vaikis mõne silmapilgu, veel kord kõige üle tõsiselt järele mõteldes. Ja siis ta ütlemise asemel küsis:

«Mis mees ta teie arvates oli, see tänane kõnemees?»

«See? Sõnadetegija,» ütles Rutt.

«Muidugi! Mokakobina mees,» lisas Enn.

«Tulge, sõbrad, minu poole sisse,» võttis Liivi Ruti ja Ennu käevangu. «Mul on tõsiselt teie nõu ja abi tarvis. Tulge, vaatame. Parandage mind, kui ma eksin...»

«Milles?»

«Minu arvates on see sõnakõlksutaja lihtsalt lurjus... Tulge, sõbrad...»

5

Tänane pühapäevak oli «Rahva Jõu» põldudele harukordselt suure pere tööle toonud. Artelli kõige suuremas suvinisumassiivis töötas kombain. Uue lauda juures käis odrapeks, kus inimeste puudusest ei olnud täna juttugi. Koormad seisid sabas, kuiva vilja hanguti kahelt poolt masinale. Põhk pandi korralikult paigale, terad veeti kohe kuivatisse. Peale selle oli paarkümmend inimest kaera kokku panemas. Siin oli vili viimaste suurte sadudega mõnevõrra lamandunud, sügav traktorikünd oli kohati üsna hulgana põrsasuurusi kive pinnale tõmmanud, mis õigel ajal olid ära vedamata jäetud, ja

sellepärast ei saanud kombain siin töötada. Viis paari hobuseid oli niitmas, ja vili läks järjest rõuku. Suured hangutäied aina helkisid päikesepaistes ja kahardusid lahedas läänetuules. Kõrski ei jäänud riisumata. Rahvamaja-Mai istus roosas kleidis rehal ja hoidis oma valge hobuse lahedal sammul.

Tööl oli nii hea hoog sees, ja ilma ühegi šefita kaugemalt kui oma ümbrusest. Õpetajad olid kõik väljas — seinalehe toimetajast direktorini. Kalami Enn oli tulnud maaparandusjaamast seitsme tubli poisiga. See oli kolhoosirahvaga kokku niisugune pere, kes päevaga palju ära teeb.

«Näed nüüd, mis seinalehe sõna võib korda saata,» ütles Ants Inger esimehele.

Tema käsi ei teinud enam valu, ainult tõstmist see veel ei kannatanud, aga niita võis. Kuna tal esmaspäeval niikuinii oli tulnud linna minna — parteikomiteese, sekretäri jutule —, siis oli ta samal teel ka polikliinikus ära käinud ja lasknud oma käelaba lahti lõigata. Nii oli see kiiresti end puhastama ja paranema hakanud.

Kui talle niidu juures tuldi vahetust pakkuma, tegi ta ringi ka teistele töömaadele, käis vaatamas, kui puhast vilja kombain võtab nisunurmest, ning kuulas masina juures, kuidas odrad välja annavad. Ja ka siin ei saanud brigadir aidamehele ja viljavedajale oma heatujulist sõna ütlemata jätta:

«Kui nüüd keegi võtaks kätte ja rehkendaks kokku meie töö ja tera enne ja pärast seinalehte — küll saaks aga kõva kõne... Niisugused näitajad upitaksid kelle tahes kes teab kuhu üles...»

Töö ja tuju oli talguline. Igal pool oli uusi töönaabreid ja ühes sellega võistlusmeeleolu nii teos kui sõnas. Tihti kõlas üle kaerasülemi kahina või üle tolmuse masinamüra tugevaid naerulaginaid. Seinaleht oli kogu möödunud nädala kestes Küdeva inimeste huvi ja ootust erutanud. See oli juba eile õhtu eel valmis saanud ja tänase ühistöö alguseni olid kõik jõudnud selle enam kui üks kord läbi lugeda. Aga vallatud keeled ei vaikinud. Ja ei olnud siin toimetust neid taltsutamas. Kõigist lehekülgedest, mis uue «Uudsevilja» jaoks kirjutati, oli Liivi punane tint küll hoolega üle käinud, enne kui külanõukogu sekretär hakkas neid ümber tippima, aga siin, odrapeksu juures, võis ta ainult ise punastada, kui poi-

sid omal viisil hakkasid kõnemees Kihnu hingeellu tunglima.

Möödunud nädal ei olnud Liivile kerge olnud. Ühelt poolt esimeste koolipäevade ülesanded ja teiselt poolt partei rajoonikomitee soovitus, millega tuli linnast brigadir Inger, et kohalikus seinalehes tuleb Kihnu kõnerets Küdevale halastamatult õigesse valgusse asetada. Pärast koolitööd, enamasti juba pimedatel tundidel, oli ta käinud oma kaastöölistega nõu pidamas, et siis hilja ööni kirjutada ise ja kohendada seda, mis teised olid kirjutanud — kindla mõttega, kuid tihti kohmetu käega. Aga kui ta laupäeval pärast tunde oli külanõukogusse tulnud, valmis materjalid veel kord üle lugenud ja «Uudsevilja» tuttava pealkirja all tuttavale alusele asetanud, siis tasus tema tööd hea rahuldustunne. Ta oli teinud, mis suutnud, tõelise rahva hääle ja otsuse esiletoomiseks ja ka selleks, et see ainult hääleks ja otsuseks ei jääks, vaid lõikusepäevade töötulemustelegi omajao hoogu annaks.

Need päevad olid olnud Liivile nii põnevad ja pingerikkad, et elevustunne kestis temas praeguseni. Vastu tänast hommikut oli ta kaugelt üle kesköö und oodanud. Ta oli tahtnud küll enda hästi välja puhata tänaseks lõikustööde pühapäevakuks, mida ta oli organiseerinud koos seinalehe koostamisega, aga une asemel tulid talle silma «Uudsevilja» veerud, üksikud laused, kaastööliste omakäelised allkirjad. Ta ei saanud enne rahu, kui pidi kella ühe paiku veel korraks lambi süütama. Peatsi najale istudes võttis ta bloki põlvile ja kirjutas kaks lehte täis. Mitte enam seinalehe jaoks, vaid see oli üks neist hea tundega soojendatud kirjadest, mis harva harvem kui kord nädalas läksid siit teele, ümbrikul ärmsa noormehe nimi.

Must valgel jutustas Liivi oma sõbrale koduküla sündmustest pühapäevast teiseni. Ja kui viimase lehekülje alläärel oli veel natuke ruumi, siis mõtles ta läbi avatud akna öiste heinaritsikate siristamist kuulates kõige üle veel järele, kuni võttis uuesti sule ja lõpetas kirja:

«Ma usun, et need päevad olid mulle ja minu sõpradele heaks õppetunniks. On ju nii, et tihti me läheme ainult rahulolematu peavangutusega või vaikse ohkega mööda mõnestki asjast, millest tuleks kõvasti kinni

haarata ja kõverikud õigeks tõmmata. Ei puudunud kuigi palju, et ma ei olekski sel õhtul Rutiga ja Ennuga Ingeri Antsu poole läinud; ei puudunud kuigi palju, et ma oleksin linnamehe kõne kinnise poole ainult piinlikkustundega enda teada jätnud, ja — mis siis? Küdeva inimesed oleksid üksteisele öelnud, et kõne oli kehvavõitu, ja asi sellega. Aga õnneks jõudsime me siiski õigele teele ja saime esimese tõelise kogemuse sellest, mis tähendab aktiivne, võitlev rahulolematus ja vahelesegamine ellu... Ma jätsin endale mälestuseks ärakirjad kogu selle numbri materjalidest. Kui Sa koju tuled, siis loed. Nüüd aga — head ööd!»

Poogen sai täis ja uut ei tahtnud Liivi enam võtta. Kui veel ruumi oleks olnud, oleks ta kirjutanud ka sellest, kuidas rahva vastulöök karjeristile järjest enam näib, aktiviseerivat kolhoosnikuid töös, kuidas viimastel päevadel on tublilt väljas olnud ka need, kes varem leppisid normipäevade miinimumiga... Aga olgu, jäägu see teiseks korraks, kui juba on jutustada ka «Uudseviljale» pühendatud pühapäevakust.

Kell lõi kaks, aga uni oli kaugel ja Liivi ei kustutanud tuld. Ta võttis need materjalid, kogu mälestuseks jäetud seinalehe, ja vaatas selle leht lehe haaval veel kord läbi. Ta püüdis lugeda selle pilguga, kes tuleb kunagi, kui kogu lugu ei ole enam kaugeltki aktuaalne, aga kes siiski ehk mäletab küsida: «Kas sul, Liivi, on alles see seinaleht, millest sa mulle kirjutasid septembris tuhande üheksasaja viiekümne kolmandal aastal?...»

«Meie ei lepi!» see on toimetuse kolleegiumi juhtkiri «Uudsevilja» septembrinumbrile. Kunagi, kuude või aastate pärast, on juba ajaloo killukeseks muutunud see faktiliste andmete pilt, mis näitab Küdeva kolhooside saavutusi lõikustööde esimesel etapil. Aga millega toimetus ei lepi? Saavutatuga muidugi. Tuleb püüda ja jõuda rohkem. Kuid see ei ole kõik. «Meie ei lepi» käib veel ka palju muu kohta. Ei ole siin häbenetud nimepidi näidata neid kolhoosnikuid, kes on välja töötanud alla saja normipäeva, kõrvu nendega, kelle arvel on normipäevi juba ligi tuhat. «Meie ei lepi, ilmaski ei lepi nende seltsimeestega, kes kõige kibedamal ja kallimal tööajal looderdavad ja tühja toimetavad — häbiks ja kahjuks enestele ning kogu kolhoosile.» Ja siis — «meie

ei lepi lobaga abi asemel... mingi hinna eest ei lepi me sõnademulinaga selgitustöö sildi all...» Järgnes mõni rida koosoleku käigu kohta, ja siis hakkasid sõnad lööma kui piitsad — Kihnu pihta. «Mis mees see on, kes tuleb kolhoosnikute silmaringi laiendama, ilma et ta midagi asjalikku ütelda mõistaks? Aga taskus on tal oma käega valmiskirjutatud enesekiitus ja ta nõuab häbitult, et meie sellele alla kirjutaksime ja oma seinalehes avaldaksime... Ei, meie ei anna sellele Kihnu kirjatööle mingit allkirja, vaid paneme sellele omalt poolt ainult pealkirja: «Haisev eneseülistus»... Oma nime me kirjutame alla oma arvamisele selle asja kohta...»

Kihnu lehed olid Liivi käes nii masinakirjas kui ka originaalis. Ta vaatas neid veel kord rööbiti, et ei oleks vähimatki ümberkirjutuse viga. Ja ei olnudki.

«... Suureks, meeltülendavaks ja vaimustustäratavaks sündmuseks kujunes möödunud pühapäeval asetleidnud Küdeva külanõukogu aktiivi kokkutulek, kus pikema sõnavõtuga esines meie rajooni häälekandja peatoimetaja seltsimees Evald Kihnu... Kõik lõikustöödega ja viljavarumisega seoses olnud küsimused tõusid täie pingega kõigi koosolijate tähelepanu tulipunkti... Mis olen mina teinud võidu heaks lõikuse rindel? nõudsid inimesed endilt sisemist aruannet... Meie vili, meie leib, meie jõud... Kas oleme teinud kõik, mis iganes võimalik, et ükski peotäis, et ükski ivake ei langeks sellest kadude hulka?...»

Kõik oli täpselt ümber tipitud, nii sissejuhatus, tsitaadid kui kokkuvõte. Nii ja nii ütles seltsimees Kihnu. Nii ja nii... Liivi ise oli seente pärast kõne esimesest poolest ilma jäänud, aga need, kes olid seal istunud algusest lõpuni, kinnitasid mitme tsitaadi puhul, et ta ei olevatki öelnud nii ja nii. Aga see ei olnud tähtis. Originaal oli tema käega kirjutatud ja kogu nurjatus oli täiesti selge.

«Ainult üks nädal on möödunud sellest, kui seltsimees Kihnu Küdeva aktiivi ees lõikustööde põletavamad päevaküsimused üles tõstis... Aga see üks nädal näitab täie selgusega, missugust vaimustust ja töötagajärgede tõusu võib esile kutsuda õigeaegne selgitustöö ausate nõukogude inimeste südametes. Kui nädalal, mis lõppes seltsimees E. Kihnu kõnega Küdeval, «Rahva Jõu» kol-

hoosis võeti kartuleid ... (arvud), koristati suvivilja ..., peksti vilja ..., täideti varumisplaanist ... (jne.), siis järgmisel nädalal, s. o. e s i m e s e l nädalal p ä r a s t seltsimees E. Kihnu vastavat selgitus- ja organiseerimistööd ... (vastavad arvud). Nii me näeme vastuvaidlemata faktide valguses, kuidas tõeline agitatsioonitöö võib tõusta tõeliseks võitude lipuks lõikuserindel ...»

Edasi lehitses Liivi neid väikesi, käsitsi kirjutatud allkirjadega varustatud lehti, mis olid «Uudseviljas» avaldatud ühise pealkirja all «Rahva sõna kodanik Kihnu kõne kohta».

Nende teravate kildudega oli Liivil rohkesti tööd olnud — käimist ja kõnelemist, et kõik, kes olid koosolekul, ütleksid oma sõna. Ja tal oli olnud taltsutamist ja tagasihoidmist, et avaldatud kriitika jääks asjalikkuse ja süüdsuse piiridesse.

«Tühjade sõnade tühi tuul ...» Hästi kirjutas Rutt Alas oma mõtetest Kihnu kõne puhul.

«Ei näinud me mingit päevaküsimuste põlemist, nägime ainult suitsvat suud ...» lõpetas zootehnik Riina oma särtsuka sõnavõtu.

Direktor Saulep kritiseeris ettevaatliku asjalikkusega niisugust koosolekute korraldamise viisi, kui ei peeta tarvilikuks anda vähimatki eelteadet, vaid «tullakse kohale niisuguse upsakusega, nagu ei oleks maainimestel lõikuse ajal muud teha kui istuda ja kõnemehi oodata».

Traktorist Lepa Karla: «Kui see kõne oleks künd, siis ma ütleksin, et parem kui ta ei oleks songima hakanudki, niikuinii tuleb otsast otsani ümber lasta ...»

«Esiotsa käis seltsimees Kihnu kihutustöö meil ühest kõrvast sisse ja teisest välja, aga varsti hakkas mõlemast mööda käima ...» kirjutasid farmitüdrukud koos, kahe allkirjaga.

Kalami Ennu pika loo puhul oli Liivil tulnud palju kaubelda ja kärpida, kuna vastuolud maaparandusjaama direktori ja peainseneri vahel ei mahtunud käesoleva küsimuse raamidesse ja neid oli tarvis veel uurida ja kontrollida — järgmise numbri jaoks. Mis aga Ennu kirjutusest jäi ja märki tabas, oli rida näiteid rajooniajalehest, kus viimasel ajal maaparandusjaama töö kohta avaldatud kokkuvõtvas informatsioonis esines võimatuid vastuolusid: täna — nii- ja niipalju uudismaad

kõntud, aga nädala pärast — märksa vähem; täna — nii- ja niipalju kraave lõigatud, mõni aeg hiljem — hoopis vähem ... «Kui ma kuulsin, et selle lehe toimetaja on tulnud Küdevale kõnet pidama, kavatsesin ma küsida, mis sootondid need on, kes käivad meie kündi tagasi keeramas ja kraave kinni vähkremas. Aga kui ma olin mõni aeg tema kõnet kuulanud, siis leidsin, et mingid küsimused ei tasu siin vaeva. Küll aga tasub vaeva öelda, et meie rajooni ajaleht peab kiires korras saama arukama ja ausama toimetaja ...»

«Kihnu kõne,» kirjutab brigadir Ants Inger, «koos selle «kirjatööga», mis ta sm. Sanglepale pihku pistis, on enneolematu vargusekatse kolhoosi põldudel. Kõnemees tahtis meie töö taskusse pista, et seda endale kergema elu ja parema palga vastu ümber vahetada ... Aga teadku ta nüüd, et ta on teolt tabatud ja — asja uuritakse ...»

Järgnes üleskutse: Kõik pühapäevakule!

Liivi kustutas tule, et enne selle algust paar tundigi puhata. Tal oli Aleksiga kokku lepitud, et ta tuleb ja koputab õigel ajal.

Ja nüüd — juba mitmendat ilusat tuulist ja päikesepaistelist tundi käis Küdeva põldudel tubli, talgutujuline töö. Kaerapõllul tegi iga tund vähemalt hektari lagedaks. Masina juurest oli juba mitu koormat otri kuivatisse viidud. Ja jõudsasti kasvas kuldjas nisukuhi, mida veeti kombaini juurest.

Liivi tegi esimehe mootorrattal juba teist ringi, et näha ja kuulda, kuidas läheb siin ja seal. Oli otsustatud, et seinalehe järgmises numbris peab ta ülevaate andma tänasest tööst, mida ei ole saadud ega saada taskusse pista ja «Rahva Jõu» põldudelt ära viia.

Kus Liivi ka peatus, igal pool oli kuulda elavat vastukaja «Uudsevilja» uue numbri puhul.

«Lugesin läbi, mõned kohad lugesin mitu korda läbi!» tuli Ennu vanaema masina külje alt aganatolmust rõõmsa pilguga Liivile kätt andma.

Põhutõstjad peatusid suitsu tegema, kui Liivi tuli. Lepa Karla lõi hangu püsti ja ütles:

«Mina seal koosolekul istudes teate mis mõtlesin? Kuulasin oma tunni ära, ehk juba ka tükikese teist, ja siis ma mõtlesin, et näe, siin ta nüüd on. Mõtlesin, et oleks ta sinder raadio, keeraks kinni ... oleks ta ajaleht,

viskaks üle peatsi ja jääks magama... Aga mis teed elava inimesega — tal on lips ees ja linn taga, muudkui istu ja kuula kuramust...»

Siis aga tõusis Riina järgeootava koorma otsas püsti, võttis oraatori asendi ja hüüdis üle masinamüra:

«Kuid seltsimehed! Mida me näeme? Me näeme, et mitte kogu kolhoositalurahvas ei võta täie entusiasmiga osa põhukuhjade püstitamisest...»

Tugev, täiesuine naer mattis tema sõnade järje. Tühi vanker sõitis eest ära. Riina võttis ohjad ja ajas oma koorma selle asemele. Masin oli ahne kuiva vilja neelama.

Aleks oli kaera juures. Ta oli vahepeal korraks rahvamaja-Maie asemel rehal olnud, kui Mai väga tahtis vahelduseks teiste hulgas kokku panemas olla. Siis oli ta võsast paar seljatäit lepamalku toonud, et rõuguharju kinnitada, kuna võis karta, et tuul veel tugevamaks tõuseb.

Nüüd oli ta jälle hangu võtmas, et mehe eest väljas olla. Aga järsku jäid tal jalad poolel sammul kõrde kinni. Ja tema pilk jäi eemal maanteel läigatava auto külge, mis tuli linna poolt Küdeva poole. Aleks vahtis pingul silmadega, kuni auto madalamas nõokohas külanõukogu kohal puude varju kadus. Hinge pidades ootas poiss need silmapilgud, mis võiksid kuluda sõiduks, et kõrgemal teekäärul jälle paistma hakata. Aga autot ei tulnud... ei tulnudki enam nähtavale...

Kas joosta?... Ei. Põllu ääres olid niitjate vahetushobused söömas ja puhkamas. Aleks lõi hangu püsti ja jooksis sinna. Ta vabastas ketist suure kõrvi ruuna, tõi ta päitseidpidi üksiku kivi juurde ja hüppas selga. Kuna muidu õiget sõitu ei saanud, võttis ta oma püksirihma kantsikuks ja kihutas siis täit traavi üle kõrre ja koristamata kartulinurme — silmnäolt otse külanõukogu poole.

Auto seisis teekaldal, juht rooli taga. Külanõukogu uksed olid pärani lahti ja Aleksi pehme samm jäi seinalehe lugejal kuulmata.

Lõpmata pikkadena tundusid need silmapilgud, mis Aleks oma südame peksmist kuuldes vaatas, kuidas Kihnu seinale järjest ligemale tõmbus, kuidas tema pea koos lugemisjärjega ikka madalamale ja madalamale vajus...

Kui ta siis järsku pöördus, oli tema punetav nägu kuidagi võõraks muutunud. Käed rippusid lõdvalt ja silmad olid nagu põgenemas peast.

«Mis sina, poiss, siin passid?» küsis ta Aleksist mööda vaadates.

«Valvan,» ütles Aleks.

«Mida?»

«Et maha ei tõmmata...»

Kihnu jäi lävel seisma. Ta pani paberossi suhu, aga tikke ei leidnud.

«Kas sa tead, kus on õpetaja Sanglepp?»

«Kaera juures,» ütles Aleks. «Seal... näete... Võime ju sinna minna. Ega seal võõraid ole, omad inimesed. Inger ja direktor niidavad. Töö juures saab kõnelda, kui teil midagi ütelda on. Aga lepitust küll loota ei ole... See asi, ma tean, läheb edasi...»

Midagi vastamata ja Aleksi sõnu nagu vaevalt kuuldeski läks Kihnu autosse. Juht tegi kaare tagurpidi, et ringi keerata, ja siis sõitsid nad tagasi linna poole.

1954

AEDNIK ILVES

Päev oli vaikne ja hilise sügise kohta küllalt mahe, et pered mesilas lõplikult talvekorda panna. «Kuldvihu» aiandusbrigadir Rein Ilves oligi täna hommikupoolikul selle töö käsile võtnud. Ettevaatlikult, vähimatki tõuget vältides tõstis ta järgemööda igal tarul katuse korraks maha ja asetas vahelaudade taha ja pesaruumi peale täiesti uued sirgetest õlgedest matid. Selleks et niisuguseid saada, oli aiarahvas ise mõne haki rukist käsitsi kokku pannud ja ühes vanas rehes isaisade viisil ära rabanud. Sai lavamatte ja jätkus külmavarjuks ka mesilasperedele, kes tänavu olid andnud eriti rikkaliku saagi ja tugevatena talvele vastu läksid.

Aga Ilvesel, nagu seda kahjuks sageli juhtus, ei lastud ettevõetud asja täies rahus lõpuni õiendada. Ta oli parajasti kahekümne seitsmenda numbriga märgitud taru juures. Siin oli katus veidi tihkeks tursunud, ja kui ta selle lahti sai, kostis perepesast tugev, kahisev sumin. Ning samas hüüdis aeda jooksnud arveametnik Ilvest nimepidi. Hüüdis kaks korda, siis keegi juhatas, et tarude juures, ja kontoritüdruk tuli tõtates kohale, jäädes avatud tarust ettevaatuse pärast siiski kümmekond sammu eemale seisma.

«Telefonogramm,» teatas ta asjalikult. «Kell kuusteist Pinu juurde.»

Eemalt vaadates võis küll paista, et kutse on Ilvesele äärmiselt vastumeelt. Aga need vana aedniku järsud suuliigutused ei pidanudki pahurust avaldama, vaid hoopis peletama mesilast, kes pirises Ilvese terashallides vurrudes.

«Kuusteist? See tähendab — neli,» ütles ta pärast väikest viivitust. «Aega on, mis sa siis kohe nii hädaliselt jooksed!»

«Aega jah, aga kes siis Pinu käsku tohib kinni pidada.»

«Seda nüüd küll . . .»

Tütarlaps läks tagasi kontori poole, kuna Ilves jätkas tarude toppimist, et vähemalt see töö enne linnamineku lõpetada. Telefonogramm oli asjaomasele teatavaks tehtud ja — korras. Muidugi — Ilves võis seda endale tubada, et ta niisuguse kutse külma rahuga vastu võtab. Sõnumitoojale oli selge, et tema esialgne mulje aedniku vurruliigutustest oli ekslik olnud.

Pinu oli mees, keda tunti ilma tiitlita. Vähemalt rajooni ulatuses ütles tema nimi kõik. Kui tema kohaletulek oli teatavaks või teoks saanud, äratas see igas kolhoosis, sovhoosis või mistahes ettevõttes alati elevust. Mõned juhtivad jõud püüdsid, igaüks omal viisil, endid ja seda, mis neil tehtud või tegemata, võimalikult paremas valguses näidata. Teised aga tulid lagedale miltmesuguste pretensioonidega; kolmandad aga, vastavalt iseloomule ja asjaoludele, ilmutasid ägedust, laotasid käsi ja tõstsid häält. Tavalistele reatöötajatele läks Pinu tulek või kohalolek vähem korda. Mõned, kui nad kaasa kõnelesid, püüdsid oma arvamise Pinu ja kohaliku peremehe seisukohtade vahele asetada, et neil oleks kergem üldise asja kasuks kokkuleppele jõuda. Mõned tõstsid koos oma esimeestega häält ja panid kas või rusika lauale. Õigus peab olema! Kas saab või ei saa?! Ja võis leiduda ka niisuguseid, kes valvasid võimalust, et Pinuga mõni sõna nelja silma all kõnelda. Enamasti olid need isiklikud asjad, mida seletati nii vaikse häälega, aga teraste silmadega, isiklikud kas eneste või teiste suhtes.

Nii oli igas majandis või asutuses elevus üsna üldine, kui vaid kuuldi, et «Pinu tuleb» või «Pinu on siin». Mis veel siis, kui tullakse ja sulle öeldakse: «Telefonogramm — Pinu kutsub.» Niisuguse teate puhul oleks mõnigi direktor või esimees otsekohe kõrvale jätnud töö, mis tal parajasti käsil oli, ja hakanud kiiresti mõtlema, kuidas ja millega end kaitsta võimalike ettepeidete puhul või mida uut nõudmiste puhul vastu nõuda.

Aga Ilves, nagu öeldud, jätkas tarude toppimist. Ta teadis, et tema tööpost on selleks liiga tagasihoidlik, et Pinu ise võiks tungida tema tootmisalastesse küsimus-

tesse. Sama vähe võis arvata, et on midagi personaalset. Kõige tõenäolisem oli, et rajoonikomitee sekretär kutsub teda, aastate poolest vanemat seltsimeest, mingile nõupidamisele, kuigi pärast seda, kui «Kuldvihku» tuli noor agronoom, ei ole ta enam kolhoosi algorganisatsiooni sekretär. Ja kuna nõupidamise teemast ei olnud midagi teada, siis tal ei olnud ka midagi ette valmistada. Ainult mitte unustada, et kell kuusteist, see on neli.

Mehel, kelle eluaastad lähenevad kuuendale kümnele, ei ole jalgratas just kõige sobivamaks liiklemisvahendiks, aga Ilves kasutas seda siiski veel üsna tihti. Ka tänasel linnateel. Vaikse ilmaga ei ole neliteist kilomeetrit edasi-tagasi suur asi ära vändata. Tead, millal minna, tuled, kunas tahad. Maantee ääres juhuslikule küüdimehele kätt tõsta ei ole kindel, teeb rahutuks, kui tahad täpselt kohal olla. Ja tagasi tulles ei hakka sind omnibuss ootama, kui koosolek veel kestab. Minuti pealt sõidab minema.

Olles nii, tänu jalgrattale, oma aja peremees, asus Ilves aegsasti teele, et ei oleks tarvis nahka kuumaks kihutada. Järsematel tõusudel sadulast maha astudes heitis ta pilgu kellale, tasasel teel aga sõitis paraja hooga ja jõudis nii õigeks ajaks pärale. Linnas andis ta jalgratta hoiule, vabastas püksisääred näpitsatest, pani ülemise särginööbi kinni ja astus varsti tuttavatest treppidest üles.

Napilt viis minutit enne nelja peatus Ilves ukse ees, millel oli selgekirjaline klaassilt: Pinu, I. I. Ta astus sisse. Tal ei olnud tarvis ennast tutvustada tehnilisele sekretärile. Teda tunti ja paluti oodata.

«Kuidas läheb?» küsis telefoniaparaatide vahel istuv naisterahvas, kes oli oma näos ja küüntel looduse loomingu liiga põhjalikult ümber kujundanud.

«Ei ole viga.»

Ilves oli siin varemgi samade sõnadega samale küsimusele vastanud. Ka seekord ei siginud neil rohkem juttu. Ilvesele ei meeldinud see inimene, kuna ta nähtavasti ei meeldinud ise endalegi, et pidi nii paksult värve tarvitama. Ootenurgas istet võttes mõtles vana aednik, et ei sellel inimesel läheks hästi, kui ta peaks kord suvisel ajal sattuma mesilasse nende peente lõhnade pilvega, mis hõljus tema ümber.

Kell tiksus. Telefonid vaikisid. Ilves võttis prillid ninale ja avas ajalehe, mille ta kodus alles õhtul oleks kätte saanud. Ta jõudis mõnedki veerud üle vaadata, enne kui avanes kunstnahaga polsterdatud uks. Pinu juurest tuli välja esimees, kelle kolhoos, nagu Ilves praegu oli lehest näinud, seisis sügiskünni alal rajooni edetabelis tagant kolmandal kohal. Esimees oli vilunud inimene ja oskas olla nii, et näost ei olnud mitte vähematki näha, kuidas tal oli läinud.

Ilves astus kabinetti. Pinu tõusis, ulatas talle käe, küsis, kuidas läheb, ja kuuldes, et ei ole viga, pakkus talle istet. Vana aednik, prillid lehelugemisest alles vasakus käes, istus, nagu ta mäletas, esimest korda üksi selle pikema, punase kaleviga kaetud laua äärde, mille otsas ristipidi oli esimese sekretäri töölaud. Tähendab — ei olnud siin mingit koosolekut. Ainult teda oli tarvis. Aga milleks? Seda ei saanud Ilves kohe veel teada, sest telefon pidas sekretäri kinni.

«Ah sina oled ... Kuidas läheb?»

Jutt oli sõbralik ja heatujuline. Aga ka asjalik, energiline, täit selgust nõudev. Varsti oli Pinul tarvis midagi kontrollida ja kohe ta võttis paberid lauale, hoides niikauaks telefonitoru osavalt õlanukiga kõrva peal. Siis ta pidas vajalikuks midagi üles märkida, ja kohe oli tal üks paljudest värvilistest pliiatsitest püsti peos, kuna huuled veeretasid sigaretti ühest suunurgast teise, et suitsujuga silmi ei kiusaks.

Ilves tõstis oma silmad veidi kõrgemale, et ei paistaks, nagu tunneks ta liigset huvi Pinu telefonikõne ja ülesmärkimiste vastu. Nii end rohkem seljakile toolitoele lastes ja kõrgemale vaadates peatus vana aedniku pilk Lenini pildil, mis oli lihtsas tammises raamis kabineti otsaseinal sekretäri töölaua kohal. Külgmise seina akendest paistis sinna laik sügispäikese valgust. See libamisi langev päikesepaiste tegi Iljitši tuttava kuju eriti selgeks, tegi otsekui elavaks tema targalt ja jõuliselt lõpmata kaugele vaatavad silmad ... Ilvesel olid prillid ikka alles käes ja võib-olla sellepärast tulid talle meelde need kodused õhtutunnid, kui on olnud aega istuda ja lugeda. Samasugune pilt oli temal ka kodus, kuigi väiksem, niisugune, mis raamatusse mahub. Mõnigi kord oli Ilves tema töödest või elust lugedes sõrme järje vahele pistnud ja avanud

selle pildi, et loetu üle järele mõteldes seda vaadata. Ja alati oli ta sealt midagi uut leidnud. Ka praegu. Ilves vaatas paljuvaadatud pilti ja märkas, et vestihõlm, mis on eemal tumedast, heledatäpilisest kaelasidemest, hoiab koos valge särgiga kumerjalt ka rinnast eemale, nagu et... südamelöökidel oleks rohkem ruumi. Ja tema pilk — kas ei vaata see korraga nii lähedale kui kaugele?

«... Hästi ... Õhtul astu sisse, mina jään kauaks ... On tarvis rääkida mõnest asjast.»

Pinu lõpetas telefonikõne, pani paberid laualt ära ja kustutas sigaretiotsa.

«Nii, seltsimees Ilves. Vabanda, aga loodame, et meid enam ei segata. Tahaks päris rahus natuke aru pidada.»

Ilves pani prillid toosi ja taskusse, sest kõnelemise juures, kui midagi lugeda ei anta, ta neid ei tarvitanud.

«Kas ainult minuga?» küsis Ilves. «Või peab siia keegi veel tulema?»

«Ei,» ütles Pinu, «oodata ei ole meil kedagi. Nimelt sinuga ma tahtsingi kõnelda mõne sõna. Täiesti omavahel. »

Ilves nihutas end tooli liigutamata sekretäri laua poole, oli valmis kuulama.

«Aga sa, seltsimees Ilves, pead minust õieti aru saama. Meie jutt ei ole kõige vähemalgi määral nii-ütelda ametlik. Täiesti seltsimehelik mõttevahetus. Mida otsekohesem ja avameelsem, seda parem. Mõlemalt poolt.»

«Seltsimeeste vahel peaks see alati nii olema.»

«Õigus. Sellepärast ma räägingi ... Küsimus on nimelt, otsekohe ütelda, isiklik. Mitte mina ei tõsta seda üles, ei. Mina olen sinule alati vaadanud lugupidamisega, uhkusega. Vana kommunist. Tubli töömees ... Ma olin tõsiselt üllatatud, kui see küsimus siiski *tõusis* üles ...»

Pinu jäi tõsiselt mõttesse.

Ilves küsis:

«Et asjaga edasi jõuda: kust ta siis tõusis? Ja mis küsimus see on?»

«Kohe ...» jätkas Pinu. «Me leppisime kokku täiele otsekohesusele ja ma ei kavatse sinu eest mitte midagi salata ...»

«Ära seda ka minust arva!»

«Lugu on nii ... Sa tead, igas rajoonis on aeg mõtelda inimestele, kes kõige paremini võiksid juhtida partei elu ... Selles mõttes ma mõtlesin ... ka sinule. Ma pidasin õigeks sind esile tõsta, soovitada ... Ja ma arvasin, et kui on küsimus valimistest, võib kindel olla ... Aga kahjuks tuli nii välja, et juba enne, juba siis, kui ma sinust rääkisin kitsamas, juhtivate seltsimeeste ringis, tõsteti sinu puhul üles küsimused, mis selgitust nõuavad ...»

«Ei oska veel midagi ütelda ...» kehitas Ilves kergelt õlgu, kui Pinu nagu vastust oodates talle otsa vaatas.

«Ma ütlen sulle enne muud päris otsekoheselt ära, et see on Lasting, kellel sinu suhtes on olnud arusaamatusi. Ta jutustas mulle loo, mis tõesti mõtlema paneb ...»

«Kas ei oleks siis õigem,» küsis Ilves, «kui täitevkomitee esimees tuleks siia ja meie arutusest osa võtaks? Miks nii, et kui tema räägib, ei ole mind, ja kui mina, ei ole teda?»

«Lasting pidi välja sõitma. Aga see ei tarvitse meid segada. Meie sinuga, nagu ma juba ütlesin, kõneleme täna omavahel. Ülearuseid teravusi ei ole millekski vaja, need võivad asjale ainult kahjuks olla ... Sul ehk tuleb meelde see koosolek, kui Lasting käis viimati «Kuldvihus» kontrollimas tööd ja karja talvise pidamise ressursse?»

«Seal ei ole midagi meelde tuletada, see ei ole mul meelest ära läinudki ...»

«Seda parem. Lasting saab sinu käitumisest sel koosolekul sedaviisi aru, et sa esinesid tema vastu demonstratiivse lugupidamatuse avaldusega. Veel rohkem. Ta ütleb, et ühtlasi sa esinesid demonstratiivselt parteilise kriitika vastu ... Ma ei saa arusaadavalt seisukohta võtta, kuni ma ei ole kuulnud sinupoolset seletust. Aga fakt on leidnud kinnitust: sina, seltsimees Ilves, tõusid kolhoosi aktiivi koosolekul rajooni täitevkomitee esimehe kriitilise sõnavõtu ajal presiidiumi laua tagant üles ja läksid ja istusid selle inimese kõrvale, keda kritiseeriti? Kas oli nii?»

«Aga täpselt. Kui asja kohta on tarvis koostada akti, siis võib sinu seletuse sõna-sõnalt kirja panna.»

«Ei koosta meie siin mingit akti.» Pinu toon tundus

veidi jahenevat. «Kõneleme asjast sisuliselt. Kuidas see siis õieti oli?»

«Minu ja Lastingu poolest on lugu selge. Aga ma tahaksin mõne sõna ütelda sellest kolmandast, sellest, keda kritiseeriti. Sest tema, ma arvan, ongi nimelt asja sisu.»

«Kes ta oli?»

«Sa ei teagi?»

«Lasting nimetas, aga ei ole meeles.»

«See oli Saima Pihk, kõige ausam hing «Kuldvihu» karja juures. Kevadel sai kaks aastat, kui ta lihtsa lüpsja kohalt pandi piimakarja brigadiriks. Ei pannud teda sina ega mina ega Lasting. Elu ise edutas teda. Töö tegi ettepaneku ja inimesed hääletasid kerge südamega ... Aga ära unusta: see oli kevadel, märtsis, kahe aasta eest. Ära unusta, missugused olid need aastad, kui laine oli luhas loogu võtnud, põhk mädanes põllul ja maisipõldude asemel olid lumised kuusikud. Loomad poegisid, aga lugu vähenes ... Niisugusel ajal õppisin mina tundma, mis inimene on Saima Pihk. Kaks aastat, ilma et ta ühtki ööd oleks rahulikult magada saanud ... Ei näidanud see tema nõrkust, kui ta mõnigi kord nutetud silmadega laudas ringi käis. Ei tulnud see tema halvast tahtest, kui ta vahel karjanaiste peale karjus, kui need ei tahtnud minna põllule lume alt kombainipõhku välja kiskuma, või kui ta kõvade sõnadega sõimas esimeest, kui see ei saanud mõnda koormat heinu laenuks, kui Saima arvates oleks pidanud saama. Paljud ei tea seda tänapäevani, aga mina tean, et kui Saima võitis viienda võidulaenuga nelisada rubla, siis kulutas ta kogu selle raha selleks, et mõnda paremat lehma noore rohuni jalul hoida ... Oma südametunnistuse järgi kõnelesin ma mitu korda Saimaga, et ta parteisse astuks. Aga ta viivitas. Ei tule, ütles ta, niisuguse karja juurest ei tule. Olgu siis, kui jalad alla saame ...»

«Aga nüüd?» küsis Pinu. «Minu teada on «Kuldvihu» karjal juba kindlad jalad all.»

«Muidugi on,» jätkas Ilves. «Aga nüüd tuli Lasting. Sõitis põllud läbi, käis lautades ja ajas rahva kokku. Saima laudas see õnnetu lugu algaski. Oli juba õhtu. Hämarik. Üks loom oli karjaga koju tulles endale suure kartuli kurku tõmmanud. Saima püüdis seal teha mis

annab. Ja siis üks karjanaine hüüdis talle edasi: seltsimees Lasting kutsub kontorisse! Aga Saima selle peale suure häälega: «Minule on küll lehm praegu tähtsam kui Lasting» ... Eks see haavas esimehe ära. Ta oli alles lauda lävel, kuulis. Ja kui Saima siis viimaks oli saanud kartuli looma kurgus puruks lüüa ja poole kõne ajal koosolekule tuli, pani Lasting oma terava keele kohe tema pihta käima. Ma arvan, et oma töö oli siin tehtud piirkonna zootehnikul, kellele Saima ütles kord näkku, et sind näeb viimasel ajal rohkem esimehe autos kui laudas ... Aga puudused puudusteks, kus meil neid ei ole, kui otsida! Varsti aga läks Lasting oma kõnes Saima vastu isiklikult veriseks. Kõigepealt sellest pihta, et brigadiri vanematel olnud omal ajal vähemalt viis lihavat lehma. Mõne inimese juures olevat sellestki küll, et silmi kuklasse kiskuda. Ja siis see lauda lugu ... Kui kellelgi olevat iga üksik lehm tähtsam kui nõukogude kord ja partei otsused ...»

«Kas ta tõesti just nii ütles?»

«Jah, seltsimees Pinu. Ja siis ma ei pidanud enam vastu. Saima istus esimeses reas, ma nägin, kuidas veri talle näkku lõi ja käed värisema hakkasid. Kas oli see üks õiglane asi? Kas me võime igalt lihtsalt tööinimeselt nõuda, et kõik tema sõnad oleksid kaalutud ja kasitud nagu ajalehes? Mina olen elu näinud inimene. Aga siin ma nägin niisugust asja, et inimesel taheti rööm tööd teha südamest välja tõmmata ... Kas ei ole see kuri käsi, mis seda teeb?»

«Sa oleksid võinud sõna võtta.»

«Muidugi oleksin võinud. Ja oleksin ka võtnud, aga Lasting pidas paremaks koosolek lõpetada koos oma kõnega. Kui ta aga rääkis, ei saanud ma teisiti, kui pidin vaikselt üles tõusma ja Saima kõrvale istuma. Panin talle käe korraks õlale ja ütlesin kõrva sisse: «Meie kõik teame, kes sa oled.»

«Brigadir brigadiriks,» lausus Pinu pärast mõningat mõtlemisaega, «tähendab, see Saima ... Aga ma ei saa ütelda, et sa, seltsimees Ilves, oleksid õigesti talitanud ...»

«Oigeks kiitmist ma ei ootagi,» ütles Ilves vaikselt. «Aga sa peaksid minust inimlikult aru saama.»

«Teataval määral ma saangi sinust aru. Aga kui järele mõtelda — kas tohib kommunist silmapilgukski

unustada, et iga oma sõnaga, iga väiksemagi teoga ta kannab vastutust partei autoriteedi pärast?»

«See on õige nõudmine, kui ta käib nii minu kui ka Lastingu kohta . . .»

Pinu jätkas harjunud enesekindlusega:

«Elu asetab meid igal sammul keerukate olukordade ette. Peab suutma end taltsutada, et mitte tuliseks minna . . . Mõndagi tuleb mõnikord alla neelata, kui näed, et . . .»

«Ei!» ütles Ilves järsku ja selge sõnaga. «See ei ole sul õige jutt, seltsimees sekretär . . . Tema teab seda paremini . . .»

«Kes tema? »

«See, kelle pildi all sina istud.»

Pinu pööras korraks pead ja vaatas tagasi. Ja kohe lõi talle märgatav õhetus näkku. Tal oli piinlik oma tagasivaatamise pärast — nagu ta ei teaks, kelle pilt tema töölaua kohal ripub. Ühtlasi oli tal korraga väga segatud tunne. Ta oma nõuanne end taltsutada ja rahulikuks jääda kulus endale ära. Nii ootamatult mõjus talle see, kuidas aednik Ilves asus selle allika juurde, mille kasutamist Pinu oma töölaua taga oli harjunud pidama oma endastmõistetavaks eesõiguseks. Ja ta küsis seda rõhukamalt:

«Mis see siis oli, mis ma sinu arvates nii ekslikult ütlesin?»

«Sina, seltsimees Pinu, algasid sellest, et kui me oleme raskuste ees, siis taltsutagem end, kaalugem sõnu või neelakem nad alla, kui ei jõua küllalt kaaluda. Lenin, ma mäletan, annab teist nõu: ütle parem ebaõnnestunult tõtt, aga ära vaiki, kui asi on tõsine.»

«Kas sa arvad, et see käib sinu käitumise kohta «Kuldvihu» koosolekul?»

«Ma arvan, et see on öeldud kõigi meie inimeste kohta. Kui me enesetaltsutamisega vaikseks jääme, hakkab võõras vaim maad võtma. Tähendab — asi on tõsine. Ja ka «Kuldvihu» koosolekul oli asi tõsine . . . Minu nahk on palju tuult saanud, nägu ei lähe nii hõlpsasti hõõguma, aga südame võtab kuumaks küll, kui näed, et inimesest ei hoolita. Lastingud tulevad ja lähevad, aga Saima-taolised hinged on ajaloo jõud. Seda ei tohi unustada ühegi hinna eest.»

Pinu vaikis mõne silmapilgu tõsiselt mõtlikuna. Tal ei olnud kerge omaks võtta teadmist, et ta istub õpilasena aednik Ilvese ees. Aga ühtlasi ta ei saanud endas salata, et niisugused õppetunnid võivad palju väärt olla, et neid tuleb otsida ja armastada. Seda tunnet ei püüdnudki varjata tema südamlikult tugev käepigistus, millega ta Ilvese ära saatis, kinnitades, et sagedamini on tarvis kokku saada ja rohkem, veel rohkem rääkida.

1954

NAEL RATTAS

Sügisesel maanteel kihutas terashall auto, jättes oma gaasivingu maha sinnapoole, kus pealinna suured suitsud poolpilvise taeva all mere kohale valgusid, kuna autojuht jälgis teed sisemaa suunas.

Autojuhi kõrval oli koht vaba, aga tagumisel, vaibaga kaetud istmel tundsid sõidust ja ruumi nappusest mõnu neli inimest, õigemini kaks paari. Kui mõnel uudishimulikul oleks võimalik olnud neist kiiresti edasitormavaist akendest sisse vaadata, oleks tal olnud hõlpus taibata, et siin ei ole tegemist abielurahvaga. Nii Kutt ja Milvi kui ka Sass ja Ene — nagu nad siin sõidusuminas üksteist nimetasid — istusid nii põnevalt paariti, et vahekorrad olid ilmselt üsna värsked ja vormistamata. Autojuhtki oli elust tagumistel istmetel õrnalt huvitatud ja heitis paar pilku peeglisse. Aga seda ei pandud tähele, ja ei see oleks kedagi seganud, kui oleks märgatudki. Aleks ei olnud oma ala meister mitte ainult rooli ja mootori suhtes, vaid veel enam oli asendamatu täieliku usaldusväärsuse poolest.

Vasaku käega rooli hoides valis Aleks nüüd paremaga raadiomuusikat ja tal õnnestus ka selles asjas kohe täit rahulolemist teenida.

«Jumalik . . .» hüüatas Ene Sassi õla najal, kui meretagune diktor Albenizi tango mängima pani.

«Mulle see meeldib ka väga,» lisas Milvi, heitis Kutile, kes konjakipudelilt lakki nokitses, käe kaela ümber ja hakkas teda tantsurütmis õõtsutama.

«Esimese kümne puhul — võtame!» ütles Kutt, kui kilomeetripost mööda vilksatas, ja lõi pudeli lahti.

«Elagu juubel!»

Milvi võttis korvist raske viinamarjakobara, mis ringikäivat pudelit saatma läks. Iga viies kilomeeter kuulutati juubeliks ja nii tegi kiirus, nagu Aleks seda arendas, lonksude tempo küllalt tihedaks. Naised

olnud, mehed aga rohkem muigasid ja muhelesid, kuna neil see võtmine ei olnud algus, vaid jätkamine. Kutt oli enda suhtes üldse niisugusel arvamisel, et sõnakehvusega on alati kindlam huvitav olla kui jutukusega. Sass aga oli seda nägu, et paistku mu vaikimine lõrmiennustusena . . .

«Kutt! Näe, Kutt! Varsake! Vaata, Kutt — põllul!» hüüdis Milvi üle tee vasakule vaadates. Ta pööras pilgu järjest tahapoole, ja kui ta hetke pärast juba auto tagumisest aknast varsakest vaatas, surus ta end nii tugevasti Kuti rinnale, et see ei saanud enam midagi näha.

Kerge meelepaha varjutas Ene unistama seatud silmis selle vaikse leebuse, millega ta juba mitme kilomeetri kestes oli tantsuviise kaasa ümisedes Sassi juukseid silitanud. Ta kergitas oma hoolega kujundatud kulme, tegi silmad suuremaks ja pöördus vaikse sosinaga sõbratari poole:

«Milvi, kallis, sa ära kutita nii alalõpmata . . . intiimsuse ja familiaarsuse vahel tuleb pidada piiri . . .»

«Kas sa, Kutt-Kutt-Kutt, kuuled, mis Ene ütles?» ei teinud Milvi sõbratari sosistusest mingit saladust. «Ene on familiaarsuse vastu ja piiripidamise poolt. Ene ei luba mul Kutile Kutt ütelda. Ene arvab, et see ei ole sedaviisi ilus. Ene ise ütleb Sassile küll Sass, aga mina ärgu Kutile Kutt ütelgu. Ise ta võlub Sassi nii, et vedrud värisevad, aga meie Kutiga pidagu piiri. Tööjaotus. Mis sa, Kutt, arvad sellest plaanist?»

«Ei ole siin midagi. Kahe rajooni piirid on läbi ja sõidame Riiga. Kuidas sul, Aleks, bensiiniga on?»

«Vähemalt viissada.»

«Lase minna!» käsutas Kutt peremehelikult ja jõi suurema suutäie.

«Näed nüüd, Ene, kui hea poiss on Kutt,» jätkas Milvi ja ulatas mehele marjakobara suu juurde. «Näe, ta on mul nii taltsas, et sööb käest. Ja sina, rumal, arvad, et ta hakkab kutitamise pärast perutama. Ei hakka. Kutt perutab kabinetis ja koosolekutel, seal jah — nii printsipiaalselt, et judinad käivad üle selja. Aga minu juures Kutt on kuss — näsib marju ja ainult naeratab natuke. Kui tahab, peab piiri, kui ei taha, ei pea kah . . . Kas või Karksi kaudu Riiga. Eks ole, sõidame Riiga, Kutt!»

Kutt ei ilmutanud tõepoolest vähimatki meelepaha. Tal oli seda mõnusam olla, et ta kindlasti teadis, et selle tüdruku familiaarsusest ei ulatu teenistuse tõsisesse õhkkonda kõige vähematki ebameeldivat järelkaja. Selles suhtes on ta hästi õpetatud ja kindlasti ära proovitud. Tuleb kabinetti ... toimikud näpu vahel ja silmanurgas ainult vaevalt-vaevaltmärgatav kelmikus — õrn meeldetuletus eilsest. Aga Kutt tarvitseb ainult täie tõsidusega paberite poole pöörduda ja kohe on need väga varjatud vihjed Milvi silma- ja suunurkadest nagu pühitud. Vabandage, me oleme siin ainult asja pärast, ainult teenistuse huvides ...

Auto aga kihutas edasi — järjest kaugemale linnast, järjest sügavamale maa sisse. Kuti jõuliselt tahutud, tugevate põsesarnade ja lõualuuga nägu lõi alkoholi küttes järjest enam õhetama. Lipsu üle õla ära visanud ja särginööbi lahti teinud, sirutas ta muhedalt naeratades oma atleetlikke liikmeid. Nii paistis ta nimelt niisugusena, nagu ta tahtis olla — mehena, kes on oma võimule ja rangusele vaba päeva andnud, et ka oma nõrkustel korraks jälle elada lasta.

«Kuule, Ene,» pöördus ta nüüd korraga üle Milvi tütarlapse poole, kes parajasti Sassiga marja pooleks hammustas. «Miks sa õieti selle piiripidamise jutu üles võtsid? Kas Sass hakkas liiga tegema või?»

«Ei, vastupidi,» vastas Ene, silmad piluli, aga kulmud kõrgel. «Ma tahtsin talle just mõista anda, et piiripidamisel olgu ka ikka oma piir.»

«Aga virutas vaimukalt!» naeris Milvi enda peadpidi Kutile sülle. «Aga andis!»

«Sina, Sass, pead kriitikale vastama!» nõudis Kutt.

Ene tundis täit võidurõõmu oma tragist sõnast. Inimesena, kes töötab teatris, oskas ta suurepäraselt hinnata niisuguste lausete väärtust, mis haaravad kogu ümbruse tähelepanu ja panevad põnevusega järge ootama. Laval tal puudusid võimalused nii efektselt esineda, sest kadedus ja intriigid, nagu ta oli veendunud, ei olnud lasknud tal edasi jõuda operetikoorist, kus tuleb liikuda teiste tüdrukutega ühes reas, nendega koos viisi pidada ja jalgu keerutada. Ta võis seal oma enesearmastust hellitada ainult lootusega, et saalis istuvad mehed nimelt teda kõige ilusamaks peavad.

Praegu ta tundis end aga hoopis teisiti. Siin olid suuremad võimalused ja suuremad pretensioonid. Milvist ilusam ja huvitavam oli ta niikuinii. Ja mehed, kes sellest ei kahelnud, ei istunud kuski hämaras kauguses, vaid olid tema vahetus läheduses; pealegi niisugused mehed, kel tarvitseks direktoriga ainult viis minutit tõsiselt kõnelda, ja Ene pööraks selja kooritüdrukute kobarale, et varsti lõõritada ja keerelda primadonna tualettides ...

Aga miks Sass ainult jõi ja pudeli jälle vaikides edasi ulatas? Millest ta võis mõtelda nii tõsiste, eemalevaatavate silmadega?

Jah, niisama kindlasti nagu naispeaosa oli siin Ene päralt, kuulus meesosa Sassile. Olgu pealegi, et Kutt oli suur ja tugev. Aga Kutt oli kirvetöö, tahutud kõvast puust — kaasa arvatud ka pea. Sass tema kõrval oli hoopis siledamaks hööveldatud kuju. Ta oli märksa peenetundelisem, maitsekamalt riietatud, kindlasti ilusam ja ka targem mees. Tihti ütles tema vaikiminegi rohkem kui Kuti jutt ... Aga nüüd tahtis Ene siiski, et Sass mõne sõnakese kõneleks.

«See on minu süü,» ütles ta ettevaatlikult, «et siin piiripidamise teemal kõnelema hakati. Sulle, Sass, see vist ei meeldinud? Ah nii. Tänan. Sa annad mulle pudeli, aga ise vaikid ja vaatad: näis, kas Ene oskab piiri pidada või võtab, hulluke, veel . . »

«Võta, Ene,» ütles Sass. «See oli sada, mis praegu mööda läks.»

Ene pidi juba ütlema, et siis võtan, kui tuhat tuleb, aga ta vaikis, jõi ja andis pudeli Milvile edasi.

«Teate, sõbrad,» küsis nüüd Sass, «kuidas mina näen piiripidamise piirjooni? Meil kõigil, mulle näib, on läks teed käia. Üks — see on elus edasi jõuda. Ja et siin ei oleks mahajäämist, ei tohi olla ka mingit piiripidamist. Üle kõigi ristpuude — raginal edasi! Aga teine tee — see on elust mõnu tunda. Ja siin maksab see veel mitmekordselt — ei mingit piiripidamist! Kus aga ilmtingimata ja absoluutselt tuleb piiri pidada, see on nen-de ka-he tee vahel ... Seal olgu ... nagu raudne eesriie. Täielik vaikimine ja äraunustamine. Ei ühtki sõna sealt siia ega siit sinna. Ei ühtki sõna ega silmapilgutust. Ainult nii võib elus edasi jõuda ja ühtlasi täit rõõmu tunda oma elupäevadest.»

«Jumalik!» kiljatas Milvi.

Enele avaldasid Sassi sõnad eriti sügavat mõju. Tal oli hea kuulda mehe paljutõotavat tarkust elust mõnutundmise teemal, aga veel enam rõõmustas teda see, mis Sass kõneles elus edasijõudmisest. Üle kõigi ristpuude! Kes nii oskab ütelda, see oskab ka abistamisest rõõmu tunda, arvas Ene. Ja ta oli üsna kindel, et Sassi sõna varsti tõstab need tõkkepuud, mis teda tänini ei ole solistina lavale lasknud.

Ene tahtis juba praegu Sassile oma murest märku anda, aga vaevalt said tema huuled mehe kõrvalesta riivata, kui järsk pidurdus kogu seltskonna seljakile lükkas.

«Noh, mis nüüd?»

«Kas jõudsime juba pärale?»

Aleks ei vastanud, vaid avas kähku ukse, läks välja ja kummardus kraavikaldapoolse esiratta juurde. Ka kõik teised tõusid jalgu sirutama ja õhku võtma. Teeperve poolt läksid välja Sass ja Ene, auto eest ringi tulid neile vastu Kutt ja Milvi, kellel oli punnita pudel püsti peos.

«Kas kumm läks või?» küsis Kutt peremehelikult.

«Ju ta raisk jah leidis jälle naela . . .» vastas Aleks, kükakil maas, käsi kuumaks sõidetud ja tühjaks vajunud kummil, mille ääre vahelt veel heleda vihinaga õhku välja tungis.

«Tähendab kumm, ja muud midagi,» vehkles Milvi pudeliga. «Ja mina arvasin, et Aleks ajas mõnele matsile otsa, arvasin, et see nüüd laseb rataste all vilet — heast meelest, et ellu jäi.»

Kutt sai sellest Milvi naljast nii vägeva naeruhoo, et mõlemal pool teed kolletama löönud saludes harakad puude otsast üles kohkusid ja käratsedes eemale lendasid. Kogu seltskond jalutas mööda maanteed edasi, kuna Aleks jäi kurja vandudes asja järele vaatama.

Varsti hüüti eemalt auto poole, et Aleks oodaku. Jalutajad tulid tagasi ja näitasid, et eespool otse tee ääres on kenade kaskedega kink, kus oleks mõnus ja sobiv tõsisemalt einet võtta, kuni rattad jälle jooksma saavad, et sama kingu juures olevat tee õgvendamisel mahajäetud vana teekäär, kus oleks hea rahus ratast vahetada, sõitjate jalust ära.

«Kui laseks sinna?»

«Võib, see natuke maad ei tee rehvile midagi.»

Istuti ja sõideti see natuke maad veel. Ja siin oli tõesti mõnus peatuspaik. Tee oli siin varem järsu kurviga ümber kingu käinud, nüüd aga sirgeks tõmmatud, ja kui Aleks keeras vanale, juba rohtuma hakanud teeosale, siis ta oli tõesti möödasõitjate jalust ja ka nende silma alt ära.

Sama hästi, tee lähedusest hoolimata, tundsid end ka teised, kes asusid kingul kaskede all einet võtma. Nõlvak, kus nad oma vihmamantlid maha laotasid ja toidukorvid avasid, oli kena koht otse vastu õhtupoolikust sügispäikest. Maakamar oli siin kuiv, kirjatud kuldkollaste kaselehtedega, millest suurem osa oli alles puude otsas tasaste tuulehoogude kahistada. Ringi vaadates võis näha, et see kink oma kaskedega oli maastikus nagu piirimärgiks. Siin lõppes mõnekilomeetrine metsakvartalite ja puisniitude massiiv ning algasid avarad, kokkukäntud kolhoosipõllud, mille sügiseses lageduses väikesed taluhoonete rühmad aedade, õuepuude ja kaevukookudega näisid oma üksinduses nagu nukrust tundvat. Kolhoosi keskus näis olevat kuskil kaugemal, see võis neil veel tee ääres ees olla. Siin aga oli vaikus ja rahu seda täielikum. Raskete koormatega möödakihutavatest veoautodest ulatus siia ainult tume, nagu läbi maa kostev tümin. Suur põld, mis oma madalama servaga ulatus vana tee kääruni, näis selle aasta mured juba lõpetanud olevat — teda kattis puhtana ja ühtlasena pruunjasroheline rukkioras.

Või siiski mitte. Kutt, kes ka siin kaskede kingul püsis oma üleolevas peremehehoiakus, uuris, käsi silmil, ümbrust ja seletas varsti ka teistele, et rukis ei ole sel massiivil nagu kord ja kohus üheaegselt külitud.

«Valiklõikus — sellest ma saan aru, aga mis kuramuse valikkülvi siin tehakse . . .»

Tõesti — siin all metsakäärus oli muld alles must ja mullal oli isegi paar seemnekotti näha. Varsti tuligi eemalt metsa varjust ka hobustega veetav külvimasin nähtavale. See tegi seal tagapool, musta maa laiemas otsas, veel viimaseid ringe.

«See mees on vähemalt paariks nädalaks magama jäänud, ja nüüd ärkas ja märkas, et põld alles pooleli.»

«Istu, Kutt,» ütles Milvi, «ärä õienda ilmaga. Täna-

vune leib on meil siin juba lahti lõigatud. Sööme seda. Las külamees külvab seal tulevaks aastaks.»

Ja Kutt istuski kuulekalt rikkaliku toidulaagri juurde maha. Samas süüdati peentest oksaraagudest tuli. Alustati külmade suupistetega. Aga kui raod olid juba üsna söele põlenud, hakkas Milvi ettevalmistusi tegema sooja roa valmistamiseks. Vaheldumisi sibulalõikudega lükkis ta toorest lepast lõigatud vardasse õhukesi lihaviile. Vardale toeks leiti parajad kivid ja Milvi pani tulele toidu, mida ta ei lubanud kellelgi šašlõkiks nimetada, väites, et selle ainus õige nimi olevat «röövlipraad».

Kutt rivistas pudelite reservi üles, võttis paraadi vastu ja otsustas, et meestel tuleb «starkale» üle minna ja konjak daamide kasutusse jätta.

«Ei, küsimus ei ole selles, kas meil tagavarade täiendamiseks raha on või ei ole. Aga tuleb nõuda täielikku rippumatust rajoonikeskuste teeäärsetest teemajadest. Igatahes. Minu kadunud isa ütles, et kui väga sa ka värsket tahad, ära mine metsavahi õue alt sokku laskma. Kunagi ei või kindel olla, kus mõni korrespondent silmi jõllitab. Viskab pilgu peale ja teeb sinust oma följetonis niisuguse röövliprae, et siga ka ei söö. Aga meil ei ole niisugust pahandust tarvis. Igatahes. Meie teame küll, et viinavõtmise kurss on kukkunud... aga see on kukkunud sellel teel, mida mööda elus edasi minnakse. Aga nagu prohvet Sass siin ennist ütles — on ja jäävad olema ka need teised teed, kus elust mõnu tuntakse. Ja seal, nagu kogemused näitavad...»

Aleks tuli ja teatas, et rattad on all. Aga siin tule juures ei oldud veel nii kaugel, et edasi sõita. Milvi alles keeras praevarrast ja Ene muutus jälle eriti elavaks, kui Kutt meelde tuletas Sassi tähendusrikkaid sõnu kahest eluteest.

«Vaata, Sass, kallis!» tõusis ta mehe kõrval põlvili ja tõstis oma pehme peopesaga tema näo lõugapidi veidi kõrgemale. «Vaata! Alles see oli, kui sa tõesti prohvetlikult filosofeerisid, et meil on siin elus kaks teed. Ja siin nad nüüd ongi — mõlemad. Üks seal kingu taga — sirge ja asfalteeritud. Seda mööda me sõidame edasi, kui Aleks ka kõhu täis sööb. Edasi! Eks ole Sass? Ja siin, näe, on tükike seda teist. See vana vaikne kääruke oleks sõiduteel lihtsalt pime ja ohtlik kurv. Aga nii mahajäetuna on see mõnusaks peatumiseks

nagu loodud. Olgu nael rattas või olemata, siin võta viina ja armasta, mets ja mäekene vahel — mitte keegi ei näe...»

«Valmis! Küps!» hüüdis Milvi praepala proovides, huuled kentsakalt eemale torutatud, et särisev liha ei kõrvetaks.

«Kohe platsi! Seda peab sööma tulikuumalt.»

Istuti ligilähestikku kobarasse kokku, Aleks oli kõigile kuivadest kaseraagudest teravad kaheharulised kahvlid vestnud. Hakati sööma, mehed viinaga, naised konjakiga, mida röövlipraad nõudis rohkesti ja kärmes tempos. Kiideti Milvi kokakunsti, kusjuures nii mõnegi asjakohase sõnaga vürtsitati nii liha kui sibulat. Aleksilegi tehti selgeks, et ka tema peab mõõdukal määral isu ergutama.

«Veidike võib. Igatahes,» ütles Kutt talle pudelit pihku surudes. «Nägid ise: linnast sõitsid välja, mitte lõhnagi ei olnud sul vuntsis, aga ikka ajasid naelale otsa. Proovi nüüd lõhnaga. Saja grammi pärast ei hakka keegi veel kuradeid nägema.»

Aleks näitas, et ta enda pärast ei karda. Milvi murdis talle koos poole praevardaga mitu tükki liha. Kutt kiitis tuleasemelt suitsule tuld võttes mõlemaid.

«Jõudu, seltsimehed suvitajad!» kostis korraga mitte mingi viirastus, vaid tõelise inimese tugev, karedavõitu sõna. Pudelitelt ja praevardalt järsku ülestõusnud silmapaarid püüdsid võistu mõistatada, kes see võõras mees võiks olla ja miks ta neid segab. Kohmetusest hilinedes vastasid napsitajad ebaselge üminaga tema tervitusele.

Ene oli esimene, kes ebamugava pausi katkestas:

«Te kahjuks eksite. Meie ei olegi suvitajad, vaid hoopis seenelised.»

«Jah,» tähendas Milvi. «Praegu on meil siin tootmisnõupidamine, aga varsti sõidame edasi suuremasse metsa ja siis läheb lahti.»

Kutt heitis naistele hoiatava pilgu. Ta näis tarvilikuks pidavat võõra mehega õigem toon leida. Aga see ei olnudki nii kerge. Kõik vaatasid teda üsna pingul silmadega ega mõistnud aimata, kes ta oli ja milleks ta siia tuli.

Märkamatult tulnud võõras oli umbes kuuekümneaastane, lihtsas tööriides ja tugevate töökätega mees.

Sügavaid jooni tema kõhnavõitu näos varjasid osalt valkjad vurrud, mis kuni suunurkadeni allapoole kaardusid. Tema silmad kaharaks kasvanud kulmude all vaatasid teraselt, aga ei avaldanud midagi. See tundus olevat niisugune nägu, mis ei tõmbu virilaks, kui külm, tuuline vihm vastu käib, ega muutu ka kohe muhedaks, kui keegi lahke naeratusega otsa vaatab. See oli niisugune nägu, mis ei hakka nagu vesi liuas igast puudutusest virvendama, küll aga võib tõeliselt hea või kuri olla, kui selleks omast südamest tõuge tuleb.

«Oldagu nüüd suvitajad või seenelised,» ütles külamees, «aga asi nõuab, et mul tuleb teid segada. Te olete mul tee kinni pannud, ei saa edasi.»

«Kuidas?» küsis Kutt. «Ma ei näe siin mingit teed.»

«Siin muidugi mitte.» Vurrude liikumine märkis mehe muigamist. «Aga seal all. Teie autost ma ei saa mööda.»

«Ega meie auto ei sõida,» ütles Milvi. «Meie auto seisab, sellest peaks küll mööda saama.»

«Ei maksa arvata, et ma nalja tulin tegema. Palja käsi ma saaksin muidugi mööda. Aga oma tööriistaga ei mahu ma sealt läbi. Ja mul on veel täna tegemist, aeg on kiire.»

«Huvitav,» küsis Kutt, «mis riist see teil nii laialt ruumi nõuab?»

«Kas teid on tõesti nii palju petetud, et midagi enam ei usu?» küsis külamees vastu. «Kui te vaevaks võtaksite püsti tõusta, näeksite oma silmaga, et ei ole mul seal imelikumat midagi kui külvimasin. Kolmehobusekülvimasin. Ma ei tea äkki pead anda, mitu tolli ta rummust rummuni teeb, aga selge on see, et ta ei mahu teie autost mööda. Nii et palun teed anda.»

«Oodake natuke, meie autojuht võtab praegu einet,» ütles nüüd Ene näideldud lahkusega. «Palun!» tegi ta elegantse käeliigutuse vaba kasekännu poole.

«Kui teie autojuht veel kaua sööb, siis tuleb mul üks hobune masina eest teie tõlla ette rakendada,» vastas külamees jaheda rahuga.

«Ei ole tarvis!» tõusis Kutt ja pöördus sõbralikult võõra poole. «Napsi võtnud naiste pärast ei maksa meestel norima hakata.»

«Kas kuuled, kes ma olen,» sosistas Ene ja vajus solvunult Sassi õlale.

Nii ütlemistes kui ütlemiste vahel tundus teravust ja

pingutatud olekut. Naistele ei meeldinud põrmugi, et see mullaste jalgadega mees nende seltskonna vastu kõige vähematki aupaklikkust ei ilmutanud, kuigi ta pidi näiliselt olema, mis marki limusiin tema külvimasina teed tõkestas. Sass istus võrdlemisi passiivses ootuses. Seda enam pidi Kutt naiste norivat ninakust taltsutama ja väga valvel olema, et külamees tõsisemalt pahaseks ei saaks. Viina võimu endas maha suruda püüdes ütles ta võimalikult mehise asjalikkusega:

«Et autojuht einet võtab, see meid ei sega. Mina ise võin niisama hästi tee lahti teha.»

«Minu söömise taga ei seisa midagi,» ütles Aleks, tõusis ja läks nõlvakust alla auto poole.

«Näete, seltsimees . . .» jätkas Kutt tooniga, millega ta püüdis rõhutada oma väärikust. «Meie poolt on teie tee lahti. Kuid ärge veel tõtake. Paar sõna. Lubage küsida, mis agrotehnilised tähtajad need teil niisugused on? Kas on õige aeg rukist külida, kui oktoober on juba kõvasti käes? Kas te ei leia, et te olete liiljaks jäänud oma asjaga? Ja oleks veel, et kusagil metsa taga . . . aga siin — maantee ääres, iga läbisõitja silma all . . .»

«Olgu te ülemus või niisama läbisõitja,» vastas külvaja, «salata ei ole siin midagi. Oleme küll hiljaks jäänud. Nende alumiste äärtega oleme hiljaks jäänud. Aga kõrgemal, näete, haljendab juba nagu kord ja kohus.»

«Ja miks need alumised ääred teil õigel ajal meeles ei olnud?»

«Meeles? Kõvasti olid meeles. Aga ei olnud parata. Maa, nagu näete, on siin madal. Ja suvi jälle — eks see ole teada. Põllule ei saa vihmavarju peale panna. Siin on vana torutus sees, enamasti roovikud. Need läksid mudaga umbe. Ja siis hakkas veel alt kah liigvett üles ajama. Kohati kees nagu pudrupada. Pane sinna seeme sisse, ei näe oraseliplugi . . . Mõned ajasid meile küll peale, et plaan kuskil kõrgemal, väetamata kõrrel täis visata ja asi tahe. Aga arukas nõu jäi peale. Kaevasime ummused lahti, ise olime kui poritõprad, aga vee saime minema . . . Juba selle põllu kokkukündmisega on päratu vaev nähtud — siin olid omad kivitarad sees ja kõik . . . Ja kui kogu see landam oli saanud veel ilusa ühtlase sõnniku, kas siis ei tasunud näha veel seda viimastki vaeva? Arvan, et tasus. Põld jäi terveks, sai üleni rukki alla. Kui tuleval suvel siit mööda sõidate — vaadake.»

«Või nõnda te siis arvasite . . .»

«Nagu arvasime, nõnda ka tegime. Ja üleüldse ütelda, meie arvame ja teeme tee ääres niisama kui metsa taga. Et rahva silma all — see meid ei hirmuta, ennem veel aitab.»

Kutt tahtis torkest mitte väljagi teha, aga mingi ebamäärane tuksatus käis tal siiski üle näo. Ta heitis Sassile appikutsuva pilgu. Ja Sass kohe tõusiski, täiesti ootamatult tema najale toetunud Enele, ja asus Kuti kõrvale.

«Huvitav kokkusaamine,» ütles ta. «Tõesti. Väga huvitav.»

«Igatahes. Elu on üldse huvitav.»

«— Tee ääres samuti teha kui metsa taga . . .» kordas Sass mõtlikult. «See põhimõte tuleks viia igasse kolhoosi. See on õige ja tarvilik põhimõte . . . Kas te, kui tohib küsida, olete siin esimees?»

«Ei. Olen kolhoosnik.»

«Ja kui see ei ole saladus: kuidas on teie nimi?»

«Mis saladus saab olla inimese nimes! Mina olen Jakob Kadajane.»

Oma nime nimetanud, vaatas ta korraks küsivalt mõlema linnamehe poole, aga kuna need ei öelnud, siis ta ei hakanud nende nime ka küsima, kuid lisas jutu lõpetuseks:

«Ja nii et nüüd peaks sealt vist läbi saama. Lähen ja lõpetan need ääremaade külvid ka teispool teed. Õigel ajal on muidugi parem kui hilja, aga hilja jälle ikkagi parem kui hoopiski mitte.»

«Ei, kulla mees, nii lihtsalt me ei lase teid ära minna,» tegi Kutt veel kord katset oma peremehetooni maksvusele panna.

«Mis ma siis olen, kas kinni võetud või?» küsis Kadajane paraja muigega.

Ainult silmapilguks takerdus Kuti ülemuslik lahkus ebamäärasesse kohmetusse. Siis kohe lõi ta valju naeruga külvimehe okkalised sõnad tagasi.

«Ha-ha-haa! Hoh-hoo! Ei, kulla mees, külviga hilinemise pärast meie ei areteeri. Vastupidi: tahame teid väikselt premeerida, et te rukki siiski maha teete. Istuge aga kenasti siia meie juurde maha ja maitseme palakese linnaleiba, seniks kui see kasvab, mis te täna külisite ja veel külite. Väike kehakinnitus. Õhtuooteks.»

«Tänan pakkumast, aga õhtuoode on mul endal taskus. Oleks aeg lahedam, võiks istuda ja aru pidada. Aga seeme ootab põllul, ja ega minu masinal ei ole tulesid peal, ei tohi pimeda kätte jääda . . .»

Milvi, olles juba küllalt igavust tundnud ja Kutti viina juurde oodanud, ütles nüüd ainult Enele — salaja sosistamisi:

«Et nad ka ei taipa — vana norib lõuatäit viina . . .»

«Ausõna,» vastas Ene, «see on seesama mats, kelle Aleks ennist alla ajas . . .»

Aga poolpurjuski inimestel kipub nii harilik kõne kui ka see, mis sosistatud salaja, vägisi valjemaks tõusma kui tarvis. Kutt ja Sass ei märganud midagi, aga Kadajane, kes seisis näoga istuvate naiste poole, näis kuulvat kui mitte kõik, siis vähemalt muist nende sõnu. Tema vurrud tõmbusid järsku varjuks suule, mis pidi parajasti midagi ütlema, ja näkku tuli ilme, nagu oleks ta kogemata puutunud millessegi väga vastikusse. Naised vaatasid hirmuga, kas ta nüüd ei kärgata, kas ta siin jalaga midagi segi ei löö. Aga ei, ainult väikese sammu võrra astus ta Kutist ja Sassist eemale.

«Minutid ei päästa enam midagi,» jäi Kutt oma sõiduvette. «Kähku, naised! Milvi, tee võileivad valmis! Millega teile maitseb? Kas te olete söönud kunagi kalamarja? Musta? Ehk proovite?»

«Las olla. Ei ole tarvis,» ütles Kadajane.

«Aga lõhega?» küsis Milvi kogu oma lahkusega. «Ehk huvitab?»

«Ei ole midagi vaja.»

«Olete teie aga kenad,» püüdis Ene nüüd appi tulla, hakates korvist midagi otsima. «Mis te pakute inimesele igasugu võõraid asju. Inimene tahab seda, millega ta on harjunud . . .»

«Õigus!» ütles Kadajane nüüd ootamatult rõõmsa tragidusega.

«Ei ole ilmaski täit mõnu sellest, mis sa saad esimest korda,» jätkas Ene oma edust rõõmu tundes. «Õige maiuspala on see, millega su suu juba lapsest saadik on harjunud . . .»

«Täitsa õigus!» kinnitas Kadajane siiralt säravate silmadega. «Ja niisugune maiusroog minul just taskus ongi. Ööbikukeelte vastu ei vaheta.»

«Kas ei ole huvitav?» ütles Milvi ringi vaadates, et näha, kuidas teised Kadajase kiitlemise vastu võtavad.

«Huvitav igatahes!» lõi Kutt käed laiali. «Oma silmaga tahaks näha seda sakusmenti.»

«Ja kui veel palakese maitsta saaks!» soovis Ene.

«See on põhimõtteliselt püstipõnev,» lisas Sass. «Ma palun tõsiselt, ärge tehke oma õhtuootest riiklikku saladust! Jagagem, mis meil on.»

«Ei ole mina nõnda saladuslik inimene, nagu teie tahate arvata,» ütles Kadajane oma pahemast kuuetaskust valgesse rätti mähitud pakikest välja tõmmates. «Ei teinud mina saladust oma nimest ega sellest, kes ma olen, ja ei tee saladust ka sellest, mida ma söön. Näete...» kummardus ta maas istuvate naiste poole. «See ei ole imelikumat midagi kui — l e i b, o m a a u s a t ö ö g a t e e n i t u d l e i b. See ei ole alati kerge kätte saada, aga maitseb ja toidab inimest nii et... tasub vaeva näha. Aga nagu te isegi arvata võite — teisele maitsta anda seda ei saa. See peab igal oma olema.»

Lahkus kadus korraga kõigilt neljalt näolt. Kohmetus vaikuses, mis ootas jutule järge, oli Milvi esimene, kes ei suutnud vastu pidada, kuni Kutt ja teised end koguvad. Ja samuti ta ei suutnud varjata tigedaid vihavälgatusi oma silmis, kui ta küsis:

«Kas te tahate ütelda, et meie oleme vargad?»

«Ei taha,» vastas Kadajane kindlameelse rahuga. «Mina kõnelen siin ainult omast leivast. Seda ma tean ja sellest kõnelen. Muud midagi...»

Ta läks, ja teda ei püütud enam kinni pidada. Keegi ei lausunud midagi talle tagant järele. Naised hakkasid sõnatult toidukorve kokku pakkima. Kutt aga, olles veidi aega oodanud, astus sõjameheliku operatiivsusega kingu kõige kõrgemale kännule, pistis sõrmed suhu, vilistas, ja kui ta nägi Aleksit rooli tagant välja vaatamas, vehkis ägedalt käega, kuni auto hakkas aeglaselt edasi sõitma. Kutt laskis tal tükk maad minna, enne kui peatumiseks märku andis.

Nüüd said nad umbes pool kilomeetrit jala minna. Keegi ei pärinud, miks Kutt auto nii kaugele ette saatis. Aga kui nad olid pärale jõudnud ja istet võtsid, siis Aleks ikkagi küsis:

«Miks te ei tahtnud sealt kohe otse alla tulla?»

Kutt vastas sigaretti süüdates ja ahne suuga suitsu tõmmates:

«Ei ole tarvis, et iga mats meie numbrit nuhiks.»

«Õigus,» ütles Aleks ja andis autole täie käigu.

«Sinuga, Kutt kallis, on nii kole kindel olla,» ulatas Milvi talle korvist pudeli. «Nii kindel, et... olgu kus tahes või tulgu mis tahes...»

Kutt jõi, aga ta suu jäi vait ja käed nagu kammitsasse. Järsult pead pöörates vaatas ta kord siia, kord sinna. Tal oli tunne, nagu vaataks Jakob Kadajane oma tõsiste terashallide silmadega kord ühest, kord teisest aknast kihutavasse autosse. Kolonnidena ja üksikult kihutas neile vastu veoautosid raskete vilja-, kruusa-, kartuli- ja kivikoormatega. Enne peatust oli tee sama elav olnud, aga nüüd tundusid vastutulijate näod rooli taga ja koormatel sama umbusklikud, sama süüdistavad nagu kolhoosnik Kadajase läbitungivad silmad. Kogu tee oli valve all ja kõik valvajad ühes nõus ja samal leival...

Kutt kummutas ahnelt pudelit, et mitte käskida tagasi pöörata.

1954

KIVISED VAOD

Aasta oli jällegi nii kaugel, et päikesepaistelistel päevadel kestis suvi, aga sagenevates vihmahoogudes ja pimedate õhtute tuules sahises juba sügise tulek. Niisugusel ajal on töökäed põldudel väga kallid. Iga päev, nagu ütleb rahvasuu, läheb kukesammu võrra lühemaks, aga pakiliste tööde hulk aina kasvab ja kasvab. Tunnid otsustavad, missuguses väärtuses vili salve saadakse, missugustena orased uuel kevadel lume alt välja tulevad ja haljendama hakkavad. Iga minut kaalub rahva vara.

«Vaadake, tüdrukud, Urblepa Ants viibki oma naise kündma . . .»

Nende sõnadega katkestas mõneks silmapilguks oma töö MTJ-i raamatupidaja, keskealine naine, kes istus kunagise kulakumaja teise korruse otsmise toa akna all. Tema kaks nooremat töökaaslast jätsid samuti arvelaudade klõbistamise pooleli ja tõusid, et vaatama tulla.

«Tragi noorik,» kiitis teiste selja taga seisev sihvakas ja tumedajuukseline tüdruk.

«Ema viib hälli heinamaale, kannab kiige kesa peale . . .» lisas lauldes teine neiu, heledam ja ümmargusem, kes oli kohaliku rahvamaja tegevuse üks elavamatest hingedest.

See maja oma õlilõhnases ümbruses oli väga paljude tööleminekute ja töölt tulemistega niivõrd harjunud, et tavaliselt ei pandud seda tähelegi. Aga seekord äratas õues surisev külgkorviga mootorratas üldist huvi. Kollektiivi ainus naistraktorist oli esimest korda brigaadi tööle minemas. See ei olnud kaugeltki igapäevane lugu. Seda enam, et paljud siin kantseleis kui ka õues olid kuulnud, kuidas seda asja otsustati.

See oli hommikul vara, tunni poolteise eest, kui «Tõetera» brigadir helistas. Siin oli direktor ise telefoni juures. Kuigi kõnelust kuuldi ühepoolselt, oli asi varsti selge. Üks traktor jälle seisab, masin korras, aga mees reast väljas. Loodri kohta käis paar kurja sõna, ja siis tuli otsustada — mis teha? Direktor küsis täpsemalt, missugusel maal ja missugusel tööl traktor seisab. Kuulates seletust, mis torust välja ei kostnud, vaatas direktor pingul ilmega enda ette. Oli selge, et ta otsib lahendust siinsamas, otsekohe. Ilmselt selleks, et arupidamiseks aega võita, kordas ta poolendamisi mõningaid sõnu kuuldud seletusest. «Ah nii. Tähendab — see Alakuru maa . . . See tuleb ilmtingimata rukki alla võtta. Seda ei tohi enam ripakile jätta! . . .» Ja siis — näis, et nende sõnade kordamine tõigi lahenduse. Kõnelus toimus kantseleist ja Urblepa Leena, kes juhtus seal juures olema, jättis järsku oma asjaõienduse pooleli ja läks direktori juurde. «Saatke mind seda Alakuru maad kündma! Mis ma siin vahin, kui töö seisab?» Kõik teadsid, direktor samuti, et Leenal on sünnituspuhkuse lõpuni veel paar päeva aega. Aga noorik jäi oma nõudmise juurde. Tema tõsises, enamasti nagu ükskõikses näos lõi elama ärev pinge. «Saatke, palun! Mul ei ole midagi viga. Laske ma künnan vähemalt seni, kui seal see jooksu läinud joodik enda välja magab . . .» Direktor mõtles silmapilgu ja ütles siis brigadirile, et Urblepa Leena tahab jälle tööle tulla. Brigadir ise tulgu keskusse nõupidamisele, aga enne seda rääkigu seal Urblepa Antsuga läbi ja küsigu järele, mis ta naise plaanist arvab.

Umbes kolmveerand tunni pärast sõitis brigadir õue, Ants Urblepp tema kõrval külgkorvis. Nähti, et Ants läks kohe koju, aga mis ta asjast arvas, seda ei teadnud veel keegi. Aga nüüd, vaevalt paarkümmend minutit hiljem, oli see kõigil silmaga näha.

Mitte ainult arveosakonna ülemisest ärklitoast, vaid mitmelt poolt mujaltki peeti huviga silmas, kuidas Urblepp oma noore naise kündma viib. Alumistest akendest vaadati samuti. Remondikoja lävel seisis kaks vanemat meest. Kolmas tõi Antsule mingeid polte ja mutreid. Siis tuli brigadir, kelle rattaga nad olid tagasi sõitmas. Ta võttis lapse seniks oma sülle, kuni noorik oli külgkorvi istunud, ja ütles siis sõidukit käivitavale mehele:

«Vaata, et sa väga kihutama ei pista. Ole ettevaatlik oma kalli koormaga!»

Mitmelt poolt vingati käega või tõsteti sõrmed soni äärde, kui nad õuest välja sõitsid ja puiesteele pöörasid.

«Tõetera» kolhoosi, kus töö ootas Ants Urbleppa ja tema elu- ja elukutsekaaslast, oli neil sõita umbes viisteist kilomeetrit. Teeäärsed vaatepildid olid meeldivalt mitmekesised. Siin ja seal ümbritsesid lagedaid põlde segametsaga kaetud seljakud, mille piirjooned vastu selget taevast olid sama lainelised nagu kogu siinne maastik. Inimesi oli liikvel mitme töö juures. Kesamaid valmistati taliviljade külviks. Mõnel pool koristati varakult valminud tõuvilja. Paaris kohas tolmas ja huugas rukkipeks.

Leena vaatas ümbruskonda põnevate silmadega. Sõidu õõtsutus ei olnud last veel magama uinutanud, läbi mähkmete ja teki tundus tema kärsituid liigutusi. Aga 'ema, kes nagu kõik noored emad alati, kui aeg vähegi lubas, armastas üksisilmi vaadata last ja rõõmu tunda igast tema näo ja silmade liigutusest, oli seekord oma lemmiku nagu unustusse jätnud. Pöörates pilku kord paremale, kord vasakule, vaatas ta ringi, kuni silm ulatus. Vahetevahel küsis ta mehelt kohtade nimesid, kust nad mööda sõitsid, oli huvitatud kolhooside piiridest ja brigaadide töömaadest. Ta oli kuidagi eriliselt ärevil kõige puhul, mis ta nägi või kuulis.

Ants sõitis ettevaatliku aeglusega. Rattaomaniku jutujätkuks öeldud hoiatusest hoolimata oleks ta võinud siin, sirgel ja tasasel maanteel, julgesti kiirust lisada, aga ta ei teinud seda. Ta nägi, kui sügava huviga Leena siin maailma vaatab. Ei olnud võimalik talle selleks mitte aega anda.

«Oled sa kuulnud, Ants, kuidas seda teed hüütakse, mis siit paremale pöörab?»

«Ei tea,» vastas mees. «Mis teedel muud nime kui ikka kohtade järgi, kuhu nad viivad. Siit sinnapoole üks nimi, sealt siiapoole teine. Ja hoopis kaugemal jälle uued kohad ja uued nimed.»

«Kas mitte Heitjärve?»

«Võib küll olla. Sellenimelisest metsast ta läbi läheb.»

Ants omalt poolt ei küsinud Leenalt midagi. Ta ei hakanud pärima, mis naine neist kohtadest veel mäletab, või kas see, mida ta mäletab, on väga muutunud. Las ta ainult vaatab. Antsu arust oli see täiesti loomulik, et Leena sellel sõidul oma väikese Toomaga ei

kuulista, vaid laseb silmadel mööda maid ja metsi ringi käia. Tema tõsisesse, peaaegu karmivõitu tööinimesenäkku oli ilmunud nüüd, kus ta nii hoolega ringi vaatas, seesama vaevaltmärgatav hellus, mida Ants oli harjunud seal nägema siis, kui ta last uinutades või toites talle vaikselt üksisilmi otsa vaatas nagu kes teab mis imet oodates. Need metsasalud, põllud ja orunõlvad, mis tee neile vastu tõi, näisid olevat nüüd Leenale endale lapsesilmad korraks tagasi laenanud. Tõesti, ta vaatas ringi nagu laps, keda esimest korda koduringist kaugemale viiakse. Isegi tema sõnadest kostis midagi lapselikku, õrna ja ebakindlat.

«Oled sa kuulnud, et selles vanas puumajas oli kunagi kool?»

«Seda ei ole mulle öeldud. Aga praegu elavad selles majas väga vanad inimesed. Ma käisin nende kaevul joomas, kui sai siin seda kaera külitud.»

«Kas oli hästi pikk vanamees? Hallide vurrudega?»

«Oli. Pikk ja kõhetu. Mäletan.»

«See oli vana Roos. Seesama, kes mulle lastekodus tähed selgeks kärkis.»

«Oli kuri õpetaja?»

«Kellel õppimine halvasti läks, sellega oli kuri.»

«Aga kuidas sul endal läks?»

«Keskmiselt.»

Ants ja Leena tundsid ümbruskonda erineval viisil. Ants teadis seda, mis ta oli näinud ja mis talle oli meelde jäänud nende viie kuu kestes, mis ta kohaliku MTJ-i traktoristina piirkonna kolhoosides, peamiselt «Tõeteras», oli tööl käinud. Leena aga vaatas kõigele, mis ta nägi, nagu ammust unenägu meelde tuletades. Ants ei teadnud vastata kõigile naise küsimustele. Kui ta siin kandis tööle asus, oli kevadine kibe ja kiire. Käies oma töömaa ja kodu vahet, kus tähtsad elusündmused olid majja tulemas, ei olnud tal mahti võõra ümbruse vastu erilist huvi tunda. Ta sai kohti ja inimesi ligemalt tundma ainult seal, kus tööjärg oli püsivam.

Muidugi oli talle vahel meelde tulnud, et Leena on lapsena mõne aasta siin kusagil elanud. Leena ise oli talle seda paari vaikse sõnaga nimetanud, kui nad koos mehhanisaatorite kooli lõpetasid ja Leena enda soovil siia suunati. Aga Ants mäletas ka seda, et Leena juba varem, kui nad teineteist armastama hakkasid, oli selge

sõnaga mõista andnud, et ta ei tea midagi kindlat ega selget ei oma vanematest ega lapsepõlvest. Ja alles hiljuti, kui nad olid juba siin, oli Leena veel kord kinnitanud, et ta ei tea ega tunne siin ega ka kusagil mujal ühtegi sugulast ega omast. Lastekodu tütar ja muud midagi. «Ma ei oska endale kusagilt omakseid otsima hakata. Lepin sõpradega, kui peaksin neid leidma . . .»

Ants oli juba esimestest päevadest oma tulevast naist tundma õppides näinud temas ausat ja otsekohest tüdrukut, kelle sõnad ja teod ei otsi nurgataguseid. Muidug oli Ants näinud Leenast palju ilusamaid tüdrukuid. Ja niisuguseid, kellel oli kõlavam lauluhääl, kergemad kepsud rahvatantsuringis, lustakamad jutud ja heledamad naeruhood . . . Leenal oli, nagu öeldakse, tavaline maatüdrukunägu, tugevate põsesarnade ja terve tuulutunud jumega. Kehakasvult oli ta jõuline ja toekas. Tal olid tugevad jalad ja suured käed, millele määrdeõlide mustus sobis sama hästi kui meeste kämmaldele. Leena ei laulnud. Aga tema lihtsatel ja otsekohestel sõnadel oli niisugune rahulik ja tõsine kõla, mis andis kindla ja usaldusrikka tunde.

Kevadest saadik, mil nad siia asusid, oli Ants päevast päeva tööl olnud. Mõnikord ta ei saanud ööseks koju. Kui nad vahel siiski said mõne jõudetunni koos olla, siis soojendas see südant seda sügavamalt. Neil oli, millest kõnelda. Täiskasvanud, iseseisvate tööinimestena tuli neil korraldada oma kodust elu, mis oli mehhanisaatorite kooli internaadist otsustava sammu võrra edasi jõudnud. Võrreldes hiljutise stipendiumiga olid nende võimalused oma elu korraldamiseks mitmevõrra laheda-mad. Vähemalt samavõrra, kui oli avardunud nende elamispind — kaks korralikku tuba ja köök ühiselamu voodikoha asemel. Kunagi ei nimetanud nad oma ühise elu algust õnnelikuks, aga nad tundsid selletagi, et hea on elada. See oli seda rohkem väärt, et nad kunagi ei kahelnud oma vastastikuses ustavuses ja heas tahtes.

«Kas sa tead, Ants, kuidas seda järve kutsutakse? . . . Kalmuste.» Nad olid sõitnud nüüd tubli kilomeetri metsavahelist teed ja siis jälle jõudnud lagedale, kus maa pikkamisi järjest madalamaks muutus.

Kuna Leena ise vastas oma küsimusele, ei olnud Antsul seekord midagi ütelda. Ta heitis ainult korraks pilgu kõrvale, et näha, kuidas naine ikka veel vaatab neid

kohti. Leena silmitses järve, pöörates nägu sedamööda, kuidas sõiduk edasi jõudis. Ja siis ta lisas:

«Küll see järv aga paistis mulle kunagi palju suurem olevat . . . Andis imestada, et ühes kohas võib nii palju vett koos olla! Ja nüüd: niisama väikuke ongi.»

Ants andis talle natuke aega seda muudatust imestada, siis seletas:

«Ära arva, et su mälu sind nii väga petab. Järv on maha lastud. Sealt alt otsast läheb tal välja vägev kanal, aasta viie eest tõmmatud. Järvest olevat vaevalt pool endist kogu järele jäänud.»

«Seda võib küll olla . . .»

«Ongi. Kindel. Ma ise olin kevadel seal all keltsale kõlvi tegemas. Nägin neid uudismaid. Ja kuulsin, mis inimesed teadsid rääkida.»

Nii erineval viisil tundsid nad siinseid kohti — Ants ilmsi, Leena nagu läbi une.

Ants oli kevadest saadik siitkaudu tööl käinud. Leena oli aga oma täisealiste silmadega esimest korda Kalmuste teel. Ta ei olnud ette võtnud, et nimelt siia kaugele vaatama tulla. Küll aga oli ta lastekodus ringi ära käinud. Seal ei olnud tal mingit unenäolist virvendust silmis, seal oli tema pilk üsna selge. Vana vetikatega kaetud tiik oli sama mis siis, kui Leena seal kasvas, alates oma seitsmendast eluaastast. Leena teadis kelleltki küsimata, mis oli seal uut ehitatud, mis kapitaalselt remonditud, mis pargis maha murdunud või välja juuritud, mis uut asemele istutatud. Arusaadav, et seal oli Leenale kõik tuttavam kui siin, sest seal oli ta ringi vaadanud juba oma järgmised seitse eluaastat.

Aga siin . . . Ainult üks kord oli ta varem seda teed käinud. Neljateistkümne aasta eest, seitsmeaastasena. Kodust, mille olemasolu ta vaevalt mäletas, lastekodusse. Ta istus siis võõras vankris. Hobust ajas võõras, väga suur ja tugev mees. Mitte tema pärast, see suur mees oli hea, lahke sõnaga inimene, vaid millegi muu pärast olid Leena silmad tookord nii ära kohutatud, et vaevalt võis seda nüüd veel usaldada, mis nad siis nägid.

Leena oli sageli oma südames sellepärast raskust tundnud, et ta ka oma kunagisest kodust peaaegu midagi ei mäletanud. Ta oli sõpradega, ka Antsuga, mõnigi kord juttu meelega teiste lapsepõlvemälestustele

juhtinud. Tuli välja, et teised mäletasid üsna selgesti kohta ja inimesi viiendast-kuuendast eluaastast. Leena ei saanud küsimata olla, miks temal nii vähe on kõigest meelde jäänud, miks ta sellest ajast enam peaaegu midagi ei mäleta? Kas ta tõesti on tõntsima vaimuga kui teised? Ants oskas selle kibeda mõtte tal peast küll välja ajada. Natuke nukralt, aga südamliku otsekohesusega seletas ta, et mäletab oma lapsepõlve see, kellel elu ühtlaselt edasi läheb. Mäletab see, kellel ema või vanem vend või õde päevast päeva meelde tuletab, mis oli eile, mis nädala eest, mis möödunud aastal. Leenal aga ei ole ammugi olnud, kes aitaks tal midagi mäletada. Kui tal juba seitsmeaastaselt ei olnud ei ema ega isa ega ühtki omast, kuidas ta siis saabki oma kodust enam midagi mäletada ...

Antsul võis omajagu õigus olla. Aga nüüd nad olid juba nii kaugele jõudnud, et Leena oleks midagigi leida tahtnud, mõne metsatuka või üksiku puu, mille puhul ei oleks vähematki kahtlust, et ta mäletab seda. Kuid kõik oli samuti nagu kogu teel: tead, et peaksid neid kohti tundma, aga siiski vaatad nagu esimest korda. Ehk töö aitab, mõtles Leena nüüd otsustavalt. Ehk töö aitab teda vähemalt selles, et ta enam mingit hirmu ega raskust ei tunneks oma lapsepõlve ees, kuhu ta ei ulatu enam tagasi vaatama. Ehk aitab aeg, et ta vähemalt neid kohti siin võib vaadata rahuliku südamega, näha neid metsatukki ja põlde, järve, hooneid ja kiviaedu sama asjaliku pilguga nagu Ants, sama selgete silmadega, nagu ta ise on vaadanud kõiki muid kohti lastekodust edasi — kuni tagasitulekuni siia.

«Vaata, Leena, see ongi see sööditükk seal metsakäärus.» Ants tõstis korraks käe ja näitas vasakule. Samas ta pööras ratta rohtunud külavaheteele ja sõitis edasi traktori trepilist järge mööda, kuna külgkorvi ratas jäi rattaröövbastevahelisele kabjarajale.

«Siis olemegi varsti päral,» vastas Leena pilguga maad mõõtes.

«Jah. Väike surts veel. Mina tõmban homseni ülemiselt kesalt kive. Seniks saad sina omaga ka valmis, ja läheb külviks. Hakkame ehk mõlemad, teine teisest otsast.»

«Sa kutsud kohe nagu võistlusele?»

«Kas või . . .»

Oli hea, et nad võisid esialgu nii lähestikku tööjärjele jääda. Aga et nad enne väljasõitu ei olnud kuigi palju kõnelda jõudnud, leidis nüüd Leena veel mõndagi küsida, kuna Ants raputaval ja kivisel külateel sõitis veelgi aeglasemalt kui seni.

«Kas on ikka kindel, et see traktor seal vedu võtab?»

«Kindel. Ega me teda ainult eemalt vaadanud. Proovisime.»

«Mis see poiss siis mõtles? Kes ta sihuke on?»

«See oli Rihu. Sa oled teda näinud küll. Vahel päris visa poiss, aga kui joomisega lolliks läheb, siis ei ole temast enam töötegijat.»

«Niisugusel kallil ajal . . . Kas siis keegi ei oska talle öelda, et südamesse läheks.»

«Või veel. Aga selles see asi ongi, et kui Rihule midagi südamesse läheb, siis on tal esimene asi — pudel näo kohal püsti . . . Ja ta sõnad . . . nagu püss hullu käes.»

«Mis inimene temast sedaviisi saab?»

«Aeg läheb, aru kasvab kondile järele. Viimaks vaatad — mees nagu teisedki . . .»

Vilunult nagu tuttavasse kohta minnes pööras Ants nüüd üksiku metsaäärse väiketalu väravast sisse. Ta peatas oma sõiduki õues, mida kattis tihe ühtlane muru, jalaastumistest ja kanade nokkimisest tasane nagu telgedel kootud. Hästi hoolitsetud õunapuud elumaja ümber, tarud aias ja värvirikkad daaliapuhmad akende all — see kõik äratas Leenas häid tundeid majarahva vastu, kuigi ta ei olnud neist veel kedagi näinud.

«Vii Toomas tuppa. Las ta magab seal edasi,» ütles Ants maja poole viidates.

«Siin siis elavadki need sinu kenad Arude vanad?» küsis Leena külgkorvist üles tõustes.

«Siinsamas.»

«Aga ehk ei olegi kedagi kodus.»

«Küll me siis teame, kust kivi alt me võtme võtame.»

«Sa siin nagu omas majas . . .»

«Eks seda öelda igas kohas, kui külla lähed, et tehke nagu omas kodus. Aga siin on see tõesti sedaviisi, ei ole vaja öeldagi.»

Vana perenaine oli siiski kodus. Uks oli lahti ja köögist tuli vastu seenekupatuse lõhna. Arude ema istus pliidi ees ja kohendas tuld. Oh, et ta ka ometi ei kuulnud, kui tuldi! Kõrvad vist vanaks jäänud... Ta kuivatas käed põlle, võttis Leena sülest lapse ja viis ta sõnarikkalt hellitades tuppa, kus hea ase ootas väikest magajat. Leena nägi, et siin oli hea sõnaga aru peetud ja hea südamega oodatud nende tulekut. Ei olnud enam tarvis midagi seletada. Leena võis oma silmaga vaadata, mida ta Antsult oli enam kui üks kord kuulnud: Arude omad on head inimesed. Lapse pärast võis ta siin muretu olla. Ja hea oli teada, et nad võivad siin lõunal käia ja ööd olla, kuni rukis on külitud kogu kesal. Leenale endale jäeti otsustada, kas ta tahab oma väikest meest siin toitmas käia või toob Arude ema Tooma oma seinakella järgi põllule masina juurde.

Ants ei kiirustanud lahkumisega, sest enne kui põllul tööd jätkata, pidi ta niikuinii brigadiri «Tõeterasse» tagasi tooma, aga kell näitas, et nende nõupidamine seal pidi alles algama. Ants ütles, et tal oleks nüüd aega vaadata, kus on Arude taat. Tema oli siin Rihul haakijaks olnud ja pidi samas ametis ka Leenale abiks jääma.

Kuulnud, et taati on tarvis, läks Arude ema lävele ja hüüdis meest heleda huikega alla heinamaa poole. Ants, kuigi ta oli siin palju kordi lõunaleival käinud ja mõnikord öödki olnud, kuulis esimest korda, et taadi nimi on Andres. Varem, niipalju kui Ants oli kuulnud, oli ta alati teda ainult taadiks kutsunud. Seekord aga hüüti nimepidi. Ja siis seletas:

«Taat on soos malgajahil, et oleks korve, kui kartulivõtmine algab. Aga mitte nii nagu mullu. Autotäied rahvast tuuakse linnast välja, aga ei ole korvi inimesele kätte anda. Mõned tegid nii, et sidusid koti kablaga põlle moodi ette ja siis lasksid aga köötsakil masina järel korjata... Nüüd meil on uus esimees. See, inimesed ütlevad, näeb suurt, aga näeb ka väikest asja. Mina kohendasin ja lappisin enne viljakoristust kõik kotid läbi. Endine, kes lahti hääletati, niisugust tühja ei tunnistanud. Koosolekul üks ütles, et ega tema seda ei näe, mis on täna ja homme või tuleval aastal. Tema näeb ainult saja aasta peale ette. Aga seniks lähevad ju inimestel kõhud tühjaks...»

Leena, kuulates Arude ema ladusat juttu, vaatas alla metsakääru poole, kus küntud maa ja mõnehektarise sõnnitüki serval seisis traktor, ader järel. Siin ei olnud tarvis saja aasta peale ette näha, et teada, mis tarvis teha. Vägisi teeb südame kibedaks ja paneb käed kihelema, kui näed, et kellegi halb tahe on seisma jätnud nii tähtsa töö, mis kuidagi ei tohiks olla mõne lonksja jätta või võtta. Eile see traktor nähtavasti veel liikus ja mürises. Siis korraga jäi seisma ja vaikis. Aga täna ta hakkab jälle liikuma ja mürisema. Homme-ülehomme külvatakse seal rukist — tuleva aasta lõikuseks. Nii vaata ette kas või saja aasta peale, aga peaasi, et töö ei seisaks, et inimeste aeg ja masinate jõud ei läheks raisku.

Ants läks Arude taadile vastu. Kokku saades lõid nad patsi ja tulid ilma ülearuste sõnadeta asja seletades alumisest väravast õue. Taat viskas kuuri lävel, kus tal korvide punumine pooleli oli, tugeva kandami kuppu kõidetud pajumalku maha ja tuli siis Leenat teretama.

«Nii et meil, noorel ja vanal, tuleb see maa nüüd üle künda, mis Rihu, rajak, ripakile jättis?» küsis ta mütsi pihku võttes ja üle higise otsaesise pühkides.

«Mis muud,» ütles Leena. «Ega elu tohi sellepärast seisma jääda, kui keegi võtab kätte ja läheb luuslanki lööma.» Tal oli hea meel, et Arude taat imestama ei hakanud, kuidas traktor peab nii noore naisterahva sõna kuulma.

«Ja minuga te siis lepite atrade peale?»

«Vaevalt seal ilma saab. Taadil pidi see amet õige selge olema, nagu brigadir ütles.»

«Kuidas nüüd minutaolisel vanal inimesel saab nii uus amet selge olla! Aga proovitud on. Ja see on küll õige, et ilma seal ei saa. Kive on sealt ju küll elu eest üles kistud, aga suuremad ja sügavamad istuvad veel maas. Mõnest tuleb mööda minna, mõne tõstab ader üles, aga mõni jälle ainult virutab vastu atra ja ise istub edasi oma pesas.»

Ants nihutas varrukat, et kella vaadata. Aeg ei kiirustanud teda veel tagasi sõitma, vaid lubas küsida:

«Kas tulen saadan teid järje peale, et teaksin seal ette kanda: töö läheb?»

Leena nagu kohmetus.

«Mis sa meie pärast oma ajast viidad. Neil võib see nõupidamine seal väga kähku minna. Küll sa kuuled kaugemaltki, kui meil minema hakkab.»

«Kuidas arvad . . .»

«Igal oma töö.»

«Masin pidi küll olema Rihust jutti jäänud,» lisas Arude taat.

«Ja kui ongi midagi vaadata, ega Leena tunnistusel pole halvemad numbrid kui minul . . .» Ants mõistis, et Leena tahab täiesti iseseisvalt töö juurde asuda. Ja ta sai temast aru.

«Olgu siis pealegi. Lõuna ajal näeme.»

Ta lõi rattal mootori käima ja sõitis väravast välja.

Leena ja Arude taat võisid minema hakata. Lagedal põllul seisev traktor näitas neile teed. Nad läksid otse silma järgi üle mulla, kus mõnel vaol veidi kerkvele jäänud maa mõnusalt vajus. Leena hoidis oma sammu tagasi, et ka Arude taadil, kes niigi juba hommikust saadik soos ringi vantsinud, oleks mõnusam minna.

«Peab ütlema, et küntud maad ei ole poiss narrinud,» ütles Arude taat. «Mõned lasevad lohakamalt.»

«Jah. Kündi ei saa laita.»

«Ainult et kividest tahab ta ülearu aupaklikult mööda minna. Mõnel õige laiad rohelised rätid kaelas.»

«Ants peab vist need ka veel siit välja tõmbama.»

«Kui jõuaks, aga abilistega on ju kitsas. Hea ta oleks. Hõlpsam harida ja kergem koristada.»

Leena vaatas poolvargsi Arude taadile pika pilguga otsa. Kas tema ei peakski talle olema see kindel vana tuttav, nagu ta seda otsis teeäärsete puude ja metsatukkade hulgast? Vana inimene ei või ju neljateistkümne aastaga kuigi palju muutuda. Ja kui oli Antsu käest selge sõnaga kuulnud, et Arude omad on elanud siinsamas kogu oma elu. Siinsamas, Alakuru vahetus naabruses . . . Aga Leena pidi tunnistama, et oleks enesepettus, kui ta tahaks end uskuma panna, et selles heas vanas näos on talle midagi tuttav. Kas ta siiski ei pea arvama, et tema mälu on nõrgem kui kõigil teistel inimestel? Ta ei saanud sellest küsimusest lahti, see muutus järjest valusamaks. Kas tal on üldse ühtki

kindlat mälestuseraasu kuni selleni, kui ta toodi lastekodusse? Võib-olla see suur võõras mees, kelle kõrval ta vankris istus, jutustas talle midagi omast peast ja väike Leena hakkas seda juttu pidama mälestuseks oma kodukohast. Võib-olla ongi ta koguni oma unenägudest endale tõe teinud, ilma et ta päriselt midagi teaks. Nagu nende masendavate kahtluste kinnituseks tuli talle jälle meelde, kuidas kasvatajad lastekodus nagu nimelt kõrvale hoidsid sellest, et midagi tema kodust kõnelda . . .

Ei, Leena ei tahtnud ennast petta. Kui tema lapsesilmad siit midagi kindlasti tuttavat ei leia, siis ta vaatab siin ringi ainult oma tänase, täiskasvanud inimese pilguga ja asub tööle. Põld on põld, olgu ta Alakuru oma või mis tahes . . .

Laik päikesepaistet kõrgete pilverüngaste vahelt libises üle söödi sooserva kidurale metsale, ja Leena tundis korraga nii selgesti, et ta ei näe seda esimest korda. Kalmuste järv oli väiksemaks jäänud. Üleval pool tee ääres olid puud ja metsatukad kõrgemaks kasvanud, aga seal, kuhu praegu päike näitas, seisid siiski needsamad puud, mida ta oli näinud üsna väikese lapsena. Needsamad pajupõõsad ja kohati juba kollendama hakanud kasejässid. Needsamad kuused, millel nagu ei olnudki latvu, ainult tihedad oksakuhilad, head varjupaigad pesitsemiseks varestele, kes praegugi seal kraaksudes ringi lendasid. Ka need olid üsna samasugused nagu siis, kui Leena väikese tüdrukuna märjas kraavis tatsutades neid vahtis ja mõista püüdis, mis nad oma karedate häältega ütelda tahavad.

Leena, astudes vaoharjalt vaoharjale, vaatas jälle kergema südamega ringi. Tal olid täna siiski kahed silmad. Lapse omad otsisid oma mängumaid. Täiskasvanu omad aga hoidsid tööjärje poole. Kuidas oleks parem seda piklikku, veidi kiiljat sööditükki künda, kas keskelt või äärtest alates?

Korraga tuli talle mõte, et oleks ehk veel kergem ja rahulikum olnud, kui ta ei oleks Antsu nii rutakalt tagasi saatnud, vaid lasknud tal siia kaasa tulla. Nad oleksid võinud Arude taadist veidi maha jääda ja Leena oleks võinud Antsule korraga lihtsalt ja otsekoheselt ära ütelda: see sööditükk ongi siin minu lapsepõlve kodumaa. Kui ma ka kõik muu olen unustanud, siis

Alakuru nimi on ikkagi meeles. Ja sellepärast ma nii kippusingi siia kündma, kui kuulsin, et nimelt siin on traktor seisma jäänud. Nimelt siin ma tahtsin oma töö-järge alustada. Sest kas niisugune asi ei jää kogu eluks meelde, ja veel lastelegi kõnelda ...

Kus sa siin elasid? oleks Ants ringi vaadates para-tamatult küsinud.

Ja Leenal ei oleks olnud kuhugi käega näidata. Lage maa. Kus see kodu siin on? Paratamatult oleks üles tõusnud kogu see raske lugu, millest Leena nüüdsama oli mõelnud, kas ta sellest üldse midagi teab, või ainult arvab, et teab. Ta oleks Antsule tahtnud ära rääkida kogu oma loo, aga tal endalgi ei olnud ju mingit sel-gust. Oli ainult uduste mälestuste tume vari ja leekide terav ragin, mingi raske aimus nagu kivi südamel, mida ta ei ole saanud ega vist saagi maha panna.

Ei, mõtles Leena, käega juba traktori rõskele tera-sele toetudes. Ei ole see kellegi teise asi, mis sidemed on temal selle maaga, mida ta nüüd kündma hakkab. Ainult tema enda asi on kanda selle sideme raskust. Tal on jätkunud selleks jõudu tänaseni ja peab jät-kuma ka edaspidi.

Arudę taadist oli asjalikku abi. Traktor oli täiesti töökorras ja küttega varustatud. Varsti käivitatud, jäi mootor end soojaks mürisema, kuna Leena tegi söödil ringi, et maad vaadata.

Kärmel sammul mõõtis ta põllutüki ülemise otsa keskkoha välja ja märkis selle ära äärest murtud kuuse-oksaga. Samal otstarbel käis ta ka all metsa ääres. Seal murdis ta märgi punaste marjakobaratega pihlakast, et esimese vaoga ülevalt tulles oleks selge sihti pidada.

Neid ettevalmistusi tehes püüdis ta vabaneda kõigist muudest mõtetest. Ta tahtis selle tüki sööti hästi ja hoolega üles künda, et võiksid rahul olla nii Arude taat kui Ants, kes tema esimese tööpäeva tulemusi kindlasti eriti terase pilguga vaatavad.

Leena, tulles tagasi traktori juurde, nägi, et Arude taat oli omal kohal — vilunult ja asjatundlikult.

«Kas kohe äärest adra sisse lasen?» küsis ta, kuna Leenal oli üht-teist veel korraldada ja järele vaadata. Tuli kõnelda täie häälega, et teineteisest aru saada.

«Lase aga äärest,» ütles Leena. «Esimese vao laseme äärest ääreni. Pärast jätame paraja otsmise maa.»

«Selge.»

Leena astus traktorile ja andis käigu, võttes sirge silmasihi all-ääres punetavale pihlakaoksale. Ta tundis, kui ader hakkas sööti lõikama, aga tagasi ta enam ei vaadanud. Esimeses vaos ei tohtinud olla vähimatki kõverust.

Ega olnudki. Künd oli alustatud. Töö võis jätkuda.

«Sul hea silm,» kiitis Arude taat all-ääres esimest vagu.

«Mis siin viga lasta,» ütles Leena. «Masinal rattad ühe mõõduga tehtud. Ega need ei vingerda nagu mõni laisk hobusemait.»

«Ja märgi panid oma käega maha. Mitte nõnda, nagu läks kord minul noore mehena.»

«Kuidas sul siis läks? Räägi.»

«Läksin kord kündma. Sügisene aeg oli. Hakkasin nii-sama põllu keskele vagu võtma. Vaatasin: teises otsas just paraja koha peal kena mätas maas. Lasin silmnäolt selle peale, et ka head õiget vagu saada. Vee-rand maad oli mindud, kui hobune hakkas laiskust proovima ja maast neelustama. Keerutasin kord piitsa ja hüüdsin: nõõ! Ja vagu mokas — mätas maast üles ja minema! Pistis teine metsa poole kööpama nagu jalad võtsid.»

Leena, nagu seda harva juhtus, naeris täiest suust. Arude taadi muhe sõna oli talle heaks seltsiks. Niisugu-sed jutud kuuluvad asja juurde, et tööst täit mõnu tunda. Ja künd edeneski üsna ladusalt. Kive oli keset põldu harvavõitu. Väiksemad veeresid maa alt müri-nal mullale. Leena võis pilgu vahel vaost kõrvalegi heita. Tal ei jäänud tähele panemata, kui brigadir Antsu oma töö juurde tagasi tõi. Nähes neid teel peatumas, püüdis Leena kujutleda, kuidas tema traktori käik sinna kostab. Ta lisas veidi gaasi. Olgu neil seal selge, et töö käib siin täie tuuriga.

Läbi bensiinihõngu oli tunda, kuidas lõhnas musta-võõdilisena ümberpööratud maa, mis igast neljast kül-jest põllu äärtele järjest ligemale nihkus. Sööt murdus tumedaks, turbjaks mullaks, mis vakku heites sõmer-jana murenes. Arude taat ei kahelnud, et siin võib tore rukis tulla, kuigi künniga oli mõnevõrra hiljaks jää-

dud. Aga maa ei jäta tänamata, kui ta nii himuti on puhata saanud. Vili peaks kasvama, nagu seda pole siin varem nähtud.

Järsku aga katkesid Leena mõtted. Midagi kõva ja karedat haaras terava riginaga adrast kinni. Ta vaatas tagasi ja nägi, kuidas vappuv ader koos mullaga lubjaseid raudkive ja nõgiseid tellisetükke vakku pööras . . .

Traktor jõudis vedada ja ader pidas vastu. Mõne meetriga see ragin lõppes ja vagu oleks võinud endiselt edasi minna. Aga Leena peatas. Ta astus traktorilt maha ja jäi niisuguste silmadega seda kivist kohta vaatama, nagu oleks ta siin midagi elavat alla ajanud.

«Kas sa vaatad, et mis imet me siin nüüd kündsime?» küsis Arude taat.

Leena vaatas, ei vastanud.

«Vana peremees paistab pahandavat, et oleme tema maa peale tulnud. Sa ei tea . . . See on Alakuru Tõnise vundament.»

Leena kuulis kõige selgemini sõnu: sa ei tea. See oli talle nagu toeks, et Arude taat nimelt nõnda ütles. Tal oli nüüd hõlpsam midagi küsida nende kiviste vagude kohta.

«Ega ometi sõda siia soosoppi ulatunud?»

«Päris sõda mitte. Aga Alakurul oli oma lahing. See peeti siih ette ära, neljakümne esimese aasta külitegemise ajal. Parajasti kuu aega enne päris sõja algust. Aga nalja ei tehtud ka siin. Mehed läksid ja majad põlesid . . .»

«Nii raske lugu . . .»

Leena kuulis oma häält nagu eemalt. Ta tundis, kuidas ta sõnad olid mõttest lahus.

«Oli. Raske ja valus lugu . . . Aga ununes varsti, kui päris sõda oma raskusega peale tuli.»

Antsu traktor teispool Arude peret käis õige vihaste tuuridega. Arvatavasti kiskus ta seal parajasti mõnda suuremat kivi oma asemest üles. Aga Leena seisis atrade juures. Ta nagu ei teadnud, mis teha. Vagu oli Alakuru vundamendist läbi veetud ja jälle lahedas söödimaas. Ehk olekski praegu parem vaole vaadata kui siin Arude taadiga silm silma vastu seista.

«Mis seal ikka. Laseme jälle,» ütles ta vaikselt.

Arude taat näis veidi imestavat, et Leena nõnda

napilt huvi tundis selle raske loo vastu, mille jäljed ta oli praegu lahti kündnud. Ta lisas veel mõne sõna:

«See väiksem kivipesa, kust me mõned vaod tagasi jäbi läksime, oli Alakuru kaevu ase. Kogu see õuease sõnti üleni üles kohe kolhoosiaja alguses. Ja siis aeti kaev korstna- ja lõõriprahiga kinni. Tõnise kangusest ei ole siin enam muud jälge kui see, mis vahel veel maa alt välja põriseb.»

«Sa räägi mulle temast, kui peatuse teeme. Mis mees ta niisugune võis küll olla . . .»

Kord juba öeldud, et mis seal ikka, laseme jälle, ei mõistnud Leena nüüd muud, kui istus jälle pukki ja jätkas poolelijäänud vagu. Tal oligi seda tarvis, et end koguda, praegu ta ei oleks suutnud Arude taadi jutustust kuulda nii rahulikuna, kui oleks tahtnud. Aga juba järgmisel ringil sundis sama koht nad peatuma, kuna vundamendinurk adrast veel kõvemini kinni haaras kui esimesel korral. Leena tuli atrade juurde, jättis mootori vaikselt käima, ja kordas oma endist küsimust:

«Kes ta niisugune oli? Kõnele . . .»

«Kes ta oli?» alustas Arude taat tõsise näoga eemale vaadates, et nii tähtsamat meelde tuletada ja ülearust ütlemata jätta. «Inimene, kes iga ilmaga ihust ja hingest edasi püüab. Kuhu? Kas ta seda ise teadis? Sellele ehk ei olnud tal aega mõteldagi. Aga seda ta küll teadis, mis väega ta pidi elus edasi saama. Oma kümne küünega! Need olid tema sõnad. Seda ei jätnud ta kunagi ütlemata, kui ta, harva küll, mõne inimesega sõnakese rääkis oma elust . . .

Mina sain Tõhu Tõnisega tuttavaks juba enne, kui ta siia Alâkurule asus. Juba siis, kui ta ostunõuga seda kohta vaatamas käis. Mis koht see oli? See oli ühe valla keskelt suure talu sooäärne heinamaatükk. Selle talu, kus praegu on «Tõetera» keskus. Seal oli siis kõvas jõus kulakuvärk. Kui noor peremees naise võttis, osteti veel üks hea maaga, aga viletsa pidamisega koht haamri alt ära. Hakati üle valla kõige suuremaks. Head heinamaad tulid juurde. Alakuru niidust ei hoolitud enam midagi. Saak oli siit napp ja kaugel tegemas käia. Otsiti ostjat. Minu suur ja vägev naaber oleks küll seda võtta tahtnud. See talu, näe, seal vanas vahtrasalus. Tema krundiga oleks Alakuru kokku läinud. Aga neil tuli jonn kaubale vahele. Valla kõige suurem ei tahtnud,

et teine suur tema ülejäägist suuremaks saab. Kõige suurem tahtis mõisnikku mängida, et müüb koha mõnele popsile päriseks. Otsis ja leidiski ostja.

See oli kolmekümne kuuenda aasta aprilli alguses, kui Tõhu Tõnis oma pere ja varaga siia asus. Mul on see meeles nagu märgitud. Oma viiskümmend versta pidi neil tuldud olema, kui nad siia said. Tee oli alles kõva, keltsane. Aga Alakurus oli kohedat kevadist lund veel hobuse kubemeni maas . . .»

«Kui palju tal seda peret siis oli?» küsis Leena.

«Kolm hinge. Naine oli tal kasina kasvuga, aga sitke inimene. Ja laps oli neil ka, paari-kolmeaastane tüdruk. Seda me saimegi kõige rohkem näha, sel päeval kui nad tulid. Tüdruk jäi nimelt seniks meile, kui Tõhk koos naisega oma kolikoorma kaheks ladus, et hobune jõuaks läbi lume alla viia. Eit pakkis raskest teest äraväsinud lapse rättidest lahti ja pani asemele istuma. Oli tõsine tüdruk nagu teisedki Tõhud. Ei nuttu ega naeru. Ainult istus ja põrnitses altkulmu, kuni vajus küljeli ja magas . . . Ei minu eit tahtnud teda ära anda, kui järele tuldi. Et kuhu nad lapse seal ometi panevad? See oli püsti uskumatu lugu. Ainult heinamaa vana küüniga. Olime käinud ja näinud, kuidas see välja nägi pärast seda, kui Tõhk enne pere tulekut oli seal paar päeva kopsinud ja kohmitsenud. Küüni lõunapoolne nurk ukse kõrval oli vanade laudadega seinte kõrguseni kinni löödud. Roovikud laeks, mõni sületäis heinu peale ja — tuba! Väljas küüni ees oli kividest kolle. Heldus ja halastus, hädaldas minu eit, seal laps ju külmetab endal hinge seest välja! Tüdruku ema ei lausunud sõnagi. Aga Tõhk küsis, kas keegi on kuulnud mustlase last köhimas? Ja ütles veel, et ei tohi olla teiste inimeste tülitamist, kui on jõutud oma peavari muretseda . . . Ainult nii palju ta näitas oma abivajadust, et käis meie kaevust joogivett viimas, kui lund ei olnud enam sulatada ja lombid kõnnade kudemist täis. Et seal kitsas või külm või lapsel midagi viga — sellest ta ei lasknud kõneldagi. Ja ka vett ta viis ainult mõned korrad. Juba läbi poolkülmanud maa võttis kaevu sisse ja pani rakked peale. Oma . . .»

Arude taat lükkas jalaga üht kivirahnu, murdis selle servast tüki lubjarähka pihku.

«Siin ta nüüd sul on — see oma . . . Ise ta tegi kõik,

mis siin on tehtud. Nii ehitus kui hävitus . . . Jah, imelik mees. Kange kui hull. Või õigemini: kange ja hull . . . Ei ole näinud mina teist niisugust töörõõvlit oma elus. Raudne jõud oli tema kümnes küünes. Seda ma nägin oma silmaga kõik need viis aastat, mis ma temaga siin külg külje kõrval elasin. Ei tea mina hommikut, kus tema poleks juba tööga rinnutsi koos olnud, kui üle lävе õue astusin. Ega õhtut, kus ta poleks rassima jäänud, kui ma ukse haaki panin. «Millal sinu ihu küll hingata saab?» küsisin temalt kord üle piiripeenra. Ja tema? «Ega ma enam sulane ei ole, et magamisest mõnu tunda. Nüüd on mul oma töö. Peab vaeva nägema, kui tahad edasi jõuda. Peab rühmama nii, et kui hommikul tõused, siis püksid naela otsas alles kõiguvad õhtusest riputamisest . . .» Need olid tema sõnad!»

«Ja millal ta siis ehitama hakkas?»

«Kohe. Tõhk tegi kõik korraga. Naine käis küla peredes päeviti tööl, et talveks leiba saada. Laps uperdas küüni lävе ees. Õnn hoidis, et mõni uss teda ära ei nõelanud. Ja Tõhk ise haris maad ja kandis maja kokku. Sülitsi kivide kallal, pani ta hoonele alust. Kui sood kündis, lõikas labidaga kamarariba läbi, et üks hobune jõuaks mätta lahti vedada. Kraavid . . . Kõik ise. Kuu oli tema teine päike. Kui see paistis, siis Tõhk ei teadnud öö ega päeva vahest. Hobune väsib. Inimest kiusab laiskus. Need olid tema sõnad, ja nõnda ta elas.»

«Ja jõudis . . . pidas vastu?»

«Tõhk ise pidas vastu, nagu pidas. Aga naine ei pidanud. Kolmekümne kaheksanda aasta vastlatuiskude ajal lõi Tõhk oma Riinale elumaja ehitusest ülejäänud lauajuppidest kirstu kokku ja mattis ta maha. Jäi üksi oma maja pidama ja lapsest abi ootama. Kui juhtusid nimetama, et ta peaks endale teise naise võtma, siis oli tal selle peale lihtne ja selge vastus. Riina-taolist teist ei ole, parem üksi kui halvemaga. Selle peale ei olnud midagi ütelda. Keegi ei mõistnud mõtelda, kes oleks võinud Tõhule sama heaks naiseks olla kui kadunud Riina. Ime, et ükski niisugune leidus . . .»

«Aga mille kätte ta suri?» küsis Leena kitsast kurgust. «Ta pidi ju alles päris noor inimene olema . . .»

«Mitte just nõnda noor kui võiks arvata. Nad olid juba siis, kui tulid, neljakümnele ligemal kui kolmekümnele, hiilise abieluga inimesed. Ja või see saigi teisiti

olla, kui neil oli siis sulase ja talutüdruku tööga nii palju orjata ja hoida jõutud, et oma hobune ees ja oma lehm ree taga, tulid oma maalapile asuma ... Aga surmaks oli Riina muidugi noor, selleks oli ta muidugi alles poolel teel ... Mille kätte? Küllap selle elu kätte, mis ta pidi siin elama. Ta oli teist last saamas, kui tervis äkki ära läks. Tõhk ise, kui naine oli juba elu ja surma vahel, pidas inimest ikka veel visamaks, kui ta mõnikord on. Ta ei tulnud meilegi ütlema, aga viimaks, vastu ööd, oli pidanud ikkagi hobuse ette rakendama, et tohter tuua. Ilm tuisune ja tee raske ... Kui Tõnis hommikuvalgeks linnast tagasi jõudis, ei olnudki tohtri tarkust enam tarvis. Väike Leeni oligi juba üksi koduhoidjaks jäänud ...»

Arude taat jäi silmapilguks vait. Sõnagi võib inimest väsitada, kui asjadel, millest kõneled, on niisugune raskus kanda.

Leena tõstis pilgu ja nägi, et Arude taat keerab tubakat paberisse. Keeraku pealegi. Ka kuulajal oli vaja mõni silmapilk puhata.

«Ja kuidas nüüd Tõhk seal edasi elas?» aitas Arude taat enda uuesti jutujärjele. «Vaevalt keegi sellest midagi rohkem teab kui see, mis meie eidega eemalt nägime. Töö, ainult töö. Ta jäi veel vaiksemaks ja kinnisemaks kui enne. Harva kuulsid sõna ta suust. Ja kui kuulsidki, siis oli igal ta ütlemisel sama kõla. Jäta mu hing rahule. Mina ise elan oma elu — ela sina oma. Ta oli nagu loodud siia Alakurule, küla viimasesse soppi, kus ainult ühes küljes inimesi elas.

Aeg läks, kuni tuli see neljakümnenda aasta suvi. Kõik inimesed läksid nii või teisiti tuliseks, aga Tõhk jäi selleks, mis ta oli olnud. Tema majas ega meeles ei muutunud midagi. Sügisel kutsuti ta vallamajja ja päriti, kas tahad maad juurde saada. Tõhk mõtles natuke. Korraks nagu lõid tal silmad elama, aga ei! Ta ütles: «Minu krundil on ristikivid ümber, kui hakata neid nihutama, siis kurat teab kuhu viimaks ära veerevad ...»

Ei olnud veel keegi suutnud Tõhu tahtmist muuta, aga tuli aeg, et uus vallavanem suutis. See tuli sedaviisi, et vallal oli vaja siinkandis mõned uusmaasaajad ulualla majutada. Uued krundid olid siin lõigatud sellest suurest talust, näed, seal vahtrasalu all. Aga inimestel ei olnud, kus elama hakata. Selle talu omasse äärberisse pandi kool, sest vana koolimaja katus sadas läbi nagu raagus puu. Inimesed, kes maad said, määrati rahematesse peredesse laiali. Meie võtsime oma eestuppa neli inimest, abielurahva lapsega ja vanaemaga. Hästi saime läbi, kõik sõja ja muud rasked ajad. Nüüd nad elavad seal üleval pool. Naine on kolhoosi karja peal.

Tõhk tahtis aga ikka Tõhuks jääda. Tema juures pidi ulualust saama üks tubli noor töömees. Jaak Loim oli ta nimi, üksik inimene, naine alles võtmata. Aga Tõhk, kui Loim ise rääkima läks, ei lasknud teda üle läve tuppagi. — See on minu maja. Ma ei mõtlegi siin valla vaeseid pidama hakata! Ja jutul lõpp. Aga järgmisel päeval tõi vallavanem Jaagu siia alla tagasi, ja mind võeti tunnistajaks kaasa. Esiotsa ei olnud Tõhk kolme mehe ees nõrgem kui ühe ees. Aga siis rääkis temaga vallavanem, esimene tööliste oma, kes siin on olnud. See oli juba oma välise oleku poolest mees nagu hiiglane. Tema kehalist jõudu teadsid kõik, aga nüüd ma nägin tema sõnade väge. Ta ütles Tõhule täiest suust, mis ta temast arvab. Oma näljase leivakannika pime ori, kes ei saa aru, kust ta on tulnud ja kuhu ta peab minema! Omataolist ei tunne ära! Sõnad kurgus kui viimasel kulakul! ... Ma vaatasin, kuidas Tõhk iga kord, kui vallavanem talle sammuvõrra ligemale astus, nõksu võrra nagu madalamaks vajus. Siis järsku vallavanem käratas: «Tee uks lahti, valitsus käseb! Ja elage Jaaguga nagu seltsimehed ...»

Tõhk tegi värisevate kätega ukse lahti ja nad hakkasid elama. Aga seltsimehest ei olnud küll juttugi. Jaak ütles, kui ma teda vahel nägin, et Tõhk ei kõnele temaga ühtki sõna. Seda võis arvata. Minuga ka mitte. Ei mühatanudki vastu, kui töö meid põllupiiril kokku tõi ja kui ma talle jõudu andsin.

Aga siiski ... Ühel ilusal päeval ta tuli ja kõneles mõne sõna. Mina äestasin oma odramaad ja olin juba tükk aega vaadanud seda ennenägemata asja, et Tõhk puhkab, istub juba tükk aega seemnekotil, tühi külimit süles. Ja siis viimaks ta tõusis ja tuli otse üle mulla minu juurde. Vaatas kuidagi võõraste silmadega oma punase habeme seest, ja siis äkki — ütelgu mina, kas on õigus, mis nüüd tehakse? Kas see on õigus, et tema

pidi eluaeg orjama, et saada servake sood, aga nüüd antakse inimestele jumalamuidu maa kätte — hari! Ma püüdsin talle rääkida, nagu mõistsin, aga tema pime viha ja kadedus ei lasknud ühtki sõna läbi. «Ma ei taha!» karjatas ta järsku ja läks minema. Ma ei taha! Seda sõna ma kuulsin tema suust veel mitu korda. Vahel kostis see põllult, vahel metsast. Tegi tööd, üksi nagu alati, siis jäi aga korraga järsku seisma ja kisendas: «Ma ei taha!» Ja siis varsti ta liikus jälle edasi . . .

See oli tema lõpu algus. Ühel pühapäevasel päeval tuli Loime Jaak meile ja ütles õige raske südamega: «Oleks see maa võinud kas või võtmata jääda, aga mitte ei taha, kui teine inimene sinu pärast peab arust ära minema . . .» Ta rääkis, et Tõhk olevat maja maha jätnud, kõik oma kraami ja loomad soosse turbaküüni viinud ja siis Jaagule ütelnud kogu selle asja seletuseks need ainsad sõnad: «Mina oma jalga enam siia ei too, mina tahan rahus elada . . .»

Järgmise nädala reedel . . . see ei lähe mul meelest. Õhtupoolt ajas pilve üles, kõmistas esimest korda sel kevadel müristada. Tuul läks suureks, aga sadu vajus kõrvalt mööda. Meie eidega panime kartuleid, olime keldrist seemet välja võtmas, kui tema õues äkki hüüab: Alakuru põleb! Meie olimegi esimesed tulekahju juurde jõudma. Eit kiskus vett ja mina püüdsin visata, aga sellest ei olnud rohkem kasu kui neist harvadest jämedatest vihmapisaratest, mis taevast tulid. Alakuru põles nii üleni, elumaja ja laut korraga, et ei oleks midagi aidanud, kui olekski kohe rohkem rahvast juures olnud. Varsti tuli Jaak, kihutas ratsa kohale. Jooksis kokku teisi külainimesi, aga tuli oli selle suure tuulega nii äge ja ahne, et kõik nägid: päästa ei olnud enam midagi . . .

Kus Tõhk on? Teda ennast ei olnud ka siis veel näha, kui hooned olid juba lausa leekides. Ja ühestki suust ei olnud tema nime kuulda, kuigi kõik, ma arvan, nii või teisiti tema peale mõtlesid . . . Aga siis äkki keegi ütles, et — näe tuleb! Ja tuligi. Tuli joostes soost siia üles. Rahvas lõi sumisema. — «Mis tembud need on?» — «Mis põrgut sa siin teed? . . .» Küsis mis keegi küsis, tema ei lausunud sõnagi vastu. Ainult nagu oigas omaette läbi hammaste: «Kirst jäi toa peale . . . Riina kirst . . .»

Hirmsa näoga ja värisevate kätega vahtis ta oma põõningu poole. Maja otsast käis sinna luuk, redel oli sees. Sealt oli alla visatud paar leisikat Loime Jaagu lisi, mis tal kusagilt palgaks saadud. Ja siis oli redelil seistes pööningule vett visatud, kuni kaevus oli veel ainult pori põhjas.

«Riina kirst!» ja Tõhk hakkas redelist üles minema. Maja oli seestpoolt põlema pistetud. Redeli all ei olnud sein veel läbi, sest siin ei olnud ust ega akent, mis tuult oleks tulele peale tõmmanud. Aga lagi ei pidanud enam ammugi. Ja katus ragises mõlemalt poolt.

Keegi ei uskunud, et see võib juhtuda, aga ühekorraga tõmbas Tõhk kuue ümber pea ja kargas läbi leegide üles toa peale. «Ära ole hull! Tule ära!» hüüdis Loime Jaak talle järele. Aga ei see ole enne aidanud ega aidanud ka seekord, kui sa hullule ütled, et ära ole hull . . . Katus mattis ta enne ära, kui pootshaagiga redelile jõutigi.

Kui maja oli maani maas, kutsus vallavanem mu kaasa sinna turbaküüni. Laps oli silmili sängis ja värises kui haavaleht. Kui ta hakkas meelt märkama, siis ütles, et välk olevat maja põlema löönud. Isa olevat ise näinud . . . Laua peal oli piibel. Ja piibli vahel oli Eesti Majaomanikkude Kindlustusseltsi poliis. Nõnda see Alakuru lugu lõppes. Tõhust jäi ainult söestunud tomp kirstu panna. Väikese tüdruku viis vallavanem lastekodusse . . .»

Arude taat lõpetas, läks adra ette, kus pani käed külge kõige suuremale väljaküntud müürikamakale ja veeretas selle vaolt kõrvale. Leena nägi selles märki, et on aeg peatusele lõpp teha, tuleb jälle tööle hakata. Kui kaua nad olid siin istunud? Tema ajatunne oli täiesti haostsi läinud. Tal tuli nagu tõusta sealt vanast turbaküünist või vallavanema vankrist, et jälle traktorile asuda ja mootorile töökäik anda.

Kerge see ei olnud, aga ta jõudis tõusta. Uus vagu läks metsa ääres punetava pihlakaoksa poole. Nii oligi parem. Kõige vähem oleks Leena praegu enda ümber vaikust tahtnud. Tal ei olnud tarvis käte puhkust ega kõnelemise ja ringivaatamise vabadust. Ta vaatas ainult vagu. Tema silmi ei näinud keegi. Mootori käik toetas tema südame raskeid lööke ja avaneva mulla lõhn aitas hingata.

Aga ainult mõned ringid oli ta künda saanud, kui pidi jälle peatuma. Ants, väike Toomas süles, seisis korraga ülemisel nurmenurgal mulla ääres. Nendest ta ei saanud mööda sõita.

«Meie karjume. Meil on kõht tühi,» ütles Ants Tooma eest, kes küll vähemalt praegu üsna vaikselt ema tulekut ootas.

«Aga meie muudkui künname, nii et laseme kas või kõik muu siin maailmas meelest minna,» vastas Arude taat Leena asemel.

Leena astus traktorilt maha, läks Antsu juurde ja võttis väikese Tooma oma sülle. Samas ta märkas Antsu terast ja tõsist, kuidagi murelikku pilku. Ta sai aru, et see ei võinud olla millestki muust kui sellest, et tema enda näos pidi olema midagi niisugust, mis muret tekitas. Ta ei tahtnud, et Ants siin kohe midagi küsiks.

«Tule, Ants, istume natuke maad sinna allapoole.»

Arude taat jäi adrale suitsu tegema. Tema silmis oli see loomulik, et nad omavahel tahavad olla. Aga miks Leena mullale pöörab? Kündmata maal või kividel oleks neil ju parem olla ja aset võtta.

«Väga väsinud oled,» ütles Ants endiselt pinevil pilguga naisele otsa vaadates.

«Ei midagi,» vastas Leena ja astus tõtates edasi.

«Ära räägi. Ma näen ometi. Sa ei oleks siiski pidanud . . .»

«Oota. Ära minu pärast muretse . . .»

Leena viis Antsu Alakuru majaasemele. Ülesküntud kivirahnud kõlbasid hädapärast istmeks. Siin avas Leena lapsele oma bensiinilõhnaste tööriiete hõlmad. Ants ei pärinud enam midagi, vaatas enda ette ja murdis nagu ajaviiteks kivi küljest killukese lubjakorpa.

«Mis sa arvad, kuidas niisugused kivid siia soosse said?» küsis Leena nagu kaugelt ja väsinult kostva sõnaga.

«Ma tean seda lugu,» ütles Ants.

«Kas Arude taat jutustas?»

«Nad mõlemad. See oli siis, kui ma selle suure vihmaga esimest korda siia öömajale jäin.»

Leena vaikis ainult silmapilguks.

«Aga seda sa ikka ei teadnud, et see siin mu kodu oligi?»

«Arvasin. Üsna kindlasti arvasin.»

«Kas sind siis ei kohutanud . . . et minul oli niisugune isa?»

«Mis tema sinust teadis . . . Aga mina tean, kes sa oled.»

Need olid paar rahulikku kergendustundepisarat, mida Leena lapse kohale kummardudes Antsu eest asjata varjata püüdis. Siis korraga ta lükkas käeseljaga üle silmade, vaatas mitte enam nii aralt mehele otsa ja ütles:

«Ole sa tänatud, Ants. Võid arvata, et minul siin täna kerge ei olnud.»

«Sa ei tohi neist varemetest endale kivi südamele võtta.»

«Ei ma võta. Maha veeretan, mis oli. Ja nii palju olen tänasest targem, et kui inimesel on pimedus südames ja soo ümberringi, siis ei olegi tal tarvis suurt krunti ja rammusat karja, et kiskjaks kasvada . . .»

Varsti nad tõusid, et jälle oma töö juurde minna.

1955

ÕNGED ÕPETUSEGA

Sellest on möödunud juba kaks aastat, kui ma puutusin kokku selle elava eksponaadiga mineviku vabaõhumuuseumist. Täpsemalt öeldes sattusin ma Tallinna vanakraamiturule ja tegin seal väikese ostu ühelt eakalt naiselt. Ta istus seal oma kasina kaubaga, mida ta küllalt kalliks pidas, ja ülevoolava tarkusega, mida ta jagas heldelt ja hinnata.

Ma läksin tema juurde vabatahtlikult, nagu iga teinegi ostja turul pöördub müüja poole, kelle kaup teda huvitab. Pärast tagasihoidlikku tehingut, mis toimus täiesti vastastikuse kasulikkuse alusel, läks tal küll korda mind mõneks minutiks veel kinni pidada, aga see oli nii vähe aega, ja ma ei saa öelda, et ka lahkumise puhul minu kallal oleks omavoli tarvitatud.

Lugu on aga hoopis teisiti, kui see eit mulle nüüd hiljem ikka ja jälle meelde tuleb. Seda teeb ta täiesti ootamatult ja omavoliliselt. Mul ei ole kaugeltki sama hõlbus teda niisama minema saata, nagu mul endal oli tema juurest lahkuda.

Jutustan siis ära, kuidas ma teda nägin. Ehk taltsutab see tema agarust minu vaimusilma ees.

Oli kevadtalvine pühapäev, mis kalendri järgi kuulus veel veebruarikuusse, aga ilm oli rõhkem märtsi oma. Kerge, pehmjas tuul puhus maa poolt. Pilvitu taevas tõotas päikesepaistet kuni õhtuni. Katuseräästail rippuv jää hakkas järjest nobedamini tilkuma. Varblased olid kohevil ja sädistasid nii üliagaralt, nagu nad teevad seda ainult siis, kui arvavad, et on juba aeg kevadet kuulutada.

Lühike asjalik käik viis mu hommikupoolikul Lasnamäe kanti. Asjad õiendatud, võttis mind päikesepaistelisel tänaval oma võimusesse see erutav rahutus, mis on nii tuttav maal kasvanud linnainimesele. Esimene selge kevadeaimus kutsub sind kaasa, aga sa ei taha leppida linnaäärse jalutuskäiguga. Kujutled tuttavaid nõlvu, kus orava hüpe kuuskedelt suuri pehmeid lumetükke maha ajab ja õrn jääkirmes sätendab raagus kaskedel.

Ma otsustasin läbi minna sealt kes-teab-mida-kõike pakkuvalt turult. Lootsin leida paar vaksa räätsaga rihma suusasideme parandamiseks. Suurem osa päevast oli alles ees. Kui ette võtta, võis veel küllalt kaugele jõuda, — hämarikuni linnatorne selja taga hoida ja alles siis tagasi tulema hakata, kui lumi suuskade all õhtusest kahutusest helisevalt rabisema hakkab.

Turul ei olnud raske pruugitud püksirihmade hulgast sobivat juppi leida. Ja omajagu huvitav oli vaadata, mida kõike oli siia kokku toodud ja mis nägu rahvas see oli, kes kogu sellele elu ülejääkide hulgale ostjaid ootas. Oli siin küll võtmeta lukke ja lukuta võtmeid. Ühe klaasiga prille ja üksikuid pliidirõngaid. Läbikeeratud korke, katkise klaasiga tormilaternaid ja kirevalt kirjatud seinalinikuid: «Ole ustav surmani.» Need, kes sagisid ostjatele määratud radasid mööda, olid tavalised tööinimesed, nad vaatasid ringi kes teab mis juhusliku vajaduse pärast või ka lihtsalt ajaviiteks. Müüjad olid aga nii või teisiti ühte nägu selle kaubaga, mida nad müüsid — muuks ei kõlba, siin ehk läheb.

Siis korraga juhtus aga niisugune lugu, et turg leidis kätte minu nõrga koha. Ma nägin mahalaotatud kotiriidel muu tühja-tähja hulgas karpi õngekonksude ja muude õngesportlast huvitavate asjadega. Kohe kükitasin ma selle kauba juures maha ja hakkasin üksnaaval vaatama teravaid, erikujulisi konkse, mis ilmselt olid kogutud pika aja jooksul ja tõsise asjatundmisega.

Miski muu ei oleks suutnud mu mõtet ja kujutlust nii kaugele suurde kevadesse haarata. Õngekonksude nägemine tõi silme ette varakevadised koidikud, kus vaikne, alles hiljuti jääkattest vabanenud jõehaud punetab hallast helkivate kallaste vahel ja vana kaval säinas otsib sügaval põhjas suhkruvees hautatud hernest.

Seal oli hoolsa meistri käega tehtud, hanesulega

varustatud ja õlivärviga kaetud korke. Seal oli head, peent, aga tõesti tugevat jõhvi, millega suur ahven lati looka tõmbab ja siis vihinal vett lõikab nagu terava noaga. Seal oli mitmesuguseid lülisid ja sitkeid sidemeid, mis hakkavad õngemehe südamesse kinni nagu havihambad helkivasse lanti.

«Võtke ära, kui kala tahate, need on head riistad. Annan odavalt.»

Mul ei olnud mahti püsivamalt vaadata seda eite, kes nende asjade müüjana endast nüüd märku andis. Ainult korraks talle pilku heites nägin, et tema nägu ja tegu ei olnud mingiks erandiks teiste siinsete kaubitsejate hulgas. Ta oli juba üsna vanaemalikus eas, aga näis, et ta alles hiljuti või ehk ainult ajutiselt oli oma edevuse lohakile jätnud. Poolte sõrmedega kinnastest paistsid küüned, mis kaetud vähemalt veerandile kulunud lakikorraga. Kulmud olid tal kitsaks kärbitud, aga kumerate kaarte ääri mööda kasvas märgatav karvaädal nagu ajamata habe. Juustest, mis paistsid kukla taha sõlmitud salli alt, oli näha, et nende halliks minemist oli blondeerimisega segatud ja siis veel mingi punakaspruuni värviga värskendada püütud. Nii ta seal istus oma kummulikeeratud kärul, peotäis heinu jalgade all ja liikvalõhn jutukas suus.

«Võtke, ma ütlen. Võtke kõik, või valige välja, mis teil vaja on. Jumala ausõna, et need asjad ei ole mul kustki võõra koli seast üles aetud. See kõik on mu oma kadunud mehe viimane pärandus . . .»

Ja ta tõmbas kindaga üle silmade, otsides sealt pisaraid.

«Ta suri mul juba kolme aasta eest, aga näe, nüüd alles leidsin selle kasti nende konksudega. Kustkohast? Kas oskate arvata? Ükski tark ei mõtleks seda välja. Need olid tal ahju alusmüüri sees nagu raudkapis. Ausõna. Tulge küsige inimeste käest, kui te mind ei usu. Ma elan Karjalasu 12. Mul on seal oma maja, vana ja nii väike, et ära ei võeta. Roosi on mu nimi. Roosi Pirkop, kõik tunnevad. Ja või neid vähe oli, kes vaatamas käisid, kui pottsepp tuli mu lagunud ahjualust parandama ja tõmbas selle karbi sealt välja nagu rahapaja kloostrimüürist. Saab ehk vanainimene mõne kopika rohuraha. Muud, mis mehest jäi, ei ole mul enam midagi müüa. Kõik on läbi, saadud ja söödud. Ta oli mul uur-

maaker. Tööriistad läksid paari päevaga. Kõik — vasarad ja viilid, harjad, orad ja see silm, mis nad endale pähe panevad, kui uuridele sisse vaatavad. Kõik läksid. Ega õiget hinda ei saanud, aga hädaga tuli ära anda . . .»

Kui mõtled oma mõtteid, loed head raamatut või valid heade õngekonksude hulgast paremaid, siis võib kõrvalise inimese jutt ainult segada.

«Andke aega,» ütlesin ma. «Laske ma valin endale mis vaja.»

«Valige, kullake,» jätkas Roosi Pirkop. «Ega ma ei karda, et mõni kaotsi läheb. Ma näen küll, et te olete mõni ülem, olete kultuurainimene. Kas siis teiesugune hakkab õngekonksu varastama! Valige. Praegu on ju küll alles jää igal pool peal, ei saa veel sisse visata. Aga kui tahate kala, ma ütlen teile hea inimese poolest, võib proovida ka kas või praegu. Minu kadunud mees käis küll vahel ka jää pealt püüdmas. Käis ja sai kah. Ma võin õpetada: auk tuleb jäässe raiuda, muidu ei ole midagi peale hakata. Ja ussidega on talvel muidugi suurem tegemine kui suvel. Külm ajab ussid kole sügavale maa sisse, ausõna. Aga vaadake surnuaialt, sealt võib ehk saada, kui hauda kaevatakse . . . Need on rubla tükk. Ei, mitte ussid, need konksud, mis te praegu vaatate. Ma mõtlesin nii hinda võtta, et üheharulised on üks, kaheharulised kaks ja kolmeharulised kolm rubla tükk. Nii las lähevad läbisegi, kuigi suuremad peaksid kallimad olema kui väiksemad, sest mida suurem konks, seda suurem kala tuleb. Ma võin õpetada . . .»

«Palun ärge parem õpetage,» ütlesin ma silmi tõstmata. «Mina juhtun olema seda usku õngemees, kes peab lugu ainult sellest tarkusest, mis ise õpib.»

Vilksamisi vaadates märkasin, et ta veidi tusaseks tõmbus. Mind see ei seganud, võisin mõne silmapilgu, mis ta vakka oli, rahus kadunud kellassepa karbist võtta, mis mulle meeldis, ja ükshaaval paberitükile laduda, et lesel lugu ja arve sassi ei läheks.

Tõesti, meistrikätt oli tunda kokkujoodetud undade juures. Et tal landid täiesti puudusid, võis arvata, et kadunu oli olnud sama maitsega havikütt nagu see, kes nüüd soris tema päranduse kallal. Kes oskab elava söödaga püüdmisest mõnu tunda, keda see juba lapsest saadik on põnevalt ahvatlenud, sellest ei saa kunagi

plekiloopijat. Landiga püüdes püüad nagu käsikaudu, pimedas. Ei ole seda vaikset ootust nagu siis, kui sa kettalt nööri järele andes vaatad, kuidas korgid parajas vooluses piki jõge järjest kaugemale libisevad, kuni järsku sulpsatades kaovad. Ja siis see tõmme, mis lati nii erutavalt võnkuma lööb! Võib juhtuda, et ta laseb lahti ja haarab uuesti. Aga alati ta on havi, tormakas jõehunt. Elava söödaga püüdes ei peta sind kunagi mõni vettinud känd või kõrkjajuur, kuhu lant võib kinni jääda ja ainult tühja tüli teha.

«Riistad te saate head küll,» jätkas Roosi Pirkop korraks kuivalt köhatades. «Riistad saate minu käest nii head, et paremaid ei ole ilmas olemaski. Aga nagu ma aru sain, et tahate alles proovima ja õppima hakata seda asja, siis ärge pange pahaks, kui ma tähendan, et õpetust ei tule mitte ära põlata. Kui tähetargad on kalendri kord juba valmis teinud, siis ei ole meil tarvis enam päevade ja kuude nimesid välja mõtelda. Sellepärast ärge pange pahaks, kui ma teile hea inimese poolest ütlen, et neid kolmeharulisi võtke rohkem. Mis nende väikestega ikka ära ei saa — üks silk ja särg, luupuru, ei tasu ajaraiskugi. Aga niisuguste kolmeharulistega lähed ükskõik mis jõe või järve äärde ja tõstad tursad kui halud pinusse. Päeva püüad ja nädala sööd. Ja teine punkt on see, et suurel kalal on jäle jõud. Pane kuitahes jäme nöör taha, ikka mõni puudane tõmbab puruks, ja jälle uut konksu vaja. Neid läheb palju, kui hakkate kala saama . . .»

Ma ei kiirustanud. Kui kellassepp Pirkop oli suutnud selle naisega surmani ühe katuse all elada, kas siis mina ei võinud nii palju vastu pidada, et oma valikut mitte pooleli jätta. Roosi Pirkop kõneles, mina aga valisin konkse ja korke ning mõtlesin tema kadunud mehele. Ma kujutlesin teda väheldast kasvu, veidi kühmaka mehena, kellel olid terased silmad kõrgete kulmupuhmaste all ja niisugused käed, millest tunned meistrimehe ära ka siis, kui ta ei tee midagi erilist, vaid kas või võtab ainult paberossi ja tõmbab tikust tuld.

«Kuidas oli teie mehe nimi?» küsisin ma endalegi veidi ootamatult.

«Peeter . . . Peeter . . .» ütles ta nagu kutsudes kadunut rahva hulgast. Tal näis väga hea meel olevat, et ma

temalt midagi küsisin, ja ta muutus veelgi jutukamaks, seletades agaralt, kui kaua nad olid elanud koos — üle kolmekümne aasta —, et lapsi neil ei olevat olnud, aga muidu keskelt läbi rahuldav läbisaamine.

«. . . Aga ta oli mul nii vaikse loomuga, et hinge tahtis seest ära väsitada. Kõnele mis sa kõneled, sõnakestki vastu ei kuule. Vahel läks süda nii kangesti kibedaks, et küsin ta käest: mis sa mul õige oled — mees või mätas? Ja tema: tõstab korraks silmad, ajab vurrud turri, köhatab tasakesi ja siis ütleb et — kui lahtine kell käes, ei olevat hea sinna peale kõnelda, sest see ajavat rattad roostesse . . .»

Nõndaks, Peeter Pirkop. Ma sain temast väga hästi aru. Ma mõistsin, missugust rahuldust võis talle pakkuda töö, kui kärmas ta võis olla avama uut kella, kui üks oli parandatud ja kokku pandud — et aga alati oleksid ees lahtised rattad, mis roostet kardavad. Ja sama hästi ma mõistsin tema tõsist rõõmu, kui ta laupäeva õhtu eel, ritvade kimp käes ja paun pihal, enda tasakesi uksest välja poetas, et minna ja alles esmaspäeva hommikul tagasi tulla. Järvi ja jõgesid on mitmel pool, ma ei tea, missugusele rongile ta kunagi ruttas. Aga et ta alati seda tegi kerge ja rõõmsa südamega, selles ei saa olla kahtlusevarjugi.

«. . . Need konksud, jah . . . minu kadunud Peetri konksud,» jätkas lesk Roosi nagu midagi kauget meelde tuletades. «Mis ma sellestki salgan, et nende teravad kidad on ka minu südant kiskunud. Aastate viisi ei saanud mu hing rahu, sest kohe mitte ma ei uskunud, et inimene külma kala pärast päevad ja ööd otsa kuskil jõe või järve ääres vedeleb. Mõte käis nagu luupainaja peale, et küllap tal ikka on mõnes külas oma sohiarmu asjad ajada. Mitte ei saanud rahu. Kui ma ütlesin, et tahan kaasa tulla, et muidu tal üksi igav püüda, siis ta silmad naeratasid mulle vastu nagu rumalale lapsele. Argu ma kena olgu, kalal käies ei olevat tal ilmaski igav. Mis ma võisin muud mõtelda kui ainult hirmsat südamevalu tunda. Naisterahva õrnal hingel ei saa olla hullemat piina kui see, kui sa usud, et su mees käib kellegi teise juures, ja sa ei tea, kes see riivatu on, ja sa ei saa isegi ütelda, mis sa temast arvad. Mis elu sa niisuguse mehega elad, kellest sa ei tea, mis elu ta ise elab! Rääkimine ajab tal kellavärgid roostesse, aga

nii kui ta uuri peost paneb, kohe õnged võtab ja läheb. Igavuse kannatad veel kuidagi ära, aga mis sa teed selle hingepiinaga ... Aastate viisi ma uurisin ja luurasin teda nagu narr, aga kõige vähematki jälge ei saanud kätte. Kord, kui süda jälle kuidagi rahu ei saanud, lasksin peale passida, kuhu ta pileti võttis, ja sõitsin öösise rongiga järele. Silmad häbi ja nuttu täis, tagusin võõraste akende taga ja pärisin sealtkandi jõgesid ja kalakohti. Viimaks suure rändamise peale leidsingi ta üles. Aga ei armukest ega kedagi, Peeter ihuüksi, liguneb nagu vana saarmas jõe ääres ja muudkui vahib oma korginuppe. Huupi ma teda kadunukest kahtlustasin, asjata. Iseäranis viimase otsa peal jäi mul süda rahule, sest vanamees ei jätnud kalalkäimist sugugi vähemaks ka niisuguses eas, kui mul külanaiste pärast ei olnud enam ühtegi kahtlust ega kadedust. Kerge südamega matsin ta maha.»

«Aga miks te mulle, võõrale inimesele, seda kõike nii põhjalikult seletate?» küsisin ma talle juba terasemalt otsa vaadates.

«Heldus! Kas teil endal siis naist ei olegi?» vastas ta küsimusega küsimusele.

«On küll,» olin ma talle õiglane.

«Ja te veel küsite, miks ma teile seda seletan! Mul on hea süda ja sellepärast tahan inimesi õpetada. Sest vaadake, kui teie nüüd, ütleme, ostate need konksud ja hakkate õngel käima, kas siis on tarvis seda pahandust, et teie naise hinges algab seesama trall, mis omal ajal minul tahtis meele peast ära võtta. Niisugust südamevalu ei kaalu ükski kala üles, tooge kuitahes suuri. Ja sellepärast ma ütlengi, et kui õngitsema õpite, harjutage ka naine kaasas käima. Siis on temal kergem ja teil endalgi parem, ei ole nii igav, kui keegi ajab juttu ja aitab aega viita. Ja kalal ka parem, las naine rapib. Suvel soojaga on see iseäranis tähtis, et kohe eluvärskelt soomus maha, sisikond välja võtta ja natuke soola peale riputada. Muidu soe ilm võtab neil kotis varsti luud lahti ja kõhud pehmeks ...»

Olin oma valikuga lõpule jõudnud. Mul oli jäänud ainult veel tasuda oma õstu eest. Kui olime kauba üle lugenud, ulatasin talle viiekümnelise. Tal näis nagu kahju olevat, et ma juba minema hakkan. Hoides rahatähte pandina peos, ei kiirustanud ta sugugi üle-

jäägi tagasiandmisega ja kasutas seejuures erilise agaprisega neid viimaseid silmapilke, kus tal oli, kellega kõnelda.

«Ma ütlen teile hea inimese poolest, oodake, kuni kevad jõuab. Talvel ei maksa. Ma arvan, et selle jää peal kükitamisega minu vanamees enda ära tappiski. Ja ka kevadel ei maksa liiga vara peale hakata. Vara on vesi suur ja külm, jalg vääratab korraks, ja kus seal see päästja, keda appi hüüda — põhjas ja muud midagi, ei leita sedagi, mis matta. Aga vaadake, kui juba heinale hakatakse, siis on ka jõe ääres inimesi, ei ole nii igav, ja abi lähedal, ei upu nii hõlpsasti. Ja kohe te ei saagi ju minna, enne vaja konksudele paelad taha panna ja siis kepid vaadata ja otsa siduda. Nende asjadega on tegemist küll, ma tean, olen näinud seda nokitsemist. Usse võite saada minu aiast, tulge Karjalasu 12, ma näitan, kust Peeter neid ikka kaevas. Ilma ussita, peab ütlema, ei maksa minnagi. Uss olgu otsas igal konksul, kui tühjalt tolgutad, ei saa suurt ega väikest ... sest vaata, ega kala sellepärast õnge ei hakka, et sina süüa tahad. Ta hakkab sellepärast, et ta ise tahab. Tema tahab, aga sina saad, selles see nali seisabki.»

Paljude päevade jooksul, mis on möödunud minu kokkupuutumisest Roosi Pirkopiga, ei ole ma suutnud teda unustada. Kui jõudis kevad, ei kartnud ma uppumist külmas vees, vaid läksin ja sain temalt ostetud konksudega mitu toredat säinast. Ja hiljemgi, kuni sügisese jääkirmeni kallaste ääres, ma ei võinud saagi üle nuriseda. Asjatu oli olnud mu kartus, et minu rahulikud puhketunnid kalavetel võivad segatud saada, kui selle naise nägu mulle seal meelde tuleb ja tema suuvärk kõrvus õpetusi jagama hakkab. Seda ei ole juhtunud.

Aga mõnelgi muul juhul olen pidanud endale tunnistama, et Roosi Pirkop mul ikkagi veel visalt meeles püsib. Tihti on nii, et ma ei mõtlegi õngedest ega kalavetest, vaid kuulan sõnavõtte luule, muusika või teatrikunsti kohta, ja korraga on mul tema väsimatud sõnad nii selgesti kõrvus — ta jätkab oma õpetlikku juttu samalt järjelt, kus see meil turul pooleli jäi.

Ja mõnikord on tema kuju mu silma ette kerkinud, kui nägin-kuulsin, kuidas kantseleidest kohalesõitnud asjamehed meie kolhoosides külvi või lõikuse ajal agrotehnilisi ja organisatsioonilisi juhtnööre andsid ...

Arvan, et kadunud kellassepa lesel oleks juba aeg jätta oma vahelesegamised ühiskondliku tähtsusega selgitustöösse.

1956

TUULEJAHVATAJA

Aastate poolest oli Johannes Ukareet juba üle kolmekümne, aga ta ei olnud veel leidnud oma kohta elus. Ta oli oma iseloomu tõttu meheks saamisega hiljaks jäänud. Heatahtlikumad arvustajad ütlesid, et nagu mõni puu hakkab vilja kandma hoopis hiljem kui teine, samuti on ka inimesed sordi järgi. Mõned aga lõid Ukareeda puhul lihtsalt käega — ei olevat sealt enam loota midagi, on ja jääbki Uka-Jukuks, nagu teda üldiselt hüüti.

Ukareeda mahajäämine oma aastatest tuli nähtavasti sellest, et teod ei suutnud tal plaanidega sammu pidada. Ta oli kõike muud kui vähenõudlik. Tihti võis temalt kuulda, et kui inimene hakkab oma kodu soetama, on pehme mööbel ja hea raadio esimesed tarvilikud asjad. Väga paljude näidete varal võis ta selgeks teha, kui mitmevõrra mugavam liiklemisvahend on auto, võrreldes hobusega, keda tuleb sööta ja joota ka siis, kui sul teda üldse tarvis ei ole. Ta oli lugenud ja kuulnud mõnestki kaugemast reisist ja väitis vaimustatult, et Eesti loodus võib inimesele meelepärast olla ainult siis, kui kord aastas on nähtud Krimmi ja Kaukaasia vägevat toredust.

Aga enda vastu ei olnud Ukareet kaugeltki sama nõudlik kui elu vastu ja sellepärast olid ta tööd ning tegemised nagu kehvad raasukesed tema kujutluste ja soovide rikkalikult pidulaualt. Kõige lähemal tundis ta end oma unistuste täideminekule siis, kui tal oli taskus värske ajaleht järjekordsete võidulaenu loosinumbritega. Aga paraku pidi ärevus, millega ta oma väheseid obligatsioone kontrollis, alati nukraks pettumuseks kohmetama. Ei olnud veel ... Ja kui kord oligi — Ukareet võitis tõesti kord sajalisega kakssada —, siis ei olnud ta rõõmsam kui hoopis ilma jäädes. «Minu õnn on

ära narritud,» ütles ta rõhutatud nukrusega. «Kes teab, kas päris võit nüüd nii pea enam tulebki . . .»

Ukareet oli endiste aegade vallakirjutaja poeg ja ka ise püüdis ta oma tööjärge umbkaudu samal joonel hoida. Ta oli olnud külanõukogu sekretär, siis rahvamaja, siis raamatukogu juhataja . . . Igal pool oli aga tööd tunduvalt rohkem, kui tegijale meeldis, ent palka märksa vähem. Ja igas ametis leidis Ukareet, et antud ülesanded ei ole väärt tema võimeid. Nihkudes ühelt töökohalt teisele, ilma et tõusu oleks märgata olnud, sai temast kindla kuupalga põhimõtteline vastane. Mis see on — ela nagu veis täpselt väljakaalutud ratsiooni peal! Keegi ei tasu sulle vaimustuse ja suurepäraste plaanide eest. Ukareet pani end uskuma, et õigeks saab pidada ainult niisugust kohta, kus inimese energia tõstab töötasu sama täpselt nagu temperatuur elavhõbedat. Ja niisugust elujärge ta nüüd otsis juba pikemat aega.

Üldiselt oli Ukareet üsna jutukas mees, aga neist uutest põhimõtetest oma elukorralduse alal ta ei armastanud kõnelda. Kunagi oli ta juhtunud sellest mõne sõna lausuma, ja kohe olid inimesed teda õpetama hakanud, et kusagil ei ole see seadus kindlam kui kolhoosipõldudel: kuidas töö, nõnda palk. Aga ei . . . seda mitte! Ukareet teadis väga hästi, et need riistad, millega põldu haritakse, võtavad inimese kätest liiga kõvasti kinni. See ei olnud võimalik . . . Teda oli mujale tarvis — vastavalt kalduvustele ja huvidele.

Oma elu korraldamise kõrval oli Ukareet sageli agar algataja ning eestvõtja ka ühiskondlikus tegevuses. Oli aeg, kus ta unistas kuulsuse vallutamisest ruudulisel laual. Tähti ja numbreid pomisedes tõstis ta kümmekond suurmeistrite partiid läbi, õppis mõned esimesed ja viimased käigud isegi pähe ning organiseeris siis Pihlaküla esimesed esivõistlused males. Olles küll, nagu öeldakse, asja hing, ei pidanud ta ise siiski lõpuni vastu, vaid loobus kohe, kui kohalikud koolipoisid kolmes esimeses partiis olid tema kuninga halastamatult maha murdnud.

Siis tuli orkester. Kuhu see kõlbab, et pidudel ja pärast kino noored inimesed tantsivad lihtsalt lõõtsa järgi? Kui Ukareet ise oli rahvamaja juhataja, siis ta selle peale ei tulnud, aga nüüd, paar aastat hiljem, tõstis ta selle küsimuse teravalt üles. Ja mitte ainult

seda. Ta organiseeris kokku kõik ümbruskonna mehed, kel oli mingi pill ja kes oskasid mängida. Lisaks lõõtsale kogunes kaks viiulit, kitarr, klarnet ja basspasun. Ise ta võttis käsile trummi ja muud sinna juurde kuuluvad löökriistad, mis juba vanast ajast vedelesid rahvamaja pööningul. Harjutused käisid hea eduga ja mõne kuu pärast võis orkester esineda. Siis aga tuligi asjale mõra sisse. Kui rahvamaja juhataja küsis, kuidas orkestrit nimetada, sai ta ansambli organisaatorilt must valgel täpse teksti: «Vaheaegadel ja tantsuks mängib John Ukareet ja tema orkester.» Teised mehed aga, kui ka nende arvamist päriti, leidsid, et niisugune silt on täiesti sobimatu. «Kas me, kuramuse pihta, Uka-Juku orjad oleme?» küsis meier, basspasun kaelas. «Meil mängib metsavaht esimest viiulit, aga mitte trummilööja!» ägestus sovhoosi puusepp, kes puhus klarnetit. Ukareeda juuresolekuta võeti vastu uus otsus, mis ka varsti kuulutustele ilmus: «Pidul mängivad Pihlaküla pillimehed.»

Aga võib-olla et selle väikese vimma tõttu ei läinudki neil esimene avalik esinemine nii ladusalt, kui loodeti. Ukareet kehitas tujutult õlgu ja ütles: «Kui seitse meest mängivad, kas siis mina saan üksinda takti pidada?» Ja ta jättis Pihlaküla pillimehed maha, et seda suuremat tähelepanu pühendada oma isiklikule elule.

Tema kõrv oli aja jooksul kinni püüdnud mõnedki sõnad, mis ei läinud meelest, vaid pirisesid ümber pea nagu tigedad sääsed. — «Uka-Juku on Uka-Juku. Kui tema midagi tegema hakkab, on nurgatagused naeru täis . . . See jääbki meheks saamata . . .» Niisugused ütlemised tegid meele väga kibedaks. Aga ühtlasi andsid need ka mingit jonnakat jõudu. — «Ma neile veel näitan . . .»

Sügisene seenemets oli saagirikas, kala võttis veel õnge. Ukareedale hakkas meeldima üksinda metsas uidata ja elu üle järele mõtelda. Ta tundis, et see on tema elus tõsine samm edasi, kui ta nüüd endamisi nii tähtsaid plaane peab. Ja pealegi ta hakkas neid täide viima.

Kõige uue alguseks Ukareeda elus oli see, et ta hakkas jälle ametisse, misjuures ta jäi ustavaks oma eitavale seisukohale kindla kuupalga suhtes. Linnas toimu-

nud läbirääkimiste alusel sõlmiti kokkulepe, mille põhjal Ukareedast sai Loomtoorsaaduste Varumise Rajoonikontori piirkonnaagent. Uus amet nõudis temalt, et lamba- ja kitsenahad ei kõlguks asjata pööningutel, et kusagil ei vedeleks hobuste saba- ja lakajõhvi ega seaharjaseid. Tasu, peamiselt protsentide alusel, tõotas agendile jõukust ja head elu, kui plaan oma piirkonnas täita ja tublisti ületada.

Esimestel tegevuskuudel see ei olnudki võimatu. Ukareet armastas liikuda, ta oli ladusa jutuga ja igal alal heade nõuannetega külaline, kellele püüti vastu tulla. Kust leidus nööritäis nahku selga võtta, sealt juhatati ta järgmisse peresse, kus pidi olema üht või teist, mida Ukareeda plaan nõudis. Aga hiljem, eriti kui algasid kevadised põllutööd, muutus asi märksa täbaramaks. Preemiaprotsentide arvestamine kippus hoopis ununema. Kibeduse ja kadedusega vaatas Ukareet lambaid, kes kõndisid karjamaal, nahad alles seljas, samuti hobuseid, kes peletasid parme sabadega, mille varumine tuli paratamatult sügiseni edasi lükata.

Järgmiseks Uka-Juku meheteoks oli see, et ta hakkas, nagu küla ütles, enam-vähem naisemeheks. See sündis tema uue ameti esimestel edukatel nädalatel. Juba pikemat aega tundis Ukareet Minna Vilbardit, üheksa-aastase pojaga leske, kes hea hoolega töötas kolhoosi linnufarmis ja kellel oli väike mugav maja. Kord noore lumega, aga juba üsna kõva külmaga oli Ukareet siin ringis nahkade jahil ja kandis oma saagi Minna juurde kokku, et siis kogu kraam mõne juhusliku autoga linna toimetada. Õhtu tuli kätte, sobivat küüdimeest ei sattunud. Ilm läks aga sellest ööst õige kurjaks, hakkas kõvasti sadama ja tuiskama, ajas teed umbe. Ukareet jäi mitmeks päevaks Minna juurde oma vara valvama, ja kui ta viimaks leidis transpordi, olid nad oma asjaga sealmaal, et enne kui ta nahkadega linna sõitis, tõi oma diivani, raadio ja muud kompsud Minna majja. Kui väike Peeter, Minna poeg, laupäeval koolist koju tuli, ütles ema, et onu Johannes jääb talle nüüd isa asemele. «Aga see on ju Uka-Juku . . .» sosistas poiss emale kõrva. Minna põsed lõid punetama. Ta heitis pojale hukkamõistva ja hoiatava pilgu. Ukareet küll ei kuulnud, aga mõnevõrra ta siiski aimas väikese Peetri sosistuse sisu. Ta aimas selles midagi samataolist, nagu talle

varem aja jooksul oli külast kõrva hakanud: ei Ukareedast ole meest ega midagi . . . Ka siin! . . . Ta oli arvanud, et leiab Minna majas kindla varjupaiga kurjade ja kadedate keelte eest, inimeste õeluste eest, kes ei saa sellest aru, kui kellelgi on kõrgem lend hinges. Kuid kahjuks ei olnud ka siin seda varjupaika. Mitte ainult väike Peeter, vaid ka Minna enda sõnad ja pilgud näisid temalt nõudvat ning ootavat midagi muud, kui ta oli. Aga Ukareet jäi endale kindlaks. Ta ei mõtelnudki sõnnikut vedama hakata ja külarahva halli karja hulka ära kaduda.

Elu nõudis Ukareedalt visa võitlust oma mehenime väärikuse eest. Muuseas kasvatas ta endale nüüd vurrud. Aga kuna need hakkasid kuju võtma nimelt kevadel, kui nahkade ja hobusesabade kokkuostmised ja ühes sellega preemiad tal käest hoopis ära kahanesid, siis ei olnud tema välimuse mehisemaks muutumisel Minna silmis suuremat kaalu. Minna võis Ukareedale endise rahuga öelda, et tal oleks nüüd palju mõistlikum kolhoosis tööl käia, kui jalgrattaga mööda külavahesid nühkida, ei asja ees ega teist taga.

«Ah mine . . . jäta juba . . .»

Järjest sagedamini tuli Ukareedal tarvitada neid harjunud sõnu, mille toonis kõlas nii pahurust kui ka nukrust, et naine sellest aru ei saa, kuidas elu on t e m a võlglane, hoopiski mitte vastupidi.

Aga ta ei tahtnud, et tal tekiks tõsisemaid lahkkõlasid Minna majas, kus oli hea ja rahulik elamine ka siis, kui ta ise midagi ei teeninud. Nende kooselu oli seadustikuks abieluks vormistamata; nad lihtsalt «elasid ühte», nagu maainimesed ütlevad. Algul nõudis Minna küll üsna otsekoheselt, et tuleks ära registreerida, elu kombesse panna. Aga siis seisis Ukareet sellele vastu. Tal olid külanõukogus sellest saadik, kui ta oli seal sekretäriks olnud, mõnevõrra vimmased vahekorrad, ja leides, et tal on ebamugav minna sinna peigmeest mängima, puistas ta naise üle sõnarohkete seletustega vabaabielust kui kõige kõrgemast perekondliku elu vormist, mis põhineb vabadusel ja armastusel, ja mitte mõne kantseleiroti varesejalgadel.

Kuid nüüd, kus Ukareedal olid taskud jälle tühjad ja Minna soovitas tal kolhoositööst osa võtta, arvas mees õige aja olevat külanõukogus siiski ära käia. Ta tegi

pikema sissejuhatuseta vastava ettepaneku. Minna aga, sellest hoolimata, et tema perelisa-ootus ei olnud enam mingi saladus, ütles külmalt ära:

«Kui on senini niisama läbi saadud, eks siis vaatame veel . . .»

Põhjendused, mis Minna keeldumisele järgnesid, olid küllalt karmid selleks, et mees pidi varsti tagasi tõmbuma:

«Ah mine . . . jäta juba . . .»

Ukareet ise läks aga jällegi oma varumiserännakutele. Hea seegi, et see amet andis talle õiguse oma tahtmist mööda hulkuda ja rännata. Väike Peeter aitas Minnal kolhoosi kanu talitada, Ukareet käis aga järjest kaugemates metsaperedes, kuhu talvel suure lumega ei olnud kerge juurde pääseda. Harva, aga vahel ikkagi sai ta mõne unustusse jäänud, poolkoitanud lambanaha või kämblatäie jõhvi. Aga seda ta ei unustanud, et oli viimane aeg teha tõsist, midagi suurt, midagi niisugust, mida ei ole tarvis sõnadega püsti hoida, vaid mis seisab ise ja sunnib kõiki ütlema: mehetegu . . . seda ei oleks temast uskunudki . . .

Selle hoolega otsitud ja kaua kavatsetud suure teo kuulutas Ukareet välja ühel sajusel septembriõhtul. Minna saatis ta poodi petrooleumi tooma. Tuli sõna kuulata, tuli naise käest paras raha taskusse pista, kardnõu käe otsa võtta ja minna. Ja kui ta tunni-poolteise pärast, kui oli juba täiesti pime, tagasi jõudis, siis see sündiski. Ukareet pani raske nõu köögipõrandale maha ja ütles:

«Jääb siin majas viimaseks korraks see õlitoomine . . .»

«Mis jutt see siis jälle on?» küsis Minna lampi lahti keerates, et sinna õli valada.

«See on tõsine jutt. Elektri panen sisse.»

Ukareet uuris teraselt oma sõnade mõju, mis olid öeldud tähtsa rõhuga ja mitte ilma seesmise erutuseta. Aga Minna jäi üsna ükskõikseks. Ei mingit rõõmu ega üllatust, ainult vaevaltmärgatav naeratus suunurkades.

«Kas sind see asi ei huvitagi?» küsis mees veidi aja pärast pettunult.

«Minu huvi aitab siin vähe,» ütles Minna jahedalt, «ja sinu oma veel vähem. Esimees rääkis alles mõne päeva

rest, et meie kolhoos on voolust veel kaugel . . . Tulevaks sügiseks ehk saab selgema valguse külla, varem mitte. Ja kui sina arvad, et me niikaua peame selle õiga läbi saama, siis tuleb küll kohe tuli ära puhuda ja pimedas istuma hakata . . .»

Ukareedale lõi selge rõõm näkku, kui ta taipas, et naine oli temast valesti aru saanud. Ta pani kämbla Minna pihale ja kange naer kiskus tal pea kuklasse. Nii väga oli tal hea meel, et tema tähtsa otsuse õige mõju oli alles ees.

«Rumal oled, naisuke!» ütles ta. «Sa ei saa aru . . . Muidugi, kui ma ootaksin kolhoosi elektrit, tuleks veel vaadiga õli vedada. Aga ei . . . mitte seda . . . Mina ise! Mina ise panen elektri sisse. Oma jõujaama ehitan. Meie valgus, Minnakene, tuleb tuulest . . .»

«Tuulest? . . .»

Ukareet sai isegi aru, et ta oli ebasobival sõnal peatuma jäänud. Seda ägedama hooga hakkas ta nüüd oma kavatsust ligemalt seletama. Ta tõi kolm majapidamist kaugemaist küladest näiteks, kus lihtsad tiivad tiirlevad majade kohal ja aknad aina säravad. Tuulest tuleb valgus, nimelt tuulest. Ta olevat seda oma silmaga näinud, ta olevat juba ammu seda plaani pidanud. Ja nüüd . . . Minna vaadaku — nüüd olevat ta kaupmehe käest laenuks saanud vana targa raamatu «Ettevõtlik asjaarmastaja elektri alal ehk uus valgus igasse majja». Nüüd ei ole enam muud kui materjalid kokku ja käed külge!

«Kas sa tõesti sellega toime tuled?» küsis Minna kahtlust varjamata.

Ei olevat midagi lihtsamat siin ilmas . . . Aga ärgu Minna ainult arvaku, et mida suurem tuul, seda valgem tuba, ja kui tuleb vaikne ilm, siis torka jälle tattninadele tuli tahti. Ei. Vool muudetakse alaliseks! Olgu väljas või nii vaikne, et suits ei liigu, Minna muudkui vajutagu nuppe. Valgus — see on enesest mõista. Aga elektriga võib isegi kohvi keeta. Ja veel mõndagi muud . . . Kas maailmas on vähe majasid maha põlenud sellepärast, et naised triikimiseks süsi tagavaraks kogusid? Aga kui on elekter majas — pista ainult otsad seina, ja ühe minutiga on raud tuline nii et särtsub . . . Ja ei juhtu eluilmaski, et raadio jääb äkki tummaks — aku tühi. Oma pill mängib voolu peal, aga teistele, kel-

lel ei ole elektrit sees, miks mitte, neile võib laadida. Kümme rubla korra pealt ei ole palju võtta. Ahah! Tuul puhub, tiivad käivad ja raha tuleb ...

Minna eksis, kui ta arvas, et Ukareedal see hoog varsti üle läheb. Vastupidi — mehe tragidus aina kasvas nii sõnas kui teos. Iga kord kui ta koju tuli, tõi ta kaasa mitmesugust materjali oma ehituse jaoks. Kõik nurgad kogunesid täis plekitükke ja traadikimpe, raudklambreid ja teraskruvisid, lauatükke ja laenatud tööriistu. Ja kui Ukareet selle kõige juures märkas vähimatki umbusuavaldust naise näos, siis sedamaid läks tal jutt jälle hoogu, et maalida lepituseks pilte nende valguserikkast tulevikust.

«Ära arva, Minnakene, et ma kade olen, et ma kolhoosile keelan seda mõnda kilovatti, mis kulub kanala valgustamiseks. Või miks, õieti ütelda, kolhoosile — ka see läheb ju sinule. Sina seal talitad, sina oled seal perenaine. Ja mõtle, kuidas sul töö on mugavam, kui pole tarvis laternat käe otsas kõlgutada, vaid kogu ruum särab kui pühade kirik... Elekter, võid kindel olla, tõstab kanade toodangu varsti mitmekordseks. Eriti sügisel ja talvel, kõige pimedama ajaga. Ja selle juures ei ole sul endal õieti mingit vaeva. Lambid, ütleme, ripuvad kanalas, aga nupu panen ma sulle voodijalutsisse. Kell neli, viis — juhtub, et sa ärkad. Ja sul ei tarvitse tõustagi, sirutad ainult jala teki alt välja, vajutad korraks varbaga ja — kikerikii! Kõik sinu kakskümmend kukke korraga laulavad, kõik sinu kakssada kana lendavad korraga vurinal õrtelt alla ja... nokalagin künade kallal! Aga eks nokast ju kana munebki...»

Pool nõutäit oli viimati toodud lambiõlist järel, kui Minnal sai aeg täis, et ta pidi kanad oma ajutise asetäitja hooleks jätma ja linna sõitma... Ukareet, kui ta naist saatmas käis, tõi koju kaksteist elektripirni, et neid jätkuks oma majapidamise valgustamiseks ning jääks üle ka kanala jaoks. Ja ta otse põles tegutsemistahtest. Millal veel, kui mitte nüüd!

Ukareet käis kolhoosi juhatuses. Esimees ei keelanud seda ühte kuuske, mida Minna mees nii väga palus oma jõujaama mastiks ja mille eest ta pealegi lubas nädala või paari pärast ka kolhoosi kanalat valgustama hakata.

«Eks sa proovi, kui arvad, et asja saab...»

Samal päeval läks Ukareet metsa kuuski vaatama. Viimaks valis ta ühe välja, mis oli küllalt pikk, et seal, kus ta pidi püsti pandama, paari sülla võrra hoonetest ja õunapuudest kõrgemale ulatuda. See oli eriti tähtis, sest miski ei tohtinud kõveraks keerata tuult, mis tuleb Ukareeda jõujaama tiibadesse. See pidi puhuma vabalt ja kogu jõuga...

Talgutöö korras võeti puu maha ja veeti palk kohale. Paar pudelit viina ja paar pannitäit praetud mune tõstsid kokkukutsutud mehed parajasse tujusse, et mast püsti panna. Koht selleks oli Ukareedal ammu kindlaks määratud. Nende maja lähedal oli üks kolhoosi aitadest, lihtne taluait, uuevõitu hoone, kus tavaliselt hoiti kolhoosi seemnevilja. Sinna, vastu aida otsa, pidi Ukareeda jõujaama mast end toetama.

Külmanud maasse kaevati paras auk. Palgile latva kinnitatud köie otsad visati kahele mehele, kes aida katusel seistes pidid neidpidi tõmbama. Teised upitasid masti maast üles — esiti kätega, siis õlgadel, siis teivaste otsas. Kostis üldine ähkimine ja Ukareeda enda vägev kamandus: «Üks... kaks...», millele siis kogu abivägi koos otsa kisendas: «Korraga!»

Palk oli juba pooleldi püsti, kui sidejaoskonna juhataja naine pooljoostes õue tuli ja juba eemalt hüüdis: «Seltsimees Ukareet... Seltsimees Ukareet...!» Aga teda ei pandud tähelegi.

«Üks... kaks...» hõikas peremees täiest kõrist ja tõsises vaimustuses.

«Seltsimees Ukareet... Minna laseb linnast kõlistada, et teile on tütar sündinud...»

«Ahah...» ähkis isa turjaga palgitüve surudes.

«Korraga!» kisasid kõik mehed ühest suust. Ja see oligi viimane ning otsustav pingutus. Raske hooga püsti tõustes lõi palgi keskosa aida sarikatepaari liitmed raginal puruks. Mehed, kes aidal seistes köitest tõmbasid, vajusid viimase pingutuse survega robinal kuni puusadeni katusest läbi. Tuul puistas purunenud laaste lalali, kui masti hakati vägevate raudklambritega seinapalkide külge kinni lööma.

«Kahju, et katus kannatada sai,» lausus üks vanemaid mehi, kes oli surunud pootshaagiga.

«Midagi... Eks ikka mõni laastuke langeb, kui suuri asju tehakse,» ütles Ukareet higist otsaesist pühkides.

Tema südant soojendas suur ja sügav rõõm. Mast oli püsti. Ja pealegi — talle oli tütar sündinud.

Olid tugeva sügistuulega ilmad, aga tiibadega, mis pidid siin käima hakkama, oli asi keerukam. Ukareedal läks mitu head kuiva lauda juba kirve all raisku. Laast kiskus nagu kiuste sissepoole ja rikkus tiibade joone ära. Et mitte asjata aega raisata, otsustas Ukareet tiivad meistrilt tellida. Ise ta siis tegeles peamiselt generaatori hankimisega. See nõudis mitmeid käike ja pikki jutte, seda enam, et kallis asi tuli osta võlgu. Viimaks see siiski õnnestus. Osa hinnast tuli kohe ära tasuda ja liikudestki ei saanud kõrvale põigelda. Aga siis oli tal lõpuks ka käes see kõige tähtsam — kogu ürituse süda ja hing, võimsus ja pinge, vatid ja voldid ...

Ukareeda vaimustus aina kasvas iga saavutatud edusammuga. See aitas tal vähehaaval raha laenata, kui oli tarvis, ja samuti aitas see tal meistermehi endale nõusse ja appi saada. Minnale, kui ta koju tuleb, mõtles Ukareet, võis igasugu abimeestest üldse mitte kõnelda. Muidugi — milleks seda! Sest pidi ju elekter mitte ainult Minna maja aknad särama panema, vaid ka Ukareedale endale uut ja paremat valgust heitma. Peeter käis koolis, elas internaadis, nii et ka tema ei teadnud abilistest suurt midagi. Ja kõigele lisaks — selles ei võinud olla midagi ebaausat, sest kogu ehituse ülemjuhatajaks ja ainsaks asjatundjaks ei olnud ju keegi muu kui Ukareet ise.

Nii koitis varsti päev, kui Ukareet hakkas masti otsa minema. See oli raske, aga õnnelik tee. Paraja lahedusega sidus ta sedelgarihma oma puusade ja posti ümber. Tal oli kaelas vana kalakott, milles kolises mitukümmend ägli raudpulka, nende hulgas vanu raspleid, murdunud vikateid ja muud, mis kõlbas jalatoeks palgi sisse taguda. Kirves löögiriistaks käes, astus ta sammsammult omatehtud raudredelit mööda üles, järjest uusi jalatugesid kord ühele, kord teisele poole palgi sisse tagudes. Seejuures mõtles Ukareet uhkena ja õnnelikuna, et esimest korda elus läheb ta omatehtud teed mööda ... ja — kõrgemale kui kunagi varem ...

See oli nagu nõidus, kui Ukareet tiivikut tasakaalustas. Ta seletas, et kui kärbes lendab ühele tiivale, peab see vaikses toas alla vajuma ... Ainult niisugune täpsus võivat kindlustada tuulejõu täielikku ärakasutamist, et kolmesajavatiselt generaatorilt võtta, mis võtta annab ...

«Viska köis!» Tükk tüki järel tõmbasid Ukareet ja tema poeg jõujaama üles masti otsa ja monteerisid tükku. Generaator, tiivik, saba — kõik kinnitati kohale. Kuna see sündis pühapäevasel päeval, siis oli ka väike Peeter agaralt asja juures, kandes oma taskutes üles polte ja mutreid, tange, kruvivõtmeid ja muid tööriistu. Talle oli see põnev, kuigi ta omas südames kahtles, kas onu Juhani tuuleveski tõesti peaks hakkama elektrit andma ...

Aga Ukareet ise oli kindlalt õnnelik. Valmis! See rõõmus sõna käis tal kord ühe, kord teise osa kohta. Ja viimaks käis see kogu ettevõtte, kogu ehituse kohta: «Valmis!»

Siiski oleks Ukareet tahtnud veelgi õnnelikum olla. Ta oleks tahtnud sama kindlalt öelda ka: «Valgus!» Aga selleks ei olnud esialgu kahjuks alust, sest ilm oli nüüd täiesti vaikne. Tiivik kõrge masti otsas tegi ainult nõrku liigutusi, nagu oleks seal kärbes kord ühe, kord teise tiiva peale lennanud.

Väsinuna ja isegi veidi nukrana tundis Ukareet oma seesmise pinge langust. Uued suured ja rõõmsad sündmused nende majas ei olnud enam tema teha, neid võis ainult oodata. Minna ja lapse kojutulek olenes arstide otsusest. Ja valguse süttimine nende vastuvõtuks olenes tuule tõusmisest.

Tuul tuli enne kui Minna, aga ta ei toonud kaasa seda suurt rõõmu, mida Ukareet ootas. Umbes kesköö paiku hakkas väljas kohisema ja raagus sirelid peksid rõdinal vastu seina. Ukareet ärkas, tõmbas ärevalt kasukapihiku selga ja säärikud jalga, et joosta välja vaatama, mis tiivad teevad. Pime oli, näha polnud midagi. Küll aga võis ta õues kuulda hoopis uusi hääli — vurinat, vuhinat ... peaaegu huugamist. Kõrva vastu masti surudes kostis see eriti võimukalt. Kogu aida tugevad palkseinad ja isegi maa jalge all olid imelikku värinat täis.

Aga mida ei olnud ja mida ei tulnud, see oli oodatud valgus. Tiivik tegi oma tööd täie hooga, aga lampidesse ei ilmunud vähematki viirastust. Kuked ei mõtelnudki laulma hakata, vaid magasid edasi, vastupidi Ukareedale endale, kes ei saanud enam silma kinni,

vaid istus vana õlilambi valgel hommikuni oma raamatute, väljakirjutuste ja skeemide taga. Kus oli viga?... Mis ta oli valesti teinud?...

Ta ei väsinud, ei saanud väsida, sest ka tuul ei väsinud. Kui päike tõusis, läks Ukareet uuesti õue, et vähemalt tiibade tiirlemisest rõõmu tunda. See oli tõesti tore pilt. Kiirus tegi tiiviku peaaegu nähtamatuks. Masti otsas oli ainult läbipaistvana värisev ketas, mis virvendas generaatori kohal nagu kuma püha mehe pea ümber. Aga kus oli viga... mis oli ta valesti teinud?... Elutult lõksusid lülitid ta näpu all. Katsu pirnipesasid või keelega — voolu ei olnud!

Veel samal päeval otsustas Ukareet oma asjatundmise elektri alal kindlamale alusele seada, nimelt linna sõita ja osta uus põhjalikum elektrotehnika käsiraamat. Ühtlasi võis ta järele kuulata, millal Minna tütrega koju tuleb. Ta kavatses seal soovitada, et väljakirjutamisega liiga ei rutataks, sest inimese tervis on kallim kui miski muu... Paar-kolm päeva veel — sellest ta arvas jätkuvat, et oma perekonda väärilises valguses vastu võtta.

Kuid sõit linna torkas uue kibeda okka Ukareeda südamesse. Esialgu läks küll kõik ladusalt, ta sai ilma suurema ootamiseta juhuslikule autole, leidis siis kauplusest õige paksu raamatu elektrotehnika kohta ja oli kindel, et ta selle varal varem või hiljem oma jõujaama korda paneb. Aga kui ta siis läks järele kuulama, millal Minnat koju oodata, teatas valveõde talle muheda muigamisega, et isa on hiljaks jäänud, kuna ema ja tütar sõitsid koju juba umbes kolme tunni eest... Mis see enam aitas, et Ukareet oli nüüd tagantjärele täiesti kindel, et nad sõitsid samas taksiautos, mis talle Kureoru teel vastu tuli! Kõik tema kaunid kavatsused olid jällegi kokku varisenud... Piduliku vastuvõtu asemel oli kodus tühjus ja korralagedus, pühkimata põrand ja kütmata ahi. Uue valguse asemel pidi tema mehenimele langema uus vari... See oli nii masendav, et Ukareet seisis uulitsal ega teadnud isegi seda, kas ta tahtis nüüd nii kiiresti kui võimalik koju jõuda või sõita hoopis kuhugi mujale — nahka varuma, kuni häbi iganeb...

Minnat aga, kui ta oma lapsukesega koju jõudis, ei pannudki kütmata ahi ja koristamata maja nii väga

jahmatama. Hea seegi, et tal teine välisukse võti kaasas oli. Ja veel parem oli see, et tema asetäitja oli kanatas — tuli talle vastu, tõi puud tuppa ja laenas õli lampi, mis oli sama tühi nagu nõu köögis pingi all. Mis siin ikka imestada või küsida, mis reisidel Ukaluku ise võiks olla. See kõik oli nii tema moodi — jaastud ja rauakoli põrandal, paberid ja raamaturäbalad leivatükkidega segamini laual. Tema moodi oli ka see, et tiivad aida otsas jahvatasid küll tuult, aga elektripirnides, mis rippusid laes, oli ainult nii palju valgust, kui petrooleumilambist neile peale paistis.

Ukareet tuli koju õhtul suure pimedaga. Paks raamat kaenla all ja viinalõhn vurrudes, jäi ta kohmetult ukse kõrvale seisma. Ta oli end ette valmistanud kohutavate sündmuste üleelamiseks. Aga Minna ei hakanudki tema peale karjuma, ei ajanud teda majast välja, ei töönud, ei visanud millegagi, nagu Ukareet oma mõttes oli juba mitmed proovid läbi pidanud. See oli seda halvem, et niisugusele vastuvõtule ei olnud vaene mees oma murerikkal koduteel mõeldagi mõistnud. Mida muud võis see tähendada kui seda, et Minna vaatas temale kui inimesele, kes ei ole sedagi väärt, et vihastada. Ta oli allpool arvustust, — allpool sõimamist.

«Valgust meil veel ei ole...» kogeles Ukareet, et midagi öelda.

«Aga laps on,» ütles Minna rahulikult. «Tahad ehk ka korraks vaadata, või ikka ootad, kuni su omad lambid põlema hakkavad?...»

Nende sõnade vaikne ja mõõdukas etteheide liigutas sügavalt Ukareeda ärevat südant. Ta võttis lambi ja läks voodi juurde, kus niiskuvate silmadega kummardus selle väiksekese kohale, kes hoidis ära kõik raskeesiad sõnad. Vabandused ja seletused selle kohta, kuidas päevad olid läinud nii ruttu ja kuidas ta täna linna tulles oli hiljaks jäänud, võimaldasid tal ära rääkida kogu jõujaama-ehitamise loo ja lisada, et see peab olema üks väga väike, üsna tühine nõks, mis veel puudub. Aga muidu on kõik valmis. Iga silmapilk võib särama lüüa...

Aga neil ei hakanud ega hakanudki sel talvel lambiõli vähem kuluma, kui oli kulunud varem. Seda läks veel rohkemgi, sest visalt ja püüdlikult istus Ukareet oma paksu raamatu taga. Kuid selle tarkus oli tema

jaoks liiga tark. Küsimused, mis lahendamist nõudsid, olid tundmatute sõnade, salapäraste märkide ja tähtede peidus. Kevad oma järjest pikemate ja valgemate päevadega jõudis Ukareeda uurimistest ette. Tiivik aida otsas kõlbas veel ainult selleks, et tuule suunda vaadata. Ja Minna, kui ta istutas tomatitaimi, kiitis Ukareeda ehitust ka veel selle poolest, et mutid olevat kapsamaalt kadunud — ju nad vist kartsid seda võrinat, mis ilmast ilma palki mööda maa sisse jooksis ... Ja ta ei jätnud ütlemata:

«Aga mutivõrriks poleks ehk nii vägevat vaja olnud. Selle oleks võinud väike Peetergi valmis teha ...»

«Ah mine ... jäta juba ...»

Ja päevad ning nädalad läksid nagu ennegi. Möödus suvi ja Ukareeda jõujaama väsimatud tiivad hakkasid jahvatama juba uue sügise tuult. Meister ise aga hoolis oma ehitusest seda vähem, et kolhoosis olid postid juba püsti ja tõmmati traate. Ukareet mõtles mõnigi kord, kui tema tiivik tormiga õige huugama hakkas, et olekski parem, kui see värk sealt ise minema lendaks. Häbiks, näru, ja muud midagi.

Ühel septembriõhtul, kui oli möödunud üsna täpselt aasta Ukareeda ehitamise algusest, tuli Minna õuest ja ütles mehele, kes kodus last hoidis, mingi äreva õhinaga:

«Tule nüüd ... ja vaata!»

Ukareet pani lapse sülest voodisse ja tõttas välja. Siin ei olnud Minnal enam vaja näidata ja ütelda, mida ta pidi vaatama. «Rahva Jõu» kolhoos — keskus, karjalaut ja õige mitmed majad seal ümberringi — säras pidulikult elektrituledes. Need tuled tegid Ukareedal silmad kibedaks, nagu seda tuntakse siis, kui magajale õige hele valgus äkki näkku lastakse. Tema õnnetu tiivik võristas endist viisi tühja tuult jahvatada, aga Minna pidi olema see, kes talle ütles: tule ja vaata — valgus! See oli rohkem kibe kui ainult silmadele.

Aga peaaegu samade sõnadega kui õhtul kutsus Minna Ukareeda ka veel järgmise päeva hommikul õue. Tule nüüd ... ja vaata! Kolhoosimehed olid hobuste ja vankritega aida ees. Neil olid kotikoormad juba peal, nad viisid seemet rukkikülviks. Aga aida ees maas oli hunnik kopitanud ja kägarasse hallitanud vilja.

«Vaata nüüd, mis sa oled siin valmis jahvatanud ...» ütles aidamees nagu pahandust teinud lapsele.

Ukareedal ei olnud midagi vastata. Selge, et katkitallatud katus oli lume- ja vihmaveed salvenurka nõristanud. Ta vaatas hukkaläinud vilja, mis võis olla umbkaudu ühe inimese aastaleib. Ja ta tundis endal Minna ja kolhoosimeeste karme pilke, mis ei lasknud tal kauem vaikida.

«Muidugi, see on minu süü,» ütles Ukareet nagu mingit rasket asja tõstes. «Lähen räägin esimehega. Tulen tõele ... Teenin selle kahju tasa, ja siis ... teenin edasi ...»

Ja oma hea tahte tõenduseks jooksis ta hobusest ette ning tegi värava lahti, kui aidamees kotikoormaga õuest välja sõitis.

1956

EBAUSK

Õhtupoolikune päike paistis Toompea ja vaksali vahele. Ma läksin läbi pargi, rohkem jalutades kui asja pärast. Mul oli aega vaadata, kuidas väikesed poisid kastanivilju otsides kahlasid lehtedes, mida esimesed öökülmad olid rohkesti maha võtnud. Vanad pajuhiiglased hoidsid järsust kaldast kõvasti kinni. Nende kõrgete võrade peegeldused ei mahtunud ära kitsa tiigi rohekashallile veepinnale. Kaugemalt kostis autosignaale ja vedurihuikeid, sähvis sinakaid sädemeid elektrirongide kohal.

Aga mis oli see, mida ma nüüd seal pargis nägin?

Piki tasast ja sirget teerada enda ette vaadates nägin ma korraga midagi niisugust, mida ei mõistnud pidada ei linnuks ega loomaks. See paistis olevat kord rohkem kollane kui punane, ja siis jälle rohkem punane kui kollane. See tuli põõsaste varjust teeraja keskele nagu selleks, et vaadata, kas midagi karta ei ole, ja jooksis siis jälle oma imeliku rabeleva liikumisega põõsaste varju tagasi. Silmi pilutades ma teritasin pilku, aga midagi ei aidanud. Olin töö juurest tõustes unustanud prille vahetada ja lühinägelikuna välja tulnud. Mitte ei saanud aru, mis see oli, mis seal teerajal sedaviisi luuret pidas. Läksin vaikselt edasi, et korrakski ligemalt näha seda mõistatuslikku elukat, kes nüüd ei tulnudki enam teerajale, vaid jäi nagu kartlikult põõsastesse.

Need põõsad seal tee ääres olid istutatud pingile varjuks. Ja kui ma kohale jõudsin, oli kõik korraga nii lihtne ja selge. Aga mul ei olnudki aega enese üle naerda. Rõõm ootamatust kohtumisest vana sõbraga ei andnud selleks mahti.

«Kas sa näe! See oled ju sina . . .»

«Ja sina . . . Sina mis sina!»

Nii leidsin ma siit põõsastega varjatud pingilt oma

vana sõbra Anton Kannuluige, keda ma ei olnud näinud enne viis-kuus aastat. Ta istus siin nähtavasti rongi mahajäetuna. Pool pinki oli tal pakke täis — pungil portfell, kaks kokkuseotud kingakarpi, raamatupakid, ühes käsikotis suhkrukotid ja kompvekituutud, teises tehtu arbuus. Ja risti põlvedel oli tal üldtuntud mänguasi, puuvarrega ja ratastega liblikas, mis edasi-tagasi liikumisel liigutab oma kollase kere kohal helepunaseid tiibu. Seda ajaviiteks proovides oligi Anton Kannuluik mu silmad ära petnud.

«Ole hea ja istu. Nii õigel ajal sa oskasid tulla!»

Kompse koomale tõstes tegi ta mulle enda kõrval ruumi. Ja mul oli tõesti hea meel tema tugevast sõbralikust käepigistusest. Kuidas see oleks võinudki teisiti olla. Ma tundsin Kannuluike, loodusteadlast ja pedagoogi, kui alati siiralt heatujulist inimest. Tema lopsakavõitu nägu oli alati pooleldi naerul. Tema arust oli maailm väärt, et siin heas meeleolus elada, ja ta näis soovivat, et teised arvaksid samuti. Kunagi ma ei olnud teda näinud kulmu kortsutamas, ka siis mitte, kui tal oli tegemist mõne virisejaga, rahulolematu hädaldajaga. Kui uskuda neid, kes ütlevad, et õnnelikud on heatujulise isade lapsed, siis võis küll kindel olla, et õnnelikese kätesse satub see puuvarrega liblikas, mis oli nüüd meie vahel risti üle pingi.

Niisugusena tundsin ma Kannuluike, ja tema tugev optimism oli seda enam väärt, et need olid rasked ajad ja karmid kohad, kus meie tutvus algas. Ma nägin teda esimest korda «Suure Tõllu» pardal. See oli 1941. aastal, sel unustamatul sügissuvepäeval, kui vana jäämurdja Tallinna reidil ankru hiivas, et ühes karavanis paljude teiste laevadega tuhandeid nõukogude inimesi vaenlase võimuses leegitsevast Tallinnast välja viia.

Laevad olid võtnud kursi Kroonlinna poole. Vaenlase raadiojaamad teatasid nagu endastmõistetavat asja, et me kõik ühel lähemal silmapilgul õhku lendame ja põhja läheme. Fašistlikud löögijõud õhus, lahe mõlemal rannal, vee peal ja vee all olevat saanud niisuguse ülesande ja selle täitmine olevat väljaspool vähimatki kahtlust . . .

Ma kuulsin seda kuulutust kaptenikajutis, mis oli inimesi sama tihedalt täis nagu kogu laev. Ma ei näinud sel silmapilgul enda lähedal ühtki tuttavat, kellega

kõnelda. Silmitsesin nägusid ja püüdsin tähele panna, kuidas vaenlase ähvardus kellessegi mõjus. Oli seal lihtsaid töömehi, kes külmalt käega lõid: «Praalib, raisk.» Ja oli seal teisi, kes sõnatult mõttesse jäid.

Kui ma kohtan Kannuluike, siis tuleb see kõik mulle alati nii elavalt meelde. Kajuti kaugemas nurgas istusid mulle mõnevõrra tuttavad meesterahvad, keda, nagu ma teadsin, ühendasid tihedad omavahelised sidemed, ja kes, kõik neli, esimesel nõukogude aastal erilise agarusega püüdsid silma paista. Mul oli huvitav vaadata nende inimeste nägusid ja olekut, sest paar tundi varem oli sama seltskond laeva alumistes ruumides üsna põnevalt minu tähelepanu endale tõmmanud. Juhtusin peaaegu juures olema, kui üks nendest kitsal trepil higise ja söetolmuse näoga kütja kinni pidas, püüdis vanale merekarule midagi pihku suruda ja sosistas talle midagi kõrva, mis ütleja arvates näis väga tõsine ja täiesti salajane asi olevat. Aga tahmane kütja ei hoolinud sellest, vaid hüüdis täie häälega: «Korkveste?! Kust kurat mina neid teile võtan? Ja üldse, võite kindel olla, et kui «Tõllu»-taoline laev on põhjas, siis on pool merd kõiksugu kama täis, päästa ennast nii et aitab, istu sohvale või roni klaveri otsa, kui kannab, maitse asi . . .» Vana meremees oleks neile ehk midagi veelgi soovitanud, aga abiotsijad kadusid naeru ja muigavate pilkude saatel kiiresti rahva hulka. Aga kui vaenlase raadio hakkas meile surmaotsust kuulutama, istusid nad, nagu öeldud, kaptenikajuti nurgas. Eemalt vaadates püüdsin ma näha, kuidas see ähvardus neile meestele mõjub, aga nende nägudest ei olnud midagi lugeda. Nad istusid liikumatult, olid omavahel, kõigist teistest eraldi. Kuid see ei saanud märkamata olla, et mehed olid vahepeal väga silmapaistvalt muutunud. Nad olid kere poolest tunduvalt priskemad, kui mitte kaks, siis vähemalt poolteist endist mõõtu. Kui ma ei oleks kuulnud nende juttu kütjaga, siis oleksin vist arvanud, et neile on usaldatud mõni tähtis arhiiv üle mere viia. Nüüd aga oli selge, et nad on kusagilt siiski saanud midagi, mis inimest häda korral vee peal hoiab.

Seal ma saingi Anton Kannuluigega tuttavaks. Ta lihtsalt juhtus seisma mu kõrval, ja kui fašist raadios oli lõpetanud oma järjekordse surmaähvarduse meie karavanile, ütles ta rahuliku muigega: «Kas see ei ole

nende poolt kena, et nad ette ära ütlevad, mis meist nüüd saab? Ootamatused ei ole mulle kunagi meeldinud. Aga nüüd on kõik nii selge. Mul on pakk paberosse taskus ja ma tean, et neist jätkub, jääb veel ülegi . . .» See oli heaks alguseks meie jutule. Mulle meeldis, kuidas see naeratavate silmadega mees avaldas oma ülemeelekut räuskavast vaenlasest. Me läksime koos laevalaele ja vestlesime varsti kui vanad tuttavad. Neid, kellel oli päästerõngas hõlma all, ei tulnud mul enam meeldegi.

Me kõnelesime Kannuluigega kõigest sellest, millest me seni olime endamisi mõtelnud. Vaenlane oli Tallinnas. Meil oli lahti ainult meretee Leningradi. «Kirov» ja teised Nõukogude sõjalaevad olid meiega. Ähvardused vaenlase raadios ei tähendanud kaugeltki veel surma. Me olime sunnitud lahkuma, aga tagasitulekus ei olnud kahtlust. Ühised mõtted lähendasid meid, lõid hea seltsimeheliku tunde. Meie sõprus tugevnes kogu sel raskel teel, mis me läksime koos kuni esimese sõjatalve käredate pakasteni Tšeljabinskis. Mina ei jäänud sinna kauaks, me saime kumbki omad ülesanded ja ei puutunud enam tükil ajal kokku. Teadsin ainult nii palju, et Kannuluige kohuseks sai koolitöö korraldamine Eestist evakueeritud lastele. Hiljem, kui vaenlane sai juba tõsisemaid vastulööke, nägin ma teda Moskvas ja hiljem ka jälle Leningradis. Ta tuli mulle aeg-ajalt vastu kärsituna ja kiirustades, nagu asjaõiendustele komandeeritud inimene kunagi. Niisugustel kordadel ei saanud meil kuigi pikka juttu olla, aga olgu kas või ainult tänaval tükk teed koos käia, mõni silmapilk pargis pingil istuda või sööklas lõunat süüa, ikka suutis Kannuluik oma hea tuju, elurõõmsa tragiduse ja värske huumoriga karastavalt ja ergutavalt mõjuda. Hea oli teretuseks tema tugevat kätt suruda, ja kui ütlesid talle «nägemiseni», siis ütlesid seda tõesti südamest.

Ja nüüd — siin Toomepargis, kuldse sügise selges päikesepaistes . . .

«Kui kaua ei ole sind näha olnud . . .» See oli Kannuluik, kes ütles need sõnad, kuid sama hästi oleksin seda võinud öelda ka mina. Tõepoolest imelik, et sõjaaja raskuste päevil saime sagedamini kokku — Uuralite ja rinde vahel, kus meid mõnikord lahutasid tuhanded kilomeetrid. Aga nüüd — elame Eestis, kus ei ole ruu-

migi teineteisest kaugel olla, on juba seitsmes rahuaasta, ja me oleme siin senini ainult üks kord teineteist näinud. See oli üsna varsti pärast Tallinna vabastamist, kui jaamahoone, mille poole me praegu vaatasime, oli alles varemetes. Meil mõlemal oli kiire. Mõni sõna tööst, mõni sõna perekonnast. Kuulsin, et tal on korda läinud kõrgemale poole selgeks teha, et kõige vähem sobib ta mõneks administratiivseks asjameheks, ja ta oli saanud sinna, kuhu oli igatsenud kogu südamest — koolidirektoriks oma kodunurgas.

«Kükitada kabinetis ja mitte rühkida keset elavat elu, see oleks mulle nagu kivi leiva asemel.»

Need tema tookordsed sõnad tulid mulle hiljem korduvalt meelde, kui nägin, kuidas mõni mees kümne küünega oma kivileivast kinni hoidis. Ja samuti oli mulle tihti meelde tulnud ka see, et olin lubanud kunagi Kannuluike ja tema kooli vaatama sõita. Ja nüüd ta luges nagu silmist selle mu mõtte:

«Kuhu sa jäid? . . .»

«Tuleb välja, et meie sinuga oleme niisugused sõbramehed, kellele on määratud ainult juhuslikult kokku saada.»

Ma ütlesin seda ainult jutujätkuks, kuna ise mõtlesin, et veel sel sügisel või talvel pean aega leidma ja sõitma vaatama, kuidas ta elab seal Lõuna-Eesti noores rajoonikeskuses. Aga samas ma märkasin, et sõber leidis mu sõnadest nagu mingit varjatud teravust. Ta nägu tuksatas pingule, pilk tungis ühte punkti rohekashallil tiigipinnal, kus ei olnud midagi erilist vaadata. Tundus, et mu sõnade tagant on kostnud talle midagi niisugust, mis teda kuidagi eriliselt puudutas. Ma ei saanud aru, kas Kannuluik on üldse umbusklikuks muutunud või on tal siiski minu vastu väike okas hinges.

«Miks sa nii mõttesse jäid?» küsisin ma, kui vaikimine meie vahel oli kestnud juba liigagi kaua. «Ega sa minu peale ometi pahane ole?»

«Mis?» Ta nagu ärkas. «Pahane? Mispärast seda!»

«Paistab nagu . . .»

«Ei. Ei paista õigesti, kui paistab.»

See, kes seda ütles, oli jälle Kannuluik mis Kannuluik. Tema pilk tuli tiigilt tagasi ja pöördus siiralt minu poole.

«Ära arva, minusugust maakaru nii kergesti ei

pahanda,» ütles ta. «Sina vähemalt ei tuleks sellega lihtsaks tolme.»

«Jaan. Ja see on hea. Aga siiski ju segas sind kuidagi, kui ma poolkogemata ütlesin, et oleme määratud ainult juhuslikult kokku saama. Ma ei mõtelnud sellega sugugi . . .»

Kannuluik hakkas naerma. Ma ei saanud aru, kas ta naeris iseennast, mind või meid mõlemat. Ikkagi tundus mulle, et seekord on tema sõnade ja naeru taga midagi peidus. Ma olin valmis tema varjatud mõtteid piirama ja luurama, aga samas selgus, et selleks ei ole vajadust. Kannuluige otsekohesus oli täiesti endine. Laskmata mul lausetki lõpetada, haaras ta jutujärje enda kätte, et mind täie usaldusega pühendada oma veidravõitu saladustesse.

«Jäta, jäta!» ütles ta peaaegu ägedalt. «Ära hakka vabandusi otsima seal, kus ei ole midagi vabandada. Kui sa ütlesid, et oleme määratud ainult juhuslikult kokku saama, siis su sõnad ehk tõesti segasid mind mõnevõrra. Aga sugugi mitte sellepärast, et oled lubanud mind vaatama tulla, ja ei ole veel jõudnud.»

«Aga miks mu sõnad sind siis segasid?»

«Hääbi ütelda.» Kannuluik vaatas pargis korraks ringi, nagu kogudes end. «Aga sulle ma nüüd ütlen siiski.»

Ma jäin ootama.

«Õieti ei saagi seda ütelda,» jätkas ta, «seda peab jutustama. Veel õigem, pihtima. Sulle võib see naljakas olla, aga minu enda jaoks on see siiski päris tõsine lugu. Selge aruga inimene, aga aastaid ebausuga kimbus . . .»

«Kas sina?» küsisin. «Kuidas see on võimalik?»

«Jah, ei ole midagi parata. Nii piinlik lugu, et isegi sulle ei oleks mul kerge sellest kõnelda, kui ma ise nüüdsama ei oleks hakanud selles asjas aru peale saama.»

«Kõnele. Kui koos arutada, see võib aidata.»

«Arutada ei ole siin enam suurt midagi,» naeratas Kannuluik häbelikult. «Ja üldse, ega mul teoorias vist midagi päris pea peal ei seisagi. Minu ebausk kiusab, või vähemalt kiusas mind praktiliselt. Elutarkusega tuleksin kuidagi toime, aga paistab, et elul endal on vead sees.»

«Pean ütlema, et mul ei ole kerge sinust aru saada.»

«Mul endal ka mitte. Ja ka rääkida sellest ei ole sugugi kerge.»

«Püüa siiski . . .»

«Olgu. Ütlen, nagu on. Aastaid on mind kiusanud nimelt juhuslikud kokkusaamised mõnede tuttavate inimestega. Ikka ja jälle juhtub, et ma ei näe neid nagu kord ja kohus, vaid mingi viirastusliku eelkäijaga . . .»

«Kuidas seda mõista?»

«Aga lihtsalt. Lähen, kõnnin linnas — maal ei ole seda minuga kordagi juhtunud . . . Lähen, ja mulle tuleb vastu sadasid inimesi, igal oma nägu ja tegu. Mul endal omad mõtted mõtelda ja asjad ajada, ma ei otsi nende hulgast kedagi. Kuid korraga mu pilk jääb kinni vastutulijasse, kes läheneb kahekümne, viieteistkümne meetri kauguselt . . . Tuttav, tuttav mis tuttav. Jah, tema! Mul käsi juba tõuseb, et teretada, kui korraga taipan, et ei . . . ei ole. Sarnane küll, aga mitte tema, vaid võõras inimene. Olgu. Unustan, ja lähen oma teed, mõtlen oma mõtteid endiselt järjelt edasi. Ja mis sa arvad? Mõne minuti pärast — jälle . . . Tema . . . Aga nüüd juba päris tõesti tema, tähendab see, kelleks ma ekslikult pidasin eelmist vastutulijat . . .»

«Ja seda juhtub sinuga tihti?»

«Küllalt korduvalt selleks, et mind tõesti segada. Võid isegi arvata, et olen püüdnud kõigest jõust end veenda, et need viirastused on ainult juhuslikud kokkusattumised, aga tänase päevani ei ole sellest midagi välja tulnud. Noorena — siis veel oli kuidas oli. Olin unistava loomuga poiss, aga õrnemates asjades aravõitu. Ootad ja loodad, et armas tütarlaps juhuslikult vastu tuleks . . . Ja küllap siis võis juhtuda, et süda kohe kihvatas, kui keegi eemalt vaadates paistis veidikenegi tema moodi olevat. Sõja ajal samuti. Kui olin päevaks või paariks mõnes linnas, kus võis kohata tuttavaid, seal muidugi ka — vaatad alati nagu otsides ja oodates ringi . . . Neljakümne teise aasta veebruaris olin mõneks päevaks Tšeljabinskist Kuibõševi komandeeritud. Ja seal näen ühel ilusal päeval all Volga ääres — sind. Jooksen juurde, hüüan . . . aga sina, selle asemel et sina olla, vaatad mulle õlgu kehitades otsa ja ütled: «Что с вами, молодой человек?» Mul ei jäänud muud kui kohmetult vabandada. Aga kui läksin lõunale, istusid sina juba lauas, ja mäletad muidugi,

sõid hea isuga hernesuppi, millele oli rohelist sibulat peale lõigatud. Ütleme, et ka see lugu laseb end kuidagi seletada, kuna ma olin kuulnud juba teel, et olid hiljuti Ufaast läbi sõitnud. Aga mis ütled sa selle kohta, mis juhtus minuga Pärnus neljakümne kuuenda aasta kevadel? Olin seal õel külas. Ja ühel hommikupoolikul läksin tema väikese pojaga jalutama. Käisime pargis ja rannas. Korraga näen eemal puude ja varjude vahel tuttavat tütarlast, oma õpilast sõjaeelsest ajast, kui ma pärast ülikooli lõpetamist alles alustasin tööd koolis. Läksin talle vastu, aga samal silmapilgul, kui mulle tuli meelde tema nimi, Helga Ibrus, samal silmapilgul sain aru, et ei, see ei ole siiski mitte tema. Väike Peeter, mu õepoeg, aina seletas ja päris, ja seda rutem mul ununes vastutulija, keda olin eksikombel oma õpilaseks pidanud. Pöörasime tagasi sinnapoole. Ja siis jälle — ilma et oleksin enam mäletanud oma eksitust Helgaga — näen, et mulle tuleb vastu tema klassivend Rein Kõiva. See oli huvitav poiss, laisavõitu, aga erakordselt andekas, terava sõnaga ja vigureid täis kui vedru. Tahtsin kuulda, mis temast on saanud. Kuid — võid juba arvata — ulata käsi või haara hõlmast, midagi ei aita, ta läheb sinust mööda nagu võõrast inimesest kunagi. Ka Rein ei olnud Rein . . .»

«Ja siis?»

«Ma hakkasin mõtlema, kuidas seletada neid kahte juhuslikku eksitust. Vaatasin, kuidas nad puiesteel kokku said, teretasid ja käsikäes edasi läksid. Millest see võis tulla, et ma neid noori inimesi olin oma õpilasteks pidanud? Päike paistis üle kevadise mere, lahe tuul käis mulle näkku ja peagi tundus see lugu üsna lihtsa ja selgena. Arvasin, et kõige juur on väike Peeter. Mul endal siis veel lapsi ei olnud, aga arvata võis, et kuhu nad ikka jäävad. Peetri käsi minu käes, arvasin, ja kõik see, mis ta päris ja seletas, võis muidugi äratada mõtteid, mida ma ise ei märganudki. Mis saab meie rahuaja lastest? Mis päevad neil elus veel ees võivad olla selles kahe näoga maailmas, kus me elame? Ja nii võisidki mulle meelde tulla mu esimesed õpilased, keda olin näinud kasvamas klassist klassi. Sammuke veel ja kusagil mu mõtete tagaplaanil olidki Helga ja Rein. Nad olid alles üsna noorukesed, kui sõda nad mu silma alt ära viis. Ja ma ei olnud kuulnud, mis neist on

saanud või kuhu nad on jäänud. Nii... See oli esimene kord, kus ma püüdsin selgusele jõuda, miks mulle, asja ees teist taga, võõrad inimesed vahel tuttavatena vastu tulevad. Aga sellest, millega see võib lõppeda, ma sedapuhku ei mõelnud, ei tahtnud oma vastikut ebausku meelde tuletada...»

Kannuluik peatus nagu puhkuseks, aga tema ilmes peegeldus midagi hoopis muud kui mälestusi päikesepaistelisest kevadpäevast. Kohmetud tuksatused tema suunurkades näisid varjavat piinlikke mõtteid.

«Sa ei ütle midagi?» jätkas ta mõne silmapilgu pärast. «Aga kui ütleksidki, ära arvata sa siiski ei oskaks, millega see lugu lõppes. Seda küll mitte. Aga miks sa peaksid arvama, kui minu kohus on kõnelda. Jah... Oli siis nii, et tegime pargis veel paar ringi, enne kui hakkasime kodu poole hoidma. Aga väike Peeter ütles just kohviku kohal, et ta on väga väsinud. Ja siis me astusime sinna sisse kooki sööma ja mahla jooma. Väsinud ja maras väikemees nõudis minult täit tähelepanu, kui me lauda istusime. Ma sain mahti ringi vaadata alles siis, kui meile oli juba toodud, mis me olime tellinud. Sain korraks ringi vaadata ja...»

«Kumba neist sa seal nägid?» küsisin ma, et sõpra edasi aidata.

«Mõlemat...» vastas Kannuluik sügava ohkega. «Helga ja Rein istusid minust umbes kolme meetri kaugusel, otse akna all, täies valguses. Nad olid täiesti oma nägu, viis aastat ei olnud neid üldse mitte muutnud. Sa võid arvata, kuidas nende nägemine mind rabas. Oli hea, et nad teineteisele nii üksisilmi otsa vaatasid, nii oli mul aega end koguda. Ma püüdsin paista nii rahulikuna kui vähegi võimalik, valasin Peetri klaasi täis, ja siis tõusin, et oma õpilasi teretama minna. «Mis teid siis siia on toonud?» Nad krapsasid püsti nagu koolipingis. «Elu,» ütles Rein kelmikalt silmi välgutades. Helga täpsustas tema vastust: «Meie oleme abielus, möödunud laupäeval registreeriti...» Nii ta ütles ja ise punastas kõrvuni, nagu oleks see kõige eeskujulikum õpilane oma klassis viimaks siiski kuulmatu üleannetusega hakkama saanud. Endast ma ei taha rääkidagi. Kui ma seal midagi laususin, siis kuulsin ise, kuidas ma kogelesin. Nagu oleks Helga minu pruut olnud... Viimaks taipasin ütelda, et mul on kiire, ja me määrasime õhtuks uue

kohtusaamise. Peaaegu pidin väikese Peetri kohvikusse unustama, kui läksin... Nii, näed, on minuga lood.»

«Ja see segab sind?» küsisin ma osavõtlikult.

«Või veel! Kui kellelgi peas mõni kruvi puudub, nagu öeldakse, siis on ta minuga võrreldes hoopis paremas olukorras. Ta ise ei näe oma viga, ainult teised näevad seda. Minuga on asi vastupidi. Minu peas on midagi ülearu, mingi teine nägemine või tont teab mis. Teised seda ei märka, ja hea seegi, aga ma ise ei pääse kusagile teadmise eest, et olen peast vigane, vaimselt lombakas inimene...»

«Kas maksab kohe nii ütelda?»

«Aga kuidas siis? Ma ei ole ju normaalne. Normaalne on see, kes näeb tuttavat vastutulijat kas üks kord, kaks korda, kolm või neli korda. Mina aga pean leppima sellega, et näen mõnikord inimest mitte üks ega kaks, vaid täpselt poolteist korda. Kas see ei ole aju lombakus? Ma tahan olla normaalne inimene ja korralik koolmeister, aga mitte mõni poolteistnägemisega prohvet.»

Kannuluik kõneles neid sõnu täiesti tõsisena. Tema näos võis märgata kibestumise või koguni mure jooni. Kui niisuguse näoga näed inimest, keda oled harjunud nägema ainult rõõmsana ja alati üleolevana kõigist tähtsatest tuskadest, siis teeb see vägagi südame rahutuks.

«Kas ei ole nii, et sul on seal maal ehk mingit segavat kirjavara kätte sattunud?»

«Arvad, et olen lugemisega lolliks läinud? Ei, sõber. Ka sellele sinu katsele mind lohutada pean ma vastu vaidlema. Viga on siiski minus endas. Nüüd tagantjärele mäletan, et juba poisikesepõlves võis üsna tihti minuga niisuguseid asju juhtuda. Siis unustasin, ei pannud tähelegi. Alles viimasel ajal olen hakanud tõsisemalt järele mõtlema, mis see õieti tähendab. Mis aga puutub minu lugemisvarasse, siis selleks on olnud peamiselt loodusteaduslik kirjandus. Oma ebausule ei ole ma raamatutest mingit turgutust otsinud. Ja kui mulle on sattunudki kätte niisuguseid lehekülgi, kus täie tõsidusega kõneldakse mõnest selgeltnägijast, siis säärased asjad on mind ainult muigama pannud. Kas sa oled kuulnud midagi Caliastrost, ühest kaheksateistkümnenda sajandi mehest, kes oskas inimeste rumalusest

suurepärast profiiti lüüa? See mees tegi nii kulda kui ka imesid. Ta tegeles kurjade vaimude väljaajamisega ja muu seas äratas surnuist üles ühe kõrtsimehe, kes oli enda selleks ürituseks ette valmistanud enesetapmise teel. Kui selle kuulsa nõia ümmardajalt küsiti, kas tema peremees on tõesti kolmesaja-aastane, siis tüdruk vastas, et ta ei saa selles asjas täpseid teateid anda, kuna ta ise on olnud oma targa härra teenistuses ainult sada aastat. Selle mehe eluloo leidsin ma remondi ajal oma koolimaja, vana mõisalossi pööningult, ja peab ütlema, et seda oli väga lõbus lugeda. Samal pööningul leidus veel muudki müstilist. Mõnevõrra segasemaid tundeid äratas minus rootslaste kuulus Swedenborg. Too mees oli muuseas loodusteadlane nagu minagi, mineraloog, matemaatik ja rauasulataja. Aga siis korraga avanesid talle kõrgemad maailmad, temast sai selgeltnägija, otsekohe meister omal alal. Tema muidugi ei leppinud vastutulijate poolteistkordse nägemisega, vaid istus Göteborgis ja vaatas ning nägi viimse üksikasjani, kuidas Stokholmis üks maja põles. Oma võimeid ei jätnud ta enda teada, vaid eelistas üle öö kuulsaks saada. Kui kuninganna kahtles, ilmus värske prohvet tema ette ja hakkas pajatama majesteedi elust nii intiimseid üksikasju, mida ei võinud teada keegi teine. Kuningannal ei jäänud muud üle kui punastada ja uskuda. See lugu pani mind esialgu tõesti mõtlema. Aga siis ma sain kätte Kanti satiiri Swedenborgi kohta — «Ühe vaimudenägija viirastused» — ja seda, peab ütlema, oli tõesti lust lugeda . . .»

«Nii et siiski . . .» ütlesin ma ettevaatlikult. «Ja mure ebausu pärast on su nii hellaks teinud, et iga sõnake võib kohe torgata. Nagu nüüdki . . .»

«Mida sa mõtled?» küsis Kannuluik järsult.

«Mida muud kui seda, et niipea kui ma juhuslikest kokkusaamistest siin midagi nimetasin, kohe oli see sõna sul okkaks hinges. Ilma selleta sa ei oleks ju ilmaski oma lugu mulle pihtima hakanud.»

«Ei, ei, mitte sellepärast,» haaras Kannuluik jälle õhinal jutujärjest kinni. «Mitte sugugi sellepärast ma ei hakanud sellest kõigest kõnelema, et sina siin midagi ütlesid. Aga kui sa teaksid, kuidas see teema minus endas parajasti kees ja kiheles! Kui sa teaksid mu tänast kogemust . . . Jah, võin julgesti ütelda, et ma pidasin

endas otsustavat võitlust oma ebausuga, kui sa sealt pööraste varjust tulid . . .»

«Kas see tähendab seda, et mõni mind meenutav viitasetus oli sulle juba vastu tulnud?»

«Ei. Ma olin kimbus hoopis ühe teise mehega. Mitu tundi tammusin linnas ringi, ilma et ma isegi oleksin teadnud, kas ma ajan teda taga või põgenen tema eest. Küll aga sain ma lõpuks aru, et sellest, kas ma teda kohtan või mitte, oleneb minu lahtisaamine ebausust. Ja kui sa tulid, oli mul südamest hea meel, et sa ei olnud tema, vaid sina ise. Sa olid sina ise, ja mis veel toredam — ma sain sinuga kokku, ilma et ma enne sinu tulekut kedagi oleksin sinuks pidanud.»

«Aga kes on see t e m a?»

See küsimus näis Kannuluigele meeldivat.

«Ah see t e m a . . .» Ta vaatas mulle naeratades otsa. «Ära karda, et tõmban tuulest sääse pihku ja pistan klaveri taskusse. Nii hull ei ole asi minuga veel siiski mitte. See t e m a ei ole mingi teiste maailmade tegelane, vaid lihtsalt inimene, tähelepanuväärne tüüp. Ma tunnen teda ammu . . . Ma tunnen teda täpselt sama kaua kui sindki . . .»

«Ega sa mõistujuttu ei kõnele?»

«Ei, ära arva, et räägin sinust. See on tõepoolest nii, et ma tunnen seda, kellest kõnelesin, täpselt sama kaua kui sindki. Aga nime ei tea. Sellepärast ma peangi teda lihtsalt «temaks» nimetama. Ta jäi mulle väga elavalt meelde «Suure Tõllu» pardalt, samast, kus meiegi tuttavaks saime. Aga võib-olla tunned sina teda paremini, tead nime ja kõik?»

«Nii ma ei tea arvata. Räägi ligemalt.»

«Kas sa mäletad, kuidas hitlerlaste raadio lubas meid seal põhja põrutada ja surma saata? Muidugi mäletad, niisugust asja ei unustata, kui kõigest hoolimata siiski on ellu jäädud. Ja kas sa mäletad seda kohta «Tõllul», kus me sinuga hakkasime juttu ajama?»

«Mäletan.»

«Aga kas sa mäletad ka seda neljamehelist kampa seal kajutinurgas? Mäletad vist, sest mulle näis, et sa silmitsesid neid sama teraselt kui mina. Nad olid kuidagi teist nägu ja tegu. Nad olid nagu kogemata sattunud laeva, kuhu kõiki teisi oli toonud valus paratamatus.»

«Kas sa mõtled neid nelja väga tüsedat meest, kes rääkisid ainult omavahel ja sosinal?»

«Nimelt neid. Aga sosinal nad rääkisid ainult kuni Kroonlinnani. Kui ohud olid sedapuhku seljataga, siis nad kõndisid laevalael ja naersid nii, et rinnad kõmasid. Meie võitsime! Ja mis puutub nende tüsedusse, siis oli ka see neil üsna üürike. Kui nad Leningradis maale astusid, oli neid kaks keskmist turjakat poissi ja kaks päris kõhna kuju. Mis sa arvad, kuidas surmahirm merel nad nõnda priskeks tegi?»

«Näis, et neil olid kas korkvestid või mingid päästevööd mantli all.»

«Põhimõtteliselt on sul õigus. Aga mina juhtun seda asja täpsemalt teadma. Korkveste neil ei olnud. Nad otsisid neid küll, aga ei saanud. Nad ei saanud isegi tühje pudeleid, mida nad nõudsid koka käest, kui nad olid veel kolmekesi. Aga siis tuli laevale see neljas, tema ise. Tal oli raske kohver käes, ja juba eemalt ta noogutas sõpradele: sain . . .»

«Kes nendest see oli?» See küsimus huvitas mind tõepoolest.

«Kõige pikem ja õlakam. See ongi see minu t e m a.»

«Ja mis sa arvad, mida ta oli saanud?»

«Mul ei ole tarvis seda arvata, nägin oma silmaga. Nad hakkasid kohe mingit pelgupaika otsima, ja see tegi mu uudishimulikuks. Viimaks pugesid nad kõik neli koos kohvriga meeskonna pesemisruumi. Aga uks ei läinud enam päris kinni, ja nii ma seal ajaviiteks silma heites nägingi, kuidas see kosumine neil käis. Kohvrist võeti välja sületäis mootorratta õhukumme. Tema ise sai esimesena oma kolm rõngast ümber rinna. Ventiilid keerati lahti ja siis hakkasid sõbrad puhuma . . .»

«Leidlikud poisid, peab ütlema . . .»

«Kui need õhutorud,» jätkas Kannuluik, «olid kolme sõbra ähkimise ja puhkimise saatel oma täie jämeduse kätte saanud, siis tema ise patsutas ja näpistas nad läbi. Nähtavasti ta pidas nende kandejõudu oma kaalu jaoks veel napiks. Kohvrist, tühjade kummide alt, võeti pump ja löödi sellega kummid veel toekamaks. Ja esimene hiiglane oligi valmis. Vaevalt ulatasid tal mantlihõlmad veel kokku.»

«Ja siis?»

«Siis istus ta varsti seal kajutinurgas, suur kui härg,

aga hirmust vait nagu hiir. Leningradis maale astudes nägin neid kõiki ainult eemalt. Nad olid jälle normaalse mahuga mehed, õhk välja lastud, kummid kohvris. Ja siis nad mul kadusid silmist. Võib arvata, et nad tõttasid kohe edasi ida poole, sõjast võimalikult kaugemale. Millal ja kuidas meie Laadogast üle saime, seda sa mäletad isegi. Tšeljabinskisse jõudes hakkasin eesti lastele koolitööd korraldama. Tuli mõnigi tuhat kilomeetrit läbi tiirutada, et vaadata, kus ja kuidas lapsed saavad õppima hakata. Siberi pakane näitas halastamatult hambaid. Kord Sverdlovskist läbi sõites leidsin, et ma oma seniste jalavarjudega enam edasi ei saa. Läksin turule, et leida midagi viltidepoolist . . .»

«Ja tema seal?»

«Muidugi. Ma tundsin ta kohe ära. Ta seisis otse sissekäigu kõrval, poolpikk valget-punast kirja vasikanahkne kasukas seljas.»

«Ja mis ta seal tegi?»

«Ari . . . Käsi paberossikarbiga õieli, kordas kui üles keeratud: «Кому «Казбек», кому «Казбек» . . .» Ma läksin mööda, nagu poleks asigi. Esimesest nägemisest saadik on ta jäänud mulle niisuguseks kujuks, keda ma tahan märkamatult silmas pidada, et näha, kuidas tal läheb, mis temast viimaks saab. Nii ka seekord seal turul. Kui ma mõne aja pärast tagasi väravate juurde jõudsin, oli ta ikka veel omal kohal. Teiste kaubitsejate juures asja tehes pidasin teda altkulmu silmas. Näis, et ta ei olnud sel teel end mõnest ajutisest sõidu- või leivarahamurest üle aitamas. Ta andis kaupa professionaalse viiumusega ja pistis rahad julgelt karusnahkse hõlma alla.»

«Huvitav . . .»

«Mis seal ikka, inimene tegi raha. Ja nagu tuleb välja, hea eduga. Ta oli igapidi siledam, kui ma teda järgmine kord nägema juhtusin. See oli Moskvas, Sobinovski keldrikorral, aasta hiljem, Stalingradi võitude päevil. Olime komandeeritud pealinna, mina ja üks noor naisõpetaja, kes töötas Tšeljabinski oblastis. Me saime nii kalleid asju nagu uusi Moskvas ilmunud eestikeelseid raamatuid, rääkimata muudest koolitarvetest. Me mõlemad olime esimest korda Moskvas, oli palju õiendada ja veel rohkem vaadata. Kui ei oleks olnud komandanditundi, kes teab millal oleksime õhtuti puhkama saanud.

Oma toakaaslastest tundsin ma ainult kahte, üks oli kange maadleja, teine poksija.»

«Ega ometi t e m a raskejõustikumees olnud?» küsisin ma, et Kannuluige jutujärge kiirustada.

«Ei. Tema ei peatunud üldse seal all keldrikorral, vaid kuskil kõrgemal. All köögis, kus ma teda nägin, oli ta nähtavasti ainult selleks, et mugavalt sõbraga istuda, kuum kohv pliidiserval käepärast võtta. Minul oli aga kahjuks väga kiire, sest pidin oma reisikaaslase rongile aitama. Kas siis oli kusagilt autot võtta! Kompsud kaenlasse ja Arbatilt metrooga. Esimese korra läksime koos, aga paar rasket raamatupakki ja üht-teist väiksemat jäi veel maha. Mina pidin neil veel kaks korda järel käima, kuna sõitja ise ootas juba rongilepääsu. Ja siis see juhtuski, et nägin teda jälle. Tulen, rutan alla, et järjekordne kandam kätte haarata ja vaksalisse viia. Astun kööki ja näen — tema seal. Jah, istub seal sõbraga, ühega nendest, kes laevalgi olid.»

«Missugusega?»

«Kuidas ma seda ütlen... Tema kaaslaseks oli seal üks neist kõhnematest, see kõige kurvakujulisem. See oli nähtavasti niisugune tüüp, kelle viin sentimentaalseks teeb. Ega ma nendega ei rääkinud, aga kui inimesel on millegi vastu eriline huvi, siis võib paari pilguga mõndagi ära haarata. Kaks korda läksin neist mööda ja nägin mõlemat meest. Tema ise oli suitsude müümisest saadik hästi kosunud, mitte ainult riietuse, vaid kogu oleku poolest. Paistis eluga rahul olevat. Ehk seda enam, et neil ei olnud ees sugugi mitte kuivikud ja kuum vesi, vaid selle mäe jalal täidetud pudel, mille tippu veeuputuse ajal Noa laev olevat kinni jäänud. Ja köök oli kanget kohvilõhna täis. Kuid mitte kadedus ei teinud mul meelt kibedaks, vaid see, et sõbrad olid nii väga jutukad, aga mina pidin kohe vaksalisse tagasi jooksma. Ma ei häbene seda uudishimu, mis ma nende tegelaste vastu tundsin. Selles ei olnud midagi väiklast ega isiklikku. Nad mõlemad, eriti aga tema ise, olid mulle nagu raamat, mille esimesed peatükid olin saanud huviga läbi lugeda, aga mis siis äkki oli mul käest ära võetud. Tüki aja pärast jälle mõni lehekülg, ja sama lugu. Oleksin tahtnud nüüd edasi lugeda, aga ei olnud parata, jälle pidin juurest ära jooksma. Ainult mõne sõna sain ahmata. «Olen tüdinenud... Kui nad võidavad, siis võitku kord juba. Ma tahan koju...» Nii ohkas kõhn ja kurvakujuline, sügades pika küünega oma habemetüügast. Vildid, mis mul aasta eest olid ostetud Sverdlovski turult, tegid mu sammud hääletuks. Mul oli seal käimist ja mul ei olnud midagi selle vastu, et ma kuulsin mõne sõna nende omavahelisest jutust. Kuulsin ära ka need sõnad, mis tema ise oma sõbrale lohutuseks ütles: «Sa oled kena vend. Kui tilk viina võetud, siis kohe — elu, elu, miks mind vaevad! Sõda ei ole meelakkumine. Peab oskama... Ja ei tohi ennast longu lasta. Rahu ajal see rabamine alles algab. Elu on võitlus. Tervist!» Ja siis ma pidin minema. Mis mees ta on? Mis temast saab? Need küsimused olid mul ristirästi peas, kui läksin. Aga targemaks ma ei ole saanud tänaseni. Võin ainult arvata... Aga konkreetselt ja kontrollitult ei tea ma midagi.»

«Tähendab pärast seda sa ei ole teda enam näinudki?»

«Ei, pärast seda korda ei ole ma teda enam kohanud. Aga seekord küll. Ma tulin ju veel tagasi. Tulin nagu ennegi. Mul oli veel kolm-neli kerget, aga mahukat pakki vaksalisse viia. Ühes pambus olid mõned vattkuued. Siis gloobus nagu tohutu arbuus paberisse keeratud. Ja veel mõned klaasitud pildid, et oleks võtta, kui lumesõda mõne ruudu sisse lööb. Ei olnud mul ka seekord aega terasemalt ringi vaadata, kuigi olukord köögis oli veelgi põnevam. Nad olid vahepeal rohkem purju jäänud. Kurvakujuline oli jalust juba üsna nõrk. Tema ise aga paistis olevat sedalaadi viinavõtja, kes pudeli juures vägevust aina juurde saab. Kui ma neist mööda läksin, põrutas ta oma poolikult jutujärjelt edasi: «Mis nad närivad! Mis tööd nad saavad minult nõuda, kui ma olen siit mitme tuhande versta taga. Mina saan seal ilma nendeta läbi. Kui nemad siin ilma minuta läbi ei saa, andku mulle korralik korter! Aga alla kolme tuba mina ei ela.» Need sõnad lõid mulle vere pähe. Aga kuidas ma oleksin pidanud talle ütlema, mis niisugustest juttudest tuleb arvata? Ja mis sellest kasu oleks olnud? Kui elu ei ole teda targemaks teinud, ei aita ka sõnad. Ja mul oli kiire! Aga nähtavasti ka temal. Nägin, kuidas nad mõlemad palitu selga tõmbasid. «Kuhu jäävad need kuradi jõumehed?» See oli tema ise, kes vaatas kella ja sedaviisi pahandas. Ma viivitasin

minuti või paar oma koolivarakompse kokku korjates. Ja tasuski viivitada. Oodatud tulid nagu käsu peale, nii maadleja kui poksija. Ja jõudu seal tarvis oligi. Vannitoa ukse kõrval oli suur pinu tüsedaid pakke, mis kuulusid ilmselt temale. Ise ta võttis õlale ainult ühe täistuubitud seljakoti, aga vaatas siis peremeheliku pilguga, et midagi maha ei jääks, kui jõumehed kaks toekat kohvrit ja hulga muid pampe sülle ja kätte korjasid. Kurvakujulisele jäi ainult kaks lahtist saiapätsi kaenlasse ja pool rõngast vorsti pihku. Nii nad läksid. Väljas ootas auto, haruldane luksus sel ajal. Tema ise ja mõlemad rammumehed, kes, nagu ma teadsin, olid oma töö poolest autojuhid, laadisid kõik pakid sõidukisse, leidsid ka veel enestele ruumi ja läksid. Kurvakujulisel oli ainult saatja osa täita, tema jäi maha. Nukralt seisis ta seal lumiste paplite all, paljad saiapätsid kaenlas ja vorstikõverik teises käes. «Ei tea, kuhu siit sõideti?» küsisin ma. «Vaksalisse,» vastas ta ja lisas: «Aga nende autosse ei oleks enam mahtunud.» Viinavõtnud mees näis olevat niisuguses meeleolus, et võta üles kuitahes pikk jutt, aga ma võisin riskeerida ainult paari minutiga. «Mis koorem see võis olla, millega nad siit läksid?» See huvitas mind tõesti. «See koorem, kas teate, oli minu sõbra puhkus,» ütles kurvakujuline ja tegi vorstiga pimendatud linna kuupaistes kentsaka liigutuse. «Puhkus?» Arvasin, et ma ei kuulnud õieti. «Puhkus!» kordas ta. «Loe nagu kirjutatud. Teie ei usu? Ma ise ka ei uskunud, kui sõber ütles. Aga kui ära seletas, ei olnud seal imet midagi.» Ja kurvakujuline oli nii lahke, et ta selle asja ka minule selgeks tegi. Tema olevat mees, kes oskab elada, olgu sõda või rahu. Kui tarvis, topib kotid puhkust täis ja läheb ... Selle uskumatu asja olevat ta päris lihtsalt joonde ajanud. Eestist evakueeritud töötajate ja sõjameeste kosutamiseks, seletas kurvakujuline, olevat asutatud eriotstarbeline sanatoorium. Temal, kes elada oskab, olevat selle asutuse valitsejaga suurepärased sõbrasuhted ja ta olevat nõutanud endale tuusiku kaheks kuuks. Aga kuna naine ootab kodus, olevat ta oma puhkuse kuivalt välja võtnud. Saiad ja jahu, kuivikud ja küpsised, konserveeritud koor ja kakao, vorstid ja singid, kalad ja lihad, riis ja rosinad ... Ma arvan, et see oli kadedus, mis kurvakujulise nii jutukaks tegi. Tema osa sõbra suurest saa-

gist oli tõesti narrilt napp. Ja nagu selleks, et oma kadedust laiendada ka minule, küsis ta järsku tragilt: «Kas teie ka natuke seda puhkust saite?» Ja ta katsus pööbust, mis oli mul kaenla all. «Hollandi juust, eks ole?» Mul ei olnud aega ega tahtmist temaga nalja teha. Pidin minema.»

«Vaksalis sa teda enam ei näinud?»

«Ei. Mul ei olnud seal aegagi ringi vaadata. Sain oma kolleegi vagunisse aidata ja varsti rong läks.»

«Ja nii ta sul kaduski silmist?»

«Jah, ma ei ole teda enam näinud ...» Kannuluige toon muutus nüüd jälle kuidagi kahtlevaks ja otsivaks, nagu ei usuks ta ise päris kindlasti, mis ta ütleb. «Jah, muidugi, pärast seda ma ei ole teda enam näinud ... Aga see, meeles püsib ... Mõtle kust ajast! Oleks ehk juba ununema hakanud, aga korraga ... see tänane kogemus ...»

«Aga mis siis juhtus? Räägi ...» Oli aimata, et Kannuluik läheneb uuesti oma ebausu teemale.

«Oli niisugune juhtumine, et mulle näis, nagu oleksin ma teda näinud ...»

«Aga ei olnud tema?»

«Ei ... ei olnud.»

«Huvitav ... Kus ja kunas sulle näis, et sa teda nägid, kui see saladus ei ole?»

«Mis saladus! Teatris. Nüüdsama, paari tunni eest, enne päevase etenduse algust. Ma tahtsin väga midagi näha, aga peale ametlike õienduste, mis nõudsid oma aja, oli mul ka rida koduseid korraldusi, ja kuidagi ei jätkunud aega. Täna päeval tegin enda vabaks ja otsustasin enne kojusõitu korrakski ära käia, et oleks kultuursem tunne koju minna ja oskaksin möödaminnes ka nõu anda, kui omaküla rahvas koolimajas näitemängu harjutab. Jah, tahtsin minna, aga näe, ei saanud. Kassa oli tühi, ei ühtki piletit. Püüdsin seal küll kaastunnet äratada — inimene armastab kunsti, saab harva peatinna, kui kurb on tühjalt tagasi minna. Aga mis see aitab! Toolid kõik täis ja seina ääres seista pole lubatud. Ainus lootus olevat see, kui keegi on takistatud tulemast ja oma pileti tagasi toob. Tõepoolest, võib ju juhtuda. Ehk jäi keegi grippi, et lasta mind üle kunstitempli lävе. Ootasin, kõndisin teatri ees väljas, kui aga inimesed juba tulema hakkasid, hoidsin end jälle kassa

ligemale. Lootus on hea asi, temas on oma osake lohutust ka siis, kui ta luhta läheb. Ma ei saanud piletit. Etendus jäi nägemata, aga publiku nägin ära — esimesest viimaseni . . .»

«Ja sealhulgas ka see, keda sa temaks pidasid?»

«Oota. See'p see viimane oligi . . . Ma ootasin, kuni kell näitas etenduse algust. Garderoob oli kuhjaga palituid ja kübaraid täis, vestibüülid aga inimestest juba tühjad. Kui mõni üksik hilineja veel tuli, siis pooljoostes ja ise juba palitut maha ajades. Juba kaks minutit üle . . . Ei olnud kellelgi minu jaoks ülearust piletit. Pidasin endamisi aru, kas mitte nõu ja abi paluda sellelt tähtsamalt tegelaselt, kes silmanähtavalt kedagi oodates vestibüülis edasi-tagasi käis. See näis olevat keegi teatri ülemustest, mingi administratiivne asjamees. Ta ehk oleks saanud mind aidata. Aga siingi ma jäin hiljaks. Olin just tema poole pöördumas, kui välisuks veel korraks avanes ja viimane külastaja tuli. Ma vaatan — t e m a . . . Kuju, samm, iga liigutus — tema mis tema. Astus ruttamata, nagu ei oleks tal midagi selle vastu, et natuke hiljaks jääda. Ja siiski — see oli ainult üks silmapilk, mil ma olin kindel, et see on tema. Aga ei olnud, ei saanud olla . . . Sellel, kes tuli, olid väikesed vurrud nina all ja kuldhambad suus. Kogu tema olekust oli näha, et ta oli mõjukas mees. Ja mul oli isegi natuke häbi, et olin võinud nii eksida. Et tulija ei olnud t e m a-taoliste hulgast, seda märkasin ma nimelt siis, kui vestibüülis ootav teatritegelane talle aupaklikult vastu astus, tema üleriided garderoobi andis ja siis ta trepist üles saatis. Kassaluugist möödudes tegi teatritegelane külalise selja taga sõrmega paar ringikujulist liigutust. Kassatädi sai sellest märgist kohe aru. Ta haaras telefonitoru, valis numbri ja ma kuulsin, kui ta küsis: «Lava?» ja lisas siis kohe: «Administraator läks juba üles.» See oli kõik.»

«Ah nii . . .»

«Nii jah. Etendus võis alata ja mina võisin minna. Aga seda ma ütlen, et igav mul ei olnud. Etenduse asemel kerkis eesriie minus endas. Üks järsk mõte . . . ja esimest korda ma astusin oma ebausule vapralt vastu. Niipalju kui mul iganes oli olnud neid poolteistkordseid inimeste nägemisi, alati ma olin seda märganud alles siis, kui tuli see õige. Aga seekord ma jõudsin ette . . .

Hiiuugune eksitus . . . nii selge, aga siiski eksitus . . . Ma olin kindel, et kui ma nüüd lähen, siis varsti näen teda enast. Mul oli kummaline tunne. Astud teatrist uulitsale ja usud võimatut asja, nimelt: sa pööra paremale või vasakule, mine mistahes suunas, ikka satud vastamisi ühe ning sama inimesega, varem või hiljem tuleb sulle vastu tema ise, see õige, kelle eest sul ei ole nüüd pääsemist . . .»

«Huvitav . . .»

«Hullem kui huvitav. Põnevam kui kõik teatrid! Ma läksin . . . Ei olnudki vaja otsustada, kuhu poole. Jalad viisid, muudkui astu ja oota, kui ta sulle vastu tuleb. Ma läksin nagu kokkulepitud kohtamisele . . . Ja et sellest saadik, kui ma teda viimati nägin, on möödunud aastad ja toimunud suured muudatused elus, siis oli selgelgi kokkusaamine seda põnevam. Ma otsustasin teda mitte niisama lihtsalt mööda lipsata lasta, vaid pidada silmas niipalju kui võimalik. Ma läksin ja mõtlesin — kuidas ta tuleb mulle vastu? Arvasin, et küllap seda näeb kohe pealtpidigi ära, mil määral peab paika kurvakujulise ennustus, et see mees oskab elada, olgu sõda või rahu. Ootasin huviga, kas ta kujutab endast mõnda kauplusejuhatajat või artelliesimeest, või kõnnib ehk siiski ringi võidunud vattkuues, sirutab käe ja küsib, kas ma teda ei mäleta . . . Aga kõndisin mis ma kõndisin ja mõtlesin mis ma mõtlesin, meest ennast ei tulnud ega tulnud nähtavale. Otsisin kõige rahvarikkamaid radasid. Astusin isegi mõnda õllekeldrisse sisse. Nägusid kui palju ja missuguseid, ainult teda mitte. Jalad väsisid. Linna kivid väsitavad maainimese jalgu hullemini kui miski muu. Kõht läks tühjaks ja meeleolu segaseks. Tülpimus tuli peale — aja teda taga nagu teab mis õnne! Hakkasin arvama, et seekord jääbki selle mehe nägemine ainult poole korraga. Mida rohkem nägusid minust mööda voogas, seda kehvemaks kahanes minu lootus teda nähä. Esialgu tekitas see isegi mõningat pettumust, nagu see on loomulik, kui inimene otsib ja ei leia. Aga kas oli mul teda tarvis! Korraga algas mu mõttekäigus nagu uus vaatus ja mu meeleolu muutus järjest tragimaks. Mulle tuli meelde üks arukas nõuanne, mis ütleb, et kui sinus on hakanud pesitsema midagi naeruväärset, siis püüa teistest ette jõuda ja ise esimesena enda üle irvitama hakata. Seda ma nüüd

endamisi tegingi. Tola! Otsib päise päeva ajal mööda Tallinna uulitsaid inimest, kes ehk tuhandete verstade taga saeb parajasti väga jämedat ja pikka puud ning mõtleb järele oma parasiitliku elukunsti üle, tuletab meelde oma tulusaid tehinguid... Jah, mis oleks loomulikum kui see, sest eks meie tea, et meie aeg, meie kord ja kodumaa ei taha ega tohi sallida sahkerdajaid, sulisid ja silmamoonutajaid...»

Kannuluik vaatas mulle korraks teraselt otsa, kuni üks paar meist mööda jalutas, ja nähes, et ma kuulan teda tõsise huviga, jätkas ta seda hoogsamalt:

«See, mis nüüd tõstis mu tuju, ei olnud lihtsalt mööduv eneseiroonia. Ma ei näinud naeruväärsena mitte ainult oma praegust totrat ringiratsutamist, vaid ka kõiki oma seniseid poolteistkordseid kokkusaamisi. Muidugi. Mõnest juhuslikust juhusest olin endale selle veidra teooria loonud ja siis igast uuest juhuslikust kokkusattumisest otsinud ja leidnud sellele tuge. Selge. Ja siin sellele pingile puhkama ma jõudsin kindla otsusega, et käigu mu ebausk kus see ja teine! Mis mees ma olen, kui lasen pimedatel juhustel end narriks teha! Kas ei ole õigus?»

«Õigus küll... Aga kui juhtub, et tema nüüd korraga siit tiigi äärest tuleb? Siis jääd vist ikkagi oma ebausu kimpu ja see võib veel ka mind nakatada...»

«Ei, ta ei tule.» Kannuluik hakkas südamest naerma. «Mul oli selgus peaaegu käes juba ennegi, ja kui sain nüüd veel sulle kõik südamelt ära puistata, ei ole mul oma ebausust enam varjugi. Kerge südamega võin koju sõita.»

«Aga kui ta vagunis äkki sulle otse vastu istub?»

«Istugu. Sõidame seltsis, ajame juttu. Küsin, millega ta nüüd kaupleb. Ja kui ta oma raskest tööst puhkust saab, kas siis kasutab seda naturaalselt või võtab kuivalt välja...»

Kannuluik oleks tahtnud vist veel mõndagi ütelda oma võimalikust vestlusest kadunud kujuga, aga siis, ühe vedurihuike puhul, heitis ta pilgu kellale, tõusis järsult ja korjas kähk oma kompsud kokku.

«Peaaegu oleksin hiljaks jäänud. Viimane minut on minna. Tule saatma, kui sul aega on!»

Muidugi oli mul aega teda saatma minna. Aga mingit mahti ei olnud mul enam selleks, et ka omalt poolt

öelda tema pika jutu peale mõni tarvilik sõna. Vaevalt jõudsin ma temaga sammu pidada, kuni ta leidis oma vaguni. Ulatasin need paar pakki, mis olid minu kanda, vaguninõdule. Head soovid ja tervitused perekondadele jõudsime ära ütelda, aga küllakutse täpsustamine jäi tal pooleli. Vile käis ja rong nihkus liikvele.

«Palun unusta mu lugu. Ja ära mind naera. Asi on nüüd selge. Ela hästi!»

Need olid tema viimased sõnad.

Vagunid möödusid minust ükshaaval, järjest kasvava kiirusega. Oli juba hilja liikuvale rongile hüpata. Perroonil seistes tundsin ma end inimesena, kes on rongist kogemata maha jäänud ega saa sellepärast täita oma kohustust sõbra vastu. See tunne ei jäänud minust vaksalisse, vaid tuli kaasa. Oi, Kannuluik, vana kaim, või siis nii on sinuga lugu... mõtlesin ma aeglaselt kodu poole astudes. Ma ei saanud aru, kas sõbra vabanemine ebausust oli rohkem kurb kui naljakas või rohkem naljakas kui kurb. Aga mida kauem ma nii endamisi tema juhtuse üle järele mõtlesin, seda tõsisemaks tema lugu muutus. Ma pidin endale ette heitma, et ma teda ainult kuulasin ja küllalt tragi ei olnud oma sõna vahele kiiluma, kus see tarvilik oleks olnud. Nüüd ei olnud võimalik seda enam teisiti heaks teha, kui pidin veel samal õhtul korraks jagu saama oma laiskusest kirjade kirjutamise alal. Pärast mõningat sissejuhatust jõudsin poogna teisel küljel selleni, mis oli mind sundinud sulge võtma:

«...Sellega ma küll toime ei tule, et unustada sinu lugu, nagu soovisid. Asjata sa ütlesid ka seda, et ärgu ma sind naergu. Seda ma ei tee. Visalt püsib meeles kõik, mis sa kõnelesid, ja järjest tõsisemana tundub sulle see.

Kahjuks ma ei saa osa võtta sinu rõõmsast tujust, millega sa ära sõitsid. Muidugi on see hea, et sa said lahti oma hämaratest üldistustest mõnede kokkusaamiste puhul. Ja loodetavasti sa usud nüüd isegi, et oma osa sinu viirastuste teoorias oli siiski ka neil keskaja järelkajadel, mis sa remondi ajal leidsid oma koolimaja pööningult. Nii või teisiti, sa ei kahtle, et oled oma segadustest jagu saanud. Aga minus tekitavad omakorda segadust need asjaolud, mis olid sulle selle juures toeks ja abiks.

Sa nägid, eksisid ja läksid siis õiget otsima.
Aga ehk sa ei eksinudki?

Mõtle järele, kulla sõber, kui nõrkadele alustele toetub sinu veendumus, et see ei olnud t e m a. Vurrud, kuldhambad ja aupaklikkus, millega teda teatris oodati ja saali saadeti... Kas need momendid on midagi nii jäädavat ja lõplikku, et sa pidid jalamaid ümber pöörama ja linna minema, et näha õiget t e d a, keda sa siiski ei leidnud? Mõtle tõsiselt selle üle järele. Ja ära seejuures unusta, et ilusatel soojadel kevadpäevadel pungad küll puhkevad jõudsasti, aga ka õielõikajad löövad kihama. Ja halvasti läheb aednikul, kes siin asja ei tunne või lihtsalt vaikseks kõrvaltvaatajaks jääb.

Sa tead temast vähe, oled teda ainult mõnikord möödaminnes silmas pidanud. Aga sa tead temast küllaltki olulist. Sinu silmis ei peaks vurrud tema nägu varjata suutma. Liiga kergesti sa ütlesid endale ja mulle, et see ei olnud tema, ei võinud olla... Miks mitte? Kas ei ole usutav, et t e m a-taoliste juures võib väikeste sahkerdamistega omandatud osavus järjest suurejoonelisemaks karjerismiks kasvada? Käesoleval juhul, nimelt sinu enda tähelepanekute põhjal, tuleb seda eriti tõenäoliseks pidada. Kui see kamp oskas merel üksteist sõna otseses mõttes täis puhuda, et häda korral vee peal seista, küllap nad siis võisid kuival maal, muutunud olukorras, sama operatsiooni korrata selle sõna veidi kaudsemas mõttes, et — tõusta...

Mulle näib, et sinu vaikse kõrvaltvaataja osa ei ole siin õige. Sa ise ütlesid, et meie kord ja kodumaa ei salli sahkerdajaid ja silmamoonutajaid. Aga kes siis on see meie kord ja meie kodumaa, kui me ise ebausklikud oleme?

Meie vana sõprus nõuab täit otsekohesust, ja selle nimel ma pean sulle ütlema, et minu arvates sinu ebausk, millest sa arvad enda lahti saanud olevat, on võtnud ainult uue, endisest kahjulikuma kuju. Sa ei usu enam tuttavate nägude poolteistkordset nägemist. Aga selle asemel sa usud, et aupaklikke kummardusi võidakse ilma ühegi erandita teha ainult neile, kes seda väärivad... Siia võiks küll lisada niisuguse võrdluse, et sa oled ühelt jäätükilt teisele hüpanud, mitte aga randa jõudnud...

Kui ma sulle nüüd külla sõidan, mida loodan teha enge-pea, siis räägime neist asjust veel ligemalt. Seniks aga ela hästi ja tervita naist. Ja seda ma unustasin sulle ka seal tiigi ääres ütelda, et ära oma lastele kuri ole, kui see ratastega liblikas, mis sa neile viisid, õige varsti rikki läheb. Ma tean oma mudilaste kogemustest, et vänt, mis liigutab selle kollase eluka punaseid tiibu, on pandud õige nõrgast traadist.»

1957

KARU TULEB

Rajooni tarbijate kooperatiivi Pihlaküla harupood oli heledalt valgustatud, leti ees oli üsna rohkesti rahvast ja ka ärijuht oli kohal, aga ostmist-müümist peaaegu ei olnudki. Rahvas ootas. Juba eelmisel õhtul vähehaaval alanud näärituisk kihutas järjest agarama hooga üle põldude ja püüdis, kus vähegi võimalik, maanteid umbe matta. Kaubaauto oli juba mitme tunni võrra hiljaks jäänud. Aga teati, et teel ta on. Ja oodati. Mõned ligemalt inimesed olid küll tulnud ja läinud, et aasta viimased ostud homseks, aasta viimaseks päevaks jätta. Aga need, kes olid jäänud, püsisid visalt.

Kaubanduslikku tegevust asendas muhe koosviibimine ligemale kahekümne osavõtjaga. Ainsaks ebamugavuseks oli asjaolu, et tuli püsti seista, sest kauplus ei ole ju kõrts või kirik, kus inimene võib istudes oodata, kuni teda teenindama hakatakse. Aga sellestki hoolimata valitses mõlemal pool letti ladus meeleolu ja lõbus jutukus. Kui omakülainimestel tuleb jõude nii ligilähestikku koos olla, ei siis aeg lähe igavaks. Leidub küsimusi, mida tarvis ühiselt üles tõsta. Mees saab kokku mehega ning neil võib omavahel päris asjalikku arupidamist olla. Ja leidub hambamehi, kes otsivad vastast sõnaga nagu mõned sõrmevedamise või vägikaikaga. Ka sõna teravuse ja tabavuse proovil on hea, kui on tunnistajad olemas, kõige parem omakülarahva hulgast, kes tunnevad nii sihtijaid kui ka märklaudu. Ja siin neid oli.

Poemehel teispool letti ei olnud midagi selle vastu, et tema tööpäev täna nii pikale venis.

«Rahva teenistuses — alati. Magan siis, kui lastakse... Nelikümmend!»

Igerik ei olnud seal üksi, vaid meier Änilasega, oma ustava sõbraga. Nad istusid leti taga mingitel madalatel kastidel, taburet kahe vahel lauaks, ja mängisid kuut-

kümmend kuut. Mehed, kes nende mängu jälgisid, olid kahes kobaras leti najal. Kuidas välja käidi ja mida millega löödi, oli kõigil ühtviisi näha. Aga muist mehi tõmmutas leti najal nii, et nad nägid, mis kaupmehel käes oli ja mis talle maast tuli. Teised olid sama huviga meieri õla kohal kobaras koos. Meeste mängus ei olnud pealtvaatajate ees ühtki saladust. Ainult seda nad ei näinud, kui kõrgelt vilunud vastased oma võite hindasid, sest rahapaberid iga partii lõpul läksid taskust taskusse sõgaval letiääre varjus ja kinnise käega.

«Asjal peab väike huvi juures olema, igatahes...» ütles poemees, kui eemalseisjate hulgast nende õiendiste puhul paari sõnaga huvi ilmutati.

«Muidu lähed hooletuks, vorm käib alla,» oli ka meier selles asjas oma partneriga nõus.

Ja mäng jätkus vähemagi peatuseta. Iga löögiga nagu öeldi, et aeg on raha. Kui üks mängija mastikümne või tuusa välja käis, otsustas teine käeliigutuse kestes, kas selle sissevõtmiseks trumpi raisata või sööt tagasi sülitada. Lõpumängus käidi välja ja võeti tihisid nii täpselt, et mängijail näisid kõik käidud kaardid täpselt meeles olevat. Pealtvaatajatel oli raske tagantjärele tark olla. Kui keegi püüdiski hilinenult õpetama hakata, lehti tema tarkus sedamaid naeruks.

«Vaata, ole vait ja õpi. Ära tule õpetama.»

«Siin on igal nõksul nurgad teravad.»

«Maailmaklassi löögid. Ausõna.»

«Igast nähvakast näha, et siin on kaardid kunstnike käes.»

Mängijatel käed aga käisid. Kuidas neid ka kiideti, nad ei pidanud seda tähelepanu vääriliseks. Samuti nad ei lasknud end segada neist märkustest, mis kostsid kõrvalt, nende hulgast, kes mängu vastu otsest huvi ei tundnud, küll aga püüdsid muu jutu vahel mängumehi endid mõne sõnaga müksata.

«Kui juba elukunstki selge kui vesi, mis seal enam kaardimängust kõnelda...» lausus kolhoosi vana aednik aeglase ja rahuliku sõnaga.

Kaupmees kuulutas nagu vastuseks sellele väikesele märkusele käreda hooga:

«Kinni! Nelikümmend! Trumpi... trumpi! Seitsekümmend seitse. Aitab. Kolm pulka. Partii. Tere, kopikas...»

Meieri käsi läks rabinal taskusse.

Mäng käis nende riiulite kohal, kus olid välja pandud köögi- ja lauanõud ning muud majapidamistarbed. Jalametsa Reet, kolhoosi sepa lühikesevõitu tüse naine, oli peatunud mängu jälgivate meeste vahel, et neid asju silmitseda. Aga kuna kaupmehe kui võitja kord oli lehti jagada, siis Reet ei hakanud teda tülitama, et endale sealt midagi näidata lasta, vaid ütles üldise jutu sekka:

«Ma siin vaatan ja mõtlen, et mul kodus tuleks oma vanamehega ka hakata kopika peale turakat taguma ... Näe, olekski elukunst korraga selge, saad, mis süda aga soovib: kui võidab vanamees, saadan tema poodi, kui võidan mina, tulen ise. Millal kontorist töö eest makstakse, poleks meie asigi.»

«Aga tööd ikka teeksite ka veel?» küsis aednik, naeratus vurrude peidus.

«No natuke ikka,» arvas Jalametsa Reet. «Töö mängule nagu varjuks...»

Tundus, et selleks korraks ehk aitab. Mõned köhatasid endamisi, mõned kergitasid muheleva näoga kulmu, vaatasid silma pilgutades üksteisele otsa. Lendu lastud vihjetel olid sügavad juured all, miks sellest aru ei saadud! Vaikiti ja vaadati mängu. Praegu oli kaupmees rahvamees, pidas poodi inimeste huvides üle ettenähtud aja lahti. Ja uus aasta ukse ees. Ei olnud koht ega aeg seda, mis juba öeldud, veel teravamaks ajada. Aga hea, et aednik ja Jalametsa Reet niigi palju ära ütlesid.

Jah, praegu olid kaupmees ja meier rahvamehed. Nad ei olnud selles tuntud osas päris sarnased. Kaupmees oli särtsakama sõnaga. Ta oli osavam mitte kuulma seda, mis talle ei meeldinud, ta oskas loomulikult õlgu kehitada, kui asi oli selge, aga ebameeldiv, või leebelt naeratada ja ütelda: «Muidugi, igatahes...», kui keegi oma jutu sees vihjas millelegi, millest ta aru ei saanud või mida ta ei teadnud. Ja terane oli ta vahet tegema nende vahel, keda ta arvas enda suhtes mõjuta olevat, ja nende vahel, keda ta pidas tarvilikuks arvestada. Ta oskas vahet teha tähtsate ja tähtsuseta inimeste vahel. Lihtsatest kolhoosnikutest, kui nad ükshaaval leti ees seisid, oskas ta haigutust tagasihoidva ilmega mööda vaadata. Kui aga samu inimesi oli poes

hulgana, kui nad ei olnud enam kas sepa naine või vana aednik, vaid rahvas, siis seisis kaupmees sirgelt omal kohal, oli kärmas, naeratas, tegi nalja, oli rahvamees. Praegu aga võis ta endale lubada kaarte mängida, sest tema tööpäev oli lõppenud, ta ootas kaubaautot koos rahvaga, oli omast heast tahtmisest rahva huvide teenistuses.

Meier ei olnud sama osav. Tal oli laisem mõte ja saamatum sõna, millest ta ka ise näis aru saavat. Ta kõneles vähem ja ajas võimalikult juba proovitud juttu. Kes mõlemat sõpra oli pidevalt tähele pannud, oli peagi märganud, et meier, kui ta siiski proovib sõnakusega silma paista, käib nobedasti kaupmehe tagavaradest laenamas, korrates sõbra teravmeelsusi ja naljalugusid päeva või paari pärast nagu hiljaks jäänud vastukaja. Kui ta aga oma sõnaga püüdis silma paista, siis ta ise oli ka see, kes esimesena ja enamasti ainsana naerma hakkas. Teised vaatasid üksteisele otsa ja siis muigasid natuke ka omalt poolt, rohkem ütleja kui öeldu pärast.

Ka välimuselt olid sõbrad erinevat laadi. Aastate vahet ei võinud neil palju olla, neljakümne paiku mõlemad, aga nägu oli neil üsna teine teist tõugu. Igerik oli oma etteulatuva lõua, silmapaistvalt vormitud põsesarnade, tugeva nina, mustade vurrujuppide, karvarikaste kulmude ja tõmmuka jumega nagu vanast kõvast tüvepuust tahutud. Änilane oli aga pehme ja ümar valgetverd meesterahvas, suurevõitu, paljaks raseeritud peaga, mis oli kolbal mühklik, kaela mail aga ilmutas volte. Meeste kõnnak ja liigutusedki vastasid nende välimusele. Praegugi — kui kaupmees lõi, siis iga kaart laksatas taburetile kui nahkse rihma nähvatus. Meier aga pani omad panused, olgu või ässa kümnele, vaikselt nagu silitades.

Aga nende sõprust, head ja usaldusrikast läbisaamist ei seganud need erinevad jooned karvaväärtki. Nad ilmusid Pihlaküllа, kumbki oma postile, umbes ühel ajal. Kui vanad olid nende koostöösidemed, seda siin ei teatud, aga et need olid tihedad ja tugevad, selles ei kahelnud keegi.

Kui nad siia ilmusid, olid mõlemad kaunis luitunud mehed. Aga siin nad hakkasid koos kosuma nagu kaks samasse toitekuubikusse istutatud taime. Aina edasi-

jõudmist võis nende juures tähele panna. Kolme ja poole aastaga olid nad siin endale juhtivate jõudude jume peale võtnud ja ka nende naised ei olnud enam nagu selle küla inimesed, vaid siia külla sõitnud pealinnadaamid. Näis, et mõnda inimest rikastab raha ka siis, kui see ei kuulugi temale. Ja et teist kosutab rõõsk koor ka siis, kui tal endal ei olegi lehma, vaid kui ta ainult ameti poolest on kutsutud ja seatud üles märkima, mis kolhoosidest kokku toodi ja separaatorist läbi käib.

Teadagi, mis inimesed arvama hakkasid. Nad on visad imesid uskuma. Aga elu ollakse näinud.

Ja revisjonid tulid omal ajal ka oma rada. Kui nad tulid ja vilunud asjalikkusega poes tööle hakkasid, siis nägijad-kuuljad olid varsti ärevil, sest põnevam on ju uudist oma silmaga näha kui oodata, kuni ajalehest loed. Aga kes kõige selle juures äärmist rahu ilmutas, oli Igerik ise.

«Mis minul . . .» Mina puhkan, kui seltsimehed rehkendavad. Aga inimestest on kahju. Ma ei saa anda, kui kellelgi midagi vaja on. Pood on kinni. Inventuur.»

Ja varsti nähti, et need sõnad olid öeldud julgest südamest. Revidendid tegid oma töö, kõik oli korras. Pood tehti jälle lahti, Igerik oli rahvamees nagu ennegi ja kosus endiselt järjest edasi. Ta naeris suure häälega, kui talle endale kõrvu ulatus kusagilt külaservalt liikvele läinud jutt, nagu oleks ta revidentide ilmudes üle tee Änilase poole läinud ja sealt kartulikorvitäie raha laenuks toonud. Samuti ei jäänud tal kuulmata üks teine tige jutt, nagu oleks tema kaubaladu laeni pudeleid täis, aga pudelites viina asemel vesi. Igerikul oli teada üks selle jutu uskujatest ja edasirääkijatest. Ja ta ei jätnud vastulööki andmata, — ühel õhtul, kui poes oli rohkesti rahvast ja teiste hulgas ka sovhoosi seatalitaja Saima Koponen, kes muu hea ja parema lisaks mehe sünnipäeva puhul ka pudeli viina küsis. Igerik lõi seda kuuldes käed laiali ja hääle suureks:

«Saima! Sa tuled minu käest viina ostma. Ise sa ju küla pidi kõneled, et mul kõik pudelid kaevust täis kistud ja kolmekopikase rahaga lakk punnidele peale litsutud. Sihuke asi ei anna ju kellelegi ei tuju ega tervist . . .»

Raske oli uskuda neid jutte, mis ringi käisid. Tõele lähemal tundus siiski see, mis arvas kolhoosi aednik, kes ka praegu oli poes pühadekaupa ootamas.

«Ei ole seal imelikumat midagi,» ütles ta kord paari juttava mehe ringis, «sigade seljas need mehed ikka nii hästi edasi jõuavad.»

Selles oletuses näis olevat vähemalt osa tõtt. Sigu pidasid mõlemad sõbrad tõesti suurejooneliselt.

«Nojah, põrsastele piim . . . lihavamatele leib . . .»

«Kuidas see kõik käib, kes seda teab . . .»

Ja mitte ainult piim ja leib. Teati ka seda, kuidas kaupmees ja meier oma sigadele kartuleid kasvatasid. Nii siin, kolhoosi maadel, kui ka lähedase sovhoosi põldudel. Küllap nähti ja kuuldi, kuidas see neil käis. Igerik oskas maipühade ajal mõned kolhoosnikud ja sovhoositöölised lahkesti viinavõlglasteks teha ja oli siis nobedasti nõus valmisharitud aiamaid üle võtma. Lapike siin, teine seal, aga kokku arvati neil kahe peale vähemalt paar hektarit kartuleid maas olevat. Ja sead kosusid. Kord ühest, kord teisest laudast sõitsid nad aina paari-kolme kaupa turule.

Umbruskond hakkas pikapeale nende eluga harjuma, aga siis tuli veel midagi. See oli möödunud kevadel, kui Igerik hakkas paksudest punnitud laudadest kauplusehoone otsa mingit kuuritaolist juurdeehitust üles lööma. Milleks see? leidus küsijaid. Aga Igerik oli visa vastama. Elame, näeme . . .

Teravad hambad aga ei kulu nii kergesti. Mõnigi mees proovis suusoojaks selle kuuri kohta oma arvamust avaldada. Keegi teadis rääkida, et kaupmees olevat meieriga tülli läinud. See ei andvat talle enam kohvikoort ja nüüd hakkavat kaupmees hädaga kitse pidama. Aga mõni aeg veel, ja siis nähtigi, et ei olnud see hoopiski kitsekuur, vaid garaaž koguni, mille laiadest väravatest Igerik tuliuue «Pobeda» sisse taandas.

«Oma või?» küsisid esimesed nägijad.

«Kelle muu . . .»

«Ja kust sa ta siis äkki said?»

«Ostsin. Ise teha ei olnud aega.»

Olgu kuidas oli, kas päris oma või Änilasega kahasse, aga kerge ei olnud uskuda, et ka see on saadud sigade nuumast. Salapärasus sõprade elu ümber süvenes ja

kestis praeguste silmapilkudeni, kus nad seal leti taga kaarte lõid.

«Kuuskümmend üheksa... Mul täis...» pomises meier.

«Ole nii täis kui tahad, aga tihi sa enam ei näe! Anna! Anna! Veel trumpi! Veel! Ja veel! Pulk...»

Sedasama ühte silma Igerikul veel vaja oligi. Vahepeal oli küll Änilane kaks partiid järjest võitnud, aga seekord läks raharabin jälle kaupmehe püksitaskusse. Meier hakkas kaarte jagama...

Kes vaatasid, vaatasid mängu mängu pärast, et oleks, millega aega viita. Kes aga sellest ei hoolinud, sumasid nagu ennegi isekeskis juttu ajada. Mängumeeste salapärase elukunsti kohta ei kostnud enam vähematki vihjet. Niisugust asja ei maksa alati nokkida. Kui aeg ehk kord harutab, eks siis näe ja kuule. Nüüd aga oodati kaubakoormat, mida ikka veel kuulda ei olnud.

Või viimaks ometi? Villem, kolhoosilauda hobusemees ja piimavedaja, kes letiotsal rinnutades aknast välja vahtis, pomises midagi oma habemesse.

«Mis sa seal ütlesid?» nõuti selgemat sõna.

«Karu tuleb...» kordas nüüd Villem täie rõhuga.

«Ah tema...»

«Saab jutule jätku...»

Võõrale oleks Villemi teade võinud ehk naljakana kõlada, aga siin, omakülainimeste hulgas, oli kohe selge, et tulija ei ole keegi muu kui kolhoosi puusepp Jaan Karu, vana eluaegne meistermees, kes oma paljude tööaastate jooksul oli teinud valmis sajad reed ja tuhanded rattad, millest suurem osa juba ammu kulunud, aga osa tänase päevani kolhoosi koormaid vedas. Ta oli alati oodatud seltsimees ja ka praegu võis kõikidest nägudest näha heameelt, et Karu tuleb. Kõik pidasid lugu mehest, kes, juba auväärses pensionieas, ei ole lahkunud oma tööpingi juurest, ei ole pannud käest oma teravat kirvest, vaid parandab, mis parandada annab, ja teeb uut, mis võimalik teha. Aga Karu oli rohkem kui suurepärane töömees, ta oli ka võrratu sõnameister. Kõik teadsid, et kui tema tuleb, siis ei saa igavusest juttugi olla. Elu ise oli Karu niisuguseks meheks koolitanud. Paljude aastate pikki päevi oma tööpingi juures reejalaseid hööveldades või rattarumme treides oli tal aega olnud maailma asjade üle järele mõtelda. Vaikides

tegi ta oma igapäevast tööd, aga kui sattus teiste seltsi, siis tal ka oli, mida ütelda. Ta ei kõnelnud palju. Ta ei kuulunud nende hulka, kes oma jutu lahjaks lobisevad. Ta näis igalt oma sõnalt sama täpsust nõudvat nagu igalt puutükilt, mis ta oma töö juures valmis tegi ja paika pani.

Elev muhelus võttis poes maad, kui kuuldi, et Karu tuleb. Keegi ei lausunud enam midagi, oodati. Teati, et ta ei tule tühja suuga.

Uks avanes ja Karu astus poodi. Teda saatis pahvak karget talveõhku. Ta vaatas korraks ringi ja ütles:

«Tere õhtust! Head lõppu aastale! Ja jõudu neile, kes tööd teevad...»

Sõbralik kõmin vastas tema tervitusele. Ka Igerik ja Änilane ütlesid jõudu tarvis olevat. Omalt poolt nad aga ei lisanud sõnagi, vaid jätkasid leti varjus rahulikult õnne proovimist.

Karu, korraks pilku heitnud, ei teinud neist enam väljagi. Näis, nagu ta ei olekski täna õiges jututujus. Sõna siit, teine sealt. Kaupmeest segamata sai ta teada, et pärmi ei ole, et ka seda siin oodatakse. Samas kuuldi, et Karul on nõuks pühadeõlu veel täna öösel käima saada, kui aga pärm peaks tulema.

Karu jäi koos teistega kaupa ootama, aga näis, et teravat sõna ei ole täna tema poolt loota. Ta näis väsinud ja tujutu olevat. Vaikne, võib-olla isegi nukker. Raske oli temast õieti aru saada. Mõni asjalik sõna vahetatud, jäi ta endamisi ja eraldi leti ette seisma. Otse laes rippuva elektrilambi all võttis ta kasukataskust värske ajalehe, otsis prille, ei leidnud neid, sirutas siis käe lehega silmadest kaugele ja luges, õigemini pööras lehte ja heitis pilku.

Poes jäi nüüd veelgi vaiksemaks. Ainult kaardid käisid endiselt nobedate natsatustega. Karu aga seisis omal kohal ja vaatas lehte. Ta oli keskmisest kasvust niigi ligemale vaksa võrra üle, aga praegu paistis ta eriti pikana, kuna käed lehte hoides kasukaõlad üles kergitasid ja pea oli lambile võimalikult ligemale sirutatud.

Jalametsa Reet oli esimene, kes püüdis teda jutu sekka kaasa tõmmata:

«Sa, Karu, ütle mõni sõna kõvasti, et meie ka kuuleksime.»

«Ei mõista siit ütelda midagi. Prille pole kaasas. Ainult suured kirjad seletan.»

«Mis sellest. Lehes ju ongi nii, et mida tähtsam uudis, seda suurem kiri.»

«Ei ole alati . . .» Karu pani lehe kokku ja pistis taskusse. Ta hakkas nagu ärkama. Silmad lõid ergemaks. Kulmukarvades sätendasid peened piisad sulanud härmatisest. «Alles eile oleksin mina samuti arvanud, et mida tähtsam uudis, seda suuremad tähed. Aga inimene õpib, kuni elab. Vahel magadeski . . . Pärast eilset ööd ma saan sellest asjast sedaviisi aru, et lehetegijate eneste arvates võivad küll tähtsad uudised suure kirjaga trükitud olla, aga lugeja otsus võib mõnikord sellele plaanile vastu käia.»

«Kuidas nii?»

«Lehe tegija peaks ju ikka lugejast targem olema . . .»

«Seda nüüd küll. Aga lugeja mõõdab oma mõõduga. Jõudumööda saame me kõik ka neist uudistest aru, mis lehetegijate arvates kõige tähtsamad on ja suurte kirjadega sisse pannakse. Aga ütleme, kui korraga on tükk lehes mõnest oma küla mehest . . . Kes seda suurte tähtedega trükib. Niisugune asi pannakse ikka tahapoole ja tihedama kirjaga . . . Aga meie arvates see see kõige tähtsam ongi. Loeme ja arutame et aitab . . . Käime lehte laenamas, kui endal ei juhtu olema, et aga oma silmaga näeks seda lugu . . .»

«Mis? Mis seal lehes on? Kellest?» küsis Igerik ja tema käsi jäi kaardiga õhku rippuma.

«Sa, Igerik, löö aga löö oma ässaga!» naeratas Karu. «Me siin niisama mõlgutame mõtteid. Ära lase ennast segada.»

Igerik lõi ja võttis oma tihi. Aga kes teda terasemalt silmas pidas, nägi, et ta siiski Karu soovitust täie usaldusega kuulda ei võtnud.

«Kuidas kaupmees peab siis aru saama, et siin niisama räägitakse,» ütles üks neist meestest, kes kolme peale olid pooleliitrilise lahti löönud ja selle varal oma ootamist hubasemaks tegid. «Sihuke asi ajab ju hirmu peale, kui Karu kõneleb oma küla uudistest ja endal värske ajaleht käes.»

«Kinni!» põrutas Igerik, nagu ei käiks tema kamandus mitte ainult «kaardipoe», vaid ka külameeste suude kohta. «Kas trumbituusa tunned? Anna! Anna!»

Ta sai kaks silma ja hakkas kaarte jagama.

«Värske leht . . .» naeratas Karu endamisi. «Jah, värske leht . . . Praegu sidest tõin, alles lõhnab trüki järele, kui lahti laotad. Eks ta peaks siis värske olema, vähemalt seniks, kui värskem peale tuleb. Nii ütleb iga mõistlik inimene. Ja nii ütlesin ka mina kuni selle eilse ööni. Aga nüüd ma ei mõista enam hullu ega tarka . . .»

«Kõnele, Karu,» nõudis aednik, «mis imelikku sinuga siis eile öösel juhtus, et uudis ei ole enam uudis ega leht see, mis ta oli?»

«Sul on õigus, Hindrik, et imelik oli see eilse öö lugu tõepoolest. Kohe hirmus imelik.»

«Kõnele, Karu!»

«Kõnele . . .»

«Kes seda teab . . .» Karu laskus mõtlikult leti toekile. «Ehk oleks õigem kõnelemata jätta. Aga või te nüüd sellega enam lepite. Kui jutul jupike juba paistab, siis ei passi seda enam habemesse tagasi tõmmata . . .»

«Kõnele . . .»

See oli Igerik, kes nüüd ka omalt poolt sõnakese üldisele soovile juurde lisas. Poes valitses pinev vaikus. Ainult Igerik jätkas kaartide jagamist.

«Ma ei taha oma asja liiga tähtsaks teha,» alustas Karu. «See oli siiski ainult unenägu . . .»

Mängumehed hakkasid edasi lööma ja tegid näo, nagu oleksid nad siiski end asjata segada lasknud.

«Aga imelik siiski . . . Ma olen juba palju päevi sessinases maailmas elanud, igal päeval on oma öö taga olnud ja nii mõnelgi ööl, kel seda ei oleks, olen ma ka und näinud. Mõni nagu jupike igapäevast elu, mõni nagu peatükk juturaamatust, mõni aga hoopiski võimatu vigur . . . Aga see eilne . . . Varsti, näe, on aeg uuesti magama heita, aga katsu sa seda unustada. Ei saa . . . Öeldakse, et unes tulevad su oma poolelijäänud mõtted ringiga tagasi kas või kaugest lapsepõlvest saadik. Aga kas on minu või kellegi teise inimese aru kunagi sihukest kukerpalli lasknud? Ei ilmaski . . .»

«Mis uni see sul siis oli?» kiirustati teda tagantpoolt.

Aga Karu ei rutanud, vaid kõneles kui inimene, kes ootab ja kellel on aega.

«Tuletas see eilne mulle mõne ammusegi une meelde... Möödunud aastal läksin pühadeks karjamaalt kuuske koju tooma, aga vaevalt saan oma kaevust mööda, kui naabrilaste lumememm tuleb vastu, kirves käes ja kuusk seljas. Ütleb, et mis sa, vana inimene, lähed sinna hangedesse kahlama, mul aega oli, tõin ära. Aga no nüüd... Umbes samad sõnad mulle nüüdki üteldi, aga asi ise oli siiski veel hoopis imelikum... Ja nii selge nagu ilmsi. Oma jalajälgi mäletan noores lumes, oma jälgi ja kelgu jälgi, kui tulin kodunt sedasama teed mis tänagi. Et poodi... ja sidesse värske ajalehe järele. Leena oli üksi agentuuris, vaatab mulle oma hea inimese silmadega otsa ja ütleb, et tore, et sa kelguga tuled. Ma ei saanud esiotsa aru midagi, kui ta siis mulle maailmatuma raamatuhiiglase sülle ulatas. Andis tõsta. Kaalu ja kogu poolest nagu pool tosinat vanaaegset piiblit. Ma küsin Leenalt, et mis seitse Moosest see sihuke on. Aga tema, et: Mis sa, vana inimene, kahlad igal õhtul seda tuisanud teed, sul on aasta peale tellitud ja ma annan sulle kõik uue aasta lehed korraga kätte. Iga päev võta üks ja muudkui loe... Mul jäi suu sellest asjast ammuli. Ole sa, Leenake, tuhandest terve! Kui palju niisugune kingitus vähendab mu jalavaeva... Tahtsin sealsamas silmitsema hakata, mis suuremad uudised ilmaelul ees seisavad, aga Leena vaatas korraks aknast välja ja ütles, et Igerik tuleb, mine nüüd ruttu, muidu hakkab tema ka tahtma, aga rohkem mul neid ei ole. Ja ma läksin. Tõmbasin oma tulevikusõnumite koorma Änilase lauda taha heki äärde tuulevarju, istusin kelgupärale, panin piibu põlema ja jäin õige mõtlema. Pea oli mul selge nagu praegu, kui seal endamisi arutasin seda asja. Ja kas mul ei olnud, mida arutada?»

«No oli...»

Kõik, kes olid poes, mõtlesid seda asja. Kes muigamisi, kes üsna tõsiselt. Igerik, kõrv kikkis, aina segas kaarte.

«Vaata, kuidas üks unenägu võib aja seadused ära segada,» ütles aednik.

«Tuleb ju ette,» mõlgutas teine mees, «et püüad vahel täna mõne homse töö ära teha... Tuleb ette, et võtad, ütleme, neljapäeval pühapäevaks hoitud viinasuutäie ära... Aga et sulle aasta ajalehed ette

antakse... seda mu mõistus küll ei võta, ei unes ega ilmsi...»

«Niisugust peamurdmist mul endal nagu ei olnudki, et kuidas see üldse võimalik on. Oli ja kõik. Aasta lehed, kaante vahel koos, olid mu kõrval kelgu peal... Aga mu mõte murdis seda küsimust, mis nüüd teha, mis nendega peale hakata... Esimene mõte oli see, et nüüd, vana Karu, jäta kirves pakku ja hakka prohvetiks. Kus selle au ja kuulsuse ots, kui sul kõik ette teada, aasta sündmused nagu peo peal...»

«Aga kes meie ajal prohvetile palka maksab?» küsis Änilane, kellele Igerik ikkagi veel tõsta ei andnud. «Huupi sa konutasid seal lauda taga. Tulnud tuppa, ma oleksin sulle öelnud, mis teha. Esimene asi, oleksime kolmeprotsendiliste võidunumbrid üles kirjutanud. Siis aga autole hääled sisse ja mööda maailma ajama. Hoiukassast hoiukassasse, vaata aga taskuraamatust ja osta, iga pilet kindla peale...»

«Ahah!...»

«Tuleb välja,» ütles Karu, «et ma olin unes veel rumalam kui ilmsi olengi. Seda plaani, näe, mitte ei tulnud pähe. Kui ma seal istusin ja hakkasin seda aastakäiku lehitsema, ei mõistnud võidutabeleid tähelegi panna. Lugeja inimene nagu ma olen, otsisin aga uudiseid...»

«Ega ometi sõda ei paistnud?» küsis Jalametsa Reet.

«Ei. Seda ma vaatasin isegi. Rahu aasta oli mul seal kelgu peal...»

«Aga no midagi muud uudist?»

«Olin unes prillita nagu praegu ilmsigi. Ainult pealkirju sain natuke vaadata. Ja väikese inimese aru, see ju lühike... Lehed olid kenasti järjepanu, vaatasin kord siit, kord sealt. Ja kui siis korraga üks oma küla tükk silma hakkas, siis oli see minu arust kohe nõnda tähtis, et panin minema nagu jalad võtsid. Et aga rutem koju saaks! Hakkaski juba hämaraks kiskuma. Et saaks aga tule lampi ja prillid ninale...»

«No ja kodus?...»

«Kodus...» naeratas Karu piinlikult ja nukralt. «Kodus oli kõigel lõpp. Nii kui ma läve ette jõudsin, kohe tahtsin kogu oma prohvetitarkuse sülle haarata ja tuppa tõsta, aga näe... seda ei olnud enam... Tulevaastaste ajalehtede asemel seisis mu kelgu peal mullu-

talvine naabrilaste lumememm. Täpselt sama, kes mulle aasta eest kuuse karjamaalt koju tõi. Häälgi oli tuttav, kui ta nüüd ütles: «Ole terve, sain jälle tüki maad edasi.» Ja astus siis jala edasi, naabrite poole ... Ai, ai, kui kahju mul oli oma kaotusest. Ei saanud enam hommikuni und silma. Nii väga mu süda valutas ... Ei mäleta, kas see mõte oli mul unes viimane või ilmsi esimene, aga tulist tuska see tegi, kui mulle meelde tulid need Side-Leena sõnad, et iga päev võta üks ja loe ... Aga mina, näe, rikkusin meieri lauda taga selle lepingu ära ...»

«Ja ilma kõigest?»

«Kõigest ...»

«Aga midagi sa ju ikka nägid seal heki ääres?» tõusis nüüd Igerik leti taga püsti. «Natuke ju ikka nägid ja lugesid seda oma küla uudist?»

«Ei ole kõneväärtki selle kaotuse kõrval,» ohkas Karu.

«Aga no ikkagi. Ise sa ütlesid, et natuke nägid. Mis see oli?»

«Ütlesin, et ei näinud lugeda. Prille ei olnud kaasas ja ilm läks juba hämaraks.»

«Aga natuke ju ikka ...»

«Ainult pealkirja nägin, see oli suuremate tähtedega. Tükist endast silmad ei võtnud rea kriimugi.»

«Aga mis seal pealkirjas siis oli?» nõudis Igerik edasi ja tal oli raske oma põnevust varjata.

«Unenäo asi,» lõi Karu kergelt käega. «Jäägu pealegi.»

«Ära kena ole! See ei ole mehe mood juttu sedaviisi lõpetamata jätta.»

«Ei ole ehk meeles,» tahtis Jalametsa Reet Karule nagu abiks olla.

Aga Karul ei olnud tema toetust tarvis.

«Seda küll ei või ütelda, et meeles ei ole,» ütles ta pikemalt aru pidamata. «Praegugi nagu silma ees need sõnad ...»

«Ütle siis juba! Ära ihnusta ...»

Ütle ja ütle! Kõik hakkasid peale käima. Aga Karu vaikis. Poeruum sumises segiläbi lausutud sõnadest. Inimesed lõid liikvele, nihkudes Karule ligemale. Kõik näod pöördusid otse tema poole. Siis võttis Igerik tal kraenurgast kinni, tõmbas ta leti kohale kummargile,

juidis teise käe oma suule varjuks ja ütles talle midagi kõrva sisse vaikse sosinaga, et sellest sõnagi kuulda ei olnud.

Aga Karu mõistis ainult kõvasti kõnelda!

«Kui pärmi saan, teen õlut,» ütles ta juba poolpahuralt. «Ja aitab mulle sellest. Ei hakka mina oma unenägu sinu viina vastu vahetama ...»

«Või juba maksu eest nõutakse ...» imestati meeste hulgast.

«Aga ei aita seegi,» laotas Jalametsa Reet heatujuliselt käsi.

«Jah,» ütles nüüd Igerik kuivalt ja karedalt, «tuleb välja, et ka unenäo jutustamisega on võimalik ennast tähtsaks teha. Miks mitte — mina tean ... kõik ootavad ... aga ma ei ütle!»

«Ei ole minust tähtsuse tagaajajat,» vastas Karu parajat vahemaad pidava tooniga. «Aga kas kaupmees ei arva, et selles mu unes nähtud pealkirjas võivad mõned meie küla meeste nimed sees olla?»

«Ja no mis siis?»

«Ei oleks uskunudki,» ütles nüüd Änilane, «ei oleks arvanudki, et Karu kardab ...»

«Paistab jah, et hirm on see, mis mehe araks teeb,» lisas Igerik ebasõbraliku naeratusega.

«Üks süüdistus tuleb teise otsa ...» ütles nüüd Karu pärast mõningat mõtlemist. «Kohe kuidagi ei lasta mul seda asja hammaste taha jätta. Olgu ta siis öeldud: «Igeriku ja Änilase personaalne paradiis Pihlakülas» ... Nii oli selle tüki pealkiri. Sõna-sõnalt.»

«Ahaa ...» kostis mitmest suust ja mitme tooniga.

«Ei tea mis s e e tähendab, et — p e r s o n a a l n e?» küsis Jalametsa Reet.

«Ära seda minult päri,» ütles Karu nagu tüdinult. «Ega mina ei ole lehetegija. Mina ainult lugesin. Ja sedagi unes ...»

«Kahju küll, et sul prille ühes ei olnud,» arvas aednik. «Tükist endast oleks ehk paremini aru peale saanud ...»

«Prille jah ...» sundis Igerik oma näo naerule. «Küsi parem, kas Karu üldse mingit und nägigi ... Ajab niisama omast peast ...»

«Arva nagu arvad,» lausus Karu rahulikult. «Ega mina ei saa oma unenäo juurde tunnistajaid kutsuda.»

Kaubaauto, mida ootajatel enam meeleski ei olnud, sõitis nüüd suure surinaga tuisust teed mööda poe ette. Igerik näis sellest ilmselt kergendust tundvat. Ja ka Änilane ruttas appi kaupa vastu võtma. Tegevus ja töötamine, kandmine ja kamandamine oli neil nagu varjuks ees, kui keegi Karu imeliku unenäo kohta veelgi mõne sõna lausus või ka lausumata püüdis neile paradiisiomadele hästi teraselt otsa vaadata.

Aga kui kaup oli vastu võetud ja Igerik hakkas ostjaid teenindama, oli ikkagi selgesti näha, et ta oma enesekindlust kuidagi enam jalule ei saanud. Sõnad, kui ta midagi küsis või vastas, kippusid vägisi takerduma. Mõndagi läks meelest ära. Arvetegemine võttis kauem aega kui harilikult ja käsi värises, kui ta raha kassasse pani. Änilane seisis ta kõrval kui paratamatu paarimees.

Inimesed vaatasid oma järge oodates teraselt nii järsku muutunud mehi.

Nad vaatasid mehi, kes usuvad võõrast unenägu.

Ja vaatajad ei kahelnud ka ise, et see pealkiri varem või hiljem lehte tuleb . . .

1958

MITME AASTA TAGANT

Hommikud kahe aastaaja piiril on sageli erutavad nagu tähtsa otsuse ootamine.

Lähed välja ja vaatad: kummale algav päev nüüd kuulub, kas lahkujale või sellele, mis tuleb. Enamasti see ei ole sugugi selge. Meie põhjamaise taeva all on palju niisuguseid päevi, kus kaks aastaaega elavad hommikust õhtuni kõrvuti, ilma et kummalgi oleks märgatavat ülekaalu. Ainult tead, et üks neist on taganeja, teine tulekuteel.

Uus, see, mis tuleb, on mulle alati armsam olnud. Mitte ainult aprilli suurvete ja mai esimeste haljenduste ajal. Ja mitte ainult siis, kui käod on kukkunud juba küllalt, kui öödel ei ole enam hallakülvi õigust, kui kõik võib julgelt lehte ja õide puhkeda ja kevad saab endale suve sooja nime. Uus, see, mis tuleb, on armsam ka siis, kui suvi on omakorda ära väsinud ja tuules hakkab kuulda olema sügise rangeid ning tõsiseid hingetõmbeid.

Täna ma aga vaatan, et talv hakkab endast juba märku andma.

Selged hilissügisehommikud on alati meedivad. Eriti toreda tuju nad teevad aga siis, kui ilm on üleöö selgunud nädalaid kestnud sajust ja sombust, umbsest väsitavast hallusest, kus vettinud varesedki lendavad laisalt ja kraaksuvad pahuralt. Alles eile sadas veel poole päevani. Õhtu eel aga rebis tuul madalad pilved tükkideks ja kihutas nad põhjast lõunasse. Vastu ööd jäi vaiksemaks ja taevale tulid üle hulga aja jälle kõik tähed meelde. Ja kui hommikul selge päike üles tõusis, lõid igal pool särama esimese tõsise külma jäljed.

Niisugune hommik kutsus mu täna matkale, mida olin kavatsenud juba mõnda aega, aga ilma pärast päevast päeva edasi lükanud.

Lähed ja tunned, kui mõnus on hingata, kui hea on ringi vaadata. Tuleb meelde mõni sõjaaegne raudteesõit, kui tuli mitu ööd-päeva viimse võimaluseni täis-

kiilutud vagunis olla. Nagu siis, viimaks sihtkohta jõudes, tundsid otse lapselikku rõõmu liikumise vabadusest ja õhu värskusest, nõnda ka nüüd — hingad ahnelt hommiku kargust ja vaatad niikaugele, kui silm ulatub. Põllud ja külad, niidud ja metsad kuni sinava taevarannani on nagu unustusest jälle nähtavale ilmunud. Näib, nagu helgiks ka maa enda ilmes, sügisevärvilistes saludes ning päikesepaistel punetavates suitsudes selgunud kauguste jällenägemise rõõm. Kõigil häältel on jälle avaram ulatus. Kui kukk kireb või kaevuvinn kääksatab, siis mitte ainult oma õuele, vaid see kostab üle kogu küla.

Teedest ma lähen täna risti üle. Saab silmnäolt. Külm on kõige tõhusam märja maa tahendaja, tõhusam kui tuul ja päike. Ta on küll alles vähe aega olnud, aga isegi metsa all rabistab samm sambla ja kamara kahutust, kõlistab habrast, rohukõrte vahel kuivale jäänud jääkirmet.

Mul ei ole kavatsust ühtegi väravat avada ega ühelegi uksele koputada. Metsarajad on kõige meelepärasemad. Ma ei lähe kellegagi kokku saama. Või kui siiski, siis nende ammuste päevadega, mil kõik hommikud olid erutavad ja rahutud nagu kes teab mis tähtsa otsuse ootus. Ma lähen, et vaadata mitme aasta tagant oma lapsepõlve kodukanti. Tahan vaadata oma koduküla vanu hooneid, kus kunagi kõik mehed ja naised, poisid ja tüdrukud olid mulle nii tuttavad, et tänaseni nende hääled veel kõrvus ja mitmed ütlemised selgelt meeles.

Ainult sellepärast lähengi. Tahan näha neid metsatukki ja võsaribasid, kus ma viie-kuueaastasena seenel või marjul käisin ja mis olid kodust nii kaugel, et tükk aega andis minna ja mõtelda maailma suurusest. Tahan näha ka seda vana rohtunud kruusaauku, mille kallaste all kasvas vaarikaid, aga kuhu kunagi ammu olevat maetud marutõbise koera puretud loomi ... Kord teised suuremad poisid hirmutasid mind, et üks härg möirgavat seal maa all veel praegugi. Ja ma hakkasin kartma magusaid marju, mis seal nii meelitavalt lõhnasid.

Ma lähen, et näha seal kõiki kohti, ka neid, millest mul midagi erilist meeles ei ole. Või mida erilist sealt peakski mäletada olema? Minu esimeste eluaastate kodukoht oli kõrvalises külas, väikeses üksikus majas vanade, üksteisest nagu pahuralt eemal seisvate talude

vahel. Ümberringi olid põllud täis kive, millest ainult väiksemad oli jõutud vedada nurmenurkadesse rauna, hoonete alusmüürideks või kiviaedadeks karjateede ääre. Põldude vahel oli metsasalusid, niidukääre ja võsaseid karjamaid. See kõik kokku oli maa. Järvedest ja jõgedest küll kõneldi, kuid minu jaoks olid need eelalgu liiga kaugel. Ainult mingi ojanire keerles seal põldude taga heinamaanõos, aga kui tuli suvi, siis peitis tihe rohi selle nii ära, et tuli otsida, enne kui sai varbad poriseks teha. Lahtist vett ma võisin seal näha ainult sügaval kaevurakete vahel.

Ma tean küll, et ega seal nüüdki ole meresid tehtud ega koski kohisema pandud. Lähen, ja vaated mu teel muutuvad järjest tuttavamaks, kuigi mitte just niisuguseks, nagu nad olid kunagi mu lapsesilmale. Kuusetukad, mis siis olid hernekärbise-ealised, on kasvanud mehiseks metsaks. Kaskedest, mis siis oleksid olnud parajad jaaniõhtul voodipäitsisse püsti panna, saaks mitu sületäit halge, kui saele ja kirvele voli anda. Ja mõnigi metsatukk, mille latvades varesepesad olid mulle kunagi kättesaamatud, on kõdunevate kändude vahel uuesti nooreks saanud.

Jah, suuri muudatusi ei ole neil mail veel sündinud. Ma ei käi seda teed selleks, et vaimustust otsida. Tean, et mu kõrvaline koduküla jagunes esialgu kahe kolhoosi vahel. Esimesed ühistöösaagid pandi salve heade lootustega, aga siis hakkas nende noorte majapidamiste juhtimises halvaloomulist käärimist tekkima. Juhuslikud möödakäijad, rohkem tühjade sõnade kõlksutajad või tigedad räuskajad kui mehiste tegude tegijad, tulid ja läksid. Talv katkestas sügiskünni, kui see oli alles vaevalt alanud. Kevadel jätkati vagusid, kui kägu juba kukkus. Lehmad ei püsinud lume minekuni jalul. Vihma tuli siis, kui seda tarvis ei olnud, aga kui oli tarvis, siis ei tulnud. Ohakas oli põllul tähtsama olekuga kui mistahes vili. Kartulid jäid hangede alla, sest külmanud maasse ei hakka ader ega sõrmed. Kui järjekordselt aasta või poole aasta esimehelt küsiti, kui palju kolhoosi põldudest koristamata jäi, siis nimetas ta kohutava hektarite arvu, aga tegi seda nii rahuliku näo ja üksköikse tooniga, nagu see oleks just paras jagu maha mädanema jätta, ei sugugi rohkem ega vähem kui kord ja kohus.

Inimesed, keda töö oli kasvatanud ja kes olid harjunud seda tugevamad olema, mida raskem päev või halvem aasta, väsisid lõpuks siiski ära, hakkasid aeglasemalt astuma ja vaiksemalt kõnelema. Narritud põld tegi, nagu rahvas ütleb — narris narrijat ühe korra eest üheksa korda, üheksa korra eest üheksa korda üheksa.

Nüüd see kõik on aga õnneks juba minevik, kuigi mitte veel nii kauge, et selle jälgi enam tunda ei oleks. Meie aja seadustel ja meie maa korral on kevadise päikese jõud. Mitte igal pool korraga, üle öö, aga siiski sulatab ta kõik keltsad põhjani. Kolhoosis, mis ulatub mu lapsepõlve koduküla lõuna poolt, on mõistlik arukus jälle peremeheõigustes ja ka neile segadustele ja sodimistele, mis seal põhjapoolses kandis umbrohtudega võidu lokata võtsid, on tehtud lõpp sellega, et korralagedusepuntraks sasitud kolhoos liideti sovhoosiga, millel on jätkunud ja jätkub edasi tervet elujõudu, nii et inimesed kui ka põllud siin enam ei kiratse, vaid elavad tervet elu ja lähevad kindla rühiga parema poole.

Suuri välispidiseid muudatusi ei ole aga siin veel silma hakkamas. Hooned on suurtes joontes endised ja parandav käsi ei ole igal pool veel lagunemisest mööda jõudnud. Ka kõiki põlde ei ole siin veel saadud suuremas ulatuses kokku künda. Seda on takistanud vanad, sammaldunud, sügavale vajunud kiviaiad, mis käivad kitsalt külavaheteelt mõlemale poole üksikutena seisvate talude õueväravateni. Mõnel pool on need sissesõiduteed veel enam rohtu kasvanud kui vanadel, ammustel aegadel. Teisal on kamar raskete masinate poolt põhjani muldseks tallatud, maa roomikute ja rataste sügavaid mitmemustrilisi jälgi täis.

Küla paistab eemalt vaadates üsna endine olevat. Aga inimestes — kes seda ei teaks! — on sündinud ka siin suured ja sügavad muudatused. Nende vaated tulevikku ja tagasi on põhjani uueks saanud. Ei ole enam endised nende mured raskuste ees. Uus on nende rõõm uue aja sammude jõust, nende viha nurjatuste puhul, nende uhkus tööinimeste õiguse visast võidust... Ja kes ei teaks, et siin elutseb veel ka neid, kes tunnevad jõuetut viha ja tugevat hirmu kõige selle ees, mis on ja mis tuleb. Need on mineviku elavad varjud, oma kitsa õue ja kapsamaa tusased orjad. Nad vahivad sünge

pilguga maha, kui hommik on täis lõokeste laulu. Rohkemat nägemata longivad nad oma ainsa isikliku lehma järel ja püüavad ikka veel pühaks pidada seadusi, mis elu on juba ammu laiali pillutanud nagu mullused lehed tuuldelt. Paljudest muredest, mis nende väsinud süda peab kandma, on kõige raskem see, et neid, keda nad vihkavad, näevad nad eneste ümber järjest rohkem, järjest julgematena ning tugevamatena, kuna neid endid on jäänud nii väheks ja järjest vähemaks jääb.

Kõik uued elujärjed ei olegi mul siin tuttavad. Ei tea, kelle suitsud need kõik on, mis tõusevad tuttavate korstnate kohal. Mõnegi vana talu nimi käib käsikäes uue pererahva nimega. Uskumatult ruttu on harjutud ka sellega, kuigi mitme põlve kestes on teisiti olnud. Tean, et mõneski majas on peremeheks see, keda seal mõne aja eest elupõliseks sulaseks peeti ja kellel oli ainult voodiase eeskambris tõkati ja higi järele haisvate hoburakmete varna taga.

Nii ma mõtlen siinsetest kolletest, kui korraga näen suurt sinakashalli suitsupilve seal, kus ei ole ei hoonet ega korstnat. See tõuseb suurema sirgepiirilise metsatuka äärest, liigub keerjalt pruunikate ladvasakkide kohal nagu tükk mahalangenud pilve selge taeva all. Alles siis, kui olen lähemale läinud, näen leegitsevat tulepesa suure suitsu keskel. Ja hakkan kuulma häälte kõma. Seal on kümmekond inimest ja paar hobust, keda metsa varjus kõva sõnaga nõõtatakse. Seal on sae vilinat ja kirvehoope. Metsatöömehed on platsis.

«Jõudu!»

Seda öeldakse tarvis olevat.

On mul siin tule ääres mõni vana tuttavgi. Rõand Jaan ja Peips Ants, umbes samaealised mehed, kunagised vabadikupojad siitsamast lähedalt, teine teispoolt rhagus kasetukka. Neilt päevilt, kui mu kodu veel siin oli, mäletan neid karjapõlvest väljakasvavate noormeestena, ja hiljem olen ma neid mõne aja järel jälle vahel näinud, millal mõnel külapeol, millal poes või linnas, kõige tihem aga töö juures oma koduküla põldudel, millele nad on ustavaks jäänud tänapäevani. Mind oma muheda sõnaga teretades oskavad nad üht-teist nagu muuseas ütelda ka selleks, et mind tuttavaks teha kõigiga, kes siin tööl on.

Koos inimestega, keda ma tundsin varem või keda ma

nüüd tundma saan, köidab mu pilku ja mõtteid mets, kust, nagu ma näen, esimest valikraiet tehakse, esimesi palke sirgete puuridade vahelt välja veetakse ja mahalaasitud oksad siinsamas ära põletatakse.

Kohe, kui nägin, mis töö siin on käimas, tuleb mulle meelde lapsepõlvine tutvus selle korrapäraste piirjoontega ja sirgetesse ridadesse istutatud metsatükiga, mis juba puude liigi poolest ei ole Eesti maastikus kaugeltki igapäevane. See on puhas lehisemets, kahes järgus istutatud. See, kust mehed esimesi palke võtavad, peaks olema üsna ligilähedalt minuealine. Seda metsa ma käisin lapsena vaatamas ja siis olid puud siin niisuguste kuuskede kõrgused, mis oleksid parajad jõuluõhtul tuppa tuua. Teine pool metsatükist on nende aastate võrra noorem, mis ma olin siis juba maailma näinud, kui ma seda teist poolt vaatamas käisin. Noorema osa istutamist ma nägin oma silmaga. Vaevalt sõrmepikkused istikud pandi ritta löödud ja pahupidi pööratud mätastesse. Raske oli uskuda, et nii pisikestest taimedest kord mets kasvab. Aga siin ta nüüd ongi. Peaaegu sama mehine kui see osa, kust saetakse. Ainult kui tead, võid end uskuma panna, et poole metsa ladvad on veidike madalamad.

Milleks see mulle nii tuttav mets oma esimesed palgid nüüd annab? Ma küsin seda meestelt, kes istuvad tule juurde suitsu tegema ja hinge tõmbama.

«Päris tähtsa ameti peale pannakse need jurakad,» ütleb Jaan Röand piibu läitmiseks hõõguvat raagu otsides. «Ei ole ju meie külas veel tänapäevani seda selgemat valgust sees. Nüüd ajame postid püsti ja tõmbame traadid . . .»

«Liin tuleb meil tuua läbi vesiliivase maa. Sihuke on kange puud määndama — närib palke kui kapsajuurikaid. Aga see lehis, uudiseasi, pidavat olema sihukese ihuga, et kus muu puu pehkib nagu raibe, seal tema seisab kui vask . . .»

«Räägivad jah, kes on käinud ja näinud, et kui teda tammide tugedeks taguda või vesiväravate raamistikuks rammida, siis seisvat sinder oma sada aastat, ja mida rohkem liguneb, seda kõvemaks läheb. Et kui viimaks mõni tümikas veepõhjast välja tõmmata, siis — sädemed lendavad, kui kirvega lüüa . . .»

«Neid jutte on kuuldud. Paneme nad nüüd siia liini.

Eks need siis kord näe, kellele elupäevi antakse,» kostab teispool tuld asja kohta kainem sõna.

Nii kõnelevad mehed, kirved jalgade ees maas, märjad põlved auramas. Viimaste sõnade puhul kummardub üks heledapäine poisikeseohtu nooruk maas lamava tüve juurde ja urgitseb kirvetera servaga mahalõigatud puu kasvuringe. Ta nagu otsib mingit märki selle tüve kudedest, millel kõneldakse nii kange vastupidavus olevat, püüab vist meelde jätta, missugune see on värskena, et kord võrrelda, kui elupäevi antakse . . .

Peipsi Antsul aga tuleb omaenda mõttest korraga mulle naeratus habemesse ja ta ütleb jutule hoopis teisest kandist oma sõna sekka:

«Küll aga pääsukestel võib tuleval suvel hea meel olla, kui näevad, et neile ka meie külas nii pikad õrred üles pandud . . .»

Ainult silmapilguks astub mu mõte kaasa nende sõnadega, mis avaldavad Antsu tundeid koduküla elektrifitseerimise puhul. Vaatan tema silmade juhatusel korraks tuleva suve päikesepaistesse, näen postide sirget rida helkivate isolaatorite ja traatidega, millele pääsukeste pesakonnad on kokku lennanud kõigist ümbruskonna lautadest ja räästaalustest, et rõõmsalt vilistades nõu pidada eelseisvast pikast teekonnast soojale maale. Siis aga kohe tuleb mulle jälle meelde nende lehiste lapsepõlveaeg. Ma ei saa mõtlemata olla nendest puudest, mille vaigune lõikelõhn tungib läbi põlevate okste mõrkja vingu.

Siin selles külas, mis nüüd varsti pidi selgema valguse saama, elasin ma oma seitsmenda eluaastani. Siis ei saanud isa enam kaubale peremehega, kelle maa peal ja meelevalla all oli meie senine kitsavõitu kodu. Meie uus kodu pidi pärast isa kauaseid käimisi aset leidma linnale veidi ligemal, mõisa maa peal. Mõisnik rentis meile eluasemeks vana seisva tuuleveski maakivise kere, mille elamiskõlblikuks ehitamine alles nüüd käsile võeti. Vanad müürid tuli seest laudadega vooderdada, tuli ehitada ahjud ja pliidid, põrandad ja laed, uksed ja aknad. See kõik nõudis rohkem aega kui jüripäevani, millal me kauba kohaselt oma endise katuse alt lahkuma pidime. Ma ei mäleta päris kindlasti, kas kolmeks või neljaks nädalaks, aga laiali meie perekond nüüd läks. Kogu meie majakraam pandi ühe tuttava talu

rehe alla. Ka meie vana seinakell, mis tiksus juba enne mind ja tiksub tänaseni, seisis seal kõik selle aja, mis me pidime oma uue kodu valmissaamist ootama. Meie ise aga olime küla mööda laiali. Isa, ema ja vend olid sugulaste juures, mina, kõige väiksem, muidu tuttavas majas, heade inimeste hoole all. Ma arvasin juba siis ja usun praegugi, et minu vahejaam kahe kodu vahel oli parem kui teistel. Sugulased kirjutab sulle kirikukiri kaela, missugused nad kunagi ka ei ole, aga sõbrad ja läbikäidavad valid endale ise oma meelt mööda. Ma ei tahtnud kuhugi mujale minna kui Linaskite juurde ja mul oli seal hea olla.

Peeter Linaski maja ja aia all ei olnud rohkem kui umbes pool vakamaad vabadikukrunti, mis oli lõigatud Lahkme talu lagedast karjamaast. Ümberringi oli kehv liivakas põndak kanarbiku, kassikäppade ning käorukki lappidega ja poolest saadik maasse vajunud kividega, mis millegi ees ei olnud ja mida kellelgi tarvis ei olnud siit ära vedada.

Aga seespool Linaski Peetri pistandtara oli nagu teise jumala ilm. Siin oli väikesele maalapile uus sügav põhi alla pandud. Noor eluasemerajaja oli vedanud siia rabamättaid ja savikamakaid, lubjaahju juurest rabedat jäätmerähka, lepikualust lehemulda ja linaligude põhjamuda. Nüüd kandsid siin õuna- ja ploomipuud, mis tigedamate tuulte poolt tiheda kuuskede-reaga varjatud, rohket ja tervet vilja. Marjapõõsaste oksad vajusid raskelt maani. Murtudsüdamete, keisrikroonide ja pujengide puhmad olid kõrgemad kui kuskil mujal, leegitsedes oma rikkalikus õitsemises kui elav tuli. Ja Linaskite aed oli vallas üks neid väheseid, kus mesilasi peeti. Pealt kuusekoorega kaetud ja kividega kinnitatud pakktarudes sumisesid terved ja elujõulised pered, kes käisid usinasti korjel pajuurbade kollendusest kuni õitsvat kanarbikku hõbetava hallani.

Linaskite maja selles kenas aias mahutas kaks avarat tuba ja köögi. Elumajast eraldi oli ainult saun; muid hooneid ei olnud, sest peale mesilaste nad ei pidanud ühtki looma. Peale mesilaste ja mitmesuguste laululindude, kes elasid aias, mõned puude otsa kinnitatud pesakastides, mõned tihedates hekikuuskedes või ka maja räästa all. Nende pärast ei olnud Linaskitel kassigi. Ja linnud aias olid nii julged, et kui nad kevadel mõnel madalamal uibuoksal laulu lasksid, võis neile otse avatud noka vahele vaadata ja näha, kuidas keel liigub. Talvel sügava lumega tulid nad vaikse vilistamise kutsel Linaski kindase käe peale ja võtsid sealt seivaraasukesi.

Kes ei teadnud asjaolusid, võis küsida, kuidas seal aias kõik nii hästi kasvab, kui majapidamises ei ole ühtki elajat väge tegemas. Aga sellepoolest said Linaskid taluga alati kaubale. Olgu töö või värske kala eest, Lahkmelt sai sõnnikut niipalju kui kulus. Seal oli peremeheks eakas punavurruline vanapoiss, kes pidas oma kohta koos õega, ainult suveks palgaline tüdruk ja kibedamatel töödel mõni päeviline abiks. Majapidamine oli talus lohakavõitu järjel. Eriti peremehe poolest, kes mõistis põhjalikust laiskusest mõnu tunda. Täie hoole ja agarusega ei teinud Lahkme Jaak siin maailmas midagi muud kui ainult ehk seda, et jõi end kolm-neli korda aastas nädalapäevadeks maani täis. Ta õde Ann, samuti üksik inimene, oli perenaisena mõnevõrra töökam ja agaram. Kari oli talus palju paremal järjel kui põllud, mistõttu sõnnikut leidus laudas alati rohkem, kui Jaak viitsis seda põllule vedada ja sisse künda. Kunagi ei keelanud ta ka hobust, kui Linaskil vaja oli.

Mulle oli Linaskite maja tuttav juba ammu enne seda, kui see mulle kahe kolimise vahel ajutiseks koduks sai. Olin seal käinud sestsaadik, kui ma üldse mäletan oma käimisi. Hea oli sinna minna, kahju tulema hakata. Ja juba siis ma teadsin, et paljude kohtadega on vastupidine lugu.

Et Linaskite maja mulle alati pühadelikult puhtana tundus; see tuli omajagu muidugi sellest, et me käisime seal peamiselt laupäeviti, kuna meil enestel ei olnud sauna. Ja sellest, et neil olid lapsed suuremad, pealegi tüdrukud. Põrandad, voodid, lauad, aknad — kõik oli nii puhas ja korras nagu mingi piduliku sündmuse ootel. Ka see nurk eestoas kahe akna vahel, kus oli Peetri höövelduspink paljude peente tööriistadega. Kui peremees tööd tegi, siis värsked, nüüdsama rullunud höövlilaastud olid veel kõigest kõige puhtamad. Ja samuti ma ise — käisimegi ju Linaskite pool selleks, et puhtaks saada.

Linaskite pool saunas käies sain ma teada, mis see tähendab, kui öeldakse, et lapse suu ei ole seinapragu.

Kui vihtlemast tulime, sai seal alati midagi head. Kord just praegu suitsuahjust võetud ahvenaid, teine kord — nii kuidas aeg oli — nägusaid kollaseid ploome või siis õunu, olgu puu otsast või keldrist, kus neil leidus neid minu jaoks kuni uue suve mureliteni. Kõige paremad olid aga need päevad, kui anti suuri punaseid maasikaid vartpidi värskesse mette kasta . . .

Nii ma siin nüüd tuletan meelde oma lapsepõlve kõige paremaid päevi, süda mälestustest soe ja suu magus. Või õigemini ütelda: ma ei tuleta neid meelde, vaid nad tulevad ise. Tulevad, nagu päike paistab näkku sihvakate lehiselatvade vahelt, kust pehmed okkad on tiheda pruuni kihina metsa alla maha langenud. Ma ei tee midagi nende ammuste päevade elustamiseks. Nad tulevad ise nagu soojus vaikse näsinaga põlevate tooreste okste tulest. Ja see, et nad tulevad, ei sega teisi, kes on tule ääres. Ma ei eraldu, ei vaiki, vaid võtan osa vanade tuttavate külameeste rahulikust, harvasõnalisest jutust, kui teised on saed-kirved jälle kätte võtnud ja läinud tööd jätkama.

Tõesti, ainult sooja tundega saan mõtelda sellele, et nimelt Linaskite maja kolimise ajal mulle ajutiseks koduks sai. Olgugi et seda aega oli ainult paar-kolm nädalat, aga kui nüüd tagasi mõelda, siis mõnedki aastad kahvatavad nende päevade kõrval. Nii palju oli seal uut, niisugust, mida ma varem ei olnud näinud, kuulnud ega kujutledagi mõistnud. Tööd, mis seal tehti, olid põnevad kui ilmsi muinasjutt. Ja jutte võis seal kuulda niisuguseid, et andis mõtelda ja oli, mida meeles pidada.

Linaskite perekond oli samuti neljaliikmeline nagu meilgi. Ainult minu ja venna asemel olid neil tütred, kes, umbes sama eavahega kui meie vennaga, olid meist mõne hea aasta võrra vanemad. Ilse oli siis, kui mina neile peatama jäin, juba päris täiskasvanud neiu, ja ka Ella, kes minuga kõige enam seltsi pidas, oli juba peaaegu pärisinimene, kuueteistkümneaastane, kuna mina ainult kuuene. Me sobisime hästi. Nende emas, rahulikus ja rõõmsaloomulises Linaski Malles, ei olnud mul oma ema ajutise asemikuna midagi eriti uudset. Ta oli nagu loodud oma Peetrile; nad said hästi läbi ja kurja sõna ei kuulnud kunagi. Näis, et hea on niisuguste vanemate laps olla. Saagu meie uus kodu valmis, millal

saab, minul ei olnud siin viga midagi. Ma ei kohkunud ärevile, kui Linaski Mall ütles, et jätabki mu endale pojaks, vahetab Ella vastu ära. Teadsin, et see oli niisama suusoojaks öeldud. Ja ainult endamisi mõtlesin, et ei ole siin vahetada midagi, et niisugustel vanematel nagu Linaskid peavadki tütred olema. Ema poolest oleks küll võinud minulgi õde olla, aga isa, ma arvasin, oli meil isegi poiste jaoks liigav kõva mees.

Kõige huvitavam oli aga isa Linask ise. Juba tema töö oli niisugune, nagu seda keegi teine ei teinud ega mõistnudki teha. Ta oli aednik ja mesinik, püüdis kalu ja tegi viiuleid.

Aias ja oma tarude juures olin ma Linaskit näinud sootsaadik, kui ma teda ja tema maja mäletan. Kui me seal käisime — maa sulamisest talve tulekuni, alati oli tal alas midagi tegemist. Kord kevadel, kui ma alles õige väike poiss olin, võttis ta mu sülle, tõstis näoga õunapuu õitesse ja käskis mul ühe õie endale õnneõieks valida. Ja sellele, millele ma siis näpuga näitasin, sidus ta varre ümber jupikese sinist lõnga, mille ta võttis minu kampsuni kohendatud varrukast. Ta ütles, et sellest õiest kasvab nüüd minu õnneõun. Ja iga kord kui ma jälle tulin, oli lõpmata põnev vaadata, kuidas mu õun kasvab. Lapse suvi on pikk, aga viimaks ikkagi tõstis Linask mu jälle õlale ja ütles, et võta, nüüd see on valmis. Ma viisin selle koju ja panin kappi pesude vahele mõneks nädalaks seisma. Oma viiendal sünnipäeval lõikasin selle neljaks, nii et jätkus kogu perele sellest puhtast ja punasest, maitsvast ja lõhnavast suislepaõunast. See oli mulle väga meeldivaks kingituseks, mis on mulle aastast aastasse armsalt meelde tulnud, õige mitmel aedade õitsemise ja valminud viljade päeval.

Talvisel ajal olin ma mitmel korral näinud Linaskit eestoas oma tööpingi juures, kus ta viiuleid tegi. Kui ta neid ei oleks teinud ja kui ma ei oleks seda näinud, vaevalt siis minu sõrmed oleksid kunagi selle pilli keeltele jõudnud. Aga ma nägin, kuidas ta neid tegi. See oli tõesti ime, mis peened saed, kumera teraga peitlid, höövlid, liivapaber, liimipott ja klaasitükid korda saatsid lihtsate pakkude ja lauajuppide kallal. Neist koorus välja viiuli kael, kitsad kaarjad küljetükid, kahest poolest kokkupandud põhi, kus puutoimenastulised kirjad

nägusalt üheks tervikuks liitusid, ja siis kaas oma kõverakujuliste avadega, millest nöör läbi käis, et «timmtokki» püsti tõmmata.

Paljud ei ole ehk tähelegi pannud, et peaaegu iga korralikult tehtud viiuli kaant piirab peen kolmekordne triip, mis on keskelt must, äärtest hele. Seda triipu õppisin mina põhjalikult tundma, kui ma alles viieaastane olin. Peab olema puhta servaga laud, ilma ühegi oksaauguta, ja sellest tuleb lükata ühes tükis kolm pikka höövlilaastu, õhukest kui munakoor. Üks neist laastudest keedetakse värvipotis läbi mustaks, kuivatatakse jälle ära ja siis liimitakse kõik kolm kokku, must keskele. Nii tuleb see kena triip viiuli kaane äärt palistama.

Laupäeviti Linaskitel käies ma nägin, kuidas ta viiulid valmis said. Ma nägin seda järk-järgult nädalaste vaheaegadega nagu suvel oma õnneõuna valmimist. Õunad tegi päike punaseks; viiulid aga peitsis ja poleeris Linask ise. Seda tehes olid tal küüned pruunid nagu hangunud vaigust valatud.

Mis Linask viiulite tegemise juures rääkis, ei olnud vähem huvitav kui töö ise. Kõige enam põnevate muinasjuttude moodi oli see, kuidas ta viiulikaante jaoks kohast puud otsivat. Mitu versta iga tuule poole on tal teada kõik'vanad, vähemalt saja-aastased tared. Neis taredes ta ronib kui tont, koputab kümnel korral läbi kõik vanad parred, et kuulda, kuidas need kirvesilma all kõmisevad, ja siis valida õigest puust õige tükk, et viiul saaks õige hääle. Ta ütles, et juba sae helinat ja höövlilaastu siuhkamist peab kuulda mõistma, muidu ei tule pillist midagi, raisatud vaev.

Kõige paremad viiulid olid tal alati need, mida ta alles tegi. Alati ootas ta sellest, mis parajasti käsil oli, oma esimest tõelist meistriteost, mille eest ta saab kallist hinda ja millel mõni kuulus Riia või Peterburi kunstnik mängima hakkab. Kunagi ammu, oma poisikesepõlves, oli ta linna kirikus kuulnud kunstnikku viiulit mängimas ja sealt oligi alanud tema eluaegne töö viiulite kallal ja tema suur unistus, et kord tuleb see «õige radivaarius», ükskõik mis talu parrest, aga kord see tuleb . . .

Kui tal uus pill jälle valmis oli saanud ja kui ta selle «sisse oli mänginud», oli tema rahulolemises alati

mõningane pettumusevarjund. Ei olnud see ikkagi veel «õige radivaarius», vaid nagu tavaliselt «keskmine, kõrralik viiul». Niisugune, millest võis saada kolm, neli või ka viis rubla, kui ta selle linna müüa viis. Ja siis ta läks jälle mõnes teises tares parsi koputama. Samast pakust ta ei võtnud kunagi kahte kaanelauda.

Kord ühel tuisusel küünlakuuõhtul ma nägin, kui Linaskil järjekordne viiul jälle valmis sai, ja kuulsin, kuidas ta seda sisse mängis. Olin saunas käinud ja tagatoas tüdrukute voodis, kuhu mind oli jahtuma pandud, täie unega magama jäänud. Ma küll ärkasin, kui äratati, aga lepiti ka sellega, kui tüdrukud ütlesid, et jätavad mu ööseks ja viivad hommikul kelguga koju.

Just siis saigi Linaskil viiul valmis. Nägin, kuidas ta pillile keeled peale pani. Ja siis hakkas meister mängima. See lühike viisijupike, millega ta oma uut viiulit ellu äratas, jäi mulle kohe kogu eluks meelde. Sedasama natukest ta veeretas ühelt keelelt teisele, kordas väsimatult, kuni ma uuesti uinusin. Öösel, kui ärkasin — sama lugu. Ja hommikul, oli juba suur valge, me kõik olime tõusnud, aga tema ei lõpetanud enne, kui sööma kutsuti. Ella küsis, kuidas uus pill hüüab. Isa vastas, et on üle keskmise, hoiab parema poole. «Bass,» ütles ta, «võtab kui orelipõhjast, aga vint kilkab nõrgema kõlaga.»

Kui ma viimaks sel kolimise kevadel neile elama asusin, ei olnudki isa Linaskit esimesel päeval ja ööl kodus. Naised töötasid aias, aga eestoas tööpingi juures ei olnud kedagi. Riistad olid oma riiulitel ja varnades, põrand oli puhas, ei saepuru, höövli- ega peitlilaaste. Ma küsisin kohe järele ja kuulsin, et kus tema nüüd mujal kui järvel, sest praegu ju kõige kibedam kalasaamise aeg.

See ei olnud mulle vähem huvitav kui mesilased, õunapuud ja viiulid. Minu maailm, nagu ma teda näinud olin ja tundsin, oli ainult maa ja kivid, vili ja puud, vankrid ja reed. Meri või järv, nii palju vett, et saab sõita lootsikuga või laevaga, sellest ma võisin ainult mõtelda, kui jutust kuulsin või pildil nägin. Ja ometi, sugugi mitte kuskil maailma otsas, vaid meie omas vallas, Turbaküla soode vahel pidi olema kaks järve, üks suurem, teine väiksem. Et ma oleksin võinud neid vaatama minna, sellest ei saanud juttugi olla. Minu jaoks

olid nad liiga kaugel, pealegi olid soos laukad ja rästikud. Ära mõtlegi minna!

Aga Linask käis seal lihtsalt ja endastmõistetavalt, nagu minu isa käis kuskilt talu ääremaalt renditud kartulimaal või kuskilt teha saadud heinamaatükil. Kui Linask läks, oli tal mõni uus võrk või võrudega mõrd koos leivakotiga seljas, kui tuli, andis tassida kalakandamit. Poole saagist pidi ta alati mõisa viima, mis üle jäi, selle ta vahetas ümbruskonna taludes leivajahu ja rasva vastu. Kodus oli värsket kala alati nii pannil kui suitsuahjus.

See oli suur sündmus, kui isa Linask sel kevadel ka minu kord kalale kaasa võttis. Küll ilma tagamõtteta, aga küllap ma vist olin liiga palju pärinud, et missugune see Turbasoo järv on, kui suur, kui sügav, ja kuidas ta sealt nii palju kalu kätte saab. Siis korraga ta ütleski, et oma silm on kuningas, tulgu ma kaasa. Naispere natuke kahtles, aga Linask ütles minu kohta, et mees on mees. Mind pandi mehe moodi riidesse ja me läksime.

Ma ei väsinudki nii väga ära. Sood ehk kartsin veidike, aga Linaski Peetril läks seal oma jalajälgedest teerada ja ma ei näinud ühtki niisugust laugast, kuhu oleks võinud sisse vajuda. Vesi ainult lirtsus mätaste vahel. Mõnusat juttu puhudes me läksime üle soo ja läbi metsa, kus sirged männitüved helkisid kevadise päikese paistel.

Ja siis — esimest korda elus nägin ma suurt lahtist veevälja, nägin Turbasoo järve, mis, alles hiljuti jääkattest vabanenud ja kõrkjatest varjamata, veeretas oma vaikset lainetust soisele, puujuurtest kinnitatud kaldale otse minu jalgade ette.

Muidugi olin ma ka nõus minema, kui Linask mind lootsikusse kutsus. Ma hoidsin paadipäras kramplikult mõlema käega istmelauast kinni. Linask tegi mõlaga vastu kallast viimase tõuke ... Ja esimest korda elus ei olnud ma mitte maa, vaid vee peal. Mulle tuli meelde, et isa ja ema ei tea aimatagi, kus ma olen. Aga süda põksus mul siiski rohkem põnevuse kui hirmu pärast. Enese julgustamiseks ma mõtlesin, et Linask on juba palju aastaid kalal käinud ja alati eluga tagasi tulnud. See on ju tema teerada seal soos mätaste vahel.

Linask sõudis ja kallas jäi järjest kaugemale. Siis me

jõudsime võrkude juurde. Ma nägin valgete kasetohukullide rida, mis mitte väga sügaval vee all jooksis nii kaugele, kui silm ulatus nägema. Osava mõlatõmbega haaras Linask nööri veest pihku ja hakkas võrku vaatama. Me saime hulga kalu, enamasti havisid. Nii elavatena ma ei olnud neid veel kunagi näinud. Järjest rohkem kogunes neid paati hambaid näitama ja laksu lööma. Mõned olid nii suured, et karda kui kurja koera. Aga ükski neist ei jõudnud üle lootsiku ääre hüpata. Kui üks, kõige väiksem, siiski eluga pääses, siis olin mina see, kes onu Linaski selja taga selle tagasi toimetas, et vaadata, kuidas ta läheb. Ainult korraks vilksatas ...

Kui meil olid kõik püünised vaadatud ja veel mõned uuedki sisse pandud, hakkas päike juba looja minema. Lootsik kaldasse kinnitatud ja maa jälle jalge all, sirutas Linask punetava loojangu paistel selga, vaatas ilusat ilma ja ütles, et õigem oleks ööseks järve äärde jääda, hommikul veel kord võrgud läbi vaadata ja alles siis saagiga koju minna. Muidugi ma olin nõus. Ei olnud ju meil tarvis lahtise taeva all ööd olla. Vanal kalamehel oli siin oma ulualune, oma onn, nagu ta ütles. See oli tahumata palginottidest peavari, mille kõrkjakatusest isegi korsten välja ulatus, mis varsti suitsema hakkas, kui käbidest ja hagudest tule koldesse tegime, et värsket kala küpsetada ja vaarikavartest teed keeta.

Ja siis tuli meile sinna isegi külaline.

See ei olnud keegi muu kui vana Mihkel Peips, sellesama Antsu isa, kes istub praegu minu kõrval lehisepalgil, teeb suitsu, puhub juttu ja tunneb rõõmu sellest, et tuleval suvel on siin need pikad õrred, kus noored pääsukesed võivad oma tiibu puhata ...

Oli juba suur hämar, kui Mihkel tuli. Ta oli põlvini märg, varsti hakkasid ta püksisääred aurama, kui ta kolde ette kükitas. Lootsikut laenama oli ta tulnud. Paari päeva eest olevat ta järvest väljavoolava oja suudmesse oma malkadest punutud mõrra värskejahile viinud, aga nüüd vesi korraga tükk maad kõrgem, ei saa jala enam näolegi. Kuna tal ka viinapudel taskus oli, mis nüüd külmarohuks ära kulus, ja sütel särises värske kala, siis nad otsustasid mõrra hommikuni ojja jätta. Mihkel jäi ööseks meile seltsi.

Ma lamasin lavatsil onu Linaski kasuka all ja vaata-

sin selle veere varjust, kuidas kaks kalameest külitasid kolde ees vanadel kuivadel kõrgastel. Nende ees põles tuli, mida nad aeg-ajalt kohendasid, visates sinna ka kõik selle, mis kalast ei kõlvanud suhu pista. Suitsuse lõkke punakas kuma liikus nagu hääletu naeratus nende nägudel ja välgatas pudelil, mida nad vahetevahel näkku tõstsid.

Rohkem ma neid vaatasin, kui kuulsin nende juttu. Ma ei saanud aru, millest nad kõnelesid, sest kui ma lavatsile heitsin, käisid nad koos veel hagu toomas ja nüüd oli nende jutu järg mulle poolik. Aga ma väsisin ära. Silmad vajusid kinni. Ja kui ma neid enam ei näinud, siis kuulasin terasemalt nende erutatud hääli, nende ägedaid sõnu, mis olid tulised nagu söed koldes.

Niipalju ma sain aru, et Linask ja Peips olid sõbramehed, aga kusagil oli keegi, kes oli nende vaenlane. Mitte üks, vaid mitu. «Ei lase, saatanad, elada ... ajavad nii vihale, et ... ei saa hingata ...» Nii äigas vana Peips, maheda näoga ja muheda sõnaga Antsu isa. «Ära arva, et elu jääb, nagu ta on ... saavad need koerad oma palga ... ega viies aasta viimane ole ... uus saun tuleb ...» Need olid Linaski sõnad. Mida kurjemaks küdenes Peipsi needus, seda ägedamaks muutus Linaski heade lootuste kinnitus. Seda kuuldes ma ei kartnud neid saatanaid, kes inimestel elada ei lase, ja jäin sooja kasuka all varsti magama.

«Oli küll.» Rohkem ei mõistnud ma midagi ütelda, kui Ella kodus küsis, kas oli tore kalal käia. Kõndisin siis jälle üksinda aias. Istusin karjamaal õitsva paju all. Oli, mida mõtelda. Ma olin näinud järve. Olin näinud elavaid kalu. Maailm oli suurem. Siin kusagil pidid olema saatanad, kes vihale ajavad ja hingata ei lase. Ja kindlasti pidi Linaskil õigus olema, kui ta Mihklile ütles, et elu ei jää, nagu ta on — tuleb uus saun ... Kõike ma ei teadnud, mis ma oleksin ehk teada võinud, sest ma jäin magama, kui Peips ja Linask alles kõnelesid.

Aga uus päev tõi mulle jällegi unustamatuid uudiseid. Varsti, kui me onu Linaskiga olime kalalt tagasi tulnud, läks perenaine poolt-saaki mõisa viima ja oma osa külaga jagama. Kui ta õhtu eel tagasi tuli, ütles ta tütardele, et kuna aias ei ole praegu enam midagi hädalist teha, võivad nad nüüd, kogu naispere, mõneks päe-

vaks välja teenima minna. Kuhu? olid tüdrukud asjast huvitatud. Mall ütles, et sinna või tänna, kuidas aga meeldib. Tööpakkumine oli tulnud kahelt poolt korraga. Lahkme vana olevat öelnud, et kui Mall tahab, võib tulla kartuleid panema. Mõisas aga olevat saadud uus sats saksamaa kuuskede taimi ja metsahärra olevat kutsunud metsa istutama.

Mõisast tulnud tööpakkumine üllatas mind väga. Metsa istutama! Ma ei oleks uskunud, kui Ella ema ei oleks sellest nii tõsiselt ja asjalikult kõnelnud. Olin seni arvanud, et mets ei ole kaer ega kapsad, mida külitakse või istutatakse, olin arvanud, et mets lihtsalt on olemas, ja kui ta kasvab, siis täiesti iseenesest ja nii pikkamööda, et keegi sellest aru ei saa. Aga nüüd tuli välja, et ka mets võib olla inimeste kätetöö. Ja pealegi, et saksamaa kuused tuuakse Eestimaale kasvama.

«Saksamaa kuused ...» Nii Mall tol ajal nimetas neid lehiseid, mis nüüd siin juba palkidena maas lamavad, et minna, uutes asemetes püsti tõusta ja hakata küla uue valguse traate kandma. Selle nime all tulid taimed ja selle nime all nad istutati maha. Õige nimi jõudis neile hiljem järele.

Seda juttu kõneles Linaski Mall köögis. Ella pesi minu särki. Ilse kooris kalasupi jaoks kartuleid, mina istusin pliidi ees ja kohendasin tuld. Tüdrukud ei tõtanud oma arvamist avaldama ja ma kartsin juba, et otsus võib langeda kartulipaneku kasuks, mida ma olin näinud ennegi ja mis ei oleks mulle mingiks uudiseks.

Siis aga tuli köögitrepile isa Linask ise, istus ja hakkas jalgu lahti võtma. Mall pöördus oma küsimusega ka temä poole. Seletas ära kahe tööpakkumise loo ja lisas: «Ütle nüüd sina oma tarkusega, mis sa arvad, kummale minna, kas mõisa või Lahkme vanale. Päevapalgaks mõlemal pool on samad kopikad ja kaugem või lähem ei ole ta minna-tulla ei siia ega sinna.»

Linask mõtles silmapilgu, siis nagu naeratas korraks endamisi ja kohe oli näost näha, et ta teab, mis teha. «Sama tee käia ja samad kopikad teenida ...» ütles ta. «Ja samad saatanad on nad mõlemad, nii mõis nagu Lahkme Jaakki. Aga nende tööde tuum ei ole sama. Kartul on kartul, aga mets ikka mets ...» — «Meil töö ja palganatuke, mis meil sellest tuumast ...» lausus Mall vahele. — «Või veel!» Linaski häälde tuli sama kõla

mis järve ääres, kui ta kõneles onni kolde paistel Mihkel Peipsiga. «Kas sinu arvates elu jääb, nagu ta on? Ei ilmaski. Tuleb uus saun. Tööinimene saab peremeheks. Ja sellest vinklist sa otsi asja tuuma... Ütleme, sa lähed Lahkme Jaagule kartuleid panema. Ta teeb neid paar vakamaad maha, nuumab mõne sea pekile, viib need linna, lakub ja lõugab seal mõne päeva, siis tuleb koju, oigab ja oksendab, ja asi tahe, ongi kõik. Mis elu uuel peremehel sellest kasu! Temal läheb tulekuga aega, aga kartul ja siga kasvavad kähku... Kuid mets, see on teine asi, ei saa nii ülepea-kaela valmis. Mõisale istutad, rahvale kasvab...»

Nii ma mäletan neid isa Linaski sõnu, millega ta saatis oma naise ja tütred siia seda metsa istutama. Muidugi nad võtsid mu kaasa. See oli endastmõista. Ja siin ma nägingi esimest korda elus, et ka mets võib olla inimeste kätetöö. Mõnedki taimed, väikesed peente juurtega raokesed, panin ma oma käega mättasse, mis olid täpsete vahemaadega sirges reas kummuli löödud.

Me ei istutanud siia esimesi taimi. See pool lehisemetsast, kust praegu poste lõigatakse, oli siis juba minutaolise poisikese pikkune ja, nagu Mall ütles, ka üsna minuealine. Need mõne aasta võrra varem istutatud puud olid juba ärkama hakanud. Nende oksi kaunistasid ümmargused helerohelised pungad, kuna meie taimed olid veel täiesti uinunud olekus. Aga nad on hästi kasvama läinud. Ainult see, kes teab, võib latvadest noorema ja vanema tüki vahet otsida.

Saan lehisevaigu värske lõhna pihku, kui meestele patsi löön, et jälle astuma hakata.

Nüüd mul on, kuhu minna. Kuigi kaugel ei ole siit kadunud Linaski Peetri maja. Ei saa seal käimata jätta. Viiulite maja, õnneõuna aed. Mõne nädala kodu, aga koht, kus ma teada sain, et elu ei jää, nagu ta on. Ja lisaks kõigele need tänase tule paistel tärganud mälestused, mis ütlevad selge sõnaga, et meie päevade tarkuse ja jõu juured on sügavamal, kui me alati mõista märkame. Need ulatuvad väga ammustesse aastatesse, hargnevad seal igale poole laiali lihtsate tööinimeste teeradadena, mille ääres mõnedki täiskasvanud palgimetsad on andnud juba mitu lõikust.

1958

IGAVIKU LÄVEL

I

Vastavalt omavahelisele kokkuleppele asusid tänasel kuumal ja selgel juulipäeval kolm noort sõpra teele, et Soolahkme sovhoosis kokku saada ja oma koolivaheajast seal paar nädalat üheskoos tööd teha.

Klassivendadena seitsmeaastases koolis, mille nad kevadel lõpetasid, oli neil seljataga mitmeid ühiseid ettevõtmisi. Keegi neist ei kahelnud, et mõni sõpradest võiks olla mõtet muutnud ja tulemata jääda, kuigi nende ootusest sovhoosi minna oli möödunud kolm nädalat kõige ilusamaid suvepäevi, mille kestel nad ei olnud üksteist näinudki. Koolitee esimese astme lõpetamise puhul olid kodud poistele lahkelt vabadust andnud ja nad olid mõneks ajaks kodulinnast laiali läinud. Kui nad oleksid oma tööüritusele asunud otse kodust, poleks see rohkem aega nõudnud kui pool tundi, et üksteise juurest läbi joosta, nagu nad sellega nii harjunud olid, — kompsud kokku panna ja pärastlõunase bussiga umbes paarikümne minuti pärast sovhoosi kontoris endast teatada. Nüüd aga oli neil igal oma erinev ja küllaltki kauge tee tulla.

Jüri Koskel tuli otse Tallinnast. Mõnest päevast, nagu esialgu kõneldi, oli tal seal saanud tublisti kaks nädalat huvitavaid puhkepäevi tädi ja tädimehe kodus. Ta võis seal kasutada oma õe Maarja tuba, kes õppis pealinnas arhitektuuri ja oli nüüd mõne kursusekaaslase tragis kambas turismituusikuga Taga-Kaukaasia reisil, kust aeg-ajalt saabus põnevaid postkaarte võimsate mägedega ja kobrutavate koskedega.

Need olid Jürile väga head päevad. Tädi lapsed olid juba suured, omal jalal ilmas laiali, ja näis, et tal on neid kasvatades ja ellu saates suur hulk emalikku hoolitsust ja hellust üle jäänud, mis nüüd kõik Jürile kuulus. Tõepoolest, seda oleks võinud vähemgi olla. Tädi ei

oleks tarvitsenudki oma külalist nii väga lapseks pidada. Jäätise vastu, mille peale Jüril endal vaevalt kopikatki kulus, ei olnud tal muidugi midagi. Aga muretsemist oleks võinud vähem olla, kui Jüri pikad päevad Pirital päikest võttis ja meresupluse mõnu tundis või kui staadionil oli põnevaid võistlusi ja ta veidi kauemaks ära jäi.

Ei, ei, laps ei upu ära ega lähe võõras linnas võõraste inimeste hulgas kaotsi. Ja jäätist, mida tädi finantseerib, ei söö ta kindlasti mitte nii ahnelt, et kurk haigeks jääb. Nii tuli Jüril enda eest seista, et kindlustada parajat vabadust selleks, milleks ta pealinna oli tulnud.

Ta oli tulnud siia suurt sporti vaatama. Spartakiaad! Staadion nagu kord ja kohus. Pirital ta pruunistus ja suples ainult hommikupoolikuti. Ja ka seal oli ta nii põnevil, kui nägi rannaliival või lahe soojades lainetes mõne spartakiaadikangelase kuju, kelle vabariiklik või kaugemgi kuulsus oli Jürile tuntud viimse sentimeetri või sekundikümnendikuni. Ta imetles kord üht, kord teist tugevat, enesekindlat kuju, iga lihase liigutust päevitunud naha all. Ja ta mõtles palju selle üle, kuidas ta peab end kokku võtma, et kord ka ise vallutada suurte staadionide suurt kuulsust.

Iseloom, režiim, treening... Jüri mõnevõrra juba teadis, mis see tähendab. Ja mis tähendab tõeline võidutahe — see jonni kõrgem aste, mis aitab sul ennast ületada just selle pisku võrra, mida ongi tarvis, et võistlust võita.

Jah, Jüri oli mõned korrad mõnel kergejõustiku alal esimeseks tulnud. Aga kelle hulgas? Oma kooli, oma kodulinna omaealiste poiste hulgas. Ja sealgi mitte alati. Aga ta ei mõtelnudki sellepärast oma lennukatel lootustel tiibu kärpida, ei mõtelnudki oma noori lihaseid longu lasta. Kindlasti mitte. Küllap ka neil, keda ta nüüd rannas ja staadionil imetles, oli algus umbes sama laadi. Ja ka neil, kes olid Tallinna staadioni kuulsustest veelgi kuulsamad.

Pikki tunde staadionil istudes ja iga hingetõmbega jälgides võistlejate pingutusi jooksuradadel, hüppe- ja heiteplatsidel, julgustas Jüri end mõttega, et ta ei ole veel ühelgi alal hiljaks jäänud. Mingi algus on olemas, ja kont alles kasvab. Ainult et on aeg otsusele jõuda, millisel kergejõustiku alal, milliste rekordite tähisel

tuleb tal hakata rühkima tulevaste olümpiaadide kulla ja kuulsuse poole.

Ja nüüd ta tegi selle otsuse. Esiteks — jooks! Kindlasti. Kui tahad oma võitudest õiget rõõmu tunda, siis jookse, poiss... See on ainus ala, kus tuhanded ja sajad tuhanded silmapaarid ja vaimustusest kisendavad kõrid staadioni tribüünidel on tõesti nimelt sinu päralt. Jooksu ei tasu võrreldagi heidete ja hüpetega, kus võistlus aina venib, kus katsed järgnevad katsetele, kus sa nagu ei võistlegi oma kaasvõistlejatega, vaid iseendaga. Pealtvaatajate huvi pudeneb laiali, kaasaelamise peekrist rüüpatakse väikeste lonksude kaupa ja sind unustatakse hoopis, kui samal ajal läheb lahti mõni pingerikas jooksunumber, mida jälgides möirgavad tribüünid oma vaimustuse ühe ahne sõõmuga põhjani joovad...

Jooks! Kindlasti. Aga mitte need distantsid, mis jätavad stopperile kümme või kakskümmend millegagi sekundit. See on liiga kiire särtsatus — massid tribüünidel ei saa nende silmapilkudega veel tuliseks minna ja õigel kombel möirgama hakata, et võistleja annaks endast tõesti viimase ja natuke veel üle selle. Ja mitte ka maraton, kus võistlejad staadioni väravast välja juhitakse ja neil tuleb kõige suurem vaev näha tribüünidest kümnete kilomeetrite kaugusel, kus mõni vastutulev võhik võib sul soovitada omnibussi oodata. Jüri otsustas, et tema kuulsuse tee on tuhat viissada meetrit. Võibolla algul ka kaheksasada, ja miks mitte hiljem ka viis kilti. Aga poolteist, see olgu tema pärisosa. Miski ei võiks teda veedelda enam kui need kolm ja poolkond minutit, mille kestel ta paneb välja kogu oma jonni ja jõu, teeb seda nii, et kuuleb nagu läbi une masside möirgamist, kui ta viimasel sirgel tallab oma jalge alla kõik senised rekordid... Jüri tõotas endale, et nüüd kohe, kui nad sovhoosi heinale lähevad, tõuseb ta igal hommikul vähemalt pool tundi enne teisi, et teha murdmaastikul mõni ring tihedat treeningut.

Nii jõudiski kätte tänane hommik, ilus, päikeserikas juulipäev, mil ta pidi pealinnast lahkuma. Tädi tagasihoidlikud vihjed, et sinna sovhoosi võiks ehk hiljemgi minna, kui ilmad enam nii kuumad ei ole, ei saanud talle silmapilgukski tõsiseks kiusatuseks. Asi oli selge. Sedapuhku pidid jääma nii Pirita kui ka staadion, kus võistlused veel jätkusid. Kahele sõbrale antud sõna,

tõsisem ja asjalikum kui kunagi varem, kutsus teda koduteele. Ja tal oli hea kuulda, kui tädimees naise viivitusele meelitavate vihjete puhul ütles, et küllap Jüri tuleb jälle, kui mahti leiab, aga seekord ei tohi töömeest tagasi hoida. Sõbrad ju ootavad. Ja kuumad ilmad need õiged heinailmad ongi. Seda ütles tädimees sügava tõsidusega, ja nende lihtsate sõnade tagant kuulis Jüri nagu vana meistri õnnesoovi noorele seltsimehele, kes läheb esimest korda tõelisele tööle käsi külge panema.

Nad lahkusid kodunt kõik kolm koos ja sõitsid omnibussiga südalinna. Siin hargnesid nende teed: tädimees läks Kopli trammile, et sõita oma vabrikusse, tädi tõttas jala kontorisse, kus ta töötas oma viimast pensioniecelset aastat, ja Jüri trammile, et jaama sõita. Harva näeb Tallinn siselinna transpordisõlmes nii põhjalikult südamlikku hüvastijättu, nagu siin nüüd aset leidis, eriti tädi tõttu, kes oma vennapoega nii kõvasti ja korduvalt kallistas. Möödaminejad võisid mõtelda, et poiss oma väikese kohvriga sõidab vähemalt Altai uudismaadele.

Jüril ei olnud rongile nii kiire kui saatjatel tööleminekuga. Üksi jäädes jalutas ta veidi edasi, nihkus ruttava rahva voolust kõrvale, astus skvääriserval mõne kivise astme võrra kõrgemale ja peatus, et purskkaevukese sädelevat veemängu vaadates segamatult oma viimaseid sõidueelseid mõtteid lõpuni mõtelda.

Tal oli tädi helde käe tõttu sadakond rubla üleplaanilist jõukust taskus. Oleks olnud asjakohane koduste ja sõprade jaoks veel mõni väike kingitus kaasa võtta, aga ta teadis, et poed avatakse hiljem. Veel täna enne tööpäeva lõppu peavad nad Soolahkmele jõudma, et homme hommikul tööl olla. Hommikuse rongi asemel mõne pärastlõunase bussiga sõita tähendaks sõpradest maha jääda, tähendaks sõnamurdmist... Aga ka seda ei saanud Jüri unustada, et täna hommikupoolikul toimub staadionil veel üks jooks, olgugi tagasihoidlikum kui need, mis ta oli juba näinud, kuid siiski — tuhat viissada... Ja korraga, täiesti ootamatult tärkas talle pähe tore mõte — lennuk! Tõesti, kui selle riistapuu sõiduaeg sobiks, ei kardaks Jüri ei kulu ega õhuhirmu. Varem või hiljem tuleb selle sõiduriistaga niikuinii harjuda. Kas olümpiaadidele on aega rongis loksuda või laevaga lobistada! Või ükskõik mis võistlustele, kui täna jook-

sed Tallinnas, homme Moskvas, paari päeva pärast juba läja lombi taga...

Tõtanud viivitamata lennukassasse, leidis ta, et sõidupiaan sobib suurepäraselt. Piletit ostes tegi ta nii asjaliku ja tõsise näo nagu kinokassa ees, kui pilti liigse armujama pärast alaealistele näidata ei taheta. Ja talle müüdi pilet, ei küsitud midagi muud kui ainult nime. See andis talle nagu tiivad. Ta jõudis poodides käia, otsida ja osta, mis vaja, ja ta jõudis staadionil näha kümnevõistlejate tuhande viiesaja meetri jooksu, kus saavutatud parimat aega ta kohustas end ületama mitte hiljem kui paari aasta pärast.

Lennujaama jõudes otsustas Jüri oma käitumisega mitte kellelegi reeta, et ta lendab esimest korda. Ja jälgis hoolega teisi reisijaid ja talitas nende eeskujul, püüdes oma ilme ning olekuga ilmutada pigem ükskõiksust ja igavust kui seda erutuse kerget värinat, mis ta südames tugevnes sedamööda, kuidas kellade osutid läheneid väljalennu ajale.

Kui nad lennukisse saadeti, võttis Jüri rahuliku näoga istet ja hakkas kasvavat ärevust varjates üle oma parema õla ja lennuki tiibade silmitsema aerodroomi muru, mis tumeda asfaltraja kõrval juba käivitatud propellerite tuulest võbisedes vastu maad tõmbus. Ja siis — ülkvele. Oli tunda, et rattad käivad veel maad mööda nagu muudelgi sõidukitel, mis olid Jüri seniseid teekäimisi kord siin, kord seal edasi aidanud. Aga kui kauaks! Juba nad tõusidki. Nii lihtsalt ja endastmõistetavalt olid nad korraga maast lahti. Äärelinna madalad majad jäid nende alla. Siis kerges lainetuses sädelev järv. Nad olid otsesirgel linnuteel üle suviste põldude, heinamaade ja metsade, üle teede ja soode ning kääruliste jõelintide. Otse uskumatult rahulik ja kindel oli vaadata all avanevaid pilte. Kui miski tundus veel erutavana, siis ainult see, et keegi muu peale tema enda ei teadnud, kus ta nüüd on — nii kõrgel üleval, nagu linnu silmadega maailma vaatamas.

Hakkas olema järjest vähem metsi ja soid, järjest enam külapilte ja põllumaid. Aina uusi meeldejäävaid üksikasju pani Jüri tähele. Kella järgi suurem osa teest lennatud, leidis ta sirgel raudteesihil mänguasjana edasinihkuva kitsarööpmelise rongi. Naljakas oli teada, et see on sama, kus nüüd temagi istuks, kui ta oleks

läinud nii, nagu tädi arvas teda minevat. Heleda päikesega selgena maas liikuv lennuki vari tabas rongi sabast ja libises sellest kiiresti üle.

Sellele mõttele Jüri siiski ei tulnud, et ühes neist vagunitest võiks sõita üks tema sõpradest, kellega ta pidi varsti kokku saama ja koos tööle minema.

Toomas Ritsonil, Jüri senisel klassivennal ja homsel töökaaslasel, oli sõita ainult mõni jaamavahe. Ta tuli oma vanaema juurest, kus tal oli olnud nädalapäevad heinatöö eelharjutust ja havijahti Navesti jõel. Vagun vudises oma tavalist tuttavat vudisemist, ja ei Toomas näinud ega kuulnud sõbra ülelendu. Kogu tee oli talle siin väga tuttav, ei meelitanudki aknast välja vaatama, ja Toomas tegeles oma vana harrastusega, kuigi ta viimasel ajal sellest enam suuremat ei hoolinud.

Ristsõnad . . . kolmanda-neljanda klassi poisina tundis Toomas nende vastu tõsist huvi ja aukartust. Ta oli nendega pärast leetreid lamades tegelema hakanud ja nii tuligi üks lastehaigus teise asemele. Toomale tundus, et neid mõistatusi koostavad päratu targad inimesed, kellel on peas kogu maailma jõed ja mäed, heliloojad ja pommitõstjad, luuletajad ja teised tähtsad mehed, kes juba ammu puhkavad oma ausammaste all. Peale selle veel kõik tavalised, igapäevased sõnad, nii nimetavas kui teistes käänetes, mille lihtsat tähendust osati peita keerukate seletuste taha. Toomas arvas, et need rist- ja muud sõnavigurid ei ole mitte ainult tarkade inimeste tehtud, vaid et need on tarkuse allikaks ka nende lahendajaile.

Ent viimasel ajal, nüüd seljataha jäänud seitsmenda klassi päevil hakkas ta aru saama, et sõnamõistatuste tarkus on peaaegu alati tuim, igav ja päris kindlasti tühi ning viljatu. Aga lõplikult ta neid veel maha ei jätnud. Temas hakkasid uut huvi äratama need totruse eredad kirjalõngad, mis ristsõnadest kord põiki, kord püsti läbi käisid. See huvi algas tal ühest ruudulisest kujundist, kus lihtsamad sõnad lahenesid nagu alati ilma suurema vaevata. Kiusama jäi aga üks segane nurk, millest vasakult paremale käis läbi kaheksatäheline sõna — «ruum, mis on seoses loomakasvatusega».

Loomakasvatusest kõneldi tihti. Ka raadios ja juhtkirjades, nii et see kaheksatäheline oli nimelt see sõna, mis

pidi mõistatuse õpetlikuks ja ajakohaseks tegema. Aga ei olnud kerge ära arvata seda ruumi, mis on seoses loomakasvatusega. Laudad ja tallid ei tulnud oma lühiduse tõttu kõne allagi. Kanalad ja sigalad ei oleks sobinud ka siis, kui nad paari tähe võrra oleksid pikemad olnud, sest «la» lõpuga ei olnud siin midagi tegemist. Kaks lahendatud püstrida asetasid otsitavas sõnas kaks viimast tähte kindlalt kohale, ja need olid «rn». Küllaltki ebatavaline kaashäälikute ühend sõna lõpu kohta. Ja seda enam ajas kaheksatähelise loomakasvatusruumi otsimine Tooma hasarti.

Oli laupäeva õhtu, kui tal see käsilevõetud asi nii segavalt pooleli jäi. Toomal olid püksiviigid teravaks triigitud ja kingad läikima viksitud, et klassi piduõhtule minna, aga tabamata sõna kiusas teda nagu puru silmas. Nii — ruum, mis on seotud loomakasvatusega. Kaheksa tähte. Lõpp «rn». Jäta sellepärast kas või pidule minemata. Ta läks siiski, olgugi et segatud tujuga. Oli seal laulu ja ilmekat lugemist, teejoomist, tantsu ja sõõrimängu. Muidugi oli see kõik omajagu huvitav, aga seda kiusavat sõna ei saanud Toomas siiski unustada. Ta oli selle pärast rohkem vaikselt endamisi, kui niisugustel koosviibimistel sobib, ega pruukinud oma teravavõitu keelt, kui tema ebapidulik tuju sõprade poolt kõne alla võeti.

Aga siis järsku nagu välk selgest taevast tuli see sõna talle pähe.

Ja peaaegu pahandust tekitaval kombel.

Toomas seisis saali ukse kõrval ühe oma paralleelklassi tütarlapsega. See oli pikakasvuline, punajuukseline ja tedretäheline Saima, hea õpilane ja ladusa ning sõnaka olekuga tüdruk, kelle seltsis Toomas end alati hästi tundis. Nad vahetasid mõtteid eeskava üle ja Toomas ütles puhtast südamest oma kiitva sõna Saima klaveripalade kohta, millega ta oli äsja esinenud. Saima omalt poolt seletas, et ta ise pole endaga avalike esinemiste puhul veel kunagi rahul olnud. Ta ei saavat endaga rahul olla enne, kui tal kord õnnestub kuulajate ees mängida sama tundega nagu vahel kodus üksinda — nii, et mõte ei ole enam raasugi sõrmede ja klaviatuuri juures, vaid ainult mängid ja ise nagu kõrvalt kuuled oma mängu. Siis läks neist mööda Kati, aedniku tütar, ja andis Saimale ilusa õuna. «Punane aniis,» ütles ta

ja lisas Tooma poole vaadates: «Rohkem ei ole.» Saima surus pöidlad õuna varreõnarusse; tema sihvakad sõrmed aniisi punastel põskedel pingutusid liigeste kohalt korraks valgeks ja Kati kingitus loksatas täpselt pooleks. Nii et jätkus neile mõlemale. Saima lõi oma poolele kohe hambad sisse ja sellel õnnetul silmapilgul tuligi Toomale otsitav sõna pähe. Ta silmad läksid korraga suuremaks ja Saimale otse suhu-silma vaadates ütles ta täie häälega:

«Silotorn . . .»

Mis pidi sellest nii ootamatust sõnast arvama pikk, sihvakas tüdruk, kes parajasti õuna sõi? Teadagi, et Saima solvus. «Vaimukas?» küsis ta järsku muutunud silmadega, keeras kannapealt ringi ja läks ära. Tükk aega pidi Toomas oma piinlikkustundega teda piirama, enne kui ta selletuseks sõna sai. Hea seegi, et Saima jäi äraootavale seisukohale, kui Toomas mitu korda väga tõsiselt oli tõendanud, et tegemist on ristsõnade lahendusega, nimetades ajakirja ja isegi lehekülje numbri.

Järgmisel koolipäeval tuli Saima heatujulise naeruga Tooma juurde ja ütles, et ka tema olevat nüüd selle pahandust tekitanud mõistatuse käsile võtnud. Toomas ei olnud seda enam vaadanudki. Veel rohkem, ta oli otsustanud enam mitte eladeski minna neid ruudulisi radasid mööda sõnu taga ajama. Sellest tõotusest aga tuli tal nüüd taganeda, sest Saima, et asja heaks teha, kutsus Tooma pärast lõunat enda poole, et kogu mõistatus koos ära lahendada. Saima ütles, et ta olevat veel hilise ööni asja uurinud ja leidnud, et «silotorn» vasakult paremale näib küll asja ette minevat, aga et ülevalt alla, peale kahe lõputähe, ei tulevat midagi välja.

Toomas ei kahelnud, et ta oma kogemustega asjast nüüd siiski jagu saab, sest ei olnud mõeldav, et võiks leiduda veel mõni teine «rn»-lõpuline sõna, mis tähendab loomakasvatusega seoses olevat ruumi. Aga kui nad kahekesi lahendama asusid, nägi Toomas varsti, et Saimal on õigus. Ainult «i», silotorni teine täht, läks ülevalt alla asja ette, kõik muu oli aga lausa võimatu. Neil ei jäänud muud üle kui arvata, et trükkijad või mõistatuse sepitsejad on siin midagi lootusetult sassi ajanud ja et tuleb oodata ajakirja järgmise kuu numbrit vea õiendusega. Sõbralik koosistumine lõppes sellega, et Saima mängis Toomale eile esitatud pala uuesti ette. Ja

Toomale tunduski, et nüüd Saima ei mõtle oma sõrmedele, vaid ainult mängib ja ka ise nagu eemalt kuulab oma lugu.

Aga kui paari nädala pärast tuli ajakirja järgmine number, ei olnud seal mingit eksituse õiendust, küll aga mõistatuse õige lahendus. Selles oli kõik nii lihtne ja loomulik. Ainult mitte — «silotorn», vaid — «lihakarn». Saima ja Toomas naersid oma kõige südamlikuma ühise naerulagina, kui see õige ruum, mis on seotud loomakasvatusega, neile teatavaks sai. «Oleks võinud olla ka praeahi,» ütles Saima. «Või vorstinahk,» lisas Toomas. Nad arvasid, et mõttekam oleks lasteaia-aegsed ehituskiotsid käsile võtta kui tühje ruute mööda tähti taga ajada.

Ja sestsaadik Toomas ei olnudki neid enam lahendanud, küll aga vahel valmis lahendusi vaadanud, kuigi sealtki alati nalja ei saanud. Aga nüüd, pooltühjas vagunis istudes, ta siiski jälle nokitses ühe kallal. Ilma erilise eduta, sest see oli spordilehe mõistatus ja Toomas ei teadnud nii palju pommitõstjate ja pallipildujate nimesid, kui seal nõuti. Viimase jaamavahe poole tee paiku ta keeras lehe kokku ja pistis taskusse, et seda sovhoosis mõnel õhtutunnil üle anda Jürile, kellel peaks sport paremini peas olema. Viimase jaamavahe viimastel kilomeetritel oli tal muudki mõtelda ja meelde tuletada, mis tarvis veel teha, mis tarvis kaasa võtta, et napi kahe tunni pärast Jüri poolt läbi silgata ja siis koos minna Urmas Kulleri poole, kelle juures neil oli kogunemine määratud.

Aga ka Urmas, samuti nagu tema sõbrad, oli ühe-teistkümnenda tunnini teistel teekondadel, ja kuna töökaaslaste kogunemine oli ette nähtud nimelt tema juures, tundis ta tõsist muret õigeaegse kojujõudmise pärast. Seda enam, et ta oli nii sügaval looduse rüpes, kus ei saanud olla täpseid sõiduplaane, ronge ega lennukeid. Ainult kääruline jõevesi, mis jälgegi järele ei jäta, teerajata heinamaad või samblased soometsad kummalgi kaldal.

Urmas oli linnas ainult ühe päeva pärast seda, kui Toomas läks vanaemale appi heinale. Jüri oli juba varem Tallinna sõitnud ja nii pidi ta sovhoosi minekuni kuidagi läbi saama ilma oma kõige lähemate sõprade

seltsita. Järve ääres oli alati hea olla, võis käia ujumas, võis päikest võtta ja hommikuti latikaid küttida. Rahulikud matkad linnalähedastesse metsadesse ja põldude vahele olid Urmasele alati seda, mida nii kirjas kui kõnes hingekosutuseks nimetatakse. Aga ikkagi — need poisid, kellega esimesest koolipäevast saadik on alati koos oldud ... Kui mõtelda, et nad mõlemad on mitmeks päevaks ära, siis nagu mingi igavuse vari hakkaks talle piiramisi ligemale nihkuma. Olgu pealegi, et Urmas oli salmisepp ja salajane päevikupidaja, kes oskas üksindusest lugu pidada, nüüd, kahe kooli vahel ja puhkeaja nii ilusate ilmadega kiheles ta hing kärsitult siiski millegi hoopis uue, seiklusliku ja erutava järele. Sest mis see uitamine ikkagi annab, kui iga sammujagu maad, iga puu ja põõsas on juba sada korda nähtud.

Niisuguses meeleolus viis õnnelik juhus Urmase kokku klassiõe Riina Saarega, kellega tal koolipäevil oli üsna tihti klassivälist koostööd, nii et nad olid harjunud hästi läbi saama. Nad olid vastutavad hoolekandjad klassi seinalehe eest, Urmas oma sõnaga, Riina karikatuurisulega ja värvirõõmsa akvarellipintsliga. Samuti seisid nad loominguliste ürituste eesotsas klassi- või pioneerimaleva piduõhtute puhul, üks mõnegi ettekande autorina või esitajana, teine saali ja lava peadekoraatorina. Ja kuna oli vormistatud nende edasiminek samasse keskkooli, võis arvata, et senine kirjandus-kunstiline koostöö neil ka tulevikus niisama viljakalt edasi kestab ja areneb.

Seekord aga jooksis Riina suure hooga üle uulitsa Urmase juurde, haaras tal tuulejaki lahtisest hõlmast kinni ja ütles õhinal, et kallis koolivend võib väga otsustavalt ja kiiresti talitades veel päästa nende kõige ilusamad päevad oma elus, mis oleksid igaveseks ajaks kaotsi läinud, kui ta ei oleks praegu Riinale risti teele ette juhtunud. Mis õnn teda siin ootab? Urmas sai Riina rohkest sõnavalingust teada, et ta võib, kui kodust lubatakse, kaasa tulla mõnepäevasele matkale mööda ümbruskonna jõgesid kolmekohalise paadiga. Kapteniks ja üldse asja eestvõtjaks olevat Riina vend Villem, kolm aastat õest vanem, keda Urmas tundis kui tragi ja healoomulist poissi, kellele mõnikord meeldib juhtivaks jõuks olla endast mõnevõrra nooremate sõprade seltsis. Esialgse kava kohaselt olevat pidanud kolmandaks paa-

dis olema üks vanem poiss, Villemi klassisõber, aga järsku olevat selgunud, et ta ei saa tulla. Miks? Villem olevat ütelnud, et romantilistel põhjustel. Ja kui siis Riina saanud vennalt voli kolmas koht paadis oma soovi kohaselt täita, olevat ta hakanud — olgu kas või romantilistel põhjustel — Urmast linna mööda taga otsima. Ei või jaa? Urmas tahtis väga sellele matkale minna. Ja ta tegutses — nagu Riina oli öelnud — kiiresti ja otsustavalt. Ema loa tõi ta kohe, töö ajal, linavabriku telgede tagant. Tal lubati minna kui ka kaasa võtta see vana, tarvituselt juba tagandatud keedupott, millele Urmas sähku traadist sanga peale painutas, et saaks lõkke kohale riputada. Keedunõu topiti täis kartuleid, porgandeid, soola ja tilli. Muu tarvilik tuubiti Riina seljakotti. Ja mitte enam kui kahe tunni pärast olid nad valmis. Sõdasuve rõõmud ja võlud olid nii ahvatlevalt nende ees lahti.

Esimest heameelt tundis Urmas sellest, et mõla tema käes nii tublit tööd tegi. Vilumust oli tal küll vähem, aga väga püüdlikult asja juures olles püsis ta kindlalt ühtses rütmis, ja tõmmetes oli küllalt jõudu. Järv linna all, kust nad oma matka alustasid, oli oma vaadetega liigagi tuttav, siin ei olnud muud kui jõudsasti edasi sõuda. Rutem kaugemale, kus ei ole enam vastutulevaid paatkondi ega möödapobistavaid mootoreid. Jõkke. Sildade alt läbi. Heinamaade vahele, kus ei paista enam linna torne ja katuseid, vaid mõlemat kätt on kõrge, enamasti alles niitmata luharohi, tühjad küünid, mis võivad asendada telki, mõni kärestik vesiveski paisu all, kus kõigil tuleb jõkke astuda ja paat edasi kanda, varsti aga jälle sügavad käärud nahkjasroheliste kupulehtedega ja valgete vesiroosiõitega. Mida sügavamale maa sisse nad jõudsid, seda enam nad tundsid end seal, kuhu nad olid tahtnud tulla. Villem ütles, et matkast tuleb mõnu tunda, aga mitte kilomeetreid õgida. Ilm hellitas neid. Nad läksid pärivoolu ja jõudsid edasi ka siis, kui kõrkjate vahel oli veeriba nii kitsas, et aerud tulid paati võtta. Kõrgemate kallastega käärudes tehti pikemaid peatusi.

Juba esimese õhtu eel pani Villem õnged ametisse. Riina ammutas samal ajal jõest vett oma topsikutesse, võttis välja servipidi papile kleebitud paberi ja istus ühe pajupõõsa alla, et akvarellivisandina kaasa võtta kõrge

parema kalda vaadet, kus üsna järsul nõlvakul sõi sadakond tumepunast lehma ja nende taga mäeharjakul oli hoonetest hooneteni sirge puiestee, mille iga puu paistis maapinnast ladvalehtedeni vastu selget taevast nagu juba ette lapseliku käega joonistatud pildil. Urmas sai ülesandeks kirves võtta ja õhtusöögi valmistuseks seljatäis kuivi oksi tuleasemele tuua. Ta läks vasakule, et oma käimisega Riina pilti mitte segada. Ja ka ennast mitte segada lasta. Tal oli oma päevik kaasas. Jõudnud salguti kasvavasse heinamaa-äärsesse segametsa, kus tarviliku kütuse hankimine näis vägagi hõlbus, istus ta ühel lagedamal kohal keset lõhnavat valget ristikheina kännule, et esimesi matkamuljeid ruttu, lühidalt ja väärilise tabavusega üles märkida. Aga pliiats näppude vahel nagu ei teadnud, milleks ta on teravaks tehtud. Aeg kulus. Kuuskedes kudrutas üksik mehik. Heinamaa äärel häälitses rääk. Sääsed olid säärte kallal. Ja Urmas, et põlvedele toetatud päevikulehekülge mitte päris tühjaks jätta, kirjutas:

«Inimestel on õigus, kui nad mõnikord ütlevad: see päev oli ütlemata ilus. Sinul, Riina, oli õigus, kui sa mind kaasa kutsudes ütlesid, et meid ootavad elu kõige ilusamad päevad. Peab ütlema, et juba täna oli nii tore, et ära parem proovi rääkidagi. Püüan tagantjärele sellest matkast midagi kirjutada. Praegu lihtsalt ei saa.»

Urmas võttis kimbu kuivi oksi selga ja läks tagasi teiste juurde. Selles ei olnud tema arvates suurt imet midagi, et Villemil oli juba korralik keet ahvenaid ja särgi. Aga et Riina selle vähekese ajaga oli oma pildi juba üsna valmis teinud, seda Urmas ei oleks uskunud. Nähtavasti oli tema süda nii rahulik, et tee mis tahad. Ja küllap pintsliga on üldse lihtsam — muudkui vaata, mis silm näeb, ja sega aga värve. Kuid sõnaga midagi tabada — see on siiski hoopis keerulisem lugu . . .

Nende paari reaga Urmase päevik jäigi. Samal esimesel õhtul peitis ta oma südamesaladuste kaustiku sügavale seljakoti põhja ega kahetsenud enam kordagi, et sõnu on nii raske kinni püüda ja taltsutada. Kusagilt tarkadest ja toredatest raamatutest tuli talle meelde lohutav lause: «See on midagi niisugust, mida ei saa kirjeldada ega seletada, seda peab nägema.» Seda parem. Ei olnud, tähendab, ainult tema saamatus, et leheküljed

päevikus niisama lihtsalt ja kergelt täis ei saanud nagu Riina valged lehed järjest uusi maastikupilte. Hiljem saal Soolahkmel, õhtuti ja öösiti, kui teised poisid magasid, — siis ta veel võtab need õiged sõnad kinni nagu linnud metsalatvadest ja laseb neil kooris laulda selle matka mälestustest.

Õhtune tulease kustus ja jahtus. Saabus öö. Nad puhkasid küünis vähestel mullustel heinariismetel, kuni jõgi ja kogu luht oli kaetud tiheda, madala uduga nagu pühta linaga. Küünis kõmas heatujulist juttu ja puhuti lõusta üksmeelseid naeruhooge tühja hoone laeta katuse alla. Väljaspool seinu, mis hõõgasid soojadena päevasest päikesepaistest, piitsutasid vutt ja kaks rääku öist vaikust nagu omavahel võisteldes.

Villem ärkas hommikuti alati esimesena. Teda ei lasknud magada õngemehe kirg. Siis läks Riina liikvele. Ta tahtis oma perenaisekohustustega võimalikult varem valmis saada, et siis vaba olla ja ringi vaadata uute piltide leidmiseks. Urmas oli enamasti kõige hilisem, ka siis, kui ta õhtul oli endale mõttes kõva käsu andnud mitte unimütsi osas uut päeva alustada, vaid varakult jalul olla ja aidata Riinal tuld teha. Aga sellest hoolimata juhtus sageli isegi seda, et teda tuli tukast sakutada või kõrrega kõditada, kui Villemil olid hommikused kalad juba püütud, Riinal toidud tehtud ning külast piimad ja munad toodud. Mitte seda, et Urmas oleks teistest nii palju rohkem magada tahtnud. Teistel oli ainult kergem uinuda. Oli juttu ja naeru, mis oli, aga kui Villem enam ei vastanud, siis varsti ütles ka Riina, et silm läheb kinni. Mis neil — öösel kala ei võta ja pimedas ei näe pilti teha. Aga Urmase mõtted siis alles lendu läksid. Või ei olnudki need mõtted, vaid midagi muud, mille ütlemiseks ei aita ühest sõnast, vaid neid tuleks leida kohe hulgana. Leida ja püüda nagu linde metsalatvadest. Ehk siitsamast jõeluhastki. Räägud ja vutid . . . Kui selge ja tugev hääl neil on. Aga katsu neid kätte saada. Või ainult korraks näha. See ei ole sugugi nii lihtne lugu.

Urmas nägi enamasti igal hommikul, kuidas tõusva päikese valgus küüni seinapragudesse ilmus. Nüüd oleks ka tema ütelda võinud, et silm läheb juba kinni. Aga uinumiseni kulus siiski veel tükk aega. Silmade kinnipanek oligi see, mis ei lasknud tal magama jääda. Päe-

vasest teest tulid üksikud selged pildid nii ootamatult nähtavale, et erutasid uinuja jälle ja uuesti ja uuesti ärkvele. Kord tilgendasid puutumatud vaarikad kaardunud vartel, nagu Urmas hagu otsides metsaäärselt kraavikaldalt nad leidis. Kord liikus õngekork kupulehtede vahel, kuni võpatas ja vajus. Vahel ainult kiilid lendlesid vee kohal või kiikusid kõrkjalatvadel. Ja siis korraga — valge leht, kus ei ole veel ühtki värvilaiku, pildiks ainult Riina käe vari, pintsel sõrmede vahel. Kui siis viimaks ikkagi sai magama jääda, oli Urmase uni alati nii raske ja sügav.

Täna aga tõusis ta varem kui ühelgi hommikul. Küll mitte just esimesena, Villem juba otsis kuhjaasemelt kõdu-usse. Aga Riina ei kuulnud ega näinud, kui Urmas välja läks. Ta ei olnud veel päris uneni jõudnudki, ainult põgus tukastus oli tal veidi puhkuseks olnud. Niisiis — eile oli Urmasel viimane õhtu ja viimane öö seda matka kaasa teha. Nüüd oli viimane hommik. Varsti ta läheb.

Kogu sellest rahutusest, mis seekord teda nii suure hommikuni ärkvel hoidis, käis risti-rästi läbi mõte, et ei Riina ega ka Villem ei olnud õhtul sõnagagi meelde tuletanud, et Urmas peab täna lahkuma. Kas see tõesti on nii ükskõik — neile mõlemale? Selle küsimusega kiusas teda öö. Aga nüüd oli selge hommik. Udu jõe kohal punetas koidust, mis alles ootas päikest. Nii varajast tundi ei olnud Urmas veel näinudki. Läks asja ette see natuke narrust, mis teda ei lasknud magama jääda. Nüüd näeb päikese tõusu ja saab veel lahti kõige maiama magaja kuulsusest.

Muidugi teatas Urmas oma kaaslastele, kui ta kaasa võeti, et ta saab olla ainult tänaseni. Aga kes siin päevi luges. Urmas ise oleks samuti kõik unustanud, kui ei oleks sõpradele sõna antud ja sovhoosi teatatud, et töömehed tulevad. Ei tohi norutada, veel vähem solvuda või õrnakest mängida. On osatud olla, tuleb mõista ka mehe moodi minna. Seda enam, et siin on jõelt maanteeni neli-viis kilomeetrit niisuguseid metsi, kus mingiks harulduseks ei ole hundid ja metssead, nagu ta eile õhtul oli heinalistelt maad kuulates teada saanud.

«Kuidas sa, Urmas, täna nii virk olid?» küsis Riina hommikueinelt tõustes.

«Jah, täna ma vähem magasin, aga rohkem sõin,» ütles Urmas. «Tuleb nüüd kohe viskama hakata.»

«Mis? Kuhu?»

«Kas sa ei mäleta? Põllumajandust tõstma. Siit läbi metsade lähen maanteele. Seal leiab transporti.»

«Juba? Kas tõesti need päevad on nii ruttu läinud...»

Nad kõik olid tõsised. Urmas nägi, et Riina silmad olid nukrad. Neis oli koguni kohmetu, peaaegu kohkunud vaade. See tegi lausa meeldivamaks selle suure metsa, mis oli jõe ja maantee vahel, huntide ja metssigadega.

Villem ja Riina tulid saatma oma lahkuvat sõpra. Metsa all oli rohkesti mustikaid ja varsti olid neil kõigil suud sinised. Villem, otsides õngesöödaks kooreüraskeid ja sipelgamune, tegi mitmed ringid omapead. Aga kuigi nad olid kahekesi, ei mõistnud Urmas ikkagi Riinale midagi öelda. Vaikides ta mõtles, et neid päevi, mis peavad kuluma nende uue kokkusaamiseni, on niisama väga palju, kui neid oli liiga vähe, mis nad mööda jõge rändasid. Ja et need päevad, mis ees on, ei lähe kaugeltki nii kiiresti kui need, mis olid juba läinud.

«Tule meid vaatama sinna Soolahkmele,» ütles Urmas, pea mustikaid täis. «Mis see sul bussiga sõita ei ole.»

«Tulen,» ütles Riina. Aga samas tundus talle, et ta on öelnud liiga vähe. Ta astus Urmase juurde, võttis tema käe, kus olid mustikad, kummutas sealt nagu erilise sõpruse märgiks pooled marjad endale ja neid süües lisas: «Kindlasti tulen. Mul ongi tarvis sinuga veel nõu pidada. Iga päev mõtlesin, aga näe, kuidas aeg ära lendas. Ma, tead, mõtlesin, et sa peaksid meie matkast midagi kirjutama. Sina seda oskad. Mina aga kriibiksin midagi joonistada sinna juurde. Uues koolis on meil ju päris trükitud almanahh, tead ju?»

«Olen näinud.»

«Teeme. Vaatame, mis välja tuleb.»

«Proovime...»

Urmas vaatas kella. Siis nad hüüdsid Villemit, sest ega aeg metsas ei ole laisem käest kaduma kui heinamaadel ja jõekäärudes. Nad läksid edasi, otse eemalt kostva mootorimüra poole. Ja neil ei olnudki tarvis maanteeni minna. Varsti nad jõudsid raielangile, kus tigedalt kiunuv kraana ränki tüvesid järelvankriga veoautole tõstis. Aga mehed selle töö juures olid lahked. Nad lubasid reisimehe kohe esimese koormaga linna viia.

Varsti tuli neil patsi lüüa. Urmas istus autojuhi kõr-

vale, et tunni aja pärast, nagu lubati, linnas olla. Nägemiseni! Automootor kiunus kraana omast veel tigedamalt, kui läks liikvele see raske koorem, mille pikkus võrdus ümberringi laiuva metsa kõrgusega.

II

Päev oli maa peal palavam kui õhus, linnas kuumem kui maal, kui kõik kolm klassisõpra jälle kokku said. Kohe, kui tüvede koorem laoplatsile keeras, oli Urmas vähimatki viivitamata koju rutanud. Nüüdsama oli ta puhta pesu ja muud elamistarbed uueks reisiks seljakotti tuupinud, ja juba kõmaski vastu ust nii tuttav koputus, et ei olnud küsimustki, kes seal võis olla. Mõlemad korraga — Jüri ja Toomas olid nii täpsed, et olid leidnud teineteist juba uulitsal. Jällenägemise rõõm märgiti ära mõne lahvaka lausega. Urmas tahtis midagi oma matkast kõnelema hakata, aga muljed ja meeleolud võeti päevakorrast maha. Tegutsemist nõuti, ja asjalikku nõupidamist, sest nüüd ei minda linnulaulu kuulama, vaid asi on tõsisem. Varustust ärgu olgu liiga, aga siiski nii, et hätta ei jää, kui päike puhkust võtab ja vihm hakkab silo tegema. Urmas isegi leidis selle seisukoha mõistliku olevat ja võttis edasistest elukorralduse plaanidest teraselt osa. Nad ei olnud suu juures sussutatud poisid, vaid mõistsid enese eest väljas olla. Leiti, et põhiline sellest, mis hamba alla panna, peab kaasas olema, sest kohalikud ressursid ei ole vaateakendel, need tuleb alles avastada. Ühisel ülevaatusel leiti jõukus rahuldavalt küllaldane olevat. Lugemisvara — niipalju kui mahub taskusse, mitte rändraamatukogusid asutada. Aga pann peab olema. Ja pott. Urmase oma jäi Riinale kalu ja mustikasuppi keeta. Jüri võis oma poolt kaasa võtta üsna mahuka keedunõu. Ei seda laidetud suuruse pärast, sest inimene, kui ta tööd teeb, on isukas.

«Kuhu nüüd, musketärid?» küsis üks taat Urmase kodumaja väravas, kui nad juba minekul olid.

«Ameerikast mööda,» vastas Toomas kõigi eest.

«Siis ikka hea tükk maad ees kah . . .»

«Oh, küll me jõuame . . .»

«Nojah, noored jalad nobedad astuma . . .»

Need olid head saatesõnad. Aga Soolahkme bussi

peatees tuli neil juttu ka teist masti mehega. See istus seal pingil ja kohe, kui poisid kohale jõudsid, hakkas neid vahtides uudishimust kihelema. Muidugi, suur keedupott tegi poiste reisivarustuse veidi iseäralikuks. Aga vanamees ise istus siin samuti linna kohta mitte just igapäevaste asjadega. Tal olid kaelkoogud jalutuskepina justi põlvede vahel. Selle riistapuu õigustuseks seisis ta ees maas kaks keskmise mahukusega piimanõu. Ise ta oli väheldast, kõhetuvõitu kasvu, aga oskas oma väärikust rõhutada. Äärmine korralikkus riietuses pidas sidet kunagise parema ja peenema olekuga, kui seda on piima turule toimetamine kaelkookudega. Ka kuldtraatraamidega prillid säärase mehe ninal olid nagu kustki mujalt. Aga nende välkuvad klaasid ei suutnud silmapilgukski varjata seda ahnet uudishimu, mis poisid temas äratasid. Paistis, et ta ei pea sobivaks ise midagi küsida, vaid ootab, et poisid omalt poolt lausuksid esimese sõna. Jüri, seda märgates, ütles katseks ilma aadressita:

«Ei tea, kas varsti peaks tulema see Soolahkme sõit?»

Vanamees võttis küsimuse omaks, aga ei tõtanud vastama. Väärika aeglusega ulatas ta käe kuhugi sügavale värvlialusesse taskusse, tõi sealt esile koguka uuri, mis oli tugeva keti otsas ja veel nahkses kotis. Kahed kapsid käisid lahti, enne kui aeg nähtavale tuli. Ja siis ta ütles:

«Üksteist minutit. Siis ta peab tulema. Aga kunas ta tuleb, kes seda teab.»

«Plaanist kinni ei pea?» jätkas Jüri juttu.

«Kas nüüdsel ajal mõnest plaanist kinni peetakse!»

«Meie peame koolis tunniplaanist küll kõvasti,» võttis nüüd Toomas jutujärje Jürilt üle.

«No sellest . . . Aga kõik muu? Kuhu see rikkus ja rõõm ära mahuks, kui elu plaanidest hooliks.»

Poistel oli selge, et siin istub niisugune taat, kelle läheduses võib kõhe hakata, isegi nii kuuma ilmaga kui tänane. Aga et oldi kolmekesi koos, ei hakanud nad eemale hoidma. Vahetasid vaid omavahel mõne mõistva pilgu. Ja vanamees jätkas:

«Nii et sõit läheb ka Soolahkme kanti või?»

«Sinnapoole jah,» vastas Toomas. Nüüdsama maainimeste hulgast tulnud, tahtis ta sõpradele näidata, kuidas taatidega tuleb tooni pidada.

«Kohe sovhoosi või?»

«Sedamoodi jah.»

Vanamees vaikis jälle. Aga kuidas ta ka vaatas kord sinna, kord tänna, ikka paistis läbi, et ta ei suhtu poistesse sugugi ükskõikselt. Ta silmitses neid vargsi ja teraselt. Oli näha, et ta mõtleb neist kuidagi kahtlustavalt ja umbusklikult. Võis arvata, et tal on kanad öösel õrrelt kaduma läinud, ja nüüd need poisid, Jüril suur keedupott pauna küljes, ei anna talle hingerahu.

«Metsa marjule? Seeni nüüd kuivaga ei ole . . .»

«Seda nõu me sedapuhku pole pidanud.» Toomas vastas ainult otsestele küsimustele.

«Kellelgi teist seal siis sugulasi või? Suvitama?»

«Ei, suvitamast me tuleme.»

«No ja nüüd?»

«Tööle.»

«Ahah.»

Võõras mees võttis Tooma viimase sõna nii ükskõikse näoga vastu, nagu ei olekski see talle uudis. Näis, nagu oleks ta seda teadnud ennegi ja nagu oleks tema asi ainult uurida, kas poisid õigust kõnelevad. Teda hakkasid nüüd huvitama põhjused.

«Kuidas teil selle tööga on — koolist sunnitakse?»

Toomas, kes oli vastaja osas, vaatas nõuküsivalt sõprade poole.

«Ei ole meil kool selleks, et sundida,» ütles ta siis.

«Ei tunne meie sunnikooli ega sunnitööd,» lisas Jüri, et asi selgem oleks.

«Ah siis kodust aeti, et ehk teenib midagi. Vanematel vaene palk, ei tule muidu kuidagi läbi . . .»

See vanamees oli nagu mingite vaenulike jõudude poolt siia vahipostile pandud, et poisse mitte oma hea tujuga linnast välja lasta. Tema viimastel sõnadel ei olnud küll otsese küsimuse kuju, kuid kui nüüd jutt lõpetada, võtab ta vaikimist nõusolekuna ja teotab oma kahjurõõmuga nii poisse kui nende kodusid.

«Te ise teete ka kindlasti tööd. Kes teid ajab või sunnib?» küsis nüüd Urmas mõtliku tõsidusega.

«Elu,» vastas vanamees.

«Ainult sunnib ja ajab taga? Kurb küll.»

«Ja kui ma teievanune olin, kuidas siis veel aeti ja sunniti . . .»

«Aga meie ei ole teievanused. Paistab, et vahepeal on midagi muutunud.»

«Ja teie olete need targad, kes seda muutumist mõõdavad . . .»

Vanamees saatis neid sõnu naeruga. Niisuguse naeruga, millel ei ole vähimatki ühist heatujulise tundega, veel vähem naljaga. See oli vaikne, kuiv kurgukõhin, vägisi kuuldavale surutud, et petta ennast ja teisi. See oli vilunult teeseldud naer, mis pidi täitma nende sõnade aset, mida ta ei mõistnud või ei julgenud ütelda.

Jäätisekiosk õigustas poiste eemaldumist. Nad asusid seal umbes kümne inimese järel järjekorda, et suud jahutada ja mõni sõna omavahel kõnelda. Kes ta on? Mis me talle kurja oleme teinud? Meie talle kurja . . . naeratas Toomas lohutava muretusega. Seda ta ei arva isegi. Aga lihtsalt on olemas niisuguseid. Nad ise on nii mitmeharulist tigedust täis, et igale poole torkab mõni terav ots välja. Nad ei näe oma sõrmeotstest kaugemale, või siis kõige rohkem rehapulkadeni, kui nad oma lehmale heinu kokku riisuvad. Aga siiski nad ei saa mõistmata olla, et maailm on nende kapsamaast suurem. Ja see teeb neid kurjaks kui karusid, kelle unekoopa rahu on rikutud.

«Aga kui see onkel juhtub seal sovhoosis mõni asjamees olema?» avaldas Urmas oma ebameeldivat kartust.

«Ei ole võimalik,» naeratas Toomas.

«Elagu ta sealt Soolahkmelt kas või maratoni kaugusel,» ütles Jüri vimmakat vana eemalt vaadates, «mina teen kindlasti kord niisuguse trenni, et viskan silma peale ta koopale. Näeks ära, kes ta niisugune õieti on . . .»

Inimesed kogunesid plaani järgi ja ka buss ei jäänud hiljaks.

Sõidukis oli poistel parem kui seal pingi juures. Siin oli otsekohese sõnaga rahvast, muheda jutuga ja loomuliku naeruga inimesi. Vanamees kaelkookudega oli nende hulgas üksi. Ta istus ja vaikis oma piimanõude vahel. Vahtis piiluvalt ringi, aga midagi ei ütelnud.

Poisid vaatasid teraselt, kui ta maha läks. Ta lahkus enne seda peatust, mis kandis Soolahkme nime. See ehk oligi tema isiklik peatus, sest ta kõneles bussijuhiga sosinal mõne naeratusega saadetud sõna, enne kui sõi-

duk peatus ja uksed avanesid. Siis ta läks. Aeglaselt ja väärikalt. Vana inimest ei hakka keegi kiirustama. Ta läks nagu öelda tahtes, et näe — nüüd mina lähen. Teie kõik — seiske seniks. Ennem natuke aega rohkem kui vähem, kui mul just aega kulub. Poisid vaatasid kergendustundega üksteisele otsa. Nende pilkudes kordus sõnatult: kes ta niisugune võiks olla? Ei sobinud küsima hakata, sest siinsete inimeste hulgas ei olnud neil veel ühtki tuttavat.

Igaüks oleks võinud ütelda, et vanamees kaelkookudega oli Jaak Aaron.

Ühtlaste sammudega, mis olid hoolega mõõdetud nii väärikuse kui ka jõukulu vaatekohast, astus ta nüüd maanteel kodu poole. Ta läks mööda vähekäidavat põlluteed, kus põuase maantee tolmuvine segunes küpse ristikheina magusa lõhnaga. Tema kodu oli maanteest ainult mõnisada meetrit eemal. Ja ka sovhoosi keskusest ei lahutanud Aaronite maja mingi maratonimaa, vaid Jüril, et seda Soolahkmelt siia vaatama tulla, oleks ees ainult see tee, mille katmisega ta oli otsustanud kuulsaks saada.

Kui ta tuleks, kas või praegu, ja peatuks siin hoolega suletud värava taga . . .

Esimesè pilguga oleks näha, et maja on veel hoolitsetum ja väärikam kui peremees. Piinlik kord kõiges. Iga asi, iga jalatäis maad oleks nagu ütlema õpetatud, et meie siin oleme paremad kui muud asjad ja kõik muu maa. Me oleme paremates kätes, oleme vana hea eraomaniku hoole all.

Kes oleks võinud ütelda, et siin ilust ei hoolita? Silmamõõdu järgi veerandhektarine õue-aiamaa oli omaette vaatamisväärsus. Lopsakalt kasvavad peenrad olid sirged nagu joonlauaga rajatud. Vähimatki umbrohulible oleks võinud otsida taimede vahelt niisama asjata kui lahtist raha või kuldsõrmuseid. Muld ja kultuurid. Absoluutselt. Aga mõnedki majaäärsed ribad olid ka lillede all. Muidugi, vana Aaronit oli turul nähtud ka lillesibulaid ja teiste püsikute istikuid müümas. Kui linna kirikus olid leerilapsed armulaual või kui koolides oli lõpueksamite viimane päev, oli nähtud Jaaku hommikusele bussile tulemas ilma kaelkookudeta ja piimanõu-

dete — hoopis lilledega. Vanamees tükkis teiste vahele kui elav õitekuhi ja kogu sõiduk tuli magusaid lõhnu täis. Praegugi oli lillepeenardel rikkalikku õitsemist. Ennalt üle tara vaadata ja aukartust tunda. Lähemale minekut maja kõva kord nähtavasti ei sallinud — puhta liivaga üleriputatud teerajad lillede vahel olid rehaga ornamentaalselt jooniseks tõmmatud. Seal ei olnud ühtki inimese jälge. Nagu hästihoolitsetud hauaplats suvisel surnuaial.

Niisugune oli Aaronite muust maailmast eraldunud maja. Vaikne ja kõrvaline metsasaludega varjatud põlluäärel. Ainult siis mitte vaikne, kui keegi tuli õue või juhtus mööda minema. Üheks hingeks peale pererahva oli siin Reku, suurevõitu tumepruun peni, kes oli õues pika keti otsas ja haukus kui põrguline, lagistas kihvu ja tegi metsikuid hüppeid, kui keegi tuli maja rahu segama.

Koera toideti selle eest, et ta oli nii ustav valvur. Toideti mõõdukalt, et lihavus ei kahandaks kurjust. Ja Rekul oli, mida valvata. Loomad. Kõik see, mida tugevad õunapuud ja marjaistandused aias vilja kandsid. Ait, kelder ja sahver. Mitu seatäit liha. Munad ja võianumad. Tubastes lukutagustes riidekangaid, kandmata kelli, tarvitamata sööginõusid ja muud niisugust, mis hoolsa hoidmise juures oma väärtusest kinni peab. Isegi viinapudeleid ja tubakapakke, seebist, soolast ja suhkrust rääkimata. Jutud sõjast või rahareformist ei saanud sellest majast tühja tuulena mööda minna. Osteti, mis osta annab, et mitte ennast paljaks röövida lasta.

Aaronid olid juba küllalt elatanud inimesed. Jaagul oli seitsmekümnest üks aasta puudu, Reedal kuuekümnest kaks üle. Nad olid küllalt elu näinud, et raha suhtes ettevaatlikud olla. Ainult noores põlves, kui nad ostsid oma laadasaiad, saapapaarid ja sitsirätid kuldrublade ja hõbekopikate eest, oli raha niisama igavene ja püha kui taevas ja maa. Aga kui tuli sõda, kadus kuld ja hõbe kottidest ja kassalaadikutest nagu tina tuhka. Ainult paberit veel krõbisés näppude vahel, järjest rohkem ja järjest odavam. Varsti kadus ka vask, mille asemele tulid kirjamargikogused keisripildid. Veel mõni aeg, ning duuma ja kerenski rublad — kah rahad — tulid kokkuhoidlikke ja edasipüüdlikke inimesi petma, läksid

küladest ja linnadest läbi nagu peotäis põhku, mida tuul pillutab. Saksa keisri oberost-margad tegid sama tiiru — niikaua raha, kuni peldikusse naela otsa. Ja siis tuli eesti aja eesti raha, eesti margad ja pennid, siis kroonid ja sendid. See oli jälle nagu rohkem raha moodi. Ja pealegi oli see midagi isamaalikku. Oli nagu kindlam tunne, kui seesama kikkhabemega advokaat, kes suurematele rahadele ministrina oli oma nime alla kirjutanud, sulle turule minnes uulitsal vastu tuli. Nägid oma silmaga inimest, kes vastutab. Teadsid, et tal on linnas kolmekordne kivimaja ja maal oma paarikümne lehmaga talu. Ikkagi varandus. Ja sa teadsid, et ministril ei ole isegi lapsi, kes võiksid viina ja liiderlikkuse jahil vabariigi raha alused ära lagastada.

Kroonid nagu Rootsimaal, sendid nagu Ameerikas — kena raha väikese riigi kohta. Sellel oli Aaronite elus suurem tähtsus kui ükskõik mis maksuvahenditel enne või pärast. Nad abiellusid. Ka neil ei olnud lapsi. Ja seda kindlamalt said nad ise elus jalad alla. Ja seda kõrgemale tõusis nende silmis varanduse kui ainsa elumõtte väärtus. Aga kroonid ei olnud kerged tulema. Sent sendi kõrvale. See nõudis visadust, enesesalgamist, karmust ja tõsist elutarkust. See nõudis, aga ühtlasi ka kasvatas iseloomu. Jõukus, kui visalt ta ka tuli, nõudis kõigele lisaks ka välist väärikust. Korter, mööbel ja riided olid kallid asjad, aga ei olnud parata, need olid kõigile näha. Nende järgi vaadati, kuidas inimene edasi jõuab.

Seda, mis kõhus, ei näinud küll keegi, aga siin olid kokkuhoidmisel omad piirid. Reet leidis, et õige on kord nädalas hästi süüa, mis maitseb pühapäeval seda enam, mida tagasihoidlikum on olnud argipäevade kehakinnitus. Ja pühapäeviti võis keegi tulla, võisid sisse astuda mõned armsad omaksed, nagu neid nimetati kombekohaselt pühadekaartidel. Neid tuli kostitada lahke näoga ja helde pakkumisega. Need kõhutäied olid nagu hoiule antud. Need võis külast hiljem jälle tagasi tuua.

Edasijõudmise elutarkus nõudis ka seda, et oma tõelised mõtted ja tunded peavad olema luku taga nagu kogutud varandus. Naeratamine olgu näo, mitte südame asi. Veel enam sõnad. Naeratused ja sõnad olgu tunnetest ja mõtetest hoolega lahus peetud nagu võõras raha

ümmast. Kui lasta need segi minna, on jõud läbi. Sa ei saa, mis sa tahad, ja sulle ei jää, mis sul on.

Aaronid aga jõudsid küll edasi, eriti viimastel eesti raha aastatel. Siis nad elasid linnas. Reet oli veini- ja liköörivabriku marja-aiandi juhatajaks, Jaak rändas ringi, samale vabrikule üles ostes kõike, millest annab mahla ajada. Tema tegevus algas südasuviste kirssidega Lätimaal ja lõppes jõhvikatega Peipsi ääres, kui sood olid juba kinni külmunud. Nii üks kui teine, eriti mõlemad koos, teenisid korralikult. Ja neil ei puudunud oma suur eesmärk. Nad mõlemad olid maalt pärit, Reet mõisa põllumoonakate, Jaak kehvavõitu talurentniku perest, ja ainult maal nad oskasid ette kujutada täit rahuldust oma kosuvast jõukusest. Kolmekümnendate aastate lõpul nad hakkasid kuulama ja vaatama, kust saaks osta sobivat talukohta, olgu haamri alt või priitahtlikult müüjalt. Oli viimne aeg, kui nad selle leidsid. Uue aja tuulehood tõmbasid varsti inimeste taskutest ja lukutagustest rahad jälle välja. Lao lauale ja vaheta ära. Kui peidad, oled omast ilma.

Aga seekord olid uue aja tuulehood tugevamad kui kunagi varem. Nad käisid koos sõjatulega — edasi, ja siis jälle tagasi. Aga see ei olnud veel kaugeltki kõik, et nad raha puistasid. Kõik elamise alused vankusid ja varisesid. Isegi päriseks ostetud kohtade piirimärgid, sügavale maasse kaevatud ristidega kivid, ei tähendanud enam midagi. Varanduseta inimesed, majata ja maata mehed käisid ja kündsid neist üle ja ütlesid, et see kuulub nüüd rahvale.

Aaronid ei mõtelnudki rahvaks hakata. Nad otsutasid kindlasti jääda inimesteks, kellel on oma nimi, oma varandus ja omad lootused. Nimi jäi. Aaronite maa läks kolhoosi, kus Jaak pidas mõnda head aega turustajaametit, ja sealt edasi sovhoosi, kus nad rahva asjadega enam mingit tegemist ei teinud.

Mis puutub lootustesse, siis need jäid vanaks ja väsisid ära enne kui Aaronid ise oma hea tervise juures. Uusi tuuli ei tõusnud ega tõusnud. «Ameerika Hääl» ei toitnud lootusi, ennem lõdvendas neid. Mida tühjemaks jäi süda kõigest muust, seda rohkem oli seal ruumi vaikival vimmal, paratamatute pettumuste raskusel. Mis võis seda kergendada? Ainult töö oma kasina aiamaa mullas, laudas ja metsavahelistel heinamaalappidel,

valgest pimedani, ainult pooletunnilise lõunapuhkusega. Mida rohkem vaeva näha, seda kindlamalt oma on see, mis sulle veel jäänud. Mida rohkem end väsitada tööga, seda kergem on öö murest raskele südamele. Paremat lohutajat ei olnud leida. Vaimulikud raamatud olid nagu väetid raugad, kellega võis küll mõnel raskel õhtutunnil kombe pärast kõnelda, aga kes ei suutnud mõista ega trööstida elava inimese hinge. Kõik see, mida nad pomisesid vastu oma hambutu suuga, oli selgeks tõenduseks, et nad ei tunne uut võimu, mis nüüd valitseb maailma ja ülbelt üle astub kõigest, mida Aaronid on armastanud, millesse nad on uskunud ja millele nad veel lootagi tahaksid. Mis kõrgemat või kaugemat sihti võis veel näha enda ees inimene, kes ise tahab oma elu pärisomanikuks jääda? Isegi rahast olevat üks kõnetooli-tark ütelnud, et tulevat aeg, kus see hoopis ära kaotatakse. Tulevat aeg, kus raha ei ole, aga elada saab ... Niisuguste juttude puhuks oli Aaronitel nende naer, kuiv kurguhäälne kõhin.

Olgu muuga mis oli, aga raha veel ikka elas, käis inimesi mööda ringi ja aitas nende vahel vahet teha. Mõnel oli see kergem minema kui tulema, teistel aga olid sõrmed kopika küljes kõvemini kinni, nad oskasid seda püüda ja paigale panna.

Aaronid oskasid nii üht kui teist. Kui rahal nende jaoks enam muud mõtet ei olnud, siis niipalju ikkagi, et visa ja järjekindel kopikahool laskis neil ustavaks jääda oma iseloomule.

Rahaasjade korraldamine oli nende majas tähtis ja pühalik toimetus. See pidi sündima oma õigel ajal ja miski ei tohtinud seda segada. Nagu praegugi. Kohe, kui Jaak linnast koju jõudis, istus Reet tagatoas laua taha, keeras laeka lukust lahti ja võttis oma raamatu välja. See oli üks niisugustest raamatutest, nagu neid Aaronitel aastate kestel mitmeid oli viimase leheküljeni täis saanud: pikad ja kitsad, põikjoontele lisaks ülevalt alla palju siniseid ja punaseid jooni, et ka väga suurtes arvudes, kui neid ainult oleks märkida, igal numbril oma kindel koht leiduks ja midagi segamini ei läheks. Need olid veel vana aja raamatud, väga rikaste inimeste, suurte äride ja ettevõtete jaoks tehtud, pärit veini- ja likööri-vabrikust. Siin oli nende ülesandeks Aaronite rahalisest läbikäigust kõige täpsemat ülevaa-

det ja aru anda. Iga rubla ja kopikas, olgu tulnud või läinud, märgiti siia vastamisi avanevatele lehekülgedele üles, sissetulek vasakule, väljaminek paremale. «Ülekanne» läks leheküljelt leheküljele, kuust kuusse ja aastast aastasse. Ja kõik klappis. Mitte enam kui kord nelja või viie aasta kohta kogu nende neljakümneaastase koosolu kestel oli ette tulnud, et aasta kokkuvõtte lõppu tuli kirjutada mingi tühise summa kohta õiendavad sõnad: «... aasta jooksul sisse märkimata unustatud või kaduma läinud.»

Praegu Jaak andis oma linnareisist aru ja Reet tarvitas sulge ja tinti. Kõigepealt avas Jaak oma vanaaegse vaskmokkadega rahakoti ja, käsi ees, et midagi maha ei veereks, kummutas selle sisu viimse kopikani lauale. Koos loeti raha üle. Siis hakkas Jaak oma sedelilt ütlema ja Reet märkis. Turu tulud: üks nõu piima, teine marju; hinnad ja summad. Siis kulud: kõigepealt bussipiletid ...

Aga järsku tuli Jaagule midagi meelde. Ta lükkas prillid laubale, pani sedeli käest kõrvale.

«Tead, Reet, ma pean sulle rääkima ...»

«Pärast. Enne raamat korda.»

Jaak vaikis. Nii selge sõna peale ei olnud tal naisega enam ütlemist. Võõraste ees võidi võrdsust mängida, aga tegelikult olid ohjad täie jõuga Reeda käes. Tema sõna alustas ja lõpetas kõik jutud.

Nüüd loendas Jaak oma ostud lõpuni. Sool ja suhkur ... kümme rulli kärbsepaberit ... seitse leiba ... rublad ja kopikad. Reet arvestas midagi kõrvalisel paberil. Nikline lauakell tiksus oma kärmet käiku. Jaak vaatas aega ja kartis, et ta hiljaks jääb sellega, mis tal oli kõnelda.

«Ja veel?» küsis Reet.

«Kõik. Muud ei midagi.»

Naine vaatas mehele üle prillide otsa. Ta oli arvanud, et Jaak on midagi omapead enda peale kulutanud, sest kippus keset arvetegemist seletama.

«Need asjad ma ju käskisin sul tuua. Mis sa siin siis kõnelda tahtsid?»

«Mina ... hoopis teist asja. Hommikul, kui bussi ootasin, sõitis direktor mööda, ütles, et paneb ajutiselt meie juurde inimesi ...»

«Meie juurde ... inimesi?»

«Mõneks päevaks, ütles, koolipoisse, kes pidid sovhoosi tööle tulema . . .»

«Ma küsin — mis õigusega?» Jaak võttis naise silmade vihasädemed vaikides vastu. Reet tõusis laua taga püsti, tugevakasvuline, jõumehelike käte ja õlgadega naine, laiguline ärrituspuna päevitunud näol. Jaak oli varemgi niisugustel silmapilkudel mõtelnud, et oleks veel vana talude aeg, siis nii tema naine nende ühiseid asju selle laua taga ajaks. Nõuaks õiguse välja igas asjas. Rassiks naabritega. Palkaks ja laseks lahti sulaseid ja tüdrukuid. Võtaks palgast maha, mis keegi on hooletu olnud. Nüüd aga — kellega?

«Ära sa minu käest küsi, mis õigusega . . . Ega ma ise seda direktorilt küsimata ei jätnud. Tema aga vastu, et on tarvis ja meil ruumi küll. Küsis veel, et kas meil sovhoosi abi vahel ära ei kulu . . . Kui mõtelda, need heinamaa ääred . . . ja hobust ka ei ole keelatud . . .»

«Heinamaa ääred. Omast krundist . . .» Reet näis oma mõttega juba kusagil kaugemal olevat.

«Ütle sa talle, et omast . . .» ohkas Jaak nagu piimanõudega mäest üles minnes.

«Hommepäev lähen direktori juude ja küsin n ä h a s e d a s e a d u s t, mis minu aiamaale niisuguse n a t u r a a l k o h u s t u s e peale paneb, et pean hakkama oma majas lastekodu pidama.» See ei olnud halvasti öeldud, aga lohutust Reet neist oma vapratest sõnadest siiski ei leidnud. Ta vajus toolile. Tühjad, jõuetuks murtud käed laual, hingas ta kiiresti, lahtise suuga. Punalaigud põskedelt olid kadunud. Nägu oli täis nii suurt muret, nii piinarikast jahmatust, et seda nähes oleks võidud arvata, et nüüdsama on tal oma silma all kõige ligem inimene ootamatult surma saanud. Või et tema kodu on leekides ja päästa ei ole enam midagi.

Jaak endamisi arvas, et tema küll ei hakkaks õiendama, vaid katsuks ära kannatada. Aga ta tundis oma naist, ja hoidku seda talle nüüd ütlemast. Aga et selleks, mis peab tulema, vähemalt ette valmistatud olla, pidi ta siiski mõne argliku sõna veel ütlema:

«Ja kui ma nüüd linnast tulin, siis — ühed jõnglased juba olidki bussis.»

«Meile?» ägas Reet.

«Kes neid teab. Aga ka see võib võimalik olla.»

Paratamatuse süngus võttis Aaronite maja oma võiimisesse. Jaak hingas veidi kergemalt. Ta oli kartnud halvemat. Aga õnneks ei langenud naise viha tema peale, vaid ajas taga kaugemaid vastaseid.

Samal ajal kui Aaroni Reet alles rahumeeli oma rahatamatut pidas, jõudsid linnast tulnud poisid sovhoosi kontorisse. Nad tulid üsna vaikselt ja viivitades, isegi veidi kohmetult. Varem olid nad tuttavad mõne kolhoosikeskusega, kus elu oli külalikult lihtsam ja muhedam. Siin aga äratasid juba hooned aukartust. Inimesi ei olnud palju liikvel — tööpäev veel kestis —, aga kes vastu tuli, vaatas neid terasemalt ja uudishimulikumalt, kui neile enestele oleks meeldinud. Nähtavasti nad ei jätnud küllalt asjalikku muljet oma kimpu köidetud õngeritvadega, seljakoti küljes kõlkuva keedupotiga, teisest paunast paistva pannisabaga ja muu selletaolisega. Kontorihoone võttis nad vastu tõelise riigiasutuse asjalikkusega. Ja peremeheks majas ei olnud siin mitte esimees, vaid direktor, mis tuletas vägisi meelde kõige tõsisemaid silmapilke koolis. Õnneks viis sissekäik läbi hämaravõitu eesruumi, kus nad said oma pambud varjulisemasse nurka maha panna. Nii oli veidi julgem koputada direktori kabineti uksele.

Sisse astudes said nad oma hea enesetunde varsti tagasi. Direktori tagasihoidlik naeratus laskis arvata, et ta mäletab poiste kirjalikku teadet tänase tuleku kohta. Aga neid paluti istet võtta ja silmapilk oodata. Direktori vastas istus tugeva olekuga vanem valgepäine naisterahvas, kes, paberid käes, oli siin asju õiendamas. Sellest vähesest, mis tal veel seletada oli, said poisid aru, et lahendatavad küsimused kuulusid piimakarja alale. Need asjad lõpetatud, pöördus direktor kohe poiste poole:

«Nii et täpselt, nagu teatatud. See on hea.»

Kõik oli nii lihtsalt selge. Homme hommikul tulgu poisid kontori juurde, kus brigadir neile töö kätte juhatab. Heinad ja rohimine on praegu kõige kibedamalt käsil? . . .

Karjaperenaine, kes alles oma pabereid kokku pani, ei saanud siin vahele segamata olla. Noormehed tulid tööle? See on hea, abi kulub ära nii kibedal ajal.

«Aga sa, direktor, ütle brigadirile, kui ta ise ei taipa,

et ärgu noori inimesi kapsastesse küll saatku. Kes tööga alles alustab, peab sellest meelelahutust tundma. Ei tohi tüüdata. Kõplama saatku naisi. Noor inimene tahab ringi vaadata, vabamalt liikuda ja õhku hingata. Hein on ikka see õige suvetöö. Hang ikka mehe riist. Või siis jälle reha peale . . .»

Kas keegi poistest ka hobusega toime tuleb?

Toomas on enda peale kindel. Ta ütleb, et ka teised harjuvad päevapealt, kui tarvis on.

Hästi, küllap siis tuleb ikkagi heinale minek.

Aga kus poisid elama hakkavad?

Direktor ütleb, selle eest on ta juba hoolitsenud. Karjabrigadir juhatagu noormehed Aaronite majja.

Kas need siis võtavad?

On kõneldud . . .

Eestkostlik naine võttis poisid kaasa, et nad laudateelt edasi öömajale juhatada. Aga suures sovhoosiõues ta nägi eemal üht tüdrukut, kes kasvu järgi näis poistega umbes samaealine olevat, ja hüüdis oma lahke jutu poolelt lauselt: «Lembi, tule siia!» Tüdruk tuli veidi umbusklikult viivitades, kui nägi võõraid poisse, sest ta oli töörõivais ja mitte just kõige puhtam. Karjaperenaine andis külalised Lembile üle. Mis ta niisama kõnnib, saagu poistega tuttavaks ja saatku nad otse metsateed Aaronitele. Sealt olevat poole ligem kui maantee ring. Ja seda parem, et nii saavad noormehed otsetee kohe selgeks. Hommikul lähem tööle tulla.

Tüdruk oli aga kahevahel.

«Kuhu ma sedasi kõlban, kui praegu tulin sigalast, alles kasimata . . .»

«Mis sa edvistad,» hurjutas karjanaine. «Kui natuke haisedki, hoia allatuult. Igaüks teab, et see läheb pesus välja. Mine aga!»

Ja Lembi läkski poisse saatma. Lükkas ainult sõrmega kord läbi juuste. Muud ei olnud tal võimalik enda korraldamiseks enam teha.

Kuuldes, et poisid on tööle tulnud, muutus Lembi kohe usalduslikumaks. Ta küsis kõigi kolme nime ja vaatas neid kuuldes igale oma sinihallide silmadega teraselt otsa, et meelde jääks. Jüril ja Toomal olevat sovhoosis vanemate meeste hulgas nimekaimud ees, aga Urmas olevat siinkandis küll esimene. Urmas omalt poolt ütles, et Lembisid olevat neil koolis peaaegu igas klassis. Ja

mõned paremad mammad kutsuvat oma Lembituid ka veel Lembideks.

«Kuidas niisugune nimi küll poisile passib!» naeris Lembi täie suuga. «See minu jaokski nagu liiga hale ja armas. Aga mul on ema soomlane, sellepärast.»

Tutvus oli sisse juhatatud. Ladusa sammuga edasi astudes ei tundnud keegi enam mingit kohmetust. Ei poisid oma mustlaslike pampude ega tüdruk oma laudalõhnaliste töörõivaste pärast. Siia, mööda kuuma vaigulõhnalist kuusikuserva kulgevale teerajale sobisid nad hästi niisugustena, nagu nad olid.

«Mis ameti rahvas see on, kelle juurde meid elama pannakse?» küsis Toomas.

«Vanemad inimesed. Elavad. Muud ametit midagi. Hästi elavad. Puhas, korralik maja.»

«Kedagi nooremaid seal ei ole?» päris Jüri.

«Ei,» raputas Lembi oma sasist linalakka. «Nooremaid näed töö juures või klubis,» lisas siis naeruste silmadega.

«Kui igav hakkab, küll me siis Lembi kätte leiame.»

«Miks te ei leia, kui tahate. Ma käin sigalas ainult emal abiks. Täna ta pesi pesu. Kohe kui saan, olen jälle heinal.»

«Heinal meeldib rohkem?» küsis Urmas.

«Sovhoosi töö on sihuke,» ütles Lembi elutargalt, «et seal tuleb olla, kus on tarvis. Heinal meeldib muidugi rohkem. Kellel siis ei meeldi rohkem inimeste hulgas kui sigade seas! Teine õhk ja elu.» Ta peatus ühe kuuse juures, võttis sõrmega mõne tilga kuldselget vaiku ja määris seda oma vasaku käeselja kriimustusele.

Nüüd nad jätsid metsaäärse teeraja maha ja läksid edasi otse üle heinamaa. See oli üksik väheldane niidutükk, mis asetses ühelt poolt metsakääru, teisalt põldude ja maantee vahel. Kogu hein sellelt tükilt oli juba küünis, millest nad mööda läksid. Lõhnast oli tunda ja reharatta jälgedest näha, et hein oli nüüdsama küüni aetud. Hobusesõnnikki mätaste vahel alles värske.

«Oleme hiljaks jäänud,» ütles Urmas, «näe, hein juba tehtud.»

«See peotäis,» naeratas Lembi. «Ära karda, jätkub ka sulle. See siin tehti tõesti hästi varakult. Ja ongi siin viimane küünitäis koredat. Nüüd küntakse see tükk

üles, külitakse kultuuri alla ja jäetakse noorkarja kopliks.»

«Mis sa kõik ära ei tea! Kas õpid agronoomiks?» küsis Urmas.

«Ennem ehk loomatohtriks,» vastas Lembi tõsiselt. «Ja näe, kui kena joomakoht on siin mullikatele . . .»

See oli midagi tiigitaolist kõrge metsaseljandiku alt üleskeeval allikal, mille kaugemas sopis kasvasid kõrged hundinuiad.

«Tõesti kena . . .»

Ja meeldiv oli ka see järgmine metsaserv, kuhu nad jõudsid, kui olid heinamaatükist risti üle läinud. Siin oli tihe kuusik palistatud mitut liiki nooremate lehtpuudega; mets ise aga tegi peaaegu poolringikujulise tagasitõmbamise, kusjuures varjuline lagendikuäär avanes otse vastu lõunapäikest. Esimestki korda siit läbi minnes oli selge, et see on niisugune metsaäär, kus on alati soojem kui kuski mujal. Siin leiad kindlasti esimesed sinilille või ülase õied juba siis, kui varjulisemates kohtades ja põhjapoolsetel kallakutel on hang alles põlvini, siin näed esimese liblika lendu, siit leiad esimese valminud maasika, ja esimesed sõõmud kevadeõhku hingad siin juba märtsi suure lumega. Praegugi tundus palav päev siin eriti kuumana, rohi krõbises jala all ja igalt kännult ja kivilt jooksid väledad sisalikud peitu.

Purukuiva puu raginaga murdis Lembi ühest oksahunnikust endale tugeva tookami pihku.

«Kas karukoobas on lähedal?» küsis Urmas.

«Nali naljaks,» ütles Lembi, «aga kui see Reku neil seal ketist lahti juhtub olema, on kihvad kintsus kohe, kui midagi käes ei ole.»

«Nii marukuri koer?» küsis Toomas.

«Ega inimesedki seal kõige inglimad ole.»

«Ei tea, millest see tuleb,» jätkas Toomas, «aga enamasti on küll nii, et kuidas pererahvas, nõnda ka peni. Nagu vastastikune kasvatuslik mõju. Või kogemuste vahetamine.»

«Kes teab,» naeratas Lembi. «Aga eks see tähendab ka, et pahurate inimeste juures käib harva võõraid, ja mida harvem koer inimesi näeb, seda marudamalt lõugab, kui keegi juhtub tulema.»

«Täitsa õige teooria,» kiitis Jüri. «Aga mis praktikasse

puutub, siis luba, Lembi, see malakas mulle. Kuhu see kõlbab, et tütarlaps on meiesuguste musketäride ihukaitseks!»

«Küll ma ta ära taltsutan,» ei andnud Lembi relva käest. «Teil ei maksa, teil tuleb seal elada. Ei ole hea, kui koer jääb viha kandma.»

«Lase olla, Jüri,» arvas ka Toomas, «ei maksa siin midagi rüütlit mängida. Küll Lembi taltsutab. Loomatohter teab kõige paremini, kuidas penile põrutada.»

Kõigi nelja ühine naerulagin aga ajaski juba Reku haukuma, sest metsanurgast, milleni nad olid jõudnud, ei olnud Aaronite maja enam kaugemal kui paarsada meetrit. Koer haukus kurjalt, aga esialgu veel äraootavalt. Mööda metsaäärt oli heinaajal tihti võõraste inimeste käimist. Kuid mida ligemale tuldi, seda tigedamaks peni muutus. Kui Lembi ja poiste näod üle värava ridastikku juba õue vaatasid, oli lausa põrgu lahti.

Kiskja oli õnneks küll ketis, aga niigi ei olnud kuigi mugav kuulda ta tigedat lõrinat ja kihvade laksutamist. Pererahvas ei tulnud teda taltsutama. Uksed olid suletud, õu tühi. Lembi avas värava. Nad astusid edasi, läksid lähestikku hoidudes pikkamisi maja poole. Reku, haukudes pöörase ägedusega, tegi metsikuid hüppeid. Ta oli nii vihane, et näis ketist hoolimata järjest ligemale tulevat. Tundus, et laut, mille seina külge ta oli aheldatud, igal hüppel koos koeraga sammu võrra edasi nihkub.

Kas tõesti kedagi kodus ei ole? Siiski — see oli Reet Aaron ise, kes nüüd ukse avas ja välja tuli. Üks käsi puusas, teine ukselingi küljes, jäi ta seisma oma maja trepil astme võrra kõrgemale nendest, kes olid õues. Ta ootas, ei lausunud sõnagi. Ei Rekule, kes endiselt haukuda lõhkus, ega noortele inimestele, kelle peale koer nii kuri oli. Teretuse võttis vastu kahesilbilise suuliigutusega, sõna ei kostnud.

Lembi astus nüüd poiste hulgast ette, läks otse trepi juurde, toetas oma malaka püsti maha, jäi sirgelt seisma kui kuninga käskjalg ja ütles:

«Need noormehed tulid sovhoosi kaheks nädalaks praktikale. Direktor saadab nad teie juurde korterisse, palub lahkelt vastu võtta.»

«Kas käsk on kirjalik?» küsis Reet Aaron.

«Ei, suusõnaline,» vastas Lembi.

«Aga kes õiendab üüri, sovhoos või poisid?» küsis perenaine.

«Ma arvan, et sovhoos. Aga seda ütleb direktor ise teile täpsemalt.»

Poolavatud ukse päramise pilu vahelt välgatasid Jaagu prilliklaasid. Reeda näos aga ei liikunud midagi. Ta oli selleks kõigeks küllalt ette valmistatud. Ta kivistunud ilmest võidi näha ainult seda, et ta on suletud viimse võimaluseni. Ei ole kellegi asi, mis tal sees on.

«Olgu. Ma siis vaatan, kuhu ma nad panen . . .»

«Tänan. Head aega.» Lembi pööras ringi ja läks. Muidugi oleks ta tahtnud vaadata, kuhu poisid pannakse, aga ta otsustas ainult asjalikuks käskjalaks jääda. Ta oli oma kohuse täitnud. «Nägemiseni . . .» Ta vaatas poiste poole pilguga, mis ütles, et olge nüüd tublid! Niisama selge oli poiste silmade vastus: Ole tänatud, Lembi, hästi sa ajasid selle asja . . .

Perenaine seisis endisel kohal, endises asendis. Pea veidike ette kallutatud, näitas ta, et nüüd mõeldakse ja varsti öeldakse, mis on otsustatud. Või oli ta veel millegi suhtes kahevahel?

«Lembi ei teadnud, üüri me õiendame ikka ise,» ütles Jüri, kellel oli veidi rohkem raha taskus kui ta sõpradel. «Kas võib kohe, et asi oleks selge?»

Seda lihtsameelset lähenemiskatset ei peetud vastuse vääriliseks. Reet Aaroni nägu jäi endiseks. Ka nüüd, kui ta näis oma otsuse teinud olevat ja tuppa pöördus. Ta tõi võtme, läks maja põhjapoolse otsa juurde ja avas seal rohtunud läveesisega ukse. Poisid järgnesid talle, ja perenaine ütles:

«Siin võite olla. Muuga ma ei saa teid teenida.» Ütles ja läks kohe minema.

Poisid vaatasid seda ruumi, kus nad võisid olla need oma iseseisva ühise elamise päevad. See oli nähtavasti kunagise talu sulaste- või üürikorter, pliidiga tuba, mis oli ilmselt pikemat aega tühjana seisnud. Luud oli ainult kergelt üle käinud jälgedest, mida siia olid jätnud kanad või ehk kana tibudega — nende madal plekine sööginõu oli praegu veel nurgas maas. Mis seal ikka, omaette peavari. Paljukest poistel aega kodus olla. Pliit oli hea olemas. Toomale tuli meelde purukuivade käbide rohkus kuusiku all, kust nad mööda tulid. Küttega ei ole muret. Kui suur, viljasalveks tarvitatud kast kummuli keerata,

siin see lauaks hea küll. Istmeks ei olnud midagi võtta, aga püsti süües saavatki kõht rohkem täis. Kuidas magamisega saab? Selle kohta oleks sünge pereemand siiski võinud paari sõnaga nõu anda.

Kui poisid vaikse pominaga oma esimesi muljeid vahetasid, avanes uks pika kääksuga ja lävel seisis nende tuttav kaelkookudega linnateeline. Tal oli midagi kahjurõõmsa muigamise taolist prillide all, kui ütles:

«Noh, upsakus oli enneaegne. Nüüd — ühe katuse all.»

«Vabandage, aga kuidas me upsakad olime?» küsis Urmas.

«Olekuga.»

Poisid vaikisid. Jüri kehitas õlgu. Midagi ei olnud parata. Lisaks selle maja niigi umbsele õhule oli ka bussijaama pahurus pärale jõudnud. Peremehel näis olevat ülesandeks poiste vastuvõtmine lõpule viia.

«Olete siia määratud, ei hakka ma teid tagasi ajama. Õiguse otsimine ei tee targemaks. Elage need päevad. Ruum on omaette, nii et pererahvas ei ole vähemalt teie jalus. Mis koristada on, teete ise. Ümmardama ei hakka teid siin keegi. Luuda võite võtta. See on väljas ukse kõrval. Aga kohe tagasi panna. Mingit mööblit mul teie jaoks ei ole. Las sovhoos sisustab, kui tal teid tarvis on. Aga seda ma ütlen, et kedagi võõraid ei tohi siin jõlkuda. Selles majas valitseb kord. Ja kõlblus.»

Vaikus, mis nüüd valitses selles tühjas toas, oli nagu osa maja korrast ja kõlblusest. Jüril aga oli siiski vaprust küsida:

«Kui oleks natuke heinu, kas te ei lubaks meil lakas magada?»

«Lehm ei luba. Minu loom väherdud heinu ei söö.»

«Nii et siin, põrandal . . .»

«Minu lauda taga on sovhoosi mulluste õlekuhjade ase. Sealt võite küljealust tuua. Aga kõik ripentsid üles korjata, mis sülest pudenevad! Puhtus olgu! Ka väljakäigus. Kui mõni tilk on laua peal, tuleb kohe kuri karja.»

«Kas piima saab teilt osta?»

«Võib saada.»

«Ja ehk mune?»

«Mune ma praegu ei müü. Konserveerin. Talvel on teine hind.»

Ja peremees läks. Keelduvat sõna oli hea viimaseks jätta.

Poisid astusid üksteisele hästi lähedale, et nõupidamine jääks omavahele. Ja et oleks nii omapoiste tunne kui vähegi võimalik. Õige kambavaim. Neidki oli elu õpetanud, et kurja ilmaga tuleb eriti ühte hoida.

Teadagi, et linna vahet käivad bussid. Aga kas see oleks kellegi õige maatöö või praktika, nagu Lembi ütles, et kõlaks tähtsamalt. Mis nägu sel oleks, kui ema keedab linnas hommikul heinalistele kohvi, topib võileivad taskusse ja käsib hea poiss olla. Ei! Ikkagi tuleb siia jääda. Siia — see tähendas mitte ainult Soolahkmele, vaid nimelt Aaronite majja. On tuldud, ärgu olgu taganemist! Äraminek oleks lüüasaamine. See oleks Aaronite võit poiste üle, kes on teisest klassist saadik pioneerirätti kandnud ja varsti komsomoli astuvad. Juba seegi oleks taganemine ja lüüasaamine, kui norgu jääda ja lasta oma heal tujul luhta minna. Ei, ka seda ärgu olgu. Tegutseda tuleb.

Sõnatult, et oleks kord ja kõlblus, astusid nad hanereas üle õue, läksid lauda taha asemeõlgi tooma. Seal nad olidki, need mullused kuhjaasemed. Mitte ainult mullused, vaid ka mullased, peeneks puretud hiirepesi täis. Urmas võttis sealt peotäie, nuusutas ja ütles:

«Mina olen harjunud enne und unistama. Nende peal, vabandage, ei saa.»

«Kõvasti kopitanud,» kinnitas Toomas. «Kui niisugustes põhkudes mõni öö magada, oleme varsti Aaronite lihased lapsed.»

«Sõnnik!» sülitas Jüri. «Lembi oleks võinud meid parem sigalasse viia.»

Aga Urmase mõtted ja õhtupäiksesed silmad oli juba mujal. Teised ei teadnud arvatagi, et tema naljatuses unistamisest oli praegugi terake tõtt. Ja nüüd — see veel puudus — hakkas seal metsaäärsel heinamaal rääk häälitsema. Nagu saadik neist jõekäärudest, kus Villem õngitseb ja Riina kalu keedab.

«Poisid!» hüüdis Urmas järsku õhinaga. «Aga see küün seal all . . . Värsked heinad . . . Elutuba siin, magamistuba seal!»

«Õigus, Urmas!»

«Magamistuba vannitoaga! See tiik seal . . .»

Õlgedeta läksid nad tuppa tagasi, võtsid ööks ja hommikuks kõik tarviliku kaasa ja astusid jällegi vaikselt üle õue. Pererahva poekvil ukse vahelt välgatasid laagu prillid. Aga kui poisid laudanurga taha said, andsid jalgadele tuld. Kergendav vabadusetunne lennutas nad karastava allikaveeni ja saatis pehmetesse, lõhnavatesse heintesse.

Rääk, kes selle hea nõu neile andis, jäi oma uinutava häälitsusega poistele hommikuni seltsiks.

III

Jaak Aaron leidis, et tema edu ei olnud küllaldane, kui ta poistega kõnelemas käis. Nad oleksid pidanud aremad ja aupaklikumad olema. Mitte niisuguste imelikult vilkuvate silmadega üksteisele otsa vahtima. Kõik nad oleksid pidanud kordamööda ütlema, et nad püüavad viksid lapsed olla ja ontlikult elada. Sellest oleks olnud nüüd hea Reedale rääkima minna. See oleks rahustanud naist, tal öösel magada lasknud.

Jaak mõtles, mida mõjuvamat poistele veel ütelda, kui nad õues talle vastu tulevad. Midagi niisugust, mis neil südame kõhedaks teeks ja silmad maha lööks. Mõttes oli tal veel mõndagi tagavaraks. Kes ütleb, et need jõnglased ei ole kodust ära põgenenud? Passe neil muidugi veel ei ole, aga õpilastunnistust peaks küsima, või vanemate kirjalikku tõendit, et nad on siia luusima lubatud. Nii või teisiti peaks neile veel tunda andma, et selles majas on tõsine valitsus.

Aga mida sa enam! Jaak oli silmili uksepilu vahel, et vaadata, millal on paras aeg neile vastu astuda, kui nad korraga, mingid kompsud käes, väravast välja läksid. Ei toonud õlgi ega midagi, vaid läksid ja jäidki kaotsi. Jaak läks välja, käis ümber hoonete, vaatas ringi, aga poisse ei olnud näha. Ainult hääli kostis Vaheniidu metsa varjust. Julgeid ja naeruseid hääli.

Vana Aaron hakkas aeglase, koguni nagu ükskõikse sammuga sinnapoole astuma. Mis ta nüüd muudki mõistis. Tuppa ei tahtnud minna, seal oli Reet nii raskes tujus. Metsas aga ei olnud mitte ainult poisid, vaid ka Aaronite lehm oli seal ühel lagendikul ketis. Varsti oli aeg loom koju tuua. Ja mööda minnes tahtis ta puude

varjust vaadata, mis poisid teevad. Kui ta ainult peaks märkama, et neil tikud käes on — nüüdsel ajal niisugused tihti juba suitsetavadki —, siis tuleks kohale kutsuda nii metsavaht kui ka miilits.

Aga näe — poistel ei olnud tulega, vaid hoopis veega tegemist. Poolalasti olid nad seal allika hundinuiades, ühel hambahari suus, teisel rätik õlal, kolmas põlvili silmili külmas vees puristamas nagu metsinimene. Mis veel? Varsti oli selge, et poisid on ära küüni kolinud. Sinna nendega kõnelema minna ei olnud mõtet. Ei olnud võimupiirides. Küll aga võib agronoomile või brigadirile ütelda, kui neid näeb. Seal ilusad heinad kui kuld uluall, kahju küll, kui poisid küüni põlema panevad...

Kuuldes oma lehma ammumist, hakkas Aaron nüüd selle hääle peale minema. Varitsev ettevaatlikkus kestis, kuigi ta oli näinud, et poisid küüni läksid. Nii vaikselt ta astus, et linnud tõusid käe-jala juurest. Kuidas see mõjub Reedale, mõtles ta, et poisid majja ei jäänud, vaid küünis on? Või pahandab see teda veel enam — ruum näidati kätte, aga ei kõlvanud!

Raske ketikimp käes, tegi Aaron täissöönud lehmaga ringi, et veel kord pilku küünile heita. Ta läks metsa ääres üsna lagedale, sest nüüd ta ei olnud niisama hiilimas, vaid asja pärast. Lehmal kiskusid silmad ja sõrad kõvasti kodu poole. Jaak kõndis poolviltu, tagasi vaadates ja viivitada püüdes. Näis, et lehm viib peremeest koju, mitte peremees teda. Aga midagi ei saanud targemaks sellest tagasivahtimisest. Ainult kolm erivärvilist käterätti oli küüniukse põikpuule kuivama pandud. Täna nad enam tagasi ei tule.

Jaak viis lehma lauta ja läks tühja toa poole täiendavaid tähelepanekuid tegema. Ta tahtis vaadata ja nuusutada, kas ei saa kindlaks teha tubakapruukimist. Sest olgu muud mis on, tuli on nii kuumal ja kuival ajal ikkagi kõige hirmsam asi. Olgu Aaronite majas, riigimetsas või sovhoosi küünis, seda ei saa keegi lubada. Kui peaks niisugust asja märgata olema, siis kasigu nad jalapealt tagasi sinna, kust nad on tulnud...

Aga siingi ei saanud ta targemaks. Uks oli lukus. Ja võti ära. Nii lihtsalt see läkski — Aaronite maja nagu ei olnudki enam Aaronite oma. Väheldane veerand sellest oli võõraste uulitsapoiste kontrolli alla võetud. Nukralt ja nõutult vaatas vanamees juba loojangule

kalduva päikese poole. Mida ütelda naisele, keda ta täna jällegi kartis nagu lõhkemata mürsku? Mida teha, et Reeda mõtteid mujale juhtida? Jah, mis teha, et saaks jälle inimese kombel hingata, kõhu täis süüa ja puhkama heita?

Jaak ei mõistnud midagi muud, kui otsustas õhtused talitused enda hooleks võtta. Vaikselt käis ta korraks köögis, tõi lüpsiku ja läks lauda juurde. Tasakesi liikudes oli siin tegemist tükiks ajaks.

Aga asjata oli vana Aaron seekord oma naise ees hirmul. Inimesel inimest tunda ei ole sugugi nii lihtne lugu, isegi siis mitte, kui kümned aastad on elatud külg külje kõrval. Vana Aaron oli liiaks lihtsameelne, et tõsisematel tundidel Reeda seesmisi tuuletõmbusi ära arvata.

Reet ei viibinud enam maiste murede ringis. Kohe, kui ta oli Jaagule ülesandeks teinud poiste valitsemine enda kätte võtta, oli ta oma mõtetega taas astunud selle kalli kivi juurde, mis on neil määratud piiripostiks elu ja surma vahel.

See oli tõeline kivi, mitte mõni piibli või lauluraamatu tähendussõna. Aaronite ajaliku ja igavese elu piirikivi oli lauda otsas kuuris õlgede all. Aga see oli alles tumm nagu kivi kunagi. See alles ootas salmi või sõnu, mis järeltulevatele põlvedele kustumatult kordaksid seda ohet, millega Reet ja Jaak kord lahkuvad sestsinatsest hädaorust, et astuda üle igaviku läve.

Nad olid kaugel sellest, et lahkumisega kiirustada. Aga kirjutatud on: «Sellest päevast ja tunnist ei tea ükski.» Või jälle: «Võta oma elumaja asjad seada, sest sa pead surema.»

Kuidas oma elumaja asju veel paremini seada, kui Aaronid seda tegid! Õigemini — kui Reet seda tegi, sest Jaak täitis ainult tema tahtmist, käies nagu nähtamatu nööri otsas naise jälgi mööda. Aga mis aastad edasi läksid, seda tõsisema kõla omandasid hoiatused, et liha on kui lilleke. Mõtte ees, et lõpp võib tulla nagu varas öösel, tundis Reet ja temaga ka Jaak tõsist kohustust mõelda kaugemale kui elumaja asjadele. Et olla ustav oma targalt ettenägelikule eluviisile, tuli neil hoolt kanda ka selle eest, et siit maailmast väärikalt lahkuda.

Elumaja asjadest ei ole püsivat mälestusmärki, kuigi

neid on surmani seatud nii ennastsalgava hoolega. Kui ei ole enam peremehe ainu-ustavat kätt, hakkavad vihm ja tuul varsti katuselaaste laiali kandma. Aed, kui päevad otsa kümne küünega enam kallal ei olda, korjab peagi umbrohuseemet. Õu risustub, kui luud ei ole enam õigetes kätes.

See oli sel kevadel, sirelite õitsemise ajal, kui Reet Aaron otsustas, et on õige aeg leida ja valmis panna see kivi, mis peab kalmistul tähistama nende viimset puhkepaika. Jaak järgnes talle ja nad läksid oma endiste põldude piirile, kus Reet näitas, et siin see ongi, millel ta juba ammu on silma peal pidanud. See peaks hauamärgiks kõigiti kõlblik olema, nii oma kuju kui ka ilusa, halli, tumedaviirulise toime poolest. See oli väga tõsine silmapilk.

Üks sovhoosi traktorist tegi sobival ajal veoplaadiga tarviliku ringi ja nüüd oli see kivi ammugi Aaronite lauda otsas kuuri all. Seal see oli oma, tarviduse korral isegi luku taga.

Aga kõvasti nõudis see kivi kulu, et saada selleks, milleks ta pidi saama.

Pudel viina, mis traktorist sai kivi kojutoomise eest, oli tühi asi. Raskeid rublasid kiskus aga Aaronite küünte vahelt töö, mida kiviraiuja nüüd tegema hakkas. Linnas järele kuulates leidis Reet selle mehe võrdlemisi hõlpsasti. See oli juba poisikesepõlves Eestisse juurdunud poolakas Pandelovski. «Joodik, aga häbemata peenike meister,» nagu ütlesid usaldusväärsed inimesed.

Reedal oli küllalt elu- ja kantseleitarkust, et selle mehega ettevõetava töö kohta kirjalik leping sõlmida. Esialgsed läbirääkimised peeti linnas. Seal jõuti ühisele otsusele, et töö tuleb teha mõlema poole kasuks haltuura korras, ilma et artellil, kus poolakas töötas, asjaga vähimatki pistmist oleks. Ilma tehnikata, mida kivide kallal viimasel ajal on rakendatud. See muidugi ei alanda töö hinda, aga selle eest jääb ka sammas meistri elava käe teoseks ja kõigis üksikasjades on võimalik arvestada nende inimeste soove ja maitset, kes selle kivi alla kord igavesele unele heidavad. Ja töö saab igas suhtes, nagu meister tõotas, kõige kõrgemal määral kvaliteetne. Kirjas, näiteks, mis kivisse raiutakse, ei tumesta ehtsa kulla sära sadade aastate sajud, sadade suvede pleegitus ja talvede pakased . . .

Linnas peetud läbirääkimistega jäi Reet kõigiti rahule. Talle näis, et Pandelovski ei ole mitte ainult tubli meister, kes tunneb asja ja armastab oma tööd, vaid et ta on ka muidu vastuvõetav — paraviisi edev ja kergemeelne, lõunamaise loomuga, mees, kellega annab kaupa teha. Ja nähtavasti kindlasti mitte logeleja. Võis loota, et töö edeneb küllalt jõudsasti, kuigi poolakas saab sõita Soolahkmele ainult artellitööst vabal ajal, paaril õhtul nädala sees ja igal laupäeval-pühapäeval kindlasti. Reet julges lubada, et tema majas tööl olles on meister koos abilisega ka tema toidul. Oli ju tegemist tööga, mis otseselt jumaliku silma alla ulatub. Hoidku siin väikluse eest!

Kui aga Pandelovski järgmisel pühapäeval Aaronite juurde maale sõitis ja kui hakati töö ja tasu tingimusi kindlaks määrama, et need punkt-punktilt lepingusse kirjutada, siis selgus varsti, et poola veri ei olegi eesti omast kergem. Kaua ja kõvasti tuli kaubelda iga pügala pärast. Tunnid aina kulusid käest, kui mõlemad Aaronid lagatoa laua ääres istusid ja vaikse meelekindlusega teineteist toetades püüdsid maja huvisid kaitsta nagu vähegi võimalik. Neil ei olnud kerge, sest kõik küsimused, milles tuli kokku leppida, kuulusid niisugusele alale, kus neil vähimaidki kogemusi ei olnud. Tellitakse ju hauasammast ainult üks kord. Ja harva sedagi enne surma.

Poolakas ründas Aaroneid osava ning sõnarohke jutuga. Ta ei lasknud ennast tabada vasturääkivustelt. Kõiges, mis ta ütles, tundus asjatundmist ja kindlat tõepõhja. Kivi järele vaadates kõlksutas ta seda väikese helisevа peitliga ja ütles kohe, et artellis ei võetaks niisugust üldse töötlemisele. Kõva, liiga kõva. «See on ju nagu proua Aaroni karakter,» ütles ta. Aga lubas siiski ära teha, kuna auväärt tellijad ise on nimelt selle välja valinud ja koju toonud. Kahju oleks hakata uut vaatama. Selle kuju on pealegi juba loodusliku eeltöötluse poolest nii suurejooneline. Ja toim ning toon — ilus hall, tumedate viirgudega. Tõeline graniitlik tõsidus, väärikas taevase tee tähis. Ja kuidas sisseraiutud tähtede kuld niisuguse kivi lihvitud pinnal elama hakkab . . . Lugupeetud tellijate auväärsed nimed on väärt, et neid raske raiuda oleks ja et nad siis ka säraksid, nagu särama peab.

Meistri kõned olid küll kenad kuulda, aga ränk oli see raha, mis ta oma töö eest nõudis. Ainult talle endale ei paistnud see sugugi palju olevat. Kivi erakordsest kõvadusest oli juba kõneldud. See oli punkt üks. Aga risk? Kas ei või juhtuda, eriti niisuguse kalgi kivi puhul, et üks kõks vasaraga peitlipärale — ja pragu lõhestab kalli samba kui kevadise jää? Mis saab siis, kes kannab kahju? Meister käskis Jaagul must-valgele kirjutada, et igasuguse avarii puhul töövõtja toob uue kivi ja teeb uue töö endise lepingu alusel. See on punkt kaks. Ja materjalid, materjalid... Nüüdne aeg ei hooli ju igavesest elust ja keegi ei anna kiviraiujatele midagi, mis neil töö juures paratamatult tarvis on. Lihvitud pinda ei saa kätte ainult oskusega, jõuga ja ajaga. Selleks on tarvis terasepuru ja karborundipulbreid. Need asjad aga maksavad hingehinda. Ja see on punkt kolm.

Nad leppisid kokku lihvitud pinna mõõtudes. Jõudes kirjani, mida kivi peab kandma, esitas meister küsimuse: kuidas soovitakse, kas must või kuld? Aaronid tahtsid, et nende nimed oleksid kullaga kivisse raiutud. Ja samuti nende viimane sõna, piiblisalm või laulurea, mis sinna juurde kuulub. Kuna see ei olnud neil veel valitud, määrati lepingus kindlaks iga tähe hind. Kallis seegi, väga kallis, sest ka siin rääkis meister palju ja ägedalt nii lehekulla kui ka kulla aluslaki kõrgest hinnast ning sellest, kui raske on seda saada. Siis kirjutas Jaak lepingu valmis. Meister ja Reet panid käe alla.

Reet, kui ta suurte selgete tähtedega kirjutas oma nime, tundis järsku jahedat judinat seljas. Ta ei teadnud isegi, kas see oli sellepärast, et nende viimne ase nii kalliks läheb, või tunde pärast, et ta selle lepingu sõlmimisega oleks nagu surmale kutsekirja saatnud: olen valmis, võib tulema hakata.

Töö kivi kallal algas. Kirjutamata kokkuleppe kohaselt pidi poolakas hoolt kandma selle eest, et ümbruskonna inimesed tema kaudu Aaronite hauasambast midagi teada ei saaks. Ja meister pidas selles suhtes ka sõna. Võõra, salapärase mehena istus ta bussis, olgu Soolahkmele sõites või siit tagasi linna minnes.

Kivilõhandiku tasakaalustamiseks võeti kiiludega mõned tükid maha. Valkjad kiilujäljed kaotati osava peitlitööga. See kõik läks ladusalt korda. Jaak Aaron muigas endamisi, kui talle meenus, et poolakas oli seda

raudkivikamakat võrrelnud tema naise iseloomuga. Kaksugu keegi selle küljest mõnd ülearust nurka lahti kangutada! Asjata vaev...

Samba ülemise osa keskelt väljaulatuv kumerus peiteldati suurest laastust tasaseks ja siis hakati seda raske raudplaadiga viilima. Siin nägid Aaronid oma silmaga, et imetegev terasepuru ja need karborundipulbrid olid Pandelovskil tõesti olemas. Konarlikud peitlijäljed tasandatud pinnal muutusid järjest siledamaks. Kivi ränga raua all oli nagu tammepakk peeneteralise höövli all. Ja kulus aega mis kulus, meister ja tema käealune said küllalt higistada, aga ikkagi saadi kätte see lepingus ettenähtud lihvitud pind. Mõlemat pidi pandi sellele mõõdulint peale ja leiti, et vajaka küll ei jää, ennem on pisut veel ülegi.

Ja missugusena see lihving tuli välja viimase, kõige peenema karborundi alt! Sile nagu sügisene jää, mille külm öö on teinud täiesti vaikse ilmaga. Tõsiselt hall, ühtlaselt mustjate viirgudega nagu igaveste leinamärkidega. Kui kummarduda lähedale, siis vaatab su oma nägu sulle vastu — hämaralt nagu teisest maailmast.

Pinna nii puhas siledus andis õigust neile, kes poolakat väga peeneks meistriks kiitsid. Toime ühtlane sügavhall toon nende tumedate viirgudega näitas, et Reet oli kivilõhandiku targalt valinud. Nüüd olid veel kirjad sisse raiuda ja kuld tähtedele peale panna. Selles tuli aga väike viivitus. Meister seletas, et ta tuleb paari nädala pärast tööd lõpule viima, kuna olevat tarvis minna kuhugi kaugemale kalmistule kellelegi midagi üles panema. Kui Reet — tahtes oma asja võimalikult ruttem päris valmina näha — seepeale ütles, et see tuleks ikka nüüd kohe ära lõpetada, siis tegi poolakas kaastundlikult kohkunud näo ja küsis: «Kas proua Aaron tunneb ennast halvasti, et sellega nii kiire on?» Ei, sugugi mitte... Kas siis kohe sellepärast... Ja meister läks sinna kuhugi kalmistule midagi muud üles panema.

Aaronitel ei oleks pidanud selle vastu midagi olema, sest neil oli alles valimata see salmgi, mis pidi tulema lihvitud pinnale nende nimede alla. Samuti nõudis mõningat aega ka tähtede väljajoonistamine, mida Aaronid tahtsid lasta teha Jaagu vennanaise õetütrel Klaaral, vanal joonistusõpetajal, keda nad kõiges usal-

dasid ja keda nad tõeliseks kunstnikuks pidasid. Meister kiitis väga seda nõu, soovitas lihvitud pinna piirjooned pärgamendile kanda ja siis seal läbi viia kogu ruumi jaotus ning kirja paigutus.

Ennastsalgava hoolega lehmaheinu tehes oli sammas Aaronite mõttes sedapuhku nagu kõrvale jäänud. Aga nüüd, kui poisid majja tungisid, tuli kivi Reedale jälle meelde. See oli siiski kõige tähtsam ja hädalisem asi! Mis Jaagul — tema kõnnib nagu ikka. Tema tunded käivad väiksema tuulega. On inimesi, kellest võib ette teada, et nad oma viimse tunni voodis vastu võtavad. Ja on teisi, kellest ei ole kahtlust, et kokkuvarisemine tabab nad poolelt sammult ja poolelt sõnalt. Kohutava selgusega tundis Reet täna oma maja trepil seistes, kuidas tal süda nii kõvasti tuksudes end kurku surus. Päästkesed lendasid nagu alati, taevas oli kõrge ja silmapiir kauge, aga Reedal korraga ei jätkunud enam õhku hingata. Miks ta seal vaikis? Miks ta Jaagu poistega kõnelema saatis? Sellepärast, et ta enda jõud järsku nii väheks jäi. Seda tuli hoida iga hinna eest. Ta ei võinud midagi parata — kõrvus hakkas kohisema ja selles kohisemises kostis nagu kauge kaja: pane korda oma elumaja asjad ...

Reet ei haaranud pead käte vahele. Ta ei läinud külma vett jooma. Seda teevad need, kes tahavad näidata, et neil on raske. Reet, vastupidi, tahtis salata oma südame nõrkust nii enese kui kõigi teiste ees. Ta läks tagatuppa ja istus laua äärde. Tuli leida rahustavaid mõtteid ja tarvilikku tegevust, et elust kinni hoida. Ta pani raharaamatu ära, keeras laeka lukku ja võttis siis laudilt piibli. Poolakas võis nüüd varsti jälle tööle tulla. Kivi kuuris aga ootas oma kuldseid sõnu. Enam ei võinud viivitada, täna tuli need leida.

Ta teadis, et Jaak niidab ööseks lehmale midagi ette, et ta ka lüpsab ja piima kaevu jahtuma laseb. Tulgu ikka mees ka, kui ta talitustega valmis saab. See kivi oli ju nende ühine asi. Seni võis Reet ennast koguda ja rahustavaid mõtteid otsida, mida ta nii väga vajas.

Mõtelda võib, mõtteid keegi ei näe. Ja Reet Aaron küsis nüüd endalt järsku ja otsekoheselt: «Miks ma vihkan neid poisse?» Nad ei tunginud ju majja omal algatusel. Ütles Jaak ja samuti see sovhoositüdruk, kes neid saatis, et nad tulevad siia direktori korraldusel. Miks

peab Reet neid esimesest pilgust vihkama ja selle vihaga oma südant tapma?

Suletuna oma mustade raskete kaante vahele, oli piibel Reeda ees laual, aga pühakirja lähedus ei segand teda arutamast asju, nagu nad on: ta teadis, et vihkamine või vähemalt sallimatu suhtumine noortesse inimestesse ei olnud temas täna ega eile tekkinud tunne. Sel olid sügavad juured ta kõvas südames. Kuidas ta võis sallida lapsi, kui tal endal neid ei olnud! Sallida seda, mis ei ole oma, — see oli võimatu. Aga see ei olnud veel kaugeltki kõik. Peale selle — nad ei tea ju midagi. Reet oli nende jõnglaste taolistest poolsada aastat kauem elanud. Nii paljude aastate pikalt ja raskelt teelt on ta kaasa toonud oma varanduse, oma mõtted ja hinge. Varandusest on ainult kasinad riismed järele jäänud. Aga seda visamalt ta hoiab kinni sellest, mis on südames peidul. Ei saa sallida niisuguseid, kellega sul ei ole sammuvõrdki ühist minevikku, niisuguseid, kes alles siis oma silmad lahti tegid, kui su enda elu alused olid juba laiali lükatud. Ei saa vihkamata olla niisuguseid, kelle eluaastad ulatuvad sinna, kuhu sa ise enam kuidagi järele ei jõua. Ei jõua nägemagi, kuidas neil läheb, ei parastama ega kadedust tundma ...

Aga siiski — poisid on majas, jäävad kõige rohkem paariks nädalaks — endal oleks kergem ja ümbruse silmis parem, kui katsuks nendega kuidagi läbi ajada. Nad on oma aja lapsed — kasvavad, nagu neid nüüd kasvatatakse. Ei maksa muidugi loota, et nad siin ümber sünnivad. Aga mõne kaaluka, hästi läbimõeldud sõna võiks neile ütelda. Vähehaaval ... kahtluste seemneks. Ja mõnda vana, head raamatut võiks poistele laenata, et nad loeksid, kuidas nendetaoliste nimed kord marmortahvlile raiuti. Kui noortes, kellel elu on alles ees, umbusalduse vimm juurduma hakkab, siis see on palju rohkem väärt kui varjatud viha nende hinges, kelle aastad hakkavad juba täis saama ja kellel on aeg oma hauaaseme eest hoolt kanda ...

Jaak tuli tuppa vaikse ja aeglase sammuga, nagu oleks raske haige majas. Ta ei olnud põlle eest ära võtnud, et naine näeks, mis töölt ta tuleb. Köhatas korraks tagatoa ukse kõrval ja ütles:

«Väljas on nüüd kõik valmis.»

Reet vaatas kella ja vastas ükskõikse häälega:

«Ongi aeg valmis olla.» Näis, et ta kuulub millelegi tähtsamale, et elumaja igapäevased asjad huvitavad teda täna vähem kui tavaliselt.

«Ei tea, kas nüüd sööme ka natuke?» küsis Jaak, et endale edasist tegevust leida.

«Eks sa võta midagi. Mina ei taha . . .»

«Enda pärast ma küll ei hakka . . .»

Jaak heitis naisele mõne argliku pilgu, aga sellest ei olnud kasu midagi. Reeda mõtted ja meeleolu, kogu tema olemus oli nii kõvasti suletud, et sealt võis midagi ilmsiks tulla ainult siis, kui ta ise heaks arvab sõnakese lausuda. Sinnapoole tuli nüüd tasakest türida. Niikaua kui Reet oli säärase salapärase raskemeelsuse varjus, ei julgenud Jaak omalt poolt sõnagi ütelda, isegi sellest mitte, et poisid maja maha jätsid ja küüni läksid.

«Oled väsinud? Tahad magama minna?» küsis Jaak, et nõrk jutujärg päris ära ei kustuks.

«Kas väsimus on minu voodisse viija? Magama minnakse siis, kui asjad on korras.»

«Mõtled midagi veel ette võtta?»

«Jah. Istu siia.»

Tundes silmapilgu tähtsust, võttis Jaak põlle eest ära, et rohkem mehe moodi olla. Siis istus ta teispoole lauda, jäi ootama. Tuba hämardus; sirelipõõsas oli otse läänetaeva ja aknaruutude vahel.

«Ma arutasin nädala asjad kord veel läbi,» hakkas Reet Jaaku oma mõtetesse pühendama. «Nagu välja tuleb, ongi parem, et Lovski praegu vahet peab. Nüüd ta tuleb jälle laupäevaks ja pühapäevaks. Passib, sest siis on poisid ehk linnas, ja asi kombes. Kui senini kedagi ei ole kuuri alla lastud, ei ole ka neid sinna ninapidi juurde tarvis . . .»

«Lovski — tulgu või hommepäev, küll ma poiste üle valitsust pean . . .»

«Mis aga ei anna edasi lükata,» jätkas Reet, «see on see, et praegu, siinsamas paigas peame kindlaks tegema sõnad, mis sambale peale tulevad. Lugemisest ja lehitsemisest aitab, on aeg otsustada.»

Tundus, nagu oleks kell kõvemini tiksuma hakanud. Nii sügavas vaikuses võtab nõrgemgi heli jõudu juurde. Veel mõni silmapilk, ja nad mõlemad kuulsid nii iseenda kui ka teineteise hingamist.

«Ega midagi,» ütles Reet vaiksemalt kui ennist, «sa

avalda omad mõtted ära. Loe ja näita, mis sul on välja vaadatud . . .»

Need sõnad liigutasid Jaaku sügavalt. Ta teadis küll, et tema targa ja tugeva naise otsust mööda on tehtud nende majas kõik asjad ja tehakse ka edaspidi, ta teadis kindlasti, et Reet ka need sõnad kätte näitab, mis kivile tulevad, aga siiski oli otse hellitavalt hea, et selles nii tähtsas asjas ka tema mõtteid küsiti, esimesena sõna anti.

«Olen vaadanud ja lugenud,» ütles ta pärast vaikset kõhatust. «Piibel on muidugi tähtsam kui lauluraamat, sealt tuleks leida. Aga kui piiblist, siis peab vist päris täpselt olema. Kuidas sa arvad? Seal, kui apostlid või prohvetid ütlevad, siis on kohasemad sõnad ikka «mina» peal . . . Kas või . . .»

Jaak võttis naise eest piibli ja avas selle mõnest kohast, kuhu ta kuivanud sõnajalalehed oli vahele pannud.

«Kas või Iiob: «Mina tean, et mu lunastaja elab, ja tema jääb viimseks põrmu peale seisma.» Meile aga see «mina» ei taha nagu kõlada, sest me mõlemad ju heidame sellesama kivi alla.»

«Muidugi,» oli Reet temaga nõus. «Aga see on meie sõna, mis me oma haual ütleme. Keegi ei saa nõuda, et me piiblist täht-tähelt kinni peame. Kui me «mina» asemel laseme «meie» panna, seda ei saa keegi keelata.»

«Ma arvan ka.» Jaak otsis järgmise sõnajalalehe. «Nii ongi kergem leida. Peab ütlema, et Taavet laulab ka väga ilusti. Siin, näe: «Sina ei jäta mu hinge mitte hauda ega salli, et see, kes su meelest armas on, peab äramädanemist nägema.» Mis sa arvad?»

«See äramädanemine ei meeldi mulle,» tõrjus Reet selle ettepaneku.

«Aga kui natuke edasi vaadata: «Ka siis, kui ma käin surma varju orus, ei karda ma kurja, sest et sina minuga oled; sinu kepp ja su sau, needsamad tröösti vad mind.» Kuidas see sulle kõlab?»

«Paber on paber, aga kivi on kivi,» ütles Reet. «Ära unusta, et tööpalk tuleb meil maksta tähe pealt. Vaata, mis see välja teeb, kui nii pikalt panna . . .»

«Seda peab muidugi vaatama,» nõustus Jaak. «Aga kas see oleks ka palju, mis Paulus siin kirjutab Vilippuse rahvale: «Ma himustan siit lahkuda ja Kristusega

olla, sest see on väga palju parem.» Sinu lilleke, Reet, on sama lehe vahel.»

Reeda eelvalik oli rukkililleõitega ära märgitud.

«Minu lill näitab seda, näe... kaks salmi ettepoole.» Ja Reet luges: «Kristus on minu elu, ja surm mu kasu.» Kasu surmast jätame ära, seda ei taha ütelda. Jääb neli sõna: K r i s t u s o n m e i e e l u. Neli sõna. Kuusteist tähte. Ja kõik on öeldud. Kas sa nende sõnade all ei tahaks puhata?»

«Miks ei tahaks,» nõustus Jaak. «Nii lihtsalt ja lühidalt ära öeldud...»

«Mina igatahes midagi paremat ei leia.»

Reet võttis sulepea ja kirjutas suurte selgete tähtedega üles, mis oli määratud kivisse raiuda. Kõik täpselt, nagu läheb tähetegija kätte. Nii? ulatas ta siis lehe Jaagu ette. Nii... kõik nagu peab, oli Jaak nõus, kuigi ta ei saanud endamisi mõtlemata olla, et surnuaia ristidel ja kirikukirjades käib mehe nimi ikka naise omast ees. Reet aga oli sõngi Jaagu enda järele pannud.

Reet pani raamatud tagasi kappi ja ütles kergendatult: «See asi on siis korras.»

Endiselt järjelt oli neil sõnadel niisugune kaaskõla, et nüüd võib magama heita... Aga kumbki ei hoidnud aseme poole. Nad tundsid nagu alati, kui neil hauasamba asjus oli mõni tõsisem õiendus või nõupidamine olnud, et pärast seda on tarvis nagu toibuda. On tarvis vaikset, rahulikku aega, et uuesti maa peale tagasi tulla. Nüüd, kus nende viimne sõna kindlaks määratud, ei saanud teisiti olla. Kui praegu poolpimedas toas voodisse heita, saadaks kivilõhandik kuuri alt kogu oma raskuse nende rinnale.

«Lähen vaatan korraks aeda,» lausus Reet. Tema sõnade kõla ei püüdnudki salata, et mõeldud on rohkem kui öeldud.

«Vaatame,» ütles Jaak, nagu oleks ka teda kaasa kutsutud. Oli silmapilke, kus ta väga tahtis üksi olla. Aga praegu küll mitte.

Hiline suveöötund leidis mõlemad vanainimesed varsti nende tuttavalt pingilt, mis asetses keset Reeda lilleistandust, oma maja sein seljatoeks. Oli hämar ja soe. Nõrgalt vilkusid mõned tähed valvakas taevas

nagu pooleldi unustatud asjad. Lilled olid lähemal, nende õisi ei suutnud ööhämarus ära peita. Mis päeval oli punane, näis nüüd peaaegu mustana, helesinised kukekannused olid aga üsna valged. Lõhnu oli päevaga võrreldes mitmevõrra.

Nad istusid ühtki sõna lausumata. Raskusetunne, millest nad olid tulnud siia lahti saama, nimelt niikaua kestiski, kuni saab jälle kõnelema hakata. Seniks nad olid kumbki oma mõtetega, mis tulid ja talitasid väsinud peades oma tahtmist mööda. Isegi Reedast ei olnud praegu nende valitsejat ja vaolpidajat. Tema väsimatu tahtejõud hakkas vastu lootusetuselę surma paratamatuse ees. Kui ta hauakivi asja üles võttis ja järjest edasi viis, siis mõneks ajaks see aitas. Oli hea teada, et tema korraldused võivad siiski ulatuda ka üle viimse läve. Aga nüüd tõstis see kivi ise ta ette uusi küsimusi. Kes korraldab nende kalmu, kui neid kumbagi enam ei ole? Armsad omaksed oli elu laiali pillutanud. Mõni noorepõlve sõber, mõni üksik, kel endal ei ole perekondlikke muresid... Ette tasuda ju võib, aga kauaks sellest kasu on... Nad on jõuetud, kaovad ehk veel enne Aaroneid. Täit armastust ja hoolt ei oleks neil kellelgi, ainult libedate sõnade vadin. Hea oleks siiasamasse jääda, oma maasse, oma lillede vahele. Aga kes lubab siia matta? Elava käest võeti talu, lapike aiamaad kuidagi jäi. Surnu alla ei jäeta enam küljealust asetki. Aetakse teiste sekka, võõrastega ühte ritta. Ainult et see kivi on oma...

Aga siis korraga Reeda kulmud kerkisid. Ta pilk jäi hämaras ühte punkti. Jah, siiski... Ei tule mitte kulu karta, vaid lasta oma aiast mõni koorem mulda kalmistule oma platsile vedada... et oleks seal oma maa ja oma kivi, mille alla heita... ja kuhu istutada lilled, üksköik, kes nende eest seal siis ka hoolitseb. Kes saab seda keelata? Ei keegi... Selles mullas nüüd hakkaski juurduma Reeda oodatud meelerahu.

Jaagu peas keerles ainult üks asi — see kiri, mis nad nüüdsama kahekesi koos otsustasid... Jah, need apostel Pauluse sõnad nad otsustasid tõepoolest ühel nõul. Aga kuidas oli sellega, mis tuleb pealepoole piibli sõnu? Naine ainult kirjutas: Reet ja Jaak Aaronid... Ja valmis oligi. Kas ta tegi seda kogemata või arvab ta tõesti, et taevariiki minnakse nagu tantsupidule — naisterahvad viisakuse pärast ees?

Jaak otsustas, et seda asja peab tasa ja targu parandada püüdma. Kui saaks koos linna minna, läheks surnuaiale vaatama. Siis ta näeks ise, et ei ole seal ühtki risti ega sammast, millel mees ei oleks perekonna pea ja esimene nimi. Küll aga oleks seal väga palju niisuguseid kivi- ja raudriste, mille eeskujul oleks tulnud sambale raiuda: Jaak Aaron ja naine Reet . . .

Koos linna minemisest ei saa muidugi asja, lehm ei lase, arutas Jaak. Aga midagi tuleks siiski ette võtta. Surmani võib veel leppida niisuguse tagaplaanile surutud eluga, aga üle selle mitte. Maja üksikus kohas, kes siin nende elu näebki. Ja kui võõraid tuleb, küll siis Reet oskab tooni pidada. Paneb Jaagu laua otsa istuma ja kõneleb temaga nagu peremehega. Külas käies samuti. Paistab, et ta isegi häbeneb seda mehe allasurumist. Või seda, et ta niisugusega elab, kes vastu ei hakka, oma õigust ei nõua. Aga mis on sellest kasu, kui viimaks ikka kõik välja tuleb. Kogu kihelkonnale igaveseks ajaks imestada ja naerda, et seda meest on õige püksata peetud. Midagi tuleb ette võtta. Kõige lihtsam oleks ehk ilma raharaamatust läbi kandmata pudel viina osta ja siis Lovskile see asi hinge pealt ära kõnelda. Las ütleb, et nii ei sünni ja asi tahe. Vaevalt, et naine siis enam hakkaks vastu vaidlema.

«Poisid jäid vist kohe ontlikult vait?» küsis Reet. Tema meel oli juba küllalt lahe, et kõnelema hakata.

«Poisid? Poisse polegi majas.» Enam Jaak ei kartnud seda ütelda.

«Läksid välja? Ja arvad, et nad ei olegi veel tagasi tulnud?»

«Kui tulevad, siis ehk hommikul. Nad läksid Vaheniidu küüni. Seal vist magavad. Siin ei kõlvanud.»

«Või nii . . . Ma veel vaatan, kuidas mulle kõlbab . . .»

Reeda näkku tuli tagasi see karm ja jonnakas ilme, millega ta oli harjunud seisma silm silma vastu kõigi oma muredega. Ta pilk käis hämaras toas ringi. Oli näha, et ta otsib nõu, kuidas hommikul talitada, kui ta neid näeb.

«Seda muidugi,» ütles Jaak ükskõikse tooniga. «Eks sa ise näe, mis sa nendega teed.» Ta tõusis pingilt. Haigutus oli tal sõnade asemel, et tema tänane päevatöö on tehtud ja et ta läheb nüüd magama.

Reet ei järgnenud talle. Ei olnud veel aeg. Mõne hõnuti eest oleks ka tema võinud magama minna, aga nüüd oli tal midagi veel otsustada. Ta tõusis püsti, keeras tilledele selja ja vaatas Vaheniidu küüni poole, mida katuseni varjas tihe piimvalge udu. Ta mõtles mõne silmapilgu ja siis otsustas. Ei tohi painduda. Kui hakkad hulkuvaid kutsikaid kaastunde pärast silitama, siis ei saagi neist enam lahti. Õnneks ei ole tema seda veel teinud. Olukord on selge: poisid ise on oma eluaseme Aaronite majas maha jätnud ja sellega on eilsel pealesunnitud vastutulekul lõpp. Mingit uut kokkulepet ei sõlmita. Poisid läksid, neid ei ole enam ja enam nad ei tule. Maja kuulub jälle ainult neile, kelle oma ta on. Aaronite maja.

Need kõvad mõtted andsid Reedale rahu ja lasksid tal magama minna. Aga nii kõvad need siiski ei olnud, et oleksid Vaheniidu küünis poiste und segada suutnud.

Kolm sõpra magasid seal kõrgel katuse all. Nad olid rominud lõhnava heinakantsi otsa. Nii kõrgele ei ulatunud isegi õine udu. Ja miski ei häirinud reisimeeste rasket und. Vähemalt mitte Reeda mõtted ja pilgud, mis lõid üle aia siia küüni poole nagu pikad piitsad.

Päike juba koristas heinamaalt udu, kui püksirihmaga katuse alla riputatud äratuskell hommikuse linnulaulu küüni ümber vaiki ehmatas ja poiste unele järsu lõpu tegi. Nad tõusid korraga, kes istukile, kes põlvedele. Vähemalt esimesel hommikul ei tahtnud keegi viimaseks jääda. Jüri tegi kohe oma rinnakorvile esimesed võimlemisvõtted. Urmas sügas turja, mille päike oli jõel kestendama võtnud. Toomas keeras sügelevas silmakoopas rusikat ja ütles rohkem uniselt kui pateetiliselt:

«Julgesti, vennad, nüüd tööle!»

Kordamööda nihkusid nad istukil kantsi servale, et sealt järsult kukkuva liuga küünipõranda tümpsudes alla laskuda. Seda nad nimetasid kiirliftiks magamistoast vannituppa. Allikal käinud, hakkasid nad asjalikuma jutu saatel riietuma ja end korraldama. Leiti, et neil ei ole mingit vajadust Aaronite koera haugutada, vaid nad võivad siit kohe sovhoosi minna. Nad olid töörõivais nagu tarvis. Võileibade tagavarast, mis neil siin kaasas oli, jätkus kindlasti kogu esimeseks tööpäevaks,

kuidas heinatöö ka isu ei tõstaks. Kuuldes metsatukkade tagant lehma ammumist, ütles Toomas, et mõni sõõm piima oleks hea küll. Aga Aaronid otsustati ka selles suhtes esialgu rahule jätta. Eks hiljem näe. Seekord ammutasid nad oma piimanõu allikast täis. Ka puhas külm vesi aitab parema puudusel pala hõlpsamalt alla.

Kuna nad olid lasknud äratajal endid varakult jalule ajada, oli aega veel enam kui kõigeks. Urmas ja Toomas istusid küüni lävel, kus päike neid pärast külma kümblust mõnusalt soojendas. Jüri aga jooksis oma esimesele treeninguringile. Aga umbes paarisajalt meetrilt tegi ta haagi tagasi, et ka sõpru aktiivsemalt ellu lülitada. «Poisid, tulge, siin on vaarikaid!» hüüdis ta sammu segamata küüniläve poole. Urmas ja Toomas järgnesid kohe kutsele ning leidsidki maitsvat lisa oma einele. Ka Jüri, kui ta oli oma ringi lõpetanud, sai juhatamise eest sõpradelt kuhjaga peotäied puhtaid küpseid marju.

Nii, vaarikalõhnaliste suudega, hakkasid nad sovhoosi poole minema. Juttu oli napilt. Igamees mõtles omaette. Vaprust ei olnud kellelgi ülearu. See oli midagi kooliteetaolist otsustava kontrolltöö päeval, kui ei või kindel olla, kuidas läheb. Kindlasti on seal palju inimesi. Nad ei tunne kedagi. Ja neid ei tunta. Nende hea tahe ei ole midagi niisugust, mis kohe silma paistab. Oleks kõhe olla, kui ka seal oleks nii süngeid ja umbusklikke inimesi nagu need, kelle juurde nad majutati.

«Oleks hea, kui me kõik kolm kokku jääksime, vähemalt esialgu, et harjuda,» ütles Urmas. Ta näitas kuusetukkade vahelt alla avarate karjakoplite poole, kus sõi sovhoosi kari, poolteist või paarsada tumepunast pead. «Ei või olla nali varustada nii suurt karja — koresöödaga . . . laudaperioodiks, nagu öeldakse.»

«Kari karjaks,» lohutas Toomas. «Aga hang on hang. Ja heinad on heinad.»

«Seda muidugi,» ütles Jüri, «et püüame mehe eest väljas olla. Aga arukalt, et vastu pidada. Tööpäev ei ole sada meetrit, et pane kohe stardis viimane välja. Jaksu peab jagada mõistma, muidu saad pisted kubemesse ja oled sunnitud katkestama, jääd allapoole viimast kohta.»

«Keegi ei nõua meilt rohkem, kui me jõuame,» naeratas Toomas. «Aga niipalju kui jõuame — selleks me ju tulimegi. Ei tasu karta ja kõhelda.»

Toomas oli töö juurest tulnud poiss, teda võis uskuda. Ja endastmõistetavalt tema jäigi selleks, kes kõneles kõigi kolme eest, kui nad olid juba kohal, teiste tööinimeste hulgas.

Brigadiril ei olnud midagi selle vastu, et poisid taht-sid heina kallale asuda. Endast mõista, et kõik kolm koos. Lahkuminekut ärgu olgu rohkem, kui töö just nõuab. Kas keegi nendest on hobusega sedavõrd harjunud, et loorehal toime tulla? Toomas ise on. Ja ta arvab, et ka teised, kui tarvis, varsti harjuvad. Ei, praegu ei ole rohkem tarvis. Täna tuleb ka Lembi rehale. Lembi — teretuttav! Jüri ja Urmas proovivad rõuke hangutada ja vajadust mööda redeleid laiali vedada. Kui see läheb neile ühetooniliseks — ei öeldud, et kui nad ära väsivad —, siis Toomas vahetab neid kordamööda rehale.

Nii jäi Toomas nagu otsaliseks oma sõprade hulgas. Ja Lembi oli valmis igal ajal oma reha hangu vastu vahetama. Ta oli üldse nagu ühendav lüli brigaadi põhipere ja kolme uustulnuka vahel.

Urmas ise sai esimesena aru, et tema soovitusel igal sammul hästi kokku hoida ei olnud ollagi siin seda tähtsust, mis ta arvas olevat. Siin oli selge ja kodune olek. Käi ja kõnele kellega tahes. Keda see segas, et Toomas ja Lembi läksid talli juurde hobust saama, et siis oma rehadega põllule sõita! Jäädes Jüriga nende hulka, kes hangudega põllule läksid, ei olnud vähimatki vajadust kõrvu kõndida või käest kinni hoida. Vastupidi — uued tutvused olid huvitavamad. Redelite laialivedajatel olid hobused juba rakkes. Ja kui jalarahvas hakkas vankrisse asuma, siis Urmas ei läinudki Jüri juurde, vaid istus selle vankri veerele, kus ka brigadir aset võttis. Ei olnud seal mingit liigset uudishimu, veel vähem võõristamist või usaldamatust. Tihedalt külg külje kõrval, tööriistad rattaraputustest kokku kolksatamas — nii oli hea endastmõistetavalt end ühe pere liikmena tunda.

«Kuhu te siin elama saite?» küsis brigadir Urmaselt nagu mees mehelt.

«Oleme Aaronite juures,» vastas Urmas vähemagi viiteta, et seal on segane ja kõhe olek. Tal oli niisugune tunne, et kui üks tööpäev on juba seljataga, küllap nad siis ka seal toime tulevad. Ei ole tarvis abi nõutama hakata.

«Ah nii, Aaronite juures . . .» Brigadir ütles seda nagu veidi üllatatult. Ja ka teised töölised pöörasid päid.

«Kuidas seal on, kas saab ikka hakkama?» küsis üks vanem naine.

«Paistab päris kena koht olevat.»

«Aga kõvad inimesed.»

«Neist me ei tea veel midagi ütelda. Eile õhtul alles tulime.»

«Siis on isegi hästi, kui veel midagi ütelda ei tea . . .»

«Kes nad niisugused siis on?» oli Urmasel nüüd omalt poolt põhjust küsida.

«Kes nad ikka . . . vana hea eestiaegne tõug.»

«Kas nad sovhoosis ka midagi teevad?»

«Ei, kus sellega . . .»

«Iseeneste peremehed, muud midagi . . .»

«Oma kapsamaa kulakud,» lisas brigadir.

Parajasti pöörati põllule, ja tundus, nagu ei oleks mitte rattad, vaid inimeste naer vankri rappuma pannud. Seda oli Urmasel hea kuulda. Selle naeru toetusel võis ta oma sõprade hulgas kindlasti kõige julgem olla, kui õhtul pärast tööpäeva Reku nende peale jälle haukuma hakkab ja Aaronid neid üle kuulavad ja korraldusi jagavad. Tüli ei ole tarvis, aga ärgu olgu ka alandamist. Nad ei ole siia kerjama tulnud, vaid tööle. Kui nende hulgas on Jüri, kes on saanud spordivõistlustel mitu auhinda ja kes on lennanud — poole tunniga Tallinnast ära tulnud, Toomas — mitu korda ristsõnade eest ajalehest honorari saanud, ja Urmas ise — ammu lastesaadetele kaastööd teinud ja ka ise mitmel puhul raadios rääkinud —, siis võiksid Aaronid küll arvesse võtta, et need poisid ei ole siin selleks, et igaüks võiks peale turtsuda, nagu ainult meeldib.

Põld, kuhu tööle mindi, ei olnud sovhoosi õuest kaugemal kui kilomeeter või poolteist. Jürile see tundus kui omamoodi staadion. Toomast, kui ta rehal kohale sõitis, üllatas põllu suurus. Andis vaadata äärest teise. Vanaema juures kolhoosis oli ta näinud heinatööd hoopis väiksematel tükkidel. Urmase esimeseks muljeks oli sootuks teine õhk kui see, millega ta oli harjunud jõematkal. Ka seal oli kohati loog maas, aga lõhnad ja õhk oli teine. Seal oli alati vesi paadi all ja kummalgi kaldal madal, niiske luhamaa. Siinsel ristikupõllul oli aga

väga kuiv ja kuum. Niitjatel päeva või paari eest oli ehk kergem hingata, kui toores, mahlakas rohi veel õhku jahutas. Nüüd aga otse lämmatas. Põhja- ja idakaarest varjas põldu täiskasvanud mets. Tuulehingust ei olnud peaaegu tundagi. Ainult kuiva, närbunud heina rammestav lõhn. Ja hoolimata hommikusest ajast nii palav, et kui liigutad, ihu kohe higil. Ja parmudki hobuste kiusuks juba väljas.

Töövägi valgus laiali. Kolinal kukutati koormast rõuguredeleid maha. Rehade teraspiid tõusid ja langesid piduliku helinaga. Redelipaare tõsteti üles, keerutati jala all sitket heina, et neid kokku siduda. Hakkasid tõusma esimesed hangutäied. Ja peagi oli näha, et kui kümmekond rõuku korraga üles alustatakse, siis see päratu suur põld ei olegi nii lootusetult lõpmatu, nagu esimese pilguga paistis.

Jüril ja Urmasel oli silm väle vaatama, kuidas heinu võetakse ja paigale pannakse, et nad pidama jääksid. Nende hangutäied ei olnud harvemad midagi kui vilunud kätes. Vaevalt kergemadki. Kõik rõugud kasvasid ühtlaselt nagu noored loomad. Oli tore, kuidas maatükk silmanähtavalt teise pildi võttis.

Toomas ajas oma suure kondiga võigu sörgile, võttis Lembile järele. Nende rehade piid hakkasid tõusma ja maha loksatama üksteise järel paaris nagu kaheraudse lasud. Otse Lembi reha ratta kohal pildus Tooma võik parme peletades oma pead. Sõna käis varbade helinast ja heinte sahinast vabalt üle.

«Poisid, näe, virutavad aga tõsta.»

«Läheb, mis seal ikka.»

Jüri ja Toomas olid töömehed nagu teisedki, kuigi nad teiste hulgast oma paljaste säärtega kaugele silma paistsid. Jüri oli särgigi maha ajanud. Piht pruun nagu küps nisuvihk.

«Ah et ööseks läksite küüni . . .»

«Jah, maru oli magada.»

«Parem muidugi, kui seal kanasitases kambris.»

«Mis seda rääkida.»

«Te tulge sealt üldse tulema. Saatke nad kuradile.»

«Siis oleks ju nende võit.»

«Seda ka ei taha?»

«Ei oleks nagu meie moodi.»

Lembi nähvas korraks hobust vitsaga.

«Kui nii, siis lööme seal korra majja. Ma õhtul veel vaatan seda asja.»

Päike tõusis kõrgemale, töö läks edasi. Mida higisem ihu, seda kergemini tunned tuuleõhku. Ja tundes tuuleõhku, tunned vähehaaval ka värskendust. Nagu põld ei paistnud enam nii lõpmatu, samuti ei olnud ka poiste esimene tööpäev nii pikk, kui oleks võinud arvata. Jõudsalt kulus aeg lõunani. Pärast sööki ja puhkust algas töö uuesti ja jõudis lõpule juba mahedama, õhtupoolikusse kadunud päikese all. Jüril tuli põldu mööda tükk maad tagasi minna, kümnetest rõukudest mööda, et oma särki ära tuua.

«Kas tegi kondile liiga?» küsis brigadir sovhoosi õues, kui Toomas oli hobuse talli andnud ja poisid jälle koos olid.

Neil oli kerge vastata, et liigategemisest ei ole juttugi. Aga sellega nad siiski toime ei tulnud, et tagasi lükata abi, mida Lembi peale surus, et nende elamist Aaronite juures jutti panna. Lõunaleiva juures, kui Lembi neile kodunt piima tõi, nad vaidlesid küll vastu ja kinnitasid üksteise võidu, et nad tulevad seal kõigega omal jõul toime. Aga nüüd tuli välja, et Lembi on oma agaruses ka brigadiri asjasse pühendanud.

Kus ta ise nüüd oligi? See selgus varsti. Ta oli teise redeliteveo vankri oma käsutusse võtnud ja varsti ta tuli põllult paraja heinakoormaga. Ei olnud tal seal kõite all teravatüveline ja koredakõrreline ristik, vaid pehme aruhein. See oli kasvanud suure loovälja metsaäärses servas, väljaspool põllupiire, aga sealgi niitjate poolt masina alla võetud.

Milleks Lembi need heinad nüüd ära tõi? Poistele, nende tuppa — madratsiks nurka maha, et oleks, kus magada. Brigadiri korraldusel. Ta otsused ja korraldused olid nii kindlad, et vaidlemine oleks tähendanud ainult ajaviitmist. Poisid pidid koorma otsa ronima. Sigalast läbi sõites võeti peale veel paar ämbrit ja üks küürimishari, sest need ilusad heinad olid väärt puhast põrandat.

Aga Aaronite tööpäev oli ka täna sovhoosirahva omast palju pikem. Reku üksi võttis oma vihase lõrinaga vastu õue sõitva heinakoorma ja need, kes istusid selle otsas. Aga ta oli ketis ja see pidas; hambad ei ulatunud. Kaevul käijad ei teinud temast enam väljagi; talitati ja tehti, mis tarvis.

Korraloomise poiste toas tegi huvitavaks koristajate otsus, et kõiges tuleb oma jõuga toime tulla, ühtki perekonna asja puutumata. Ka mitte luuda, kuigi seda oli tubatud kasutada. Jüri sai ülesande tuua võsast kimp hadakaid, et oleks, millega lagi ja seinad tolmust ning ämblikuvõrkudest puhtaks tuuseldada. Urmas ja Toomas jooksid Vaheniidu kuusiku äärde, ja kui nad sealt tagasi tulid, kandsid nad eneste vahel vana vihmamantlit, mis oli hõlmast hõlmani kõbinal täis kuivi käbisid, et oleks, millega vett kuumaks ajada. Kui juba põrand hakkas harja saama, ei kulunud enam kuigi kaua, kuni toal oli teine nägu ja uus õhk. Koorem tõmmati ukse ette ja lõhnav hein kanti kõige nelja sülega sisse. Sellest sai hea ase, olgu öösel magada või päeval puhata. Kõik ripentsid korjati hoolega kokku, et oleks kord, nagu nõutud. Kummuli keeratud viljakast sai katteks puhta voodilina. Nüüdsama tühjaks saanud kompotipurki tõi Lembi kimbu valgeid karikakraid, mis ta noppis Aaronite tara tagant sovhoosi niitmata ristikust.

«Ära mine! Teevesi keeb,» püüdis Toomas esimesena Lembit tagasi hoida, kui tüdruk, lina salvel ja lilled purgis, hakkas kaasatoodud asju vankrisse korjama.

«Võileivad kuivavad ära,» lisas Urmas.

«Meil on linna moosi,» meelitas Jüri.

Aga Lembi oli minekuga niisama kindel, kui oli olnud tulekuga.

«Olgu teinekord. Hobust ei tohi ula jätta. Loomal homme jälle töö, tahab talli . . .»

Püsti vankris, sõitis ta ohjaotsi keerutades väravast välja.

Poisid hakkasid puhtast heinast lõhnavas toas teed jooma ja võileibu sööma. Aaronid lõpetasid loovõtmist seal kuski metsatukkade taga. Ka siis ei olnud neist veel kõppugi kuulda, kui Urmas ukse haaki pani ja nad kõik kolm oma väsinud liikmed pikali sirutasid, et enne une tulekut veel vaikselt muljeid vahetada ja plaane pidada. Kui siis viimaks hakkaski käimist ja nõudega kolistamist kuulda olema, ei tekitanud see neis enam vähematki kohmetust ega kartust. Ja ka see mitte, kui vanamehe vari ning siis ka tema nägu juba hämarduvasse aknasse ilmus. Jaak Aaron pidi vaatama, mis majas tehakse. Peopesad serviti silmade kõrval, uuris ta tükk aega, nihutades nägu kord ühe, kord teise ruudu

raami. Aga ei ta vist kõike ära näinudki, mida oleks tahtnud näha. Rikkalik lillekimp oli asetatud otse akna kohale ja see segas tema ahnete pilkude luuramist.

IV

Ainult lihtsameelne kõrvaltvaataja võis arvata, et Aaronid oskavad ja suudavad elada nii, et neil midagi pooleli ei jää ega nurja lähe. Väliselt võis see küll nii paista. Kui aasta ringi esimesest hommikuvalgest õhtu pimedani käsipidi töö küljes olla, siis, teadagi, ei jätnud kordaminekud laudas ja aias ning kord elumajas midagi soovida. Aga neis enestes? Seda ei näinud keegi, kuidas pettumused hinge närisid või allaneelatud kibedus tuliste sütena südant kõrvetas. Reet oli Jaagust üle. See oli nende omavaheline asi. Aga elu ise oli neist mõlemast kõvasti kõvem. Ja see oli koorem, mida tuli kanda varjatud valuga, sest abi ei paistnud kusagilt.

Palju oli neil juba taganeda tulnud. Oli jäänud maja nagu ümberpiiratud kindlus võõraste jõudude poolt vallutatud maal. Aga nüüd oli siiagi sisse murtud. Kolm jõnglast elasid nende otsatoas ja nende kodu nagu ei olnudki enam kodu. Isegi niisugused on osake sellest elust, millest pead tundma ja tunnistama, et ta on sinust tugevam.

Teed südame kõvaks ja otsustad endale truuks jääda, aga mis tuleb välja? Tuleb välja, et seda otsust oli ainult niikauaks, kuni saabus aeg selle täideviimiseks. Ja siis see tuli ära visata nagu mädaks jäänud muna hauduva kana alt. Ei piuksugi. Üleolevate jõudude ees teeb inimene mõnegi otsuse ainult selleks, et ennast petta.

Sel õhtul, kui poisid majja tulid, — eks otsustanud ka Jaak, et ta nõuab oma nime kivil esimeseks. Aga mis sellest kasu oli! Järgmisel päeval see küsimus ei tundunudki enam nii väga tähtsana. Ja kui Reet linna sõitis, et kiri välja joonistada lasta, oli niigi selge, et varsti tuleb poolakas ja paneb oma peitlid tähtede kallal tiltsuma. Ja Jaagu mõte selles asjas taganes ära igavese elu hämarasse, kus viimased pidavat saama esimesteks ja esimesed viimasteks.

Samal õhtul otsustas Reet poisse mitte oma majja

jätta. Aga mis selleštki kasu oli? Siin nad olid ja elasid. Järgmise õhtu eel ta kuulis küll, kuidas koer haukuda tarises, aga ta ei jätnud loovõtmist pooleli, et koju joosta ja jõnglased väravast välja visata. Kergem oli end petta loodusega, et nad tulid ainult oma kompse võtma, et lõplikult küüni või kuhugi mujale minna. Aga kui ta siis ise taganema pidi — oma otsusest —, oli hea seegi, et ta selle oli ainult enda teada hoidnud.

See ei olnud kerge. Mine kui varas, vahi läbi akna oma majja. Heinad nurgas, üksikud kõrred ukse ees maas. Jookse lauda peale vaatama — ei saa aru, kas on sealt võetud või ei ole... Ja siis — lase Jaagul endast targem olla, kui see tuleb ja ütleb, et rattajäljed käivad üle õue, küllap heinad on sovhoosist toodud. Seda hullem... Rusikas sügeles, aga siiski ta jättis uksele põrutamata. Heidad voodisse, tahad magama jääda, aga nagu oleks keegi põlvili su rinnal. Ei saa hingata. Jaak ütleb nagu ärrituseks, et niisugused võivad juba suitsugi tõmmata. Ütleb ära, keerab siis külje ja hakkab norskama. Aga Reet, selle asemel et puhata, pühkigu higi ja oodaku, millal maja põlema hakkab...

Hommikul saatis Reet Jaagu niitma, ise jäi koju aega raiskama, et öömajaliste päeva algust oodata. Aga mis sa ka ütled, vastust võlgu ei jäeta. Nüüdsel ajal on ka tattninad õigusemehed.

Mis siin on, mustlaste laager või?

Ei, pioneeride laager.

Kes lubas heinu tuppa tuua?

Peremees ise olevat lubanud.

Vale!

Ei ole vale, pioneerid ei valeta.

Millal ta lubas?

Juba eelmisel õhtul olevat neile põhukuhja põhi kätte näidatud. Kui kõdunenud õlgi tohib tuua, siis puhtaid heinu ammugi. Paljal põrandal olevat kõva magada.

Reet jättis ütlemata, mis ta sellest seletusest arvab. Ta läks ära. Ta taganes välja oma majast. Ta ei saanudki midagi ütelda, sest allaneelatav kibedus jäi kurku kinni, surus häälepaelad umbe. Poisid, kellega Reet arvas end suutvat talitada, nagu heaks arvab, ei olnud lihtsalt poisid, vaid salk nende jõudude leerist, mille ees ei olnud teist teed kui suud pidades taganeda, kuni selle kalli kivi alla, mis ikka veel päris valmis ei olnud...

Nii see oli. Reet oli viimase võimaluseni uskuda püüdnud, et tal on veel jõudu ja võimu vähemalt omas majas oma tahtmist mööda elada. Aga tuli välja, et ka see oli ainult enesepettus, õhtusest õhust haaratud mõte, et saaks rahuneda ja magama jääda. Kuid jõudis hommik, ja sissetungijad viisid ta segadusse. Nad olid toa korda teinud, seal oli hea heinalõhnaline õhk. Kergem oli nende peale vihane olla siis, kui nad otse silma all ei olnud. Aga nüüd — paljad pruuniks päevitunud käsivarred, puhtad ja nõtked, juuksetukad rõõmsast tujust lennul, üks hullvaim koguni särgita pärani avatud akna all ja painutab oma keha kahele poole, nii et ribid naha alla tungivad. Ja kui julge otsekohesusega, täiesti lahtiste silmadega nad sulle vastu vaatavad! Niisama vähe püüavad nende sõnad midagi varjata. Kogu nende olemine ilmutab üleolekut. Eriti see viimane ütlemine... Poiss vaatab talle välkuvate silmadega otsa, ise peseb hambaid, loputab siis suu puhtaks ja ütleb kadedust äratava rahuga: «Me arvame päris kindlasti, et meil on õigus siin olla need päevad.» Ja Reedal hakkavad põlved värisema nende poisikeste ees. Ta ei suuda isegi seda, et oma sõna viimaseks jätta. Virvendama võtab silmade ees...

Reet otsis jälle rahu ning tasakaalu. Ta otsis seda kustki õhtuse enesekindluse ja hommikuse masenduse vahepealt. See tuli tal leida, muidu ei saanud edasi elada.

Samast päevast alates asus Reet Aaron oma otsatoa vallutajatega täieliku eraldumise ja vaikiva vastupanu vahekorda. Ta tõmbas enda ja poiste vahele midagi raudse eesriide taolist. Ta käis neist mööda, nagu ei olekski neid olemas. Ta ei vastanud nende hommikusele tervitusele. Ühtki joont oma näos ta ei liigutanud nende pärast, veel vähem kätt või jalga. Ainult sellepärast ta ei astunud neile peale, et nad ise tema eest kõrvale hoidsid.

«Näe, kull passib kanu,» sirutas kord Toomas oma sõpradega õue tulles käe selge taeva poole, kus saaki varitsev röövlind nagu rippus õhus.

Need olid Reeda kanad, kes õues kõndisid, aga ta ei pööranud pead, ei vaadanud üles.

Mis ta siiski poiste pärast tegi, oli tehtud nii, et keegi ei saanud ütelda, kelle või mille pärast. Ta lootis poisse

solvata allakriipsutatud hoolega, mida ta ilmutas kõigi oma uste lukustamisel. Näis, et talle pakub erilist rahuldust poiste kuuldes üle õue hõigata: Jaak, kas uksed on lukus... ära kirvest õue jäta, seda homme ka vaja...

Kaevukaanelegi pandi taba ette ja ööseks kinni — seal oli piim jahtumas. Mõnigi kord sai koer jalahoobi, et ta poistega juba harjunud oli ja nende õue tulles haukuma ei hakanud. Roju!

Kas neil hakkab kord kõhe või ei hakka?

Ei hakanud midagi. Kohmetuse asemel võis poiste nägudel ainult muigamist märgata. Näis, et nad on rahul oma eluga. Õhtuti kostsid läbi seina heatujulised naerulaginad. Silmad lusti täis, kui tulid või läksid.

Võib-olla rikkus Jaak Reeda sünguse soetamist. Ta oli selleks liiga uudishimulik, et poistest alati mööda vaadata. Ja liiga lihtsameelne, et end paremini varjata, kui ta ukse vahelt või kustki nurga tagant piilus. Ja ta ei mõistnud suud pidada nagu vaja. Püüdis sõnaga näksata, et Reeda rahulolemist teenida. Aga mis sellest kasu oli...

Nagu sellelgi hommikul, kui Aaronid metsa ääres kraavikaldaid niitsid. Oli alles õige varajane tund. Võis arvata, et nüüd on siin rahu. Aga korraga see Jüri tuleb põõsaste varjust kange jooksuga nagu noor põder. Reet nüpeldab mättaid, ei vaata, ei näe ega kuule. Jaak seisab, silmad peas laiali — teritab parajasti vikatit. Ja ta ei saa ennast pidada, vaid karjub luisku vibutades üle vikatitera:

«Mis hullu sa siin mängid? Ei näe või, et hein on niitmata!»

Aga poiss ei peata, ei vaata üle õlagi, veel vähem et vabandaks.

Kraavikaldal oli ennegi rada. Ja mis suurt heina seal tallata — ainult varbaid kõditas. Jüril oli nahk juba kuum ja hea jooksutuju. Jaagu hurjutust kuuleb ta hoopis teisiti. «Juurde, juurde... reka rebeneb...» Või midagi niisugust. Ja ta lisab hoogu oma ennegi väledale sammule, kaob võitja silmadega piimale tõmbunud lepapõõsaste varju.

Või jälle see segane lugu, mõni päev pärast Jüri jooksu. Õhtul oli kerge hoog vihma tulnud. Ja siis, kell oli üks läbi, ilm pilvituse tõttu üsna pime, kui Jaak

kuulis mingit käimist, tõusis, teritas kõrvu ja piilus igas suunas majast välja. Mis õiendust neil nüüd on — peab nägema . . . Ja ei jäänudki nägemata: üks poistest nuhkis taskulambiga mööda aia-ääri . . .

Kikivarvul tõttas Jaak Reeda voodi äärde ja raputas naise ärkvele. «Tule . . . nüüd on kuradid marjavargil . . .» See oli hea sõnum Reedale. Ta tõusis, tõmbas mantli särgi peale. Tasa . . . Teolt tabada on kõige tõhusam.

Pääsenud hääletult õue, jäid Aaronid otsatoa avatud ukse varjus ootama. Varsti poiss tuligi. See kõige vaiksem ja kõige valkjama peaga. Järsku kui maa alt astus Jaak talle risti vastu:

«Marjad siia!»

«Mis marjad?» küsis Urmas julge sõnaga. «Kes hull siis öösel marjul käib . . .»

Ja ta laskis oma lambist valguse klaaspurki, kus väänles hunnik suuri lihavaid vihmausse.

«Mis moosi neist saab? Aga et nad on teie maa pealt nopitud, võin vastavas koguses kalu tuua . . .»

Veel kunagi ei olnud otsatoast nii hilisel ajal nii suurt naeru kostnud kui seekord.

Aga Jaak ei saanud ka sellest targemaks. Ei olnud temas seda kindlust ja kangust, mida Reet talle ette näitas. Võis juhtuda, et tema suu ei pidanud isegi päris lahket sõna, kui talle midagi ootamatult silma alla satus. Esimesel pühapäevahommikul, mis poisid Aaronite majas olid, tuli ussikorjaja õue, ritv seljas ja arssinapikkune havi pajuoksaga käes. Reet ei näe ega kuule, aga Jaak nagu poisike:

«Ega sa seda ometi õngega ei saanud?»

«Ikka õngega,» ütles Urmas, nagu ei oleks nende kohal mingit pahanduste ega pahuruse pilve.

Aga Reet, kes oli sealsamas juures, heitis mehele niisama põlgliku pilgu nagu Rekule, kui see hakkas poisse haukumata õue laskma. Ainult et jalaga jättis löömata.

Jaak sai oma raskest eksitusest aru, ja samas kadus tal viimne lootus oma nime kivil esimeseks tõsta. Ja ei olnud enam aegagi, et selles asjas Reeda meelemuudatust oodata. Tähed olid valmis joonistatud. Poolakas oli sõna saatnud, et ta tuleb ja lõpetab oma töö pühapäeval ära.

Aga kuidas küll elu võib inimese mõtted maha murda! Kuidas ta võib pea peale pöörata su otsused ja ootused! Kuidas ta võib ära keerata tee su jalgade all!

Raskelt kulusid Reedal need heinaaja palavad päevad. Sünge vaikimine, kivistunud nägu ja põlgamist välkuvad silmad, millest ta igal sammul loomukohase visadusega kinni pidas, ei täitnud hoopiski mitte oma otstarvet. See oli poistele nagu vesi hanede selga. Ei langenud kõige vähematki arguse varju nende ilmesse. Iga uue tööpäeva õhtulejõudmisega muutusid nad vabamaks ja enesekindlamaks, isegi mehisemaks. Kõik see, millega Reet tahtis neid kohkuma ja kohmetama panna, pöördus ta oma näost tagasi oma südamesse. Raske oli. Järjest raskem.

Tal oleks olnud üle jõu raske, kui ei oleks olnud teada, et nädala läheneval lõpul saab ta poistest lahti.

Aga ka see tugi murdus. Nädala lõpupäevad paiskasid segi kõik, mis Reedal oli kavatsetud ja kindlaks peetud. Välised ootamatused sundisid mõndagi ümber otsustama, mõndagi pooleli jätma ja teisiti tegema.

Reede keskhommikul, kui Aaronid olid oma heina juurest koju einele tulnud, haukus Reku kord jälle täie vihaga. Reet jättis kartulipanni Jaagu hooleks ja läks vaatama. Värava taga oli postiplika oma rohelise jalgrattaga. Sealsamas ta ulatas Reedale selle, mille pärast oli tulnud, — kirja «Jaak Aaronile, abikaasaga».

Koos avatud ja loetud kiri kutsus neid Jaagu vennapoja tütre Viiu pulma.

Kumbki ei kiirustanud arvamise avaldamisega asja kohta. Reet hakkas lauda katma, kuna Jaak oli juba istet võtnud, et kirja oma silmaga veel kord üle vaadata. Teda üllatas Viiu meheleminek. Kas ta siis ei olegi enam laps? Tuli välja, et ei ole. Oma mälus aastaarve korraldades pidi Jaak tõtt tunnistama, et tüdruk on üheksateist kindlasti täis, kui mitte juba kakskümmendki. See kutse meeldis Jaagule. Need olid t e m a sugulased, kes selle saatsid. Ja aadress oli kirjutatud nagu kord ja kohus: Jaak Aaron, abikaasaga. Mitte nii, nagu Reet laseb nende nimed kivisse raiuda . . .

Panni lauale toonud, hakkasid nad sõnatult sööma. Alles siis, kui esimene isu kustutatud, leidis Reet kombekohase olevat küsida:

«Mis sa arvad sellest Viiu pulmakutsest?»

Kui kõik oleks hargnenud harilikul, harjunud viisil, oleks nüüd olnud Jaagu kord küsida, mis naine arvab, ja siis tema arvamine heaks kiita. Aga seekord lausub Jaak selle laua taga täiesti ootamatud sõnad:

«Ma ise praegu just mõtlen seda asja.»

Ja ta mõtleski. Tehku Reet pealegi suured silmad, kartul kahvli otsas. Jaak tuletas meelde, kui mitu aastat ta ei ole saanud jalagagi kuhugi mujale kui ainult kodu ja turu vahet tuiata. Reet aga käis, kus meeldis, olgu kutse peale või kutsumatagi. Mis tal viga käia, Jaagul oli ju koduhoidmise amet täiesti selge. Aga nüüd — kauaks neid päevi enam. Nüüd ometi oleks võimalus ka temal kordki veel inimese moodi ilma vaadata. Näha sugulasi, kes veel on jäänud, näha oma nooremat venda, kellel juba lapselaps mehele saab. Olgu pealegi, et pulmad on kaugel — Pärnu mere ääres kalurikolhoosis. Bussid käivad'...

«Ikka veel mõtled?» küsis Reet piima rüübates.

«Mis siin nii pikalt,» köhatas Jaak. «Tuleb ära käia. Muud midagi.»

«Arvad?»

«Vend elab sõjast saadik rannas, aga mina ei ole oma silmaga merd näinudki.»

«Vaatama võiks ju minna kuna tahes . . .»

«Ei tule paremat aega. Pulm toob sugulased kokku. Näen veel ära, kes näha on jäänud.»

Reet ei saanud isegi aru, mis tunne see oli, mis tal käed vägisi värisema pani. Tal oli raske Jaaku ära tunda. Mees mõtles ja otsustas. Minek, muud midagi. Ja endal niisugune vaade silmades, et kui nüüd talle midagi vastu ütelda, siis vaata, lööb veel rusika lauale — on otsustatud, ja kõik.

«Lähed siis üksi või?» See küsimus oli nagu maakuulamiseks, et näha, mis edasi tuleb.

Aga ei muutunud midagi.

«Mispärast üksi? Kutse on, näe, abikaasaga. Võtan ikka sinu ka kaasa.»

«Aga lehm?»

«Lehm jääb koju. Kui me tema pärast jalagagi kuhugi ei pääse, siis tuleb välja, et meie ei pea lehma, vaid lehm peab meid. Ei leia nüüd inimest, kes ta ära lüpsab! Söödad toon ette. Kõigega sa saad toime, mis sul seegi asi korraldada!»

«Mis seal siis ikka, käime ära . . .»

Reet leidis, et oleks lausa halastamatu oma elukaaslase esimesed mehised sõnad tühjaks teha. Ja oleks ennastalandav, kui öelda, et ta koduhoidja nõutamisega toime ei tule. Ta nõustus, kuigi tal oli samas selge, mis see tähendab. Kitsalt näeb Jaak elumaja asju. Ta näeb ainult seda, et ta tahab minna ja et on tarvis leida inimene, kes talitama tuleb. Aga poolik heinatööjärg . . . Aias on veel marju korjata . . . Poisid on alles minemata . . . Ja pühapäeval tuleb Pandelovski! . . .

Olgu, aga nüüd oli Reet oma sõna ütelnud. Järeleandliku sõna oma eluaeg alistunúd' mehele. Ja ta ei otsinud taganemisteed. Olgu pealegi nii, et otsus on seekord Jaagu poolt. Aga Reet nagu alati juhib ja ajab ka selle asja joonde. Mis ka ei oleks . . .

Kohe söögilauast läksid nad tagasi heinale. Mis kuiv, tuli kokku panna, mis koos, see koju tuua, et midagi ripakil ei oleks. Kõike muud plaanitseda võis Reet ka, reha käes, higi nõretamas üle näo, mida ei olnud aega pühkida. Loomatalitaja oli esimeseks mureks. Leiaks ju kedagi ka omast ümbruskonnast, aga keda sa usaldad mäjja, kui poolakas tuleb tähti raiuma. Ei ole niisugust vanainimest, kes suudaks suud pidada, kui näeb. Aga kui see asi senini on oma teada hoitud, ärgu siis olgu ka seda, et nende pulmade pärast kõla küla mööda laiali läheb. Seda mitte! Kui aga Pandelovskile teatada, et ärgu tulgu, siis võib see töö lõpetamine jälle kes teab kui pikale venida. Ei olnud kerge lahendust leida. Ja enam kui üks kord heitis Reet Jaagu poole sõnatult otsitseitva pilgu: pulmaline! Tatsutab aga rehaga mätaste vahel — küll naine kõik korraldab . . .

See ei olnud ajaraiskamine, kui Reet endast mõne judina tigedust laskis läbi käia — sellega ta ergutas ennast. Sellega ta tõrjus tagasi seda kõrvetistetaolist tunnet, mis vägisi südamesse kippus, kui talle meelde tuli, kuidas Jaak üle söögilaua oli talle silmi välgutanud. Kui Reet ei oleks istunud, vaid püsti seisnud, oleksid ta põlved samuti värisema hakanud nagu siis, kui ta seal otsatoas poistega kõnelemas käis. Istudes ei hakka põlved värisema, istudes hakkavad käed. Jaagu ees . . . Esimest korda elus . . .

Olgu, on öeldud ja minnakse. Aga Jaak peab nägema, siitsamast heina juurest kuni pulmamaja läveni, kui-

võrd naine temast siiski tugevam, arukam ja ettenägelikum on. Ainult selle tõttu ongi võimalik minna. Ja selle tõttu, et ka Reet ise tahab seal Pärnumaal ära käia. Ei ole ta see, keda kaasa võetakse. Ta läheb ise. Ja nii, et elumaja asjad korras oleksid.

Reet tegutses tigeda vaprusega. Heinte juures käis tema reha kolm korda kärmemalt kui Jaagu oma, ja seljatäied, mida ta saadu viis, olid mehe omadest kolm korda suuremad. Kui Jaak midagi küsis, siis ta vastas nii väheste ja asjalikkude sõnadega kui iganes võimalik. Kõik, mis ta ütles, oli lõplik ja kindel, et mitte mõttevahetusega asjatult aega viita. Otsustest, mis ta tegi, sai Jaak ainult nii palju teada, kui talle käske ja korraldusi anti.

Niisuguse jõu ees ei saanud olla ületamatuid takistusi. Poolakas on lubanud tulla ja — tulgu! Talle pannakse toit kuuri alla kivi peale, söögu ja tehku oma tööd. Ja et tal töö käes oleks, selleks Reet leidis aega laupäeval linna sõita... Mis Jaak võis sellest aru saada! Kui Reet hakkas bussile minema, arvas ta asjakohaseks küsida, kas naine läheb Viiule pulmakingitust ostma. Ei kulunud Reedal palju sõnu selleks, et ka see asi selgeks teha. Kingitus võetakse kodust. Milleks hoida kapis kõiki neid kolinaid, mis segaste aegade pärast on sinna kalli raha eest kokku ostetud ja mis poes nüüd järjest odavamaks ja odavamaks lähevad, nii et valus vaadata!

Aga milleks Reet siis enne sõitu veel linna läheb?

On muidki asju kui Viiu pulmad.

Jaak sai käsu aias kõik valmis marjad ära korjata. Suhkur vahele ja klaaspurkidega keldrisse.

Linna läks Reet hauakivi tähtede pärast. Juba järgmise bussiga oli ta tagasi, kaasas mitte ainult tähed, vaid ka Klaara, nende tegija. Tema oli ainus inimene, kelle ees Pandelovski töö saladuseks ei olnud. Tema oleks kõlvanud isegi koduhoidjaks, kui ta oleks mõistnud lehma lüpsta ja ei oleks Jaagu vennanaise õetütar, kes samuti on Pärnumaale pulma kutsutud.

Aga tähed oli ta teinud suurepärased! Selged ja tõsised, igaveste sõnade tähed. Sügava rahulolemisega vaatasid Aaronid neid esiteks tagatoas laua peal. Ilusad tähed. Juba praegu — mustaga valgel pärgamendil. Mis veel siis, kui nad on kullaga kivisse raiutud. Reet

sundles Klaarat. Ja ka Jaak ei saanud tunnistamata olla: tähed olid tõesti ilusad... Jah, t ä h e d on küll hästi tehtud... Naised olid liigutatud südamejuurteni. Reet oma hauakirja pärast, mida ta nägi peaaegu valmina ja nii ilusana enda ees. Klaara sellepärast, et tema tööga nii südamest rahul oldi. Ka selle palmioksakesega, mis ta omalt poolt oli lisanud kadujate nimede ja piiblisalmi vahele. Ta ütles, et kui ei meeldi, siis võib selle ka ära jätta. Aga ei! See meeldis väga nii Reedale kui ka Jaagule. Selged tänu- ja liigutusepisarad veeresid Reedal üle mehelikult tugevate põsenukkide. Ja Jaak köhatas nagu kitsaks jäänud kurguga, kui ta veel kord ütles:

«Tähed on ilusad ja ka palmioks on ilus. Neil küll midagi viga ei ole.»

Naised ei märganud tema vaiksest toonist tähele panna, et mingi muu viga võiks nagu siiski selles asjas kusagil varjul olla. Aga selgema ütlemiseni Jaak ei jõudnud. Ta ei tahtnud õiendama hakata. Mis sa enam õiendad, kui isegi Klaara, oma sugulane, omalt poolt midagi ei ütle. Ja Reet oli nüüd nii tugevas tujus — ei paranda tema oma otsustatud asju... Seda enam, et aeg nõnda kiire.

Jaagul, kui ta läks jälle aeda marju korjama, oli tunne, et ta on oma nime esimese koha õiguse Viiu pulmade vastu ära vahetanud.

Reet pühkis silmavee niiskuse põskedelt maha, raputas korraks pead ja liigutas näolihaseid. Tagasi tegude teele! Muret ja mõtlemist oli veel küllalt. Käinud Klaaraga korraks kuuri all kivi vaatamas, pidasid nad aru, kuidas tähed Pandelovskile jätta, et ei oleks mingit arusaamatust. Klaara tunnistas, et kivitööd ta ei tunne, aga arvas, et kõige kindlam on kiri täpselt kivile kleepida. Peale väljajoonistatud pärgamendi olid tal kõik tähed ja palmioks kaasas ka veel lõigetena, mis olid tehtud tihedast valgest joonistuspaberist. Kui iga täht on nii oma kohale pandud, siis peab meister tööga kindlasti toime tulema, kuidas see raiumine tal ka ei käiks.

Oh, sa tark Klaara! See nõu rahustas ja julgustas Reeta. Kindlasti oli nii kõige kindlam. Kohe keetis ta paraja jao head sitket tärklisekliistrit. Nüüd oli ka Klaaral oma töö, mille kallale ta pidi asuma kohe ja kogu usinusega. Ta pidi ju veel õhtu eel tagasi linna

sõitma, et end pulmasõiduks korraldada ja hoolt kanda homsete bussipiletite eest nii endale kui ka Aaronitele. Reedal oli toas tegemist, et pidurõivad sirguma riputada, Jaagu manisk ja kõva krae valmis vaadata ning Viiule pulmakingiks otsustatud noad-kahvlid ja tassid-taldrikud sõiduks sisse pakkida. Ja siis veel korraks külas ära käia, et lehmale hooldaja leida ...

Reedal oli nii põnev päev, et ta tähelegi ei pannud, millal poisid tulid või läksid või kuhu nad jäid. Selge oli aga see, et neid ei olnud. Vaata aknast või kuula ukse taga, maja jäi vaikseks kogu ööks. Ära nad olid, ja see oli kõige tähtsam. Olgugi et mitte veel päriselt, uks oli lukus ja toas paistis nende raamatuid ja asju. Muidugi, täna oli neil laupäeva tõttu lühem tööpäev, sõitsid ehk kohe sovhoosist linna, kui juhtusid mõnele autole peale saama. Nii oligi kõige parem. Saab neid veel korraks näha, kui tulevad oma kompse koristama. Saab neile veel ütelda mõne sõna, et süda tahedaks jääks ...

Poisid, jah, olid Aaronite silma alt küll ära, aga mitte nii kaugel, kui Reet arvas nad olevat. Ja isegi mitte nii väga minemas, et ainult kompsud veel koristada. Nende laupäevane tööpäev lõppes tõepoolest varakult, aga linna nad ei läinud. Neil ei olnud niisugust kavatsustki, kuigi eelmisel pühapäeval olid käinud. Seekord tahtsid nad oma iseseisvuse kogemuste täienduseks siin ka puhkepäeva pidada. Ja sesse kenasse kavatsusse põimus neil mõnigi põnevuse kirjalõngake.

Laupäeval pärast töö lõppu üllatas neid palgapäev. Poisid said raha, niisugust raha, mis nad näost päris tõsiseks tegi. Aga ei, ei olevat eksitus. Nii pidavatki olema. Õige arvestus ...

Koju ei olnud neil kibedat asja midagi. Rahadega poistel, nad ütlesid, ei olegi hea linna minna, sest linnas on raha kibe kuluma. Hoopis teised asjad tulid neil ette. Vähileminek. See algas palgasabas, kui nad oma elust ja olemisest brigadiriga juttu ajades juhtusid nimetama, et nad maale jäävad ja et Jüri ema lubanud neid siia vaatamagi tulla. Jutt jutust, ja siis brigadir viis nad oma kodust läbi, andis nende käsutusse paadi võtme, et oleks huvitavam õnge proovida, ja peale selle veel

kakskümmend üks natta, et oleksid vähid lauat, kui külalisi tuleb. See kõik lisas nende laupäevaõhtule ja ööle ning homse päeva ootusele uut põnevust. Ja veel rohkemgi. Brigadiril tarvitses ainult ütelda, et nad olid töö juures täitsa tublid olnud, ja poistel selle peale küsida, kas läheks asja ette, kui nad paariks nädalaks veel Soolahkmele jääksid, ja samas lepiti täismeheliku asjalikkusega kokku, et kõik kolm jäävad heinatöö lõpuni.

Uus tööpuhk oli uue nädala asi, aga nüüd oli laupäevaõhtu. Neile oli nattade ja paadi võtme näol antud võimalus eelolevast õhtust ja ööst leida kätte need võrratud võlud ja veetlused, millest Urmas Aaronite majja toodud heintel und oodates tihti oli pajatanud. Vähile aga pidid nad küll ainult kolmekesi minema. Lembi, keda nad kaasa kutsusid, ei saanud seekord tulla, kuna ta oli lubanud asendada ema sigala öövalves. Küll aga lubas nende tragi töösõber poistele pühapäeval külla tulla, et nende saaki üle vaadata ja sellest mitte osata jääda. Hea seegi.

Millegipärast pidas Toomas Lembit peamiselt oma külaliseks. Kuna nende rehad loopõldudel alati nii lähestikku sõitsid, oli neil omavahel ka kõige enam juttu olnud ja selle tõttu peaks ka sõprus kõige suurem olema. Jürile oli lubanud ema tulla, mõtles Toomas endamisi, Urmasele — ei kedagi. Aga see ei oleks ju õige, sest kes veel rohkem külalist ootab kui tema. Kes siis sellest aru ei saa, kuidas ta ootab. Jutustab oma jõematkast, kõneleb sõudmisest, veskitammidest, pardiparvedest ja kalasaagist, tuletegemisest ja marjulkäimisest, aga kõiges on aru saada, kellest mõtleb ja keda ootab. Nagu selgi korral, kui nad siin Soolahkmel esimest korda õngele läksid ... Nii kui nad metsavahelt välja heinamaa äärde jõudsid, jäi Urmas kohe nagu kohkunult seisma, silmad pärani peas. Mida sa seal näed? Näitab siis käega kauge vastaskalda poole, kus on hooneid ja salusid ning rida puid otse vastu taevast. «Siin ju Riina tegigi oma esimese pildi ...» Ütleb need sõnad ja vaatab ikka veel üksisilmi üle jõe, näos naeratus nukrusega segamini. Urmas mis Urmas, ei tea isegi, kus ta on.

Ja kui mitmel ööl oli Toomas kuulnud, et Urmas muudkui sirutab käsi ja keerab külge, kuni tõuseb ja läheb vaikselt uksest välja. Ja jääbki. Tukud ja ärkad

jälle, aga ase kõrval tühi, teda ikka veel ei ole. Lähed viimaks vaatama, ja ta ei olegi kaugemal, kui istub esimeses koiduvalges välisukse lävepakul, hallide kaantega kaustik põlvil, sõrm järje vahel ja pikk helekollane pliiats teises käes. Muidugi Urmas ootas. Ja ta oli tubli poiss, et ei solvunud ega saanud kunagi ägedaks, kui Jüri teda vahel kiusas oma riimidega Riinast ja südamepiinast.

Neid mõtteid oli Toomas varemgi mõtelnud. Seekord tuli see kõik talle jälle kiiresti ja korraga meelde, kui nad kõik kolm sovhoosi poes palgapäevases järjekorras seisid, ta ise külg külje kõrval Urmasega. Ootamine ja tegevuseta olek nii tähtsal päeval ei olnud kuigi meelepärane. Miks mitte siit korraks ära minna, kui Soolahkme sidejaoskond on nii lähedal, et lähemal ei saagi olla, — kauplusega sama katuse all. «Ja za vaami,» patsutas ta korraga Urmasele õlale ja läks. Nii palju ta tundis küll oma kodulinna, et mäletada Riina maja kui ka korteri numbrit. Ja telegramme oli ennegi saadetud.

Selle käigu jättis Toomas oma saladuseks. Milleks enneaegu kuulutama hakata, kui ei ole teadagi, kas teine on üldse linnas või jälle kes teab kus jõgedel ja mägedel.

Ostud ostetud, asusid poisid kohe oma vabaduse teele. Mõninga maa läksid nad kõik kolmekesi koos, kusjuures kompvekipaberid lendasid neil üle õla nagu lehed sügisestest leppadest. Varsti aga viis ülesannete jaotus nad lahku. Jüri ja Urmas läksid brigadiri kodu kaudu, et nafad pööningult selga võtta ja sealt otse jõe äärde minna. Toomale jäid moonakompsud kanda ja kõigi kolme töömehe suured palgarahad luku taha viia. Talle anti rida muidki korraldusi — Urmase nuga ja Jüri taskulamp, mantlid ja üks ilma pitsita padjapüür vähikotiks, süüa, et jätkuks suure hommikuni, kõik õnged, ussikarbid ja soola, et lõkkesütel kala küpsetada. Kokkusaamine määrati seal, kus Riina kunagi oma esimese pildi tegi.

Reku sai Toomalt jupikese vorsti ja ei haukunud suutäitki. Aaronite maja oli vaikne, nagu mahajäetud, kui Toomas ukse avas ja tuppa läks. Kuuldes, et pererahva poolt läbi seina siiski mõni harv tasane sõna kostab, astus ka Toomas hääletult. Kähku ja vähimagi kolinata tegi ta kõik, mis tal teha oli, võttis kaasa, mis tarvis,

haaras siis õngelatid räästa najalt õlale ja läks niisama märkamatult, kui oli tulnud. Talle tundus, et nii, kellegi nägemata siin ära käies on ta nagu vaenulikust valvepostist õnnelikult mööda pääsenud. Juba metsa varju jõudnud, võis ta seda kindlam olla, et tigedate pilkude piitsad ei ulatu enam teda tabama, ei nende omavaheline sõna ega mõtegi. Nii ära kaduda, homme külalisedki bussilt otse jõe äärde ja metsa suvitama tuua ... See oli veel üks tilgake meeldivat põnevust kõige selle juurde, kuhu Toomas nüüd silkas.

Jüri ja Urmas paistsid juba eemalt — askeldasid jõe ääres püstilöödud natavarte vahel nagu puuripandud. Nad ei märganud Toomast ka siis veel mitte, kui see juba üsna nende lähedal sõprade sekeldamist silmitsema jäi. Nii ... Toomas nägi, mis olid tähendanud need kaks paari püssipauke, mida ta oli kuulnud kõmatavat brigadiri kodu kandist, kui ta Aaronite inimtühjas õues silmapilguks oli peatunud, et Rekut kostitada. Nattade vahel maas oli kaks lastud varest, mida Jüri lahkas parajateks söödapaladeks. Urmas sidus äsja veel lennul olnud linnu tükke nattadele. Ta tegi seda kohmetute sõrmedega ja lõpmata õnnetu näoga: sõlmed ei tahtnud kuidagi pidama jääda.

«Püssirohtu olete raisanud,» ütles Toomas. «Pauke oli kaks korda rohkem.»

«Esimene hoiatuseks, teine pihta,» ütles Jüri sandaalitallal väitse teritades.

Urmas aga vaatas Toomale tõsise, abiotsiva pilguga otsa:

«Ole hea poiss, võta see söötade sidumine üle. Anna mulle õng. Ma mäletan, kus siin Villemil üks suur otsast ära läks ...»

«Oleks Riina nüüd siin,» muheles Jüri, «oleks saanud alles liigutava pildi — luuletaja ja laululinnud ... »

Toomas oligi hea poiss, laskis Urmasel õnge võtta ja minna.

«Kes teab,» ütles ta, «ehk Riina veel tulebki ...»

«Kust ta sul tuleb?» küsis Urmas õnge valides.

«Siitsamast vastuvoolu üles. Kui te siit läksite, kust mujalt nad siis tagasi saavad!»

«Nii kauaks nad ei jäänud, ammu tagasi.»

«Kes saatuse mängu ja merehädasid teab. Elame, näeme.»

Urmas ei mäletanud kuigi kindlasti, kas see oligi nende esimesel peatusel, kui Villemil tõesti midagi otsast ära läks. Aga tal oli heameel jõe kohale kummarduda, et käsi puhtaks pesta. Õng oli talle lahatud varestest meelepärasem ka siis, kui midagi ei peakski otsa hakkama või ära minema. Ta läks kahvakorralda-jatest mõnevõrra eemale ja hakkas korki vaatama.

Mida madalamale päike vajus, seda elavamaks muutus kalade mäng vaiksetes kääruvetes, sest jõe kohal oli putukate lendu rohkesti. Urmas oli seda loomu õngemees, kes asjata latti ei liiguta, ja sõbrad natavarte vahel teadsid, et kui ta tõmbas, siis midagi ka tuli või vähemalt pidi tulema. Ei olnud ta kalata, kui teised lõpetasid vareste luude-liikmete jagamise ja — kuigi oli veel vara — hakkasid nattu sisse panema.

Aga ka mujal jõe ääres muutus seda elavamaks, mida hilisemaks õhtupoolik jõudis. Laupäevane päev tõi palju kahvarahvast liikvele. Kui päike oli looja läinud ja udukirme juba luhale laotus, tõusid siit-sealt esimesed lõkkeleegid ja suitsud. Oli seal kaugemal mõneski laagris ka pudelilusti kuulda, laulu ja muud suurehäälset kilkamist. Oli ärplevat võistlusvaimu igal ringil, kui saaki loeti. Oli vastaskalda kadedust, kui Jüri brigadiri juhatuste järgi poolte kahvadega jõe keskele rohurägastikkudesse sõudis ja sealt palju ning suuri sai. Erilisi kogemusi vähipüügi alal ei olnud neil kellelgi. Aga põnevust seda rohkem. Seda rohkem agarat püüdlikkust ja rõõmu edu puhul, mis juba enne kesköö ületas nende mitte kõige tagasihoidlikumad ootused.

Poisid olid visamad kõigist teistest püügilaagritest. Nad ei teinud tuldki üles, lihtsalt ei olnud aega, vaid aina rändasid nata juurest nata juurde ja kandsid hoolt, et kõik püügiriistad oleksid kõige paremates kohtades. Ka siis veel, kui hakkas juba üsna valgeks minema ja kõik võistlejad, nii palju kui neid piki jõge oli nähtaval ja kuuldaval, ära läksid või oma tuleasemete ääres magama jäid. Kui päike juba tõusma hakkas ning sõralist saaki sugugi enam ei olnud, vajus Toomas ühe sao äärde hommikust uinakut tegema. Jüri ja Urmas jäid proovima veel koiduaegset õngeõnne. Varsti aga väsisid ka nemad, panid natad kaldale kuivama, et need oleksid kergemad tagasi viia, pugesid küüni ja jäid magama esimese hingetõmbega, kui heintesse heitsid.

Toomas tükkis hommikuse jaheduse eest järjest sügavamale saadu. Kui otsesed päikesekiired üksiku kaldalepa varjust ta kulmudele langesid, kattis ta silmad käsivarrega ja magas veidike veel. Siis aga lendas üks vares valju kraaksumisega oma hukkunud suguvendade sulgedest üle, ja ta ärkas. Ta tõstis oma käekella korraks kõrvale, siis kissis silmade ette. Aeg näitas, et tal ei tarvitse kõheduse peletamiseks niisama ringi jooksma hakata, vaid tuleb kohe maanteele kihutada, et vastu jõuda, kui Jüri ema — ja miks mitte ka Riina — peaks tulema juba esimese bussiga.

Aga kas Jüri ise ja Urmas ei olegi juba seal? Ei, nad ei olnud. Toomas taipas vaadata, miks küüni uks, mis õhtul oli kinni ja veel tugigi taga, nüüd mehe mõõdu võrra lahti seisab, ja leidis sõbrad sealt. Poisid magasid nii raske unega, et katsu käest või tõmba tukast, kõdita kõrrega huuli või otsi hõlma alt ribisid, midagi ei aidanud. «Ära jama!» oli ainus sõna, mis tal õnnestus Jüri suust kuuldavale kiusata. Nad magasid heinte sees nagu kivid tümas maas.

Toomas kehitas korraks pükse ja võttis sihi metsa poole. Kui Jüri asemel tema emale vastu minna, miks siis mitte Jüri asemel ära teha ka tema tavaline hommikune treening. Väledajalgne jooks hakkas soojendama Tooma kõhedaks magatud keha.

Miks Aaronite õue kaudu? Ei. Et oleks otsem ja salapärasem, valis Toomas metsas, mida ta juba tundis kui oma taskuid, selle teeraja, mis Vaheniidu kaudu maanteele viis.

Tal oli hea joosta hommikuses kastelõhnalises värskuses. Sai mõnusat sooja. Väsimus taganes teadmise ees, et ta ärkas ainult vähese hiljaksjäämisega ja jõuab ehk siiski veel õigel ajal bussipeatusse. Ta üksi oli valvel ja vastutav selle eest, et pärast meeldivat ööd ka päeva põnevused vääriliselt vastu võtta.

Metsast veidi hinge tõmmates läbi jõudnud, tegi Toomas Vaheniidu nõlvakul jälle täit jooksu. Päratu pikk varahommikune vari lippas ta kõrval, madal päike pani varjule kastesel rohul kummaliselt kiirgava pärja pähe, mille tekkimist Toomas kuidagi seletada ei mõistnud.

Aga näe — tal oleksid pidanud olema Jüri jalad, et esimesele linnast tulevale bussile hiljaks jäämata vastu

jõuda! Maanteeni oli veel vähemalt kolmsada meetrit, kui punase kere ja kollase katusega sõiduk oma tolmu eest põgenedes teeäärse kuusetuka taha kadus ja seal seisma jäi. Toomas, lisades hoogu, muutis veidi suunda, et rutem lagedale jõuda ja näha, kes bussist välja tuleb.

Kuid ta ei võitnud sellega aega, vaid veel kaotaski kalleid silmapilke.

Otse maantee kaldal jooksis ta tolmuste põõsaste vahelt peaaegu otsa lehmale ja neile, kelle oma ta oli ja kes teda siin talutasid.

See oli ootamatu pilt, ja isegi lahtiste silmadega päisipäevavalgel vaadates lausa uskumatu lugu. Eriti sellepoolest, et mõlemad Aaronid olid siin lehmaga jalutades nii pidulikult riides. Jaagul, kes tõrkuvat looma lõõgapidi eest vedas, olid läikivad kamassid ja teravate viikidega triibulised püksid jalas, liivakarva mantel üle ülikonna, kõrge, kõva krae teravad nurgad paistmas valge siidsalli alt, ja peas must, laiaäärne, tõeline endisaegne härrasmehe viltkaabu. Reet ajas lehma tagant järele. Tal olid jalas särav-uued lakknahast kingad nii peente siidsukkadega, et kõik heinte kriimud ja sääsekublad läbi paistsid; seljas oli tal laitmatu helehall kostüüm, peas kübar mustast läikivast õlest, mida kaunistas valge pael ja sinine kannikesekimp. Ühe käe otsas oli tal paljude nööridega seotud pakike, mis paistis kerge, aga õrn asi olevat, teises peos, nagu vitsa asemel, rikkalik ja pidulik lillekimp.

Jahmatus ootamatust kokkusaamisest oli mõlemapoolne.

Jaak küll ei jäänudki seisma. Näis, et tal ei olnud peatumiseks aega ega huvi, vaid läks seda nobedamalt üle tee, kui Toomas oli oma jooksuga lehma tõrkjad sõrad maa küljest lahti ehmatanud. Ainult paar korda vaatas ta prillide välkudes üle õla tagasi, et näha, mis edasi saab.

Toomas ei mõistnud midagi mõtelda, veel vähem ära arvata, mis edasi saab. Ta oleks tahtnud jätkata oma jooksu, rutem bussi juurde jõuda. Aga kuidas sa lähed, kui näed, et sinuga kõnelda tahetakse.

Reet hoidis teda paigal. Ise nii pidulik, lillekimp käes, aga nägu oli tal kõige õelamate tujude pilves. Tigedalt arunõudva pilguga seisis ta Toomal risti tee peal ees. Kuna poiss ainult kohmetu «tere hommikust» ütles ja

rohkem midagi ei lausnud, pidi ta ise oma vaikimise raudse eesriide kõrvale lükkama ja kõnelema hakkama. Vaikides oli tal võimatu edasi minna, sest järsku oli kõik teisiti, kui ta oli arvanud olevat. Mis mõtet lehmagi võõrasse lauta talitada viia . . . Võõrad silmad on ikkagi majas, kui kivimeister tuleb . . .

«Mis see siis nüüd on?»

«Mis asi?» küsis Toomas vastuse asemel.

«Kas ei olnud kõneldud, et jääte siia ainult kaheks nädalaks?»

«Kaks nädalat teie majas saab meil täis esmaspäeva õhtul,» ütles Toomas end kokku võttes ja tundes, et ta on siin nüüd üksi kõigi kolme eest väljas. «Aga sovhoosi tööle me otsustasime veel edasi jääda.»

«Kus see öö nüüd siis hulguti?»

«Öö me hulkusime jõe ääres. Vähjal käisime.»

«Ja mis asja sul oli tarvis nüüd mind taga ajama tulla?»

«Taga ajama? Mitte sinnapoolegi. Ma tulin bussi vastu . . .»

Toomas vaatas piki maanteed ülespoole. Buss tegi tagant sinist suitsu ja hakkas urinal jälle uut tolmu tõstma. Jüri ema ja Riina vaatasid seal ringi. Nad ei teadnud, kuhu poole minema hakata.

«Meile tuleb sealt külalisi,» lisas Toomas nagu enda julgustuseks.

«Külalisi . . . mis külalisi?»

«Jüri ema . . .»

Toomas pööras pilgu Reeda poole, et näha, mis näoga see jääb, kui nüüd külalistele vastu joosta. Hävitada tahtev pilk lõi talle vastu silmi. Aaroni naise nägu tõmbles vihast. Tumepunased laigud tungisid läbi tugeva päevituse. Ja ta hääl värises nagu kogu kehagi.

«Olgu neetud see laaberjaht . . .»

Reet ütles need sõnad läbi kokkusurutud hammaste, vaikselt, aga nii põhjatu vihaga, et ta nagu kisendas sosinal. Paberisse pakitud gladioolide haprad varred robisesid ta rusikasse tõmbuvate sõrmede all nagu looma lõugade vahel.

«Kui neetud, siis neetud,» ütles Toomas ega jäänud enam järge ootama. Ta jooksis Jüri emale ja Riinale vastu, haaras neil hingeldades käest kinni nagu see, kel väga on abi ja toetust tarvis. Mitte Aaronite vastu, keda

ta ei mõtelnudki karta, vaid abi ja toetust nende rõõmude kaitseks, millele pidi pühendatud olema kogu tänane päev metsas ja jõel selge ning palava päikese all. Ja tänu tuleku eest väratas Tooma sõrmedes, kui ta ulatas mõlemad käed teretuseks kahele külalisele korraga.

«Mis sul on?» küsis Jüri ema tungivalt, isegi ärevalt, nagu midagi tõeliselt halba kartes.

«Ei midagi,» püüdis Toomas naeratada. «Jooksin kõvasti.»

«Ära räägi. Kas siis ainult jooksu pärast . . .» Riina vaatas talle otse silma.

«Muidugi mitte ainult jooksu pärast,» tõsines Toomas. «Urmas volitas mind sinu saabumise puhul õnnest hingetuks jääma . . .»

Riina hakkas naerma.

«Aga kus ta ise siis on?»

«Ei saanud tulla. Magab . . .»

«Seda võib arvata . . .»

Jaak oli lehmaga läinud oma teed. Tal ei olnud aega vaatama ja ootama jääda. Buss ei peata keskuses kaua, tuli rutata, et loom üle tee naabrinaise hoole alla anda ja õigeks ajaks tagasi jõuda. Et siis linna ning sealt edasi. Ja ka sellepärast tuli rutata, et Reedal seal tee ääres jääks vähem aega oma mõtteid jälle pahupidi kiskuda, oma uusi tujusid nii kõvasti sõlme tõmmata, et enam harutada ei anna.

Reet tuikus teed mööda bussipeatuse poole. Tal ei olnud jõudu Jaagule järele minna. Esimest korda elus jäi ta mehest maha. Ei olnud parata. Põlved värisesid. Kõrge, selge taevas oli pea kohal, aga ei olnud, mida hingata. Rinnad umbes, hoia, et siinsamas ei kuku teetolmu ja rataste alla . . .

«Lehikuga on kombes,» ütles Jaak tagasi tulles. Tõesti ei olnud seal enam muret midagi. Ta oli looma lõõga pannud selle kärutäie ristikheina juurde, mis ta juba päikese tõusu ajal oli naabrinaise lauta valmis viinud.

«Mina ei tule,» ägas Reet raske haige häälega.

«Tuled ikka.» Jaak oli sama kindla sõnaga nagu siis, kui nad selle kutse said. «Klaaraga on räägitud, piletid võetud. Siin ka inimestel teada. Kuhu see kõlbab, kui sa nüüd äkki ei tule?»

«Näed ise . . . Kuidas ma saan tulla?»

«Mis sul siin siis nüüd põleb?»

«Aga kui Pandelovski tuleb . . .»

«Peab ta siis just täna tulema?» küsis Jaak rahuliku meelega. «Jõuame linnas sealt läbi minna ja ütelda, et ärgu täna tulgu. Mis sellest ikka ära ei ole, et lihaleib ja piimakann kuuri all. Tuleb edaspidi. Selle kiviga siis nüüd nii kiire . . .»

Bussipeatusse kogunes inimesi. Kõik nägid, et Aaronid sõidavad täna mõlemad linna. Ei kõlvanudki enam tagasi minna. Ega ta ometi Jaaku selle lillekimbuga saatma tulnud . . . Mõned juba teadsidki, olid kuulnud, et nad pulma lähevad ja on lehma külla sööda peale viinud.

Bussis istudes tegeles Reet ainult sõnatu higipühkimisega. Jaak aga kõneles oma küla inimestega. Tal oli hea tahe tunne, et on jäänud otsaliseks kogu sellel reisil. Kuidas aeg ikka lendab! Ta imestas. Aastad kui linnud, ei jõua neid enam silmaski pidada. Arvad, et plika alles laps, mängib pupedega, aga äkki — olge lahked, tulge pulma. Kui oma silma all, siis veel näed . . . Aga eemal — midagi ei saa aru . . .

Korraks ta jutt aga takerdus sõnapealt. Ta oli aknast välja vaadanud — üks silmapilkne vilksatus lendas mööda — ja nüüd ta pidi endalt küsima: kas see ei olnud Pandelovski, kes jalgrattal neile vastu sõitis . . .

Kui nii, arvas Jaak, siis tuleb tal varsti otsustada, kas minna üksi pulma või koos Reedaga tagasi koju tulla.

Ta ei olnud veel selgusele jõudnud, mis teha, kui nad — esimeses eeslinna peatuses maha läinud — kivimeistri korteri ukse taga koputasid. Aga kui meistriemand neile avas, oli mõne sõnaga selge, et ei Jaagul ega Reedal ole tarvis mingit uut otsust teha.

Pahur, närviline ja kaastunnet vajav meistriproua seletas sõnarohkelt, et Pandelovski olevat hiljuti artellist puhkuse saanud, kodust ja naisest hoolimata siis kohe jälle kuhugi surnuaiale sõitnud eratöö korras midagi parandama või üles panema . . . Ja ta ei ole veel tagasi! Laupäevaks kõige hiljemalt lubanud tulla, aga ikka veel ei ole. Viina ori . . . ja kergemeelne kui koolipoiss! Kuidas nad võiksid elada, kui vana kõike kurgust alla ei kaaniks, mis ta kuldsed käed teenivad . . .

Aaroneid Pandelovski joomatuurid seekord ei pahan-

danud. Olgu proua ainult nii lahke ja ütelgu meistrile, kui ta koju tuleb, et ta täna ei hakkaks enam Soolahkmele sõitma. Neil enestel tuli ootamatult reis ette. Peavad esmaspäevani ära olema. Ja nüüd kohe nad peavadki minema, et mitte hiljaks jääda. Meister tulgu aga niipea, kui saab. Aaronite poolt on töö asjus kõik valmis. Kõik on korras. Tulgu aga . . .

«Kas on tuttav pilt?» küsis Toomas, kui nad metsavahelt lagedale jõudsid ja kõrge vastaskallas üle uduse luha paistma hakkas.

«On . . .» naeratas Riina nagu head sõpra kohates. Ja ta jäi seisma, astus üksikule heinamaakivile, et vaadata nüüd kaugemalt seda nõlva ja rinnakut, mida ta oma esimesel matkapäeval oli vaadanud märksa ligemalt, ja nüüd hommikuse päikese all, kuna tookord oli õhtupoolikune valgus.

«Mida siin tuleb vaadata?» küsis Jüri ema pilgul ringi käia lastes. Tal oli poiste pesupamp kaenla all, kõik, mis ta oli leidnud nende aseme heintelt. Toomas jõudis Riinast ette oma seletusega, mida siin vaadata tuleb. Ta kükitas kraavi, et niiskes liivas puhtaks nühkida keedupoti põhja, mis käbide tulel oli paksult nõgiseks saanud, ja rääkis üksikasjaliselt, kuidas Riina selle kaldarinnaku üles maalis, kui Villemil, kes samal ajal õngitses, üks õige suur elukas otsast ära läks. Riina kuulas tema juttu naeruvinese näoga. Igast sõnast sai talle selgemaks, et Urmas mäletab hästi nende matka ja ei ole unustanud sellest ka sõpradele kõnelda.

Aga mis sai sellest kalast, mis Villemil otsast ära läks?

Toomas oli vaevalt saanud jutustama hakata, kuidas Urmas eile õhtul õnge jõkke heitis, et järele vaadata, kui suur see õieti oli, aga siis hakkas Reku teispool metsa nii ägedalt haukuma, et ta lause lagunes sõna pealt . . . Teisedki nägid kohe ära, kuidas see talle nii segavalt mõjus.

«Kas see on seesama, teie maja koer?» küsis Jüri ema.

«Seesama jah,» vastas Toomas, püüdes ruttu otsustada, kuidas ta peab nüüd talitama. Kas Lembi, kui ta leiab eest tühja, lukustatud maja, oskab ise siia alla tulema hakata? Või läheb tagasi koju ja ütleb homme

põllul, et käis küll, aga kahjuks ei oodatudki. Nii ei või. On kord valvel oldud, et Jüri ja Urmase külalised kaotsi ei läheks, siis tuleb hoolt kanda ka selle eest, et oma pärale jõuaks.

«Pean vaatama minema,» ütles ta otsustanult.

«Ootad kedagi?» küsis Riina, kes oleks teada tahtnud, kas Urmas sai kala.

«Jah,» ei salanud Toomas, «üks sovhoosi semu lubas vaatama tulla.»

«Tütarlaps?»

«Haruldase täpsusega ära arvatud!»

«Siis pead muidugi vaatama minema,» ütles Jüri ema. «Mis see sul joosta. Küll me vähjulised isegi kätte leiame.»

«Miks te ei leia,» näitas Toomas hõrenevasse udusse. «Seesama küün, näe. Seal nad põõnavadki. Uksest sisse vaadates on Jüri vasakut, Urmas paremat kätt. Et te teaksite, kellel keda äratada, kui nad peaksid päidpidi heintes olema . . .»

«Mine aga! Küll me jagame, kui nad jalul on . . .»

Ja Toomas läks. Tal oli heameel, et see nii kujunes. Saab Lembiga alla tulles mõne sõna juttu ajada. Saab, olgu kaudseltki, südant kergendada sellest kurjast needusest, mille vastikut kaja ta ikka veel kuulis, hoolimata heatujulisest näost ja sõnade lustakusest, millega asjasse pühendamata külalised tuli vastu võtta. Peab lahti saama sellest varjust südames, et nende vaba päeva rõõmud on laaberjaht, mis neetud olgu! Peab lahti saama Aaroni naise õelast lõustast, mis ikka jälle vägisi silmade ette tükib.

Aga kus see Lembi siin siis oli? Ei olnud teda ei teel ega toa juures, ei õues ega värava taga. Ainult üks võõras teetolmune jalgratas seisis lauda seina najal. Ja Reku lõhkus haukuda sinna kuuri poole.

Seal oligi, keda koeral haukuda. Toomas jäi vaikselt vaatama, kuidas võõras mees, kes kuuris kohmitses, vabastas midagi õlgede alt. Ja siis võttis veel ära mingi koti või riidetüki. Tuli välja suur kivikamakas. «Reet ja Jaak Aaronid . . .» Kui püsti lükata, on see ju pererahva ausammas. Tõepoolest . . . Aga võõral mehel oli nüüd tegemist, tal ei olnud mahti märgata, et tema toimetamist pealt vaadatakse. Allpool olid mõned tähed katte külge kleepunud. Hoolega pani ta neid nüüd

tagasi. «. . . meie elu . . .» Mees oli ees, rohkem ei olnud näha.

Toomas köhatas märguandeks, et mõningane valitsus on ikkagi veel majas.

Mees, kes oli kuuris, tõusis ja pöördus tema poole. See oli väheldast kasvu vanem inimene. Mitte päris võõras Toomale, nägupidi kindlasti nähtud. Vist lihtsalt linnas tänaval vastu tulnud. Kähar hallisegune juuksetutt halli sonisirmi all. Elavad, mitte igava inimese silmad. Aga seekord väga väsinud vaatega . . .

«Tere, noor sõber,» pöördus ta Tooma poole ilmse heameelega, et tal on kellegagi kõnelda. «Pandelovski,» tutvustas ta ennast. «Teie, kui ma ei eksi, olete linnast? Elate proua Aaroni juures? Sovhoosis tööl, jah?»

Mitmete eelteadete alusel arenes nende tutvus jõudsasti. Ja tuli välja, et lisaks tutvusele nõudis olukord ka vastastikust usaldust. Pandelovski pani käe Tooma õlale ja juhtis ta kuuri, ligemale sellele salapärasele kivile. Siin meister näitas oma tööd noorele sõbrale ja samas kinnitas, et proua Aaron ei tohi sellest mingil tingimusel kuulda, et ta on lasknud kellelgi vaadata seda monumenti. Tähed, ütles ta, on alles kivisse raiumata, ja kui Aaronid teada saavad, et meister Pandelovski on kõrvalised silmad kuuri lasknud, siis nad ei maksa talle töö eest raha, mida tal aga kiiresti ja kibedasti tarvis on. Oli töö, oli raha, aga see läks ära nagu suutäis suitsu suure tuulega. Eile veel oli, aga täna mitte sugugi ei ole.

«Ma olen katoliiklane,» ütles Pandelovski. «Aga jumal on kõrgel ja paavst kaugel. Kes mind toetab hingeliselt? Igaüks teab, et inimene on lihalik. Mina iseäranis. Ja mida kurjem naine, seda kulukam elu. Raske on. Täna iseäranis.»

Pikkamööda lähenes Pandelovski vastastikuse usalduse kõige tähtsamale punktile. Tal on tarvis tingimata poodi minna, et saaks asuda tööle nende tähtede kallal. Kas noorel sõbral ei oleks võimalik laenata talle üks kahekümneviieline, kuni Aaronid oma reisilt tagasi tulevad. Meistril oleks selleks ajaks töö valmis ja siis — olgu lõpparve laual.

Toomas ütles, et nii tühise summa laenamine ei tee talle vähematki raskust. Pandelovski kiitis ja kallistas teda. Kui Toomas rahaga tuli, oli tal jalgratas juba sarvipidi peos ja jalg vändal. Nägemiseni! Ta

sai viiskümmend, sest lahtisemat ei juhtunud laenajal olema.

Nüüd võis Toomas üksi kuuri minna ja segamatult vaadata Aaronite au- ning hauasammast, mis meistri poolt tõsise saladuskatte all on usaldatud tema silma ette.

KRISTUS ON MEIE ELU . . .

Need sõnad surusid Tooma sügavalt mõttesse. Kas tõesti? ei saanud ta küsimata olla. Talle tuli meelde kadunud vanavanaema vaikne kuju. Headus ise, nagu Toomas teda mäletas oma varajase lapsepõlve aastatest. Temalt oli Toomas kuulnud seda nime. See oli vanavanaema armsa jumala hea poeg. Toomas teadis, et lastel on oma muinasjutud ja vanavanaemal olid omad. Ta jutustas ka lastele oma jutte. Neis nähti ja tehti imesid nagu muinasjuttudes kunagi. Surnud tõusid ellu, merest võis jalgsi üle minna ja mitmel tuhandel mehel sai ühest kalast kõht täis.

Aga mis õigus on Aaroni Reedal seda vanavanaema muinasjuttude nime oma kivile raiuda?

Maantee ääres: olge te neetud!

Surnuaial: Kristus on meie elu.

Siin pidi midagi väga valesti olema. See ei võinud olla õige loosung, millega Aaronid kavatsesid päikese alt ära minna . . .

Ja siis järsku haarasid need sõnad Tooma pilgu — ühte punkti.

Siin tuleb parandus teha! Kas tähed on kõvasti kivi küljes kinni? Ei olnud. Andis võtta ja andis tagasi panna. Kumbki käsi võttis ühe tähe. Mille üks võttis, selle teine pani tagasi. Täpselt õigete vahedega nagu ennegi.

Ja siis — Toomas luges ja nägi, et tummale kivile pealesunnitud sõnad olidki tema käe läbi hoopis tõepärasema tähenduse saanud:

Reet ja Jaak Aaronid

Siis see palmioks ja —

KIRSTUS ON MEIE ELU

Tükk aega vaatas Toomas oma parandust Aaronite kivikirjas. Ta tundis sellest sügavamat ja mõnusamat rahuldust kui kõige keerukamate ja segasemate ristsõna-

mõistatuste lahendamise puhul. See oli rohkem kui lihakarn silotorni asemel. See aitas lahti saada sellest külmast varjust, mis kord nii, kord teisiti oli seganud selles majas tema ja ta sõprade rõõmsatujulist olemist, ja mille kõige tigedama pealetungi oli Toomas täna hommikul pidanud üksi vastu võtma.

Kahju, et tal ei olnud võimalik pildistada seda maailma mahajätmise loosungi täpsustatud teksti, sest Jüril oli oma «Smena» jõe ääres kaasas, küünis magadeski rihmapidi kaelas ja see oli neil kolme peale ainus aparaat. Aga olgu pealegi. Ka see on midagi väärt, kui neid sõnu näeb ja loeb meister, kelle vasarad ja peitlid siin tööd ootasid. Need paistsid head vasarad ja head peitlid olevat, aga kivi on ikkagi kivi ning tähtede tegemine nõuab oma aja. Kui meister ülevalt Reeda nimest alustab, siis võib juhtuda, et ka Aaronid ise jõuavad linnast tagasi veel enne, kui alumises reas on nende tahtmine taastatud. Aga igal juhul — on, mida sõpradele rääkida, kui nad homme jälle isekeskis jäävad. Varem ei või. Ei tohi kurjasti tarvitada meistri usaldust, et talle üldse näidati seda kivi.

Aga nüüd hakkas Reku juba jälle haukuma. Kett, kiskudes laudseina, kolksus ja raksus ta vihastest hüpetest. Värav kääksatas.

Kohmetu käega pani Toomas peotäie õlgi hauakirja alumisele reale. Etteheiteks endale ta mõtles, et õigem oleks olnud siit ära minna enne meistri tagasitulekut. Mis ta siin vahtis nii kaua! Nagu ootaks, et laenatud rahast osa kohe tagasi saada. Ja nagu selleks, et ennast meelde tuletada, kui leitakse, et üks sõna on sassi läinud.

Kuid täna hommikul läks mõndagi teisiti, kui olid mõtelnud. Ei see olnudki kivimeister, kes väravast tuli, vaid nüüd oli õues siiski see, kellele Toomas tahtis vastu jõuda siis, kui ta linnast tulnud külalised omapead jättis ja siia tagasi jooksis.

«Tere, Lembi!»

«Tere, Toomas. Tõin teile piima ... Kus teised poisid?»

Toomas jutustas, kuidas Jüri ja Urmas hommikuks ära väsisid ja küünis magama jäid. Ta kõneles nii kõvasti, julge ja selge sõnaga nagu peremees majas. Siin ei olnud neil midagi teha. Kõik, mis elu ülalpidamiseks tarvis, ootas neid jõe ääres. Ainult piim veel puuduski. Nad lähevad alla teiste juurde. Toomas, nagu ta oli — tööriides vähiline, heinapebred sasistes juustes ja sõrmed vähisõrgadest verised, Lembi lillelises pühapäevakleidis, kähardatud ja kammitud nagu külaline tõnagi. Põldude kohal lõõritasid lõokesed, metsas tuhat teist lindu. Toomale oli varemgi tundunud, et pühapäeviti laulavad linnud eriti püüdlikult, nagu üksteise võidu, sest siis on inimestel rohkem aega neid kuulatada. Täna oli see asi iseäranis selge.

Nad ei tõtanud, aga nad ei jäänud ka hiljaks — väsinud sõbrad olid alles äratamata. Külalised olid nende õiglast und nii kalliks pidanud ja siin ise enestele tegevust leidnud, et poistel rahus magada lasta. Jüri ema oli tule üles teinud, mõne potitäie jõevett kuumutanud ja lootsikupõhja pesukünaks tarvitades poiste pesu puhtaks pesnud. Kõige tugevam haviõng oli mättasse püsti löödud, konks küüni nurga külge kinnitatud ja kõigi kolme särgid ja püksid kuivasid peaaegu nähtamatul nööril nagu meremeeste signaal. Riina aga istus küünilävel, plokk põlvedel, ja joonistas väsinud vähilisi. Teda paluti end mitte segada lasta. Ja ta ei lasknudki. Tükk aega võis ka Lembi vaadata, kuidas see nii naljakalt armas pilt veel viimast viimistlust sai. Ta vaatas poisse kord heintel, kord Riina paberil. «On aga täpselt tehtud,» avaldas ta oma siirast imetlust. Tõesti — nii sügav rahu ja raske uni. Ei maad ega ilma. Hüüa või hõika — magavad ... Viimaks jäi ka Riina ise niisuguse näoga vaatama, et ongi valmis, ei mõista enam midagi, sügas korraks kõrvatagust ja kirjutas siis pildile alla: «Ilus suvepäev oli ... (Juhan Liiv)».

Ja oligi.

«Pilt valmis, mudelid maast lahti!» hüüdis Toomas küüni kõmama. Nad saadi jalule — külalisi ära tundma ja teretama, vähehaaval meelemärkusele tulema. Riina ütles kohe, et õnnelik pilk ei sobi unisesse näkku, ja siis nad aeti jõkke. «Vidiit, vidiit!» kohkusid pääsukesed vee kohalt laiali. Vaiksed hauakäärud lõid lainetama, vesiroosid ja kupulehed hakkasid õõtsuma. Kui Toomas neile järgnes, ei jäänud ka Lembi ja Riina kuivale. Ainult Jüri ema pidi supluse edasi lükkama, kuna ta ei saanud hommikueinet tule hooleks jätta. Ta vaatas ja ootas, kuni sai jõest tagasi erksate nägudega ja hea isuga poisid ja tüdrukud.

Ilusat suvepäeva oli neil veel rohkesti ees. Seda jätkus nii supelda kui sõuda, heinamaal hullata ja kõige palavamal ajal ka veel küünis pikutada. Riina joonistas veel mitu pilti. Ta viis oma plokilehtedel siit kaasa õngitsejaid ja päevitajaid, tuletegijaid ja õngenööril kuivavat pesu. Laenatud kahvu tagasi viies tehti ring mööda metsateid. Jüri emale näidati ära Soolahkme paremad marjamaad. Tuldi siis jälle tagasi ja alles õhtu eel jäeti maha jahtunud tulepesa, kus süte asemel punetas hunnik vähikoori.

Kogu päeva kestel nad ei käinudki Aaronite õues. Meister Pandelovski võis segamatult kirjatähti kivisse raiuda, pead parandada ja pererahvast koju oodata, et lõplik arveõiendus ei viibiks, kui töö valmis saab. Teda ootasid naine ja uued otsad, uued kaubad uute liikudega.

Jah, meister võis rahus teha oma tööd.

Aga kas lõpuni? . . .

Õhtul, kui poisid külalistega ja kõigega, mis neil seal kaasas oli, jõe äärest üles tulid, kuulis Toomas juba eemalt metsa alt ära, et vasar kuuris tiltsub kui väike kelluke. Teised ei mõistnud midagi tähele panna, aga Toomas kuulis seda selgesti. Ja ta tundis, et see on tema saladus, mis seal heliseb. Ta hakkas õige valjusti kõnelema, nagu näidata tahtes, et ta ei karda seda kurja maja! Ja saladus sai temast aru — kuuri all jäi kõik vaikseks.

Nad saatsid Jüri ema viimasele linna sõitvale bussile. Riina otsustas vähemalt üheks päevaks veel Soolahkmele jääda — Lembi külaliseks, et homme koos sõpradega põllule tulla ja lisaks puhkepäeva piltidele ka sõprade tööpäevast midagi teha. Saatmised saadetud, heitsid poisid oma kodustesse heintesse. Nende väsimus ja unevõlg oli raske küllalt. Jüri jäi kohe magama. Isegi Urmas keeras ainult paar korda külge, enne kui uinus.

Aga täna oli Toomas see, kes und ei saanud. Tähed tulid silmade ette, nii ja teisiti. Suured, selged tähed tumehallil kivil. Maja pererahva karmid nimed ja need teised sõnad. Ei veel ega veelgi ta ei pääsenud nende eest. Tõstis aina pead ja teritas kõrvu, et kuulda, kas meistri vasar ei hakka juba jälle tiltsuma. Ei, see ei hakanud. Öö oli vaikne kui haud.

Aken hakkas juba valgemaks tõmbuma, kui Toomas

jäi raske väsimuse jõudis siiski veel otsusele tulla, et ta peab seal korraks vaatamas käima. Tõusis tasa ja läks; keegi ei kuulnud. Ja keegi ei näinud, kui ta paljajalu ja särgiväel kuurilävel seisma jäi. Samas, kus ta seisis hommikul, kui Lembi tuli.

Aga unerahu ta endale siit küll ei leidnud.

Ei olnud midagi parata, loe nagu tahad — tema seatud sõnad olid juba kivisse raiutud. Ainult «elu» oli veel valge. Kõik muu oli valmis igaveseks ajaks.

Ja meister puhkas õiglase rahuga. Ta magas õlgedel maas. Pudelis, mis seisis kivil palmioksa kõrval, oli paar suutäit viina veel. Samas, tööjärje juures, olid ka peitlid ja vasarad. Käepärast võtta, kui ilm valgemaks läheb. Võtta ja jälle edasi teha.

Ärevama südamega kui tulles läks Toomas tagasi tuppa ja heitis oma asemele. Põnevad küsimused kiusasid teda veel enam kui enne. Kas meister oli juba märganud, et tal on kivil teisiti kui pärgamendil? Kes kleepis need valged tähed? Millal Aaronid koju tulevad? Ja mis saab temast endast seoses selle looga? Sõbrad magasid nagu meistergi. Ei olnud kellegagi nõu pidada. Veel vähem mingit selgust või seletust saada.

Rahutu ja katkendlik oli Tooma hommikust-õine uni. Korduvalt ärgates pidi ta iga kord imestama, kuidas võib nii palju unenägusid mahtuda nii vähesse aega. Kord ta oli nii väike poiss, kes veel kooliski ei käi, ta väsinud pea oli vanavanaema süles, ja see jutustas talle oma jumala heast pojast, kes kõik head inimesed õnnelikuks teeb. Ja samas ta läks mööda jõeäärt, brigadiri kahvad seljas, aga kandam muutus iga sammuga raskemaks ja raskemaks, kuni Toomas tundis, et need ei olegi kahvad, vaid suur tükk halli kivi. Siis aga tuli Lembi siia nende tuppa, haaras Toomal käest kinni ja nad pidid põgenema tagaajajate eest, keda nad ei näinud, aga kartsid väga . . .

Kunagi ei olnud äratuskell Toomast nii väsinuna jalule ajanud kui täna. Ja kunagi ei olnud tal aeg põllul nii pikk olnud. Nad panid ristikut kokku sellel viimasel põllul, mis igas suunas piiras Aaronite püha eraomandust. Toomas saatis Jüri rehaga Lembi naabriks ja jäi ise hangumeheks. Kas või sellepärast, et riigi loom ja tööriist laokile ei jääks, kui järsku tullakse teda taga ajama ja peab põgenema nagu ünes.

Vähem kui pool tundi pärast keskpäevase bussi läbisõitu nägi Toomas eemalt pühapäevahommikuse rongkäigu kordumist — Jaak lehmaga ees, Reet järel. Toomas oli üksi oma saladusega. Õised küsimused olid vastamata, uusi tuli järjest juurde. Kõige tähtsam oli see, mis kõik muu kokku võttis: mis nüüd saab?

Toomas, väsinud poiss, oli lämbumas ärevusest, kui abi tuli talle sealt, kust seda oodatagi ei mõistnud.

«Ole hea poiss, käi korraks kodus,» ütles ta kõrval heinu hanguv sovhoosinaine, «vinna üks ämber vett põllule. Päev juba kõrvetab, nii et südame võtab nõrgaks.»

«Jah. Kauaks ma seal käin . . .»

Toomas lõi hangu püsti ja andis jalgadele valu. Jooksnud ühe hooga õue, kuulis ta lauda varjust, et Aaronid on kuuris meistri juures. Tüli sealt ei kostnud, vaid ainult vaikset, kiiresõnalist juttu. Silmapilk lõi Toomas sõrmed ja varbad seinapalkide vahele. Kassi osavusega ronis ta laudapealsele, läks Aaronite heinakantsidest mööda, astudes nii tasa, et ta isegi ei kuulnud oma samme, ja heitis laudapealse teises otsas kõhuli maha. Kui ainult ta südame tagumine alla ei kostaks . . .

Aaronid vaikisid. Pandelovski rääkis:

«. . . Nüüd, te näete, on kõik see kiri puhta kullaga kaetud . . . Ja mida kauem see nõnda jääb, seda parem saab. Lakk, mis on kulla all, läheb kivist kõvemaks, kui ainult õhk peale ei tule. Annaks jumal teile veel palju aastaid elada, siis kuld nende tähtede sees särab igavesti, ükski täpp ei lähe tuhmiks, mitte ükski täpp . . . Siin proua Aaron, palun võtke minu poolt kingituseks see pahtel . . . See on puhas punane vask, aga serv terav kui habemenuga. Kui tuleb aeg, et on tarvis tähed särama panna, siis nii, näe, lükkate selle servaga üle ja valmis. Või proovime kohe? Kas teeme nimed puhtaks? Või palmioksa? . . .»

«Ei . . . ei ole tarvis . . . las seisab kõik . . .» olid Aaronid ühest suust nõul.

«. . . Aga et kirja paigutus on täpselt nii, nagu projekt näitab, seda võib, palun väga, käega ära katsuda. Nõndaviisi . . . paneme pärgamendi kivi peale, ja nüüd, palun, surume sõrmega, ja kõik on tunda. Siin keskel — palmioks. On? On . . . Üleval Aaroni A . . . all Kristuse K . . . On? On . . .»

«Täitsa täpne,» kinnitas Jaak. «Jõhvipealt.»

Reet pani kuuriukse kinni ja nad läksid tuppa. Toomas ronis alla, läks kaevule, jõi suure sõõmu ja viis ämbri külma vett põllule. Kõigil kulus ära korraks kurku kasta, sest tõesti — väga palav päev oli.

Kui poisid koju lõunale läksid, leidis Toomas ust avades, et üle lävepaku oli raha tuppa torgatud. Ja sealjuures väike sedel hea sõnaga: «Ole tänatud aitamast, mu noor sõber . . .»

SILMAST SILMA

Helvi Jalamets ärkas vaikses ja pimedas toas. Ta ei mõistnud arvata, kauaks tal oli und olnud. Ta ei teadnud sedagi, kas ta üldse oli maganud või ärkas minestusest. Silmapilguks lohutas teda lootus, kas ta kõike seda kohutavat ja alandavat, mida ta tundis endas ja aimas enda ümber, ainult unes ei näinud. Ta jäi liikumatult asemele lamama, et hoida seda head mõtet. Aga ei see aidanud. Halastamatu arveteõiendus tema elus ei nihkunud sugugi sinnapoole, kus unenäod ununevad, vaid tuli järjest selgemalt meelde. Ei olnud võimalik mitte tunda, kuidas ta oli läbi pekstud ja piinatud. Peanahk tuikas ikka veel tuimalt valutada. Ei olnud see unenägu, et vihast ja viinast meeletu mees ta lävelt juukseidpidi tagasi tuppa tassis, kui ta tahtis pakku joosta, väljast ringi Reilsoni-ema tuppa põgeneda. Mis ilmsi, oli ilmsi. Ei olnud mõtet loota, et eilne õhtu unenäoks taganeb. Ja sama vähe oli mõtet oodata, et ta selles raskes vaikuses hakkab kuulma oma lihtsa lauakella tuttavat tiksumist. See purunes vastu ahju, kui laud jalaga ümber löödi. Mis aeg võis juba olla? Seda ei olnud kuskilt võtta. Valgust samuti mitte. Terav petrooleumilõhn meenutas lambi saatust.

Tal oli raske ja masendav tunne. Ei olnud leida muud mõtet kui ainult see, et nüüd on ta elu lõplikult purustatud. See oli seda rängem, et tema kohutavat üksindust piiras täielik vaikus ja pimedus. Kõige vähematki ei olnud kuulda peale väga vaikse, tuuletu sajusabina ja räästavee tilkade langemise. See haudus kõigele lisaks veel hirmugi. Ei, seda ta küll ei kartnud, et märatseja võib tagasi tulla. Aga kuidas see osatab ahastust ja piinatud meeltel sugugi puhata ei lase, kui ühtki häält ei ole majas! Selles vaikuses nagu varjaksid end kõik need teotused ja needused, mis ta siin kuulma

pidi. Ja ta enda karjatused, need, mida ta ei suutnud tagasi hoida, ja need, mis tal siiski korda läks hammaste taha suruda. Enam ei pekstud teda, enam ei piinatud, ta oli üksi toas, aga praegugi nõudis pingutust, et sel vaikusel kesta lasta, et mitte veel kord karjatada...

Või kui valguski oleks! Aga ei olnud. Helvi teadis, et tal ei ole juppigi küünalt kodus. Pimedus kiusas omamoodi. Liikumine ehk annaks mõttele tuge. Oleks ehk kergem, kui saaks midagi teha. Kas või koristada. Ta ei või ometi tuba niisuguseks jätta, nagu see on, kui ta peaks kas või esimese valgega siit jäädavalt lahkuma. Et pilk korraks peeglisse heita ja vaadata, kas nägu on terve, selleks oleks aidanud tuletikkudest. Aga kust neid võtta, kui ei olnud laudagi, et käsikaudu kobada. Nii jäi — vaikus ja pimedus. Ja Helvi ise jäi oma asemele, nagu ta seal ärkas. Hea seegi, et sügiseste hommikute valgus oli neil päevil sealmaal, kus ta oli. Kui koitma hakkab, on Helvil veel aega peeglis oma nägu näha ja otsustada, kas ta katsub endiselt järjelt edasi elada või mis... Nüüd aga pidi ta tahes või tahtmata ainult oma mõtetega heideldes ootama hommikut, millest ta ei teadnud, kui kaugel see võis olla.

Mis oli siin sündinud?

Ja millest see kõik tuli?

Nendest küsimustest oli tal enam kui küll, kuni aken hakkab heledaks lööma ja hommik otsust nõuab.

See oli esmaspäev, mille koitmist Helvi oma ahastuses ootas. Kogu see hirmus lugu, mille jäljed tuikasid ta kehal ja valutasid hinges, sündis niisiis pühapäeva õhtutundidel, hämarikus ja pimedas. Aga enne, kui Helvi jõudis mõtte juurde, mis siin siis õige sündis ja mis temast nüüd saama peab, tuli tal selgusele jõuda selles, kes oli see mees, kes arvas endal õiguse olevat teda kas või tappa, kes meeletu julmusega teda peksis, väänas ja tallas ning läks siis minema sedagi huvi tundmata, kas ta ohver jäi maha elusalt või surnult. Kes oli Rihu Helvile eilseni? Ja kes oli ta nüüd? Ja kes on ta siis, kui ta mõne aja pärast ringiga jälle tagasi tuleb, olgu üksi või koos mõne võõra viinavennaga, oma käega majas leiduva toidupoolise lauale toob ja teeb, nagu oleks ta kodus? Eilseni, mis seal parata, oli Rihu Helvi mees ja tema lapse isa. Küll mitte sel-

lena kirjadesse märgitud. Kaheaastane Aime kandis Jalametsa nime nagu Helvi ja tema emagi, kelle juures linnas laps võõrutamisest saadik elas. Aga Richardi tütar oli ta ka kirjade järgi, kuigi mitte Västrik. Ja mitte ainult varjamatult, vaid isegi uhkusega oli Rihu, kui laps viimati siin käis, õpetanud teda ennast isaks hüüdma. Miks nad nii poolikult elasid? Helvi arvas, kui teised õpetajad koolis seda küsimust ettevaatlikult puudutasid, et targem on veel aega anda Rihul tuuled peast välja joosta ja meheks saada. Ja seda vabadust poiss siis tarvitaski. Traktori juurest ta jõi enda lahti. Siis jäi autojuhiloast ilma. Logeles mõnda aega ametita. Viimaks sai sellele tööle, mida ta teeb praeguseni. Rändkinomehaanik. Ringiajamise amet. Kes teab, mis lusti ta kuskil taga ajab. Jutud, mis temast räägitakse, kui ka need, mis ta ise kõneleb, on kord niisugused, kord teistsugused, nagu pildidki, millega ta mõne aja takka jälle koduküla ilmub.

Aga nüüd ta küll tulgu mis pildiga või mis jutuga tahes. Pea suu ja mine! Rohkem ta siit ei kuule. Ei ole tal siin enam leiba ega aset. Nüüd peab sellel lõpp olema. Helvil peab olema jõudu seda otsustada ja täide viia, kui ta tahab omast elust veel kinni hoida, ise kasvada ja oma last kasvatada. Teist teed ei ole.

Eile pidi Rihu «Tarzaniga» tulema. See oli Helvil alati ette teada, millal ja millega Rihu tuleb. Kuulutused pannakse välja. Kõik teavad.

Inimesed kogunesid kella kuueks rahvamaja juurde. Ka Helvi läks. Seekord ta läks üksinda, sest Reilsoniemal, kellega nad ühe katuse all elasid, oli kolhoosi laudas valvekord. Tema otsetee läks läbi metsa nagu alati. Sügisene metsatee vaikse halli taeva all. Puud enamasti raagus, lehed jalge all maas. Aga tunne südames oli tal kärsitu, nagu kevadine. Ta teadis, et täna peab midagi juhtuma. See õhtu ei saa tühjaks jääda. Ta tahtis, et midagi peab juhtuma, ja teadis, et alati ka juhtub, kui ta tahab. See oli kümne aasta eest, kui kirglik igatsus alalõpmata värises südames, aga pidud tantsisid temast mööda. See oli siis, kui ta oli samavõrra aastaid alla kahekümne, mis ta praegu on üle selle. Viisteist ja kakskümmend viis. Siis poisid, kellest oleks olnud õiget otsavaatajat, pidasid teda lapseks. Kui mõni võttiski kombe pärast tantsima, siis keerutas nagu

jäätemängus, rohkem teistele vaadata kui ise ihaldada ...

Nii läks Helvi mööda üksildast metsateed rahvamaja poole.

Läks niisugusena, nagu ta oli ...

Helvi Jalamets oli juba väga noorest east niisugune tüdruk, kes ei mõistnud elada kirge pillamata ja armastust ahnitsemata. Kõigeks muuks, olgu see õppimine või töö, pidi ta ennast sundima, aga julged, ootamatud seiklused meestega, järsud ja kavalad sissetungimised teiste armastajate vahekordadesse, oma kavatsuste varjamine ja saladuste hoidmine, teiste tüdrukute unistuste väljaurgitsemine ja oma kasuks tarvitamine — see oli talle tarvilik nagu õhk hingamiseks. Kõik muu oli igav ja hall argipäev. Inimesed tema ümber ei mõistnud elada, olid arad ja leppisid piskuga. Tema aga pidas oma südames lõpmatult rõõmsat ja põnevat pidu. Rahvamajas sai harva tantsida, ei tulnud kordagi nädala kohta. Aga Helvi oskas ka oma argipäevased üksindusetunnid täita kirglike kujutlustega ja ta ei väsinud uitamast ammusteski mälestustes. Pettumuste mõru maik, kui ta pidi tunnistama end kaotajaks mõnes võistluses, ei teinud teda kunagi kurvaks, vaid aina ässitas, andis uut hoogu. Saladuse hoidmine oma seikluste ümber, jälgede kaotamine, nuhkijate eksiteele juhtimine ja kavalate valekeste lendulaskmine oli kõike muud kui igav.

Armastama õppis Helvi neljakümne neljandal aastal, kui sõda tema noore elu kestes tegi teist ringi üle Eestimaa. Kes tulid, kes läksid, see ei olnud tema asigi. Talle oli ainult see tähtis, et talus, kus ta karjaseks oli, käis igal õhtul sooja piima joomas Helmuth, see tore poiss, kelle pilti ta ei taha oma albumis hoida mundri pärast, mis ta kandis. Alati, kui ta tuli, hakkas Helvil lüpsik põlvede vahel värisema. Lehma sõõrutades põlesid ta silmad üle õla avatud laudauksest välja, kus Helmuth, lõhnav ja puhas, sügissuvise päikese paistel ootas, kuni kurn tema kannule pannakse. Ta jäi sinna alati tükikeseks ajaks. Esimese täie ta jõi oma liitrisest kannust siinsamas ära. Ta tegi seda tõttamata, mitme pika sõõmuga. Siis ta ootas, kuni järgmise lehma lüpsist tema nõu uuesti täis valati. Perenaine ise alati valas. Helvi ei julgenud sellele mõteldagi. Temalt oli see

õigus karmi sõnaga ära võetud juba ühel esimestest õhtutest, kui Helmuth hakkas siit piima viima. «Kas sul, tüdruk, häbi ei ole niisuguste silmadega võõrast meest vahtida!» Nii tõugati talle lüpsipingiga hämaras laudas külge. Helvi tõmbus lehma varju. Kättemaksuhimuline vimmakihvatus käis tal solvatud südamest läbi. Ja ta sai teada, et silmad tuleb valelikuks õpetada, muidu ei lasta armastada ...

Järgmistel õhtutel varjas Helvi perenaise eest oma armunud silmi, sest ta kartis, et need ei suuda veel hoida nii suurt saladust. Ta piilus lauda uksest välja ainult nii, et tema vaatamist ei nähtaks. Aga siis juhtus, et Helmuthil ei olnud parajat raha ja perenaine läks tuppa vahetama. Lehmal, kelle all Helvi parajasti oli, ei olnud udar veel kaugeltki tühi, aga ta tõusis ja läks piima ära valama. Ta ei häbenenud oma laudalõhnalist karjakleiti ega virtsaseid varbaid, vaid vabastas oma silmad saladuse varjust ja vaatas nendega julgelt ning lähedalt mehele otsa. Rohkem ei olnudki tarvis. Helmuth kummardus tüdrukule nii lähedale, et tundus tema hingeõhust tulevat kõik see hõõgamine, mis põsed nii palavaks tegi. Ja ta küsis endastmõistetava lihtsusega: «Kus sa magad?» Helvi vaatas ärevalt ringi, nagu ei teaks ta oma magamisaset. Muidugi ta teadis, aga lauda peal heintes ta ei olnud üksi, seal magas koos temaga veel kaks perekonda võõraid sõjapõgenikke. Helvi vaatas ärevalt ringi. Ta kartis juhatamisega hiljaks jääda, kuigi perenaise rahad olid mitme luku taga. Ja midagi targemat leidmata tõstis ta kurnaservalt käe, et näidata värava kõrval nurmenurgal helendavate rukkiõlekuhjade poole. Seal ...

See oli Helvi esimene suur saladus. Kui hakati magama minema, oskas ta toas pererahva ees väsinud ja unist nägu teha, lauda peale ronivatele sõjapagulastele aga muljet jätta, et ta peab veel kuhugi minema ja jääb ehk ööseks majja. Inimeste meeled olid sõjasündmustest ärevil, kellelgi ei olnud aega karjatüdruku elukommete eest hoolt pidada. Oli teada, et üks võim on löödud ja läheb, teine tuleb võidukalt asemele. Aga mis tunnil ja mis kombel see sünnib, seda ei teatud. Helvi pererahvas olid tõsised, kinnise loomuga talupojad, aga ka nende sõnad olid rahutud ja vaikimine raske. Kes võis teada, kas põletatakse või jäetakse

põletamata. Kas tapetakse või pääseb eluga ... Elati ilma seadusteta ja õigusteta nagu eikellegimaal. Teistele tähendas see hirmu ja muret, Helvile piiritut vabadust.

Kõik asjaolud soodustasid Helvil selle vabaduse julget kasutamist. Oli sügissuviselt pime ja soe õhtu, ei tuult ega kuud. Pererahvas näis ilmselt ootavat, et võõrad majast rutem lahkuksid ja magama läheksid. Helvi oli juba värava taga õlekuhjade varjus, kui peremees hobuse vankri ette rakendas ja vaikselt aida ukse avas. Varsti nad läksid rataste nagisedes koormaga metsa poole — vilja sõja eest varjule viima. Nagu eelmistelgi õhtutel, nii kutsus perenaine ka täna koera kaasa. Maja jäi tühjaks. Miski ei võinud segada Helvi esimest tõelise armastuse imet ja õnne, mida ta ootas.

Tükk aega vabises tal hingamine kartuses, et ehk Helmuth ei tulegi.

Aga veel ärevamalt hakkas Helvi süda rabelema, kui põlde peitvast pimedusest kostis korraga mehe mahe ja madal sõnatu lauluümin. Lause-lauselt, erutavate vaheaegadega, lähenes indiaani armuhõige õlekuhjadele. Mida ligemal, seda tasem. Helvi tahtis vastata, aga ta hääl lämbus. Mees tuli. Olid kuulda ta sammud ja hingamine. Oli tunda ta lõhn. Käed ... nägu ... suu ... Ja siis vajusid lahtised kuhjaäärsed õled helisedes nende all kokku. Kui nad mõne sõna sosistasid, siis kumbki omas keeles, millest teine aru ei saanud. Aga nad ei jäänud midagi teineteisele võlgu. Alles aovalgus viis nad lahku, et uue pimeda tulekul uuesti kokku saada.

Teised inimesed talus, vanamehed ja naised, olid lähenevatest sõjakõminatest hirmul nagu eksinud lapsed. Nad peitsid oma varandust ja kõnelesid sosinal metsas eneste jaoks valmisvaadatud redupaikadest. Eemalt kulgev maantee tümises järjest raskematest ratastest ja järjest kiirematest sõitudest. Helvil aga ei tulnud ettegi, et Helmuth kuulub nende hulka, kellel ei ole jäämist. Mis teda ka päeval tegema pandi, oli ta karjas või kodus, kõik tunnid olid suminal täis mälestusi eelmisest ööst ja kujutlusi sellest, mis tuleb. Ära mine veel. Ma armastan sind. Tule, kallim, homme õhtul, tule jälle... Helvi sai Helmuthiga kõneldagi nende väheste lihtsate sõnade varal, mis ta teadis.

Ja ka Helmuth oskas mõnd asja ütelda nii lihtsalt, et arusaamisega üldse raskusi ei olnud. Põmm, põmm! *Die Roten* ... roodud ... ei, see tähendab punased tulevad. Meie peame ära minema. Isamaale. Saksamaale. Kas sa tuled kaasa, mu kallim? Nii tõi teade, et Helmuth peab ära minema, Helvi südamesse lõhestuse asemel rohkem õnne, kui ta sellest kunagi unistada oleks julgenud. Armastus, mille järsku katkemist ta valuga aimas, ülendati igavesti. Õled nende all helisesid rõõmsalt nagu hangeharjad kevadise päikese käes.

Homme me peame minema, ütles väsinud ja küllastunud Helmuth.

Juba homme ...

Jah, homme õhtul, kui pimedaks läheb, sa oota mind siin.

See uus saladus oli Helvil veel suurem, veel erutavam, veel saatuslikum kui esimene. Keegi ei teadnud, et ta saab Helmuthi naiseks, et ta ongi juba seda. Keegi ei teadnud, kuhu ta läheb, kui õnnelikuks ta saab ja missugused kleidid Helmuth talle Saksamaal ostab. Kui uus päev koitis, oli Helvi uhke ja enesekindel. Näis, et ta on ainus inimene majas, kes ei karda sõda, mille kõminad ja kihutused otsustavalt lähenesid ja ägenesid. Kui kari kaugele metsa aeti ja peremees ütles, et nüüd loomad jäävadki sinna sookääru padrikusse, kuni näeb, mis saab, siis Helvi, kui hakkas pimedaks minema, põgenes sealt lihtsalt ära. Ta ei võinud ometi oma eluõnne võõrastele elajatele ohvriks tuua. Kellegi nägemata jõudis ta sinna, kus ta pidi olema. Varjates end õlgedega, vahtis ta tuttavas suunas pimedusse. Kuid seekord ei hakanud ega hakanudki armuhõike üminat kuulda olema. Aeg läks edasi, aga ei kõrres sahisevaid samme, ei hõõguvat sigaretiotsa, ei oodatu ahneid käsi, lõhnavat nägu ega janust suud ... Helvi väikesel käekellal oli fosfornumbrilaud, ta nägi, kuidas kesköö möödus. Ei olnud enam õhtu. Siis sai kell üks, sai kaks, lähenes kolmele. Helvil ei olnud enam jõudu edasi oodata. Ta teadis teerada tallu, kus elas Helmuth oma poistega, oma aparaatidega, ja traadikeradega. Sinna! Järele ... vastu talle ... Helvi jooksis, ajuti peatudes, et kuulatada, kas ta ehk Helmuthist mööda ei lähe. Ja ühel peatusel, kui tal ei olnud enam palju maad minna, kostis eestpoolt järsk paukude ragin, nagu oleks

kämblatäis kive vastu purunematut klaasi visatud. Helvi kohkus, aga see ei peatanud tema jooksu oma õnne järele. Hingeldades jõudis ta pärale, teda ei peatanud võõraste meeste hääled võõras majas, ta avas ukse ja järgmisel silmapilgul karjatas kogu oma hääle jõuga: Helmuth! Nii said võõrad mehed, kellel olid relvad käes ja hõlmades rõske maa ning metsade lõhn, teada selle poisi nime, kes lamas tapetuna purustatud ustega kapi ees. Helvi nagu ei näinudki võõraid relvadega mehi, ta langes silmili värskele laibale ja puhkes meeletult nutma. «Mis sul häda on uluda?» küsis üks võõrastest häältest ... «Paistab, et laps on leseks jäänud,» vastas teine.

Nii lõppes Helvi esimene armastus. Ta ei saanud teada, kuhu Helmuth maeti. Veel vähem seda, kas ta eluga pääsedes oleks tulnudki õlekuhjade kaudu või oleks oma sõiduvalmis seisnud mootorrattal kapist riisutud asjadega otse maanteele kihutanud.

Vaenlasest vabastatud maa sai näha haruldaselt ilusaid sügisilmu. Paljudes majades oli lähedaste inimeste kaotsijäämise tõttu muret ja südamevalu, paljusid tegi õnnelikuks jällenägemise rõõm. Uus kord valitses uue elu ehitamist. Aga Helvil ei olnud mahti mõtelda ega mõista, mis sünnib tema ümber. Ta mõtted olid nii araks kohutatud ja segi vapustatud, et ta elas ikka veel nagu eikellegimaal. Samal ööl, kui Helmuth tapeti, lahkus ta oma karjapõlve majast.

Ta läks linna ja jagas seal mõned päevad midagi tegemata ema kehva leseleiba. Selgus, et edasiõppimiseks, mis eelmisel sügisel täiesti võimatu oli, ei ole enam ületsaamatuid takistusi. Ta läks kooli, sundis end raamatute taha. Raske oli aru saada, kuidas tal pea võtab, sest mõte ei püsinud kuidagi raamatusõnal. Unes ega ilmsi, pimedas ega valges ei saanud ta lahti Helmuthi näost, silmadest, tema käte ahnetest haaretest. Uuesti ja uuesti kordusid tema kujutluses ööd õlekuhjade vahel. Kuid mälestused purunesid niisama halastamatult kui armastus, mille kohal nad virvendasid. Järsku, ootamatult kadus Helmuth ta käte vahelt ja siis ... lamas elutuna võõra talutoa põrandal. Ja mitte alati ei suutnud Helvi oma karjatust kordamata jätta.

Kuidagi ta kiskus end klassist klassi, sai algkooli-

õpetaja kutse ja määrati siia, kus ta nüüd töötas. Jõudnud iseseisva eluni, hakkas ta julgemalt teed otsima, kuidas oma sünge saladuse võimusest vabaneda. Uues ümbruses, mis ei olnud kaugel tema esimese õnne talust, hakkas ta otsima uut armastust. Aga üheski ürituses ei olnud enam endist jõudu. Pidudel ja kinoõhtutel ringi vaadates leidis ta, et armastus, kui ta näeb seda teiste noorte inimeste vahel, äratab temas kibedat kadedust. Ta võis otse vihata tüdrukuid, kel põsed õhetasid ja pilk näis ärevalt värisevat, kui poiss tuli ja käest kinni võttis. Ta hakkas ägedalt huvi tundma nimelt nende poiste vastu, kellesse mõni lihtsameelne sinisilm näis väga kiindunud olevat. Üle lüüa, korrakski ära võrgutada! See mõte erutas teda sügavamalt kui miski muu. Ta tundis mõnu vahekordade vaheldusrikkusest ja saladuste varjamise põnevusest. See aitas tal meeste vastu huvi tunda ja neile — olgu korrakski — huvitav olla. Nii ei olnud ta elu enam kurb ja sünge. Nii ta sai Rihuga lapse. Aga ka siis, kui nad püüdsid elama hakata nagu mees ja naine, ei suutnud Helvi jätta oma seikluste hasartmängu. Ta ei suutnud seda jätta ka siis, kui hakkas märkama, et saladused imbuvad ometi läbi ja et nii koolis kui koduteel heidetakse talle umbusklikke, millal kahetsevaid, millal põlastavaid pilke. Ta võttis need märgid arvesse, otsustas ise edaspidi ettevaatlikum olla ja ka oma sõpradelt kindlamat suupidamist nõuda. Teisiti elada ta aga kuidagi enam ei mõistnud. Mõtete põnevust igava näo taha peita, seda küll. Aga oma elu mingi koolmeisterliku kombelikkuse nimel tühjaks ja kõledaks jätta ta ei kavatsenudki.

Niisugune tüdruk oli Helvi Jalamets ja niisugusena läks ta ka eile õhtul seda tuttavat metsarada rahvamaja poole, taevas pilves, puud raagus, lehed jalge all maas. Kui ta oja ääres ei oleks Oskar Kangruga kokku saanud, oleks ta elu praegugi olnud, nagu oli. Ta oleks maganud rahulikku und, kell laual oleks tiksunud ja õigel ajal helisema hakanud. Ei häbi ega ahastust. Ei valu piinatud liikmetes ega meeleheidet südames ...

Aga ta sai Oskariga kokku. Jõudnud oja äärde, mis mõlemalt poolt oli tihedalt kasvavate leppadega varjatud, nägi ta teisel kaldal tuttavat noormeest, kes istus kivil ja võttis jalgu lahti, sest purdepalk oli jällegi

poisijõnglaste poolt ülekäijate kiusuks vette veeretatud. Helvil ei olnud sugugi ebameeldiv esimest korda Oskariga nii nelja silma all olla. Enam kui üks kord oli ta oma pilgu selle poisi poole teraseks teinud. Suvel, kui peeti jalgratturite võidusõitu, jälgis Helvi teda igal ringil, kuni ta lõpetas tublisti enne teisi ja tammeokstest pärja õlale sai. Pakatavat jõudu olid täis selle noore, kahekümne ühe-kahe aastase poisi lihased. Ja kuidas ta nägu siis punetas heledate kiharate all ...

Alustades üle oja juttu, küsis Helvi, miks Oskar sealtpoolt tuleb, kui teised inimesed just lähevad kinno. Oskar oli rahvamaja juures palli mänginud, aga neid tänaseid Tarzani tempe olevat ta linnas käies juba näinud. Teist korda igav vaadata, parem koju magama minna ... Helvi ei hakanud seda nõu laitma. Aga ta mõtted lõid elevile. Oleks Oskaril vist jalapärasematki koduteed, kui siit üle oja ... Magamisaeg ei olnud veel lastelgi. Ja kui tal pilt tõesti peaks nähtud olema, siis see võib ka kellelgi teisel nähtud olla. Maapoisid ei hakka üksi linnas kinno minema. Muidugi, tee siit hoidis rohkem aedniku maja poole. Truuta jõuab linna ja õigeks ajaks kooli ka hommikuse bussiga. See tüdruk — ka seda oli Helvi enam kui üks kord tähele pannud — vaatas igal tantsutiirul Oskarile otsa nii soojade silmadega, et ... õnn, kus varjad end ... Küllap ta sammud nüüd sinnapoole kisuvadki. Õunaaeg ...

Helvi seisis ojakaldal, oodates, kuni Oskar purdepuu paigale paneb. Ta oli seal tõsise ja asjaliku näoga. Ei olnud poisil mahti tähele panna neid vaevaltmärgatavaid kavalusejooni, mis vahel ta suunurkades silmapilguks tuksatasid. Korraga Helvi ütles, et ka tema ei läheks pildi pärast, aga vaja vaadata, mis ta oma Tarzan teeb. Rihu? Kes muu. Aga Oskar, vettinud palk tugevate käte vahel, teadis seletada, et pilt olevat tulnud täna ilma Rihuta. Rihul prii päev. Autojuht pidavat pilti näitama. Nii ... Seniseni oli Helvi teadnud, et tulgu see, millal tuleb, aga Oskar ei jää talle võõraks. Kuid nüüd ta ei leppinud enam vähemaga, kui et kohe, veel täna õhtul peab see heledapäine jõumees tema elus sündmuseks saama. Ja ainult Oskar oligi see, kellel paigalepandud purdepuud tarvis läks. Ta tuli sellest üle, jalanõud käes, varbad külmast veest punased. Helvi ootas, kuni üks kinoliste paar neist mööda

läks, istus siis samale kivile, kus Oskar hakkas jalgu kinni panema, toetas oma õla kergelt poisi käevarde ja küsis julge otsekohesusega: «Kui ma tagasi koju lähen, kas tuled kaasa?» Poisi põsesarnad lõid punetama nagu võidusõidul jalgratast sõtkudes. «Milleks?» Kas Oskar on poisike, et talle peab seda ütlema! Inimene ei ole loodud selleks, et alalõpmata üksi olla. Nädal otsa on oodatud, aga Rihu ei näita nägugi, peab kes teab kus oma priipäevi, töllerdab linnas või võõraid külasid mööda. Hulluks võib minna ... Olgu aga Oskar meheks ja tulgu. Argus teeb elu vesiseks, igavus enneaegu vanaks ... Poiss ei vaielnud vastu ja nad läksid.

Peaaegu kogu tee käisid nad vaikides. Oskari õhetavast näost oli näha, et tal ei olnud sugugi kerge oma kohmetusest lahti saada. Ta nagu kartis midagi ütelda. Helvi aga ei tundnud tarvidustki midagi lisada neile lihtsatele ja otsekohestele sõnadele, millega nad oja ääres kivilt tõusid ja tulema hakkasid. Vaikimine kinnitas kõige paremini, et nad on ühel nõul. Milleks kõnelda, kui kujutlustel ja kavatsustel on rahu vaja. Langenud lehed, mida nende sammud segasid, tuletasid Helvile meelde viimase sõjasügise õlgede kõlinat. Ja hea oli tal viimaks oma meeldivat külalist tuppa viia! Esiteks sellepärast, et siin oli kõik nii puhas ja korras. Ta oli kogu päeva kodus olnud, põranda puhtaks küürinud, siinsamas ennastki pesnud, pesud vahetanud ja väikese liuaga viimased sügislilled lauale asetanud — reseedad, mis, kuigi juba lumelörtsi näinud ja öökülmi tunda saanud, olid siiski nii rõõmsalt rohelised ja lõhnasid nagu suvel. Peale selle oli hea teada, et Reilsoniema jääb hommikuni lauda juurde. Terve maja oli Helvi ja tema külalise päralt. Kas see ei olnud mitte esimene kord, kus ta võis nii segamatult, nii mõnusas koduses mugavuses nii paljutõotavatele tundidele vastu minna. Ütle, mis süda käsib, ja naera nii valjusti, kui tuju tahab, — üldse ei ole tarvis mõtelda, mis võib ja mis ei või läbi seinte kosta; peale hommikuse valguse ei kedagi, kes võiks neile meelde tuletada, et aeg on lahkuda...

Kohe, kui uks suletud, püüdis Helvi hoolt kanda, et ka külaline oma kohmetuse asemel rutem hea ja tragi tuju saaks. «Istu, Oskar!» hüüdis ta täie häälega köögist tuppa. Olgu kohe selge, et siin ei tarvitse sosinal

kõnelda. Ja sama kõlava sõnaga ta teatas, et keedab tulist teed. Ei ole ju enam kaugeltki vähjaaeg, et paljajalu ojas lobistada. Sügisel võib igast külmetusest kõha või gripi saada, ole kuitahes kange jõumees. Oskar püüdis viisaka külalise kombel perenaise lahkust liigseks pidada. Ärgu sellepärast küll tüli tehtagu! Aga Helvil oli tuli juba pliidi all. Ta lubas Oskarile tulise teega ka veel vaarikamoosi anda ja rääkis, mis oligi üsna õige, et need vaarikad on tal korjatud samal päeval, kui teised tüdrukud olid metsas jalgrattasõidu võitjale tammepärga tegemas. Siis Helvi ei teadnud sellest pärjast suuremat midagi hoolida, korjas aga marju. Ta ei teadnud, et Oskar nii marudasti kihutab — kõigist teistest uhkelt ette... Kas tal see pärg on alles? Muidugi, nii peabki olema. Aga nüüd ei tule ära ütelda ka sellest, kui Helvi oma auhinna lauale toob — need vaarikad. Suve mälestuseks...

Tuba oli köetud, tee tuline. Kohe, kui Oskaril esimesed higipisarad otsale ilmusid, laskis Helvi tal kuue varna viia. Milleks seda karedat villast nende vahel... Siinsamas aseme äärel nad istusid. Julgelt toetas Helvi end vastu tema tugevat käsivart ja märkas erutavalt hea meelega, kuidas poisi sõnad kui ka naeratused järjest vapramaks ja vabamaks muutusid. Helvi kinnitas, et kõik, mis nad kõnelevad ja mis ka ei juhtuks, peab ainult nende vahele jääma. Ja kohe ta küsis, kas Truuta juba oskab armastada. Oskari silmad tõmbusid tõsiseks, kui ta ütles, et mis temast kõnelda, ta alles laps... Kui vana ta võiks olla? Olevat suvel kaheksateist saanud. Helvi varjutas ripsmetega oma silmad ja ütles, et siis muidugi... alles laps. Aga Oskar ise? Poiss ei vastanud, aga endine sooja toa naeratus tuli talle näkku tagasi. «Me kardame vist valgust,» ütles nüüd Helvi ja puhus tule ära. Pimedus tõi sõnade asemele suudlused. Milleks viivitada... Kui niisugune poiss kui Oskar armastama hakkab, siis ei ole ükski öö küllalt pikk ega ükski hommik küllalt kaugel. See oli Helvil viimane mõte, mida ta veel praegugi päris selgesti mäletas.

Aga ei antud neile seda ööd, ei lastud näha hommikut. Helvil ei olnud aimugi, mis aeg võis olla, kui järsk tõmme välisukse taga nad asemest üles kohutas. Väljas ei lepitud toas valitseva vaikusega. Põrutati rusikatega. Taoti jalaga. «Tee lahti! Või pistan põlema!» Priipäeva-

mees oli koju jõudnud. Rihu hääl ja ägedus ei jätnud mingit kahtlust, et ta on purjus. Värisevate kätega leidis Helvi tikud ja pani tule lampi. «Ära mine, ära jäta mind!» palus ta, kui ukse taga mõneks silmapilguks vaikseks jäi. Talle ei vastatud. Leek klaasi all aga kosus, tuba läks valgeks ja Oskari näost oli näha, et teda on petetud ja rüvetatud, millessegi vastikusse ja räpasesse kistud. Samas langesid uksele uued hoobid ja see andis järele. Rihu tuli tuppa. Tal oli kirves käes, nägu vihast ja viinast segane. Aga Oskarit nähes ta kohmetus. Paistis, et see kokkusaamine oli talle liiga ootamatu. Kulus paar silmapilku, enne kui ta kähistas: «Või järg juba sinusuguse nolgi käes . . .» Oskari kukal lõi punetama. Aga kindla sammuga astus ta ukse poole, haaras Rihul järsult käest kinni, väänas kirve ära ja ütles: «See ei ole mänguasi.» Siis läks.

See oli kõik, mis ta Helvi heaks tegi.

Appi ei jäänud, kaitset ei pakkunud.

Lahkus näoga, et teda on rüvetatud, läks, põlastus silmis.

Rihu oli purjus, aga mitte küllalt, et Helvi talle jõu poolest vastu oleks saanud . . .

Aga hommik, näe, tuli nüüd ikkagi. Jälle korraks silmi avades nägi Helvi, et aken on veidi heledamaks muutunud, ja ka toas hakkas üht-teist aimata olema. Valutavaid liikmeid pingutades tõusis ta istukile. On parem mõtelda, kui midagigi näeb. Ja mõtlema ta pidi, sest hommik nõudis otsust, mis edasi saab. Otse akna all maas oli tikutoos. Ja ka peegel seinal oli terveks jäänud. Helvi tõusis ja vaatas end tikutule valgel silmast silma, kuni leek hakkas küüsi kõrvetama. Teine tikk veel ja ta nägi, et ainult ninast oli tal verd jooksnud, näos aga ei olnud ei haava ega löögijälge. Näo pärast võis minna inimeste hulka ja edasi elada.

Tõepoolest, kas ehk saabki päris endiselt järjelt edasi elada? See ei paistnudki nii võimatu olevat. Kes teab talle näpuga näidata, kui nägu on terve . . . Ei läinud Rihu küla mööda kuulutama. Tema läks jooma, võib-olla sai veel kinoautoga edasi. Joob nii, et mälu maas, ega tule niipea enam siia kanti. Ja veel kindlam on see, et Oskar vaikib. Tema on nii, nagu ta läks. Näost oli näha — vaikib ja unustab. Kes siis veel? Keegi ei kuulnud. Öö oli ümberringi. Ja ta omad silmad — kui need on mõistnud muud, siis mõistavad nad ka seda viimast saladust varjata. Mis aga puutub Reilsoni-emasse, siis Helvi oli päris kindel, et tema ei tea midagi. Kui ta oleks öösel kodus käinud ja midagi kuulnud, siis oleks ta ka kindlasti vaatama tulnud. Reilsoni-ema on hea inimene, kes hoiab alati nõrgema poole, selle poole, kes kannatab. Ka siis, kui hädalise süda kõige puhtam ei ole . . . Helvil tuli hea, kergendav mõte, et igal juhul tuleks Reilsoni-emale Rihu osas ära rääkida, mis siin juhtus, olgu välisuksel mingid purustuse märgid näha või olemata. On hõlpsam end jalule ajada, kui ühegi inimesega saad aru pidada. Niisugustele tundidele, nagu oli see pime ja vaikne öö, ei tahtnud ta enam mõteldagi.

Pilvise taeva valgus tuli vähehaaval järjest selgemana tuppa, kui Helvi end pesi, kammis ja riietas. Tundus, et kaetuna olid sinised löögijäljed ja verele kistud küünistused vähem valusad ja vähem alandavad kui nähtaval. Ja ka tema lihtne tuba Reilsoni-ema majas näis kõike halba unustada tahtvat, kui Helvi koristas põranda klaasitükkidest ja purukstallatud reseedadest, kui ta Oskari kaelasideme kappi peitis ja tummaks jäänud kella niisugusenagi, nagu ta oli, oma endisele kohale asetas. See oli eilse päeva viimasel tunnil ajanäitamise lõpetanud. Praegu aga tuli Helvil valguse järgi umbes arvata, et aeg on minna. Mantel selga, sallisõlm kukla taha, ja ta võis minna, nagu oli läinud varemgi, igal tööpäeva hommikul. Laste vihikud, mis tal olid kaasa võtta, seisid seinariiulil endisel kohal. Ta oli need juba laupäeva õhtul läbi vaadanud, tehtud tööle hinded alla pannud ja uutele lehekülgedele töö jätkamiseks ilusad i-tähed ette teinud. Oli aeg ja ta läks.

Õues oli veel parem kui toas. Kui ta uksele, kus sissemurru jäljed siiski näha olid, selja keeras, oli sügisese maa ja taeva hall pilt just niisugune, nagu ta pidigi olema. Ainult kirves . . . Selle oli Oskar riida ees pakku löönud. Võtku, kel vaja, lõhkugu puid või päid, ei ole tema asi. Aga Oskarile mõeldes tõmbusid Helvi silmad ja huuled siiski veel ärevalt pingule. Oota sa, poiss . . . kui siin majas eluke endisele järjele jääb, küllap siis selle õue värav näeb sind veelgi. Sa ei saa midagi parata, kutsumata tuled, oma julgusega jõuad pärale. Öö aga saab pikem, keegi ei sega. Ja sa lähed teistsuguste silmadega kui seekord . . .

Helvi vaatas väravas veel kord ringi, nagu tuge otsides oma kujutlusele, kuidas keegi sealt kunagi jälle tuleb. Ja tuligi. Udusegane vihmapihu varjutas vaadet, aga siiski oli kohe tunda, et see oli Reilsoni-ema, kes tuli sealt üle põllu oma igapäevast teerada mööda. Tema helekollane pearätt. Tema sammud maani ulatuva vihmamantli varjus. Kas oodata, et kohe temaga mõni sõna südamelt kõnelda? Ei. Seda jõuab. Sellest, mis Reilsoni-ema ehk märkabki enne, kui Helvi koolist tagasi jõuab, ei lähe ta kuhugi oma oletusi ja kahtlusi kuulutama, pealegi kui tal on vaba, koduste talituste päev. Ja kui ka ei oleks, Helvi teadis kõigi kogemuste põhjal, et Reilsoni-ema ei ole mitte ainult hea, vaid ka arukas inimene, ei ülearu uudishimulik ja veel vähem liiga jutukas, kuigi käib iga päev laudas nii paljude naiste hulgas. Õhtupoolikulgi jõuab kõnelda, päev on pikk.

Helvi tee pööras väravast vasakule. Ta ei jäänud ootama, et perenaisele tere hommikut öelda, vaid proovis talle ainult kaugeks tervituseks korraks kätt tõsta, aga ka see jäi tulijal vist küll märkamata, kuna õlg oli nii väga valus, et ta käe vaevalt rinna kõrgusele sai. Ka käimine ei olnud tal kohe kuigi kerge. Tuli harjuda, et mitte longata ja kuidagi ikka edasi jõuda. Juba sellepärast oli õige, et ta kahest kooliteest metsatee valis, kuigi ta vihmase ilmaga tavaliselt maantee kaudu läks, et märjas rohus mitte jalgu kasta. Täna ei oleks ta ennast maanteel hästi tundnud. Vaata, kes vastu tuleb; mõtle, mis ütled, kui keegi midagi küsib. Ja tal oleks seal raské sammu pidada nende väikeste poiste ja tüdrukute salkadega, kelle väledust porilombidki ei vähenda. Aga metsatee oli Helvi oma tee, nagu põllurada Reilsoni-ema oma rada. Siin ei olnud kedagi ei vastu ega järele tulemas. Ei olnud kedagi nägemas, kui valu mõnel sammul näkku lõi. Siin ta võis end segamatult koguda, et kohale jõudes oma hariliku igapäevase ilmega nii teistele õpetajatele kui ka lastele silmast silma vaadata, rahulikumalt ja kindlamalt kui hommikul ärgates iseendale, tikutuli ühes, peegel teises käes.

Tsuk-tsuk... Väike koheva ja kaarja sabaga orav jooksis üle tee. Siitkaudu minnes oli Helvi näinud teda peaaegu igal hommikul. Ja ka täna ei jätnud ta rõõmsa loomakese tervitusele vastamata. Tsuk-tsuk...

Jõudnud läbi madala metsavahelise nõo, leidis ta ühe

sarapuu alt lahtise küpse pähkli. See läks kohe hamba alla ja oli esimeseks raasuks tal täna neelata. Varem sai siit rohkem, mõnikord jäi mõni taskussegi. Aga ka see üks oli hea leida. Kõik, mis oli nagu ennegi, mõjus talle rahustavalt ja julgustavalt. Orav, pähkel ja kogu see metsatee. Ainult vettinud lehed jala all olid täna raskemad kui ilusamate ilmadega. Neis ei olnud seda kerget kahinat.

Kindlama sammuga kui ta oleks lootagi julgenud, astus Helvi — kõik märgid näitasid, et väga õigel ajal — vana mõisalossi kiviselt lävetrepilt sisse. Varsti võis kõlada kell, pikk koridor oli lapsi tihedalt täis. «Tere... tere... tere...» See kostis, nagu oleks mööda kiviseid seinu kuivi herneid visatud. Helvi vastas igal sammul noogutades ja püüdis naeratadagi. Aga talle tundus, et õpetajatetoa uks koridori lõpus läheneb talle kiiremini, kui ta sammud lastekobarate vahel edasi jõuavad. Ta teadis, et nüüd järgneb kõige otsustavam silmapilk. Kui siiski mingid teated tema eilsest ööst peaksid siia jõudnud olema, siis ei saa tema elu endiselt järjelt edasi minna, siis see peab purunema, nagu talle hommikut oodates juba nii paratamatult tundus.

Külm käeraud oli juba tal peopesas. Vana tammine uks nõudis tugevat tõuget, et avaneda. Võib-olla tõi see talle mõne valujoone näkku, kui ta sisse astus.

«Tere hommikut...» See kõlas üsna rahulikult, kuigi ehk veidi väsinult.

Päris loomulikult aga vastati tema tervitusele. Lihtsalt ja loomulikult nagu igal hommikul.

Midagi soojenes Helvi väsinud südames. Tundus, nagu oleks talle siinsamas väga palju andeks antud. Ka siin, samuti kui vihmasel metsateel, oli kõik nagu tavaliselt. Ainult mantlist vabanemine võttis Helvil seekord veidi rohkem aega. End korraldades ta vaatas ja nägi, et kõik kolleegid olid kohal. Direktor nagu ikka — töö juures tükk maad tõsisem, üsna teist nägu kui väljaspool koolimaja. Õpetaja Pihlak, teine meeshing arvukas naisteperes, venitas uut keelt oma viiulil ja häälestas seda nii hoolega, et ei näinud ega kuulnud muud. Tema naine, hiljuti instituudi lõpetanud matemaatik, uuris malelaual mingit seisu, tõstes väheseid nuppe kord nii, kord teisiti. Õpetaja Kadarik otsis midagi, ta oli kõige vanem, juba halli peaga, kuid kõige kärmema

sammuga nagu alati. Kõige noorem aga oli ametis sassiläinud hüppenööride harutamisega. Kaarin — niisama lihtsalt teda kutsuti — ei olnudki siinse õpetajaspere pärisliige, vaid praktikant. Alles möödunud nädalal ta tuli ja kohe vaatas Helvi teda vaikse kadedusega. Tal olid väga elavad silmad. Ja kui ta liikus laste hulgas, siis see nagu ei olnudki talle töö, vaid rõõmus pidu, kus ta kõiki armastas ja kõik teda samuti. Tundide eel oli igal õpetajal midagi teha. Kellelgi ei paistnud vähematki põhjust olevat viimast tulijat terasemalt silmas pidada ega tema vastu erilist huvi tunda.

Ainult Milvi Vain, see vaikne tüse tüdruk, kes oli Helvi toanaabriks olnud, kuni Rihu purjuspäi liiga tihti hakkas seal käima, küsis nagu jutu jätkuks:

«Miks sa, Helvi, eile kinno ei tulnud?»

«Panid ikka tähele, et puudun,» naeratas Helvi otsese vastuse asemel.

«Kas nüüd mina,» lisas Milvi maailma kaarti kokku rullides, «aga tantsu ajal keegi küsis sind taga.»

«Kes?»

«Või veel... Ise salgad sedagi, mis sa seal kodus istusid...»

«Kuidas ma salgan...» Helvi sõnadesse tuli mõningat rahutust. «Salata ei ole mul midagi... Pesin pesu ja kraamisin eile, jooksin kuuma nahaga kaevu vahet, tuul tõmbas läbi ja õhtul tundsin, et on nagu palavik. Praegugi, raske oli tulla...»

«Siis muidugi. Anna andeks. Silmistki näha, et sa terve ei ole...»

«Ära sellepärast haletsema hakka. Ütle parem, kes mind seal küsis.»

«Kui tõtt öelda, siis ei saa sind vist väga rõõmustada. Rihu, kes muu...»

«Sind kah... Oskad aga huvitav olla...»

Tuttav koolikell kuulutas tööpäeva algust. Suur sumin, mis kostis koridorist, valgus kiiresti laiali, jagunes klassidesse, et õpetajate ilmudes hoopis vaikseks jääda.

Vihikud kaenlas, läks Helvi oma esimesse, kõige väiksemate juurde. Ühine tervitus. Istuge! Nagu ikka... Tuttavad näod. Kaks puudujat, teised kõik kohal! Helvi jagas vihikud laiali ja ütles mõne sõna seal, kus ei saanud ütlemata jätta. Püüa sa täna tähti rohkem teha kui

tindiplekke... Ümmargused o'd on palju kenamad kui kandilised... Miks sinu tähed üksteisest nii eemal on, kas neil igav ei hakka?

«Aga täna tuleb meil i...»

«Ii...» sumises klass vaikselt vastu.

Lapsed vaatasid oma vihikutest, missugune see peab olema. Õpetaja oli neid kõigile mitu tükki ette teinud. Aga nagu alati, hakati ka täna uut tähte kõigepealt õhku kirjutama. Et sõrmed kohe tindiseks ei saaks, nagu mõnikord oli öeldud. Esiteks pidi käsi kogu oma pikkuses ringi laskma ja nii suuri tähti õhku kirjutama, mis ühtegi vihikusse ära ei mahuks. Siis natuke väiksemaid, ja käsi võis käia ainult küünarnukist saadik. Siis veel väiksemaid, randmega. Ja viimaks neid päris õigeid, sulega paberile, niisuguseid, nagu õpetaja oli ette teinud.

«Proovime...»

Kõik väikesed käed olid välja sirutatud, see meeldis neile, sest õhku kirjutatud tähed said alati ilusamad kui vihikusse.

Helvi oli unustanud oma haige õla.

«I on nii...»

Järsku, nagu murtult, kukkus ta käsi tagasi. Kõvasti kinnisurutud suu lämmatas vaikse oige peaaegu hääletuks. Aga näost pidi paistma kogu ta valu ja kohkumine, sest klass jäi vaikseks kui haud ja kõik käed langesid alla.

«Kas õpetaja on haige?»

See oli väike Reet, tragi tüdruk esimesest pingist, kes seda küsida julges. Helvi oli talle tänulik, et raskest vaikusest nii üle saadi. Ta ise ei oleks muidu midagi ütelda mõistnud.

«Mul on käsi haige. Ei saagi näidata, kuidas i on...»

«Kas väga valutab?»

«Jah. Aga küll see läheb mööda. Sa, Reet, tule mulle appi. Kahekesi näitame. Nii...»

Nüüd seisis ka Reet klassi ees. Helvi tema selja taga kükitas enda väikese tüdruku pikkuseks ja siis kahekesi nad näitasid. Reeda küünarnukk oli Helvi käes ja nii ta kirjutas Reeda käega. Kõik teised käed aga liikusid kuidagi hooletult, madalal ja ilma püüdliku hoota. Lapsed märkasid, et õpetaja peaaegu ei vaatagi, mis nad õhku kirjutavad. Olgu... aitab. Võtame vihikud, seal on

kohe näha, kuidas välja tuleb. Nii, kirjutage, lapsed. I ei ole raske täht teha. Ainult pea tuleb kõigile peale panna.

Helvi istus oma kohale klassi ees, et puhata ja uuesti end koguda. Siin oli raskem kui teel ja raskem kui õpetajatetoas. Siin oli peaaegu sama raske kui kodus enne hommikut. Ta teadis, kuidas lapsed on oma vihikute kohal — teevad ühe tähe ära ja siis vaatavad tema poole nagu küsides, kuidas see sai. Nägudest võis näha, kuidas kellelgi läheb. Aga Helvil ei olnud veel jõudu kellelegi otse silma vaadata. Ta hämune pilk valgus laiali üle kogu klassi. Ta nägi kõigi tüdrukute patse ja laubalakku kui ka poiste turris pööriseid korraga.

Helvi teadis, et ei ole õige nii osavõtmatult klassis istuda, kui väikesed lapsed tähti teevad, aga tal ei olnud jõuđu tõusta. Arusaamatutel põhjustel varises järk-järgult kokku lootus, et ta oma tavalise töö juures jälle rahu leiab ja tasakaalu tagasi saab. Kaugel sellest. Nimelt siin ta tundis end nagu kohtu ees. Ja ta ei teadnud, mis enese kaitseks ütelda. Kui ta silmad ajuti väsimusest ja hirmust pooleldi kinni vajusid, nägi ta selgelt, otsekui ilmsi enda ees täiskasvanud inimesi, noori mehi ja naisi. Esialgu tundus talle, et need on tema õpilased, korraga suureks kasvanud ja oma esimest klassituba, vaatama tulnud. Aga ei, Helvi tundis nad varsti ära. Nad olid talle päris tuttavad, praegused oma küla inimesed, tema õpilaste vanemad, keda ta oli näinud ja kellega kõnelnud, olgu koolis või kodus, teel või töö juures. Nad seisid vaikides, vaatasid Helvile raske pilguga silmast silma. Mis õigus sul on õpetada meie lapsi? Kelleks sa neid kasvatad? Oli karta, et nad võivad seda iga silmapilk küsida täie häälega, nii et kostab üle kogu maja.

Viimast jõudu kokku võttes tõusis Helvi püsti ja astus mõne raske sammu klassi ees edasi-tagasi. Nii — jälle olid ainult lapsed oma laudade taga. Helvil oli tarvis, et nad midagi ütleksid, küsiksid või vastaksid. Vaikus oli tal üle jõu.

«Lapsed, mis sõnu me i-ga kirjutame? Kes teab?»

«Inimene,» ütles Reet, esimesena nagu alati.

«Õige,» lausus Helvi vaikselt ja nagu kuhugi kaugele vaatava pilguga. «Inimene, see on väga tähtis sõna. Aga veel?»

«Ilus ilm . . .»

See tuli meelde Sirjele, kelle isa ja ema elavad linnas, aga kes ise elab oma vanaisa ja vanaema juures, kolhoosi tallimehe majas, mis ei ole kaugel Reilsoniemast.

«Väga hea,» oli Helvil juba selgem hääl. «Ja kohe kaks korraga. Mis sellest, et täna sajab külma vihma, aga küllap vist varsti, kui välja vaatame, on meil jälle tarvis neid Sirje sõnu. Aga ehk leiame mõne veel?»

«Isa.»

See oli Ilmari sõna, öeldud veidi kareda, kõhaseks külmetatud häälega. Tema oli ainus, kes sõnu otsides ei olnud tähtede tegemist katki jätnud.

«Isa . . .» kordas Helvi heakskiitvalt. «Ilmarile tuli isa meelde . . .»

Nii ta ütles, aga ise kohkus neist sõnadest. Ilmar oli tal klassis ainus laps, keda ta peaaegu kartis ja kelle suhtes ta oli äärmiselt ettevaatlik. Ja seda nimelt selle sõna pärast, mis ta praegu ütles — isa pärast . . . Kas see võis võimalik olla või oli see siiski ainult Helvi kärsitute kujutluste vili? Ta ei teadnud. Kuid tõsise kahtluse vastu ta ei võinud midagi. See oli tal südames juba esimestest koolipäevadest saadik, kui isa Ilmari mootorrattal kohe koolimaja läveni tõi. Seda oli Helvil kerge teada saada, et Ilmari isa on naaberkolhoosi esimees Ain Varep. Aga kas ta mitte ei olnud seesama mees, kes, automaat käes, seisis kord ammu seal võõras talutoas ja ütles: «Paistab, et laps on leseks jäänud . . .» Kas ta oli see? Ja kui oli, kas ta siis sestsaadik veel mäletab oma poja esimest õpetajat? Neid küsimusi ei olnud Helvi julgenud selgitama hakata.

Lapsed hakkasid enamasti jälle tähti tegema, end korraga kostis veel üks hiljaksjäänud sõna:

«Ingel,» ütles kustki tagantpoolt arglik tütarlapse hääl.

Helvi oli nii mõttes, et ei märganudki, kes see oli.

Aga kohe kostis Ilmari järsk õiendus:

«Ei ole olemas!»

Ta ütles seda nii kindlalt, nagu lapsed harva midagi ütlevad.

Helvi ei saanud siin oma otsust avaldamata jätta.

«Sul on õigus, Ilmar,» ütles ta. «Kus need inglid enam on! Aga see sõna on ju ikkagi olemas. Ja i-ga pea-

legi. See sõna on vanades lauludes, vanades raamatutes ... Ja ka meil võib seda mõnikord tarvis tulla. Kas või selleks, et ütelda — ei ole olemas. Eks ole?»

«Igatahes,» ütles Ilmar tähti tehes.

«Vaat' i g a t a h e s on i-ga,» ütles Reet. «Igatahes.» «Ja Ilmar ise on ka i-ga,» lisas klassi kõige suurem poiss, teist aastat kõige väiksemate hulgas istuv Jaan.

«See ei ole see. Mina olen suure tähega.»

«Täiesti õige, Ilmar. Kõik nimed on suure tähega ... Aga teeme nüüd jälle neid väikesi.»

Helvi ei istunud enam õpetajalaua taha, vaid hakkas vaatama, kuidas lastel tähed tulevad. Nii oli parem, sai nagu varju raskete sõnade eest. Enamasti kõigis vihikutes oli nii, et mida kaugemale tähed jõudsid nendest, mis olid ette tehtud, seda kõveramaks ja küürakamaks nad muutusid. Asi aga paranes sedamaid, kui Helvi omalt poolt mõne jälle vahele tegi või lapse käe paariks täheks oma kätte võttis. Üldiselt ei olnud vigagi. Alles esimesed tunnid tindi ja sulega.

Väike Liina oli üksi ja sügavalt kummargil oma vihiku kohal. Ja nii õnnetu näoga, kuigi tähed ei olnud kaugeltki kõige hullemad. Helvi istus ta kõrvale, puuduja vabale kohale. Kuidas läheb? Liina kastis sulge ja kirjutas. Mis tal võis olla, et silmalaud liikusid nii rahutult ja ripsmed olid niisked. Tõepoolest, kes oli talle liiga teinud? Ta ei vaadanud õpetajale otsa, aga vihikustki oli näha, et pisar oli tähtede vahel paberi kuplu tõmmanud, tindi heledaks lahjendanud ja laiali ajanud. Mis sind kurvastas? Liina ei vastanud. Helvi võttis ta käe ja nad tegid koos mõne kenama tähe. Nende vahel Helvi küsis Liinalt päris sosinal, kõrva sisse:

«Kas sina ütlesid selle ingli-sõna?»

Liina kummardus veelgi madalamale ja raputas pead.

«Aga miks sa siis kurb oled?»

«Et õpetajal käsi valutab ...»

Liina ütles need sõnad peaaegu hääleta, ainult hingates. Aga oli tunda, et see ei olnud kõik, mis tal südamel oli.

«Ära, kallis laps, sellepärast muretse. See läheb varsti mööda.»

Nad tegid, käsi käes, veel paar tähte ja nagu lohutuseks mõlemale tulid need kõige kenamad. Aga siis, enne kui Helvi sai tõusta, et edasi minna, tõstis Liina oma suu ta juustesse, otse kõrva juurde ja küsis:

«Kas Oskar tegi haiget?»

Helvi surus vasaku käe sõrmed kõigest jõust laua serva, kuna parem Liina pihal nagu elutuna lõdvaks jäi. Ta tundis, et nende seinte vahel ta ei saa enam hingata. Peab välja minema. Ja mitte üksi.

«Olged head lapsed ... Tehke aga tähti ...»

Ta ei tundnud ise oma häält. Sulepead jäid seisma ja laste kohkunud silmad vaatasid üles. Liina õlg käe all, läks Helvi klassist välja.

Koridor oli tühi, töö kestis kõigis klassides. Ühe ukse taga juhtis viiul laste laulu, teisal oli kuulda õpetaja harvu etteütluse-lauseid, kusagilt kostis järsk naerulagin, saali põrand tümises võimlejate sammudest.

Helvi viis Liina koridori kõige vaiksemasse nurka. Seal, vihmaveeniredest nastulise akna all nad vaikisid ja rahunesid mõne silmapilgu. Liina silmad vabanesid pisaratest, mida ta oli juba ammu vägisi kinni hoidnud. Helvi otsis sõnu, mis olid talle nii hädasti tarvilikud.

«Ole hea laps, Liina, ütle mulle, miks sa küsisid, et kas Oskar ...»

«Tema siis ei teinudki või?»

«Ei, Liinake! Miks sa seda arvad? Miks sa küsisid ...»

«Aga kui me hommikul Truutaga tulime ...» alustas Liina.

«Truutaga ...» hüüatas Helvi hääletult.

«Jah, Truuta on minu õde. Hommikul hakkasime koos tulema, mina siia, tema bussi peale. Aga enne suurt teed jooksis kino-Rihu meile vastu. Seal Leitmani Leena maja kohal. Need ajavad viina. Rihu oli palja peaga ja purjus. Ja siis ta hakkas Truutale ... kuidas ikka Oskar ja ... Rihu rääkis nii rumalasti ... Aga kui buss tuli, siis ta jooksis ära. Truutal tuli nutt väga peale ja ta jäi maha, hakkas viimaks jalgsi linna poole minema. Aga enne ütles veel, et ...»

«Mis ta veel ütles, Liinake?»

«Ma ei taha ...»

«Ütle!»

«Truuta küsis minu käest, et mis inimene see sinu õpetaja küll on ...»

Liina vaatas neid sõnu öeldes ara lapsepilguga oma õpetajale otsa, et mis nüüd küll saab. Aga ei midagi. Helvi juba seisiski kindlamalt jalgadel. Käed Liina õlgadel, vaatas ta aknast välja vanade pargipuude sajust nõretavatesse võraraagudesse. Tal ei olnud enam küsimust — mis teha. Oli ainult selle kergem pool — kuidas talitada.

Ja mis Liinale veel ütelda?

See oligi kõige tähtsam. Liina juba ootas. Helvi surus ta korraks oma puusa vastu ja ütles talle: hea laps, nüüd õpetaja teab. Kui Truuta tuleval laupäeval jälle koju tuleb, küll Liina siis jutustab, kui tal siin koolis peaks midagi uudist olema. Mis inimene... Ütelgu Liina Truutale, et seda ta ei tea praegu veel isegi. Aga küllap Liina mäletab, mis tähte koolis täna tehti. Ja seda võiks ehk Truutagi kuulda, et see Liina õpetaja oma viimases tunnis ütles, et inimene on väga tähtis sõna.

Liina võis jälle klassi minna.

Helvi aga läks direktori juurde ja teatas, et ta on haige ja peab koju minema. Ta teadis küll vähimagi kahtluseta, et ta lahkub päriselt, aga praegu tal ei olnud jõudu täit tõtt ütelda. Ainult rutem välja vihma ja tuulte kätte. Tal oli kohe tarvis süda tuttaval metsateel kergemaks nutta ja Reilsoni-emaga aru pidada, mis edasi saab, kus ja mis tööle tal oleks kohane käed külge panna.

1958

BIBLIOGRAAFIAT

VIDEVIKUST VARAVALGENI

Mart Raud, Videvikust varavalgeni. Romaan. K./Ü. «Loodus», Tartu 1927.

PÕRGUSÕIT

«Looming» 1933 nr. 10, lk. 1107—1123;
Mart Raud, Õhtused kajad. [Novellid.] Noor-Eesti kirjastus, Tartu 1935, lk. 50—77.

ÕHTUSED KAJAD

«Looming» 1934 nr. 10, lk. 1121—1137;
Mart Raud, Õhtused kajad. [Novellid.] Noor-Eesti kirjastus, Tartu 1935, lk. 105—136.
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 5—30.

KÕLGASTES

«Looming» 1935 nr. 3, lk. 257—271;
Mart Raud, Õhtused kajad. [Novellid.] Noor-Eesti kirjastus, Tartu 1935, lk. 81—104.
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 31—50.

VENNAD

«Looming» 1940 nr. 10, lk. 1037—1054.
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 51—74.

ISA

Võitluse radadel. Moskva 1942, lk. 35—43;
Nõukogude noorus. Leningrad 1944, lk. 79—85;
«Noorus» 1958 nr. 5, lk. 12—14;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 87—96.
Matk läbi aastate. «Eesti Raamat», Tallinn 1967, lk. 121—130.

AASTAPÄEV

«Sõjasarv» nr. 2 1943, lk. 81—88;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 97—114.

UUDSEVILI

«Looming» 1954 nr. 1, lk. 21—53;
Valik eesti nõukogude lühiproosat. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1960, lk. 183—231;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 115—164.

AEDNIK ILVES

«Sirp ja Vasar» 1955 4. nov.;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 165—176.

NAEL RATTAS

«Sirp ja Vasar» 1954 19. nov.;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 177—194.

KIVISED VAOD

«Looming» 1955 nr. 11; lk. 1301—1318;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, 195—221.

ÕNGED ÕPETUSEGA

«Pilt ja Sõna» 1955 nr. 2, lk. 7—8;
Õngemees kalavetel. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1957, lk. 15—21;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 223—233.

TUULEJAHVATAJA

«Looming» 1956 nr. 2, lk. 194—203;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 235—252.

EBAUSK

«Looming» 1957 nr. 4, lk. 488—504;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 253—279.

KARU TULEB

Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 281—298.

MITME AASTA TAGANT

«Looming» 1959 nr. 1, lk. 13—26;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 299—320.

IGAVIKU LÄVEL

Mart Raud, Igaviku lävel. ««Loomingu» Raamatukogu» 1960 nr. 1;
Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 321—411.

SILMAST SILMA

Mart Raud, Teosed III. Silmast silma. Jutustusi ja novelle. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1964, lk. 413—439.

SISUKORD

Videvikust varavalgeni 5
Põrgusõit 106
Õhtused kajad 126
Kõlgastes 149
Vennad 166
Isa 187
Aastapäev 195
Uudsevili 210
Aednik Ilves 256
Nael rattas 266
Kivised vaod 280
Õnged õpetusega 304
Tuulejahvataja 313
Ebausk 328
Karu tuleb 352
Mitme aasta tagant 367
Igaviku lävel 385
Silmast silma 470
Bibliograafiat 493

Март Рауд. **КОРОБ РАССКАЗОВ.** На эстонском языке. Оформление: М. Торим. Таллин, изд-во «Ээсти раамат»

Toimetaja H. Nigols
Kunstiline toimetaja M. Orupõld-Vannas
Tehniline toimetaja R. Lillema
Korrektor H. Lõik

Laduda antud 7. V 1976. Trükkida antud 7. X 1976
Trükipaber nr. 1, 84×108/32
Trükipoognaid 15,5. Tingtrükipoognaid 26,04
Arvestuspoognaid 26,93
Trükiarv 28 000. MB-07683
«Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10
Tellimuse nr. 892
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42

Hind. rbl. 1.15